

ธรรมปาฐโกเมกข์

เล่ม ๑

ธรรมปาฏิโมกข์

เล่มที่ ๑

คำบรรยายเรื่อง ตั๋ว - ของกุเป็นพิเศษ

ในสวนโมกขพลาราม ไชยา

พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๑๑

ของ

พุทธทาสภิกขุ

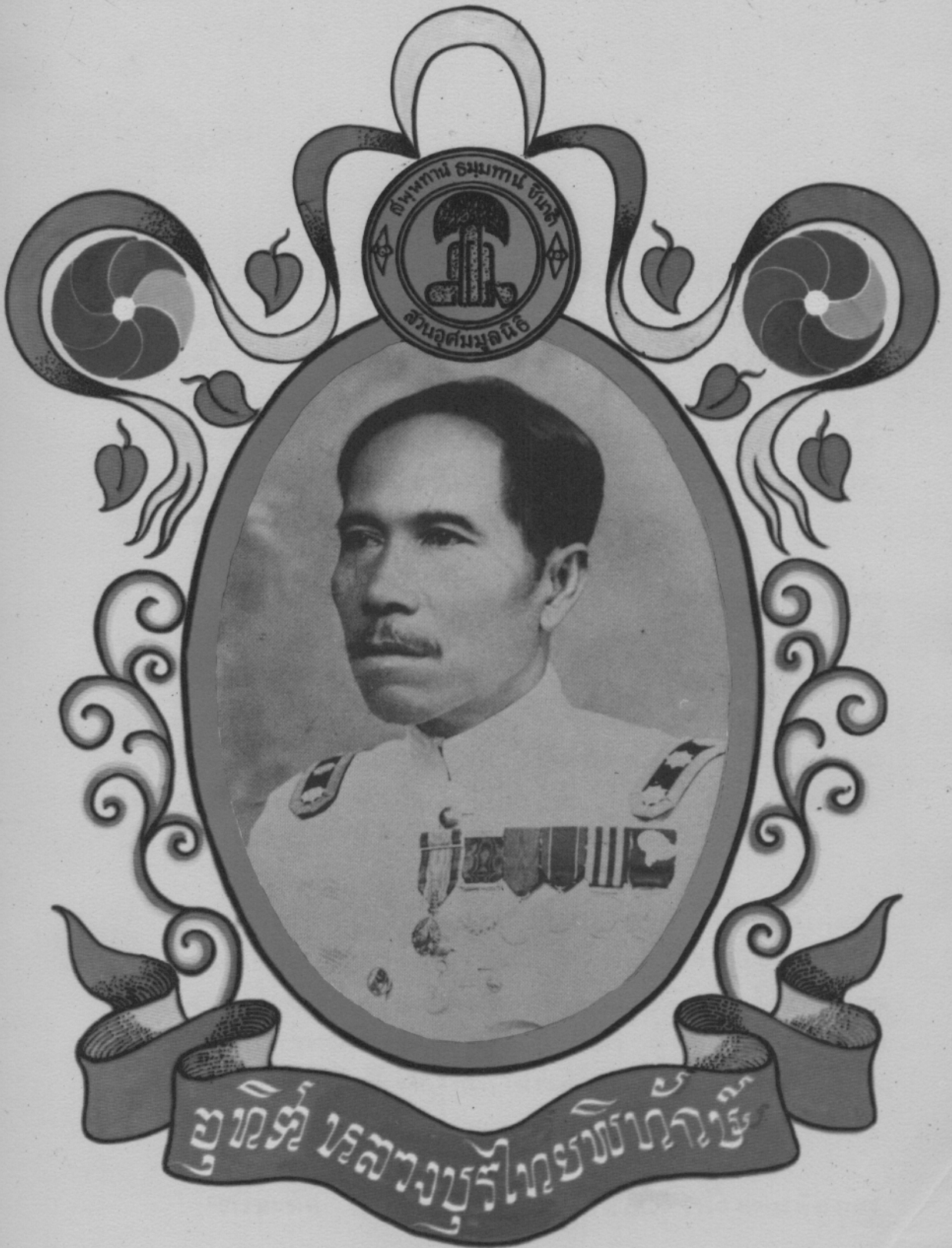

จัดพิมพ์ด้วยทุนบริจาคทาง “สวนอศุศมฺมุนิธิ” เป็นอันดับแรกแห่งทุนนี้

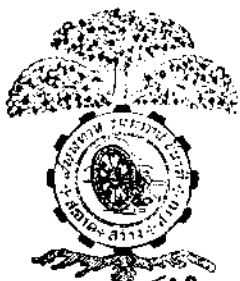
พิมพ์ครั้งแรก จำนวน ๑,๕๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๑๘

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี

อนโมทณ.

อนันต์ ^๑ ล้อแล้วมี ประสพคุณสามประการ ในทวารวดีฉบับนี้ ซึ่งมี
 ๑ ไว้ในพระพุทธรูปปางสมาธิ ในลักษณะอันมีไว้ คือ ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐.
 ทวารวดีทั้ง ๑๐ ซึ่งจากคณะสงฆ์ของคณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เป็นทวารวดีที่มีชื่อ
 แร่ต่างกัน กับธรรมยุติกนิกายที่มีชื่อ ๑๐ มีคุณประโยชน์ร่วมกัน ในทวารวดี-
 เสริมการศึกษาศึกษา และการศึกษาธรรม. ข้าพเจ้าขออนโมทณ ทั้ง
 ในนามของชาวคณะธรรมยุติกนิกาย, ของสำนักสงฆ์อนโมทณ และ
 ของสำนักต่าง ๆ ข้าพเจ้า ขออภัย.

คำว่า "อนโมทณ" เป็นคำที่มีนามนหลาย การแก้การอนโมทณ
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. โดยมีความหมายเป็น ๑๐ ประการคือ เป็นชื่ออัน
 นานอันสืบเนื่องกัน ของคุณและสัตว์ในลोकอยู่, ชื่อของหนังสือ นาม
 นี้มีความหมายเป็นอันสูงส่ง, แล้วแต่จะกล่าวถึง อนโมทณการศึกษาศึกษา
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. แต่ในที่สุด ก็เหลือเพียงคำว่า "ธรรม" อีกนั้นเอง
 ในฐานะที่ธรรม เป็นชื่ออันสืบเนื่องกัน และอันใดก็ตามจะ สอน
 ย่อม เป็นอันสูงส่ง.

เราเป็นมนุษย์กันอยู่ได้ ก็เพราะธรรม. หัวข้อสำคัญของ
 ธรรม การจะเรียกว่า "ธรรมปาฐ" ในทวารวดี, เป็นวิธีอันดี ซึ่งคณะ-
 สงฆ์ธรรมยุติกนิกาย ได้เลือกเอา เป็นวิธีอันดี สำหรับทวารวดีฉบับนี้ด้วย
 ของท่าน ในชุดธรรมปาฐ. ข้าพเจ้าเห็นว่า ผู้ที่สนใจศึกษาศึกษา
 ธรรมะ ก็ขอให้ สักข้อดีจากธรรม ในระดับอันสูงส่งที่ลือลั่นทั้งธรรม-
 ๑ การจะประเดี๋ยวการศึกษาศึกษา ของท่าน ข้าพเจ้า ขออภัย.

ธรรมะทั้งนี้ การจะศึกษาศึกษา และปฏิบัติกัน เพื่อความดีทุกประการ

อันนี้ที่ซึ่ง ชนที่คนธรรมดาทั่วไป ยังไม่รู้จัก, หรือกำลังยังไม่เคย
เคยพบเห็น โดยยังไม่รู้จักตัว, - มันเป็นโลกที่ทาง ที่ผู้ใดได้ต้องที่ผู้ใด
ต้องลำบากยากเย็น ได้เปรียบเสียเปรียบ ด้วยมีการสลับ หรือคือคำว่า
ความรั้อย่างใด ๆ ทั่วไป. หรือคืออีกอย่างหนึ่งนั้น, ชนจะละทิ้งให้
สิ่งอื่น ๆ ที่ดีกว่าธรรมดาสามัญ, - ไม่สนใจที่จะอยู่ในห่อ สิ่งอื่น -
หรืออาจจะยังไปอยู่ อย่างไม่เข้าใจ; ดังนั้น ชนจะละทิ้งไม่สนใจ
หนังสือ "ไออัน" ที่กล่าวถึงชีวิตของมนุษย์เรา ในความหมายของวิ
ญาณ หรือ SPIRITUAL SENSE, ได้ไปในทางที่งาม, นั่นเอง.

ชนจะ มีแต่ในทางที่ งาม, คือที่ที่จะลดตัวไว้ที่ "ตัวใน
ธรรม" ผู้ที่มีในทางที่งาม" และ "เห็นธรรม คือเห็นปฏิภาณสมปทาน"
ปฏิภาณสมปทานนั้นเอง ก็ไม่สนใจที่จะไปว่า ความลับอันใดเกี่ยวกับ
ชีวิต เกิด-ดับ แห่ง "ตัว-ทุก". หรือที่แห่งธรรม หรือที่เสีย
ว่า "ธรรมปฏิภาณ" นี้ ก็ไม่สนใจ หมายความว่า เรื่องนั้น, ซึ่งจะ
ศึกษาได้ ตามหนังสือ เรื่องนั้น.

ชนจะ มี ในสัจธรรมของโลก แม้ที่ทุกจะดูอย่างง่าย ไม่ใคร
เลย, แต่ก็มีอยู่เป็น "ไออัน" ที่จะไม่สนใจสิ่งอื่น ๆ โดย
มีสิ่งที่กล่าวแล้ว อย่างนี้เอง. ถ้าปราศจากธรรมะแล้ว ก็ย่อมเป็น
"ทศกัณฐ์" ที่ตัวแข็งเย็นจัด แม้ที่จะเป็นอยู่อย่างใดก็ตาม ที่จะ
ไป ในสัจธรรมคนทั่วไป. ธรรมะนั้นที่นั่น "เปรียบกับคนที่ไม่เป็น
มนุษย์; ปราศจากธรรมะแล้ว คนก็เป็นเพียง สัตว์ชนิดหนึ่ง
นั่นเอง. หรือในธรรมะประการที่ แต่กับ คุณธรรม โลก เกิด.

คนที่ให้ธรรมะแก่คนหลาย ในโลกจะเห็นมี คุณจะเป็นวิธี
ทำให้เกิด ความสันติ ในธรรม อันนี้ ให้, โดยไม่สนใจอย่างอื่น สำหรับ

ผู้เป็นบิดา มารดา มีอุปนิสัยแห่งธรรม; ฉะนั้น ข้าพเจ้าก็ขอเรียนให้ท่าน
 ทั่วทุกแห่งทั่วทุกฝ่าย มีข้อธรรมข้อนี้แก่ท่านทั้งหลาย ทุกคน ทุกอย่าง
 ทุกแห่ง และทุกเวลา ในพระเมตตาแห่งธรรม ข้อนี้ที่เพื่อนมนุษย์
 ทั้งโลก ละได้โดยหลักธรรมเสีย หากใครไม่ นรชาติตามยี่ ใน
 ปรกติจิตอันดี อันไม่มี "โศก" เป็นเครื่องขัดข้องเสีย อันดี อันมี
 ความดีอันเป็นด้วยพระธรรม เคารพเสียโดย; นอกจากจะดีแต่ ไม่
 ประโยชน์อันดี อันวิเศษแก่โลกนี้ ทั้งหลายเหล่านี้ ไม่ดีมี ๑๐ ๙

ไพฑูริย์พรหม, โยธา
 ๑๕ มกราคม ๑๙

พินิจ พินิจ

คำปรารภ

สวนอุศมมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ปรารภต่อท่าน ผู้ได้รับประโยชน์ จากการพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณ ของท่านพุทธทาสภิกขุ เพื่อทราบโดยทั่วกันว่า;-

การพิมพ์หนังสือชุด ธรรมโฆษณฉบับที่ ๓๑ อันมีชื่อ **ธรรมปาฏิโมกข์เล่ม ๑** นี้มีมูลเหตุมาแต่**มีผู้ศรัทธาบริจาคเงินทุน** ให้แก่สวนอุศมมูลนิธิ โดยมีวัตถุประสงค์ให้นำเงินทั้งต้นและดอกผล มาใช้เป็นค่าจัดพิมพ์หนังสือเผยแผ่พุทธธรรม ร่วมกับธรรมทานมูลนิธิโดย**มีเงื่อนไขว่า** ให้พิมพ์คำบรรยายชนิดพิเศษของท่านพุทธทาส อันยากที่จะมีใครคิดว่าควรจะมีพิมพ์ขึ้น และเมื่อสำเร็จความประสงค์ข้อนี้แล้ว ถ้าเงินยอดนี้ยังมีเหลืออยู่ จึงให้เป็นสิทธิ์ของคณะกรรมการสวนอุศมมูลนิธิจัดพิมพ์หนังสือเผยแผ่พุทธธรรมเรื่องใด ๆ ก็ได้ ตามแต่กรรมการสวนอุศมมูลนิธิจะเห็นสมควร

คณะกรรมการสวนอุศมมูลนิธิ ปรึกษาดกกลงกันแล้วเห็นควรจัดให้เป็นไปตามประสงค์ของผู้บริจาคได้ ซึ่งเป็นไปตามวัตถุประสงค์แห่งตราสารของสวนอุศมมูลนิธิข้อ ๒ ค. และเห็นสมควรร่วมมือกับธรรมทานมูลนิธิ เพื่อช่วยรวบรวม คำบรรยายขององค์บรรยายให้ครบถ้วน สะดวกแก่การค้นคว้าและเผยแผ่ไปโดยเร็ว ทันแก่เวลาที่มืออยู่น้อย สำหรับงานอันมีอยู่เป็นจำนวนมาก การดำเนินการจัดพิมพ์แจกจ่าย, หรือจำหน่ายให้จัดทำตามความมุ่งหมายและหลักการปฏิบัติของธรรมทานมูลนิธิทุกประการ

ในการพิมพ์ฉบับแรกนี้ ผู้บริจาคทุนต้องการจะพิมพ์คำบรรยายชุด **“ธรรมปาฏิโมกข์”** ซึ่งผู้บรรยายไม่ประสงค์จะให้พิมพ์เรื่องนี้เผยแผ่เป็นสาธารณะทั่วไป มุ่งหมายจะเก็บไว้อบรมสั่งสอนเป็นการภายใน เฉพาะภิกษุ

มาบำเพ็ญสมณธรรม ที่สวนโมกขพลาราม เท่านั้น เพราะเป็นคำสอนที่ตรงไปตรงมา รุนแรง และผิดจากลักษณะที่เข้าใจอยู่โดยมาก.

เมื่อฝ่ายสวนอุสมเสนอคำขอร้องว่า ผู้สนใจปฏิบัติธรรมตามแนวคำสอนชุด “ธรรมปาฏิโมกข์” นั้นก็มีอยู่ เห็นสมควรขอตีพิมพ์ขึ้นไว้ เพื่อเป็นประโยชน์ แม้เฉพาะแก่ผู้มีดวงตาเห็นธรรม ตามแนวปฏิบัตินี้โดยตรง ในที่สุด ได้ตกลงอนุญาตให้จัดพิมพ์ หนังสือธรรมปาฏิโมกข์ขึ้นมาได้

ในการดำเนินงานดังกล่าวนี้ หากผู้ใดมีศรัทธาจะบริจาคเงินสมทบทุนร่วมกับสวนอุสมมูลนิธิ เพื่อการเผยแพร่ธรรมตามวัตถุประสงค์ ที่กล่าวข้างต้นก็ให้ **มูลนิธิรับบริจาคสมทบได้** และหากมีเงินรายได้พิเศษใด ๆ จากการรับบริจาคก็ดี หรือจากการจำหน่ายหนังสือนี้ในราคาชนิดที่ “เอากุศลเป็นกำไร” บ้างก็ดี จะได้นำเงินนั้นรวมสมทบทุนไว้ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ ในอันดับอื่นต่อไป

สวนอุสมมูลนิธิ

๗๗ สุขุมวิท ซอย ๑๐๓ กรุงเทพฯ

สารบาญ

ธรรมปาฏิโมกข์

ภาคนำ	๑. ธรรมปาฏิโมกข์คืออะไร	๑
	๒. ธรรมปาฏิโมกข์ปริทรรคน์	๒๙
ภาคเรื่อง	๑. ยกหูชูหาง	๔๘
	๒. ความว่างที่พระพุทธรเจ้าตรัส	๗๙
	๓. อาทิพรหมจรรย์	๑๑๐
	๔. อยู่ที่สวนโมกข์นี้ ทำอะไร	๑๔๘
	๕. ภูมิต่าง ๆ และแนวครองชีวิต	๑๗๑
	๖. ความอิมที่ไม่ต้องกิน	๑๙๗
	๗. คนไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ	๒๑๗
	๘. การงานเป็นการปฏิบัติธรรม	๒๓๓
	๙. เรื่องของคนสูงอายุ และขณิกวาท - อขณิกวาท	๒๕๓
	๑๐. เรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องหยุด	๒๗๐
	๑๑. เรื่องได้ - เรื่องเสีย (ต่อ)	๒๙๖
	๑๒. เรื่องได้ - เรื่องเสีย (ต่อ)	๓๒๑
	๑๓. แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร	๓๔๑
	๑๔. ธรรม	๓๖๐
	๑๕. แต่งงาน กับสุญญตา	๓๙๓
	๑๖. ระบบบำ ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือไม่	๔๒๐
	๑๗. ทำงานด้วยจิตว่าง	๔๕๔
	๑๘. ธรรมชาติ	๔๗๗
	๑๙. ธรรมชาติ (ต่อ)	๕๐๐

โปรดดูสารบาญละเอียดหน้าต่อไป

สารบัญรายละเอียด

ภาคนำ

๑. ธรรมปฏิบัติคืออะไร

พระพุทธเจ้า ไม่ได้บัญญัติปาฏิโมกข์ทางธรรม โดยตรง แต่มีโดยอ้อม	๑
เช่นตรัสว่า “ให้ประชุมกัน ศึกษาทบทวนกัน อยู่เนืองนิจ”	๒
คนสมัยนี้ ธรรมะเข้าไม่ถึง เพราะไม่อดทน จิตใจวุ่นวายไม่เยือกเย็น	๓
พระพุทธเจ้าไม่เคยแบ่งคำสอน แยกชั้นเป็นโลกียะ โลกุตตระ	๔
ที่พูดว่า โลกียะตรงข้ามกับโลกุตระนี่ผิด ที่ถูก ต้องบรรเทากิเลสทั้งนั้น	๕
โลกียธรรมก็เป็นแนวเดิมของโลกุตตระ แต่ลดระดับให้ปฏิบัติได้สะดวก	๖
เมื่อสมรวาสขอหลักปฏิบัติ พระพุทธเจ้าก็ทรงแสดงสุญญตา ซึ่งเป็นโลกุตตระ	๗
ถ้ายังปฏิบัติไม่ได้ ก็ทรงลดมาชั้นโสดาปัตติลังคะ ซึ่งก็ยังเป็นโลกุตตระ	๘
ทรงสอนให้มีศรัทธา ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยปัญญามิใช่อุปาทาน	๙
อุปาทานต้องมาจากอวิชาเสมอไป แต่พอจบปลัสัทธิ นี้ ประกอบด้วยปัญญา	๑๐
ทุกคนต้องไม่ยึดมั่น ให้มากเท่าที่จะทำได้ ตามสัดส่วนของตน	๑๑
ต้องเอาพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นเครื่องมือทำลายตัวกู - ของกู	๑๒
ธรรมะเป็นกฎของธรรมชาติ ไม่แบ่งแยกเป็นสมรวาส บรรพชิต โลกียะ โลกุตระ	๑๓
การบรรลุมรรคผล หมายความว่าจิตเข้าระดับ ที่ละความยึดมั่นถือมั่นได้	๑๔
ปุถุชนยังมีสิ่งที่จะต้องละ จะว่าเป็นโลกียะก็ได้ แต่ต้องสอนให้บากหน้าไปหา นิพพาน๑๕	
หลักที่ว่าทุกคนต้องบากหน้าไปหานิพพาน นี่ถือว่าเป็นธรรมปาฏิโมกข์ด้วย	๑๖
การศึกษาธรรมะมีความคิดเห็นแตกต่างกัน ต้องชักชวนโดยวิธีปาฏิโมกข์ด้วย	๑๗
เรื่องความคิดเห็นห้ามกันไม่ได้ แต่ต้องถือหลักเป็นไปตามความจริง	๑๘

[๓]

ต้องศึกษาปฏิบัติให้ได้ผลจริง ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น จะเอาพระพุทธรูปศาสนาไว้ได้	๑๙
ต้องไม่เข้าใจผิดอย่างโง่เงาไป ว่า นิพพานไม่ใช่สำหรับชาวบ้าน	๒๐
ให้เข้าใจคำว่านิพพาน มีสำหรับทุกสิ่งๆที่หมายถึง เย็น นี่ก็เป็นปาฏิโมกข์	๒๑
ซักซ้อมหลักเกณฑ์ที่จะเอาตัวรอด มิให้พ้นเผือก นี่ก็คือปาฏิโมกข์	๒๒
ถ้าธรรมะไม่พอจะเป็นทุกข์ ควรต้องลงปาฏิโมกข์กันเสียบ้างทุก ๆ ๗. วัน	๒๓
ขณะทำงาน เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว ทำหน้าที่ให้ดี ธรรมะจะเจริญ	๒๔
การเรียนเรื่องยึดมั่นถือมั่น จะต้องดูให้รู้จักตัวความยึดเสียก่อน	๒๕
เราอยู่ในฐานะผู้ประมาทไม่ได้ เพราะชราจะเข้ามาโดยไม่รู้สีกตัว	๒๖
การคิดทำอะไร แล้วไม่ได้ทำ ปล่อยเวลาผ่านไป เรียกว่าประมาท	๒๗
ผู้ที่มีโอกาสมาอยู่วัด ควรสังเกตดูความคิดนี้ว่าเป็นอย่างไร	๒๘

๒. ธรรมปาฏิโมกข์ปริทรรศน์

เนื่องจากมีผู้ที่ไม่เคยฟังต้องการฟังเรื่องปาฏิโมกข์ จึงพูดสรุปให้ทราบ	๒๙
ธรรมปาฏิโมกข์หมายถึงหัวข้อธรรมที่เป็นความสำคัญ ซึ่งแยกจากวินัย	๓๐
ธรรม เป็นหลักปฏิบัติ สำหรับฆราวาส แต่ไม่บังคับให้ทำเหมือนวินัย	๓๑
ธรรม มุ่งหมายกำจัดตัณหา - ของกู หรือเกี่ยวกับอัตตา อัตตนิยา	๓๒
ปัญหายุ่งยากทั้งหลาย หรือความทุกข์นี้ มีมูลมาจากตัณหา - ของกู	๓๓
ทุกสิ่งไม่ควรสำคัญมั่นหมายเอาว่า เป็นตัณหา - ของกู	๓๔
เรื่องมรรค ผล นิพพาน เป็นเรื่องที่จะดับตัณหา - ของกูเสีย	๓๕
บาปกรรมความชั่วทุกชนิดมาจากความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัณหา - ของกู	๓๖
คนเริ่มมีตัณหาเพิ่มขึ้น เริ่มแต่รู้จักรัก พอใจ หรือเกลียด โกรธ	๓๗
ถ้าอบรมมาแต่เด็กให้เมตตากรุณา เห็นแก่ตัวน้อย จะบรรเทาตัณหาลง	๓๘
ที่ลดตัณหายาก ก็เพราะทุกคนเป็นอาจารย์แต่ชนิดที่จะให้เกิดตัณหา - ของกู	๓๙
เมื่อศึกษาพุทธศาสนา ปฏิบัติได้จริง ตัณหา - ของกูก็เบาบางลงได้	๔๐

[๔]

เพราะว่า การปฏิบัติธรรมนั้น ก็เพื่อความวิมุตติจากตัณหา - ของกู	๔๑
ธรรมปาฏิโมกข์ ก็คือคำสอนอธิบาย เกี่ยวกับตัณหา - ของกู	๔๒
โลกอยู่ได้ด้วยพิษสงของตัณหา - ของกู อันธพาลต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นทั่วไป	๔๓
ทุกศาสนา ศิลธรรม หรือกฎหมาย ต่างมุ่งทำลายตัณหา - ของกู	๔๔
ศีลห้าบัญญัติขึ้นก็เพราะมีปัญหา เกี่ยวกับการอาละวาด แห่งตัณหา - ของกู	๔๕
ไม่เห็นแก่ตัวอย่างสูงสุดคือไม่มีตัวตนบุคคล เรา เขา	๔๖
ธรรมปาฏิโมกข์ เป็นข้อความฝ่ายธรรมะ คู่กับฝ่ายวินัย	๔๗

ภาคเรื่อง

๑. ยกหูชูหาง

เพื่อมิให้ธรรมะเลอะเลือน จึงพูดชักซ้อมกันไว้ เรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์	๔๘
หัดฟังความคิดเห็นของคนอื่นบ้างจะฉลาดขึ้น	๔๙
การพูดยอมพูดได้ทุกคน ตามความรู้สึกรู้ใจของตัวเอง และเจตนาดี	๕๐
การไม่ยอมฟังมิได้เพราะ ๑. ฟังไม่เป็น ๒. ไม่อยากฟังเฉพาะบางคนพูด	๕๑
๓. ไม่อยากฟังผู้อื่นพูด อยากแต่จะเป็นผู้พูดเสียเอง	๕๒
คนที่มีตัวตนจัด จะยกหูชูหาง เมื่อเห็นคนอื่นด้อยกว่าตัว	๕๓
ขณะใดเรามีตัณหาเด่นโด่งขึ้น ขณะนั้นเลวที่สุด ไม่ปฏิบัติธรรมเลย	๕๔
พระพุทธเจ้าทรงเป็นประชาธิปไตย ตรัสให้สาวกพูดออกความเห็นอยู่เสมอ	๕๕
อภัยยกหูชูหาง เหมือน “น้ำชาล้นถ้วย” เจียมตัวยอมฟังผู้อื่นบ้าง	๕๖
พุทธศาสนาที่แท้เป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ทนต่อการพิสูจน์	๕๗
พุทธบริษัทที่แท้ ไม่ใช่เถรวาท หรือมหายาน สนใจแต่เรื่องไม่มีตัวตน	๕๘
ควรสนใจเรื่องปราบปรามตัณหา ให้มากยิ่งขึ้นไป	๕๙
เป็นผู้ยอมได้ นั่นคือ ชนะตัณหา ชนะกิเลส	๖๐

[๕]

ถ้ามีแต่ความยึดมั่นถือมั่น มารจะชนะ จะเป็นโลกของกิเลส	๖๑
“ยอม” คำเดียว ทำให้เรื่องเดือดร้อนระงับไปสู่สันติสุข	๖๒
ทุกศาสนาเป็นเรื่องถูกแขนงหนึ่ง ๆ รวมกันเข้า โลกจะผาสุก	๖๓
อย่าปล้นเอาธรรมชาติมาเป็น “ของกู” มันจะตบหน้าเอา	๖๔
ถ้าไม่สนใจเรื่องสุญญตา ก็ทำลายหัวใจของพระพุทธศาสนาหมด	๖๕
สมรวาสต้องทำนิพพานให้แจ้งด้วย ปรากฏในมงคล ๓๘	๖๖
มรรคมืดองค์แปดสำหรับทุกฝ่าย ไม่ใช่แยกเป็นของบรรพชิต หรือสมรวาส	๖๗
รู้จักสุญญตา อนัตตา แล้วจะขวนขวาย ทำใด ๆ ได้โดยไม่ทุกข์	๖๘
ให้ฝึกรู้จักควบคุมความทุกข์ อย่ามีทุกข์ ทำได้ทั้งสมรวาสและบรรพชิต	๖๙
พยายามศึกษา สังเกตเรื่องไม่มีตัวกู ไม่ต้องเรียนอะไรมากก็ได้	๗๐
อภิธรรมยอดสูงสุด อยู่ตรงที่ ว่าง ไม่มีตัวตน	๗๑
ความดับทุกข์คือเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น มีไว้สำหรับคนมีทุกข์	๗๒
เอาชนะเขา หนทางจะยาวออกทันที และเป็นเรื่องถอยหลังเข้าคลอง	๗๓
ปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือระวังตัวกู อย่าให้ไหลออกมา	๗๔
ต้องขุดเกลาคความเคยชิน อย่าให้กิเลสอนุสัยนี้ได้กินอาหาร	๗๕
ทำให้ไม่มีกิเลส ไม่เกิดตัวกู - ของกูแล้วชาติหน้า ชาติไหนก็ดีหมด	๗๖
การปฏิบัติธรรมไม่ใช่เรื่องเหลือวิสัย ทำถูกวิธีแล้วไม่ยาก	๗๗
หมั่นพูดธรรมะกันบ้าง ฟังความเห็นกันบ้าง จะมีประโยชน์	๗๘

๒. ความว่างที่พระพุทธเจ้าตรัส

มีผู้ที่ไม่เข้าใจเรื่องความว่างนี้อีกมาก จึงทำความเข้าใจกันใหม่หมุ่เราก่อน	๗๙
“ว่าง” ที่พระพุทธเจ้าตรัส หมายถึงไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่อัตตนิยา	๘๐
ว่าง นั้นมีอะไรเต็มไป แต่ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมั่นหมายว่าเป็นเรา - ของเรา	๘๑
โลกว่าง เพราะไม่มีอะไรเป็นตัวเรา หรือของของเรา	๘๒

โลกว่าง กับ จิตว่าง รวมกันเป็นเรื่องความว่าง	๘๓
การปฏิบัติธรรมต้องสังเกตจนเข้าใจ คำว่า “ยึดถือ - ไม่ยึดถือ	๘๔
การกระทำที่มึความรู้สึก เป็นตัวกู เจืออยู่ นั้นเป็นกิเลส	๘๕
ทำงานเพื่องาน ตามหน้าที่ นี้ ไม่ใช่เพื่อกิเลส	๘๖
ถ้ามีสัมมาทิฐิแล้ว ไม่ทำให้มีการรู้สึกเกียจคร้าน	๘๗
เมื่อทำงานให้ตรวจสอบตัวเองเพื่อหัดทำ ไม่เพื่อตัวกู-ของกู	๘๘
ทำงานเพื่อหน้าที่นั้นแหละ จะเพื่อประโยชน์แก่ทุกคน	๘๙
ทำงานเพื่อเงิน, เพื่อตัวกู-ของกู จะต้องปะทะกัน เบียดเบียนกัน	๙๐
กินพออยู่ได้ เรียกว่ากินเพื่อเลี้ยงชีวิต ถ้าเพื่อร่อย ก็เป็นกิเลสกิน	๙๑
ต้องสังเกตพิจารณาเมื่อทำงานว่าง ทำด้วยตัวกู หรือไม่มีตัวกู	๙๒
ทำงานนั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม เพราะเป็นโอกาสฝึกดูแลการเกิดตัวกูได้มาก	๙๓
ตัวกู ที่ไม่รู้จักยอม นี้แหละยาก โอกาสที่ทำงาน ต้องสงบจิตใจอยู่เรื่อย	๙๔
ทำงาน หรือปฏิบัติธรรม ถ้าไม่รู้ว่า กิเลสอยู่ที่ไหน ก็ยาก	๙๕
เรื่องไม่ยอมนั้น เป็นความไม่ยอมของกิเลส	๙๖
ที่ว่า ชื่อ ว่าถูก ยิ่งสร้างตัวกู-ของกู สร้างกิเลสไม่ยอมมากขึ้นไปอีก	๙๗
กิเลสต่ำ ๆ เป็นธรรมดา กิเลสผู้ดีก็แรงขึ้น กิเลสชั้นพรหมมีตัวกู-ของกูร้ายที่สุด	๙๘
กิเลสที่เคยชินเป็นนิสัยสันดาน แก่ยาก จำเป็นต้องแก้โดยทางศาสนาและวัฒนธรรม	๙๙
วัฒนธรรมที่ดีจะกำจัดกิเลสอยู่ในตัว หลักศาสนายังอบรมจิตใจด้วยอีก	๑๐๐
ขณะนี้ศาสนาถูกเหยียบย่ำ เมื่อธรรมชาติลงโทษหนัก ๆ จะกลับตัวได้	๑๐๑
มีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ทำงานด้วยจิตว่าง แล้วจะอยู่เป็นสุขได้	๑๐๒
ให้รู้ไว้ว่า “ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวกู-ของกู”	๑๐๓
พุทธศาสนามีดีอยู่ตรงที่ มีชีวิตอย่างไม่มีทุกข์เลย	๑๐๔
ควรศึกษาเรื่องความวุ่น ความว่าง ให้เข้าใจเพียงพอ	๑๐๕
พุทธศาสนาแนะวิธีให้มนุษย์อยู่โดยอิสระ ปราศจากทุกข์บีบคั้น	๑๐๖

พุทธศาสนาสอนให้ทำลายความยึดมั่นถือมั่น เพื่อพ้นความผูกพันแม้แก่พระเจ้า	๑๐๗
วิธีของพวกพุทธ ทำลายตัณหา-ของกูให้หมดไปก็ไม่มีทุกข์	๑๐๘
คำสอนในพระไตรปิฎก มีใจความอยู่ที่ ไม่สำคัญมั่นหมายว่า ตัณหา-ของกู	๑๐๙

๓. อาทิพรหมจรรย์

อาทิพรหมจรรย์ เป็นแนวปฏิบัติเพื่อความทุกข์สิ้นเชิง	๑๑๐
พึงรู้ว่า ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ความจริง ทุกอย่างจริงหมด	๑๑๑
ทุกอย่างเป็นธรรมชาติ ฉะนั้นเท็จ หรือมายา ก็มีอยู่จริง	๑๑๒
ความจริงจึงมี ๒ : เป็นประโยชน์ควรรู้ กับ ไม่มีประโยชน์ ไม่รู้ก็ได้	๑๑๓
เงื่อนไขของพรหมจรรย์นั้นพูดเท่าที่จำเป็นที่จะดับทุกข์	๑๑๔
ส่วนจะจริงหรือไม่จริงนั้นยากไว้ ถ้าดับทุกข์ได้ก็ใช้ได้	๑๑๕
กิเลส หรือนิพพานต่างก็เป็นของจริง “จริง” นี้มีความหมายไกลมาก	๑๑๖
ทุกอย่างเป็นสุญญตา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นของเรา	๑๑๗
จริง หรือ ไม่จริง เป็นมายาทั้งนั้น ส่วนใดดับทุกข์ได้ก็จริงเพียงนี้	๑๑๘
ความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นความจริงเท่าที่จำเป็นแก่มนุษย์	๑๑๙
ความทุกข์ที่เกิดจากการยึดมั่นถือมั่นมีหลายชนิด	๑๒๐
“ไม่ยึดมั่นถือมั่น” เพียงข้อเดียว นี้คือหลักพุทธศาสนา	๑๒๑
ยึดมั่นถือมั่นน้อยลง ทำอะไรด้วยสติปัญญามากขึ้น ทุกข์ก็น้อยลง	๑๒๒
“อย่ายึดมั่นถือมั่น” ใช้ได้แก่ทุกคนทุกกรณี	๑๒๓
“คน” อยู่ที่ไหน โลกอยู่ที่นั่น นิพพานก็อยู่ที่นั่น และอยู่ในคนนั้น	๑๒๔
วัฒนธรรมไทยที่ดีมีรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา ตัดความทุกข์ได้ง่าย	๑๒๕
ยึดมั่นถือมั่นเมื่อไรเป็นสังขารปรุงแต่งความทุกข์เกิดขึ้นทันที	๑๒๖
การตั้งต้นยึดมั่นพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ก่อน ก็เพื่อนำไปสู่ความไม่ยึด	๑๒๗
ยึดมั่นสิ่งใดในทัศนะของบุคคลนั้น ล้วนเป็นภูเขาหิมาลัย	๑๒๘

[๘]

จริงสำหรับเป็นทุกข์ หรือไม่ทุกข์ ล้วนยึดมั่นไม่ได้ เพราะเป็นมายาด้วยกัน	๑๒๙
ที่สมมติว่าดี ก็จะต้องไม่เบียดเบียนตน และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ๑๓๐
อยู่โดยไม่ต้องรักหรือเกลียดอะไร นั้นสบายว่า เพราะไม่เร่าร้อน ๑๓๑
สูญญตา คือความว่าง มีทั้งที่เป็นสัมมา และมีจิตปฏิญญา ๑๓๒
มนุษย์ทำอะไรก็ต้องการเพียงเลี้ยงชีวิต นอกนั้นควรทำเพื่อผู้อื่นบ้าง ๑๓๓
ถ้าเกิดมาเพื่อความทุกข์ทางเนื้อหนัง จะเท่ากับสร้างนรก ๑๓๔
เงื่อนไขของพรหมจรรย์ต้องปฏิบัติเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น ๑๓๕
พระพุทธเจ้าไม่ยึดมั่นและไม่ใ้หวัดในความจริง ๑๓๖
เงื่อนไขของพรหมจรรย์เป็นหนทางไปสู่ความดับทุกข์ ๑๓๗
ทุกอย่างที่สวณโมกข์ประสงค์จะทำไปให้เป็นธรรมทูตทางดับทุกข์ ๑๓๘
ตั้งหลักให้ดีอยู่โดยชอบด้วยสติ สติจะฆ่ากิเลสอยู่ในตัว ๑๓๙
สวรรค์กับนรก มีสลับกันอยู่ อย่าไปเอาทั้งสองอย่าง จะสุขสมบูรณ์ ๑๔๐
ไม่กล้ายึดมั่นถือมั่นอะไรเข้านั้นแหละถูกที่สุด คุณสติให้เป็นอย่างนี้ไว้เรื่อย ๑๔๑
เงื่อนไขของพรหมจรรย์คือ ความจริงที่จำเป็นต้องรู้ ๑๔๒
ภาพและคำอธิบายเรื่อง จัปวู (ที่กล่าวในหน้า ๑๓๓) ๑๔๓-๑๔๗.

๔. อยู่ที่สวณโมกข์นี้ทำอะไร

พูดเรื่องสำคัญสำหรับพระที่บวช ๓ เดือนสัก สรุปรว่าอยู่สวณโมกข์ทำอะไรกัน	๑๔๘
“อยู่ฝึกบเพียร ตายเสียก่อนตาย” หรือไม่สำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวเรา-ของเรา	๑๔๙
มาลองปฏิบัติเป็นอยู่ โดยไม่มีอะไร เป็นตัวเรา-ของเรา ๑๕๐
จะมีความสุขแท้จริงต่อเมื่อเรารู้สึกว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวเรา -ของเรา	๑๕๑
ชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกเป็นตัวกู- ของกูนี้มีชีวิตที่ทรมาน ๑๕๒
ปฏิบัติธรรมให้ตรงจุด ต้องศึกษาตัวจริง และระวางจิต ๑๕๓
ถ้าปฏิบัติเพียงกลัวนรก เหน้อสวรรค์ กลัวบาปเห่อบุญ นี้ยิ่งไกลธรรมะ ๑๕๔

[๙]

ให้ศึกษาเรื่องโทษของความรู้สึกที่เป็นตัวกู-กับไม่มีตัวกู	๑๕๕
เมื่อว่างจากตัวกู-ของกูนั้นแหละคือ ความสุขที่สุด	๑๕๖
บทเรียนที่ลัดคือ ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ดูขณะเมื่อเหนื่อยมีตัวกู-ของกู	๑๕๗
ถ้ามีชีวิตอยู่โดยไม่มีความรู้สึกว่าตัวกู-ของกูอยู่ที่ไหนก็เป็นสวณโมกข์ได้	๑๕๘
“ไม่ต้องทำอะไร” เป็นโมกข์อยู่แล้ว ยังมีปัญหามากยังมีทุกข์ซับซ้อน	๑๕๙
สภาพธรรมแท้คือความว่าง ใครเข้าถึงแล้วกิเลสเกิดไม่ได้	๑๖๐
ความว่างเท่านั้นที่อยู่จริงตลอดอนันตกาล ควรชิมรสนี้กันบ้าง	๑๖๑
ถ้าไปเคร่งครัดมีตัวกู-ของกู ก็เหมือนปักหลักฝังตัวเองในวิภวสังสาร	๑๖๒
จิตของปุถุชนว่างจากตัวกูน้อย เป็นนิพพานบ้าง เป็นวิภวสังสารบ้าง	๑๖๓
พยายามทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง	๑๖๔
การศึกษาที่แท้จริงต้องมีสติสัมปชัญญะ ระวังจิตทุกลมหายใจเข้าออก	๑๖๕
ทำให้จิตว่างด้วยการปฏิบัติ สังเกต รักษา แก้ไข ด้วยสติปัญญา	๑๖๖
รู้ดีรู้ชั่วมาก ก็มีความทุกข์มาก จึงต้องดับทุกข์ด้วยวิธีของพระพุทธเจ้า	๑๖๗
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้ คือความว่าง	๑๖๘
สาระของสวณโมกข์ คือพยายามศึกษา เรื่องตายเสียก่อนตาย	๑๖๙
ขอให้เข้าใจเรื่องนี้แม้ในวินาทีสุดท้ายที่จะดับจิต จะไม่เสียชาติเกิด	๑๗๐

๕. ภูมิต่าง ๆ และแนวครองชีวิต

การพูดที่เรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์นี้ จะชักข้อเรื่องตัวกู-ของกูเป็นส่วนใหญ่	๑๗๑
การปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาแม้หนักไปข้างพิธีกรรมนิยมเสียมาก	๑๗๒
ในต่างประเทศ นักศึกษาสนใจพระพุทธศาสนาอย่างเห็นมากกว่าเถรวาท	๑๗๓
มนุษย์ยังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม; ควรรู้จักระดับชีวิตของตนก่อน	๑๗๔
มนุษยธรรมศาสตร์แบ่งระดับชีวิตไว้ ๔ ระดับ	๑๗๕
แต่ละระดับ ทำหน้าที่ให้ดีที่สุดตามวัยอย่างเคร่งครัด	๑๗๖

สมัยพุทธกาลผู้คนดำเนินชีวิตตามระดับทั้ง ๔ จึงศึกษาพุทธศาสนาได้ง่าย	๑๗๗
ระดับทั้ง ๔ ได้แก่ พรหมจารี คฤหัสถ์ วณปรัสถ์ สันยาสี	๑๗๘
ถ้ายอมรับหลักการ ๔ ขั้นนี้แล้ว การปฏิบัติเรื่องอื่นๆ ก็ง่ายเข้า	๑๗๙
เรื่องภูมิ ๔ เหมาะที่จะปรับเป็นมนุษยธรรมศาสตร์ หรือชีวิตแบบเซ็น ๑๐ ขั้น	๑๘๐
เมื่อผ่านภูมิภิกขุมาจรมุณี รูปาวจรถึงขั้นอรุปาจร โลกุตตระได้ ชีวิตก็สมบุรณ์	๑๘๑
ภูมิ ๔ นี้ไม่ใช่พุทธภาสิต เป็นอภิธรรมใหม่ รว พ.ศ. ๖-๗๐๐	๑๘๒
ก่อนตายควรปฏิบัติธรรม ให้ก้าวเลื่อนสู่ร่องรอยของพระอรียเจ้า	๑๘๓
เรื่องภูมิ ๔ แม้พระพุทธเจ้าไม่ได้ตรัสแต่ก็มีแนวตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๘๔
แนวภูมิ ๔ นี้หมายถึงชีวิตสมรวัส แต่ถ้าเป็นพระต้องทำตนเป็นแสงสว่าง	๑๘๕
ภูมิ ๔ ต้องเป็นเรื่องในชีวิตนี้ ไม่ใช่ต่อตายแล้วจึงจะได้	๑๘๖
กิเลสขั้นรูปาวจร อรูปาวจร ทิฏฐิมานะมาก ต่อขั้นโลกุตตระจึงหมดตัวกู	๑๘๗
ตัวกูนี้ร้อนกว่าไฟ แต่เยือกเย็น เป็นความมีดีสี่ขาบิณฑังยิ่งกว่าสี่ดำ	๑๘๘
คนเข้าใจพุทธศาสนาไม่ได้ เพราะไม่ยอมรับระบบ ๔ ของมนุษยธรรมศาสตร์	๑๘๙
ร่างกาย จิตใจ ต้องเปลี่ยนไปตามลำดับ เท่าที่ธรรมชาติกำหนดให้	๑๙๐
ที่สวนโมกข์พยายามจัดวัดให้เป็นอุปรณชีวิตแบบวณปรัสถ์	๑๙๑
ทุกคนควรฝึกอยู่ในรูปวณปรัสถ์บ้าง เพื่อศึกษาตัวกู-ของกู	๑๙๒
พระพุทธเจ้าไม่เคยสัตกาหะ จึงควรประท้วงตัวเอง ไม่ไปไหนในพรรษา	๑๙๓
ในระยะพรรษา ควรเก็บตัว มองชีวิตด้านใน แบบวณปรัสถ์	๑๙๔
ควรสนใจศึกษามนุษยธรรมศาสตร์ เพื่อรู้หน้าที่ควรปฏิบัติในสังคม	๑๙๕
การอยู่อย่างวณปรัสถ์ไม่ต้องอยู่ป่าเสมอไป ทำจิตให้เหมือนป่าก็ได้	๑๙๖

๖. ความอิมที่ไม่ต้องกิน

จะพูดเฉพาะเรื่องตัวกู-ของกู ที่เป็นใจความสำคัญของหลักพระพุทธศาสนา	๑๙๗
ความอิมที่ไม่ต้องกิน เป็นเรื่องทางธรรมะ อิมคือไม่หิว	๑๙๘

อิมทางวิญญาณสูงกว่าทางจิต หมายถึงความหิวมันหยุดและระงับ	๑๙๙
พุทธศาสนาทำให้อิมทางวิญญาณตลอดเวลา ต้องศึกษาเป็นพิเศษ	๒๐๐
เมื่อใจอิมก็ไม่มีวณกัระวณกัระวณ และไม่มีทุกข	๒๐๑
โดยมากใจหิวเสมอ หิวความเด่นของตัวกู ซึ่งทรมานที่สุด	๒๐๒
หิวทางทิวฐิก็อยากเด่นอยากสูง อยากให้ทุกคนบูชา	๒๐๓
พระพุทธเจ้าสอนให้คนอิม มีความพอใจตลอดเวลา	๒๐๔
อิมนิรันดร เป็นความหมายของนิพพาน	๒๐๕
ถ้ามีความหิวทางวิญญาณจะตกนรกทั้งเป็น จะเป็นเปรต	๒๐๖
เรียนพุทธศาสนาทำให้อิมทั้งทางกาย ทางจิต ทางวิญญาณ ก็พอแล้ว	๒๐๗
มนุษย์ต้องรู้จักทำให้อิมทางวิญญาณ จึงจะไม่เลวกว่าสัตว์	๒๐๘
บวชบรรพชาหนึ่งควรหยุดหิวทางวิญญาณเสียบ้าง	๒๐๙
รู้ความหมายของคำว่าอิม ให้ดี เราเกิดมาก็เพื่ออิมทั้งกายและวิญญาณ	๒๑๐
อิมคำเดียวพอจริง ๆ ไปเรียนกันมาก ๆ นั้นเป็นบ้าหอบฟาง	๒๑๑
ธรรมชาติมีให้อิม ให้สนใจอย่างยิ่ง โดยไม่ต้องเที่ยวหา	๒๑๒
เราจะอิมได้ด้วยการศึกษาและเป็นเกลอกันกับธรรมชาติ	๒๑๓
จิตใจในสภาพปกติ นี้เรียกว่าอิม เรียนอะไรก็เรียนได้เร็ว	๒๑๔
มนุษย์ส่วนใหญ่เดินผิดทาง เราเดินเสียให้ถูก ก็เป็นคนโชคดี	๒๑๕
ใครรู้จักธรรมชาติ คนนั้นก็อิม	๒๑๖

๗.. คนไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ

คนเป็นอันมาก ไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ	๒๑๗
ถ้ารู้ธรรมะเป็นหลักปฏิบัติ ธรรมะจะป้องกันไม่ให้เป็นโรคเส้นประสาท	๒๑๘
พวกที่ทำว่าจะสนใจธรรมะก็ยังไม่มากพอ ธรรมะจึงช่วยไม่ได้	๒๑๙
เพียงแต่ทำบุญให้ทานไม่เรียกว่าสนใจธรรมะ เพราะยังพอกพูนกิเลส	๒๒๐

เขาโทษว่าทำบุญจนตายธรรมะก็ไม่ช่วย นี่ไม่ยุติธรรมอีกแบบหนึ่ง	๒๒๑
ทำบุญให้ทานเพื่อแลกสวรรค์เป็นการค้ากำไร	๒๒๒
คนไม่รักธรรมะจริง รักแต่ตัวเอง ไม่กลัวไม่ละอายบาป ย่อมปฏิบัติธรรมไม่ได้		๒๒๓
ปล่อยให้อกิเลสเกิดโดยไม่กลัวไม่ละอาย ก็เรียกว่าอยุติธรรมต่อธรรม	๒๒๔
ปฏิบัติทางศาสนาแล้วยังเป็นโรคประสาท ก็เพราะสนใจธรรมะไม่พอ	๒๒๕
รู้จัก กิณ อยู่ หลับ นอน ทำจิตใจให้ดีจะไม่ใช่โรคประสาท	๒๒๖
โลกนี้จะเป็นทุกข์เดือดร้อนก็เพราะไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ธรรมะ	๒๒๗
ความเจริญของโลกเป็นไปทางหันหลังให้ธรรมะ ทั้งที่ธรรมะยังคุ้มครอง	๒๒๘
ตนเองไม่สนใจธรรมะ ไม่กลัวไม่ละอาย ปล่อยให้กิเลสเกิดจึงเดือดร้อน	๒๒๙
ต้องมีธรรมะให้เพียงพอจะมีสติสัมปชัญญะดีจนวาระสุดท้าย	๒๓๐
ถ้าทำบุญเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว ธรรมะจะช่วยได้	๒๓๑
ศาสนาจะเจริญหรือเสื่อมก็เพราะพุทธบริษัท ๔ ทำถูกหรือผิด	๒๓๒

๘. การงานเป็นการปฏิบัติธรรม

ปาฏิโมกข์ทางธรรมนี้จะพูดกันในเรื่องเป็นหลักฐาน ลืมไม่ได้	๒๓๓
ตัวการงานคือการปฏิบัติธรรม มิใช่เป็นข้อแก้ตัว	๒๓๔
ถ้าจะปลีกตัวจากการงานก็ได้สักระยะหนึ่ง แต่จะเก็บตัวตลอดชีวิต เป็นไปไม่ได้		๒๓๕
การงานคือการปฏิบัติธรรมเป็นวิธีลดทอนได้ทั้งประโยชน์ตนและผู้อื่น	๒๓๖
ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นไม่หวังผลตอบแทน นี่ไม่ใช่ระยะขั้นต่ำ ๆ	๒๓๗
ขณะทำงานเป็นโอกาสให้ได้ต่อสู้กับกิเลสที่เกิดขึ้น	๒๓๘
เมื่อลงมือทำงานจริง ๆ จึงจะรู้ว่า เป็นผู้เสียสละหรือไม่	๒๓๙
ผลของการทำงานจะเป็นตัวการทำลายตัวกู-ของกู นี่เป็นตัวปฏิบัติธรรมแท้	๒๔๐
ทำงานส่วนเดียวเป็นเหตุให้สร้างกิเลส ต้องสอบจิตใจด้วย	๒๔๑
ทำงานคือการปฏิบัติธรรมไม่เสียหายทั้งทางโลกทางธรรม	๒๔๒

อย่าดูถูกว่า ใครทำงานต่ำ หรือง่าย เพราะทุกคนทำได้ตามสมรรถภาพ	๒๔๓
ทำงานชนิดก็ได้ ถ้าไม่ยกหูชูหาง ก็มีค่าเท่ากันทั้งนั้น	๒๔๔
ทำอะไรก็ตามต้องประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ ละเอียดสุขุม	๒๔๕
โอกาสมีมากที่จะใช้ธรรม และกำจัดกิเลสนานาในขณะทำงาน	๒๔๖
ขณะทำงานมีบทเรียนในการปฏิบัติธรรม สู้กิเลสมากกว่าหลับตาภาวนา	๒๔๗
ทำการงานหรือทำหน้าที่ล้วนเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ตามธรรมชาติตลอดชีวิต	๒๔๘
การทำงานที่ต้องปฏิบัติ ให้ถูกต้องตามธรรมชาติ ถ้าประมาทยกหูชูหาง	๒๔๙
ทำงานด้วยความเสียสละ เป็นการทำงานอย่างไม่มีตัวกู-ของกู	๒๕๐
ทำการงานจะเป็นปฏิบัติธรรมสูงสุด ต้องทำด้วยจิตว่าง	๒๕๑
ทำอย่างไรเรียกว่าทำงานด้วยจิตว่าง ต้องหัดดูจิตขณะนั้น	๒๕๒

๙. เรื่องของคนสูงอายุ และขณิกวาท ขณิกวาท

ว่าจะพูดเรื่องขณิกวาท แต่พูดเรื่องคนสูงอายุก่อน เพราะมีผู้สนใจเรื่องนี้	๒๕๓
ปรารภว่า คนแก่ควรสนใจปฏิบัติอย่างฝึกจิตว่าง แล้วเป็นแสงสว่างให้ผู้อื่นบ้าง	๒๕๔
พุทธบริษัทตั้งสมาคมคนแก่ เพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา ก็เป็นความคิดที่ดี	๒๕๕
คนแก่ผ่านชีวิตทางโลกมามาก ถ้ายังไม่มีธรรมะ ก็ย่อมหาสุขทางจิตได้ยาก	๒๕๖
รู้จักปรับชีวิตตามแบบอาศรม ๔ หรือภูมิ ๔ บ้าง จะอยู่เย็นเป็นสุข	๒๕๗
แต่ละคนอาจเปลี่ยนจิตใจครบทั้ง ๔ ภูมิ แต่รู้จักโทษของควมมีตัวไว้บ้าง	๒๕๘
ต้องระวังดูจิตที่คิดเป็นนั่นเป็นนี่ คิดอย่างไรก็เกิดเป็นอย่างนั้นทันที	๒๕๙
พุทธศาสนาเป็นขณิกวาท คือเอาขณะหนึ่ง ๆ ของจิตเป็นหลัก	๒๖๐
ควรรู้ว่าเหตุการณ์ที่เกิดแก่จิตคราวหนึ่ง ๆ นั้นเป็นปฏิจจสมุปบาทวงหนึ่ง ๆ	๒๖๑
เรื่องภูมิ : กามาวจร, รูปาวจร, อรูปาวจร, โลกุตตระ; มีได้ในขณะจิต	๒๖๒
ถ้ามีตัวตนที่ถาวร เป็นอาตมันต์เดียวกันเรื่อย นี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ	๒๖๓
การปฏิบัติตามหลักโลกุตตรธรรมจำเป็นแก่มนุษย์ทุกคนทุกเวลา	๒๖๔

พระพุทธเจ้าไม่ตรัสแยกโลกียะโลกุตตระ แต่ตรัสเรื่องโลกุตตระแก่ทุกคน	๒๖๕
ให้ถือเป็นหลักว่า อะไรก็ตามสำเร็จอยู่ที่จิต เป็นไปตามขณะจิต	๒๖๖
พุทธศาสนาที่ถูกต้องนั้นเป็นสุญญวาท ขณิกวาท วิภังควาท	๒๖๗
การเผยแผ่ธรรมะ ที่เป็นตัวแทนของศาสนานั้น มีหลักฐานในพุทธภาษิต	๒๖๘
แต่บางคนไม่ชอบตัวแทน เพราะชอบแบบ “ต้ำน้ำพริกละลายแม่น้ำ”	๒๖๙

๑๐. เรื่องได้-เรื่องเสีย-เรื่องหยุด

ปรากฏการพูดธรรมะว่า มีผู้เข้าเป็นนมหายาน เพราะฝ่ายเถรวาทมีคัมภีร์มาก	๒๗๐
ฝ่ายอื่นเขาศึกษาแต่ธรรมชาติเดิมแท้ เช่น ว่าง, ตถตา, อยู่หนึ่ง ๆ	๒๗๑
แท้จริงทุกฝ่ายก็พูดตรงไปยัง”สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” ทั้งนั้น	๒๗๒
วิธีสอนของพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ให้เรียนอะไร แต่สอนตามสภาพจิตของคน	๒๗๓
ตัวอย่างเพียงสอนว่า “หยุด” พระองค์ก็มาลก็ฟังถูก	๒๗๔
องค์มาลเป็นพระอรหันต์เพราะคำว่า “หยุด” เพราะเป็นใจความศาสนาทั้งหมด	๒๗๕
ใจที่หวังอยากจะเรียนอะไรอยู่เรียนนั้นคือ “ไม่หยุด”	๒๗๖
“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” คือหัดหยุด พระพุทธองค์ทรงหยุด แต่ยังทำงาน	๒๗๗
จงหัดทำงานเพื่องาน, หยุด, และมีสติเห็นโลกว่างอยู่เสมอ	๒๗๘
ให้สนใจคำว่า “ได้-เสีย” เพราะเป็นต้นเหตุของความยุ่งยากทั้งหลาย	๒๗๙
หยุด หรือ ว่าง ไม่ได้ ก็เพราะมีความรู้สึกเต็มอยู่ในใจว่า “ได้-เสีย”	๒๘๐
หัดคอยดูจิต อย่าให้ ได้-เสีย ซึ่งเป็นภวตัณหาครอบงำตัวกู-ของกูจะรู้ธรรมะ	๒๘๑
ถ้าไม่เป็นทาสของ ได้-เสีย ก็ไม่เป็นทาสของอะไรทั้งหมด	๒๘๒
อยู่เหนือ ได้-เสีย เป็นโมกษะ แปลว่าหลุดพ้นออกไป นี่คือหยุด	๒๘๓
ธรรมะเรื่องว่าง ไม่ได้-ไม่เสีย เป็นธรรมจักรแท้จริง จะฆ่ากิเลสได้	๒๘๔
จะทำอะไร ระวัง ถ้าเป็นทาสของการได้-เสีย จะไม่พบเรื่องว่าง หรือหยุด	๒๘๕
ไม่เป็นทาสของ ได้-เสีย ต้อง “ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”	๒๘๖

งานสร้างสิ่งต่าง ๆ ในวัดก็เพื่อสอน และฝึก “ว่าง” ถ้าไม่ทำงานจะวัดจิตไม่ได้	๒๘๗
อยากมีธรรมะใกล้พระพุทธเจ้า ก็ต้องฝึกถอนเรื่องได้-เสีย	๒๘๘
ธรรมะมิได้ทำให้คนอื่นขี้เกียจ แต่ให้ทำงานได้ดีไม่มีทุกข์	๒๘๙
โลกสมัยนี้มีทุกข์มากขึ้น เพราะเป็นทาสของการได้-เสีย	๒๙๐
มาศึกษาพุทธศาสนา ต้องฝึกตนและแนะนำผู้อื่นให้หยุด ว่าง และหลุดพ้น	๒๙๑
ไม่เป็นทาสของได้-เสีย, ไม่วิ่งไปวิ่งมา,นี่เป็น “เซ็น” ในพุทธศาสนา	๒๙๒
กรรมปาฏิโมกข์วันนี้ต้องการชักซ้อมความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า “หยุด”	๒๙๓
คนเรา “ยิ่งรู้มากยิ่งยากมาก” ยิ่งเป็นทุกข์มาก;ยิ่งเรียนมากยิ่งไม่รู้ธรรมะ	๒๙๔
ฝึกชนะ ได้-เสีย หยุด ไม่วิ่งไปวิ่งมา ก็จะไม่มีความทุกข์	๒๙๕

๑๐. เรื่องได้-เรื่องเสีย (ต่อ)

ต้องรู้จักจับฉวยเรื่องได้-เสียไว้ให้ได้ เพราะไม่มีที่จะค้นหา หรือฟังที่ไหนได้	๒๙๖
เรื่องได้-เสีย นี้เพียงแต่เข้าใจยังไม่ได้ ต้องสังเกต คิด ทบทวนจึงเห็นแจ้ง	๒๙๗
สุข-ทุกข์ขึ้นอยู่กับได้-เสีย เพราะได้จึงสุข เสียจึงทุกข์	๒๙๘
ความรู้สึกได้-เสีย เกิดได้เอง แก่สิ่งมีชีวิตตามธรรมชาติด้วย	๒๙๙
ต้องรู้จักการได้-เสียที่ถูกต้อง แล้วไม่เป็นทุกข์	๓๐๐
ได้ - เสียที่เป็นสัจจัตถญาณพื้นฐาน เป็นเรื่องปรุขของธรรมชาติ	๓๐๑
มนุษย์เป็นสัจจัตถญาณพื้นฐานจนถึงธรรมชาติจึงหลงทาง	๓๐๒
เพราะทั้งธรรมชาติที่เป็นสัจจัตถญาณ จึงมีปัญหา มีทุกข์มาก	๓๐๓
คน “ต้องการมาก” จึงมีเรื่องได้-เสียมากกว่าสัตว์ที่มีเท่าที่สัจจัตถญาณ	๓๐๔
คำว่าได้-เสียของสัตว์ ไม่ถูกขยายความหมายจากธรรมชาติเดิม	๓๐๕
คนต้องการเกินธรรมชาติ เกินสัจจัตถญาณ เป็นส่วนเพื่อทำให้มีทุกข์	๓๐๖
ได้-เสีย เป็นต้นตอของคำคู่ ๆ เช่น ดี-ชั่ว-ถูก-ผิด-บุญ-บาป ฯลฯ	๓๐๗
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพิ่งมีความหมายจากคำว่าได้	๓๐๘

[๑๖]

สัตว์ทำตัวให้เหมาะแก่ธรรมชาติจึงอยู่รอด ไม่เสีย แต่ได้ที่ถูกต้อง	๓๐๙
ถ้าได้-เสีย ไม่ถูกต้องตามธรรมชาติ จะอยู่รอดยาก	๓๑๐
การติดในความดี เกลียดชั่ว เป็นอุปทาน มีรากฐานอยู่ที่ ได้-เสีย	๓๑๑
ต้องไม่แพ้แก่คำคู่ ๆ เป็นสังขารปรุงแต่ง ให้อยู่ในกองทุกข์ แล้วจะหยุด	๓๑๒
จงทำใด ๆ ด้วยสติสัมปชัญญะ ปัญญา ตามเหตุผล อายากหูชูหาง	๓๑๓
บทเรียนที่สวนโมกข์คือทำดีที่สุด แต่ลิดหลิดหาง อย่าให้ผลเป็นตัวกู-ของกู	๓๑๔
พยายามเรียน ทำ ประพฤติ ให้ดี แต่อย่ารู้สึกอยากดี	๓๑๕
ถ้าอยากดีกว่าผู้อื่น พร้อม ๆ กันนั้นทำให้อ่อนแอลง	๓๑๖
พระศาสดาทิ้งหลาย ต่างสอนให้ละความยึดมั่นถือมั่นจาก ได้-เสีย	๓๑๗
ยอดสุดของการปฏิบัติ วิปัสณา อยู่ที่ทำให้ชนะได้ -เสีย เท่านั้น	๓๑๘
พระพุทธวจนะทั้งหมด รวบรวมได้ที่ “สิ่งทั้งหลายทั้งปวง” ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น”	๓๑๙
หลงได้-เสียกันมากจนเข้าใจผิดว่ากิเลสอันหนึ่งในสันดาน แท้จริงมีแต่เกิด-ดับ	๓๒๐

๑๒. เรื่องได้-เสีย (ต่อ)

เรื่องได้-เสีย นี้เป็นเหตุให้เกิด ความยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น	๓๒๑
ความรู้สึกได้-เสียเกิดเองตามธรรมชาติ เป็นพื้นฐานสิ่งมีชีวิต,	๓๒๒
ความรู้สึกพื้นฐานมีเพียง ได้-อยู่, เสีย-ตายไป	๓๒๓
ครั้นกลัวเสีย ไม่อยากตาย จะเอาแต่ได้ก็เกิดทุกข์จนเบียดเบียนกัน	๓๒๔
ที่ถูกต้องนั้น “ได้” ชนิดที่ไม่เกิดทุกข์ และไม่เป็นเรื่องเสีย	๓๒๕
ยึดเรื่อง ได้-เสียกันมาก เป็นเหตุให้เกิดอุปทาน แล้วเกิดทุกข์	๓๒๖
เกิด แก่ เจ็บ ตาย มีเพราะอุปทาน ที่แท้เป็นเพียงสังขารเปลี่ยนแปลง	๓๒๗
หัวใจของพระพุทธศาสนา คือทำลายอุปทานเสีย จึงต้องศึกษาให้ถูก	๓๒๘
อุปทาน คือ ยึดมั่นด้วย กาม ทิฏฐิ สีลัพพตะ อัตวาพะ	๓๒๙
รู้จักอุปทาน ๔ ให้ถูกเพื่อไม่ยึด: กาม ทิฏฐิ งมกาย หลงตัวกู-ของกู	๓๓๐

อัสตวาทุปาทาน นี้อึดมั่นด้วยลัทธิความคิดเห็น เป็นเหตุให้พูดว่าตน	๓๓๑
ต้องตัดได้-เสีย ซึ่งเป็นรากแก้วของอุปาทานก่อน จึงจะตัดอุปาทานได้	๓๓๒
การปฏิบัติธรรมสำคัญอยู่ที่ต้องทำลายความยึดมั่นด้วยอุปาทานเสีย	๓๓๓
เป็นโรคอุปาทานอย่างไหนมาก ต้องสาวไปตัดที่กของมันเป็นคือ ได้-เสีย	๓๓๔
เรื่องได้-เสีย เป็นของหลอก ที่แท้มีแต่ความเปลี่ยนแปลง	๓๓๕
ที่สุดแห่งความทุกข์คือ ไม่ได้ ไม่เสีย ไม่มีตัววิ่งไปวิ่งมา	๓๓๖
ให้จักได้-เสียเป็นอย่างไร แต่ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน	๓๓๗
ได้-เสียเป็นรากฐานของกิเลส แต่ถ้าไม่ยึดมั่นก็ไม่เกิดกิเลส	๓๓๘
มนุษย์รู้จะไร่มาก จึงทุกข์มาก จำต้องรู้ธรรมะไว้แก่เช่นเรื่อง ได้-เสีย	๓๓๙
ศึกษาเรื่องได้-เรื่องเสีย ให้เห็นจริงว่า มันหลอก อยู่กลาง ๆ จะไม่ทุกข์		๓๔๐

๑๓. แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร

การพูดที่เรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์นี้เป็นกรณีพิเศษเฉพาะ	๓๔๑
บางครั้งพูดว่า”ในโลกมีแต่คนบ้า” ให้ไปหัดคิดว่าจะจริงหรือไม่	๓๔๒
ตั้งอย่างเรื่องบรรลุลหรรณฝ่ายเซ็น อาจารย์จะไม่ตอบปัญหา แต่ให้คิดเอง	๓๔๓
เซ็นพวกหนึ่ง เขาถือว่า จิตแท้ ๆ พร้อมที่จะรู้ เพิกง้อออกได้ก็จะรู้	๓๔๔
วิธีอย่างเซ็นก็มีดังคำตรัส “ถ้าภิกษุเป็นอยู่โดยชอบไซ้ โลกไม่ว่างจากอรหันต์”		๓๔๕
หลักปฏิบัติอย่างเซ็นในเถรวาทก็มี เช่นให้คิดเรื่องแพ้เป็นพระชนะเป็นมาร	๓๔๖
ฝึกใจให้ประโยค “แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร” พุ่งอยู่เรื่อย จะควบคุมจิตได้	๓๔๗
แพ้หมายความว่ายอม คือหนึ่งไม่โกรธ นี่ชนะเต็มที	๓๔๘
ตัวกูเกิดก็คือแพ้ ปราบตัวกู-ของกูได้ เป็นเรื่องชนะ	๓๔๙
พอตัวกูเกิดก็มีโลก มีคนบ้า โลกจึงมีแต่คนบ้า	๓๕๐
พระอรียเจ้าไม่มีอุปาทานเป็นตัวกู -ของกู ก็เลยอยู่เหนือโลก	๓๕๑
มาอยู่วัดเพื่อฆ่าตัวกู-ของกู แต่บางคนหุนทางยาว เพราะไม่ใช้หลักแพ้เป็นพระฯ		๓๕๒

[๑๘]

สมัครเป็นคนแพ้อย่างยกหูชูหาง นี่จะฆ่ากิเลส	๓๕๓
การปฏิบัติธรรมอย่าอวดใคร ระวังจะผลอ “กุดี กูเคร่ง กูแพ้”	๓๕๔
ทำความดีให้เขารู้ มีผลร้ายคือ “กูจะยกหูชูหาง” คนบ้าดีก็จะทำยุ่ง	๓๕๕
เราต้องพยายามชนะกิเลส มีสติสัมปชัญญะเหมือนแมวขึ้นต้นไม้	๓๕๖
ถ้าไม่ระวัง สัญชาติญาณ “อยากเป็นคนดี” จะกลายเป็นพญามารทันที	๓๕๗
พยายามดูจิตใจ พอยึดถืออะไร หูหางจะยาวเป็นคนบ้า	๓๕๘
ทดสอบตัวว่ายกหูชูหางหรือไม่ ถ้ามีต้องรีบกลับรีบอาย	๓๕๙
มีนิทานของเซ็น เล่าเรื่องโพธิสัตว์ อยู่ในร่างของคนบ้า	๓๖๐-๓๖๑
ถ้าใครจะทำบ้าก็ต้องบ้าไปในทางหายบ้า จับตัวบ้าให้ได้	๓๖๒
การปฏิบัติธรรมอย่าเป็นนิกายอะไรเลย เป็นนิกายไม่มีตัวกู-ของกูเกิด	๓๖๓
พูดที่มีแต่ทำอย่างจิตว่าง อย่าเกิดตัวกู-ของกู อย่าบ้า	๓๖๔
ภาพภิกษุ คิดว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่มีตัวกู-ของกู	๓๖๕

๑๔.ธรรม

ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ต้องการทบทวนให้เข้าใจเรื่องธรรม	๓๖๖
พระพุทธเจ้าองค์จริงคือธรรม, ผู้ไม่รู้จักพระพุทธเจ้าจะไม่เห็นธรรม	๓๖๗
ต้องการรู้จักพระพุทธเจ้า ต้องปฏิบัติจนเห็นธรรม	๓๖๘
ร่างกายหรือภาพของพระพุทธเจ้าเป็นเพียงเปลือก	๓๖๙
ธรรมมี ๔ ความหมาย ๑. ตัวธรรมชาติ ๒. กฎของธรรมชาติ	๓๗๐
๓. หน้าที่ที่ต้องทำตามกฎธรรมชาติ ๔.ผลที่เกิดจากการทำหน้าที่	๓๗๑
ยกตัวอย่างสุนัขตัวหนึ่งก็มี “ธรรม” อยู่ในตัวครบ ๔ ความหมาย	๓๗๒
เห็นพระพุทธเจ้าก็รู้ความจริงในสภาวะ สัจจะ ปฏิบัติ ปฏิเวธธรรม	๓๗๓
เห็นธรรมเพียงพอ,ต้องรู้เรื่องทุกข์, เหตุ, ความดับ, และทางดับทุกข์แห่ง	๓๗๔
พระพุทธรูปเป็นเปลือก แต่ภายในลึกเข้าไปมีธรรมที่เป็นเนื้อแท้	๓๗๕

หน้าที่ในการปฏิบัติตามกฎธรรมชาติดังกล่าวทำให้เกิดทุกข์	๓๗๖
การปฏิบัติธรรมพระพุทธรูปเจ้าใช้คำว่า ประพฤติพรหมจรรย์	๓๗๗
คำว่า “ประพฤติพรหมจรรย์” เป็นอย่างไร ต้องศึกษาให้เข้าใจ		๓๗๘
ถ้าไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ก็ไม่มีทางจะเห็นธรรม	๓๗๙
เห็นธรรมจริง ๆ ก็เห็นข้อเดียวว่า “ทั้งหมดนั้นไม่ใช่เรา-ไม่ใช่ของเรา		๓๘๐
สัพเพ ธัมมา นาลัง อภิเวสายะ เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาทั้งหมด		๓๘๑
“สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น” นี้ต้องรู้ เรียน ปฏิบัติ ให้ได้ผล		๓๘๒
ขณะใดไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ขณะนั้นมีจิตใจเหมือนพระพุทธรูป	๓๘๓
เมื่อดูพระพุทธรูปต้องดูจนเข้าใจถึงพระพุทธรูป ที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น		๓๘๔
พระพักตร์ของพระพุทธรูปย่อมมีลักษณะสะอาด สว่าง สงบ จะทำรูปได้ยาก			๓๘๕
เห็นธรรมคือเห็นความสะอาด สว่าง สงบ นั่นก็คือเห็นพุทธะ	๓๘๖
ถ้าไม่เห็นธรรมก็ไม่เห็นตถาคต ดังอุปกะไม่เห็นพระพุทธรูป	๓๘๗
การประพฤติวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ต้องทำด้วยความเข้าใจ จึงจะเห็นธรรม		๓๘๘
เวลาทำงานมีช่องเกิดกิเลสได้ง่ายจะได้ฝึกสู้ กำจัด ดูจิตว่ายกหูชูหางหรือไม่		๓๘๙
ธรรมชาติของกิเลสแม้จะให้เขายกย่องตน นี้ตถกถลลลลเวลา	๓๙๐
ให้ฝึกสงบจิตใจสงบได้ตนเอง จะได้เปลี่ยนนิสัย ให้ฉลาด	๓๙๑
การเห็นธรรมต้องเห็นด้วยการปฏิบัติ ไม่ใช่จากการอ่านการฟัง	๓๙๒

๑๕. แต่งงานกับสุญญตา

การชักชวนความเข้าใจกันในเรื่องธรรมะ ทำให้รู้ธรรมะยิ่งขึ้น	๓๙๓
สถานการณ์ปัจจุบันนี้กล่าวได้ว่า ไม่สนใจธรรมะหรือศาสนา	๓๙๔
“แต่งงานกับสุญญตา” เป็นเรื่องพูดอย่างอุปมาธิษฐาน	๓๙๕
ถ้าพูดอย่างธัมมาธิษฐาน สุญญตาต้องไม่ใช่หญิงหรือชาย	๓๙๖

ภาษาธรรมที่ลึกมาก ที่แรกสุดไม่มีอะไรทำให้เกิดตัวกู-ของกู	๓๙๗
ทุกอย่างไม่มีอะไรอย่างไม่สิ้นสุด แล้วมีเกิด-ดับ เป็นอนันตะสู่อันตะ	๓๙๘
สิ่งที่เป็นอิริยชาตินั้นแหละไม่มีที่สิ้นสุด ดังบาลีว่า อนมตคฺโคยฺ	๓๙๙
พูดว่าไม่มีอะไรดีกว่าจะพูดว่ามีพระเจ้า หรือมีธรรม	๔๐๐
ที่แรกไม่มีอะไรเลย เผลอนิดเดียวความโง่เกิด ทำลายโง่ได้ ก็กลับฉลาด	๔๐๑
แต่งงานกับสุญญตา คือไม่เป็นอะไรชั่วขณะที่ไม่มีอุปาทานว่าเรา-ของเรา	๔๐๒
สุญญตาแต่งงานกับผู้หญิงผู้ชายก็ได้ นี่พูดภาษาสมมติ	๔๐๓
ในการเรียนพระไตรปิฎกต้องทำให้หลงอย่างหลงนางฟ้า เป็นภาษาสมมติ	๔๐๔
การเรียนธรรมะต้องอดทนทำ อย่างตั้งใจปิ้งข้าง	๔๐๕
สมมติสุญญตาเป็นนางสาว เพื่อล่อใจให้คิดถึงความไม่เปลี่ยนแปลงของสังขตะ๔๐๖	
สมัยนี้ไม่มีใครมีใครลุ่มหลงเรียนพระไตรปิฎกอย่างหลงนางฟ้า	๔๐๗
การเรียนสมัยใหม่เขามีวิธีทำหนังสือ เป็นหมวดหมู่ไม่สับสน	๔๐๘
จะรู้จักสุญญตาต้องรู้จักความจริง ดังที่ไม่เข้าใจผิดว่ากิเลสมีตลอดกาล	๔๐๙
คิดดูอีกว่า เวลาที่ไม่เป็นอะไรนี้สบายที่สุด แต่ก็ไม่มีใครสนใจ	๔๑๐
เวลาที่ไม่ได้นึกว่าตัวมีอยู่ นี่สบายที่สุด ถ้าไม่รู้ ก็ไม่เข้าใจสุญญตา	๔๑๑
เมื่อไม่รู้ลึกลับว่าเรามีอยู่ นั่นเป็นเวลาแต่งงานกับสุญญตา	๔๑๒
แม้ว่ามีความเร่าร้อน แต่ถ้าวาง “ไม่มีเรา” สัก ๒-๓ นาที ก็ยังดี	๔๑๓
อย่าตกนรกชนิดในอกในใจ จะไม่ตกนรกชนิดใดหมด สุญญตาคุ้มได้	๔๑๔
ไม่ทำอะไรหมายความว่า ทำอะไรก็ได้แต่ไม่มีตัวกูทำ เหมือนที่ว่ายหยุด	๔๑๕
การอธิบายธรรมะชั้นลึกยังไม่สมบูรณ์อยู่มาก	๔๑๖
การเรียนอย่างจำ ๆ ยังไม่มีความรู้พอ ฟังฝึกดู มีสติสัมปชัญญะ ๔๑๗	
สนใจ “ภาษาคนภาษาธรรม” ให้เพียงพอ จะเข้าใจในสิ่งที่ไม่เข้าใจที่สุดได้	๔๑๘
ภาพ อนันตะสู่อันตะ	๔๑๙

๑๖. ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือ ?

การพูดธรรมปาฏิโมกข์ยังคงเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวกู - ของกู และบุญญาฤตา	๔๒๐
ความไม่ยึดมั่นถือมั่น ว่าง หรือบุญญาฤตาเป็นเรื่องเดียวกัน	๔๒๑
เรื่องของธรรมะจะมีข้อความเท่าไร ก็เป็นเรื่องธรรมชาติ ว่างจากตัวตนทั้งนั้น		๔๒๒
จะรู้พุทธศาสนาต้องเรียนธรรมชาติ ถ้าเรียนตามความคิดของผู้ใด ยิ่งไม่รู้	๔๒๓
เรียนพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคล จะยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา	๔๒๔
ยิ่งเรียนนักธรรมยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา เพราะยึดมั่นถูกผิดตามทัศนะของตน	๔๒๕
เรียนพระพุทธรูปจริง ๆ อย่าเป็นมหายานหรือเถรวาทเลย	๔๒๖
พูดเรื่อง “เรียนพุทธศาสนาตามทัศนะ” เคยถูกห้ามว่า ทำให้เข้าใจผิดได้	๔๒๗
พระพุทธรูปบ้างพระพุทธรูปเจ้า ๆ บ้างพระธรรม นี่หมายถึงไปยึดมั่นถือมั่น	๔๒๘
เรื่องบุญญาฤตา อนัตตา ไม่ยึดมั่นถือมั่น ผู้ใหญ่ว่ายังไม่ควรสอน	๔๒๙
ที่ยังสอนอยู่ก็ด้วยอยากจะพูด เรื่องที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๔๓๐
อรรถกถา ฎีกา ใครเขียนเติมไปก็ได้ ใช้หลักตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการดีกว่า		๔๓๑
การพูดเรื่องบุญญาฤตา ใครค้านก็ดี จะได้มีคำพูดอธิบายข้อสงสัยออกมา	๔๓๒
ชาวบ้านอยู่ในกองไฟ น้ำอื่นดับไม่ได้ ต้องเอาบุญญาฤตาเป็นน้ำ	๔๓๓
ฆราวาสไม่มีหลักธรรมเรื่องโลกุตตระ ก็เหมือนไม่มีพุทธศาสนา	๔๓๔
เรื่องบุญญาฤตาแม้เข้าใจยาก ก็จำเป็นต้องมี เพื่อรู้จักปล่อยวาง	๔๓๕
หลักการบ้า ๆ บอ ๆ เช่นทำงานด้วยจิตว่าง นี้จะใช้ได้ไหมลองคิดดู	๔๓๖
วิธีบ้า ๆ บอ ๆ คือจิตใจที่ระวางอยู่ แรงก็ใช้เป็นประโยชน์อย่างไม่มีตัวกู	๔๓๗
กำลังกายมีอยู่ ใช้ไปเพื่ออนามัยด้วย ปฏิบัติไม่ยึดมั่นฯ ก็เว้นไม่ได้	๔๓๘
เรื่องปฏิบัติไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ มิได้ขัดกันกับเรื่องการทำงาน	๔๓๙
พยายามตีความที่ว่า “ถ้าเป็นบัณฑิตจริง ต้องถือเอาได้ซึ่งประโยชน์สอง”	๔๔๐
เราต้องยอมรับว่า ทำอะไรผิดไปจากส่วนใหญ่เขาทำ เรียกว่าบ้าทั้งนั้น	๔๔๑

[๒๒]

วันคืนล่วงไปขอให้ปฏิบัติให้ถูก ได้ประโยชน์สอง คือตัวเองและผู้อื่น	๔๔๒
ทำอะไรก็ตามต้องเลือกให้ได้ประโยชน์ ในเวลาที่มีเหลืออยู่น้อย	๔๔๓
ถ้ามีธรรมะจะไม่บ้า เมื่อไรเกิดยกหูชูหางเป็นตัวกู-ของกูเมื่อนั้นแหละบ้า	๔๔๔
ไม่บ้าอยู่ที่ว่าง พอมีโลก มีคน มีตัวกู-ของกู โลกนี้ก็มีแต่คนบ้า	๔๔๕
เลิกยกหูชูหางกันเสียบ้าง โลกของคนบ้าจะเล็กลง	๔๔๖
มีอะไรไม่ถูกใจบ่อย ๆ ก็ดีจะเป็นเครื่องสอบได้ ได้รู้จักความจริง	๔๔๗
เป็นทวดาสบายเกินไป ทำให้ลืมหัด จะโง่บ้ามากขึ้น	๔๔๘
ฝึกกำหนดธรรมะอันใดอันหนึ่งอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เป็นอานาปานสติถูกต้อง	๔๔๙
เมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว ให้กำหนดสิ่งที่จะดับความยึดมั่นถือมั่นอยู่เรื่อย	๔๕๐
ทั้งตื่นทั้งหลับก็ให้มีสติสมบูรณ์ ไม่เกิดตัวกู-ของกู ยกหูชูหาง	๔๕๑
ใครว่าเราใช้ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ก็ได้ แต่เราอย่าบ้ามีตัวกู-ของกูยกหูชูหาง	๔๕๒
ขอให้มองให้ถึงธรรมชาติแล้วศึกษา จะยังเข้าใจพุทธศาสนา	๔๕๓

๑๗.. ทำงานด้วยจิตว่าง

ไม่ควรคิดว่าทำงานด้วยจิตว่างทำได้หรือไม่ เพราะเป็นเรื่องต้องฝึก	๔๕๔
ขณะทำงานฝึกควบคุมสติให้มีอยู่ ทำโดยไม่มีตัวผู้ทำ จะไม่เป็นทุกข์	๔๕๕
ให้หัดโดยไม่หวัง ไม่มีตัว คอยควบคุมจิต ซึ่งไวคุมยาก	๔๕๖
พูดเรื่องความว่างซ้ำ ๆ เพราะเป็นหัวใจของพุทธศาสนา	๔๕๗
พุทธศาสนาให้สนใจ และปฏิบัติ เพื่อได้ผลมาเป็นความว่าง	๔๕๘
พูดรวบรัดเข้ามา ก็คือปฏิบัติอย่าให้จิตยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกู ทุกเวลา	๔๕๙
ถ้าใช้แรงเป็นประโยชน์ ก็ช่วยกันสร้างอุปกรณ์เผยแผ่เรื่องว่าง	๔๖๐
ทุกสิ่งทั้งวัดที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติที่เหมาะสม เป็นโรงมหรสพแสดงความว่าง	๔๖๑
ที่ตึกโรงมหรสพฯ มีภาพแสดงความว่าง ชื่ออนันตะสูอนันตะ ควรศึกษา	๔๖๒

[๒๓]

อนันตะ ไม่มีที่สิ้นสุด นั่นคือที่นี้ และเดี๋ยวนี้	๔๖๓
เสียงระฆังที่เกิดก็ว่าง สิ้นสุดเสียงคือดับ ก็ว่าง	๔๖๔
ความเกิดความดับ ซึ่งว่างเหมือนกัน นี่เป็นธรรมชาติ	๔๖๕
ทั้งรุ่นทั้งว่าง ในภาษาคน คือว่างที่สุดในภาษาธรรม	๔๖๖
ความทุกข์กับความสุข ก็เป็นของหลอก เหมือนเสียงระฆังเกิด-ดับ	๔๖๗
สิ่งหนึ่งเกิดจากอนันตะไปสู่อนันตะ แล้วแยกเป็นสิ่งที่ ๓ นี้เทียบเท่านิพพาน	๔๖๘
พยายามทำจิตให้เป็นธรรมชาติ อย่าเห็นแก่ตัวจะเข้าใจปัญหาลึก ๆ	๔๖๙
ลองศึกษาเรื่องวัตถุ เช่นน้ำมาจากที่ไม่สิ้นสุด ไปสู่ที่ไม่สิ้นสุด	๔๗๐
เสียงระฆังดังหรือดับ เปรียบด้วยเรื่องความทุกข์ เกิด-ดับก็ได้	๔๗๑
มนุษย์ต้องการความรู้ใหม่ ๆ มาดับเรื่องบ้า ๆ จึงร้อนถึงปัญหาของพระพุทธเจ้า	๔๗๒
ฝึกทำงานอย่างระวัง เหมือนไม่ให้ระฆังดังขึ้นมา จะไม่เป็นทุกข์	๔๗๓
เหตุที่ทำให้ระฆังดังมีมาก เช่นจะเอาอย่างไรเป็นต้น	๔๗๔
ทำงานด้วยจิตว่าง คือทำอย่างไรระฆังไม่มีเสียง	๔๗๕
การปฏิบัติธรรมไม่ใช่เรื่องเคร่งหรือไม่เคร่ง ไม่ทั้งสองอย่างเลย	๔๗๖

๑๘. ธรรมชาติ

ธรรม กับธรรมชาติ มีความหมายอย่างเดียวกัน	๔๗๗
ธรรมชาติก็คือธรรม ยิ่งเรียนธรรมชาติยิ่งรู้พุทธศาสนา	๔๗๘
เรียนพระไตรปิฎกยังไม่รู้พุทธศาสนา ถ้าเรียนจำตามที่ทำขึ้นทีหลัง	๔๗๙
การปฏิบัติธรรมต้องทำอย่างไม่ต้องการบรรลุอะไร จึงจะถูก	๔๘๐
ปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุอะไร ก็เพราะว่าว่างไปหมด ไม่สำคัญในอะไร	๔๘๑
ต้องปฏิบัติอย่างไม่มุ่งหมายจะเอา ไม่มีผู้เอา ไม่เอา ไม่เป็น	๔๘๒
อย่าหมั่นมั่นจะบรรลุอะไร เพราะจะไปมีผลเป็นกุดี กุสูง บ้ามากกว่าเดิม	๔๘๓

[๒๔]

อะไรที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัว ก็ทำไปก็แล้วกัน	๔๘๔
ทำงานเพียงเก็บเปลือกแดงไม่ให้สัตว์กิน ก็ทำลายความเห็นแก่ตัวได้	๔๘๕
ผู้ไม่รู้จักยอม ไม่ให้อภัย นิ่งไม่ได้ นี่เป็นเรื่องยกหูชูหาง	๔๘๖
ไม่มีตัวกู ของกูอยู่เป็นสุข; ผู้ไม่รู้ มักหว่าทำสมาธิภาวนาเป็นเรื่องบ้า ๆ	๔๘๗
อย่าทำเพื่ออะไร ทำเพื่อวางไม่มีที่สิ้นสุดดีกว่า	๔๘๘
ปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จ เพราะต้องการจะเอาอะไรมา ๆ	๔๘๙
การสอนพุทธศาสนา มีลักษณะเหมือนเอาไม้ไปผ่าตัด หรือกินยาขม	๔๙๐
ที่สอนว่า “ไม่ทำอะไร” นี้หมายถึงไม่ทำในเรื่องที่เห็นแก่ตัว	๔๙๑
ลองปฏิบัติตามแบบขุดถลกความเห็นแก่ตัว พร้อมกับทำประโยชน์ผู้อื่น	๔๙๒
ทุกอย่างต้องทำเพื่อความไม่เห็นแก่ตัว ไม่เพื่อตัว ไม่มีตัว	๔๙๓
เป็นพระแล้วยังทำ เพื่อเอาเกียรติ หรือสิ่งตอบแทน จะเป็นความเลว	๔๙๔
การทำงานบางอย่างต้องร่วมมือกัน เพื่อเป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่น	๔๙๕
ทุกอย่างพูดได้ และเป็นแสงสว่างอยู่ในตัว และเป็นธรรมชาติทั้งถูกผิด	๔๙๖
คนในโลกเป็นวัตถุนิยมมาก ยิ่งพูดว่า “ทำเพื่อไม่เอาอะไร” ยิ่งไม่เข้าใจ	๔๙๗
เมื่อถูกทุกข์ทรมานอยู่ ต้องเร่งเข้าหาธรรมชาติที่สงบระงับระงับจิตให้ว่าง	๔๙๘
คนมักจะทำดี ต่อมาควรจะเห็นว่า ไม่ไหว แต่งานกับบุญญตาดีกว่า	๔๙๙

๑๙. ธรรมชาติ (ต่อ)

ธรรมชาติมีหลายแง่ แต่ให้รู้ว่า ก็มีอยู่ในตัวเราแล้ว	๕๐๐
นิทานเปรียบเทียบให้รู้จักธรรมชาติ เรื่องสุญญตา	๕๐๑-๕๐๓
คนโบราณคิดปริศนาธรรมไว้สอนคน มีอยู่มากควรศึกษา	๕๐๔
คนแต่งปริศนาธรรมบางคน เขานำเรื่องต่าง ๆ มาใส่ไว้ในคน ๆ เดียวหมด	๕๐๕
ความรู้ของผู้คิดปริศนาธรรมของไทยเรา นับว่ามีดีอยู่	๕๐๖

[๒๕]

ตัวอย่างนิทานสั้น ๆ เป็นปริศนาธรรมของไทย เทียบศีล สมาธิ ปัญญา	๕๐๗-๕๐๘
ธรรมชาตินั้นกว้าง การศึกษาธรรมชาตินั้นต้องอยู่ในขอบเขตจำกัด ๕๐๙
เราพูดกันเรื่องจิตทั้งที่ไม่รู้ว่าจิตอยู่ที่ไหน เหมือนเรื่องไฟฟ้า ๕๑๐
เราถือเสียว่าปฏิบัติให้ถูกวิธี ร่างกายจิตใจนี้ ก็ได้ผล ๕๑๑
ฟังศึกษาอย่างพระพุทธเจ้าตรัส : ได้ยิน ได้เห็น ก็สักว่า ฯลฯ ๕๑๒
หัดดูธรรมชาติ เช่นต้นไม้อยู่ได้ไม่มีตัวกู-ของกู ๕๑๓
จิตที่สงบจะมองทุกสิ่งในแง่ของความสงบได้ ๕๑๔
เดี๋ยวนี้คนไม่นิยมอยู่กับตามธรรมชาติ จึงขาดอะไรมาก ๕๑๕
เป็นอยู่อย่างถูกธรรมชาติ แล้วจะไม่มีโรคภัย ไม่ขาดนั้นนี่ ๕๑๖

ภาคนำ

ธรรมปาฏิโมกข์

๑. ธรรมปาฏิโมกข์ คือ อะไร

วันที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๑๐ ตรงกับวันจันทร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะแม

ปรารภ เรื่อง ธรรมปาฏิโมกข์

การพูดกันที่นี้ ในวันเช่นวันนี้ ผู้ที่ไม่เคยฟังมาก่อน คงจะไม่ทราบเรื่อง จึงขอให้ตั้งใจฟัง ให้เข้าใจเสียก่อน. การพูดนี้เราเรียกว่า **ธรรมปาฏิโมกข์**; ปาฏิโมกข์ทางวินัยนั้น กระทำกันทุกวัน ๑๕ ค่ำ, ส่วนปาฏิโมกข์ทางธรรม ไม่ได้ทำกันเลย, เห็นว่ายังไม่ถูกเรื่อง น่าจะทำกันบ้าง. แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะไม่ได้บัญญัติปาฏิโมกข์ทางธรรมไว้โดยตรง; แต่เราพิจารณาดู จะเห็นได้ว่า ได้ทรงบัญญัติไว้โดยอ้อมอย่างยิ่ง เช่นในข้อธรรมะตรัสไว้ว่า “ให้ประชุมกันเนืองนิจ, ให้ศึกษา

สอบสวนทบทวนอะไรกันอยู่เนืองนิจ” นี้แหละคือ ปาฏิโมกข์ทางธรรม. ทางวินัยเรียกว่า ปาฏิโมกข์ ก็คือ เอาสิกขาบท วินัยล้วน ๆ มาอ่าน มาทบทวน สอบสวน อยู่เสมอทุก ๆ ๑๕ วัน อย่าให้เผลอได้ ส่วนทางธรรมนี้ยิ่งมากกว่านั้นอีก ถ้าไม่ทบทวนไว้แล้วจะเผลอยิ่งกว่านั้นอีก เพราะธรรม ไม่ใช่ของบัญญัติเฉพาะ แต่เป็นของที่ปล่อยไปตามความคิดเห็นได้ ยิ่งเผลอได้ง่าย ฉะนั้น จึงควรต้องทำปาฏิโมกข์ในทางธรรมเสียบ้าง ๗ วัน หรือ ๑๕ วัน ครั้งหนึ่งก็ยังมี ด้วยเหตุนี้จึงหาทางมาพบกันที่นี้ ทำปาฏิโมกข์ทางธรรมกันอีกชั่วโมงหนึ่ง ต่อจากปาฏิโมกข์ทางวินัย.

เรื่องทำปาฏิโมกข์ทางธรรมนี้ อาจจะมีวัดไหนทำบ้างก็ไม่ทราบ ยังไม่เคยได้ยิน สำหรับ ที่นี้ประสงค์จะทำปาฏิโมกข์ทางธรรมกันเสียบ้าง , หรือทำกันเสียเป็นประจำเลย ๗ วันครั้งหนึ่ง หรือ ๑๕ วันครั้งหนึ่ง คือเอาหลักธรรมที่สำคัญ ๆ มาทบทวน สอบสวนซักซ้อม ทำซ้ำ ๆ ซ้ำ ๆ อยู่เสมอ อย่าให้เลือนได้ อย่าให้เผลอได้, เช่นเดียวกับที่เราสวดปาฏิโมกข์ทุก ๆ ๑๕ วันนั้น. ฉะนั้นจึงมีการ มานั่งพูดที่นี้ คุยกันที่นี้เย็น ๆ ในวันพระ หรือวันอุโบสถ ราว ๗ วันครั้ง หรือ ๘ วันครั้ง ๗ วันก็ลงปาฏิโมกข์ธรรมะเสียสักครั้งหนึ่ง เพราะธรรมปาฏิโมกข์นั้น มีมากกว่าปาฏิโมกข์วินัย มีหัวข้อธรรมะอะไร ที่ควรจะพูดซักซ้อมกันไว้เรื่อย ๆ ก็จะได้นำมาพูด; บางทีก็มีชาวบ้านมาร่วมฟัง

นี่เรียกว่าความมุ่งหมาย ที่มานั่งคุยกันที่นี้ เย็น ๆ ถ้ามีแขกพิเศษมาเยี่ยม จะมีความคิดเห็นอะไร มาพูดบ้างก็ได้ หรือเราเห็นว่า ผู้ใดมีความคิดเห็นอะไรบ้าง จะให้พูดแทน ก็ได้ เพราะมีประโยชน์เหมือนกัน จะได้เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่พระเถระควรจะได้ฟัง ความคิดเห็น ที่แปลกออกไปบ้าง ถ้าใครมาเป็นพิเศษก็จะได้เชิญให้พูด อย่างวันนี้ มีผู้มาเยี่ยมที่นี้ใหม่ ๆ ก็จะได้เชิญให้พูดบ้าง.

๑ หมายถึงองค์บรรยาย เริ่มบรรยายที่บริเวณหน้ามุขโถงมหรสพทางวิญญูญาณ ในสวนโมกขพลาราม ไซยา

วันก่อนครูผู้สูงอายุผู้หนึ่ง มาพักอยู่ที่นี้หลายวัน พอถึงวันอย่างนี้มานั่งด้วย ก็เลยให้เขาพูด ได้ความดี; พูดตลอดโปรแกรมตามความคิดเห็น นับว่าดีมาก : ได้เล่าถึงวิธีการที่จะรู้จักตัวเองอย่างไร? ควบคุมตัวเองอย่างไร? ควบคุมจิตใจตัวเองอย่างไร ฟังแล้วรู้สึกว่าเขาเป็นคนที่ทำได้ดี. เขาเป็นคนช่างสังเกต; กล่าวถึงความอดกลั้น อดทน ตามวิธีของคนโบราณ ในการสังคมนั้น ก็ดีมาก; ถ้าหากว่าเราใช้วิธีนั้น ๆ กันอยู่ บ้านเมืองจะดีกว่านี้ จะมีความสงบเสงี่ยม มีความอดทนมีความคิดพิจารณามาก. คนแต่ก่อนนั้น กว่าที่จะพูด จะทำอะไร เขารอได้ ทนได้ คอยได้, ไม่คิดตัดสั้น ๆ ว่ามันอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น เร็วนัก เขาต้องดูไปนาน ๆ. พระเณรหนุ่มๆสมัยนี้ ไม่คอยทำ หรือทำไม่เป็นอย่างนั้น มักจิตใจวู่วาม พูดกันเองก็ยังไม่ได้ดี . ครูผู้หญิงอายุเจ็ดสิบเศษผู้นั้นยังพูดได้ดีกว่า ในสังคมเราจำเป็นอย่างนี้อยู่บ้าง ควรจะมีผู้ใหญ่เป็นที่ปรึกษา ที่แนะนำ พิเศษออกไป, แนะนำให้สังเกตเรื่องราวเป็นพิเศษอย่างนั้นบ้าง.

ธรรมะที่เรียนรู้ ใช้ประโยชน์ ได้เพียงไร หรือไม่

ธรรมะต่าง ๆ ที่พระเณรรู้กันอยู่แล้ว ดูจะไม่เป็นประโยชน์อะไร รู้กันมาก เสียเปล่า; ทั้งนี้ก็เพราะขาดส่วนปลีกย่อย ขาดวิธีการปลีกย่อยที่สำคัญนั่นเอง. เมื่อไม่รู้จักอดทนพอ ก็ใช้ธรรมะให้เป็นประโยชน์ไม่ได้ ถ้าไม่อดทน ไม่ใจเย็นพอ แม้แต่จะเลือกธรรมะมาใช้ก็ทำไม่ถูก ครั้นนำมาใช้แล้ว ยังไม่ทันจะมีผล ก็เปลี่ยนเสียแล้ว, เปลี่ยนเลิกไปเป็นอย่างอื่นเสียแล้ว เรียกว่าคนสมัยนี้ ไม่มีความอดทน รอไม่ได้ คอยไม่ได้; ใจใจวู่วาม จึงเป็นเหตุให้ธรรมะของพระ-พุทธเจ้าเข้าไม่ถึง, หรือเข้าถึงยาก ไม่เหมือนคนสมัยโบราณโน้น ซึ่งเยือกเย็นกว่า.

เรื่องนี้คงจะเป็นปัญหาเดียวกันบ้าง, บางคนก็ว่ามัว “เย็น” อยู่ไม่ได้ โดยอ้างเหตุผลบางประการ, หรือเขาไม่นิยมหลักเกณฑ์ที่ว่าเยือกเย็นนี้, ไม่นิยมการอดทน

‘ไม่นิยมการให้อภัย, ไม่นิยมว่า **แพ้เป็นพระชนะเป็นมาร** หลักเกณฑ์อย่างนี้ เขาไม่นิยมกัน **ธรรมะทำหน้าที่ของธรรมะ ไม่ได้** อยู่มาก เพราะเหตุนี้ ผู้ที่จะทำการใหญ่ เขาก็ไม่ค่อยจะเอา: ไม่ยอมใช้วิธีของธรรมะเสียแล้ว. เราควร มาพิจารณากันบ้าง ว่า**จะจริงไหม ที่ว่าธรรมะใช้ไม่ได้เสียแล้วสมัยนี้**? นี่ก็เป็นการ ทบทวน สังคายนาเกี่ยวกับธรรมะให้ชัดเจนดีอยู่

มีปัญหาคิดที่ว่า **หลักธรรมแท้ ๆ ก็ยังเข้าใจกันได้ ไม่สมบูรณ์ เพราะ มันหลายชั้นหลายซ้อน** หลายชั้นหลายเชิง แล้วเพิ่มมากขึ้น เพราะว่าคนชั้นหลัง ไปทำให้มันมากขึ้น ทำให้มันมากวิธีการ มากความหมาย หรือว่ามากหลักเกณฑ์ ยิ่งขึ้น. อย่างที่เห็นได้ง่าย ๆ เช่น เรื่องโลกียะกับโลกุตตระนี้ **พระพุทธเจ้าไม่เคยแบ่งคำสอน ของพระองค์เป็นโลกียะพวกหนึ่ง เป็นโลกุตตระพวกหนึ่ง** ไปคั่นดูเถอะที่เป็น พระพุทธภาษิต จะไม่มีคำสอนแยกชั้นกัน; มีแต่หลักธรรมอย่างเดียวกันเท่านั้น ที่เป็นหลักพุทธศาสนา: **แล้วใครปฏิบัติได้เท่าไรก็ปฏิบัติเท่านั้น ตามความสามารถให้** สุดความสามารถ ไม่มีโลกียะไม่มีโลกุตตระ. คนชั้นหลังไปแบ่งเข้าเอง; เดียวนี้ ยิ่งตัดขาดออกจากกันเลย ธรรมะจะเป็นโลกียะโลกุตตระได้อย่างไร เพราะปรากฏว่า พระอริยเจ้า พระโสดาบัน พระสกิทาคามีนั้น ๆ เป็นฆราวาสครองเรือน มีลูกมีหลาน เยอะแยะก็มี.

ตัวอย่างคนที่รู้จักกันดี เช่น อนาถปิณฑิกะ นางวิสาขา ก็อยู่กะลูกกะหลาน อยู่อย่างชาวบ้าน, อยู่อย่างสังคมจัดที่สุด อย่างนางวิสาขานี้ได้ยืนยันว่า ไม่เว้นสังคมไหน; ถ้ามีงานอันมีเกียรติที่ไหนเขาจะต้องมาเชิญตัวไปเป็นที่ปรับทุกข์ ปรับร้อน เป็นที่ หยิบยืม, เป็นที่อะไรทุกอย่างสารพัด; แล้วแกก็เป็นฆราวาส; แล้วจะเลือกการเป็น อยู่อย่างนั้นว่าโลกียะอย่างไรได้. พวกฆราวาสเป็นโสดาบันมากกว่าที่เป็นพระเสียอีก ; จะเอาโลกียะไปให้ฆราวาสล้วน ๆ เอาโลกุตตระไปให้พระล้วน ๆ นั้น ทำไม่ได้ มันผิด

ไปหมด; เพราะว่า พระที่ไม่มีประสีประสาต่อโลกุตตระ แล้วกลับเป็นโลกิยะ ยิ่งกว่า
ฆราวาสเสียก็มี เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านไม่ตรัสแยกเป็นโลกิยะโลกุตตระ,
ท่านว่า **หลักธรรมมีอยู่อย่างนี้ ก็ปฏิบัติไปก็แล้วกัน**, เช่นมรรคมืดองค์แปดนี้
ใครปฏิบัติได้เท่าไร ก็ได้ผลเท่านั้น.

ฆราวาสควรสนใจ โลกุตตรธรรมด้วย

ปัจจุบันนี้คนเข้าข้างตัว ไม่อยากปฏิบัติธรรม คนก็เฝ้าหาไปทางที่ต่ำ ๆ
ไว้เรื่อย, ต่ำไว้เรื่อย, ต่ำไว้เรื่อย จะไปสนใจเรื่องที่เป็นคิหิปฏิบัตินั้น. สูตรบางสูตร
เรื่องคิหิปฏิบัติกล่าวถึงเรื่องคนทำมาหากินควรต้องมีธรรมะอย่างไร; บอกไว้ ๆ; แล้ว
ก็ไปยกมาว่า นี่เป็นพุทธศาสนาโลกิยะ, อย่างนี้ก็ไม่ถูก. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้รวม
สิ่งเหล่านี้ในฐานะเป็นตัวพุทธศาสนา; เว้นแต่ว่าเมื่อมีใครถามท่านบ้าง ถึงเรื่อง
ทำมาหากิน เรื่องหลักเกณฑ์ของชาวบ้าน ท่านก็พูดไปได้เหมือนกัน ตามความนิยม
ตามความรู้สึกของท่าน; แต่แล้วในที่สุดจงดูให้ดีเถอะ **ท่านไม่ได้สอนให้ยังโลกมาก
ยิ่งยึดมั่นถือมั่นมากเลย .**

คำสอนในสังคาโลวาทสูตร, หรือสูตรอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับคฤหัสถ์ทั้งหลายนั้น
ไม่มีแง่ไหนที่สอนให้คนโลกมาก; หรือเป็นฆราวาสต้องยังโลก ยิ่งมีกิเลสมาก ยิ่งยึดมั่น
มาก กำหนดมาก; อย่างนี้ไม่มี, มีแต่เรื่องสอนให้บรรเทาทั้งนั้น ; แล้วมีอยู่ว่า
ในการทำมาหากินนั้น อาชีพชนิดไหนก็ตาม, การ**สังคมนา**ไหนก็ตาม; **ต้อง**
ประกอบด้วยธรรมะที่เป็นความอดกลั้น อดทน ให้อภัย ไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น
จึงจะไม่ขัดกับหลักที่วางไว้เดิม. **ที่พูดว่า โลกิยะตรงกันข้ามจากโลกุตตระนี้ผิด,**
ผิดอย่างน่าใจหายเลย : จะเป็นข้างหนึ่งส่งเสริมกิเลส ข้างหนึ่งบรรเทาภิเลสนี้มัน
ไม่ถูกต้อง ; มันต้องบรรเทาภิเลสทั้งนั้น. ถ้าถูกต้องแล้ว **ต้องบรรเทาภิเลสได้,**
และต้องเป็นเรื่องควบคุม หรือบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น..

พวกอื่นเขาสอนให้ ฆราวาสมีพื้นฐานที่ไม่บรรเทาภิเลส, ไม่บรรเทาความยึดมั่นถือมั่นอยู่แล้ว; เราก็ไม่จำเป็นจะต้องไปสอนให้ไม่บรรเทาอย่างนั้นอีก หรือไปส่งเสริมเข้า แต่ก็มีหน้าที่ ที่จะสอนให้ฆราวาสที่ต้องทำหน้าที่ของฆราวาสนั้นแหละ ให้มีความทุกข์น้อย หรือความทุกข์ครอบงำไม่ได้; **ฆราวาสทำหน้าที่, ทำมาหากินตามแบบของฆราวาสเต็มที่อยู่ส่วนหนึ่งแล้ว ก็ต้องประกอบด้วยธรรมะชนิด ที่อย่าให้การงานนั้นเป็นทุกข์ขึ้นมา . เพราะฉะนั้น คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับโลกียธรรม, ที่เรียกกันเดี๋ยวนี้ว่าโลกียธรรม, มัน ก็ไม่ผิดไปจากเรื่องโลกุตระธรรม เป็นแนวเดิม เป็นหลักธรรมเดิม ; แต่ว่าลดระดับลงมา ให้พวกฆราวาสปฏิบัติได้โดยสะดวกพร้อมกันไปกับการทำงาน. นี่เราก็เลยแนะนำให้ใช้การปฏิบัติธรรมในการงาน หรือให้การงานเป็นการปฏิบัติธรรมไปเสียเลย มันจะได้ไม่ต้องลำบาก**

มองดูอีกทางหนึ่งซึ่งน่านึกเหมือนกันว่า โลกุตระธรรมนั้นยิ่งจำเป็นสำหรับฆราวาส; เพราะว่าโลกียธรรมยังทำให้ร้อน โลกุตระธรรมนั้นทำให้เย็น. ทีนี้ **ฆราวาสนั้นร้อนเหลือที่จะร้อนอยู่แล้ว ย่อมต้องการโลกุตระธรรมมากกว่าพวกบรรพชิตที่อยู่ป่า ตามวัดตามวา. พวกบรรพชิตไม่มากเหมือนพวกฆราวาส, เขาไม่ต้องรีบด่วนในเรื่องเย็น เรื่องโลกุตระธรรม มากเหมือนพวกฆราวาสด้วยซ้ำไป** เปรียบเหมือนว่าคน ๆ หนึ่งมีไฟอยู่ที่ตัว แล้วอีกคนหนึ่งไฟไม่ได้ไหม้อยู่ที่ตัว **นี่ ใครต้องการน้ำดับไฟก่อนกว่าใคร? มันก็ต้องคนที่กำลังร้อนเป็นไฟอยู่นั้นแหละ ; ฉะนั้น ฆราวาสจึงต้องสนใจเรื่องโลกุตระธรรม. เรื่องอย่างนี้จะมีปรากฏชัดในพระบาลีในพระไตรปิฎก ซึ่งเล่าเรื่องไว้ว่า :-**

สัญญาตา เป็นโลกุตระธรรม ที่เป็นประโยชน์แก่ฆราวาส

ฆราวาสพวกหนึ่งมาเฝ้าพระพุทธเจ้า มาทูลขอหลักการปฏิบัติธรรมไปปฏิบัติว่า : ของพระองค์จึงแสดงธรรมะที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกฆราวาสโดยตรง;

แล้วพวกเขาพูดเล่าเรื่องราวว่า ฆราวาสแออัดอยู่ด้วยบุตรภรรยา ขอให้แสดงธรรมเป็นประโยชน์แก่ฆราวาสตลอดกาลนี้. **พระพุทธเจ้าทรงยกเรื่องสุญญตาขึ้นมาเลย,** แล้วก็ทรงย้ำด้วยว่าเป็น **โลกุตตรา ตถาคตภาสิตา ; ถ้าเช่นนั้น ท่านต้องสนใจเรื่องสุญญตาซึ่งเป็นโลกุตตรธรรม ที่ตถาคตกล่าว** นี้มีคำกำกับอยู่ในตัวว่า : **“ตถาคตกล่าวแต่เรื่องโลกุตตรธรรม หรือสุญญตา ตรงกันข้ามนั้นไม่กล่าว”** เห็นชัดอยู่อย่างนั้น

ทีนี้พวกฆราวาสพวกนี้ ผู้เป็นหัวหน้าบอกว่า สูงนัก, สูงเกินไป ไม่สามารถปฏิบัติได้พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็เอาธรรมะ ๔ ประการ คือ **ความศรัทธาไม่หวั่นไหวในพระพุทธหนึ่ง. ในพระธรรมหนึ่ง, อริยกันตศีลหนึ่ง ; ๔ อย่างนี้เหมาะสำหรับฆราวาส.** ฆราวาสเหล่านั้นก็พูดขึ้นว่า ๔ อย่างนี้ปฏิบัติอยู่แล้ว, ปฏิบัติอยู่อย่างเต็มที่แล้ว.

สูตรนั้นจบลงเสีย โดยไม่ต้องบอกต่อไปว่าจะเป็นอย่างไรต่อไป; พอแสดงความพอใจในพระพุทธเจ้าแล้วก็จบเรื่องเสีย, ก็เลยเกิดเป็นปัญหาที่เถียงกันขึ้นในหมู่นักคิด ว่ามันเป็นอย่างไรกันแน่. **สุญญตา โลกุตตรา** นี้เหมาะสำหรับฆราวาสหรือไม่ ควรแก่ฆราวาสหรือไม่? **คนพวกหนึ่งเห็นว่าไม่ควร** ถือว่าตรงกันข้ามกันเลย มันใช้กันไม่ได้เลย, เรื่องโลกุตตรสุญญตานี้ **ใช้กับฆราวาสไม่ได้**. แต่พวกเราเยอะแยะ ยังมองเห็นว่า ต้องใช้ได้ตามเดิม ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส, โดยพิจารณาว่าเมื่อมีฆราวาสมาทูลถาม ให้แสดงธรรมที่มีประโยชน์แก่ฆราวาส, ทำไมพระองค์จึงไปยกเอาเรื่องสุญญตาโลกุตตราขึ้นมาเช่นนี้. เราจะหาว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้สะเพร่า เป็นผู้มงายไม่รู้ประสีประสาอะไร พุดโพล่ง ๆ อย่างนั้นแหละหรือ? อย่างนี้ก็ไม่ถูก; **มันต้องเป็นหลักและเป็นความประสงค์ของพระพุทธเจ้าที่จะให้ฆราวาสรู้เรื่องสุญญตาโลกุตตรา**นี้.

การที่สมรवासพวกหนึ่งเชื่อว่าสูงนัก ไม่แสดงความสนใจหรือซักถามอะไรเลย เพื่อให้ทำได้นั้น เขามีได้ซักถาม. พระพุทธเจ้าก็ง่ายที่จะบอกอันอื่นให้เลย นี่เป็นเพราะเหตุไร? **ลองสังเกตดู ธรรมะ ๔ ประการนี้เป็นหลักสำคัญ มีมากในสังยุตตนิกาย : เลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระพุทธ ๑, เลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระธรรม ๑, เลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ๑, แล้วก็มีอริยกัณฑ์คือมีศีลบริสุทธิ, เสนอธรรม ๔ ประการนี้ ขึ้นมาเป็นอันดับรองจากสุญญตา. เราต้องพิจารณาว่า ๔ อย่างนี้ เป็นโลกิยธรรมไหม? ตรงกันข้ามกับสุญญตาไหม? หรือเป็นเพียงลดระดับลงมา? ในสังยุตตนิกายนั้นเองก็พูดถึงธรรมะ ๔ อย่างนี้อยู่มาก แล้วให้ชื่อว่า **โศดาปัตติยังคะ** โศดาปัตติยังคะ ก็คือธรรม ๔ ประการที่ตรัสนั้น.**

โศดาปัตติยังคะ แปลว่า **องค์แห่งความเป็นพระโศดาบัน, คือองค์แห่งการบรรลุความเป็นโศดาบัน มี ๔ อย่าง; นี้หมายความว่าครบองค์แห่งการเป็นโศดาบัน. โศดา แปลว่า โศดา ,ปัตติ แปลว่า การถึง** อังคะ ว่า องค์; **องค์แห่งการถึงพระโศดาบัน ผู้ใดมีครบ ๔ ก็คือถึงความเป็นพระโศดาบัน. ถ้าอย่างนี้ละก็ไม่ใช่โลกิยะ, เพราะว่าพระโศดาบันไม่ใช่โลกิยะ, นี้หมายความว่าพระพุทธเจ้ายังได้มอบโลกุตตรธรรม ที่ลดระดับลงมาหน่อยให้ไปอีก**

ที่นี้ ถ้าพวกนั้นปฏิบัติอยู่แล้ว ก็หมายความว่าพวกนั้นเป็นพระโศดาบัน **แล้วโดยไม่รู้สีกตัว** . พวกที่มาเฝ้าถามนั้น ตนอาจเป็นพระโศดาบันอยู่แล้วโดยไม่รู้สีกตัว ก็เป็นไปได้; เพราะเรื่องนี้ก็เป็นเรื่องธรรมดา : ผู้บรรลุมรรคผลชั้นไหน เจ้าตัวไม่รู้ก็ได้ บรรลุมรรคผลชื่ออะไร ชั้นไหนไม่รู้ ; รู้แต่เพียงว่าเดี๋ยวนี้เรามีความสุขอย่างไร, มีความทุกข์เท่าไร, มากน้อยเพียงไรอย่างนี้ก็รู้ ; แต่ที่จะรู้ว่าระดับนี้ลักษณะนี้ เขาเรียกชื่อว่า โศดา หรือ สกิทาคานี้ไม่รู้; เพราะเขาไม่สอนไม่เรียนกันในงานองนี้. ฉะนั้น พวกอัมมทินนะอุปาสกคณะนั้น เป็นพระโศดาบันมาก่อนแล้ว เต็มที่เลยก็ได้.

สำหรับการเป็นพระโสดาบันนั้นยังละกิเลสไม่ได้อีกมาก ยิ่งเป็นฆราวาสก็ยังมี ความทุกข์ ความร้อน เช่นว่า ลูกหลานตายก็ยังไม่ร้องไห้, นี่ก็เป็นปกติของพระโสดาบัน; เพราะฉะนั้น เขาจึงต้องการธรรมะที่จะดับความร้อนอยู่มาก จึงไปเฝ้า. ฉะนั้น จึงสรุปการที่ธัมมทินนจะบอกว่าข้อธรรมนั้นสูงนัก แล้ว**พระพุทธเจ้าตรัส ๔ อย่างนี้ให้** เช่นนี้ไม่ได้หมายความว่า**พระพุทธเจ้าท่านเพิกถอนเรื่องสัญญาตมแก่ฆราวาส**, ไม่ได้เพิกถอนโลกุตตรธรรมแก่ฆราวาส, เพียงแต่ลดระดับลงมาเท่านั้น. แล้วต่อมาก็มีพวกที่เข้าผิดถือเอาว่า ๔ อย่างนี้เป็นโลกียะธรรมไปเลย; แล้วยังถือผิดเลยตลอดไปอีกว่า มันเป็นเรื่องส่งเสริมให้ปรารถนาให้ทะเลือทะเลยาน ให้ยึดมั่นถือมั่นไปเลยอย่างนี้; คือส่งเสริมให้ไปยึดมั่นถือมั่น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ไปเลย เลยอธิบายไปในทำนองเตลิดเปิดเปิง ไม่เป็นธรรมไปในที่สุด.

อย่าเข้าใจว่า **พระพุทธเจ้า ทรงสอน ให้ยึดมั่นถือมั่น**

ใครมีศรัทธาไม่หวั่นไหว ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้ ไม่ใช่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน. ถ้าสอนให้เลิกยึดมั่นด้วยอุปาทานแล้ว มันต้องอีกอย่างหนึ่ง; อุปาทานต้องมาจากอวิชชา. **การที่จะมีศรัทธาขนาดไม่หวั่นไหว ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้น ต้องมีปัญญา ไม่ใช่ยึดมั่นด้วยอวิชชา.** ที่ว่าคนเราจะยึดมั่นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยอวิชชานั้นมันไม่ได้เหมือนกัน, คือคนที่แรก ๆ พบอะไร ได้ยินข่าวเล่าลือแตกตื่นอะไร; นี่ยึดมั่นทำนองอวิชชาอุปาทานอย่างนี้ก็เหมือนกัน ; แต่อย่างนั้นไม่เรียกว่าอเวจจับปล้ำทธานในที่นี้. **อเวจจับปล้ำทธานในที่นี้ต้องมีปัญญา** จึงจะไม่คลอนแคลน มาตั้งแต่รากฐาน, ศรัทธานั้นจะไม่คลอนแคลนมาตั้งแต่รากฐาน

คำว่า **อเวจจับปล้ำทธาน** ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้ **ไม่ใช่มีความยึดมั่นถือมั่น** ด้วยอุปาทานในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ; แต่**ว่ามีความรู้**

ความเข้าใจ พอยึดถือเอาเป็นสรณะด้วยปัญญา. ที่นี้คนที่เขาอยากจะยึดมั่นถือมั่นเขาก็มีช่องพูดตอนนี้แหละ ว่าแม้แต่เราจะถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เราต้องมีความยึดมั่นถือมั่น. นี่มันเกิดเป็นปัญหาทางภาษาขึ้นมาทันที ; “ยึดมั่นถือมั่น” ภาษาไทย อาจจะใช้ได้แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ในภาษาบาลีใช้ไม่ได้. จะเอาคำว่าอุปาทานนี้ไปใช้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี่เป็นไปไม่ได้; ต้องใช้คำอย่างอื่น เช่นถึงไตรสรณาคมน์ ถึงสรณะนี้ ซึ่งไม่ใช่ประกอบไปด้วยอุปาทานทำนองนั้น.

อย่าลืมว่า **อุปาทาน -ยึดมั่นถือมั่นในภาษาบาลี ต้องมาจากอวิชาเสมอไป;** ส่วนที่จะถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้ถูกต้องนี้มาจาก “วิชา”, ตรงกันข้ามกับอวิชา; ฉะนั้น จึงไม่ใช่อุปาทาน ดังนั้น **อเวจัจปัสสธา ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้ไม่ใช่อุปาทาน.** เหมือนที่คนไทยเราพูดกันแล้วฟังเข้าใจผิด; เพราะคำพูดว่า “ยึดมั่นถือมั่น” ในภาษาไทยนี้มันใช้ได้ทั้งสองอย่าง, ใช้ได้ทั้งในทางวิชา ใช้ได้ในทางอวิชา.

ต้องไปทำความเข้าใจให้ถูกต้องเสียใหม่ ในเรื่องเกี่ยวกับ ภาษาพูด ภาษาคน ภาษารวม อะไรนี้ ถ้ายึดมั่นถือมั่นต้องเป็นอวิชา จึงจะถูกต้องตามความหมายเดิม. ที่นี้ ไทยเรามันใช้คำกำกวม **ถึงหรือ ถือนี้** ใช้คำว่าถึงหรือถืออย่างนี้ละก็ มันก็มีความหมายได้ทั้งนั้น **ถึง และ ถือผิดด้วยอุปาทาน หรือว่าถึง และถือ ด้วยปัญญา.** ฉะนั้น ขอให้ทุก ๆ คนจำไว้ให้ดีว่า คำพูดคำเดียวมีสองความหมายได้อย่างนี้แหละ, และเป็นตัวเหตุตัวการของความยุ่งยากของปัญหาต่าง ๆ ที่ทำให้ถกเถียงกัน ตกงกันไม่ได้; ทะเลาะวิวาทกันเพราะเหตุนี้มาแล้ว ตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนกระทั่งบัดนี้ จนกระทั่งเวลานี้ ซึ่งจะรุนแรงยิ่งขึ้น; เพราะเรานิยมยึดมั่นด้วยคำพูดอะไรกันมากขึ้น ผูกมัดกันด้วยคำพูด อายัดกันด้วยคำพูดนี้มากขึ้น. เรื่องนี้ต้องระวังให้ดี ไม่จำเป็นจะต้องเถียงกัน **ควรจะทำความเข้าใจกันได้.**

อย่าได้ไปเข้าใจ พระพุทธเจ้าให้ฆราวาสยึดมั่นถือมั่น แม้มันในกรณีใดเลย; ยังคงสอนให้ทำลาย หรือบรรเทา ความยึดมั่นถือมั่นอยู่นั่นเอง : ชั้นรองรอง ๆ ลงมา เช่น *ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์* นี้ก็ถอนความยึดมั่นในตัวตน; *อริยกันตศีล* นี้ก็ถอนความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน และความเห็นแก่ตน.

เรื่องที่น่ามาเป็นตัวอย่างนี้ก็แปลว่า ฆราวาสพวกนั้น ได้ธรรมะที่เป็น **สุญญตา หรือโลกุตตรา** ในอันดับต้นไปเท่านั้นเอง; ถ้าเขาไม่เป็นพระโสดาบันมาก่อน เขาก็ได้ข้อปฏิบัติเพื่อเป็นโสดาบันนั่นเอง, หรือถ้าเขาเป็นพระโสดาบันอยู่แล้วโดยไม่รู้สีกตัว ก็หมายความว่าเขาก็มีธรรมะที่เป็นสุญญตาโลกุตตราในระดับหนึ่งอยู่แล้วโดยไม่รู้ตัว. แล้วข้อความในพระสูตรก็มีเพียงเขากลับไปเฉย ๆ; ก็แปลว่า จะต้องไปประพฤติข้ออื่นแหละต่อไปอีก ยิ่งขึ้นไปอีก, หรือรักษาไว้ในลักษณะที่เป็นพระโสดาบัน ซึ่งเป็นโดยหลักทั่วไปอยู่แล้ว. โดยหลักทั่วไป เรารู้กันอยู่แล้วว่า พระโสดาบันนั้นไม่ถอยหลังกลับ; คำว่า โสตะ, โสตา+อาบันนะ แปลว่า **ถึงแล้วซึ่งกระแสหรือเกลียว คือถอยกลับไม่ได้** มีแต่จะไปตามเกลียวตามกระแสนั้น ก็เป็นอันว่าปลอดภัยสำหรับผู้นั้น.

ถ้าจะอาศัยเรื่องนี้ แล้วสันนิษฐานว่าพระพุทธเจ้าเพิกถอนหลักเกณฑ์เรื่องสุญญตา ไม่สอนแก่ฆราวาส อย่างนี้คนนั้นก็บ้าเอง. จะต้องเข้าใจไว้เสมอว่า หลักของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนไม่ได้; ในข้อสำคัญที่สุดคือไม่ยึดมั่นถือมั่น. **ทุกคนต้องไม่ยึดมั่นถือมั่นให้มากเท่าที่จะทำได้ ตามสัดส่วนของตน** ข้อนี้ไม่ต้องกลัว; บางทีจะพบว่า ความยึดมั่นถือมั่นมันเกิดมากเกินต้องการอยู่เรื่อยไป; ฉะนั้น เราไม่ต้องกลัวว่าเราจะไม่ยึดมั่นถือมั่น, มันยึดมั่นถือมั่นจนให้เป็นทุกข์อยู่เสมอไป; ฉะนั้นเราก็บรรเทาเสียเท่าที่เราจะบรรเทาได้ ก็เท่านั้นเอง

เรื่องศีลก็บรรเทาความยึดมั่นถือมั่น , เรื่องสมาธิก็บรรเทาความยึดมั่นถือมั่น , เรื่อง ปัญญา ก็บรรเทาความยึดมั่นถือมั่น ,มรรค ผล นิพพาน ก็คือผลของ

การที่ตัดความยึดมั่นได้ตัดสัดตามส่วน. ที่นี้แม้แต่ที่สุด เราจะเริ่มนับถือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ต้องเพื่อบรรเทาความยึดมั่นถือมั่นที่เห็นแก่ตัว. การที่เราไป “เห็นแก่” พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ **นี้ไม่ใช่ไปยึดมั่นถือมั่นด้วย** อวิชชาอุปาทาน; แต่ไปยึดมั่นเพื่อจะเอามาเป็นหลักเกณฑ์ สำหรับบรรเทาความยึดมั่นถือมั่นในตัวกู-ของกู ให้เบาบางไป. **นี่คือเราเอาพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มาเป็นเครื่องมือทำลายตัวกู-ของกูในตัวเรา; ต้องเป็นหลักอย่างนี้เสมอทั้ง** **ฆราวาสทั้งบรรพชิต.**

เรื่องการปฏิบัติธรรม ไม่มีพระ ไม่มีฆราวาส

นี่เราเห็นได้อยู่แล้วว่าพระภิกษุ พระสงฆ์นี้ บางรูปมีตัวกู-ของกู จัดกว่า พวกฆราวาสบางคนบางหมู่ตั้งไหน ๆ; ฆราวาสบางคนบางหมู่ บางเหล่า ตัวกู-ของกู น้อยกว่าพระเณรในวัดตั้งไหน ๆ. คำพูดนี้ขยายความออกไปได้ถึงนอกวง, นอกวงของพุทธของไทย ไปถึงพวกจีน พวกฝรั่ง พวกแขก อะไรได้ทั้งนั้น ที่โดยเหตุอะไรก็ตาม โดยการศึกษาชนิดไหนของเขาก็ตาม แม้เหล่านั้น คนต่างชาติ ต่างศาสนา เหล่านั้นบางคน มีความยึดมั่นถือมั่นในตัวกู-ของกู น้อยกว่าคนไทยส่วนมากเสียอีก; **คนไทยที่กำลังเปลี่ยนหลักการ กำลังทะเยอทะยานไปตามวัตถุนิยมอย่างโลก ๆ ซึ่งจะมีความยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น;** ส่วนพวกชาวต่างประเทศที่ไม่ถือศาสนาพุทธ เขาถือศาสนาอื่นนั้น บางคนกลับจะอยู่ในสภาพที่มีความยึดมั่นถือมั่นน้อยกว่า; แต่ว่ามันต้องมีจำนวนน้อยคนเป็นธรรมดา; ที่ว่านี้ไม่ใช่ทั้งหมด.

เดี๋ยวนี้เกือบจะเฉลี่ยกันไปหมดแล้วทั้งโลกนี้ โดยอาศัยหลักที่ว่าเห็นแก่ตัว, หรือไม่เห็นแก่ตัว. **ใครไม่เห็นแก่ตัวมากเท่าไรก็เป็นพุทธบริษัทโดยไม่รู้ตัวมากเท่านั้น .** เขาจะถือศาสนาอะไรอยู่ หรือว่าประกาศตัวเป็นชาติไหนภาษาไหนก็ตาม

ถ้าเขาถือหลักไม่เห็นแก่ตัวได้มากเท่าไร เขาเป็นพุทธบริษัทโดยไม่รู้สึกตัวมากเท่านั้น. ฉะนั้น เราจึงไปพบคนที่ยึดมั่นถือมั่นน้อยในพวกอื่น ที่ถือศาสนาอื่นก็ได้; นี้พูดอย่างเป็นทางการที่สุด ซึ่ง “พวกนั้น” เขาไม่ยอม เขายังพูดว่ามีแต่พุทธ, หรือว่ามีแต่คนไทย หรือมีแต่อะไรกัน, แล้วก็มีแต่พระภิกษุนี้เท่านั้น; ฆราวาสมีไม่ได้; อย่างนี้ไม่จริง.

ธรรมะไม่มีพระ ไม่มีฆราวาส ใครปฏิบัติเข้าก็ต้องเป็นไปตามกฎของธรรมะนั้น. ธรรมะไม่มีพระไม่มีฆราวาส เพราะเหตุนี้ธรรมะจึงไปมีได้แม้ในฆราวาสและสูงกว่าที่อยู่ในพระเถระบางคน. หรือพูดว่าพระเถระส่วนมากจะสูงกว่าฆราวาสก็ตามใจ; แต่ว่าธรรมะในฆราวาสบางคนนั้นมีมากกว่า และมีสูงกว่าพระเถระบางคนก็ได้. นี่คือคำอธิบายที่ว่าธรรมะนั้นไม่เป็นฆราวาส ไม่เป็นบรรพชิตได้, **ธรรมะเป็นกฎของธรรมชาติ ใครมี คนนั้นก็พระ**; เพราะฉะนั้น เป็นพระอยู่ในเพศฆราวาสที่บ้านที่เรือนก็มีเยอะแยะไปหมด แล้วมาบวชอยู่ในวัดในวา ในป่า ในดงไม่เป็นพระหรือเป็นพระน้อยก็มี มีมากหรือไม่เป็นเลยก็มี นั่นมันเป็นเรื่องแบบฟอร์มข้างนอกเท่านั้น.

จงเข้าใจให้ดีว่า **ธรรมะนี้ไม่มีฆราวาส ไม่มีบรรพชิต และไม่อาจแบ่งแยกเป็นโลกิยะ โลกุตตระ**, สำหรับพุทธศาสนาไม่มีแบ่งแยก. ที่หลังมาเกิดมีการแบ่งแยก ก็โดยอาศัยหลักที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้บางอย่าง เช่นว่า “ถ้ายังเป็นไปเพื่อเกิดอีกละก็ไม่ไหว นี่ยังเป็นโลก, ถ้าเป็นไปเพื่อไม่เกิดอีกนี้เป็นโลกุตตระ”; เลยได้หลักอันนี้มาสำหรับแบ่งแยกเป็นโลกิยะ โลกุตตระ. **ถ้ายังอยากเกิดอีก ก็ทำไปด้วยความเกิดอีก, อยากรู้จัก เป็นโลกิยะ**; ถ้าเพียงเท่านั้นไม่เป็นไร ยังพอใช้ได้; แต่ถ้าไปเพิ่มเติมเข้าว่า **ที่อยากเกิดอีกนั้นต้องมีโลภมาก มีอะไรมาก มีความยึดมั่นถือมั่นมากแล้ว ไม่ได้; ผิดเลย ผิดหมดเลย.** แม้แต่อยากเกิดอีก

ก็ต้องเป็นไปในทางที่ดีขึ้น, มีธรรมะสูงมีจิตใจสูง มีความทุกข์น้อย มีความยึดมั่น ถ้อยมั่นน้อยอยู่ตามเดิม; ไม่ใช่กลับไปตรงกันข้าม นั่นมันจะไปลงนรกเลย.

ขอให้เข้าใจข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ไว้ให้ดีๆ ; อย่าไปหลงตาม ความคิดเห็นของคนบางคน ว่าโดยเหตุที่อุบาสกคนนั้น ที่พูดว่าสุญญตาสูงนัก พระพุทธเจ้าจึงลดลงมาเหลือเพียงโสดาปัตติยังคะ ๔; แล้วจะเข้าใจว่าพระพุทธเจ้า เลิกสุญญตา เลิกโลกุตตระ สำหรับฆราวาสไปเลย; นี่ไม่ถูก. **หลักพระพุทธศาสนา มีเพียงอย่างเดียว คือว่า ไม่ยึดมั่นถ้อยมั่นสิ่งใดว่าเป็นตัวตนของตนเท่านั้น** ที่นี้ ฆราวาสก็ยึดมั่นถ้อยมั่นอยู่แล้ว; ฉะนั้น ก็บรรเทาลงไปตามส่วนเท่าที่จะบรรเทาได้, เป็นพระเป็นเถรก็บรรเทาให้มากกว่านั้นอีก จึงจะสมกับที่เป็นพระเป็นเถร.

การบรรลุมรรคผล ก็คือ ความยึดมั่นถือไม่ได้

การบรรลุมรรคผล เป็นพระโสดาบัน พระสกิทาคามี นี้ หมายความว่า **จิตเข้าระดับ**, เข้าระดับที่ยึดมั่นถือมั่นได้ถูกละไป ถึงสัดส่วนที่ว่าจะกลับเพิ่ม อีกไม่ได้, มีแต่จะหมดไป หมดไป หมดไป. ฉะนั้น หมดไปบางส่วนแค่นั้น ๆ ก็เรียกว่าพระโสดาบัน, หรือหมดถึงขนาดนั้นก็เรียกว่าเป็นพระสกิทาคามี อนาคามี, หมดเลยก็คือเป็นพระอรหันต์ หมดความยึดมั่นถือมั่นเลย เพราะเหตุนี้เขาจึงได้มี หลักว่า พระโสดาบันละสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปราคามส. **ทิฏฐินั้นแหละคือ ยึดมั่นถือมั่น** พระโสดาบันจะต้องละ จึงเป็นพระโสดาบันได้, ส่วนบุคคลปุถุชนนั้น ยังมีอยู่, ปุถุชนเป็นพระก็ได้เป็นฆราวาสก็ได้ ถ้ายังมีสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา **สิลัพพตปราคามสเต็มที่อยู่** ก็เลยเป็นปุถุชน. ถ้าละความยึดมั่นถือมั่นที่เรียกชื่อว่า สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สิลัพพตปราคามส ได้ตามส่วนที่วางไว้ ก็เรียกว่าเป็นพระโสดาบัน.

ละสักกายทิฏฐิ คือละความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นตัวกู-ของกู. **วิจิกิจฉา** นี้ ยึดมั่นถือมั่นไปในทางทิฏฐิ ความคิดความเห็นที่เคลือบแคลงสงสัย ส่วน**สิลัพพต-**

ปราชญ์นั้น ยึดมั่นถือมั่นในการปฏิบัติที่กระทำมาแล้วอย่างมกมายตลอดเวลา. เมื่อ
 ละความยึดมั่นถือมั่นทำนองตัวกู-ของกูเสียตามส่วน แม้ไม่ใช่ละได้หมดเลย, แล้วก็
 ละความยึดมั่นเรื่องทิวภูมิผิ ด ๆ ที่ทำให้สงสัยลังเลกังขาอะไรอย่างนี้ตามส่วน
 เสียส่วนหนึ่ง, ละยึดมั่นถือมั่นในความมกมาย ปฏิบัติอย่างมกมาย เพื่ออย่างมกมาย
 มาแต่ก่อนเสียตามส่วน, ทำได้อย่างนี้ก็**เป็นพระโสดาบัน**. ที่นี้ก็เพิ่มมากขึ้น ๆ
 จนสูงขึ้นไปจนหมดเลย ก็**เป็นพระอรหันต์**.

ฆราวาสก็มีความยึดมั่นถือมั่นครบอยู่ได้, ปุถุชนที่เป็นฆราวาสก็ถือว่ามกกัน
 ครบอยู่ในเรื่องที่จะต้องละ ก็ไม่มีอะไรที่จะไปตำหนิเขา. ที่นี้ถ้าให้ดีกว่านั้นแล้วไม่มี
 ทางอื่น, ถ้าจะให้ดีกว่านั้น ก็ต้องมาทางนี้ : ในทางที่ละการยึดมั่นถือมั่น ๓ ประการ
 นั้นก่อน จึงจะมาเข้าเขตเรื่องแรกของโลกุตตระ คือพ้นจากทุกข์เป็นพระโสดาบัน. นี้จะ
 จัดพวกที่ต่ำกว่าพระโสดาบัน คือพวกปุถุชนธรรมดาว่าเป็นโลกิยะก็ได้เหมือนกัน; แต่
 อย่าไปเหมา อย่าไปเข้าใจ ว่าต้องสอนให้เขายึดมั่นถือมั่นมากขึ้น. **ถ้าสอนปุถุชน
 ฆราวาสให้ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น มันผิดเลย, ผิดหมดเลย.**

ทุกคนต้องมุ่งหน้าไปทางนิพพาน

ที่กล่าวมานี้เป็นเรื่องแค่ “ยอมให้” เท่านั้นแหละ ที่จะให้ปุถุชนเป็นโลกิยะ.
 ถ้าถือหลักว่ายังมีการเกิดอีก พระโสดาบันก็มีการเกิดอีก; ยังเป็นไปในโลกอีก แต่โดย
 เหตุที่ว่าพระโสดาบันนั้นแน่นอนที่จะพ้นจากโลก จึงถือว่าเป็นโลกุตตระ, ถึงอย่างไรก็
 เป็นโลกุตตระตลอดสาย คือว่าฆราวาสก็หวังที่จะข้ามขึ้นจากโลก จากความทุกข์, ส่วน
 พระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี คือผู้ที่ข้ามขึ้นไปได้ตามลำดับ. ฉะนั้น ทุกคน
 ต้องบากหน้าไปทางนิพพานทั้งนั้น **ไม่ว่าจะเป็นปุถุชน หรือพระอริยเจ้าก็ตาม ต้อง
 บากหน้าไปทางนิพพาน** ปุถุชนก็เปรียบเหมือนอยู่หลังหน้อย อยู่ไกลทางแถวปลายแถว
 หน้อยเท่านั้น นอกนั้นไปได้ใกล้แล้ว เดินนำหน้าไปแล้ว.

สูตรเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็มีอยู่ชุดเหมือนกัน ว่าด้วยเรื่องจมทะเล เรือแตกอยู่ในทะเล เวียนว่ายอยู่ในทะเลนี้ : **พวกหนึ่งจมหายไปเลย, พวกหนึ่งจมแล้วผุดขึ้นมาอีก, พวกหนึ่งว่ายน้ำเข้ามาหาฝั่ง, พวกหนึ่งก็ว่ายน้ำเข้ามาใกล้มากแล้ว, พวกหนึ่งก็มาถึงเขตน้ำตื้นหยั่งเท้าถึงดินแล้ว, พวกหนึ่งก็มาถึงเดินน้ำแค่เข้าแล้ว, พวกหนึ่งก็ไปนั่งสบายอยู่บนบกแล้ว, อย่างนี้ก็มี.** ทุกคนต้องบากหน้าไปหาฝั่งทั้งนั้น ไม่มีการสอนให้บากหน้าไปหากกลางมหาสมุทร; ฉะนั้น การที่จะไปสอนให้ฆราวาสมีความยึดมั่นถือมั่นนั้น ก็เหมือนกับสอนให้เขาบากหน้าไปสู่กลางมหาสมุทร ไม่บากหน้ามาหาฝั่ง ซึ่งนั่นย่อมผิดด้วยประการทั้งปวง.

ไม่มีทางที่จะสอนใครให้ยึดมั่นถือมั่น ว่าเป็นหลักโลกิยะสำหรับฆราวาส; ถ้าสอนอย่างนั้นเป็นเรื่องผิดโดยประการทั้งปวง. **นี่ที่เป็นหลักอย่างนี้ พอจะถือได้ว่าเป็นหลักปาฏิโมกข์ฝ่ายธรรมะข้อหนึ่งด้วยเหมือนกัน; อย่าให้เผลอได้.** ส่วนคำอธิบายปลีกย่อยอย่างอื่น ๆ เามาประกอบกันเข้าให้ชัดเจน ให้ละเอียดลอลออกไป; แต่**ว่าโดยหลักต้องเป็นอย่างนี้ : คือทุกคนต้องบากหน้าไปยังสิ่งที่เรียกว่านิพพาน,** แล้วก็ไปตามนั้น ตามเป็นทางกันไปเท่าที่จะทำได้. **ทุกๆ ระดับต้องบรรเทาความยึดมั่นถือมั่น** ซึ่งเกิดอยู่เองแล้ว มีเต็มที่อยู่ก่อนแล้ว; จะไปเพิ่มเข้าอีกนั้นไม่ควร. ฉะนั้น ถ้าเรียกว่าดี ก็ต้องหมายความว่ายึดมั่นถือมั่นน้อยลง ไม่ใช่ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น. **อย่าเข้าใจว่าดีแล้ว ต้องยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น; ดีต้องหมายความว่ายึดมั่นถือมั่นน้อยลง, มีความเลว ความชั่ว ความทุกข์อะไรน้อยลง, นั่นจึงจะเรียกว่าดีขึ้น ๆ ดีขึ้น ๆ.**

ถ้าไปพูดแยกกันเป็น โลกิยะ โลกุตตระ, แล้วสอนฆราวาสให้ยึดมั่นในนั้นนี้หนักเข้า แม้กระทั่งยึดมั่นในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส; **อย่างนี้ทำลายพุทธศาสนา** ยิ่งกว่าคอมมิวนิสต์, **คือว่าทำลายหัวใจของพุทธศาสนายิ่งกว่าคอมมิวนิสต์.**

คอมมุนิสต์จะทำลายได้ก็เพียงแต่เปลือกของศาสนาเท่านั้น ไม่ทำลายหัวใจของพุทธศาสนาได้; แต่พวกพุทธบริษัทกันเองที่สอนผิด ๆ นี้ ทำลายหัวใจของพุทธศาสนาหมดเลย; ฉะนั้นจึงถือว่าทำลาย พุทธศาสนายิ่งกว่าพวกคอมมุนิสต์; จงระวังให้ดี.

การศึกษาธรรมมีมากขึ้น เดียวนี้ทำให้คนมีความรู้กันมากขึ้น ก็มีคนที่มีความคิดความเห็นแตกต่างกันมากขึ้น; เพราะฉะนั้น จึงต้องวินิจฉัย วิพากษ์วิจารณ์กันมากขึ้น แตกต่างกันไปมากขึ้น. เราจะต้องระวัง; อย่าไปพลอยหลงผิด หรือไปพลอยพัวพันเผือกกับเขา; หลักเกณฑ์มีอยู่อย่างใดก็ต้องชักข้อมาให้ถูกต้อง ให้แม่นยำ อยู่เสมอ โดยที่เรียกว่าลงปาฏิโมกข์ในทางธรรม คู่ ๆ กันกับปาฏิโมกข์ทางวินัย.

เรื่องโลกียะโลกุตระนี่ทำยุ่ง มาว่ากันเองทีหลัง, แล้วบัญญัติให้ผิด ๆ, แล้วพอมมาถึงสมัยนี้ คนเขาถือเอาเองผิด ๆ ยิ่งขึ้นไปอีก จนเป็นว่าโลกียะต้องยิ่งยึดมั่นถือมั่น. พระพุทธเจ้าไม่ได้แบ่งหลักอันนี้เลย อาจจะมีเพียงพบคำสอนคำนี้ในอภิธรรม ในอภิธรรมที่เป็นคัมภีร์รุ่นหลังนี้, โลกียา ธมฺมา โลกุตฺตฺรา ธมฺมา นี้อาจจะหาพบในอภิธรรม. แต่ว่าใน **สุดตันตะในตวับทเดิมไม่มี** ที่จะแบ่งกันอย่างนี้. พระพุทธเจ้าก็ไม่เคยแบ่งอย่างนี้; ดังที่เราเห็นได้จากที่ว่า พอชมราวาสไปหา ก็ทรงสอนโลกุตระธรรมเรื่องสุญญตานี้.

ที่นี้ แม้ว่าในอภิธรรมเขามีคำว่า โลกียธา ธมฺมา โลกุตฺตฺรา ธมฺมา ก็ตามเถอะ ในอภิธรรมนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า ให้ชมราวาสเพิ่มความยึดมั่นถือมั่นด้วย **โลกียธรรมนั้น**. หรือว่า คำว่า โลกียา ธมฺมา ในอภิธรรม ไม่ได้หมายความว่า ให้คนเพิ่มความยึดมั่นถือมั่น. แต่เดี๋ยวนี้คนเขามาหลงในเรื่องสิ่งที่ยั่ววนก็เลยเปลี่ยนแปลงหลักเกณฑ์เสียใหม่ ให้โลกียะนี้ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น ในสิ่งที่จะทำให้สวຍ ให้รวย ให้สบายเป็นสุข ให้อะไรอย่างนั้น. ระวังให้ดี จะทำลายพุทธศาสนาหมดไม่มีเหลือ. โดยไม่รู้สึกรู้สัว และยิ่งกว่าคอมมุนิสต์ เหมือนกับที่ว่ามาแล้ว.

ศึกษาจริง ปฏิบัติจริง รู้จริง แล้วพุทธศาสนาจะอยู่ได้

อยากจะทำอะไรก็ทำอย่างหนึ่งว่า เรื่องความคิดเห็นนี้จะห้ามกันไม่ได้. มันเป็นเรื่องปฏิบัติยิ่งกว่าปฏิบัติปฏิบัติ; เพราะเป็นเรื่องความคิดเห็น ใครจะไปบังคับใครได้ ที่นี้เราจะไปให้ทั้งหมดทั้งคณะถือเหมือนกันก็ได้ เพราะหมู่คณะนั้นเป็นเรื่องโลก. โลกนี้ต้องเป็นไปตามผู้มีอำนาจ; ผู้มีอำนาจเข้าใจผิด โลกก็ต้องเข้าใจผิด; ช่วยไม่ได้; เพราะคำว่า “โลก” ต้องเป็นไปตามผู้มีอำนาจเสมอ. ฉะนั้นมาถึงธรรมะกันดีกว่า ซึ่งไม่เป็นไปตามโลก และไม่เป็นไปตามอำนาจ แต่เป็นไปตามความจริง.

ยกตัวอย่างเช่น คณะสงฆ์หรือมหาเถรสมาคม ท่านมีความคิดเห็นอย่างไร ก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น; ท่านมีความคิดเห็นเรื่องโลกียะเรื่องโลกุตระอย่างไร ก็ต้องเป็นไปอย่างนั้น. นี้ผมไม่ได้พูดว่าท่านผิด แต่ว่าท่านจะมีอำนาจที่ท่านจะตกลงไปว่าอย่างไรก็ได้. เราก็ไม่เคยฟังท่านพูดเรื่องนี้ แล้วดูเหมือนท่านจะไม่กล้าพูด ถ้าท่านมีสติสัมปชัญญะพอ คงไม่มีองค์ไหนกล้าพูดยืนยัน เอาความคิดเห็นไปบังคับประชาชน. ถ้าทำอย่างนั้นจะเป็นเสมือนศาสนาคริสต์นิกายต่างๆ เป็นบัญญัติของโป๊ปของอะไรมาเป็น dogmatism บัญญัติอย่างนั้นอย่างนี้ออกมานี้ก็เป็นอย่างคริสต์นิกายไป.

ถ้ายังเป็นพุทธอยู่ก็ต้องปล่อยไปตามความอิสระ ให้มองเห็นด้วยตนเอง ให้เห็นในภายในของตนเอง ให้เห็นด้วยตนเอง แล้วก็ปฏิบัติด้วยตนเองทั้งนั้น ท่านจึงเจียบกริบในเรื่องหลักธรรมะแท้ ๆ นี้. ท่านมีอำนาจหน้าที่แต่ในเรื่องการปกครอง เรื่องระเบียบ เรื่องอภิศาสตร์ เรื่องอะไรอย่างนั้น. เมื่อไรท่านมาออกกฎอย่างนี้ทางธรรมะก็จะกลายเป็นอย่างคริสต์นิกาย บังคับกันในทางความคิดเห็น; ถ้าสมมติว่าท่านผิดละก็

ฉิบหายหมดเลย. ถ้าสมมุติว่าท่านประชุมกันออกมาผิดละก็ฉิบหายหมดเลย พุทธศาสนา จะไม่มีอะไรเหลือ; เพราะฉะนั้นการที่ท่านไม่ออกกฎในทางความคิดเห็นหรือบัญญัติ เกี่ยวกับหลักธรรมะนี้ เป็นการดี เป็นการถูกต้อง ที่พระพุทธรักษาจะอยู่ได้ด้วยตัวเอง.

ทางรอดมีอยู่ว่า ทุกคนนี้พยายามศึกษาจริง ๆ ปฏิบัติจริง ๆ ได้ผลจริง ๆ รู้ด้วยตนเองจริง ไม่ต้องเชื่อคนอื่น นั้นแหละจะเอาพุทธศาสนาไว้ได้.

หัวข้อปาฏิโมกข์ธรรมะวันนี้ มีว่าอย่างนี้ : **นี้ว่าโดยหลักเกณฑ์อันเดียวเท่านั้น** ที่เป็นพุทธศาสนาว่าสัพเพ ธมมา นาลิ อภินิเวสยา - **สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทุกสิ่งไม่ใช่สิ่งที่จะจะไปสำคัญมั่นหมายว่าตัวเราหรือของเรา.** พยายามปฏิบัติตามหลักนี้เรื่อยไป ทั้งฆราวาสทั้งบรรพชิต ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง เบื้องปลาย; ไม่มีหลักเกณฑ์อันไหนที่จะสอนให้ใครยึดมั่นถือมั่น.

ต้องรู้ว่าโลกิยะหรือโลกุตระก็ตามต้องเป็นไปเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น แต่อยู่ในระดับที่ต่ำกว่ากัน สูงกว่ากัน; มีเส้นทางสายเดียวกันบากหน้าไปยังพระนิพพาน. ทุกคนมีแนวตั้งไปตามแนวนั้น เหมือนตั้งข้อความบาลี ในมหาสติปัฏฐานสูตร, และอีกบางสูตร ที่ว่า เอกายโน ภิกขเว มคฺโค - **ทางนี้เป็นทางสายเดียว สำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมาย เพียงอย่างเดียว.** สำหรับผมแปลอย่างนี้ : คำว่า เอกายโน แปลเป็น ทางสายเดียวสำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมายเพียงอย่างเดียว. **เอกายโน ภิกขเว มคฺโค นี้คือตัวพุทธศาสนา.** หนทางนี้คือตัวศาสนา, มคฺโค - ทาง คือ ตัวศาสนา, เอกายโน เป็นเส้นเดียวสำหรับบุคคลเดียว เดินไปสู่จุดหมายเพียงอย่างเดียว; เรียกว่าไปสู่ความหมดจากความยึดมั่นถือมั่น.

อย่าไปทำให้หลายเส้นหลายทาง แล้วมีบางทางย้อนกลับ อย่างนี้เป็นเรื่องผิดเหลือที่จะผิด; **ต้องไปข้างหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางเพียงอย่างเดียวคือ นิพพาน.** คำว่า “นิพพาน” ก็เหมือนกัน พวกที่เข้าใจผิดอย่างที่ว่ามาแล้ว ก็จะต้องปฏิเสธทันทีว่า นิพพานไม่ใช่สำหรับชาวบ้าน ไม่ใช่สำหรับพวกอยู่ในโลก; อย่างนี้เข้าใจผิดอย่างโง่เขลาที่สุด, แล้วอวดดี.

รู้จัก คำว่านิพพาน ให้ถูกต้อง

คำว่า **นิพพาน** ของพระพุทธเจ้า หรือของภาษา ในประเทศอินเดีย แล้ว เขาตีความจนใช้ได้กับคนทุกคนทุกคน คือ **ดับ เย็น**; พวกภรวาสเต็มๆ ก็ต้องการความดับเย็น, พวกพระบรรพชิตก็ต้องการดับเย็น, และใคร ๆ ก็ต้องการความดับเย็น, แม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็ต้องการความดับเย็น, แม้แต่วัตถุที่ไม่มีชีวิตมันก็ต้องการความดับเย็น. ฉะนั้น จึงมีข้อความอธิบายคำว่า นิพพานไว้ในพวกสังยุตตนิคายบางแห่งพอให้เราเข้าใจได้; ไม่ใช่คำพูดตรง ๆ แต่ว่าพอให้เราเข้าใจได้ว่า คำว่า “นิพพาน” นี้หมายหมดเลยทั้งทางวัตถุ ทั้งแก่สัตว์เดรัจฉานและทั้งแก่มนุษย์ โดยถือเอาภาษาบาลีเป็นหลัก.

คำว่า **นิพพาน** หรือ **ปรินิพพาน** **นิพพุติ** หรือ **ปรินิพพุติ** อะไรก็ตาม แปลว่า **ดับเย็น**. วัตถุร้อน ๆ เย็นลงไปก็เรียกว่า มันปรินิพพุติ, เช่น เหล็กแดง ๆ เย็นลงไป ก็เรียกว่าเหล็กนี้ปรินิพพุติ. ถ่านไฟแดง ๆ เย็นลงจนดำ นี้ก็เรียกว่า มันปรินิพพุติ คือปรินิพพาน. แม้แต่อาหารตักออกมาจากในหม้อร้อน ๆ แล้วก็มาวางจนให้เย็นลง จนกินได้; นี้ก็เรียกว่า มันปรินิพพุติ. แม้แต่มีคำพูดในครัวในบ้านในเรือน ในครัว เด็ก ๆ คนหนึ่งร้องตะโกนว่าข้าวต้มนิพพานแล้วไว้ย มากินกันเสียที. นี้มิใช่เป็นคำจำอวดตลกอะไร เป็นคำธรรมดาของภาษาในขณะนั้น เวลานั้น, สำหรับของร้อนที่เย็นลง. แล้วสูงขึ้นมา คำว่านิพพาน หมายถึงหมดร้อน.

ที่เรียกว่า พิษร้าย อันตราย นี้ใช้แก่สัตว์เดรัจฉาน; สัตว์เดรัจฉานตัวไหน ไม่มีอันตรายไม่มีพิษร้าย หมดสนิทแล้ว ตัวนั้นเรียกว่านิพพาน; เช่นสุนัขตัวนี้ ผีก็ดี จนไม่มีอันตราย ไม่มีการทำเสียหาย ไม่กัดไม่อะไรหมดแล้ว ก็เรียกว่ามันนิพพาน. สัตว์ช้าง ม้า วัว ควาย จับมาจากป่ามาฝึกจนใช้ได้ดี เชื่องเหมือนแมวแล้ว ก็เรียกว่าสัตว์ตัวนั้นนิพพาน, คือหมดพิษร้าย หมดความร้อนหมดอันตราย.

ถ้าสูงขึ้นมาถึงคน นิพพานก็คือร้อนด้วยไฟกิเลส; ถ้าไฟกิเลสดับเย็น คนก็นิพพาน. คำว่านิพพานใช้ได้แม้แก่วัตถุ แม้แก่สัตว์เดรัจฉาน แม้แก่คน ; เพราะฉะนั้น ใครจะไปโง่ว่า เรื่องของนิพพานเป็นเรื่องของพระอยู่ตามป่าเขานั้นไม่ถูก. ต้องเป็นเรื่องของชาวบ้าน แม้อยู่ในครัว การงานการอะไรต่าง ๆ ก็ต้องพยายามไปในทางที่เรียกว่านิพพาน คือความดับเย็น : อย่าให้ถ่านไฟมันไหม้มือเอา, อย่าให้หมาบ้ามันกัดเอา, อย่าให้ตัวเองสร้างนรกขึ้นในใจตัวเอง นี้ก็เรียกว่าเป็นคนนิพพาน.เรามีความจำเป็นที่จะต้องการนิพพานอยู่ตลอดเวลา; เพราะฉะนั้น จะเอานิพพานไปไว้ที่โลกุตตระ ซึ่งอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้, และคิดไปเองว่าไม่อยู่ในวิสัยที่จะเป็นของพวกเรา เอาไปมอบให้ใครเสีย ก็จะเป็นเรื่องบ้า, และผิดพุทธประสงค์; แล้วมาอวดดีสอนพุทธศาสนา.

นิพพานต้องสำหรับทุกคน สำหรับทุกสัตว์เดรัจฉาน สำหรับวัตถุทุกวัตถุ ทุกชนิด ที่มันร้อน ที่มันบ้า ที่มันเป็นทุกข์; ที่มันร้อนให้มันเย็นลงไป ที่มันบ้าให้มันหายบ้า ที่มันเป็นทุกข์ให้มันหมดทุกข์. นิพพานมีหัวข้ออย่างนี้ นี้ก็เป็น ปาฏิโมกข์อันหนึ่ง เป็นหลักที่จะต้องเข้าใจ. ที่พูดนี้ไม่ใช่ว่าเขาเองล้วน ๆ ; แต่ว่าไปตามพระบาลี และว่าไปตามความเข้าใจของตัวเอง ที่สังเกตเห็นอยู่ รู้สึกอยู่ ด้วยการปฏิบัติ.ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นการว่าไปตามทั้งพระบาลีและทั้งตามความเข้าใจส่วนตัว และทั้งการที่ได้พิสูจน์ทดลองมาแล้วเป็นส่วนตัว ซึ่งพูดได้เพียงเท่านั้น; แล้วไม่มองเห็นทางที่จะพูดเป็นอย่างอื่นได้.

ขอให้จำหัวข้อให้ดีเถอะ เรื่องคำว่าโลกุตตระ สุตญัตตานีอย่างหนึ่ง, คำว่าโลกิยะโลกุตตระ นี้อย่างหนึ่ง, เรื่องคำว่ายึดมั่นถือมั่นและคำว่า **ไม่ยึดมั่นถือมั่น** นี้อย่างหนึ่ง, และคำว่า **นิพพาน** นี้อย่างหนึ่ง **๔ หัวข้อนี้ก็มากพอแล้วสำหรับวันหนึ่งที่จะซ้อมความเข้าใจกัน เป็นปาฏิโมกข์ประจำวันธัมมัสสวนะ, วันอุโบสถ.**

ที่กล่าวมาแล้วนี้ ผมกล้าทำว่าพวกคุณนี่ไปอ่านเอาเอง ปวดหัวตายเสีย ๓ - ๔ หน ก็ยังไม่ได้พบข้อความทั้งหมดนี้; เพราะว่าคุณต้องอ่าน **ต้องคิด ต้องค้นมาเป็นเวลาสี่สิบกว่าปี,** หลายเที่ยวหลายตลบในหนังสืออันมากมายเหล่านั้น , ในพระไตรปิฎกเหล่านั้น จึงพบหลักเกณฑ์อันนี้. เอามาพูดให้ฟัง ก็เพื่อประหยัดเวลา; ที่คุณบวชเพียง ๒ - ๓ พรรษาแล้วจะพบผ่านสิ่งเหล่านั้นหมดนั้น; มันเป็นไปได้. ต้องทนอ่าน ทนทำ ทนคิด ทนนี้ก็เป็นเวลาหลายสิบปี **จึงจะเข้าใจเรื่อง ปฏิจจสมุปบาท เรื่องกรรม เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องสุตญัตตา เรื่องอนัตตา** อะไรในลักษณะที่เชื่อว่า ถูกตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสที่สุด.

สรุปหลักการเรื่อง ธรรมปาฏิโมกข์

ทีนี้ ต่อไปนี้ใครจะพูดต่อไปได้ พวกฆราวาส, ไม่ทำอุโบสถกันบ้างหรือ ? ผู้ที่มีคณะเพื่อฝูงวันอาทิตย์ทำอุโบสถเสียทีหนึ่งก็จะดี : เรียกมากินข้าวกัน แล้วพูดเรื่องหลัก เรื่องอะไรที่เฝ้าไม่ได้,ที่เฝ้าแล้วยุ่ง; เรื่องที่พูดกันบ่อย ๆ เรื่องการงานที่ดี เรื่องชีวิตที่ดี เรื่องศาสนาก็ดี เรื่องสังคมก็ดี เรื่องการอะไรก็ดี มันเฝ้าได้; ชักซ้อมหลักการกันบ้าง เรียกว่าปาฏิโมกข์ ลงปาฏิโมกข์. **ปาฏิโมกข์ก็หมายถึงหลักเรื่อง ความที่จะเอาตัวรอด, คำว่าปาฏิโมกข์คือหลักเกณฑ์ที่เป็นการเอาตัวรอด เป็นเรื่องการเอาตัวรอด ควรจะนึกกันอยู่ ชักซ้อมกันอยู่.**

เมื่อ ๒ - ๓ วันนี้ หมอผู้คุ้นเคยกันเขียนจดหมายมาถึงดีมาก ซึ่งแสดงว่า กำลังชรา ร่างกายชราลง ปฏิบัติธรรมะยากขึ้น, บอกว่าจะต้องพบปะประชุมกันบ่อย ๆ เพื่อให้มีจิตใจแน่วแน่ต่อสู้กับความชรา, สิ่งที่ไม่เคยมีมันมีขึ้นมา สิ่งที่ไม่เคยขาดมันขาดขึ้นมา. มันก็คล้าย ๆ จะเป็นประสาทอันหนึ่ง กำลังมันไม่พอ; เช่นว่า ก่อนนี้งานผ่าตัดไม่รบกวนเส้นประสาท ทำให้สะดุ้งผวา. เดียวนี้ถ้าทำพลาดลงไป, หรือใครตายลงสักคน นี้จะเอาไปคิดไปนึกมาก ไปทำให้เส้นประสาทผวา เพราะความชราของร่างกาย ความอ่อนแอของระบบประสาท มันสู้ไม่ได้. ถ้าธรรมะไม่พอเดี๋ยวก็ได้การ มีความทุกข์ละ, จะต้องมีความทุกข์.

เรื่องนี้เป็นผลเนื่องจากชรา เมื่อหนุ่ม ๆ อาจจะมีกำลังใจ มันฮึดจัดก็ต่อสู้ไปได้; ถึงไม่มีธรรมะมันก็สู้ไปได้ด้วยการฮึดฮัดนี้. พอชราเข้า การฮึดฮัดไม่มี, เหตุผลมีมากขึ้น, ความรู้สึกรับผิดชอบก็มากขึ้น. **ถ้าธรรมะไม่พอจะทำให้เป็นทุกข์ ควรต้องไปลงปาฏิโมกข์เสียทุกวันอาทิตย์** เช่นเรียกมากินข้าวด้วยกัน, แล้วพูดถึงเรื่องความชรากันบ้าง. อย่าประมาท จะได้สมตามที่พระพุทธเจ้าสอนว่าอย่าประมาท คำสอนข้อสุดท้าย "เธอทั้งหลายอย่าประมาท - อပ္ปมาเทน สมฺปาเทถ". แพทย์ผู้นั้นเคยคิดว่าวันอาทิตย์จะเชิญเพื่อนฝูงไปกินข้าวด้วยกัน แล้วเคยพูดในเรื่องที่เป็นปัญหาเฉพาะหน้านี้ ที่บ้านใครก็ได้ บ้านใกล้ ๆ กันก็สะดวก อย่างนี้นับว่าเป็นความคิดที่ดี.

พระเถระเราควรจะพูดด้วยหลักเกณฑ์อย่างนี้เป็นประจำวันกันบ้าง แต่ก็ยังไม่ทำกันเลย เดือนหนึ่งก็ยังไม่ มี ปีหนึ่งก็ยังไม่ มี: ฉะนั้น ควรจะมีทุก ๆ ๗ วัน อย่างที่วานี้ : อย่างที่กำลังพยายามจะให้ มีทุก ๆ ๗ วัน, อย่าให้ผลอได้ อย่าให้เสียได้ อย่าให้ประมาทได้. วันอุโบสถ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำนี้ขอให้ทุกองค์หยุดทำงานให้พักผ่อน แล้วมาลงปาฏิโมกข์ มาฟังปาฏิโมกข์อย่างนี้; วันอื่น ๆ มันยุ่งไปด้วยการทำงาน.

การทำงานก็มีผลดีเหมือนกัน, การงาน ทำให้ทดสอบตัวเอง มีความอดกลั้นอดทนเท่าไร? เสียสละเท่าไร? ให้อภัยกันได้หรือไม่? เห็นแก่ตัวหรือไม่? นี่ก็ทดสอบได้ในการทำงานซึ่งเป็นการปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัวการงานนั้น. ฉะนั้น ใครปฏิบัติงาน ทำการงานได้ดี ได้มาก คนนั้นก็ธรรมะมากอยู่โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว. มีธรรมะหลายชนิดอยู่ในตัวโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว. คนซึ่งเกียจคร้านเสีย นั้น ก็มีแต่ทำให้มีเด็มนัวมากขึ้น; ควรที่จะระมัดระวังทำหน้าที่ให้ดียิ่งขึ้นไป ให้สูงยิ่งขึ้นไป ให้มากยิ่งขึ้นไป คนนั้นก็เจริญในทางธรรมะด้วย. อาตมาจึงขอร้องให้พยายามทำจิตใจให้ดีในการทำการงาน ที่ทำ ๆ อยู่เป็นประจำวันนี้; ให้เราทำด้วยจิตใจที่ดีขึ้นกว่าเดิม คือมีความสนุกสนาน บริสุทธิผุดผ่อง แจ่มใสในการงานยิ่งกว่าเดิม.

การประชุมฟังธรรม ๗ วัน หนหนึ่ง นี้ก็พอสมควรแล้ว เกินกว่านั้นก็จะเสีย; ๗ วัน ครึ่งหนึ่งก็ไม่ใช่น้อยแล้ว มากเหลือเกิน ถ้าเทศน์กันเป็นเรื่องราวแล้ว ๗ วันครึ่งหนึ่งก็พอ. ครั้งพุทธกาลเขาฟังทีเดียวยตลอดชีวิต; ที่มาฟังทุกเดือน ทุก ๗ วัน นี่มันก็อาจจะเพื่อได้ จึงได้แต่พูดให้มันชัดเจนเข้า ชัดเจนเข้า; พูดแต่หลักแท้ ๆ หลักใหญ่ ๆ หลักสำคัญ ฟังทีเดียวยตลอดชีวิตเลย.

การฟังเทศน์เหมือนเครื่องจักรนั้นก็ เป็นสัญลักษณ์พหุพราหมณ์ชนิดหนึ่ง, ฟังเทศน์ที่โบสถ์พระแก้วหรือฟังเทศน์วัดไหนก็ตาม เหมือนอย่างเครื่องจักรนี้ อย่างนี้ก็เป็นสัญลักษณ์พหุพราหมณ์ชนิดหนึ่ง; แต่จะไปว่าเขาไม่ได้ เดียวเขาจะโกรธเอา. ที่โบสถ์พระแก้วนี้เป็นที่น่าหวงอยู่มาก; อาตมาไปดูแล้วก็น่าหวงก็น่าเศร้าอยู่หลาย ๆ อย่าง ที่นั่นเป็นสถานที่ที่ทำให้คนพุ่มหมอบอยู่กับพื้นโบสถ์ ไม่ได้ขึ้นไปบนยอดหลังคาโบสถ์เหมือนตุ๊กแกที่เขียนภาพไว้ที่โรงมหรสพทางวิญญาณนั้น; และยังไปได้ยินว่า ยังมีคนเชื่อว่า พระแก้วชอบฉันไขกับปลาร้าด้วยยิ่งแล้วเลย ยิ่งน่าหวงใหญ่เลย. พระแก้วมรกตชอบไขต้มกับปลาร้า เคยได้ยินไหม? ไปดูเถอะเคยมีคนเอามาเขียนล้อในหนังสือพิมพ์ เรื่องมีคนถือว่าพระแก้วมรกตยังชอบไขต้มกับปลาร้านี้; แล้วก็ยังเป็นผู้พลอยสนับสนุนให้ยึดมั่นถือมั่น.

(ถึงตอนนี้ มีผู้ถามถึงผลงานอบรมพระธรรมทูต องค์บรรยายตอบและอธิบายเรื่องนี้)

[หยุดบรรยายขณะหนึ่ง เพราะมีผู้ฟังถามปัญหาเรื่องอื่น จบแล้วจึงพูดต่อ]

เรื่องสุญญตานั่นไม่ใช่เรื่องศีลธรรม และไม่ใช่เรื่องปฏิวัติสังคม; อย่างที่ท่านปัญญาเทศน์นี้ ฟังไม่ต้องการ มันเป็นเรื่องปฏิวัติสังคม เทศน์อย่างนั้นเป็นการอบรมไปอีกชนิดหนึ่ง, มันคนละชนิด.

เรื่องยึดมั่นถือมั่นนี้ต้องเรียน โดยมุ่งดูให้รู้จักตัวความยึดมั่นถือมั่นเสียก่อน; เหมือนกับภาพลึงที่เขียนไว้ข้างประตูนั้น มันไม่รู้จักตัวเอง ทั้งที่ยึดมั่นอยู่แล้วยังจะเอาต่อไปอีก รูปภาพเหล่านี้มีประโยชน์ดี, อาตมาแก่งทำให้ ด้วยอยากอวด แต่ว่าคนยังไม่รู้จักความหมายของรูปภาพเหล่านี้ดี.เราพยายามเลือกแล้วเลือกอีก; แต่ละภาพคิดอยู่นานกว่าจะให้เขียนไว้. แต่ว่าคนไม่ใคร่ดู หรือดูก็ไม่รู้เรื่อง; เห็นเป็นรูปบ้า ๆ บอ ๆ ไร้สาระอะไรไป.

เนื้อที่บริเวณแถบหน้ามุขนี้อยากจะเขียนรูปพระบาทใหญ่ที่นี้ ให้เหยียบพญามาร จะเขียนได้ตามคานนี้; มันจะสำเร็จหรือไม่สำเร็จยังไม่รู้ เพียงแต่นึก ๆ ไว้. พื้นที่แผ่นใหญ่เต็มที่นี่ สองห้องนี้อยากจะให้เขียนพญามารถูกเหยียบหัวแบนตัวแบนอะไรอยู่ก็ตามทางนี้. หรือจะเขียนอะไรดี คุณช่วยออกความเห็นกันหน่อย ว่าตรงนี้จะเขียนอะไรดี? พิจารณาตั้งแต่แรกสร้างแล้ว ยังนึกไม่ออก, ไม่แน่ใจว่าจะเขียนภาพอะไรดี. คิดว่าตรงนี้ที่สำคัญ ต้องเขียนให้ดีจนจูงใจให้มีอารมณ์เกิดขึ้นได้; อยากจะเขียนเป็นพระบาทของพระพุทธเจ้า ซึ่งหมายถึงพระศาสนาทำลายพญามารให้แหลกกลายเป็นภาพเช่นนี้จะป็นธรรมทานอย่างสูงสุด, ได้บุญในทางป็นธรรมทานอย่างสูงสุด. ถ้าลำพังก่อสร้างเพียงนั่งนอนสบายนี้ มันไม่คุ้มกันกับทุนที่ลงไป, ต้องจัดให้

เป็นอย่างมีการให้ธรรมทานที่สูง ๆ จึงจะคุ้ม พอแก้ตัวกับยมบาลได้ เพราะตีราคาไม่ได้เรื่องนี้. นี่สมมติว่ายมบาลเขาจะปรับเอา เขาก็ว่า เอ้า, ลองตีราคาซิ ลองตีราคาธรรมทานดูซิ ก็ล้าน ก็ร้อยล้าน เราใช้เงินคุ้มค่าหรือเปล่า? ว่ากันมาดู.

การสร้างติกรูปเรื่อก็เหมือนกัน ต้องให้มันมีโอกาสแสดงธรรมทานด้วย. เราคิดแล้วใจหายว่าเงินสองแสนบาท สร้างเรื่อนี้, ในเรือเก็บน้ำไว้ได้ ได้กินน้ำร้อยปีก็ไม่ค่อยคุ้มกันกับมูลค่าเท่ากับสองแสนบาท แม้กินน้ำร้อยปีอย่างนี้. มันต้องให้เรือมีส่วนแสดงธรรมทานด้วย จึงจะตีราคาไม่ได้; จึงอยากจะจัดสวนหินชนิดที่แสดงธรรมะได้ด้วยก้อนหินบนดาดฟ้าเรื่อนั้น, สนุกด้วย ได้ความรู้ด้วย; เป็นธรรมทานอย่างนี้. แต่แล้วงานยังยุ่งแต่ละวัน ๆ ไม่มีหัวที่โปร่งแจ่มใสที่จะมาคิดนึกเรื่องละเอียดอย่างนี้ได้ เลยค้างเติ่งคาราคาซังอยู่ แล้วก็เกี่ยวกับชรา.

สามปีมานี้กำลังถอยหลังگردเลยกับความชรา. ก่อนนี้ก็เคยนึกกว่ายังจะทำได้ พอชราเล่นงานเอาโดยไม่รู้สึกรู้ตัว ที่ไหนได้เราแก่แล้ว ไปตั้งไหนต่อไหนแล้วไม่รู้สึกรู้ตัว, จะคิดอะไรจะเขียนอะไรวันหนึ่งมาก ๆ เหมือนเมื่อก่อนทำไม่ได้. เพราะฉะนั้น เราอยู่ในฐานะที่เป็นผู้ประมาทไม่ได้, ก่อนหน้านี้ทำอะไรได้มาก ๆ มาถึงเดี๋ยวนี้ทำไม่ได้, เหลือน้อยเต็มทีแล้ว. ที่ยังทำได้เป็นเพียงความคิดความนึกหลักเกณฑ์ต่าง ๆ แต่ตัวงานแท้ ๆ ทำไม่ได้.

ยกตัวอย่างเช่น เคยคิดจะทำปทานุกรรมธรรมะที่ดี เล่นดี ๆ หนา ๆ สักเล่มหนึ่ง ; ฝันมาอย่างยืง แล้วคิดว่าจะต้อง ทำได้ ทำได้ ทำได้ ผลัดไว้เรื่อย; ยังคิดว่าสิบปีก็จะทำได้. ล่วงมาถึงเดี๋ยวนี้ทำไม่ได้แล้ว พอมาารู้สึกรู้คิด ๆ แล้วทำไม่ได้; ความอดทน เส้นประสาท ไม่ยอมให้ทำได้. แต่ผู้ที่มาบวชเดือนสองเดือนก็ยังมีดี; ถ้าเรารู้จักใช้เวลาที่บวชนั้นแวดล้อมตัวเอง ให้ความคิดแปลก ๆ ออกมาก็พอจะคุ้มค่าที่มาบวช; ถ้าไม่คิดไม่นึก บวชร้อยปีก็ไม่มีความประโยชน์อะไร,

เรานั่งกันที่นี้สังเกตดูเถอะบรรยากาศอย่างนี้ เดี่ยวก็มีดเข้ามามีดเข้า ความคิดก็เดินเปลี่ยนไปตามบรรยากาศมากทีเดียว. เรายากจะให้มันแปลกหรือมันครบทุกอย่างเราก็พยายามไปหาที่นั่นที่มีบรรยากาศแปลกต่าง ๆ กันให้ครบทุกอย่าง แล้วปล่อยให้ความคิดมันไหลของมันไป มันทำได้ทุกอย่าง. ขอภัยจะพูดว่า; ความคิดในสัณนี้ก็ไม่เหมือนที่ไหน ๆ, แล้วอยากจะทำที่เอามาพูดมาเขียนให้อ่าน ๆ กันนั้น เป็นความคิดในสัณตั้งแปดสิบเปอร์เซ็นต์. มันประหลาดที่สุดเลย ที่เขียนอะไร หรือไปเทศน์อะไร หรือไปบรรยายอะไรนั้น เป็นความคิดในสัณตั้งแปดสิบเปอร์เซ็นต์ ต้องรีบบันทึกไว้ แล้วรวมๆ กันไปพูดเสียที่หนึ่ง ที่หนึ่ง. ในนั้นถ้ามันไม่เหม็น และไม่รำคาญมากเกินไป แล้วก็ไม่หรรหามากเกินไป ความคิดดี; ก็เพราะว่า เวลาเช่นนั้นร่างกายกำลัง **adjust** อะไรประหลาด ๆ. ในหัวนี้ก็ไม่ค้างอารมณ์เก่า หรือ ไม่อะไรก็ตามใจ มักนึกอะไรได้ที่นั้น ในเรื่องที่เรากำลังทำอยู่ ทุกวันนะ บางทีนึก ไม่ออก หรือนึกได้ไม่กว้างขวาง, แต่ที่นั้นมันกลับนึกออก หรือนึกได้กว้างขวาง นึกได้ในมุมกว้าง ๆ ได้ครบ.

การคิดทำงานอะไร แล้วไม่ได้ทำ ปล่อยเวลาผ่านไปแล้วก็เลิกไป; เป็นเรื่องทำไม่ได้, อย่างนี้เรียกว่ามีความประมาท. เพราะฉะนั้นคนอื่น ๆ ควรต้องระวังไว้ด้วย อย่าให้โอกาสผ่านไปเสีย สำหรับ**อาตมาเชื่อว่าทำไว้พอคุ้มค่าข้าวสุกแล้ว ก็เลยไม่ค่อยร้อนใจ,** ไม่ค่อยนึกว่าเป็นหนี้สินอะไร, เท่าที่ทำไว้แล้วก็พอคุ้มค่าข้าวสุก.

เมื่อไม่กี่วันมานี้ พวกศึกษาศึกษาจังหวัดสุราษฎร์ฯ เขานึกอะไรขึ้นมา ไม่ทราบ ได้แสดงความต้องการหรือขอรับรอง. เขาขอเอาหนังสือทุกเล่มที่อาตมาเขียนไปทำ **demonstration** ให้คนดูที่สุราษฎร์นี่. มันก็มีแยะเหมือนกัน เขาเอาไปเรียงไปแม่เป็นเล่ม, ได้หลายสิบเล่ม. คิดดูแล้วรู้สึกว่าจะอย่างน้อยก็เป็นหลักฐานว่า ได้ทำงานคุ้มค่าข้าวสุกแล้ว, ไม่ควรจะโทษปรับอะไรกันมากนัก. ถ้าเราพูดอยู่อย่างนี้ คล้าย ๆ กับว่าไม่มีอะไรเท่าไร; แต่พอทำเป็นหนังสือได้หลายสิบเล่ม มันมาก ผู้จัด เขาก็ตะลึง เมื่อเอามาวางดู อย่างละเล่มอย่างละเล่ม.

ผู้ที่มีโอกาส ควรจะมานอนพักเสียที่นี้สักวันหนึ่งบ่อย ๆ เหมือนกับกันล้ม ไม่เช่นนั้น้อาจจะล้ม ล้มความคิดนี้บางอย่าง ล้มความจริงบางอย่าง ล้มธรรมะบางอย่าง; ไม่ใช่ว่าล้มสถานที่นี้ แต่ล้มตัว. มาอยู่วัด อยู่คนเดียวสบาย นอนเสีย ให้สบาย พอตื่นขึ้นมาจิตใจแจ่มใส ตอนนั้นนึกอะไรก็ได้; เป็นโอกาส ที่มีความคิดแปลกออกมา. **เมื่อมีสิ่งไม่สงบแวดล้อม ความคิดเป็นอย่างหนึ่ง, เมื่อมีสิ่งสงบแวดล้อมความคิดก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง.** เพราะฉะนั้น เราควรจะทำทุกอย่าง ทั้งการที่เคยบวชและลาจากบวช ลองนึกกันเสียบ้าง; กลับจะนึกอะไรได้แปลก ๆ. อย่างที่อาตมาจะไปได้กับใครไปแย้งกับใคร ไปแก้ข้อหาของใครนี้ มันนึกออกที่ในส้วมมากที่สุด; เพราะเวลาอื่น เราก็ไม่ค่อยอยากนึกด้วย. เวลาในส้วมมันไม่รู้จะทำอะไร มันก็นึกของมันเอง. เวลาอื่นเราอยากจะไปเล่นไปดู ไปทำนั่นทำนี่ ไปทำอะไร หรืออยากนอนเสีย. เรื่องความคิดนี้ไม่ต้องการเวลามาก มันแว็บเดียว วาบเดียวเท่านั้น ครึ่งนาทีก็พอ มันรู้เรื่องเรื่องใดเรื่องหนึ่งลึกซึ้งกว้างขวางไปหมดเลย ไปเขียนตั้งหลายหน้ากระดาษ.

ปิดประชุมกันที่ เดี่ยวจะเดิมน้ำลูกคลุกคลาน.

ภาคหน้า

ธรรมปาฏิโมกข์

๒. ธรรมปาฏิโมกข์ ปริทรรศน์

วันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๗ ปีฉลู

วันนี้เป็นวันบรรยายธรรม ชนิดที่เราเคยเรียกกันว่า **วันธรรมปาฏิโมกข์** จะบรรยาย ณ ที่ที่เคยบรรยายก็ทำไม่ได้; แต่แม้ว่าจะย้ายมาบรรยาย ณ ที่ใหม่นี้ ก็ยังคงบรรยายได้^๑; จึงจะได้บรรยายไปตามหัวข้อที่เรียกว่า **“ธรรมปาฏิโมกข์”**. ทั้งนี้ เนื่องจากมีผู้ฟังเป็นจำนวนมากไม่เคยฟัง แล้วก็ต้องการจะฟัง แม้ว่าเป็นครั้งแรก; นี้ก็ไม่ขัดข้องอะไร ในการที่จะพูดเรื่องธรรมปาฏิโมกข์ในลักษณะที่เป็นการกล่าว สำหรับผู้ไม่เคยฟัง, หรือเป็นการสรุปโดยหัวข้อให้ทราบว่า **ธรรมปาฏิโมกข์นี้คืออะไร, และมุ่งหมายอย่างไร.**

^๑ บรรยายที่โรงธรรม สอนโมกขพลาราม ไซยา.

ผู้ที่ไม่เคยฟัง จะต้องเข้าใจคำว่า “ปาฏิโมกข์” เสียก่อน; เฉพาะคำนี้ก็แปลว่า สิ่งซึ่งเป็นประธาน เป็นหลัก เป็นความสำคัญ. ถ้าเป็นเรื่องวินัย ก็เรียกว่า ภิกขุปาฏิโมกข์ หรือภิกขุณีปาฏิโมกข์ หรือวินัยปาฏิโมกข์ ก็เป็นเรื่องวินัยไป; แปลว่า เรื่องสำคัญทางฝ่ายวินัยนั้นก็พวกหนึ่ง นี้ก็เรียกว่า วินัยปาฏิโมกข์.

อีกพวกหนึ่ง มิได้เกี่ยวกับวินัย แต่เกี่ยวกับธรรมะ ก็เลยเรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์ ซึ่งพอจะเทียบเคียงกันได้ กับคำที่มีใช้อยู่แล้ว คือโอวาทปาฏิโมกข์, ได้แก่หัวข้อที่เป็นใหญ่ เป็นประธาน ที่เป็นโอวาท. แต่ที่นี้คำว่าโอวาทก็กว้างไป อาจจะเป็นวินัยก็ได้ เป็นธรรมะก็ได้ เราจึงแยกกันเสียใหม่ให้ชัดเจนไปว่า ในส่วนที่เป็นธรรมะนี้ จะเรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์, ในส่วนที่เป็นวินัย ก็เรียกว่า เป็นวินัยปาฏิโมกข์.

ความแตกต่าง ระหว่างวินัย กับ ธรรมะ

คำว่า “วินัย” ตามปกติก็หมายถึง ข้อกฎต่าง ๆ ที่บังคับให้ต้องทำ; ส่วนธรรมะนั้นเป็นหลักที่ไม่ได้บังคับให้ต้องทำ, ทำก็ได้ ไม่ทำก็ได้, ใครไม่
อยากได้อะไร ก็ไม่ต้องทำก็ได้. แต่วินัยนี้ต้องทำ, และถ้าจะอยู่ในคณะสงฆ์นี้แล้ว ต้องปฏิบัติวินัย; มันต่างกันอยู่อย่างนี้. พุดง่าย ๆ ก็คือว่าวินัยนี้สำหรับให้ต้องปฏิบัติกันทุกคน, บังคับให้ปฏิบัติทุกคน; พอใครไม่ปฏิบัติ หรือล่วงละเมิด ก็ปรับโทษโดยตรง อย่างมากถึงกับให้ออกไปเสียเลย, ออกไปเสียจากความเป็นภิกษุนี้เลย. ส่วนธรรมะนั้น ถ้าเขาไม่อยากจะดับทุกข์ เขาก็ทนทุกข์ไปก็แล้วกัน มันคนละรูป.

สำหรับวินัยนั้น บังคับให้ปฏิบัติ ทั้งที่เป็นข้อกฎเกี่ยวกับ บุคคลคนหนึ่ง ๆ และที่เกี่ยวกับหมู่คณะทั้งหมด; เพราะว่าโดยที่แท้จริงแล้ว วินัยนี้มุ่งหมายจะให้หมู่คณะคือ คณะสงฆ์นี้ตั้งอยู่ได้ เป็นจุดหมายอย่างนี้. สำหรับบุคคลนั้นเป็นส่วนน้อย;

ถ้าหมู่คณะ หรือคณะสงฆ์ตั้งอยู่ได้ ก็คือบุคคลตั้งอยู่ได้. เพราะฉะนั้นจึงมีข้อบังคับให้ปฏิบัติอย่างนั้น ๆ ทำให้รวมกัน ให้เป็นคณะสงฆ์ที่ตั้งอยู่ได้ ก็เลยเรียกว่า วินัยบังคับให้ช่วยกันปฏิบัติ เพื่อให้คณะสงฆ์ตั้งอยู่ได้.

ข้อนี้เป็นที่ยอมรับกันว่า การที่คณะสงฆ์อยู่ยืนยาวมาได้ ตั้งสองพันกว่าปี จนถึงบัดนี้นั้น ก็เพราะมีวินัย เป็นหลักสำคัญ รักษาความปรกตีสมาเสมอไว้ได้, ไม่เช่นนั้นจะสูญหายไปแล้ว. นี่คือความหมายของคำว่า “วินัย” ที่ต่างจากคำว่า “ธรรม”.

คำว่า “ธรรม” เป็นหลักปฏิบัติ สำหรับขัดเกลา กิเลส ส่วนบุคคล, บรรลุมรรคผล ไปนิพพาน; ไม่ได้บังคับว่า ต้องทำ ไม่ทำไม่ได้; ฉะนั้นจึงไม่เหมือนกับวินัย. แต่ที่นี้ถ้ามาเปรียบถึงคุณค่ากันแล้ว ประโยชน์ที่ได้รับทางธรรมนี้ มันไปไกล ไปลึก, แม้จะไม่เกี่ยวกับหมู่คณะโดยตรง ไม่เกี่ยวกับบุคคลคนหนึ่งโดยตรง ก็ยังไปไกล ไปลึกมาก : คือว่าไปถึงจุดสูงสุด ที่มนุษย์จะไปกันได้, ที่เราเรียกว่า นิพพาน; ทำให้มนุษย์มีจิตใจสูงขึ้นไป ๆ เหนือความทุกข์ เหนือกิเลส ตายตัวลงไป; นี้ก็เรียกว่านิพพาน. ฉะนั้น วินัย จึงคล้าย ๆ กับว่า เป็นรากฐานนับตั้งแต่ว่า ทำให้หมู่คณะอยู่ได้ แล้วบุคคลก็มีความประพฤติดี มีความเหมาะสมทางกาย ทางวาจา ก่อน; นี้ส่วนของวินัย. ส่วนทางจิต ทางวิญญูญาณสูงขึ้นไป ก็เป็นหน้าที่ ของธรรม.

สิ่งที่เรียกว่า วินัย มีหลักการ หรือกฎเกณฑ์อย่างไร ก็ไปหาอ่านดูได้โดยง่าย, แล้วก็ยังเคยฟังปาฏิโมกข์ เพื่อให้เว้นสิ่งที่ไม่ควรจะทำ ตั้งแต่ที่เบาที่สุด ไปถึงที่หนักที่สุด : เรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ มากมายหลายสิบอย่าง หลายร้อยอย่างก็มี, วินัยพวกอภิธัมมาจารย์นี้ ทำไม่ได้ ซึ่งเกี่ยวกับเรื่อง กิริยามารยาทต่าง ๆ. วินัยที่เป็นตัวกฎสำคัญ ก็มี ที่เรียกว่า ปาฏิโมกข์.

คุณควรไปอ่านดู โดยเฉพาะ ๑๕๐ ข้อ คือไม่รวมเสขียวัตต อนินยต นับตั้งแต่ไม่ให้ทำผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ เรื่อยขึ้นไป จนถึงขนาดกลาง จนถึงขนาดสูงสุด ที่เรียกว่า ปาราชิกสิกขาบท; มันก็ไม่ใช่เรื่องอะไร คือไม่เกี่ยวกับธรรมะ, แต่เกี่ยวกับวินัย; คือหมู่คณะนี้ต้องการอย่างนี้. ถ้าท่านอยากอยู่ในหมู่คณะนี้ ท่านก็ต้องทำอย่างนี้; ถ้าไม่ทำอย่างนี้, ไปทำ ๔ ข้อปาราชิก ก็ต้องให้ออกไปเลย. รong ลงไปเช่น **สังฆาทิเสส** นี้ก็ต้องลงโทษตัวเองขนาดหนัก ตามที่บัญญัติไว้เสียก่อน จึงจะให้อยู่ต่อไปได้ ถ้าเป็น **ปาจิตตีย์** ก็ลงโทษตัวเองเหมือนกัน แต่ว่า เบาหน่อย.

นี่ก็เรียกว่า วินัยมุ่งหมายเช่นนั้น ก็เพื่อให้หมู่คณะนี้ตั้งอยู่ได้ เพื่อไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน. ถ้าภิกษุไม่ถือวินัยละก็ จะได้กระทบกระทั่งแก่กันละกัน, แล้วก็ทะเลาะวิวาทกัน; เพราะคนเรียนมาไม่เหมือนกัน มีนิสัยสันดานมาต่าง ๆ กัน. ถ้าต่างคนต่างเอาตามใจตัว มันก็ต้องได้ทะเลาะวิวาทกัน แล้วแตกสลายไปหมด อยู่ด้วยกันไม่ติด เลยต้องมี**วินัยบัญญัติ** เป็นกฎให้ทุกคนทำอย่างนี้; แล้วก็ไม่ต้องทะเลาะวิวาทกัน, **จึงมีความเหมาะสม** ที่จะเป็นหมู่คณะ ที่ตั้งอยู่ สำหรับสืบอายุพระศาสนา, **เป็นหมู่คณะที่สามารถรองรับพระศาสนาไว้ได้**; แล้วบุคคลหมู่หนึ่ง ๆ นั้น ก็มีความเหมาะสม ที่จะปฏิบัติธรรมต่อไป จนกว่าจะบรรลุ มรรค ผล นิพพาน.

ส่วนที่จะปฏิบัติธรรมต่อไป นั้นแหละ เป็นส่วนที่เราเรียกว่า **ธรรมะ** ซึ่งมีกฎเกณฑ์สำคัญหรือว่ามี**แนวปฏิบัติที่สำคัญ** ก็คือ เรื่องที่เกี่ยวกับ **อตฺตา อนตฺตา** ที่ผมมาตั้งคำเรียกใหม่ ให้จำง่ายฟังง่าย คิดนึกง่ายกว่า เป็นเรื่องเกี่ยวกับ **“ตัวกู-ของกู”**. เรื่องธรรมะทั้งหมด ก็ข้อที่ประเด็น ก็พันก็หมื่นข้อ ก็สุดแท้เถิด เรียกว่า เกี่ยวข้องกับ ตัวกู-ของกู ทั้งนั้น; แม้เป็นเรื่องวินัยทั้งหลาย มันก็เกี่ยวกับตัวกู-ของกู, แต่ว่าไม่ได้มุ่งหมายโดยตรง. ส่วน**ธรรมะนี้มุ่งหมายโดยตรง ที่จะกำจัดสิ่งที่เรียกว่า ตัวกู-ของกูนั้นเสีย.**

เรื่อง เกี่ยวกับ คำว่า “ตัวกู-ของกู”

ที่นี้ เกี่ยวกับเรื่องตัวกู-ของกูนี้ คุณก็ต้องได้อ่านหนังสือ เกี่ยวกับเรื่องนี้ มามากแล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจอยู่ ได้มากแล้ว. เดียวนี้ก็จะได้สรุป หรือชี้ให้เห็นว่า มันมีรูปร่าง หรือโครงเรื่องอย่างไร ถ้าเราจะพูด ขึ้นไปตั้งแต่ความทุกข์ ก็พูดได้ว่า **ความทุกข์ทั้งหลาย มีมูลมาจากความรู้สึกที่เป็นตัวกู-ของกู**; นี่คือ formula หรือ กฎอันหนึ่งแล้ว ที่จะต้องจำไว้ว่า : ความทุกข์ทั้งหลาย, ปัญหายุ่งยากทั้งหลาย, ที่เรียกว่า ความทุกข์นี้ มันมีมูลมาจาก สิ่งที่เรียกว่า ตัวกู-ของกู.

สิ่งที่เรียกว่าตัวกู-ของกูนี้ก็มีได้มีอยู่จริง, เป็นเพียงความคิดปรุงแต่ง. ถ้าความคิดปรุงแต่งอันนี้ เกิดในใจเมื่อไร เกิดเป็นความรู้สึก เป็นตัวกู-ของกู ขึ้นมาแล้ว, ก็มีเรื่อง ก็จะเป็นทุกข์, จะมีความทุกข์ในขณะนั้นทันที ก็มี, หรือว่า ให้เกิดกิเลสขึ้นมา อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นความโลภ ความโกรธ ความหลง, แล้ว ก็ไปทำอะไรต่อไปอีก ตามกิเลสนั้น ๆ, แล้วจึงได้รับผลเป็นความทุกข์; อย่างนี้ ก็มี, คือ มันยึดออกไป.

ในบางกรณี พอเกิดเป็นตัวกู-ของกู ขึ้นมาเท่านั้น ร้อยเหมือนกะไฟเผา ขึ้นมาทันควัน ที่ในจิตในใจ อย่างนี้ก็มีเหมือนกัน; แต่ที่แท้มันก็เป็นเรื่องเดียวกันนั่นแหละ คือกิเลสที่เกิดขึ้นมาทันควัน และรุนแรง แล้วก็เผากันไปเลย. นี้เรียกว่า ให้ผลติดทันควันกันไปเลย; ส่วนที่จะต้องไปเป็นกิเลสยึดเยื้อไปทำกรรมยึดเยื้อ ให้ผลต่อชั่วโม่งหลัง หรือว่าวันหลัง นี้ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน; คือมันมีตัวกู-ของกู เป็นต้นเหตุ. ฉะนั้นไปศึกษาเรื่องตัวกู-ของกู อย่างที่ได้อธิบายแล้ว ในเรื่อง ปฏิจจสมุปบาทเมื่อ คืบก่อน : หลังจากมีการกระทบทางอายตนะแล้ว ก็เกิดผัสสะ - เกิดเวทนา-เกิดตัณหา-เกิดอุปาทานว่าตัวกู-ของกู นั้นแหละ.

ที่นี้เราจะพูดกันในแง่อื่นก็ได้ พอเกิดตัวกู-ของกู มักก็เป็นทุกข์ ; ฉะนั้นอย่าทำให้เกิดมีความรู้สึก เป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา; ก็เกิดมีหลักอันหนึ่งเป็นสูตรขึ้นมาอีกว่า **ทุกสิ่งใคร ๆ ไม่ควรสำคัญมันหมายความว่าเป็นตัวกู-ของกู.** คำว่า “ทุกสิ่ง” นี้มันทุกสิ่งเอาเสียจริง ๆ ไม่ยกเว้นอะไรเลย; จะเป็นรูปธรรม นามธรรม เป็นการประพฤติกปฏิบัติ กระทั่งเป็นนิพพาน ในที่สุด ก็ไม่ควรมีความสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวกู หรือว่า ของ ของกูที่สุดแท้; อย่าโง่ไปยึดเป็นตัวกู-ของกูเข้าอีก.

ที่มันเป็นความรู้สึกอยู่ข้างใน มันก็มักจะเป็นพวกตัวกู; เช่น **เอารูป** ร่างกายนี้เป็นตัวกูก็ได้, หรือ**เอาความรู้สึก**เวทนา สุข ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เอาสิ่งที่ทำหน้าที่เห็น เป็นตัวกู, หรือถ้ามีความรู้สึกเวทนา สุข ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เอาตัวความรู้สึกนั้น เป็นตัวกู, หรือว่ามีความสำคัญมันหมาย อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น เราก็ไป**เอาความรู้สึกสำคัญมันหมายนั้น มาเป็นตัวกู,** หรือว่า กำลังคิดนึกอะไรอยู่ ก็ไป**เอาตัวความคิดนึกนั้นมา เป็นตัวกู** เพราะกูคิด. ไป**สำคัญเอารูปบ้าง เวทนาบ้าง สัญญาบ้าง สังขารบ้าง วิญญาณบ้าง เป็นตัวกู**ใน ส่วนหนึ่ง, และเมื่อเอาส่วนหนึ่งเป็นตัวกูแล้ว ก็เอาส่วนที่เหลือเป็นของกู; นี้ข้างใน มันก็เป็นอย่างนี้.

ที่นี้ออกไปถึงข้างนอก มันก็เหมือนกันอีก, **ตัวสูกี้มีขึ้นมา;** หรือว่าข้างนอกออกไป เป็นของกูก็มี : เป็นที่ดิน เป็นบ้านช่อง เรือกสวนไร่นา เงินทอง ข้าวของ บุตรภรรยา นี้ก็เป็นของกูได้. ต่างคนต่างเป็นตัวกู แต่พอเอามาเข้าใกล้กัน ก็เป็นสูกี้หนึ่ง เป็นกูคนหนึ่ง. นี่มันเป็นเหตุให้เกิดความคิดนึกปรุงแต่ง นานาชนิด เป็นรูปตัวกู-ของกู **ด้วยอำนาจของความไม่รู้ตามที่ เป็นจริง** ว่ามันไม่ใช่ตัวกู ของกู. ความไม่รู้อันนี้เรียกว่า อวิชชา-คือความที่ปราศจากความรู้อันถูกต้อง เรียกว่าอวิชชา. **ตัวกูก็ตาม, ของกูก็ตาม,** ก็เป็นลม ๆ แฉ่ง ๆ เป็นความคิดปรุงแต่งมาจากความโง่

ร่างกายนั้นมีหน้าที่ให้จิตใจอาศัย, จิตใจก็มีหน้าที่คิด, แล้วมันก็คิดไปตามเหตุตามปัจจัยที่ทำให้มันคิด : เมื่อ**ไม่มีความรู้** ก็คิดไปตาม**ความไม่รู้** แล้วก็เกิดเป็นความสำคัญมันหมาย **เป็นตัวกู-ของกู**ขึ้นมา, แล้วถ้าเกิด**ความอยาก** ความต้องการขึ้นมาก็เป็น**ความโลภ**, ถ้าไม่ชอบ ชัดใจขึ้นมา ก็เป็น**ความโกรธ**, ถ้ายังโง่ หลงใหล สงสัยลังเลอะไรอยู่ ก็เป็น**ความหลง**. สิ่งที่เรียกว่า ความโลภ ความโกรธ ความหลง, หรือจะเรียกว่า ราคะ โทสะ โมหะ, โลภะ โภคะ โมหะ อะไรก็แล้วแต่จะเรียก มีความหมายอย่างเดียวกันหมด; มาจาก**ความรู้**ลึกที่เป็น**ตัวกู-ของกู**. ทั้งหมดนี้ มี**วิชา-ความไม่รู้**จักของจริง ไม่**รู้จริง**เป็น**ต้นตอ**ทำให้เกิด**ความรู้**ลึกคิดนึกเหล่านี้.

ที่นี้ก็มีการกระทำไปตาม**ความโลภ ความโกรธ ความหลง** ได้ผลเกิดขึ้นมา มีผลเกิดขึ้นมาเป็น**ทุกข์** เป็นอะไรกันไป หลาย ๆ อย่าง, หลาย ๆ สิบอย่าง; เห็นได้ว่า**ความทุกข์**นี้ มันมาจาก**ตัวกู**ซึ่ง**ปรุงขึ้นมาจากอวิชา**, ยังเป็น**อวิชา**อยู่ มันยังไกลอยู่ มันยังไม่แสดงบทบาท; พอมัน**ปรุงขึ้นมา**เป็น**ตัณหา** เป็น**อุปาทาน** เป็น**ตัวกู** ยึดมั่นถือมั่น เป็นอะไรแล้วละก็ เป็น**ความทุกข์**.

เรื่อง เกี่ยวกับ มรรค ผล นิพพาน กับ ตัวกู-ของกู

เรื่อง มรรค ผล นิพพาน ก็ไม่มีอะไร เป็น**เรื่องที่จะดับตัวกู-ของกู**
เสีย : ดับได้เด็ดขาดไปบางอย่าง ก็เป็น**มรรค ผล นิพพาน** ในขั้นต้น ๆ, ดับได้หมด ก็เป็น**มรรค ผล** ขั้นสุดท้าย, เรียก**ความดับตัวกู-ของกู**นั้น ว่า**นิพพาน**, จะเป็น**นิพพาน** ชั่วคราว หรือ**นิพพานตลอดกาล** ก็ได้. **นิพพาน**โดย**เอกเทศ** หรือ**นิพพานทั้งหมด** ก็เรียก**ว่านิพพาน**; แต่ตาม**ธรรมดา** คำว่า “**นิพพาน**” นี้ใช้กันโดยมาก เป็น**เรื่องดับหมดจด** สิ้นเชิง **ตลอดกาล**.

ถ้าถามว่า **นิพพาน คืออะไร?** ก็คือ **ความดับแห่งตัวกู-ของกู**. นี่ลองตั้งปัญหามาดูซิ, ตั้งปัญหามาจากทิศไหน ทางไหน มันก็จะไปรวมจุด อยู่ที่ ตัวกู-ของกู. แม้ตัวอริชชาเอง มันก็เป็นเรื่องให้เกิดตัวกู-ของกู; จะมองดูไปข้างหน้า ไปข้างหลัง มองดูรอบข้าง มองไปข้างบน ข้างล่างอะไรก็ตามมันก็มีจุดศูนย์กลาง อยู่ที่ตัวกู-ของกู เป็นตัวเรื่อง. **จิตตามธรรมดาไม่ได้มี ตัวกู-ของกู มันก็ไม่ทุกข์**; พอเกิดการปรุงแต่งเป็นพฤติกรรมของจิตขึ้นแล้ว, **เกิดตัวกู-ของกูแล้ว ก็รู้สึกเป็นความทุกข์**.

ถ้าจะพูดถึงบาปกรรมทุกชนิดที่เป็นความชั่ว ก็ล้วนแต่มาจาก ความยึดมั่นถือมั่น ตัวกู-ของกูทั้งนั้นที่กระทำลงไป. เพราะฉะนั้นจะไปนรก ไปอบายอะไรก็เพราะตัวกู-ของกู มันปรุงไปผิดวิธี, มันผิดวิธีที่จะให้ไม่ทุกข์ จึงได้มีความทุกข์ไปนรก ไปอบาย. ถ้ามีการไปสวรรค์ สนุกสนาน ร่าเริง ก็คือว่าตัวกูนั้นทำถูกต้องตามกฎเกณฑ์ ที่จะให้เสวยเวทนาเช่นนั้น; แล้วก็ดีใจไปว่าเป็นสวรรค์; แต่สวรรค์ก็เหลวไหลทั้งเพ, หลอกหลวงทั้งเพอีกเหมือนกัน. มันเป็นเรื่องของ ตัวกู-ของกูไปหมด; มันจะค่อยยังชั่วขึ้น แต่เมื่อเดินไปทาง มรรค ผล นิพพาน. พอไปถึงนิพพาน ตัวกูก็ดับหมดเลย; ถ้าเพียงแต่เป็นเรื่องมรรค ผล ขึ้นต้น ๆ ตัวกูก็น้อยลง ๆ ผอมลง ๆ; พอถึงเรื่องนิพพาน จุดสุดท้าย ตัวกูมันก็ดับหมดเลย.

เดี๋ยวนี้เรากำลังมีปัญหาคือว่า **ตัวกู-ของกู มันกำลังจัดมาก**, เป็นไปรุนแรงมาก; มันจึงเป็นเหมือนกับว่า เป็นยักษ์ เป็นมาร **ขบ กัด เคี้ยว กิน จิตใจของมนุษย์อยู่**. นี่คุณลองคิดเอาเอง, ลองตั้งปัญหาชนิดไหนมาถามผม, ก็ตอบไว้ล่วงหน้าได้หมดเลยว่า มันเกี่ยวกับ ตัวกู-ของกู ทั้งนั้น. มันไม่มีอะไรที่จะไม่เกี่ยวกับสิ่งนี้; เพราะปัญหามันอยู่ที่ตัวนี้, ความทุกข์มันอยู่ที่ตัวนี้, การได้ การเสียมันก็อยู่ที่ตัวนี้. ถ้าไม่มีตัวนี้แล้ว ไม่มีการได้ ไม่มีการเสีย, **มันเป็นกระแสนธรรมชาติล้วน ๆ ไปหมด**. พอทำอะไรอย่างที่เราเรียกว่า ได้กำไร เราได้ผลมา ตัวกูมันก็รู้สึกกว่า “กูได้”; ถ้าเสียไป

ตัวกู่มันก็รู้สึกว่ “กูเสีย”; ถ้าว่ เรารู้สึกเป็นสุข สนุกสนาน เอรีดอระอย นี้ก็ตัวกู่อีกแล้ว; ถ้ามันตรงกันข้าม มานั่งร้องไห้อยู่ มันก็ตัวกู่อีกแล้ว.

เราตั้งต้นมีตัวกูเพิ่มขึ้น ๆ ตั้งแต่แรก รู้สึกรัก หรือพอใจ ในสิ่งที่น่ารัก, แล้วก็ เกลียดโกรธ ในสิ่งที่น่าเกลียด น่าโกรธ, หรือไม่ชอบ หรือว่า กลัวในสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกกลัว; ก่อนหน้านั้นยังไม่มี. ถ้าว่เป็นเด็กนอนอยู่ในห้องแม่ก็ไม่มีความรู้สึกประเภทนี้, คลอดออกมาใหม่ ๆ มันก็ยังไม่, หิวมันก็ร้องไห้จ้าไป; มันยังไม่ปรุงความรู้สึกประเภทที่เป็นตัวกู-ของกู, มันหิว มันปวด มันเจ็บ มันก็เพียงร้องไปเท่านั้น.

ความเติบโต ของ ตัวกู-ของกู

ตามบาลี ที่พระพุทเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า : **เด็กนั้นต้องโตพอสมควร;** ไม่ได้ระบุนว่กี่ปี่ ก็เดือน แต่มันต้องโตพอสมควร **ที่จะรู้เรื่องของเวทนา ที่เป็นสุข เอรีดอระอย ฤดออกฤกใจ** ซึ่งเป็นเวทนาฝ่ายสุขเวทนา, ส่วนเวทนาที่เป็นทุกข์ เด็กต้องรู้จักสังเกตว่ เป็นทุกข์ เจ็บปวด ไม่ชอบ; สองสิ่งนี้เป็นหลักสำคัญก่อน : คือ **ความพอใจ และความไม่พอใจ.** พอเขาได้รับความพอใจ สบายทีหนึ่ง เขาก็มีความรู้สึกเกิดขึ้น เป็นความเห็นแก่ตัวนิดหนึ่ง ๆ ที่จะเอา ที่จะได้ หรือจะไม่เอา; เมื่อเอาไม่ได้ก็โกรธ, รู้สึกโกรธ, โกรธเป็นขึ้นมา; ไม่เท่าไร ในไม่กี่เดือน กี่ปี่ก็เก่งในการที่จะรู้สึกยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู เป็นของกู อย่างนั้นอย่างนี้.

ฝ่ายคนข้างเคียงนับตั้งแต่ บิดามารดา ก็ได้สอนให้พุดจา ยึดถือความหมายอย่างนั้น อย่างนี้; ทีไม่เคยกลัว ก็พุดไปจนเกิดความเข้าใจผิด จนเกิดกลัว, กลัวผี กลัวอะไรต่าง ๆ; มันขยายออกไปทุกด้าน ที่จะเป็นตัวกู สำหรับรัก

สำหรับโกรธ สำหรับเกลียด สำหรับกลัว สำหรับอิจฉาริษยานานาชนิด ที่เรียกว่ากิเลส. นี่เป็นการเพาะพันธุ์ หรือว่า ขยายเพาะหว่าน **ตัวกู-ของกู ให้มันงอกงามมากขึ้น ๆ**; ไม่ต้องถึงกับ มาเป็นคนโตๆ อย่างที่นั่งอยู่ที่นี่, เพียงแต่เด็กอายุ ๑๐ ขวบเท่านั้น ก็ทำอะไรได้มาก หรือเกือบจะครบเสียแล้วในบรรดาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกิเลสที่มันงอกงามออกมา.

กล่าวได้ว่าเรามี**ความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู งอกงามขึ้นมาเรื่อย**, ไม่ต้องเชื่อใคร ไม่ต้องถือตามตัวหนังสือที่ไหน; ให้ถือเอาความรู้สึกของตัวเองที่แท้จริงนั้นแหละ ที่มาเรื่อย ๆ นั้นแหละ; ก็พอจะนึกได้ว่า เมื่อเล็ก ๆ เราเป็นอย่างไร, หรือว่า เราแอบไปดูเด็ก ๆ ว่าเติบโตขึ้นมาด้วยความรู้สึกอย่างไร, เราเมื่อเล็ก ๆ ก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน.

ถ้าจะดูอีกทีหนึ่ง ก็รู้สึกว่า สิ่งแวดล้อมทั้งนั้น ที่ได้มาสร้างความยากลำบากเหล่านี้ให้; ถ้าอบรมกันมาเสียให้ถูก ตั้งแต่ที่แรก ก็จะไม่เป็นอย่างนี้. เดียวนี้ก็ไม่รู้ว่า จะไปโทษใคร ที่จะไปอบรมเด็กให้มีความรู้สึกอย่างอื่น, ถือหลักเกณฑ์อย่างอื่น; เช่นว่า ไม่ต้องกลัวจิ้งจก ตุ๊กแก ไล่เดือน กิ้งกืออะไรเหล่านี้, หรือว่า ไม่ต้อง ละโมบโลภลาก ไม่ต้องอิจฉาริษยา; แต่ให้มีความเมตตา กรุณา เห็นแก่ตัวน้อย, เห็นแก่ผู้อื่นมาก, อย่างนี้ก็ไม่ได้สอนกัน; **ได้แต่สอนกันโดยไม่รู้สึกตัว โดยไม่เจตนาบ้าง โดยบังเอิญบ้าง**. ผู้ที่แวดล้อมอยู่ก็ดี บิดามารดาใคร ๆ ทั้งหลาย ก็สอนกันโดยมิได้เจตนาจะให้ลูกเลว; แต่ถึงกระนั้นก็สอนไปในทาง**ให้มีตัวกู-ของกู** ทั้งนั้น.

จะบรรเทา ตัวกู - ของกู กันได้อย่างไร

เรื่องนี้ผมก็คิดไม่ออกว่า ทำไมมันจึงแก้ไขไม่ได้; ลองคิดดูว่าเราจะเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมในบ้านเรือนกันเสียสักที จะได้ไหม? พอเด็กคลอดออกมา คน

ทั้งหลายที่แวดล้อมนั้น ให้มาแวดล้อมอบรมสั่งสอนเด็ก อย่าให้มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู. แต่แล้วมันก็จนปัญญา; มันเป็นไปไม่ได้ เพราะว่า คนทั้งหลายเหล่านั้น ก็มีตัวกู - ของกู เสียแล้ว.

คิดดูเถอะ จะไปเอาบิดามารดา ญาติพี่น้อง แวดล้อมที่ไม่มีตัวกู-ของกู มาแต่ไหน ที่จะมาแวดล้อมเด็ก ๆ เพิ่มคลอດ ให้เด็กได้ยินได้ฟัง ให้รู้สึกคิดนึกไปแต่ในทางที่ไม่เป็นตัวกู-ของกู; ยังหาอาจารย์ไม่ได้. ทุกคนก็เป็นอาจารย์แต่ชนิดที่จะให้เกิดตัวกู-ของกู ทั้งนั้นแหละ; ไม่เท่าไร ก็มีแม่ของกูพ่อของกู พี่ของกู น้องของกู บ้านของกู; โตขึ้นก็รู้จักทะเลาะกันกับเด็กข้างบ้าน; ล้วนแต่เป็นตัวกูของกูกันทั้งสองฝ่าย; นี้คล้าย ๆ กับว่า ธรรมชาติสร้างมาให้เผชิญกับความทุกข์กันเสียก่อน แล้วค่อยไปรู้สึก ไปแก้ไขกันภายหลัง. มันถึงกับว่า ถ้าไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูอันนี้แล้ว ก็จะไม่มีการสืบพันธุ์ หรือไม่มีการรักษาระวังชีวิตให้รอดอยู่ได้; ก็เลยถือเอาการสืบพันธุ์ และเอาชีวิตรอดมาได้ ด้วยความรู้สึกที่เห็นแก่ตัวเป็นตัวกู - ของกู

ต่อมา ก็รู้ว่า อ้าว, นี่เป็นความทุกข์ ก็คิดกันใหม่ ในทางที่จะให้ตัวกู-ของกู มันลดลง ๆ ลดลงจนหมดสิ้นไป ถึงจุดปลายทาง ที่เรียกว่านิพพาน. มีพระบาลีว่า : อสุมิมานสุส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุขํ, คงเคยได้ยินกันมาแล้วโดยมาก; แปลว่า การนำออกเสียได้ ซึ่งความสำคัญว่า “เรา” ว่า “ตัวกู” นั้นแหละ, ซึ่งมีมานะว่ามีตัวเราอยู่ มีตัวกูอยู่, หรือตัวกูมีอยู่. ถ้านำความสำคัญว่า ตัวกูมีอยู่นี้ออกไปเสียได้, เอตํ เว ปรมํ สุขํ - นั้นแหละคือความสุขอย่างยิ่งเว้ย, เว - เว้ย.

แม้ว่าเอาตัวกู - ของกู ออกไปไม่ได้โดยเด็ดขาด ก็ยังมีความสุขอย่างยิ่ง เท่าที่เอาออกได้ไม่เด็ดขาดนั้น, เอาออกได้เท่าไร ก็มีความสุขเท่านั้น;

ถ้ากลับมามีอีก ก็ต้องเป็นทุกข์อีก; เมื่อมันไม่กลับมา เราก็เป็นสุขอย่างยิ่ง. ฉะนั้น ไปสังเกตดูตัวเราเองเวลาไรจิตใจมันว่าง ไปจากความรู้สึกชนิดนี้ เวลานั้นก็สบายดี; ดังเช่นเวลานี้ ก็กำลังสบายอยู่เหมือนกัน เพราะเหตุว่า ตัวกู-ของกู ไม่ได้เกิดขึ้นมารบกวน, ไม่ได้มันหมายอะไร.

เรื่องนี้ขอฝากไว้ทุกคน ให้ไปสังเกตดูเองว่า เวลาไหนเรารู้สึกสบายที่สุด **จิตใจไม่มีความทุกข์เลย, เวลานั้นเป็นเวลาที่ว่างจากตัวกู-ของกู;** จะไปนั่งเล่นอยู่ที่ตรงไหนก็ได้, หรือจะไปในที่ ที่มันแจ่มใสไปหมด ไม่ชวนให้มีความรู้สึกเกิดเป็นตัวกู-ของกูเลย ก็ความรู้สึกสบายมาก. เหมือนอย่างเราไปที่ทะเล ไปที่ยอดเขา ไปในที่อย่างนั้น สิ่งแวดล้อมมันดีไปหมด, ให้ออกจาก ตัวกู-ของกู; เราจะรู้สึกสบาย รู้สึกแปลกประหลาด.

ที่นี่ อีกทางหนึ่ง พอมีอารมณ์กระทบ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหล่านี้ ความคิดปรุงไปในทางเป็นตัวกู-ของกู มันก็เป็นไฟขึ้นมาบ้างโน. แม้ไม่ได้ อาศัย ตา หู จมูก ลิ้น กาย แต่อาศัยใจล้วน ๆ มันก็คิดนึกปรุงไปได้ จนมีความทุกข์ได้เหมือนกัน; แม้ที่สุดแต่ว่า กลางคืนจะนอนแล้วจิตมันหวนระลึกไปถึงอะไรเข้าเป็นเรื่องในอดีตโน้น มันก็เอามาปรุงเป็นตัวกู-ของกู ทำให้มีความทุกข์จนได้. นี่จึงเห็นได้ว่า มันไม่จำกัด แม้แต่ในอนาคต มันก็ไปดึงมาได้, ไปคิดล่วงหน้าจนเกิดเป็นทุกข์ในจิตใจได้, ความคิดปรุงนั้น ๆ มันมาเป็นตัวกู-ของกูได้ทั้งนั้น.

เมื่อเราได้ศึกษาพระพุทธศาสนา รู้เรื่องนี้ โดยหลักทั่ว ๆ ไป, แล้วรู้เฉพาะหลักที่จะประพฤติปฏิบัติ; **ถ้าประพฤติปฏิบัติได้จริง ตัวกู-ของกู มันก็เบาบางไป ได้จริงเหมือนกัน.** เพราะว่าพระพุทธศาสนา หรือหลักธรรมทั้งหลายนั้น พระพุทธเจ้า ท่านได้ตรัสขึ้น โดยอาศัยสิ่ง ๆ นี้, ไม่ใช่บัญญัติเพื่อ ๆ ไป, ว่า ๆ ไปให้มันหมด ๆ ไป,

ให้มันครบ ๆ ไป. ทุกอย่างจะบัญญัติขึ้นโดยอาศัยสิ่งนี้ คือ ความยึดมั่น ถือมั่น ในตัวกู ของกู จนเกิดกิเลสนานาชนิด และเป็นทุกข์ขึ้นมา. ฉะนั้นถ้าเราปฏิบัติพระธรรม คำสอน ที่เรียกว่า หลักธรรมะถูกต้องแล้ว ต้องได้รับประโยชน์แน่นอน คือจะ บรรเทา หรือว่าทำลายสิ่งทีเรียกว่า ตัวกู-ของกูได้ระดับใดระดับหนึ่ง.

ธรรมะเป็นอย่างไร; เพราะว่า การประพฤติปฏิบัติธรรม ที่เรียกว่า ประพฤติพรหมจรรย์นั้นเป็นไปเพื่อความวิมุตติหลุดพ้น จากการผูกพันอยู่ด้วยตัวกู-ของกู : ความทุกข์มันอยู่ที่ ผูกพันอยู่ด้วยตัวกู-ของกู; หลุดพ้น มันก็คือ ออกไปจากตัวกู-ของกู; อย่างนี้มันแน่นอนกว่า ที่เราจะคิดนึกไปเอง ถ้าปล่อยให้มัน เป็นไปเอง มันจะเป็นไปในทางตัวกู-ของกู มากกว่าที่จะเกิดความรู้แจ้ง ในการทำลาย ตัวกู-ของกูเสีย; เว้นไว้แต่ที่เราจะฉลาดพอ ที่จะสังเกตไว้ทุกทีว่า ถ้าความคิดอย่างนี้ มาทุกทีละก็ เป็นความทุกข์ทุกที, หลาย ๆ ครั้งหลาย ๆ หนเข้า เป็นความทุกข์ทุกที จนไม่กล้าปล่อยให้เกิดความคิดอย่างนั้น อย่างนี้ก็คล้าย ๆ กับ ตรัสรู้เฝ้าเอง ก็ได้บ้าง แต่มันไม่ถึงที่สุด เพราะว่าเรื่องมันลึก มันยากกว่านั้น.

เพื่อวิมุตติหลุดพ้นจากตัวกู-ของกู เราจึงต้องอาศัยพระพุทธานุศาสน์, คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ตรัสไว้ อย่างหมดจดสิ้นเชิง ถูกต้องสมบูรณ์, แล้วก็ ทรงแสดงไว้อย่างที่เราสังเกตเห็นได้ไม่ต้องมุงาย. ถ้าเห็นได้ก็จะเกิดความรู้ลึก อยากรจะทำ อยากรจะปฏิบัติ. นี่แหละคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นสวากขาโต ภคเวตาธัมโม - ธรรมะอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว : นี้ก็ เพื่อทำลายสิ่งเหล่านี้. ไปศึกษา เข้าก็จะมองเห็นจริง. ปฏิบัติเข้าก็จะยิ่งเห็นว่าจริงเป็นเรื่อง ทำลายตัวกู-ของกู ไปตาม ลำดับ. ที่ว่า สวากขาโต คือ อักขาโต นั่นแหละ คือ กล่าวไว้ดี, กล่าวไว้ถูกต้อง, กล่าวไว้ในลักษณะที่ว่า ปฏิบัติตามเข้าแล้วละก็ จะดับทุกข์ได้จริง,

ทุกเรื่อง ออกมาจาก จุดศูนย์กลาง คือตัวกู-ของกู

ที่พูดมาทั้งหมดนี้ ก็พอจะมองเห็นได้ว่า **ทุกเรื่องมันมาจากจุดศูนย์กลาง** หรือนิวเคลียส(nucleus) หรืออะไรก็ตาม อยู่ที่ตัวกู-ของกู. ออกไปทางนี้ก็เป็นทุกข์, ออกไปทางตรงกันข้าม จึงจะดับทุกข์. ทุกข์อยู่ที่มีตัวกู-ของกู, ดับทุกข์ อยู่ที่ดับตัวกู-ของกู, ก็เลยไม่ต้องมีอะไร ที่เรียกว่าจะไม่เกี่ยวกับตัวกู-ของกู. ตัวกู-ของกูนี้ ถ้าไม่เกี่ยวโดยทางบวก ก็เกี่ยวโดยทางลบ มันเกี่ยวจนได้; ฉะนั้นเราจึงเรียกเรื่อง **ทุกเรื่อง ที่เกี่ยวกับตัวกู-ของกูนี้ว่า ธรรมปาฏิโมกข์** : พุดกันในเรื่องนี้ พุดกันในเรื่องนี้ให้ละเอียดออกไป. ดูเหมือนจะสัก ๓ - ๔ ปีแล้วกรรมัง ไม่มีจบ, พุดได้ไม่มีจบ; เพราะเหตุว่าทั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์หนึ่งของพระไตรปิฎก เป็นเรื่อง ตัวกู-ของกู ในข้อหนึ่ง หรือธรรมขันธ์หนึ่ง ก็ยังพุดได้หลายแง่หลายมุมอีก, แล้วยังมีตั้ง ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์, เพียงเท่านั้นพุดจนตาย ก็ไม่จบทั้ง ๘๔,๐๐๐ ครั้ง.

นี่แหละคือ ข้อที่เรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์ ที่บางองค์สนใจ อยากจะทราบว่า **ธรรมปาฏิโมกข์นี่คืออะไร?** ธรรมปาฏิโมกข์ ก็คือ คำสอน คำอธิบาย เกี่ยวกับเรื่อง ตัวกู-ของกู. เพราะเหตุไร จึงต้องมาพุดกันในเรื่องนี้? ก็เพราะว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญที่สุดในพุทธศาสนา และถ้ารู้เรื่องนี้แล้ว **จะได้อะไรขึ้นมา? ก็ได้ความรู้ที่จะดับทุกข์ แล้วทำให้ดับทุกข์ได้โดยวิธีใด?** ก็ปฏิบัติไป, ปฏิบัติไปตามความรู้ที่อย่างถูกต้อง, แล้วก็จะได้รับความดับทุกข์ คือ ดับตัวกู - ของกูเสียได้. นี่คือ ศีลธรรมด้วย, ปรมาตถธรรมด้วย, หรืออะไรธรรมก็ตาม ที่เกี่ยวกับ เรื่อง ตัวกู - ของกูในพุทธศาสนา.

ปัจจุบันนี้มีปัญหา ในชั้นศีลธรรมมากเหลือเกิน เต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง ทั้งประเทศหรือทั่วโลก; มีปัญหาในข้อที่แต่ละคน เห็นแก่ตัว, เห็นแก่ตัวกู - ของกู, แล้วก็เห็นแคบเข้ามา เป็นตัวกู-ของกูจนไม่เห็นแก่ของผู้อื่น ไม่เห็นแก่ประเทศชาติ.

เมื่อสองสามวันนี้ ก็มีข่าวหนังสือพิมพ์ที่ว่า : นักศึกษาในมหาวิทยาลัยลัดดา ในประเทศอินเดีย เผามหาวิทยาลัยเสียเองเลย. นี่พวกคุณบางคน ก็เป็นนักศึกษาในมหาวิทยาลัยไปคิดดูเถิด ทำไมช่างทำได้,มหาวิทยาลัยของตัวเองแท้ ๆ, ตัวเล่าเรียนอยู่แท้ ๆ; พอดัฏ-ของกุ่มันบ้าจัดขึ้นมา มันเผาเสียเลย เผาประเทศรัฐบาล ประเทศใครก็ตามใจ; ในเมืองไทยก็เรื่องอย่างนี้.

ที่ต่ำกว่านี้ ก็ดูเอาเองเถิด **อันธพาล**ตามถนนหนทาง **เต็มไป**ทุกหนทุกแห่ง จนเดี๋ยวนี้หนังสือพิมพ์ไม่ต้องลงเรื่องอะไรกันแล้ว; หนังสือพิมพ์ที่ขายดีที่สุด เขาก็จะยิ่งลงเรื่อง**พิษสงอันร้ายกาจในเรื่องของ ตัวกู-ของกู**. ไปดูเอาเองเถอะ ในหน้าหนังสือพิมพ์ทั้งหลาย เรื่องเพศ เรื่องอนาจารเรื่องความโกรธแค้น เรื่องยาเสพติด เรื่องอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องตัวกู-ของกูทั้งนี้;ถ้าไม่คิดก็ไม่เห็นเรื่องยาเสพติด ที่กำลังเป็นปัญหากันอยู่ทั่วไปทั้งโลกนี้ มันก็เรื่องเกี่ยวกับ ตัวกู-ของกู, คือตัวกู-ของกูชนิดที่มันโง่เกินไป บ้าเกินไป, ชนิดที่ไม่รู้จะทำอะไรให้แก่ตัวกู-ของกู ก็เอาไปมอบให้แก่ยาเสพติด. ตัวกู ที่โง่ซบซ้อนกันหลายชั้นนัก มันก็เป็นอย่างนี้เอง.

นี่ทางศีลธรรม ปัญหาก็คืออยู่ที่ ตัวกู-ของกู. ผมพูดสั้น ๆ อย่างนี้ คุณเอาไปแยกแยะดูได้,เอาหนังสือพิมพ์มาดูสักฉบับเดียว แล้วก็ไล่ไปที่ละเรื่อง ๆ; บางเรื่องที่มีรูปภาพแสดงอยู่แล้วนั่นแหละจะพลแต่เรื่อง ตัวกู-ของกู ชนิดที่กำลังอาละวาด, ไม่ใช่ลดลง หรือบรรเทาลง แต่มันอาละวาดขึ้นมาอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น, จนต่อไปนี้ไม่รู้ที่บ้านเมืองจะอยู่กันอย่างไร;โลกทั้งโลกนี้จะอยู่กันอย่างไรก็คงจะอยู่กันด้วยพิษสงของตัวกู-ของกู, จะฆ่ากันที่ละหมื่นละแสน ที่ละล้านก็ทำได้ ในเวลาต่อไป; แต่แล้วก็ไม่มีใครสนใจ; นี่ปัญหาทางศีลธรรม ก็เกิดขึ้น ส่วนทางปรมาตม์นั้นก็เรียกว่าไม่มีใครสนใจลึกซึ้งมาแต่เดิมแล้วละ; ละกิเลสไม่ได้ ไปนิพพานไม่ได้ นี่เป็นปัญหาทางปรมาตม์ธรรม ฉะนั้น**ปัญหาเฉพาะหน้าของเรา ก็คือเรื่องตัวกู-ของกู** ทั้งใน

ส่วนคน ๆ หนึ่ง และทั้งในส่วนสังคม หรือว่าทั้งโลก ทั้งในส่วนผิวเผิน และทั้งในส่วนลึกซึ้ง.

ทุกศาสนา มุ่งทำลาย ตัวกู-ของกู

ที่นี้ เหลือบไปดูอันสุดท้ายกันสักหน่อย โดยที่เวลายังมีเหลืออยู่บ้างนี่ คือดูสิ่งที่เรียกว่าศาสนา. **ศาสนานี้ล้วนแสนจะตีกันทุกศาสนา ต่างมุ่งทำลายตัวกู-ของกูกัน ทุกศาสนา;** จะเป็นศาสนาของความเชื่อ หรือศาสนาของเหตุผล หรือศาสนาของสติปัญญาอะไรก็ตาม ล้วนแต่มุ่งหมาย จะทำลายความเห็นแก่ตัว หรือทำลายตัวกู กันทั้งนั้น; หรือแม้กฎหมายทั้งหลาย ก็มุ่งหมายจะทำลาย หรือสะกัดกัน **ความลึกลับ ของสิ่งที่เรียกว่าตัวกู-ของกู;** แม้แต่ศีลธรรมในขั้นเริ่มแรกของมนุษย์, สมัยเริ่มแรกเป็นมนุษย์นั้นเริ่มมีบทบัญญัติต่าง ๆ เพื่อทำลายตัวกู-ของกู. เพราะเหตุไร? ตอบได้ง่ายนิดเดียวเพราะปัญหามันเกิดมาจากตัวกู-ของกู.

ที่แรกนั้น มนุษย์ขโมยกันไม่เป็น ต่างคนต่างเก็บกินเอามาจากป่า; ต่อมาเอาเบรียบ แล้วก็ไปเอามาเสียคนเดียว, เอามาปลุกฝัง แล้วก็ขโมย. การเอาเบรียบก็ตาม การเบียดเบียนก็ตาม ก็ล้วนแต่มาจากตัวกู-ของกู; ฉะนั้นจึงแต่งตั้งศีลธรรม บทบัญญัติทั้งหลายขึ้นมาว่า ไม่ให้ทำ, ว่าบาปบ้าง, หรือว่าทำแล้วจะลงโทษบ้าง. นี่ก็เพราะมุ่งหมายจะปราบพิษร้าย ของตัวกู-ของกู ที่งอกงามขึ้นมา ในหมู่มนุษย์; ต้นเหตุมาจากตัวกู-ของกูทั้งนั้น จึงได้วาง**กฎศีลธรรม**เหล่านี้ แม้ในอันดับแรกที่สุด ก็เพื่อทำลายหรือป้องกันตัวกู-ของกู

ถ้าคุณจะดู**ศีลธรรมที่เก่าแก่ที่สุด** และเป็นรากฐานที่สุด ก็คือเรื่อง **ศีล ๕**. อย่างดูกฎสิ่งที่เรียกว่าศีล ๕ นั้นแหละเป็นเรื่องตลอดกาล ตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงสุดทำเลย. เพราะว่ามันมนุษย์นี้ยังต้องผิดศีล ๕ กันอยู่ตั้งแต่ต่ำสุด จนถึงขั้นสูงสุด,

ทำยที่สุด ขึ้นประณิตยั้ง ๆ ขึ้นไป; ก่อนนี้ก็ผิดอย่างโง่ ๆ เลว ๆ, หรือจะพูดไปอีกทีหนึ่งก็ว่า ต่อไปนี้มันจะผิดอย่างน่าเกลียดน่าชังยิ่งขึ้นไปอีก; ที่แล้ว ๆ มาไม่มีใครน่าเกลียดน่าชังเพราะไม่มีใครรู้ ไม่ใคร่ตลบแถลง. ศิล ๕ ข้อนี้เป็นเครื่องบอกแสดงว่าเป็นปัญหาในเรื่องเกี่ยวกับตัวกู-ของกู : ถ้าไม่มีตัวกู-ของกูก็ไม่มีการรูกล้ำ เบียดเบียนกันอย่างนี้; แล้วศิล ๕ ก็จะไม่ถูกบัญญัติกันขึ้นมาในโลก แต่แล้วได้เกิดศิลกันขึ้นมา ก็เพราะตัวกู-ของกูมันแสดงพิษร้ายอะไรออกมา, มนุษย์จึงต้องชวนกันหาทางแก้ไข แล้วก็บัญญัติบทบัญญัติต่าง ๆ ขึ้นมา ใช้บังคับแก่มนุษย์กันเอง; หรือในบางกรณีก็แนะนำให้สังเกตดู, แล้วก็ปฏิบัติเอาเอง. นี่ศีลธรรมเกิดขึ้นอย่างนี้, ขอให้พิจารณาดู :

ข้อที่ ๑ ปาณาติบาต - ประทุษร้ายชีวิต หรือร่างกายของผู้อื่น สัตว์อื่น
นี่เห็นชัดทันทีว่าเห็นแก่ตัวแล้ว.

ข้อที่ ๒ อทินนาทาน - ประทุษร้ายทรัพย์สมบัติของบุคคล นี่ก็เห็นแก่ตัวแล้ว.

ข้อที่ ๓ กาเมสุ มิจฉจาร - นี่ก็ประทุษร้ายของรักใคร่ดวงใจของผู้อื่น;
นี่ก็เพราะว่า เห็นแก่ตัวแล้ว.

ข้อที่ ๔ มุสาวาท - เอาประโยชน์ของผู้อื่นมาด้วยวาจา นี่ก็เห็นแก่ตัวแล้ว.

ข้อที่ ๕ สุราเมรัย - นี่ประทุษร้ายตัวเอง, ประทุษร้ายความมีสติสัมปชัญญะอันถูกต้องของตัวเอง คือดื่มน้ำเมาเข้าไป นี่มันมีตัวกูบ้างอีกตัวหนึ่ง, มันอยากจะอร่อยด้วยความมีน้ำเมา มันก็กินน้ำเมาเข้าไป, มันก็ประทุษร้ายความดี ความปรกิติดีของตัวกู-ของกูธรรมดาจนหมดสิ้น. อากาโรมาเหมือนกับบ้า นี่เรียกว่า ประทุษร้ายสติสมปกติของตนเอง นี่เห็นแก่ตัวหลายชั้นหลายซ้อน, เห็นแก่ตัวที่เลวกว่าแล้วก็ทำลายตัวกู ที่ไม่เลว หรือไม่สู้จะเลว ข้อที่ ๕ นี้ก็นับว่า พิเศษมาก ไม่ทำร้ายใคร แต่ทำร้ายความรู้สึกผิดชอบ ชั่วดีของตัวเอง ใ้ตัวกูบ้างมันทำไปได้.

ขอให้ลองคิดว่า ศิล ๕ ที่เป็นรากฐานของศีลธรรมทั้งหลาย นี้ก็มาจาก **ตัวกู-ของกู** ที่ไปอาละวาดอย่างนั้น อย่างนี้ ก็ต้องวางกฎเกณฑ์ขึ้นมาป้องกันมัน จนกว่า จะสูงขึ้นไป, สูงขึ้นไป; เช่นว่าเมื่อไม่ผิดในศีลทั้ง ๕ นี้แล้ว แต่ยังมีความทุกข์อยู่ นี้เพราะว่า ไปยึดถืออื่น ที่มันยิ่งขึ้นไป ก็ต้องมีความทุกข์เพราะยึดถือ; ยึดถือหนัก ๆ ก็เป็นทุกข์. **ศาสนาทุกศาสนา ก็สอนให้ละ ให้ทำลาย เว้นการเกิดขึ้นแห่ง ตัวกู-ของกู** ทั้งอย่างหยาบ อย่างกลาง อย่างละเอียด : ไม่เห็นแก่ตัวอย่างสูงสุด ก็ได้รับธรรมะอย่างสูงสุด, ไม่เห็นแก่ตัวตามธรรมดา ก็ได้รับธรรมะอย่างธรรมดา.

ไม่เห็นแก่ตัวอย่างสูงสุด นั่นคือว่า ไม่มีตัวเสียเลย; **นี่คือเรื่องอนัตตา** เรื่องไม่มีอหังการไม่มีมังการ ไม่มีอัตตาตัวตน บุคคล เราเขา. นี่มันจบที่นี้; มีความรู้สึกไม่ปรุงแต่งว่ามีตัวกู-ของกูหรือตัวฉัน ตัวกู อะไรก็ตาม, ไม่มีตัวตน ก็แล้วกัน; จะไม่เอาอะไรมาเป็นตัวตนอีก ก็เลยไม่มีตัวทุกข์

สรุปในบทเมื่อตะกี้ที่ว่า **อสุมิมานสุส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุขํ** - นำออกเสียได้ ซึ่งความสำคัญว่า **ตัวเรามีอยู่** นั่นแหละเป็นสุขอย่างยิ่งเว้ย. คุณจำบทตี บทประเสริฐ ฝายประเสริฐที่สุดของเรื่อง **ตัวกู-ของกู** ไว้ อย่างนี้; คือบทนี้ ควรจะจำไว้จนตลอดชีวิตเลย. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้อย่างนั้น. เมื่อท่านตรัสรู้ใหม่ ๆ ท่านมานั่งพิจารณาไป ๆ มา ๆ เลยโผล่ออกมา เป็นคำอุทาน คือพูดกับพระองค์เอง ผู้เดียว ซึ่งก็พูดประโยคสุดท้าย มีว่าอย่างนี้ :- **อสุมิมานสุส วินโย เอตํ เว ปรมํ สุขํ. จำไว้ให้แม่นยำทุกตัวอักษร มันจะช่วยคุ้มครองได้. อย่าให้เกิดความสำคัญ ว่า ตัวกู มีอยู่, อสมิ-ตัวกูก็มีอยู่, มานะ-ความสำคัญ, อัสสมิมานะ-แปลว่าความสำคัญกว่า ตัวเรามีอยู่, อสุมิมานสุส วินโย-นำออกเสียได้** ซึ่งความสำคัญว่า ตัวเรามีอยู่; นี่คือหลักปฏิบัติเกี่ยวกับ **ตัวกู-ของกู**.

แนวสังเขป ของ สิ่งที่เราเรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์

ทั้งหมดนี้เป็นปริทรรศน์ รูปโครงทั้งสิ้นของธรรมปาฏิโมกข์ เกี่ยวกับ ตัณฺหุ-
ของกุ, เอมามาพูดให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง ตามความต้องการของหลายคน ที่เพิ่มมาก และไม่
เคยฟัง; ผมได้ทราบว่ายากฟังจึงพูด และนี่คือ **แนวสังเขป** ทั้งหมด ของสิ่งที่
เรียกว่า **ธรรมปาฏิโมกข์** เป็นข้อความทางฝ่ายธรรมะ คู่กันกับข้อความฝ่ายวินัย.
ข้อความฝ่ายธรรมะคือ **บอกรวิธิปฏิบัติ ทำลายสิ่งที่เป็นตัณฺหุ-ของกุ** ที่เป็นที่ตั้งของ
กิเลสและความทุกข์ทั้งหลาย ถ้าคุณจำได้ก็มีประโยชน์ตลอดกาล, เข้าใจพุทธศาสนา
ในส่วนลึกได้ดีขึ้น เป็นรูปเป็นโครง ที่สมบูรณ์; แม้ว่าจะไม่มีรายละเอียดนัก แต่
ก็มีรายละเอียดพอสมควร เท่าที่พูดมานี้; ส่วนรายละเอียดถึยิบ ค่อยไปเสาะหา ศึกษา
ต่อไปก็แล้วกัน.

ธรรมปาฏิโมกข์นี้ เราเอามาพูดกันทุกวันพระ ๘ คำบ้าง ๑๕ คำบ้าง;
วินัยปาฏิโมกข์เรามีลงกันแต่เพียง วันพระ ๑๕ คำ, ส่วนวันพระ ๘ คำไม่ได้ลง; แต่
ธรรมปาฏิโมกข์นี้ เราเอามาลง ทำเหมือนกับลงโบสถ์, แต่เป็นธรรมปาฏิโมกข์ ทำทุก
วันพระ ๘ คำ, ๑๕ คำ เว้นแต่มีเหตุการณ์อย่างอื่นมาแทรกแซง ก็เว้นไปบ้างก็มี.
แต่ตั้งใจไว้ว่า ถ้าไม่มีอะไรแทรกแซง ก็จะพูดเรื่องนี้, **ที่เรียกว่าธรรมปาฏิโมกข์นี้**
ทุกวันพระ ๘ คำ ๑๕ คำ เหมือนกับลงโบสถ์ฝ่ายธรรมะกันเรื่อย ๆ มา บางที
ก็พูดไปไกลสุด, พูดเรื่องงั้นนั่น แล้วก็ย้อนมางั้น ก็พูดไปไกล, แล้วก็พูดแง่
อื่นอีก ไปไกล ผมพยายามพูดทุกแง่ทุกมุม แต่เนื่องจากว่า ไม่ใคร่มีคนสนใจว่าเป็น
เรื่องสำคัญ ก็มีคนฟังไม่มากนัก เรื่องอย่างนี้ก็ช่วยไม่ได้; แม้เป็นเรื่องสำคัญที่สุด
แต่ถ้าไม่ตรงกับความประสงค์ หรือไม่ไพเราะแก่การฟัง ก็ไม่ใคร่จะมีใครฟัง แต่ผมขอ
ยืนยันว่า เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด ที่เราจะต้องเผชิญกันต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะถึงที่สุดได้.

ขอให้เอาไปศึกษา ขยายความ, **ประพตติปฏิบัติ ให้มีสติสัมปชัญญะ**
อยู่ทั้งวันทั้งคืน เกี่ยวกับเรื่องตัณฺหุ - ของกุ.

ขอจบการบรรยายในวันนี้ไว้เพียงเท่านี้

ภาคเรื่อง

ธรรมปาฏิโมกข์

๑. ยกหู ชูหาง

วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะแม

การพูดกันที่นี้ ในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ที่ประชุมกันที่นี้, ที่หน้าตึก โรงมหรสพทางวิญญานนี้, ประสงค์จะพูดข้อธรรมกันบ้าง. ถ้าไม่มีอุปสรรคจะได้พูดกันเดือนละ ๔ ครั้ง, และจะเรียกการพูดที่นี้ว่า “**ธรรมปาฏิโมกข์**”; โดยถือว่า ทางวินัยมีการลงปาฏิโมกข์เดือนละสองครั้ง เพื่อชักข้อมข้อปฏิบัติทางวินัย มิให้เลอะเลือน. และในพระบาลี ก็มีกล่าว **วินัยเลอะเลือน เพราะธรรมะเลอะเลือน; เพราะฉะนั้น เพื่อมิให้ธรรมะเลอะเลือน** เราจึงจะพูดชักข้อมข้อธรรมะกันไว้เสมอ ๆ, และเราจะถือว่า การพูดที่นี้เรียกว่า **ธรรมปาฏิโมกข์** ซึ่งมุ่งหมายจะพูดกันในเรื่องหลักปฏิบัติ อันเป็นหัวข้อสำคัญ ๆ เกี่ยวกับตัวกู - ของกู

รู้จักฟัง ความคิดเห็นของผู้อื่นบ้าง

เรื่องที่จะพูดกันในวันนี้ ก็เป็นเรื่องตามธรรมชาติ ซึ่งเราควรจะหัดสังเกตว่า คนที่มีสติปัญญาต่าง ๆ กันนั้น ย่อมสังเกตเห็นอะไรต่าง ๆ กัน, แล้วมีความคิดเห็นในเรื่องนั้น แล้วนำมาพูดได้ต่าง ๆ กัน. คนทั้งหลาย หลาย ๆ คนนี้ ถ้าไปเห็นบ้านดอนแล้วกลับมา; ให้เล่าเรื่องบ้านดอน ก็ย่อมจะเล่าได้ไม่เหมือนกันทุก ๆ คน; เพราะใจคนย่อมต่างกัน และไปสนใจในสิ่งที่ต่างกัน, ก็ย่อมจะเล่ากันคนละอย่างคนละทาง, และเล่าไม่เหมือนกัน ทั้ง ๆ ที่ดูสิ่งเดียวกัน แห่งเดียวกัน.

บุคคลบางคนเขาก็ย่อมมีสติปัญญาของเขาอย่างหนึ่ง เห็นโลก เห็นชีวิตของเขาไปอีกแง่หนึ่งต่างหาก ไม่เหมือนคนอื่น ๆ, อาศัยที่เป็นคนละเอียดลออ มีสติปัญญา เขาก็เห็นอะไรในแง่ดีมีประโยชน์ ก็พูดในสิ่งที่ตนพบมา; อีกคนหนึ่งไม่เห็นในแง่ดี แล้วก็เลยไม่ชอบฟังเขาพูดเพราะเหตุนี้. ธรรมดาคนโง่กับคนฉลาด จะคิดเหมือนกันไม่ได้ และต่างฝ่ายต่างไม่ชอบเช่นเดียวกัน.

ถ้าเราอยากจะเป็นคนฉลาด เราควรอุทิศสำหรัฟังความคิดเห็นของคนฉลาด ละเอียดละเอียด, มีอายุมากเสียบ้าง; ผู้ที่ยังเด็กกว่ารู้จักฟัง รู้จักพิจารณา แล้วจะได้รับการประโยชน์มาก. พระพุทธเจ้าท่านก็สรรเสริญในเรื่องอย่างนี้, ท่านตรัสว่า อย่างพระอัญญาโกณฑัญญะนี้ ถึงไม่รู้จะไรมาก ไม่มีความรู้อย่างโน้นอย่างนี้. อย่างไรก็ดี อย่างอื่นก็ต้องรู้ เพราะว่าอายุมาก ได้ประสบพบเห็นสิ่งต่าง ๆ มาก. เพราะฉะนั้นอยากให้พระเถระหนุ่ม ๆ นี้หายอวดดีเสียบ้าง อย่างอวดดีกันนัก อุทิศสำหรัฟังความคิดเห็นของคนอื่นบ้าง; ถ้าเขาเป็นคนแก่อายุมาก แล้วเป็นคนละเอียดลออ สุขุม รอบคอบแล้ว ลองฟังดูเถอะจะได้ฟังสิ่งที่ตนไม่เคยได้สังเกต; ถึงแม้ที่เคยผ่านมาแล้วก็ไม่ได้สังเกต อยู่แค่จุมูกก็มองไม่เห็น, คนโง่ คนอวดดี มักจะมองไม่เห็นสิ่งที่อยู่แค่จุมูก. เพราะฉะนั้น ขอให้มัดกันเป็นคนฉลาดคนละที ๆ ฟังเสียง

ซึ่งกันและกัน **ฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกันบ้าง**; ให้แต่ละคนแสดงความคิดเห็น เรื่องใดเรื่องหนึ่งออกมาคนละที ก็ให้นำฟัง ซึ่งย่อมต่าง ๆ กัน ในที่สุดก็มีประโยชน์.

คนอายุมากเขารู้จักมองโลก ในแง่ที่เรามองไม่เป็น เราได้ฟังเขา พูดเราก็หายใจขึ้นมาในส่วนนั้น; เพราะฉะนั้นจึงบอกว่า ให้อุตสาหะฟัง. แม้แต่คนบ้าพูดก็ยังมีประโยชน์ ให้รู้จักสังเกตแล้วก็เห็นจริง. เมื่อวันก่อนมีคนมาทอดผ้าป่า มีคนบ้าติดมาคนหนึ่ง เขาพูดอะไรมา; ถ้าเราฟังให้ดีแล้วก็มีคำพูดที่เป็นประโยชน์, ส่วนคำที่ใช้ไม่ได้ บ้า ๆ บอ ๆ มันก็มีมากเหมือนกัน แต่คำที่มีประโยชน์ของเขาก็มีเยอะ; ในคำพูดเหล่านั้นมันก็มีความคิดที่แหลมคมออกมาได้เป็นครั้งคราว, แต่สติของเขาไม่ดีคำพูดจึงไม่ติดต่อกัน มันผ่นเผื่อไป นั่นก็เป็นไปตามเรื่องราวของเขา. แต่ขณะหนึ่งเขาพูดอะไรได้ดี ๆ เราก็ควรที่จะฟัง ถึงแม้คนบ้าเป็นผู้พูด; เรื่องที่พูดนั้นก็เป็นเรื่องจริง และเป็นธรรมะอยู่นั่นเอง แม้ว่าจะออกมาทางปากของคนบ้า.

เรื่องการพูดนั้น ทุกคนควรจะพูดได้ทั้งนั้น พูดมาตามความคิดเห็นของตน ตามความรู้สึกของตัวเอง, ด้วยเจตนาดีต่อผู้ฟัง จะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง; อย่างนี้ใช้ได้ทั้งนั้น และย่อมต้องมีเรื่องแปลก ๆ กันเสมอ. หรือถ้าจะให้ตอบคำถามเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ก็ตอบต่าง ๆ กัน ตามความรู้สึกที่ต่างกันหรือตามภูมิชั้นจิตใจที่ต่างกัน. อย่างถามว่าเกิดมาทำไม? นี้คงตอบกันได้ทุกคน; แม้แต่คนที่โง่ที่สุดเป็นพาลที่สุด เขาก็มีความเห็นได้ว่าเขาเกิดมาทำไม; แม้แต่จะคิดว่า เกิดมาเพื่อเอาเปรียบคนอื่น ซึ่งเป็นความคิดเห็นของเขา มันก็เป็นเรื่องจริงเรื่องหนึ่งเหมือนกัน. **เราต้องพยายามฟัง หรือพร้อมที่จะฟัง, รู้จักฝึกหัดฟัง** เรื่องที่มีความหมายน่าพิจารณาว่า ใครพูดอะไรกันอย่างไร.

เรื่องการยอมฟัง หรือไม่ยอมฟังนี้ มิได้เพราะเหตุหลายอย่าง; ที่ไม่ยอมฟัง เพราะฟังไม่เป็นก็มี.

ประเภทแรกนี้คงจะไม่ยอมฟัง เพราะฟังไม่เป็น มันจึงฟังไม่ได้เรื่องได้ราว . ฟังไม่เป็นที่น่าสังเวชมาก; เหมือนกับคนฟังดนตรีไม่เป็น ก็เป็นเรื่องที่น่าสังเวชมาก; แต่มันก็จริง เพราะฟังไม่เป็น. เช่นเมื่อฟังดนตรีก็ฟังเป็นตีปองตีแบ่งตีอะไร ไม่เห็นเป็นคนตรี; อย่างนี้เพราะฟังไม่เป็น ลองไปคิดดู ว่าคนที่ฟังดนตรีเป็น ในโลกนี้ก็ไม่มีกี่คน. ที่นี้ธรรมะมันยิ่งกว่านั้น มันยิ่งกว่าดนตรี มันละเอียดสูงๆ ขึ้นไปอีก ก็ยิ่งไม่น่าฟัง และไม่ยอมฟังยิ่งขึ้นไปอีก, แล้วธรรมะที่เป็นเรื่องละเอียดขึ้นไปอีกก็ยิ่งไม่ยอมฟัง ทั้งยิ่งเข้าใจยาก แล้วก็ไม่เข้าใจ. เพราะฉะนั้นความไม่ยอมฟัง มักจะมาจาก การถือตัว ถือเป็นตัวกู-ของกู ถือมานะทิฏฐิ ไม่ยอมฟังขึ้นอีกด้วย.

ประเภทที่ ๒ การไม่ยอมฟัง นี้จะมีอาการไม่ยอมฟัง หรือไม่ยอมฟังคนบางคนพูด, หรือจะยอมฟังแต่คนบางคนพูด. นี่เป็นเรื่องตัวกูเหมือนกัน, เป็นเรื่องถือตัวตน ถือตัวกูเหมือนกัน, และติดชนบทรรมนิยมประเพณีมากขึ้น ๆ ด้วย. ข้อนี้เนื่องจากตั้งแต่เกิดมาก็เลือกมาก ซึ่งเลือกไปตามความเขลา. อย่างเช่นสมัยหนึ่ง ถ้าไม่พูดบนธรรมาสน์แล้วก็ไม่ฟัง หรือไม่ยอมฟังเชื่อ; นี้ก็ยังมีอยู่มากแม้เดี๋ยวนี้, แต่ว่าค่อยยังชั่วลงบ้าง; หรือว่า นั่งบนธรรมาสน์แล้ว จะต้องถือโบลานด้วยถึงจะเชื่อ, แม้จะเป็นอาจารย์เป็นอะไรของตัว ถ้าไม่ถือโบลานก็ไม่เชื่อ.

แบบดังกล่าวมานี้ ก็ใช้ไม่ได้เหมือนกัน คือตัวเองไม่เป็นตัวเอง, ไม่มีหลักเกณฑ์ หรือไม่มีอะไรเป็นตัวเอง : ต้องเชื่อตามคนอื่น ต้องเชื่อฐานะของผู้พูด เชื่อว่าผู้นี้เป็นอาจารย์ของเรา ฯลฯ, นี้แหละไปอ่านดูเถิด มีในกาลามสูตร ซึ่งเป็น

เรื่องของคนโง่ : เชื่อเพราะได้ยินได้ฟังตาม ๆ กันมา, เชื่อเพราะน่าเชื่อ, เชื่อเพราะเหตุผลอะไรของตน ฯลฯ อย่างนี้ก็เรียกว่า ใช้ไม่ได้ ไม่ควรเชื่อ.

สรุปความในกาลามสูตรนั้น สุดทำยรวมความแล้วก็คือว่า **ให้ฟังไว้ก่อน แล้วเอามาพิจารณาดูว่า น่าเชื่อไหม? ควรเชื่อไหม?** เรื่องที่ต้องเลือกเชื่อบ้างมันก็มีเหมือนกัน; ต้องรู้จักเลือกว่า ควรจะฟังผู้นั้นพูดไหม? ในฐานะที่น่าเชื่อ อย่างนี้ก็มีเหมือนกัน. แต่พระพุทธเจ้าท่านก็ยังไม่ให้เชื่อโดยเหตุอย่างนั้น; เพราะว่าจะเกิดไปเชื่อเพียงสักว่าเขาผู้นั้นเป็นคนสำคัญพูด แล้วก็ต้องเชื่อ ไม่กล้าวิพากษ์วิจารณ์. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า แม้มถาคตพูดก็อย่าเชื่อ; ให้ไปคิดดู ไปแยกแยะดู ไปใคร่ครวญดู แล้วจึงเชื่อ. คำสอนอย่างนี้มีลักษณะอย่างที่เราเรียกว่า ประชาธิปไตยเต็มที, เต็มที่จนถึงขนาดว่าจะให้ใคร ๆ เป็นพระพุทธเจ้าก็ได้. ใครพูดถูก ใครพูดดี มีเหตุผลมีเนื้อหาดี คนนั้นเป็นพระพุทธเจ้าได้, มีค่าเท่ากับพระพุทธเจ้าได้เหมือนกัน, และเป็นผู้ที่ควรพูดให้ผู้อื่นฟังได้ ผู้อื่นก็ควรที่จะฟังเขาพูดได้ด้วยเหมือนกัน. อยากรู้ก็ดีในการฟังนั้น **อย่าคิดว่าเสียเวลาไปเสียทั้งหมด;** ในการที่ฟังคนนั้นคนนี้พูด ถ้าเขาพูดปรารภธรรม และด้วยเจตนาดี นี้ควรที่จะฟังเขา.

ประเภทที่ ๓ โรคมานะทิฏฐิไม่ยอมฟังผู้อื่นพูด นี้มีมากที่สุด; **ไม่อยากจะเป็นผู้ฟัง** อยากจะเป็นผู้พูดเสียเอง นี้ก็มีมาก; มีอยู่มากไม่ว่าในที่ไหน มีแต่ผู้ที่อยากจะทำเสียเอง มากกว่าที่จะให้ผู้อื่นพูดเมื่อผู้อื่นพูดก็ไม่ฟัง, หรือฟังบ้างฟังพอให้จบ ๆ แล้วตนจะได้พูด โดยไม่ต้องรู้เรื่องราวอะไร, บางทีพูดซ้ำกันก็มี.

สำหรับพวกเรา **ควรฟังด้วยคิดว่า คงจะมีประโยชน์อยู่บ้าง;** อย่างนี้จะได้ฟังของแปลก ๆ ไปจากที่เราเคยฟัง; แม้จะเคยเรียนมากรู้มาก พูดได้มาก มีเนื้อหาจริง แต่ถึงอย่างไรก็ยังไม่หมด ยังต้องมีเหลือไว้ให้คนอื่นพูดได้บ้าง;

เพราะสติปัญญาย่อมไม่เหมือนกัน ดังที่ว่ามาแล้ว. ส่วนหนึ่งเหลือไว้ฟังคนอื่นพูดบ้าง เหลือไว้ฟัง แม้แต่คนที่เราเห็นว่า ไม่ใช่ครูบาอาจารย์พูด หรือกระทั่งคนบ้าพูดบ้าง.

ขอให้ลองพิจารณาดู **พอเราเห็นคนบ้าแล้ว เราก็มีกิเลสของเราเองขึ้นมา ซึ่งเร็วกว่าคนบ้านั้นขึ้นไปอีก**; ที่เราคิดว่าเราเป็นคนดี นั้นเป็นคนบ้า; ถ้าเราคิดอย่างนี้เราก็เป็นบ้า หรือเร็วกว่าคนบ้าเสียอีก. ให้ระวังกันไว้ให้ดี ๆ **หูหางของเราสงบอยู่ พอเห็นคนบ้ามา หูหางของเราก็ยกชูขึ้นทันที, แล้วตะโกนเรียกคนนั้นว่า “ไอ้บ้า”, แล้วนึกว่า “ตัวเองเป็นคนดี”.** ที่นี้ถือว่าตัวเองเป็นคนดีนี้ หู หาง มันยกขึ้นมาอย่างรวดเร็วเท่าที่เดียว; อย่างนี้ต้องถือว่า คนนั้นต้องเร็วกว่าคนบ้า. **การยกหูชูหางขึ้นมาประณามผู้อื่นว่าเป็นคนบ้า ตัวเองเป็นคนดี นี้มันคือบ้าคนละอย่างหรือบ้ามากกว่า.** คนนั้นเขาบ้าทางจิตใจส่วนนอก ส่วนต้น ส่วนธรรมดาสัมมัญ ส่วนร่างกายมันสมอง; แต่อีกคนหนึ่งนั้นบ้าดักดานในทางความคิด ความเห็น ทางสติปัญญา, **มีตัวมีตน ยกหู ชูหาง ทุกครั้งที่เห็นว่าคนอื่นด้อยกว่าตัว, จึงเห็นว่าเขาเป็นคนบ้า เห็นว่าเขาเป็นคนโง่บ้าง เห็นว่าเขาเป็นคนจนบ้าง.**

ถ้าไม่สนใจเรื่องอย่างนี้ ไม่ศึกษาเรื่องอย่างนี้ ก็ตายเปล่า เกิดมาชาตินี้ชาติหนึ่ง ตายเปล่า, **ไม่มีวันที่จะรู้ธรรมะของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า “ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู ของกู”.** เพราะว่ามันคอยอัดเอาไว้แต่เรื่อง **ตัวกู-ของกู เป็นคว้นกลุ่มไว้เรื่อย : ดีกว่าคนอื่น ฉลาดกว่าคนอื่น ร่ำรวยกว่าคนอื่น ฯลฯ.** โรคถือความดีก็คือ โรคที่เอาหู เอาหาง ้วยกให้มาก ๆ ชี้เหนียวมาก ชี้ตีตมมาก ฯลฯ ก็มารวมอยู่ที่คนชนิดนี้แหละ.

เราจะเคารพนับถือใคร เราจงสังเกตข้อนี้ว่า คนนั้นมีหู มีหาง ไว้สำหรับยกก็มากน้อย; **คนใดที่มีหู มีหาง สำหรับยกน้อย หรือเขายกน้อย นั้นแสดงว่า**

เป็นผู้มีคุณธรรมสูง, เป็นผู้ยอม; ใช้คำ ๆ เดียวคือคำว่า “ผู้ยอม” ที่เรียกว่ายอมแพ้กี้ได้, แต่มันยิ่งกว่า ยอมแพ้ คือยอมเป็นผู้ฟังนั่นแหละ. ถ้าไม่ยอมเป็นผู้ฟัง ก็ยกหูชูหาง เรือย ไม่ยอมเป็นผู้ฟัง;ถ้าเรายอมเป็นผู้ฟัง นั้นมันก็เป็นการยอมยักกิเลสของเราทันที, เพราะการยอมนั้นทำให้มีตัวตนน้อยลง มีตัวกุน้อยลง; ไม่ต้องเรียนรู้อะไรอื่น ไม่ต้องมีความรู้อะไรอื่น ทำให้มีตัวตนน้อยลงนี้แหละ คือความประเสริฐสูงสุด.

พระเถร เรียนมาก มีตัวตนยกหูชูหาง นี้ก็ไม่มีอะไรดี, ไม่มีอะไรที่น่านับถือ, มีแต่ยกหูชูหางมากขึ้น ตามความรู้ที่เรียนได้มากขึ้น สบไล้ได้มากขึ้น; อย่างนี้สู้ชาวบ้านที่ไม่ใคร่พูดก็ได้. **ผู้ที่มีตัวตนน้อยเขาจะไม่พูด แต่ทว่ายกหูชูหางน้อยก็แล้วกัน.** ผู้ที่มีความรู้สึยกยกตัวกตนอะไรทำนองนี้นั่นแหละ เป็นขณะที่มีกิเลสเต็มที : มีความโลภ ความโกรธ ความหลง รวมอยู่ในนั้นหมด ในเวลาที่แสดงกิเลสเต็มทีนั้น. **ขณะใดเราทำให้ตัวตนถูกกดลงไป นี่เป็นเวลาที่ดี เป็นเวลาที่ประพฤติกรรมที่ดีที่ถูก; ขณะใดที่เราสนับสนุนให้ตัวกูเด่นโด่งขึ้นมา นั่นคือเวลาที่เลวที่สุด ที่ไม่ปฏิบัติธรรมเลย, ขณะนั้นก็เป็นคนบ้าที่สุดยิ่งกว่าคนบ้าที่เกี่ยวเฟ้นฟานเสียอีก.**

รู้จักพูด ในเมื่อ เป็นฝ่ายต้องพูด

ที่นี่ จะพูดถึงฝ่ายผู้ที่ต้องพูดบ้าง เผื่อว่า พระเถรองค์ไหนถูกขอร้องให้พูด; บางองค์ก็คล้ายกับขวัญหนีดีฝ่อพูดไม่ได้ ประหม่าไปหมด เป็นอะไรไปหมด ก็มี; บางคนตรงกันข้าม พูดเพื่อแจ้อไปก็มี. นี่ก็อย่างเดียวกันอีก คือ เรื่อง ตัวกู-ของกู มันแสดงรูปอีกรูปหนึ่ง. คนที่พูดอวดดี เพื่อแจ้อไป ก็เป็นเรื่องธรรมดาของตัวกู-ของกู ซึ่งเป็นอย่างนั้นเอง; ส่วนคนที่กลัวที่ขลาด ประหม่าไปหมด

ก็เพราะเหตุอย่างเดียวกันทั้งนั้น ที่มีตัวกู-ของกู สงวน หรือรักษาภูมิ หรือรักษาเหลี่ยม หรือรักษาเกียรติอะไรมากไป จนชี้ขาด กลัว ประหมา ไม่กล้าพูด นั้นมิใช่ว่าเป็นคนไม่มีกิเลส ไม่มีตัวกู; นั้นไม่ใช่. ที่แท้มีตัวกูมากเท่า ๆ กัน แต่อยู่ในรูปที่มันรักษาหูทาง รักษาอะไรของตน; คือกลัวไปว่าถ้าพูดออกไปจะขาดทุน จะร้ายยิ่งกว่าไม่พูด; ก็เลยไม่อยากจะพูด อมพะนำไว้บ้าง, หรือว่าถึงกับขลาดพูดไม่ถูกต้องทั้งหมด เลยไม่พูด; อย่างนี้ก็ไม่ควร.

ถ้าจะต้องพูดแล้ว ทำใจคอให้เป็นปกติ ให้มีธรรมะ ประกอบไปด้วยธรรมะ แล้วพูดไปดีกว่า; พูดไปด้วยเจตนาดี ด้วยความตั้งใจที่ดี ระมัดระวังดี, เลือกสิ่งที่ตนรู้จักจริงมาพูด, ก็จะพูดไปได้ดี; แล้วต่อไปก็จะดียิ่ง ๆ ขึ้น จะพูดได้ดียิ่งขึ้น. ถ้าไม่ยอมทำหรือขลาดกลัว จนพูดไม่ได้ ก็จะเป็นคนพูดไม่เป็น พูดไม่ได้จนตายเลย. การประชุมกันที่ตรงนี้ ถ้าวันไหนมีคนที่มีความเจนจัดในชีวิตมากพอ มาพูดอะไรให้ฟัง นี่ต้องถือว่ามีค่ามาก และควรฟัง, ไม่ควรจะผูกขาดไว้เพียงคนใดคนหนึ่งพูดคนเดียว.

เคยอ่านพบในบาลีว่า บางครั้งพระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้ตรัสเอง ไม่เล่าเอง แต่ตรัสบอกให้พระภิกษุของคอื่นพูดก็มี, หยุดพูดแล้วให้ของคอื่นพูดก็มี. พระพุทธเจ้าท่านตรัสแต่สั้นที่สุด แล้วให้ของคอื่นพูดต่อไปให้ละเอียดต่างออกไป อย่างนี้ก็มี; นับว่าสมัยนั้นเป็นประชาธิปไตยมาแล้วตั้งแต่ต้นตอ; พระพุทธเจ้าท่านทรงเป็นประชาธิปไตยมาแล้ว. ในที่หลายแห่งที่อ่านพบ สังเกตเห็นว่า ภิกษุเหล่านั้น หรือแม้แต่บางครั้ง ภิกษุณี สามเณร ก็มี ที่กล้าพูด พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้คนแต่ละคนพูดบรรยายหรือพูดออกความเห็น ซึ่งก็มีคนพูดขึ้นมาเรื่อยไม่ขาด; ต่อเมื่อยากเกินไป ไม่ใช่วิสัยจึงจะไม่พูด และทูลขอรับรองให้พระพุทธเจ้าท่านตรัสเอง.

พวกเราสมัยนี้มักใช้วิธีติดบุคคล ติดเครดิตของบุคคลบ้าง ซึ่งไม่ควรจะเป็นอย่างนี้. มีสิ่งที่ควรต้องรู้ไว้อีกอย่างหนึ่งว่า พุทธศาสนาอันเดียวกันนี้ เรามองกัน

หรือว่าลูปคล้ายกัน จับฉวยได้ไม่ใช่ที่เดียวกัน; ทำให้ฟังคล้าย ๆ กับว่าพุทธศาสนาอย่าง
ที่อธิบายกันอยู่ในลังกานี้ไปอย่างหนึ่ง, พุทธศาสนาอย่างที่อยู่ในพม่าไปอย่างหนึ่ง,
ฝ่ายที่อยู่ในธิเบตก็ไปอีกอย่างหนึ่ง, ฝ่ายที่อยู่ในเมืองไทยก็ไปอีกอย่างหนึ่ง, ไม่เหมือน
กันเลย, ไม่เหมือนกันอย่างยิ่ง. ที่นี่ก็อธิบายอยู่อย่างหนึ่ง, ที่อื่นก็อีกอย่างหนึ่ง;
แม้พูดกันอยู่ในประเทศไทยนี้ก็ยังไม่เหมือนกัน; ดังเช่นหมูนั่น คณะนั้นก็ไปอย่างหนึ่ง,
คณะนี้ก็ไปอย่างหนึ่ง, ที่นี้ก็ไปอย่างหนึ่ง ที่อื่นก็ไปอย่างหนึ่ง; เพราะมีทัศนนะ
ต่าง ๆ กัน. เราต้องถือโอกาสที่จะฟังคนอื่นพูดบ้างก็จะดี.

เดี๋ยวนี้เรามาดูกันเสียว่า **จะต้องรู้พุทธศาสนาอย่างไร**. อย่างไรใน
ประเทศไทย; นี่ก็ต้องมาฟังพวกไทยพูด, ไทยฟังคนไทยพูด. แต่เดี๋ยวนี้ศาสนา
เดิมแท้นั้นก็ไม่รู้ว่า จะอยู่ที่ตรงไหน? อยู่ที่พม่า หรือลังกา หรืออยู่ที่ประเทศไทย?
ประเทศไทยก็คุยไม่ไปเหมือนกันว่า พุทธศาสนาถูกต้องแต่ของเรา ในประเทศไทยนี้ถูก
ดีกว่าของคนอื่นหมดในโลก; พวกลังกาก็พูดว่าอย่างนั้น, พวกพม่าก็พูดว่าอย่างนั้น
**ควรจะเอามาใส่ครกตำ โขลกให้เข้ากันให้ละเอียดเสียใหม่ทุก ๆ พวก แล้วค่อย
เอามากรองกันใหม่, เอามากรองมากรองกันใหม่เสียมากกว่า, จึงจะได้พุทธศาสนา
อันแท้จริง.**

**เพื่อประโยชน์กว้างขวาง เป็นเหตุให้เราต้องฟังเรื่องอะไรต่าง ๆ
ไว้บ้าง ฟังผู้อื่นบ้าง, มีการเจียมตัวยอมฟังผู้อื่นบ้าง ยอมฟังแม้เด็ก ๆ พูดบ้าง
ในโอกาสบางครั้งบางคราว. อย่ายกหู ชูหางเรือย เหมือนอย่าง “น้ำชาส้มถ้วย”
ซึ่งเขาใช้เป็นคำต่าชนิดหนึ่ง; น้ำชาส้มถ้วย ใส่ไม่ลง เป็นน้ำที่กินไม่ได้เสียมากกว่า.
ควรมีโอกาสสักกระยะหนึ่ง ที่เราจะต้องฟังให้รอบด้าน, ไม่ใช่เราจะต้องทำอย่างนั้นไปจน
ตลอดชีวิต; อย่างนั้นไม่ใช่; แต่ว่าควรมีสักกระยะหนึ่ง ที่เราจะศึกษาทั้งเถรวาท
ทั้งมหายาน ทั้งอื่น ๆ ที่เรายังไม่รู้ว่าเป็นเถรวาท หรือเป็นมหายาน; อย่างพม่า**

อย่างลังกา อย่างไทย อย่างทิเบต อย่างจีน อย่างญี่ปุ่น ฯลฯ เหล่านี้ควรจะฟังกันเสียสักคราวหนึ่ง. **จะดูตัวเองว่า ที่ตัวรู้นั้นหมดแล้วและถูกทั้งนั้น คนอื่นผิดหมด; อย่างนี้ไม่สมควร.**

นักพูดบางคนก็พูด ๆ ไป แล้วก็ตามหาทานอยู่ทุกวัน ๆ ทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จริงในเรื่องมหายาน, ผู้ “คงแก่เรียน” บางคนในประเทศไทยยังเข้าใจไปว่านิกายเซ็น คือ แจ็กปาหี่ ตีป๋องตีแป้ง; อย่างนี้เรียกว่า ไม่เข้าใจ เรื่องของพวกอื่นเสียเลย, คิดเสียว่าที่ตัวรู้อยู่แน่นอนหมดแล้ว และถูกหมดแล้ว.

พุทธศาสนาที่แท้ ไม่ใช่มหายาน, ไม่ใช่เถรวาท

พระพุทธศาสนาที่แท้นั้น ไม่ใช่มหายาน และไม่ใช่เถรวาท, ไม่ใช่พุทธศาสนาอย่างของเราหรืออย่างของใคร; ที่เรามาเรียกว่า พระพุทธศาสนาอย่างของเราก็บ้าเต็มที, เถรวาทนี้ก็ไม่ใช่ของเรา หรือของใคร. **พุทธศาสนาที่แท้ ไม่ใช่เถรวาทและไม่ใช่มหายาน; แต่เป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ที่ทนต่อการพิสูจน์** ในตัวการปฏิบัตินั้น, แล้วสรุปกล่าวลงไปในเรื่องที่ว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีของตน, พูดถึงแต่การปฏิบัติที่ทำให้หมดความสำคัญมันหมายความว่า ตัวตน ว่าของตน; **นี่คือพุทธศาสนาที่แท้.** ส่วนวิธีอธิบายที่เป็นไปอย่างมหายาน อธิบายไปในทำนองต้องพิจารณาด้วยสติปัญญา เขาก็มีวิธีอธิบายไปอย่างหนึ่ง; ในเรื่องเดียวกันแท้ ๆ แต่อธิบายต่างกันออกไปก็มี. แท้จริงเป็นเรื่องสูญญตา เรื่องความไม่มีตัวตน ไม่มีของตน. ฝ่ายเถรวาทเสียอีกที่ไม่ค่อยใช้ความคิดสติปัญญา, ไปใช้ท่องจำ ไปใช้คำพูดที่ร้อยกรองไว้ตายตัว; อย่างนี้กลับจะโง่กว่ามหายานพวกที่ใช้สติปัญญา. บุคคลผู้ที่ไม่รู้จริง ไปพูดยกย่องเถรวาท ชมเชยมหายาน, อย่างนี้ก็บ้า; หรือว่าไปยกย่องมหายาน ชมเชยเถรวาท มันก็บ้าเท่ากัน.

ถึงว่า เราจะถูกจัดเป็นพวกเถรวาท ก็ให้เป็นแต่เพียงโดยทะเบียนเกิด, โดยการสมมุติเท่านั้นเกิด, โดยจิตใจแล้ว อย่าไปเป็นเถรวาท หรืออย่าไปเป็นอะไรเข้าเลย; เป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้องไว้ก่อนก็แล้วกัน; ไม่ใช่เถรวาท ไม่ใช่มหายาน พยายามแต่จะเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้อง, เป็นพุทธบริษัท ที่พยายามจะละตัวกู ของกู แล้วก็จะไม่ยกหู ชูหาง, พยายามที่จะรื้อถอนหู หาง ให้มันสั้นเข้าจนยกไม่ได้. พุทธบริษัทที่แท้ต้องไม่ใช่เถรวาท ไม่ใช่มหายาน, หรือถ้าเป็นก็เป็นทั้งเถรวาท เป็นทั้งมหายานไปเลย. เพราะว่า ทุกฝ่ายนี้ก็มีส่วนที่จะสอนเรื่องไม่มีตัวตนอยู่ด้วยกันทั้งนั้น. วิธีสอน วิธีพูดเท่านั้นที่ต่างกัน.

ไปดูเกิด เรื่องสูญญตาในพระไตรปิฎกก็เต็มไปหมด, พระไตรปิฎกเถรวาทนั้นแหละ ซึ่งก็พูดไปอีกแบบหนึ่ง, วิธีพูดก็มีอีกแบบหนึ่ง ตามแบบของเถรวาท, เป็นวิธีรักษา ระเบียบแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีจัด เป็น orthodox conservative อย่างน่าสมเพชทั้งนั้น. ทางฝ่ายมหายานก็ออกจะฟรีเกินไป เลยเกิดมากเกินไปก็มี. เพราะฉะนั้นทางเถรวาทก็ตาม ส่วนดีของมหายานก็ตาม ส่วนใดเหมือนกันตรงกัน ก็ต้องใช้ได้; ส่วนใดที่เลยเถิดไป หรือหดมากเกินไป หรือขยายมากเกินไป ก็ใช้ไม่ได้ด้วยกันทั้งสองฝ่าย.

ถ้าจะไปเกณฑ์ให้นักศึกษาของฝ่ายอื่น เขาเชื่อเฉพาะแต่คนที่นั่งถือใบลานเทศน์บนธรรมาสน์ตามแบบเถรวาทนั้น เขาคงทำไม่ได้; ฉันทใดก็ดี เมื่อเราถืออว่เป็นพุทธบริษัทก็ควรจะสนใจเรื่องไม่มีตัวตนนั้นแหละให้มากเข้าไว้ ก็ฉันทนั้น แล้วจะเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงมากขึ้น. ขอให้มองให้เห็นข้อเท็จจริงที่สุด อย่างที่ว่าอยู่เดี๋ยวนี้ว่าทั้งหมดทั้งสินนี้ ติดอยู่แค่ตัวกู-ของกู นี้.

ปราบ ตัวกู - ของกู อย่า ยกหู - ชูหาง

พระเถรทั้งวัดนี้ อุบาสก อุบาสิกา ทุกคน ๆ นี้ ยกหู ชูหาง เรื่องตัวกู-ของกู ด้วยกันทั้งนั้น, มันมาติดอยู่แค่อันนี้อันเดียวเท่านั้น เห็นชัดเลย, ทั้งวันทั้งคืน

ทุกวันเลย. เดี่ยวหางของคนนั้นที่ เดี่ยวหางของคนโน้นที่ ยกโรขึ้นมา ด้วยเรื่องตัวกู; ส่วนเรื่องของกูมันมีน้อยหน่อย, พูดได้ว่า ในวัดนี้มีเรื่องของกูละก็น้อยหน่อย แต่เรื่องตัวกูยังมีมาก, เดี่ยวของอุบาสก เดี่ยวของอุบาสิกา เดี่ยวของพระ เดี่ยวของเณร. ที่เหลืออยู่นี้ก็ยังคงกระด้างมาก **บางคนก็**ไม่รู้ตัวว่ากระด้าง, แต่นับว่ายกสูง ๆ อยู่เหมือนกัน, รู้สึกว่ายกแรงมาก.

ในเรื่องความสุภาพนั้น อย่าง**คนที่สุภาพ** เขาไม่ยกหู ชูหาง เรื่องตัวกูของกูอย่างหยาบ,แต่ก็ยกไปตามของคนสุภาพ แรงมาก. บางคนนั้นไม่ได้แสดงยกหู ชูหาง อยู่ด้วยกันก็ดีอยู่ แต่นั่งร้องไห้เสียเองก็มี; มันเป็นอย่างนี้ ดูเหมือนตัวกูลดไป แต่แท้จริงยังมีตัวกูไว้อยู่เลย. ใจมันไม่ยอมแพ้, แล้วน้ำตาไหล. นี่แสดงว่าตัวกูยังไม่ยอมปล่อย, ตัวกูยังไม่ยอมลดลง. เรื่องทำนองนี้ดูเห็นง่าย ๆ ในพวกเด็ก ๆ; เขาร้องไห้, ไม่ยอม, ถูกเขียน มันดื้อ ก็ร้องไป, แต่ก็ไม่ยอมแพ้; ยังดื้อ ยังแสดงอาการที่ตัวกูยังยกอยู่ด้วยประการต่าง ๆ.

ควรที่จะต้องสะสางกันต่อไป ในเรื่องปัญหา ตัวกู - ของกู นี้ แต่แล้วก็มองกันไม่ค่อยเห็น;ถ้าต่างคนต่างนอนเสียก็ยังไม่ค่อยเห็น, ถ้าได้ทำงานร่วมกันเข้าแล้ว จะเห็นตัวกูออกมา, นั้นออกมา นี้ออกมา. การทำงานร่วมกันนี้เป็นของขลัง, ขนก้อนหินบ้าง ทำนั่นทำนี่บ้าง ทำอะไรก็ตามขอให้ทำได้ทำ;พอมีงานทำแล้วมักจะมีตัวกูออกมาให้เห็น; ถ้าต่างคนต่างแอบไปนอนเสียก็ดูคล้าย ๆ กับว่าไม่มี. **เราสนใจเรื่องอื่นกันได้ ก็ควรจะสนใจ เรื่องที่จะกำหราบปราบปรามตัวกูกัน ให้มากยิ่งขึ้นไปอีก.**

ขอให้ดูให้ละเอียด ฟังคนอื่นให้มาก จะได้เปรียบในการชนะตัวกู; ถ้าไม่ยอมฟังคนอื่นเสียเลย มันส่งเสริมตัวกูเรื่อย. **หุบปากเสียให้มาก มีโอกาสที่จะได้เปรียบ**

เอาชนะตัวกูได้; ถ้าไม่ยอมฟังคนอื่น ดีแต่จะพูด ยิ่งมากเท่าไรยิ่งเสียเปรียบเท่านั้น, เป็นโอกาสให้ตัวกู-ของกู ยกหู ชูหาง มากขึ้น. ถ้าจำเป็นต้องพูดเอง ก็ต้องพูดให้เขานับถือ, เป็นโอกาสพิเศษแล้วอย่าไปชิงคนอื่นพูด อย่าไปริษยาคนอื่นพูด; ให้เขาพูดไป เราฟังให้มาก. ใครพูดก็อุตส่าห์ฟัง, ถึงที่เราพูดก็คงมี; แต่โอกาสที่จะพูดนั้นก็ไม่ต้องกรรมากรมายนัก, ฟังคนอื่นพูดนั้นมีโอกาสมากกว่า. ในการฟังผู้อื่นนั้นมีประโยชน์มาก แต่ไม่มีใครชอบ เพราะไปเห็นเป็นว่า ตัวจะสู้เขาไม่ได้, จะแพ้เขา แต่ที่จริงเรื่องแพ้กลับจะเป็นเรื่องที่มีประโยชน์ในการทำลายตัวกูอย่างยิ่ง.

ผู้ยอม นันแหละ ชนะ

แท้จริงเรื่องแพ้นี้ ไม่ใช่เป็นการแพ้เลย; **ที่เรายอมแพ้นันแหละ เราชนะ ไม่ต้องเสียอะไรมีแต่ได้.** เรื่องยอมแพ้นี้ มันเป็นเรื่องไม่ใช่เพียงแต่ว่า เขามาตีเรา มาฆ่าเรา, เราสู้ไม่ได้ เราจึงจะแพ้, หรือเขามาตีเรา มาฆ่าเรา เราก็ควรยอมแพ้; อย่างนี้ไม่ใช่. หรือว่าเกิดเถียงกัน หรือว่ายกอะไรเข้าใส่กัน, อย่างนี้ใครสู้ไม่ได้ก็แพ้; นี้ก็ยังไม่ใช่. **เป็นผู้ที่ยอมได้นันแหละ คือผู้ที่ชนะบุคคลอื่น.**

ผู้ที่มีความเห็นว่า; **ยอมแพ้เป็นผู้ชนะ** หมายความว่า **ชนะตัวกู, ชนะตัวกู ก็คือชนะตัวเอง, ชนะกิเลส.** ผู้ที่ชนะกิเลส ชนะตัวกูได้แล้วสามารถทำประโยชน์ให้แก่ทุกฝ่ายได้. ถ้าตัวกู กับ ตัวกู ลุกขึ้นมากัดกัน ก็คือทำลายกันทุกฝ่าย. ปัจจุบันนี้โลกกำลังจะฉิบหายก็เพราะ ตัวกูของแต่ละฝ่ายมันไม่ยอม, มันจะกัดกันไปเรื่อยจนโลกนี้ฉิบหาย, หรือแม้จนประเทศฉิบหาย จนทั้งโลกฉิบหาย กระทั่งก็โลก ๆ ก็พลอยฉิบหาย ไม่ยอมแพ้กันได้. สันติภาพในโลกมีไม่ได้ก็เพราะความไม่ยอมกัน.

ถ้าพิจารณากันในเรื่องความไม่ยอม หรือความยอม ว่าจะสมควรอย่างไร จะเห็นได้ว่า**พระเยซูก็สอนเรื่องให้ยอม, พระพุทธเจ้าก็สอนเรื่องให้ยอม, แต่ไม่มีใครฟัง;** เช่นฝ่ายอเมริกาเคยแถลงว่าเวลาจะถอยไป ก็ต้องให้ถอยอย่างผู้มีเกียรติ อย่างผู้ชนะ, การถอยอย่างยินยอมนั้น ไม่มีใครยอม; การยอม ถือเป็นการแพ้ ไม่เป็นการชนะ. ถ้ามีความยึดมั่นกันเช่นนี้แล้ว มารฝ่ายเดียวที่จะเป็นผู้ชนะเรื่อย, พญามารพวกเดียวเป็นผู้ชนะเรื่อย, มนุษย์เป็นฝ่ายแพ้เรื่อย. ทุกฝ่ายก็เลยเป็นโลกของมาร, เป็นโลกของกิเลสของปีศาจไปหมดเลย, ทั้งโลกกลายเป็นโลกของพญามารไป.

ความคิดนี้ ความรู้สึก สภาพจิตใจ ที่เหมือนอย่างภูตผีปีศาจ เหมือนอย่างที่เราเรียกกันว่าพญามารนี้ เป็นปีศาจร้ายอย่างนี้ มันจะฆ่าคนอื่นตะพึด; เขาจะยอมหรือไม่ยอม มันก็จะฆ่าคนอื่นตะพึด; เลิกฆ่าคนอื่น แล้วเรายอมตาย อย่างนี้ไม่มีใครมี ไม่มีใครทำ. เดียวนี้ไม่มีใครทำได้ ไม่เหมือนกับครั้งกระโน้น สมัยที่มีการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีมากมายหลายชาติ ยอมเสียชีวิตให้คนอื่น เพื่อเขาไม่ต้องเสียชีวิต เคยมีดังเรื่องต่อไปนี้ :-

เสือแก่ หิว กำลังจะกินลูกของมันเองอยู่แล้ว, คนก็กระโดดลงไปให้เสือกิน; เสอเลยไม่ต้องกินลูกของมันเอง; อย่างนี้ก็มี. เรื่องทำนองนี้จะมีจริงหรือไม่จริงก็ตามใจ แต่ว่ามันมีเรื่องอยู่ในพระคัมภีร์ตอนที่บำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า. พระโพนีสต์ว์ เคยเป็นกระต่าย เป็นสัตว์เดรัจฉานก็มี เป็นมนุษย์แล้วก็มี. เมื่อเป็นกระต่ายได้กระโดดลงไปในกองไฟ เพื่อให้พรหมณ์คนหนึ่งได้กินเนื้อ; อย่างนี้ก็มี. สมัยนี้ใครไปทำเข้า เขาก็คงจะว่าบ้าเหลือประมาณ. แต่ถ้าทำอย่างนี้ได้แล้ว จะฆ่าคนอื่นลงคอได้อย่างไร? คนที่ทำได้อย่างนี้จะด่าคนอื่นได้อย่างไร? จะโกรธตอบ จะตีตอบ จะด่าตอบได้อย่างไร? มันทำไม่ได้. จะไปตีเขาก่อน ยิ่งทำไม่ได้, เขาตีเขาด่า ก็จะไม่ตีตอบด่าตอบ อย่างนี้ จะทำไม่ได้; เพราะถือเอาธรรมะไว้ยิ่งกว่าชีวิต, **ทั้งยอมสละชีวิตเพื่อเอาธรรมะไว้**

และเห็นแก่สันติภาพ; **ดังนั้นสันติภาพก็ย่อมมีได้.** ถ้าทำอย่างทีอเมริกาจะฆ่าเวียดนามเหนือให้สิ้นจนคนสุดท้าย นี่ก็ทำกันไป, แต่มันก็ไม่มีอะไรที่ตรงกับคำสอนของพระศาสดาองค์ไหน.

ขอให้พิจารณาเห็นใจความสำคัญ ในเรื่องไม่ยอม, เรื่องไม่ยอมคำเดียวนี้; ส่วนเรื่อง **คำว่า ยอม** นี้ มันตรงกันข้าม มัน**ทำให้เรื่องเดือดร้อนทั้งหลายระงับไป** เพื่อสันติสุขของมนุษย์. นี่ก็คือไม่มีตัวเรา มีแต่มนุษยส่วนรวม, มนุษยชาติเป็นมนุษยส่วนรวม มีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน มี humanity เหมือนกัน หรือมีมนุษยชาติเหมือนกัน. **ที่นี้เรายอมตายเพื่อให้มนุษย์อยู่, ยอมอะไรก็ได้ ยอมเสียเกียรติเสียหน้า อะไรก็ได้ เพื่อมนุษยชาติคงอยู่.** เดียวนี้เราไม่ยอม เราก็เอาระเบิดพิเศษโยนใส่กัน แล้วก็ตายหมด, มนุษยชาติก็ไม่ต้องอยู่ เพราะว่ายอมกันไม่ได้. คนสักคนหนึ่งยอมตายเพื่อคนทั้งหมดอยู่ มันจึงจะถูกต้อง. แต่พูดอย่างนี้มักจะฟังกันไม่รู้เรื่องจริง ๆ คน ๆ หนึ่งยอมตายเพื่อส่วนรวมให้ได้อยู่ด้วยสันติ มันก็เป็นการถูกต้อง และเป็น การเสียสละอย่างใหญ่โต จนใครฆ่าเราไม่ได้; อย่างนี้เราก็กังไม่ยอม.

เมื่อไม่ยอมกันอยู่ ก็ยอมไม่สามารถทำให้สันติสงบสุขไปได้. โลกปัจจุบันนี้จะเลยทิ้งศาสนากันหมดแล้ว ทั้งคริสเตียน ทั้งพุทธ ทั้งอิสลาม ทั้งอะไรต่าง ๆ, ละทิ้งศาสนาที่สอนให้ยอมกันเสียหมด. ฝ่ายศาสนาคริสต์นิกายพิวริตันว่า ศาสนาพุทธผิด ถูกแต่ศาสนาคริสต์นิกายอื่น; เขาไม่ได้มาพิสูจน์ให้เห็นว่า ต่างคนต่างถูก, แล้วมาร่วมมือกัน ทำให้มนุษย์มีความสุขในแง่ใดแง่หนึ่ง; ซึ่งวิธีของคริสต์นิกายก็ใช้ตามแบบของคริสต์นิกาย วิธีของพุทธก็ใช้ตามแบบของพุทธ.

ทุกศาสนา มิได้มุ่งหมาย ล้างผลาญกัน

การที่จะมาสอนให้เกลียดกัน ดูหมิ่นกัน ไม่ให้มนุษย์มีความสุข นี่ไม่ใช่และไม่ถูก. ศาสนาคริสต์นิกายอื่นเขาไม่ต้องการอย่างนี้, เขาต้องการแต่จะมาพิสูจน์ว่า ศาสนา

พุทธผิด ให้ละทิ้งเสีย; ให้มาถือศาสนาคริสต์เถียน. ที่ว่าไปอย่างนี้ พระเยซูไม่ได้ทำไม่ได้สอน ไม่ได้มีความคิด; ลูกศิษย์บ้าง ๆ บอ ๆ ของพระเยซูในชั้นหลังนี้ต่างหาก เขาทำกัน. ศาสนาพุทธเราก็เหมือนกัน กำลังจะอุทรือนั้นบ้าง; ไปว่าศาสนาอื่น ๆ นั้นผิด ให้เลิกนับถือเสีย ให้มาถือศาสนาพุทธเถิด; อย่างนี้ไม่ถูกต้อง. ที่ถูกต้องจะพิจารณาให้เห็นว่า ทุกศาสนาอยู่ในฐานะที่ว่า มันเป็นของถูกแขนงหนึ่ง, แล้วเอาความถูกต้องนั้น เอาไปรวมกันเข้ากับแขนงอื่น มาช่วยกันสร้างโลกให้มีความสุขเร็ว ๆ; อย่างนี้จะดีกว่า, อย่างนี้กลับไม่คิดกัน ไม่คิดอย่างนี้ ไม่มีความมุ่งหมายอย่างนี้; ตั้งใจแต่ที่จะคอยทำลายล้างผลาญผู้อื่น.

ครูของตน ๆ นั้น ต่างก็บอกว่า “ฉันไม่ได้มาเพื่อทำลายล้างผู้อื่น”, มาเพื่อความสมบูรณ์ที่ยังขาดอยู่; แต่ลูกศิษย์ไม่มีใครทำอย่างนี้ ลูกศิษย์ของพระเยซูเองก็ไม่ทำอย่างนี้ มัวแต่จะมาพิสูจน์หักล้างว่าพุทธศาสนาผิดถือศาสนาคริสต์เถียนจึงจะถูก พระเจ้าก็มีแต่ในศาสนาคริสต์เถียน และพระเจ้านั้นเป็นของคริสต์เสียด้วย. อย่างนี้ มันเป็นเรื่องผิด - ผิด - ผิด - ผิด - ผิดมากขึ้น ๆ, เป็นความโง่, เทียบเอาความโง่ของตัวเองไปบังคับคนอื่นให้โง่อีก มันก็ต้องเกิดเรื่อง ไม่มีทางที่จะหลีกเลี่ยง. พระพุทธศาสนาก็ทำนองเดียวกัน; เกิดมีคนโง่ทำอย่างนั้นขึ้นมาบ้าง มันก็ต่อต้านกัน; มันก็ได้การ. พระศาสดา หรือศาสนาก็ได้ทำสงครามแก่กัน ในนามของศาสดา ของศาสนานั้น ๆ.

พุทธศาสนา ไม่สอน ให้ปล้นธรรมชาติ

ศาสนาพุทธนั้น ถ้ายังเป็นพุทธศาสนาอยู่ จะเป็นอย่างนี้ไม่ได้; เพราะต้องสอนให้ยอม ให้ปล่อยใจให้ว่าง ให้ไม่มีตัวตน ให้ไม่มีตัวกู, ให้ว่าง, มีความรู้สึกที่ว่า ไม่มีตัวฉัน; สอนให้ใจรู้สึกว่าง ไม่มีตัวฉัน, ปากก็พูดในทางที่ว่าไม่มีตัวฉัน, ไม่เป็นตัวฉัน, ไม่มีตัวฉันที่จะไปทำอันตรายผู้อื่น. คำว่า “ฉัน”

ที่พูดก็พูดไปตามสมมติ; แต่ในใจต้องไม่มีตัวกู ไม่มีตัวฉัน, ของของกู บ้านของกู นี่มันต้องไม่มีความหมายอย่างนั้น. แม้จะมีทรัพย์สิน มีเงิน มีทอง ก็เป็นของธรรมชาติ; เราเป็นเพียงผู้จัดการชั่วคราว ก็ทำไปตามที่จำเป็นจะต้องทำ หรือควรต้องทำ; สิ่งทั้งหลายทั้งปวง ตลอดทั้งหมดทั้งสิ้นต้องเป็นธรรมชาติ.

ผู้ที่เป็นพุทธบริษัทต้องเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานจริง **ไม่**ไปปล้นเอาของธรรมชาติมาเป็นของกู, พอไปปล้นเอาของธรรมชาติมาเป็นของกู มันก็ตบหน้าเอา ต้องนอนเป็นทุกข์ระทม หม่นหมองอยู่ด้วยเรื่อง ตัวกู เรื่องของกู; เรื่องตัวกู เรื่องของกูนี้ทำให้นอนไม่หลับ. ถ้าเรามีอะไรอย่างเป็นพุทธบริษัท คือมีอย่าง เป็นของธรรมชาติ ย่อมดีกว่ามีชนิดที่ทำให้นอนไม่หลับ. ไม่มีเสียเลย ดีกว่ามีเป็นตัวกู-ของกู; จะมีบ้างก็มิไป อย่าเป็นตัวกู อย่าเป็นของกู; **แม้**หากว่าจะมีมาก **หน่อยก็ได้** ก็มีเพื่อช่วยเหลือคนอื่นต่อไปอีก **แต่**อย่าเพื่อตัวกู-ของกู. เรื่องการมีวัตถุทรัพย์สินภายนอกนั้น ยังไม่ร้ายมาก ยังมองเห็นได้, ในเรื่องเงิน เรื่องทอง เรื่องของของกู มันมีอย่างนี้ ยังพอเห็นได้; แต่เรื่องตัวกูนี้ลำบากมันเห็นยาก, มันมีชีวิตของกู เป็นตัวกู มีอะไรเป็นเกียรติของกู เป็นตัวกู, กระทั่งทำอะไร ๆ เพื่อตัวกูในที่สุด นี่ที่ลำบากมาก.

พวกเรามาบวชอย่างนี้แล้ว ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรเลย แม้กระนั้นก็ยังมัวตัวกู ชูหัว ชูหางโผล่อยู่อย่างนี้. มันยังมีตัวกูในเรื่องที่เกี่ยวกับเกียรติของกูอะไรนี้ หรือทำงานองนั้น; แม้มาบวช เป็นผู้สละหมด, ไปหมด เข้าแล้ว ไม่เกี่ยวกับเกียรติไม่อะไร เช่นนั้นแล้ว ก็ยังมีตัวกู, มันไม่ยอม, ไม่ยอมเสียสละตัวกู. แม้พวกพรหม ที่ว่าบริสุทธิ์อย่างยิ่งแล้ว ไม่มีกิเลสหยาบ ๆ กันบ้างแล้ว แต่ก็ยังมีตัวกู. การยอมเสียสละตัวกู ขึ้นสุดทำนี้ไม่ยอมเสียสละ; ถ้าสละสิ่งนี้ก็กลายเป็นพระอริยเจ้าไป; ถ้าไม่เสียสละสิ่งนี้ แม้จะวิเศษสูงสุดเท่าไร มันก็กลายเป็นปุถุชนไป.

พวกเทวดา พวกพรหมชั้นสูงสุด ยอดสุด ของชั้นพรหม อะไรก็ตาม ถ้าละตัวกูออกไปไม่ได้ก็ยังเป็นปุถุชนอยู่ เพราะมีตัวกู นิดเดียนี่; ถ้าละตัวกูได้ ก็เป็นพระอรียเจ้า. พุดว่า ละตัวกูได้แล้วเป็นพระอรียเจ้า อันนี้ก็ไม่ถูกนัก; ถ้าพุดให้ถูกก็ต้องว่า ไม่มีตัวกู นั่นแหละเป็นพระอรียเจ้า คือ ไม่เป็นมนุษย์.

พุทธศาสนิก ควรสนใจ เรื่องสุญญตา

เรื่องไม่มีตัวกู ของกูนี้ จะเป็นได้อย่างไร? ก็เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า :เมื่อใดไม่มีใครสนใจเรื่องสุญญตา เมื่อนั้นเนื้อแท้ของพุทธศาสนาหมด. ถ้ามีใครคนหนึ่งอุตริมาสอนว่าพวกฆราวาส ไม่ต้องสนใจเรื่องสุญญตา และว่า ต้องมีตัวกู-ของกู; อย่างนี้เป็นการสอนทำลายพระพุทธศาสนายิ่งกว่าคอมมิวนิสต์; จะเป็นใครก็ตามที่สอนว่า ฆราวาสไม่ต้องละตัวกู, ไม่ต้องสนใจเรื่องสุญญตา, และคนนั้นจะเป็นใครก็ตาม, นับว่าเป็นคนที่ทำลายหัวใจของพุทธศาสนาให้หมดสิ้นไป, ทำลายพุทธศาสนายิ่งกว่าคอมมิวนิสต์. คอมมิวนิสต์จะเผาวัดเผาการทำลายได้แต่ภายนอกเท่านั้น แต่ไม่อาจทำลายเนื้อแท้ หรือหัวใจของพุทธศาสนาได้.

ผู้ที่ประกาศตัวเป็นพุทธศาสนิกเอง แล้วมาสอนไม่ให้สนใจเรื่องสุญญตา คนนั้นทำลายหัวใจของพระพุทธศาสนาไม่มีเหลือ, เหลือแต่เปลือก. ผู้สอนเช่นนี้เป็นบรรพชิตก็มี เป็นฆราวาสก็มี, ว่าเรื่องสุญญตา ไม่ใช่เรื่องของฆราวาส; เมื่อสอนอยู่อย่างนั้นก็คือ ถือเอาความคิดเห็นของตัวเองเป็นหลัก : ตัวเองไม่ชอบไม่สนใจเรื่องนี้, ไม่ชอบเรื่องว่า เรื่องปล่อยวาง, แล้วก็แยกออกไปเลยว่าฆราวาสไม่ต้อง, ต้อง แต่พระที่จะไปนิพพาน เท่านั้น ที่ต้องสนใจ. พวกนี้เขาจะอธิบายอะไรไปตามความคิดเห็นของเขา เช่น อธิบาย มงคลสูตร ๓๘ อย่าง; เขาแยกมงคลสูตรตอนต้นเป็นของฆราวาส ตอนปลายเป็นของบรรพชิต ที่จะไปนิพพาน อย่างนี้ก็มี.

เพราะมีคำว่า : นิพพานสัจฉิกิริยา จ เอตมมุง คลมุตตมํญฺญจฺสุส โลกธมฺเมหิ
จิตฺตํ ยสุส น กมฺปติ อโสภํ วิรชํ เขมํ เอตมมุงคฺลมุตตมํ.

เขาสอนว่า คาถาสุดท้ายข้อนี้ ไม่ใช่สำหรับชาวบ้านที่เป็นฆราวาส.
นั่นคือกล่าวผิดความจริงที่สุด เพราะพระพุทธเจ้ามิได้มุ่งหมายอย่างนั้น; มี
เรื่องราวที่อ้างได้ ในเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าได้ตรัสมงคลสูตรนี้. มงคล ๓๘ ประการนี้;
ปรากฏอยู่ว่า ท่านตรัสแก่เทวดา ไม่ใช่แก่พระ; ตรัสว่าเทวดาก็ตาม ฆราวาส
ก็ตาม ต้องถือมงคล ๓๘ ประการนี้; ฉะนั้นแม้ฆราวาสก็ต้องทำนิพพานให้แจ้งด้วย
เหมือนกัน. แต่เป็นไปในความหมาย ที่ต่ำลงมาสำหรับฆราวาส. นิพพานใน
ความหมายที่ต่ำลงมาสำหรับฆราวาส คือเย็นไว้ก็แล้วกัน, อย่าไปร้อน-ร้อนเข้า
ดังที่ตรัสว่า ญฺญจฺสุส โลกธมฺเมหิ -เมื่อโลกธรรมกระทบแล้ว อย่างห้วนไหว;
นี่ฆราวาสก็ต้องทำ; ที่ถูกก็ต้องสอนให้ฆราวาสทำอย่างนี้. พวกมหาเปรียญบางคน
ที่สอนว่า ข้อความดังกล่าวนั้น ไม่ได้สอนสำหรับฆราวาส; อย่างนี้คนสอนนั้นเขลา
และไม่รู้จริง, ไปดูคำสอนของพระพุทธเจ้า, ไปทำลายคำสอนของพระพุทธเจ้า.

ขอยืนยันว่า แม้ฆราวาสแท้ ๆ นี้ ก็ต้องถือข้อนี้ คือมงคลข้อที่ว่า : ญฺญจฺสุส
โลกธมฺเมหิจิตฺตํ ยสุส น กมฺปติ - กระทบแล้วไม่ห้วนไหว, วิรชํ - ไม่มีกิเลส,
เขมํ - เกษม, นี้ก็เป็นของฆราวาสตามส่วน. อโสภํ วิรชํ เขมํ เอตมมุงคฺลมุตตมํ
- เป็นผู้ไม่มีโรค, เป็นผู้ไม่มีธุลีมลทิน, เป็นผู้เกษม คือว่า สดชื่น แจ่มใส อยู่เสมอ
เพราะไม่มีกิเลส. เมื่อฆราวาสเขาไม่มีกิเลส เขาก็มีความสดชื่นแจ่มใสอยู่เสมอได้.
ขอให้ฆราวาสทำให้ง่าย ๆ ขึ้นไป; อย่างไม่ไปเชื่อคนพวกที่สอนผิด ๆ ว่า ถ้าโลกธรรม
มากระทบฆราวาสแล้ว ต้องห้วนไหวซี ต้องเอากับมันซี ต้องสู้กันอย่างที่ฟันต่อฟัน
ตาต่อตา ซี.

ทั้งฆราวาส และ บรรพชิต ต้องปฏิบัติธรรมโดยไม่แยกกัน

ฆราวาสต้องยอมให้กิเลสครอบงำ ย้ายแล้วก็เร่าร้อน เป็นไฟอยู่เรื่อย อย่างนั้นหรือ? อย่างนี้ก็เรียกว่า สอนผิดเสียแล้ว. มงคลสูตร, สูตรที่แม่แต่ฆราวาส ก็ต้องมีบริบูรณ์นั้น กลับไปสอนเสียว่า : แค่นี้เป็นของฆราวาส แค่นี้เป็นของพระที่จะไปอยู่ป่าอยู่ดง เพื่อมรรคผล นิพพานอะไร. ส่วนมากเขาสอนกันอย่างนั้นทั้งนั้น. ไปอ่านดู ไปสังเกตดูเถิด, เขาเขียนสอนกันไว้อย่างนี้. พวกที่ถือตนว่าเป็นผู้รู้ก็มาก เขาเคยเข้าใจข้อความตอนนี้ผิดกันมานานแล้ว.

เมื่อผมแรกบวชใหม่ๆ ก็ได้พบคำสอน พบความเห็นอย่างนี้แล้ว; บัดนี้ผมบวชมา ๔๐ กว่าปี; เมื่อแรกบวชใหม่ๆ ก็พบความเห็นอย่างนี้ พุดกันอยู่ในหมู่พวกพระแล้ว คือแยกคำสอนอย่างนี้สำหรับฆราวาสไปเลย, แยกคำสอนอย่างนี้สำหรับพระเพื่อไปนิพพานไปเลย. เราเองไม่รู้อะไร ตอนแรก ๆ บวชก็พลอยคิดอย่างนั้นไปกับเขาด้วยเหมือนกัน; ครั้นเรายิ่งเรียนรู้ เราจึงมองเห็นว่า ไม่ใช่อย่างนั้น, ไม่มีสองฝ่าย อย่างนั้น; แต่มีหลักเดียว แนวเดียว ฝ่ายเดียว, เป็น **เอกายโน** ไปนิพพานโดยตรงเลย. แต่ว่า**ฆราวาสนั้นถือเอาเพียงเท่านี้**, **เอาเพียงอย่างนี้**, **เอาเพียงระดับนี้**. เช่น **มรรคมืองค์แปดนี้** ก็ไม่ใช่สำหรับ **ฆราวาส** หรือ**ไม่ใช่สำหรับบรรพชิตโดยเฉพาะ**; แต่**สำหรับทุกฝ่าย** ฆราวาสก็เอาเพียงเท่านี้, บรรพชิตก็เอาถึงเท่านั้น, และผู้ที่อยากไปเร็ว ๆ ก็เอาถึงเท่านั้น.

เรื่องมรรคมืองค์แปด ไม่ต้องมีแยกเป็นของฆราวาสหรือของบรรพชิต, เรื่องศีล สมาธิ ปัญญาก็เหมือนกัน ไม่ต้องมีแยกเป็นของฆราวาส ของบรรพชิต, ธรรมอย่างไหนก็เหมือนกัน ไม่ต้องแยกเอาแต่เพียงว่า มันคนละระดับ. นิพพานของฆราวาส ก็เหมือนกับนิพพานของพระ, ความหมายเดียวกัน. แต่ในการปฏิบัติ

บางที่มันก็ดูไม่ออก; พระบางรูปนี้มีกิเลสมากกว่าฆราวาสก็มี. **ธรรมะนั้นไม่มี** ความหมายเป็นสองอย่าง อย่างนั้นไปได้; แต่ว่าปฏิบัติไปได้เป็นระดับ ๆ ระดับไป คือต้องทำลายตัวกูทั้งนั้นแหละ **จึงจะเป็นนิพพาน** ฝ่ายฆราวาสก็ค่อย ๆ ปฏิบัติไป; ถ้าไม่เร่งรัดก็ทำลายได้น้อยหน่อย, **บรรพชิตผู้เข้มแข็งก็ทำลายได้มากหน่อย. อย่า** ไปแยกว่า **ฆราวาสไม่ต้องทำลายตัวกู, ให้สนับสนุนตัวกูเข้าไป, ขึ้นบรรพชิต** จึงจะทำลายตัวกู; อย่างนี้มันผิดจุดประสงค์ของพระพุทธเจ้า. **อย่าไปแยกคำสอน** ของพระพุทธเจ้าออกเป็นสองชุด. ชุดหนึ่งเอาไว้เป็นของฆราวาส อีกชุดหนึ่ง เอาไว้ให้พระ อย่างนี้; อะไร ๆ ก็แยกเป็นสองชุดหมด มันก็เป็นเรื่องตลกสิ้นดี, ไม่มีหลักในพุทธศาสนาที่สอนอย่างนี้.

อย่างเช่นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ก็ต้องเป็นเรื่องเดียวกัน; ฆราวาสเอา ไปถือตามสัดส่วนส่วนที่จะถือได้, บรรพชิตถือให้มากขึ้นไป. เรื่องอนัตตา ฆราวาส ก็ถือตามสัดส่วนส่วนที่จะถือได้, เรื่องสุญญตา ก็ถือตามสัดส่วนส่วนที่จะถือได้; หรือฆราวาสจะถือปฏิบัติมากขึ้นก็ไม่เป็นไร. **อย่ากลัวว่าปฏิบัติธรรม รู้จักอนัตตา แล้วจะไม่ทำงาน** หรือมันจะไม่ลุกขึ้นมากินอาหาร หรืออะไรอย่างนั้น, ไม่ต้องกลัว. ไปลองปฏิบัติดูก่อนเถอะ มันยิ่งฉลาดมากกว่าเดิมด้วยซ้ำไป จะทำอะไรได้มากกว่านั้น.

อย่ากลัวเรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา; ถ้ารู้จักมันแล้ว ไม่ได้ทำให้เรา ไม่ทำอะไร, หรือไม่ทำอะไร ไม่หาอะไร ไม่ชวนชวายเป็นอะไร; แต่กลับจะทำให้เรา **ทำ และชวนชวายเป็นวิถีด้วย, ไม่เป็นทุกข์ด้วย, ได้ผลดีด้วย.** ที่ทำอะไร ได้เป็นปกติดี ทำอะไรถูกต้องดี ก็เพราะรู้เรื่องความเป็นอนัตตาเรื่องสุญญตานี้. พวกนิกายเซ็นเขาสนใจเรื่องอนัตตา เรื่องสุญญตา กันมาก ปฏิบัติกันเข้มแข็ง; มันจึง เป็นยุคหนึ่งที่เราเข้าใจกันถูกต้องในเรื่องนี้. เขาจึงสอนเรื่องสุญญตานี้แก่ทุกคนลงมากระทั่ง คนหาปูหาปลา จับกุ้งจับปลา; เขาสอนไม่แบ่งแยกว่า เป็นพระ เป็นบรรพชิตที่อยู่ถ้า

อยู่ภูเขาคะเอานิพพาน หรือฆราวาสทั้งนั้น; แม้กระทั่งคนบ้า ๆ บอ ๆ ก็มี. คนที่ ออกบวชไปอยู่อย่างเป็นบรรพชิตนั้น คนบ้า ๆ บอ ๆ ก็มี, คนหลงอย่างยิ่งต้องการนิพพาน ในความเพ้อฝันอย่างนี้ก็มี; เขาก็สอนเรื่องสูญญตากันไป.

ถ้ามาฝึกพิจารณา คิดกันแต่เรื่องว่า **ตัวความทุกข์เป็นอย่างไร? จะควบคุมมันอย่างไร? ก็แล้วกัน; เราอย่ามีทุกข์เลยก็แล้วกัน;** อย่างนี้ปฏิบัติได้ จะเป็น ยิ่งเสียกว่าเป็นบรรพชิตอีก ทั้ง ๆ ที่กายอยู่ที่บ้าน มีภาวะอย่างที่เขาสมมุติ เรียกกันว่า ฆราวาสนี้ แต่มีจิตใจสูงยิ่งกว่าบรรพชิต ก็มีเป็นจำนวนมากมาได้จำนวนหนึ่งในขณะที่บรรพชิตมีตัวกุจัด ยึดมั่นถือมั่นจัด. พระนี่ด่ากันก็มี, ฆ่ากันตายก็มี, สะสมสิ่งนั้นสิ่งนี้ยิ่งกว่าฆราวาสก็มี. จะเห็นได้ว่า **ไม่ได้เป็นพระ เป็นฆราวาสอยู่ที่ภายนอก แต่เป็นอยู่ที่จิตใจต่างหาก.**

ปัญหาเดียวที่ต้องจัดทำ คือ ไม่มีตัวกูที่จะยกหูชูหาง

ถ้ามีปัญหาลืออยู่เพียงปัญหาเดียวมันสบาย; **ปัญหาของเราเหลือเพียงปัญหาเดียว ก็คือไม่มีตัวกู ที่จะยกหู ชูหาง ปัญหาเดียว.** เมื่อทำอันนี้ได้ อันอื่นก็ทำได้หมด มันทำได้ไปในตัวหมด; ไม่มีตัวกูชนิดนี้ มันไม่ขาดศีล, เขาจะไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤตินิดในของรักของผู้อื่น ไม่ทำอะไรที่มัวเมาประมาท เป็นที่ไม่ไว้วางใจในตัวเขา; มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่ในตัว, ไม่ประพฤติปฏิบัติไปในทางผิด, จะมีอะไรครบหมดทุกอย่าง ในความไม่มีตัวกู, ไม่ยกหู ชูหาง.

พวกคนโง่ ไปคิดมาก จะเอาอย่างนั้น จะเอาอย่างนี้ จะเอาอย่างโน้น; ที่ส่วนนี้แล้วไม่เอา, **ส่วนที่จะไม่มีตัวกูนี้ไม่เอา.** จะไปเอาอย่างโน้น จะไปเอาอย่างนี้, จะไปเอาพระพุทธ พระธรรม, พระสงฆ์, จะเอาศีลอย่างนั้น จะเอาศีลอย่างโน้น, ซึ่งล้วนแต่เรื่องฝันทั้งนั้น. **อยากรู้เพราะเหตุตาม ๆ กันไป ทำอะไรตาม ๆ**

กันไป; เพราะเชื่อผู้พูดง่ายเกินไป, คนๆ นั้นพูดเขาก็เชื่อเลย มันจึงเป็นอย่างนี้. **ไม่ทำอย่างพระพุทธเจ้าที่ตรัสว่า : “ไม่เชื่อ ต้องคิดดูก่อน”** นี้. พวกที่มีแง่สำหรับพูดแย้ง และล้อเลียนก็จะแย้งว่า ถ้าไม่มีตัวกู ไม่มีตัวตน แล้วมันก็ไม่ทำอะไร, อย่างนี้บ้าง; หรือไปทำสกปรก ลามก อนาคตอะไรอย่างนี้ก็ได้เพราะไม่มีตัวกู แล้วนี่ อย่างนี้บ้าง. พอไม่มี ตัวกู ของกู แล้ว ก็ไปทำอนาคตก็ได้, เขาก็มีข้อแย้ง มีข้อล้อเลียนเสียอย่างนี้ ตามประสาของคนที่ไม่พยายามจะเข้าใจ, พยายามแต่จะยกตัวเอง และทับถมผู้อื่นทำเดียว.

มันก็ถึงสมัยแล้ว ที่จะเข้าใจเรื่องนี้กันเสียที. **ขอให้พยายามศึกษา คิดนึกสังเกต เรื่องไม่มีตัวกู** เสียให้ได้ โดยไม่ต้องมีตัวกู; นี้ประหลาดดี. ไม่ต้องเรียนปรัชญาฟุ่มเฟือยอะไรก็ได้, ศึกษาให้เข้าใจเรื่อง **สูญญตา** - เรื่องไม่มีตัวกูนี้ก็แล้วกัน; **เข้าใจได้ก็เป็นการศึกษายอดเยี่ยมที่สุด.** ไม่ต้องไปเรียนข้อธรรมะแยกแยะเป็นแขนงละเอียด ซึ่งให้ชื่อเฉพาะแต่ละแขนงอย่างนั้น อย่างนี้ มากมาย. มันมันไม่ใช่วิสัยของคนทั่วไป, ไม่ใช่วิสัยของชาวบ้านทั่วไปจะควรศึกษา; แต่เป็นเรื่องของคนที่ชอบคิดชอบนึกมีหัวเป็นนักปราชญ์ เป็นปรัชญา; ซึ่งเขาก็แยกออกไป-แยกออกไป-แยกออกไป, ตั้งชื่อให้มันมากเข้า ๆ; นี้เป็นเรื่องของคนที่ชอบคิดชอบนึก.

พุทธศาสนา เป็นสูญญวาท, เป็นปรัชญาประเภทสูญญวาท; เป็นความว่าไม่มีตัวตน. ถ้ามีตัวตน มีอัตตา มีอาตมัน นี้จะเป็นอสูญญวาทของพวกอื่นดูไป.

พุทธศาสนาเป็น ขณิกวาท เพราะบัญญัติสิ่งใดสิ่งหนึ่งชั่วขณะจิตเท่านั้น. ส่วนศาสนาที่เป็นอขณิกวาท หรือเป็นปรัชญาอขณิกวาท อย่างนี้ต้องเป็นพวกที่มีตัวตน, มีตัวตนถาวรตลอดกาล

พุทธศาสนาเป็นพวก วิภังชวาท คือแบ่งแยกออก ซอยออก เป็นส่วน ๆ ไปหมด ไม่มีตัวตนเหลือ. ส่วนผู้อื่นเขาไม่เป็นวิภังชวาท, เขาไม่แบ่ง, เขาว่าเป็นตัวตน เป็นอัตตา เป็นอาตมันแบ่งไม่ได้.

ถ้าศึกษากันในรูปปรัชญา อย่างนี้ มันก็มีมากมายอีกหลายสิบชื่อ, มีวิธีพูด มีวิธีอธิบายต่างๆกันออกไป. ศึกษากันอยู่แต่ในรูปปรัชญาเสียอย่างนั้น จะมีประโยชน์อะไร. ในที่สุดก็มาสรุปรวมอยู่ที่ว่าไม่มีตัวกู่นี้, จะได้รับประโยชน์จากส่วนนี้ เท่านั้น. **ศึกษาเรื่องไม่มีตัวกู ให้เข้าใจถูกต้อง** จนไม่เกิดความรู้สึกในใจสำคัญมันหมายความว่าตัวกู ว่าของกู **พอแล้ว**; ปรัชญาฟุ่มเฟือยนั้นไม่ต้องรู้จัก ก็ได้. คนบางหมู่เขาชอบกันในส่วนนั้น **เรียนกันเสียจนไม่รู้จักจบจักสิ้น**; แต่เรื่องไม่มีตัวกู นี้เลยไม่ได้เรียน.

ถ้าศึกษาปฏิบัติ เพียงนั่งระวางจิต ไม่ให้ความคิดประเภทตัวกู เกิดขึ้นในใจได้; นั่นคือทำได้ดีที่สุดในทำถูกที่สุดแล้ว, เป็นผู้ไม่ประมาทที่สุด, เป็นผู้ทำอย่างรีบด่วนที่สุดแล้ว. ไปเรียนนั้น ไปเรียนนี้ ไปเรียนโน่น นี่เป็นบ้าไป; ทำน้อยให้มาก ทำสั้นให้ยาว; ทำอย่างนั้น อย่างนี้ จนตัวเองก็ตายเปล่า, ไม่มีโอกาสได้พบ ได้ถึงจุดสูงสุดของพุทธศาสนา มันตายเปล่า ตายเสียก่อน; เพราะไปทำเรื่องน้อยให้มาก, ทำเรื่องสั้นให้ยาว, ทำเรื่องที่ไม่ยากให้ยาก, ทำเรื่องที่ไม่ลึกให้ลึก; มันเป็นความบ้าของคน นั่นเอง; เรื่องปรัชญานี้ ไปทำเรื่องที่ไม่มากให้มาก. **อภิธรรมยอดสูงสุด อยู่ตรงที่ว่าง ไม่มีตัวตนนั่นแหละ** เป็นอภิธรรมแท้, อภิธรรมที่ทำให้คำพูดมาก ให้ตัวหนังสือมากนั่น เป็นอภิธรรมไม่มีที่สิ้นสุด เป็นพวกปรัชญาเพื่อเจ้อ, หู หาง ของตัวยาวออก ๆ สูงขึ้น ๆ โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวก็ได้.

เนื้อแท้ ของ พุทธศาสนาอยู่ที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น

อาตมาไม่กลัวที่พูดอย่างนี้ เพราะพูดอย่างเสียสละ พูดเพื่อทำให้หัวใจของพระพุทธศาสนาไหลออกมา; **ให้คนเขาได้รู้ว่า เนื้อแท้ของพุทธศาสนาอยู่ที่จุดไหน ตรงไหน ว่าอย่างไร เพียงนิดเดียวคือ สัพเพ ธมฺมา นาลิ อภินิเวสยา. ฆราวาสมีเรื่องร้อนมาก ต้องปฏิบัติให้ได้;** อย่าไปเชื่ออย่างที่เขาพูด อย่างเขลา ๆ ว่า : ไม่ต้อง ฯลฯ, อย่าไปสนใจเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น, ฆราวาสต้องยึดมั่นถือมั่นให้มากเข้าซิ. ขอให้ไปพิสูจน์ข้อนี้ให้มาก พิสูจน์ข้อนี้ออกมา; ขอรับรองให้ทุกคนทั้งประเทศช่วยกันศึกษาพุทธศาสนา อย่างระมัดระวัง ให้ประณีต สุขุม ให้ถูกต้อง แล้วจะพบความจริงข้อนี้ ด้วยตนเองทุกคน.เมื่อศึกษาอย่างถูกต้องแล้ว จะไปพิสูจน์ให้เห็นได้ทันทีว่า ที่พูดอย่างนั้นไม่มีประโยชน์, เป็นการทำลายพุทธศาสนาเปล่า ๆ.

ใครมีทุกข์มาก ต้องสนใจ เรื่องดับทุกข์

เรื่องความดับทุกข์นี้มีไว้สำหรับคนที่เป็นทุกข์, ฆราวาสนั่นแหละ เป็นคนที่มีทุกข์มาก จึงต้องสนใจเรื่องความดับทุกข์โดยรีบด่วนโดยแท้จริง ด้วยการปฏิบัติให้ถูกฝาถูกตัว. **ความดับทุกข์นี้ก็คือ เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น;** ดังนั้น ฆราวาสจึงพยายามไม่ยึดมั่นถือมั่นให้มาก เพราะได้ยึดมั่นถือมั่นไว้มากแล้ว บรรเทาหลงเสียบ้าง. คนที่ว่าฆราวาสต้องยึดมั่นถือมั่นให้มากเข้านั้น อย่าไปสนใจเลย, ฆราวาสต้องยึดมั่นถือมั่น นี่เป็นคำพูดที่ผิดเกิน ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์. ใครอยากจะทำอย่างไหน ก็พูดไป ไม่เป็นไร; ส่วนเราอยากจะทำอย่างของเรา ก็พูดไป; เขาอยากจะทำอย่างไหน ก็พูดไป; แล้วในที่สุดมันไปเจอกันเอง.

ถ้ามีการพิจารณาด้วยสติปัญญาของประชาชน ที่มีการศึกษาเล่าเรียนธรรมะมากขึ้น เขาก็รู้จักเลือกเอาเองว่า อย่างไหนจะเป็นประโยชน์แก่เขา? อย่างไหนจะ

ช่วยดับทุกข์ให้แก่เขา? เขาก็เลือกเอาเองได้, เราไม่เอาแพ้เอาชนะแก่กันและกัน. เราไม่ต้องการจะเอาชนะเขา ถึงแม้ว่าเขาต้องการจะชนะเรา. เราพูดออกไป โดยมุ่งหมายให้เขารู้จักฟัง รู้จักเลือกรู้จักพิจารณาเอาเอง ว่าอย่างไรหนั้นจะเป็นประโยชน์แก่มนุษย์ และแก่เขาผู้นั้น ผู้ยังมีความทุกข์อยู่. **การเอาชนะเขา หู หาง ของเรานั้นก็จะยาวออกไปทันที,** มันก็เป็นเรื่องถอยหลังเข้าคลอง; มันไม่มีเหตุมีผล, ไม่มีอะไรหมดที่จะไปเอาชนะผู้ใด; และถ้าไปเอาชนะผู้ใดเข้า หู หาง มันก็ยาวออกมาอีก มันก็ถอยหลังเข้าคลองอยู่เรื่อย.

ถึงแม้ผู้ที่อยู่ในสวนโมกขนิรัทิตี ที่กำลังจะพยายาม เอาชนะซึ่งกันและกันอยู่นี้ก็ดี; ขอให้ไปคลำหู คลำหาง คลำหัวกันดู ให้ดี ๆ ทุกองค์ ว่ามันยาวออกมาเท่าไร; อย่ามัวแต่มีการโต้เถียงกัน ทะเลาะวิวาท, อย่าเอาชนะแก่กันและกัน; **ผู้แพ้ คือผู้ชนะที่แท้จริงตามแบบของพระพุทธเจ้า.** คนโบราณพวกที่ไม่เป็นมหาเบรียญ เขาพูดกันว่า “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร”. ส่วนพวกที่ไม่เป็นมหาเบรียญ เป็นนักธรรมเอกอย่างนี้ มักยกหู ชูหาง พูดอย่างนี้ไม่เป็น. แต่ปู่ย่าตายายสมัยก่อน เขาพูดเป็นว่า “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร”. ใครที่ส่งเสียง ดัง ลังเล็ง ๆ จะเอาชนะคนอื่นนั้น มันเป็นยักษ์เป็นมารด้วยกิเลสตัณหา; คนที่นิ่งเสียปล่อยให้คน ๆ นั้นเป็นบ้าไปตามเรื่องตามราวของเขาเถิด, อย่างนี้คนที่นิ่งนั้นชนะ.

“แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร” อย่างนี้ **คนสมัยนี้ยิ่งฟังไม่ออกเข้าทุกที;** โดยเฉพาะคนหนุ่มคนสาว พวกนักการเมือง พวกอะไรต่างๆ นี้ ยิ่งฟังไม่ออก ฟังไม่ถูกมากเข้าทุกที. แพ้เป็นพระได้อย่างไร? ชนะเป็นมารได้อย่างไร? คนสมัยนี้เขาเป็นผู้รู้ดีกันไปหมด เป็นผู้ถูกไปหมด, ไม่สนใจคำโบราณ.

ระวาง “ตัวกู” อย่าให้ไหลออกมา

พวกที่สนใจปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธศาสนาควรจะเร่งปฏิบัติให้เหลือเรื่องเดียวซึ่งอยู่ในลักษณะที่พอจะปฏิบัติไหว คือ ระวางตัวกู อย่างให้ไหลออกมา, ทั้งวันทั้งคืนระวางแต่ตัวกู อย่าให้ไหลออกมาในจิตใจ, อย่าให้ไหลออกมาในห้วงนึกของจิตใจ, **อย่าให้ปรุงแต่งด้วยอวิชชา เป็นตัวกู-ของกูขึ้นมาในห้วงนึกแห่งจิตใจนี้; ให้มีจิตใจประกอบด้วยสติปัญญารุ่งเรือง เป็นพุทธะ เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน อยู่เสมอ.** ถ้าตัวกูไหลขึ้นมา มันก็ไม่รู้ ไม่ตื่น ไม่เบิกบาน ก็จะกลายเป็นยักษ์เป็นมาร; มันมีดดำไปด้วยความโง่ความหลง, มันร้อนเป็นไฟไปเลย.

ขอให้ปฏิบัติในเรื่องของจิต ประคับประคองจิต ดำรงจิต หรืออะไรแล้วแต่จะเรียก; เพื่อข้อนี้ข้อเดียว คือเพื่อไม่มีตัวกู. อย่าแปลลเป็น อวิชชา ตัวกูไหลขึ้นมาในห้วงนึกของจิตใจ แม้เป็นขณิกะ-ขณิกะ-ขณิกะ, คือชั่วขณะจิตหนึ่งเท่านั้น มันก็ต้องระวางไปตลอดเวลา; อย่าให้มีขณะจิตไหนประกอบไปด้วยตัวกูของกู จนเป็นอุปทาน, เป็นอัตตวาทุปาทาน ปรุงมาจากอวิชชา. การปฏิบัติเรื่องจิตทำนองนี้ของพระเจ้าต้องไปลงปาฏิโมกข์ อย่างวินัยกันเสียทีหนึ่ง ฟ่องปาฏิโมกข์นั้น, แล้วมาลงปาฏิโมกข์แบบธรรมะ ที่เราเรียกกันว่า ธรรมปาฏิโมกข์ ชักซ้อมหัวข้อธรรมะที่แท้จริง ให้มันคงไว้เสียสักทีหนึ่ง. วันปาฏิโมกข์ วันอุโบสถ อย่างนี้ ก็ลงปาฏิโมกข์เสียทั้งสองอย่าง คือ ปาฏิโมกข์วินัย กับ ปาฏิโมกข์ธรรมะ.

ฟังธรรมปาฏิโมกข์ไว้ เพื่อธรรมะไม่เลอะเลือน

คำว่า “ปาฏิโมกข์” นี้ควรจะเรียกได้ทั้งธรรมะ ทั้งวินัย เพราะในพระบาลีนั้นมีว่า :*ธรรมะเลอะเลือนเพราะวินัยเลอะเลือน, วินัยเลอะเลือนก็เพราะธรรมะเลอะเลือน.* วันอุโบสถอย่างนี้มาถึงเข้าวันหนึ่ง ก็ชำระชักฟอก

เสียครึ่งหนึ่ง; อย่าให้วินัยเลอะเลือน อย่าให้ธรรมะเลอะเลือน, อย่าให้ข้อปรีติของธรรมะเลอะเลือน, **อย่าให้ข้อปรีติของวินัยเลอะเลือน;** **แล้วก็ปฏิบัติธรรมอย่าให้เลอะเลือน,** ปฏิบัติวินัยอย่าให้เลอะเลือน, เป็นผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบานอยู่เสมอ. ถ้าเป็นพระชนินี้เพียงชั่วโง่งเดียว ก็มีความหาค่าแล้ว อย่าว่าถึงจะบวชถึงหนึ่งพรรษาเลย, ถ้าได้อย่างนี้สักชั่วโง่งเดียวก็มีคุณค่ามหาศาล; ชักซ้อมหลักธรรม หรือตัวธรรมะไว้บ้าง อย่างนี้ก็จะดี.

ถ้อยคำที่พูดกันที่นี้ คงไม่เสียหลาย คงมีประโยชน์ เพื่อมิให้พื้นเพอันเลอะเลือนแห่งธรรมวินัย, **วินัย คือ ระเบียบบังคับเข้าไปจากภายนอก เพื่อให้ตัวกู่มั่นเหือดแห้งไป;** ส่วนธรรมะนั้น เขาใช้วิธีตัดรากถอนโคน ออกมาจากข้างใน เพื่อให้ตัวกู่มั่นเหือดแห้งหายไป; ข้างนอกก็บีบเข้าไป ข้างในก็บีบออกมา ตัวกู่มั่นก็หายไปหมดจากสันดาน. ความเคยชินที่เป็นตัวกู่นั้นหมดไปจากสันดาน ก็เรียกว่ากิเลส อนุสัย สิ้นไปเพราะเหตุนี้. **กิเลส อนุสัยคือความเคยชินในเรื่องตัวกู-ของกูที่สะสมไว้ในสันดาน** จนเป็นนิสัยสันดาน; เกิดมาพอมีความรู้สึกอะไรบ้าง ก็เริ่มสะสมนิสัยสันดานแห่งตัวกู-ของกู กันมาอย่างนี้ ตั้งแต่อายุสองเดือน สามเดือน สี่เดือน ห้าเดือน จนถึงขวบหนึ่ง สองขวบสามขวบ, ยิ่งขึ้น ๆ ยิ่งมากขึ้น, จนอายุ ๕๐ - ๖๐ นี้มันมาก. นั่นแหละเขาเรียก อนุสัย สังโยชน์ ที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน.

ความเคยชินนี้ต้องขุดเกลา, ที่ว่าขุดเกลาให้บางไป ๆ **นี่คือเป็นอยู่โดยชอบ** อย่างให้กิเลสอนุสัย เหล่านั้นได้กินอาหาร กิเลสมันก็พอมไป ๆ พอมไปตายไป. **อยู่โดยชอบ** คือ เป็นอยู่อย่าให้ตัวกูเกิดขึ้นได้ในความรู้สึก; ถ้ายังละหรือขุดเกลา ความเคยชินออกไปไม่ได้หมด ความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู ยังเกิดขึ้นมาได้, มันก็เกิดขึ้นมา; **ก็ไม่เป็นไร** เกิดขึ้นมาก็รีบทำลายทันที, ไม่เป็นไรไม่ต้อง

เสียใจ. อย่าไปเสียใจว่า อ้าว, มันโกรธขึ้นมาเสียอีกแล้ว; โกรธแล้วก็แล้วไป เลิกกันเดี๋ยวนั้นทันที. หรือทำผิดไปเว็บหนึ่งมีตัวกูเกิดขึ้น ก็อย่าไปเสียใจ อย่าไปวิตกกังวล, อย่าไปวุ่นกันอยู่กับเรื่องที่มันแล้วไปแล้ว; ระวังอย่าให้เกิดต่อไปอีก คนเขา ๆ นั้นชอบเอาเรื่องที่แล้วไปแล้วมาเป็นทุกขไปต่าง ๆ; เช่นว่า โอ๊ย, เรายังแ่ เรายังห่างไกล เรายังลงทุกที; อย่างนี้เราก็แ่จริง ๆ เหมือนกัน ถ้าไปเข้าใจผิด อย่างนั้น.

เรา *สวดมนต์บท* *อดีต นานวาคเมยฺย* ฯลฯ แล้วให้รู้ความหมายถึง พระพุทธภาษิตนี้ เอามาใช้ให้เป็นประโยชน์บ้าง. **เรื่องโตผ่านไปแล้วก็แล้วไป, มันไม่มากก็อย่าไปนึกมันขึ้นมา ที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้อะไรระวังให้ดี ๆ.** นี่ก็สวดกัน อยู่บ่อย ๆ แล้วสวดแปลเสียด้วย, แล้วก็ไม่ว่าอะไร เอามาใช้ไม่ถูก. ลงว่าปัจจุบันนี้ ดีแล้ว ก็ไม่ต้องสงสัย อดีต อนาคต ก็ดี, มันดีตามกันไปหมด. ฉะนั้นทำใจเกี่ยวกับ อดีตให้ดี ป้องกันอนาคตให้ดี และถ้าที่นี้ดีแล้วละก็ หลังจากนั้นก็ต้องดีด้วย. **ทำโลกนี้ ให้ดีเด็ดขาด ให้สะอาด ให้บริสุทธิ์ แล้วโลกหน้า โลกอื่นก็ต้องดีด้วย; จะอยู่ในโลกชาตินี้ หรือชาติต่อไปก็ไม่ตกนรกแน่.**

สนใจเรื่อง ชาตินี้ ชาติหน้า เสียให้ถูก

เรื่อง “ชาติหน้า” นี้ มีถามกันเรื่อย, ถามกันแต่เรื่องชาติหน้า; เขาก็พยายามพิสูจน์กันแต่เรื่องชาติหน้า ส่วนชาตินี้พากันไม่สนใจ. นี่เป็นเรื่องโง่ที่สุด บ้าที่สุด ผิดหลักพระพุทธศาสนาที่สุด. ถ้าเดี๋ยวนี ที่นี้ เวลานี้ ทำให้ไม่มีกิเลส **ไม่มีตัวกู-ของกูเกิด** แล้วต่อไปมันก็ดีหมด, **ชาติหน้าชาติไหนก็ชาติก็ดีหมด ;** หรืออาจจะสิ้นสุดลงเสียแค่ชาตินี้ด้วยซ้ำไป ไม่มีชาติอื่นอีกต่อไป, ที่สุดมันก็สิ้นลงที่นี้ ไม่มีชาติที่แล้ว ที่อดีตย้อนหลังมาแต่ข้างหลังนั้น ก็ไม่มีชาติ; เพราะเราไปเข้าใจ

ว่ามีชาตินั้นเอง มีตัวภู่นั้นเอง มันจึงทำไม่ได้ขาด. **ถ้าเดี๋ยวนี้ไม่มีชาติ อนาคตก็ไม่มีชาติ** มันก็สิ้นสุดแห่งชาติ สิ้นสุดแห่งตัวภู-ของภู; ที่จริงจะย้อนหลังหรือดูไปข้างหน้าก็ดี มันไม่มีชาติ เพราะความจริงเป็นเช่นนั้นอยู่แล้ว, **คือไม่มีตัวคนอยู่แล้ว.** เราไปหลงว่ามี “ตัวฉัน” ได้ทำนั่นทำนี่ไว้ มันก็เลยสืบทอดชาติกันไม่จบ.

แต่ว่าเรื่องอย่างนี้ยากเกินไป ยากจนพระพุทธเจ้าท้อแท้ไม่อยากจะสอน, คิดว่าคงไม่มีใครเข้าใจ และไม่คิดจะสอนเสียทีหนึ่งแล้ว เรื่องไม่มีชาติอะไรทำนองนี้. เผอิญมาถูกคิดว่า อ๊ะ คงจะมีคนเข้าใจบ้าง; ท่านก็เลยตั้งพระทัยสอน แล้วก็สอน-สอนกันต่อมา. **เรื่องชาตินี้ ชาติหน้า เป็นเรื่องยาก** และก็มีเรื่องเดียวเท่านั้น ไม่มีก็เรื่อง ซึ่งเป็นเรื่องยาก ลึกถึงขนาดที่พระพุทธเจ้าคิดจะไม่สอนเสียแล้ว.

เรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสรู้ขึ้นมา แล้วมาคิดว่า อาจจะมีคนประเภทหนึ่ง ซึ่งอาจจะเข้าใจได้ แล้วจึงสอนพวกนั้นเถิด; **เพราะฉะนั้นเราควรจะต้องตัวเราเองไว้ในกลุ่มพวกนั้น, ในกลุ่มที่อาจจะเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าได้,** แม้ล้านคน จะมีสักคนหนึ่งก็อาจจะได้. ขอให้จัดพวกเราไว้ในชุดที่เข้าใจได้บ้างเหมือนกันนั้น; พยายามศึกษาให้ถูกวิธีด้วย. ถ้าสมมติว่าพลโลกนี้ มีห้าร้อยล้าน หรือพันล้าน พวกที่เข้าใจได้มีสักพันคน นี่ก็สมประสงค์ของพระพุทธเจ้าแล้ว; ในโลกปัจจุบันนี้ สมมุติว่ามีมนุษย์พันล้านอย่างนี้ ถ้าในด้านหนึ่ง มีคนหนึ่งเข้าใจได้ นับว่าล้านละคน ก็จะมีสักพันคน; ถ้าพันคนเข้าใจจริงก็สมประสงค์ของพระพุทธเจ้า ไม่เหนื่อยเปล่าเสียเปล่า ถ้าคนเข้าใจถึงพันคน ได้รับประโยชน์ไปได้ก็สมควรแล้ว. มนุษย์พันล้านคนนี้เข้าใจธรรมะของพระพุทธเจ้าได้สักพันคน ก็นับว่า **ธรรมะนั้นไม่ยากเกินไป, เพราะถ้าทำถูกวิธีแล้วไม่มีเรื่องอะไรยาก.** พระพุทธเจ้าท่านก็ได้วางวิธีไว้ให้อย่างมากมาย; เพราะฉะนั้นในการปฏิบัติธรรม อย่าไปถือถือว่า เป็นเรื่องเหลือวิสัย.

นี่ถ้าพวกคุณไม่มา (พูดกับฆราวาส) ก็ไม่คุยกันนานเท่านี้ ทีหลังต้องมาใช้หนี้บ้าง คือ คุณต้องเป็นฝ่ายพูดบ้าง; อย่างนี้เอาเปรียบ. ถ้ามีคนสูงอายุมาอีก ก็จะเชิญให้พูดอีก ให้วิจารณ์นั่นนี่ โน่นนี่ให้ฟัง ตามความคิดเห็นของผู้ที่เป็นเจ้าสังเกต เจ้าความคิด เจ้าพิจารณา. คนสูงอายุนอนไม่หลับ ก็เพราะเต็มไปด้วยการคิด การพิจารณา ก็ย่อมมีเรื่องดี ๆ มาพูดให้ฟังมาก.

การนั่งพูดกันที่นี้ เชื่อว่า ถ้าคำพูดเหล่านี้มีประโยชน์จริง ประโยชน์นี้ต้องมีราคาหลายแสนบาท; นับว่าให้การลงทุนสร้างตึกนี้มันหลุดหนีไปเสียที; หาเรื่องมาเปลี่ยนหนี้กันที่นี้ อย่างนี้ได้, บนก้อนหินโคนไม้ ที่ไหนก็ได้.

มีดแลไม่เห็นทางแล้ว พอกันที เดียวจะเดินล้มลุกคลุกคลาน.

ธรรมปาฏิโมกข์

๒. ความว่างที่พระพุทธเจ้าตรัส

วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันจันทร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะแม

การพูดกันที่นี้ ตามที่ตกลงกันมาแล้วว่าจะพูดกันในเรื่องที่เกี่ยวกับตัวกู-ของกู เพื่อชักซ้อมข้อปฏิบัติในทางธรรม มิให้เลอะเลือนเช่นเดียวกับการลงปาฏิโมกข์ในทางวินัย ซึ่งเราเรียกการพูดที่นี้ว่า “ธรรมปาฏิโมกข์” ทำนองเดียวกับปาฏิโมกข์ทางวินัยนั้น เราจะได้เลือกหัวข้อธรรมะมาพูดกันตามความสมควรแก่โอกาส. วันนี้จะพูดเรื่อง “ความว่างที่พระพุทธเจ้าตรัส”, ด้วยเห็นว่า ได้พูดเรื่องความว่างนี้มานานแล้ว, แต่รู้สึกว่าจะยังมีผู้ไม่เข้าใจ, หรือเข้าใจไม่ถูกต้องอีกมาก, จึงจะขอทำความเข้าใจกันในหมู่พวกเราที่นี้ต่อไปก่อน.

เรื่อง ว่าง ที่พระพุทธเจ้าตรัส

เรื่อง “ว่าง” นี้ พูดกันมา ๑๐ กว่าปีแล้ว ยังไม่กระจ่างเลย เก็บมาพูดได้อีกคราวละเล็กน้อย; ขอให้พยายามฟังให้เข้าใจมากขึ้นทุกที ๆ. ฟังเรื่อง “ว่าง” กันมาแล้วตั้งแต่ต้น ๆ ก็ทราบกันแล้วว่า พระพุทธเจ้าท่านถือว่า *เรื่องของความว่างนี้เป็นเนื้อหนังเป็นเนื้อตัวของพุทธศาสนา. เรื่องความว่างนี้มีแน่ไม่ผิด*; เพราะมีคำกล่าวอยู่ว่า *ตถาคตภาสิตา แปลว่าที่ตถาคตได้ประกาศไว้* นี้ก็แสดงว่าเรื่องว่างหรือเรื่องสูญญตา ที่พวกอื่นประกาศก็มีเหมือนกัน เช่นพวกอุจเฉททิฏฐิ ก็พูดเรื่องไม่มีอะไร, เรื่องสูญญแปลานี้ คือ ว่าง ของพวกอื่นที่เป็นมิจฉาทิฏฐิพูด. ส่วน ว่างที่ไม่ใช่สูญญแปล่า คือเพียงแต่ว่างจากความรู้สึกที่ “เรา” ว่า “ของเรา” เท่านั้น, นี้คือ ว่างของพระพุทธเจ้า.

ที่ในเมืองไทยเรานี้ก็มีการสอนกันผิด ๆ เพราะแปลคำนี้ผิด ขนาดนักศึกษา ยังหลงผิด ยังฟังมาผิด; ตั้งแต่กาลก่อนมา เขาแปลคำว่า “ว่าง” นี้ว่า สูญญแปล่า, ไม่ได้อะไร ไม่มีอะไร. ถ้าแปล “ว่าง” ว่าสูญญแปล่าละก็ผิดแน่; พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้มีความหมายว่า สูญญแปล่า แต่มีความหมายว่า “ว่าง”; อย่าง**ที่ในบาลี** มีคำอธิบายเป็นคำนิยามอยู่ชัดแล้ว เช่นว่า : **ที่ว่าโลกว่าง, โลกนี้ว่าง ก็เพราะว่างจากส่วนที่ควรถือ ว่าของเรา ว่าตัวเรา.**

เรื่องว่างนี้เราพูดเสียใหม่, เราพูดไม่ให้กำกวมก็ได้ คือพูดว่า “ทุกสิ่งไม่มีอะไรที่ควรถือว่า เป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา”; ให้ประโยคนั้นแหละ : **ทุกสิ่งทุกอย่างทั้งหมดนี้ ไม่มีอะไรที่ควรถือว่าเป็นตัวเรา-เป็นของเรา.** เมื่อมันว่างก็ไม่มีส่วนที่ควรถือว่า เป็นตัวเรา-ของเรา; แต่ท่านใช้คำสั้นที่สุดว่า **“โลกว่าง” เพราะไม่ใช่อัตตา เพราะไม่ใช่อัตตนิยา,** ว่าเพราะไม่มีอะไรเป็นอัตตา คือเป็นตัวเรา,

โลกว่างเพราะไม่มีอะไรเป็นอัตตनिया, และที่พูดว่า “ไม่มีอะไร” ก็เท่ากับพูดว่า มีหมดครบหมด; แต่ไม่มีส่วนไหนจะมาเป็นตัวเรา หรือของเราได้.

“ว่าง” นี้ไม่ได้หมายความว่า ไม่มีอะไรให้เรากิน ไม่มีอะไรให้เราใช้ ไม่มีอะไรให้เราอยู่ ไม่มีอะไรให้เราดู; ไม่ใช่อย่างนั้น. มันมีอะไรให้เรากินให้เราเห็น ให้เราดม ให้เราดู ให้เราใช้ ครบทุกอย่าง; แต่ไม่มีส่วนไหนที่ควรถือว่า ตัวเรา หรือ ของเรา. ฟังดูให้ดีว่า : โลกทั้งหมดว่าง เพราะไม่มีส่วนที่จะเป็น ตัวเรา หรือ ของของเรา.

ภาษาธรรมดา ๆ ก็ว่า ไม่มีอะไรที่ควรถือว่าเป็นตัวเราหรือของเรา. พูดอย่างนักกฎหมายหน่อยก็ว่า ทั้งหมดไม่มีอะไร ที่ควรสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวเราว่าเป็นของเรา. ใช้คำว่า “สำคัญมันหมาย” นี้ดีหน่อย : มันมีเต็มไปหมดทั้งข้างนอกข้างใน; ข้างในคือ ในตัวเราเอง ชีวิตร่างกายนี้เป็นข้างใน. ข้างในทั้งหมดนี้ ก็ไม่มีอะไรที่เป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา; ข้างนอก คือนอกไปจากร่างกายเรา ทรัพย์สินสมบัติของเรา อะไรของเรา, ที่เรียกว่าของข้างนอกนี้ ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นของเรา หรือเป็นตัวเราไปได้.

ชีวิตนี้ไม่ใช่ตัวเรา และไม่ใช่ชีวิตของเรา, ความคิดนึกอะไรต่าง ๆ ที่เคยถูกสมมติว่าเป็นตัวเรานั้นก็ไม่ใช่ตัวเรา. บางคนสำคัญเอาเองว่า ที่รู้สึกได้ คิดนึกได้อันนั้นแหละคือตัวเรา อย่างนี้ก็มิ; แต่เมื่อศึกษาจนรู้ จึงจะรู้ว่า ที่คิดนึกได้นั้นก็สักแต่ว่าเป็นสิ่งที่รู้จักคิดนึกได้, แต่ไม่ใช่ตัวเรา; เพราะธรรมชาติของมันเป็นอย่างนั่นเอง, หน้าทีของมันเป็นอย่างนั่นเอง. มันสมองที่เป็นสำนักงานก็ดี, จะเป็นตัวจิตที่มองไม่เห็นตัวก็ดี, มารวมกันแล้ว มันทำหน้าที่คิดนึกได้ทั้งสองอย่างก็ดี, ทั้งหมดที่กล่าวนี้ก็ไม่ใช่ตัวเรา,

เมื่อไม่ใช่ตัวเราแล้ว, ไม่มีตัวเราเสียแล้ว, ของเรามันจะมีมาแต่ไหน. ต่อเมื่อมีตัวเราจึงจะถือว่า นั่นของเรา นี่ของเรา ชีวิตของเรา เนื้อหนังของเรา แขนขาของเรา ความเจ็บของเรา ความแก่ของเรา ความตายของเรา. ข้างนอกก็เช่นเดียวกัน จะนึกว่าเป็นเรา เป็นของเราได้อย่างไรในเมื่อไม่มีตัวเราเสียแล้ว; พิจารณาต่อไปอีก บุตร ภรรยา สามี เพื่อนฝูงก็เหมือนกัน, ก็เป็นคนเหมือนกัน, ถึงทรัพย์สมบัติก็เหมือนกันอีก.

สรุปไว้ที่หนึ่งก่อนว่า **โลกว่าง หรือทุกสิ่งทุกอย่างว่าง เพราะไม่มีอะไรเป็นตัวเรา หรือเป็นของของเรา.** ว่าง คำที่หนึ่งนั่นก็คือ **โลกว่าง** ว่าง คำที่สองก็คือ **จิตว่าง.**

จิตว่าง คือจิตที่ไปรู้ความจริง ชั่วนี้เข้า, รู้ว่าโลกนี้ไม่มีอะไร ที่จะเป็นเรา เป็นของเราได้. ยกเอาจิตภายในนี้ เป็นผู้รู้สัก ว่าไม่มีอะไรเป็นตัวเรา ของเราได้เลยไว้; รู้แบบนี้จิตก็ว่างจากความสำคัญมั่นหมาย หรือว่างจากอุปทาน ว่างจากอะไรนี้; เมื่อไม่รู้ว่าจะไปจับอะไรมาเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา ถ้าไม่เรียกว่าจิตว่าง จะให้เรียกว่าอะไร ที่ไม่ไปจับคว้าเอาอะไรมาเป็นตัวเราหรือของเรา; **เป็นจิตที่ว่างจากตัวฉัน และของฉันอยู่เสมอ ก็ต้องเรียกว่า “จิตว่าง”.**

โลกว่าง จิตว่าง คือเรื่องของ ความว่าง

จิตว่างนั้น ไม่ใช่ไม่คิดไม่นึก; เพราะตามธรรมชาติของจิตย่อมคิดนึกรู้สึกอะไรอยู่ ตามธรรมชาติแล้ว. แต่ก่อนนี้ไม่ว่าง เพราะจะไปเอานั่นเอานี่มาเป็นของเรา มาถือไว้ เลยไม่ว่าง, เพราะติดธุระอยู่เรื่อยจึงไม่มีว่าง, เมื่อไม่หอบอะไรไว้เป็นของเรา ไม่ถืออะไรไว้เป็นของเรา ก็เลยดูว่าง หรือฟรี หรือเป็นอิสระ

นี้เรียกว่าจิตว่าง. พุคส์ัน ๆ เรียกว่าจิตว่าง, ขยายความไปว่า จิตที่ไม่ได้สำคัญ มันหมายถึงถืออะไรว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของของเรา. นี่คืจิตว่างคำที่ ๒.

ว่างคำที่ ๑ ว่าโลกว่าง คือทุกสิ่งทุกอย่างว่าง; เพราะไม่มีอะไรจะเป็นตัวเรา หรือของเราได้. คำที่ ๒ ว่าจิตมันว่าง เพราะจิตรู้ความจริงข้อนั้น, แล้วไม่รู้จะไปถือเอาอะไร ว่าเป็นตัวเรา หรือของเราก็ตาม, มันเลยอยู่ว่างเฉย ๆ เสีย. แต่จิตก็คงทำอะไรไปตามหน้าที่ของจิต ของกายของอะไรตามเรื่อง ของสิ่งนั้น ๆ; แต่ความสำคัญมันหมายความว่า “ฉัน” ว่า “ของฉัน” นั้นไม่มี เรียกว่า “จิตว่าง”.

เอาเรื่อง โลกว่าง กับเรื่อง จิตว่าง นี้มารวมกันเข้า เป็นเรื่องความว่าง โดยสมบูรณ์; ที่เรียกว่าสุดตันตะ ที่เนื่องเฉพาะด้วยสุญญตา, เรื่องราวที่กล่าวถึงสุญญตา. ถ้าพูดเรื่องสุญญตาก็คือเรื่องนี้; เรื่องโลกว่าง เรื่องจิตว่าง, เรียกว่าเรื่องความว่าง. หัวข้อนั้นคือ เรื่อง โลกว่าง กับจิตว่าง มารวมกันเข้า เรียกว่า ความว่าง; หรือคำว่า ความว่าง นี้ขยายความออกไป คือจิตว่าง และโลกก็ว่าง, นี้ก็เป็นเรื่องความว่าง.

พุคส์ัน ๆ ว่า “ความว่าง” แต่คำอธิบายมีมาก, อธิบายไปถึงโลกว่างอย่างไร, จิตว่างอย่างไร. เรื่องนี้ก็มีคำพูดหลายคำเหมือนกัน, รายละเอียดปลีกย่อยที่ว่าโลกว่างอย่างไร ไม่มีตัวตนอย่างไร, ไปศึกษาเอาเองให้ละเอียด; พิจารณาดูไปที่ละเรื่อง ๆ.

เรื่องที่ ๑ ทั้งโลกทั้งหมด ทุกสิ่งรวมทั้งคนด้วย, ทั้งโลกด้วย ทั้งวัตถุด้วย, ตัวคนด้วย, ความคิดความนึกของคนด้วย; อะไร ๆ ก็เป็นความว่างจากตัวตน, จิตก็ว่างจากตัวตน แต่ว่าในฐานะที่เป็นเพียงโลก เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโลก.

เรื่องที่ ๒ คือ เดิมนั้นเราเอาจิตมาในฐานะที่เป็นตัวนายโรง เป็นตัวเจ้าก็เจ้าการว่าจิตนี้จะยึดถือ หรือจะไม่ยึดถือ. ถ้าจิตเห็นว่าโลกไม่ว่าง ถ้าเห็นว่าโลกมีอะไรน่ารัก จิตก็ไปยึดถือสิ่งนั้น; เพราะฉะนั้นจิตนั้นก็ไม่ว่าง. ในตีกนี้มีรูปชนะนี้ อุ่มลูก; ดีมาก; รูปนั้นแสดงความไม่ว่าง กอดลูกไว้เรื่อย, เกาะกึ่งไม้ไว้ด้วย. รูปนี้เอามาเป็นรูปของความยึดถือ, คือจิตที่จะยึดถืออะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามที่มันเข้าใจว่าน่ายึดถือ ก็มีเท่านั้นเองที่เป็นใจความ.

การปฏิบัติ เรื่อง ความว่าง

ต้องเข้าใจคำว่า “ยึดถือ” และ “ความอยาก”

ที่เราได้ฟังจากตัวหนังสือ หรือคำพูดเพียงเท่านั้น ยังไม่พอ; เพราะเป็นแต่เพียงได้ฟังทฤษฎี ฟังหลักหรือคำบัญญัติ; พอได้ฟังเท่านั้นแล้วจะไปปฏิบัติจะปฏิบัติอย่างไรได้ ถ้าไม่รู้ว่า จิตเป็นอย่างไร, อาการที่ยึดถือ คือทำอะไรก็ยังไม่รู้; อย่างนี้ย่อมจะปฏิบัติไม่ถูก. การปฏิบัตินั้นต้องสังเกตเรื่องนี้ไปจนพบว่าอย่างไรเรียกว่ายึดถือ, อย่างไรเรียกว่าไม่ยึดถือ, เท่านั้นที่ใช้เวลาดั้งเดือน สองเดือน สามเดือน ห้าเดือน หรือปีหนึ่งด้วยซ้ำไป, ว่าอย่างไรเรียกว่ายึดถือ, อย่างไรเรียกว่าไม่ยึดถือ. พอยึดถือเข้าแล้วให้สะดุ้ง เอาเพียงเท่านั้นก็พอ. ให้รู้จักความยึดถือ จับตัวมันให้ได้, พอเห็นความยึดถือของตนแล้ว ก็สะดุ้ง เท่านั้นที่พอแล้ว.

“ยึดถือ” ก็คือ จิตไปยึดเป็นตัวตน, มีตัวกูขึ้นมา เรียกว่ามีความยึดถือแล้ว. มีตัวกูขึ้นมา-มีตัวกูขึ้นมา แล้วก็มีความรู้สึกได้ ตามเหตุการณ์ที่มีอยู่ในขณะนั้น; ไปรักอะไรเข้า ก็มีตัวกูในเรื่องรัก เรื่องเอา เรื่องได้ขึ้นมา, ไปเกลียดอะไรเข้า ก็มีตัวกูในเรื่องนี้. สองอย่างนี้ที่สังเกตได้ง่ายที่สุดคือความรู้สึกที่ไปรักอะไรเข้า หรือไปเกลียดอะไรเข้า. ยกตัวอย่างแต่เพียงสองอย่างนี้ : อภิชฌา

ไปรักอะไรเข้า, โทมัส ไปโกรธไปเกลียดอะไรเข้าแล้ว; ว่าอย่างภาษาวัตถุหน่อย ก็ว่า ไปดิงดูดอะไรเข้าแล้ว, เรียกว่ารักเข้าแล้ว, ไปผลักไสอะไรเข้าแล้ว; อย่างนี้ก็ผูกโกรธแล้ว เกลียดแล้ว; แตกต่างกว่าอยู่เฉย ๆ. ถ้ารู้สึก ว่า ตัวรัก หรือเกลียดเข้าแล้ว จึงจะเห็นว่ามีความที่แตกต่างกันมาก.

ในเรื่องความอยาก, สมมุติว่าเป็นความอยาก ความต้องการ; **ถ้ามีตัว มีความรู้สึกที่เป็นความหมายว่า ตัว ความอยากนั้นเป็นกิเลส.** ถ้าอยาก หิว ตามธรรมดา **นี้ไม่เรียกว่าเป็นกิเลส** จนตายไปก็ยังไม่เรียกว่ากิเลส; แต่ว่า ตามธรรมดานั้น จะรู้สึกอย่างนั้นไม่มีใครได้ มักจะมีตัวขึ้นมาด้วยแน่นอน; ถ้าหิวหนักเข้า ก็โกรธ นี้ก็เต็มไปด้วยตัว.

ที่นี้พูดโดยหลักทางการพูด ทางทฤษฎีว่า ถ้า นี้, “ถ้า” **ความอยากนั้น ไม่มีตัวเจืออยู่ความอยากนั้นไม่ใช่กิเลส;** เช่น อยากของพระอรหันต์ อย่างนี้. พระอรหันต์ก็ต้องการนั้น ต้องการนี้, ความอยากของพระอรหันต์ ไม่มีตัว ไม่มีกิเลส ความอยากนั้นก็ไม่ใช่กิเลส. อยากของปุถุชนนี้ ยากและน้อยนัยน้อยหนา ที่จะไม่เป็นกิเลส; แต่ถ้าอุตุสำหรับระวังให้ดี ก็พอจะไม่มีกิเลสมากมายนัก. พออยากขึ้นมา ก็สนใจพิจารณาดูว่า อยากอะไรอยู่; เดียวนี้อยากดีนั้น เป็นอยากของตัวกู หรือว่าอยากของอะไร.

มีปัญหา ที่เรากำลังถกเถียงกันอยู่ วิวาทกันอยู่ว่า; คนเราจะอยากโดยไม่มีตัวกูได้หรือไม่ ? อยากอะไรโดยไม่มีความรู้สึกของผู้อยาก ผู้เอา จะได้หรือไม่ ? ไม่มีใครคิดว่า ได้, เป็นธรรมดาที่ไม่มีใครคิดว่า ได้; เพราะเคยชินต่อความมีตัวกู นั้นเสีย. **ไม่มีตัวกูก็ทำอะไรได้เหมือนกัน** คือจะไปตามความรู้สึกที่ไม่ใช่ตัวกู นั้นแหละ; ไม่ใช่ต้องเป็นพระอรหันต์จึงจะทำได้. บางครั้งที่เราปุถุชนพอ

ทำได้ก็มีอยู่เหมือนกัน โดยอบรมสั่งสอนกันให้มาก อย่างเดียวกับที่เวลานี้ทั่วโลกเขากำลังใช้หลักทำงานเพื่องาน; ซึ่งเขาพูดกันอยู่; เพราะเป็นหลักที่บูชากันมาก ในจริยธรรมสากล : ทำงานเพื่องาน duty for duty's sake **ทำงานเพราะเห็นแก่งาน. แล้วใครทำได้ก็คน ที่ทำงานเพื่อเห็นแก่งานในโลกนี้;** ถึงพวกฝรั่งเจ้าตำรับตำรา เจ้าของคำพูดเองนี้ ก็ยังไม่ไหวเหมือนกัน; หรือบางทีอาจจะดีกว่าคนไทยกระมัง.

ทำงาน เพื่องาน ต่างกับ ทำงาน เพื่อเงิน

พระพุทธเจ้า หรือพวกพุทธบริษัทนั้นจะทำได้ ถ้าปฏิบัติตามหลักของ **พระพุทธเจ้าแล้ว คนจะทำงานเพื่องานทั้งนั้น; เพราะพระพุทธเจ้าท่านสอนให้ทำงาน ไม่ใช่เพื่อกิเลส, ไม่ใช่เพื่อตัวเรา ไม่ใช่เพื่อของเรา, ไม่ใช่เพื่อค้นหาเพื่ออุปาทาน; นั่นแหละคือทำงานเพื่องาน. ทำงานเพราะมีสัมมาทิฐิ คือความเข้าใจถูกต้อง ว่าอะไรเป็นอย่างไร, เขาเรียกว่า ทำงานนั้นทำเพราะสัมมาทิฐิ และก็ทำเพื่อหน้าที่, กระทำเพื่องาน. สัมมาทิฐินั่นเอง บอกว่าสังขาร นามรูปนี้มีหน้าที่จะต้องเคลื่อนไหวต้องทำ ต้องอะไรตามสมควร; เพื่อบริหารร่างกายบ้าง เพื่อเลี้ยงชีวิตบ้าง เพื่ออะไรมันก็เป็นหน้าที่; แม้แต่จะเอามากินมาใช้ มาเลี้ยงชีวิตร่างกายนี้ ก็เป็นหน้าที่.**

ทำงานเพื่อหน้าที่นั้นไม่เกิดความโลภ เกินกว่าเหตุ ไม่เกิดตัณหาอุปาทาน ; เพราะฉะนั้น จึงทำงานตามหน้าที่ไปวันหนึ่ง ๆ เหมือนกับว่า เราจะต้องอาบน้ำ จะต้องไปทาน จะต้องทำหน้าที่การงาน ล้วนเป็นหน้าที่ประจำวันที่จะต้องทำ. ทำงานอย่างนี้เรียกว่า ทำงานไปตามหน้าที่ ตามธรรมชาติกำหนดไว้; ทำงานเพื่องานด้วยจิตใจที่ว่า ตัวกู หรือของกูไม่มี อย่างนี้ก็ไม่เป็นกิเลส. ความอยากทำงานอย่างนั้นก็ไม่เป็นกิเลส, การทำงานอยู่อย่างตัวเป็นเกลียว ขยันขันแข็ง ก็ไม่ใช่กิเลส ไม่ใช่ความโลภ ; ที่ดีที่สุดก็คือ คนนั้นสบาย คนนั้นมีความสุข มีความสบาย;

มีการศึกษามาก เล่าเรียนมาก มีสติปัญญามาก งานนั้นก็ทำได้มา ทำได้สูง ทำได้ผล มีค่าล้นเหลือไปเหมือนกัน.

สัมมาทิฐิ ไม่ได้ทำให้เกียจคร้าน, ถ้ามีสัมมาทิฐิแล้ว จะไม่ทำให้มีความรู้สึกเกียจคร้าน, หรือไม่เกิดความรู้สึก อย่างที่พวกอันธพาลเข้าใจว่า : ทำงานไปโดยไม่มี ความอยาก ก็เลยไม่ทำอะไรเสีย. คนค้ำอย่างนี้ เขาค้ำอย่างอันธพาล เพราะจิตใจของเขาเป็นอันธพาล, จิตใจของเขาไม่มีสัมมาทิฐิ; เขาจึงคิดว่า ถ้าไม่มี ความรู้สึกว่า ตัวกูแล้ว ก็ไม่ทำงานเลย. นั่นเขาพูดอย่างอันธพาลเขาคิดอย่างอันธพาล เขาค้ำอย่างอันธพาล; ถ้าเป็นสัมมาทิฐิจะทำอย่างนั้นไม่ได้; เพราะรู้หน้าที่. เช่น สังฆารก็รู้หน้าที่ของสังฆาร ว่าจะต้องทำอย่างไรบ้าง : ต้องกิน ต้องอาบ ต้องถ่าย; นี้ไม่ต้องพูดกันอีก เพราะมันเป็นหน้าที่ ที่เล็กน้อยเกินไป. พูดว่าหน้าที่ ที่ว่ามนุษย์ เกิดมาจะต้องทำอะไรบ้าง ? หน้าที่ใหญ่โตนั้นก็เป็นที่ ที่จะต้องรู้; แล้วแรงงาน มีอยู่ทุกวัน จะเอาไปใช้ทำอะไร ก็ต้องรู้.ถ้ามีสัมมาทิฐิแล้วก็จะรู้ว่า ควรใช้อย่างนั้น ควรทำอย่างนั้น เพื่อประโยชน์อย่างนั้น.

เราทำงานเพื่อประโยชน์แก่งานนี้ แม้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ทำนั้นด้วย เราก็ไม่ถือว่าเป็นเรื่องมุ่งหมายโดยตรง แต่เป็นเรื่องพลอยได้; แล้วเราเองก็ไม่เอามาทำ อะไร. อย่างว่าได้เงิน ได้ชื่อเสียงมา ก็ได้มาอย่างนั้น เพื่อความสะดวก เพื่อเป็น เครื่องมือ ในการทำงานต่อไป; ไม่ต้องว่าของกู, ตัวกู, เพื่อกู จนเกิดความรู้สึก ที่เป็นกิเลส คือทำให้นอนไม่หลับ. ถ้าได้ชื่อเสียง หรือได้อะไรมาก็ให้ถือว่า เป็น การได้เครื่องมือสำหรับทำงานให้ยิ่งขึ้นไป.

ทำงานเพื่องาน ตามหลักจริยธรรมสากลนั้น จำเป็นมากที่จะต้องเข้าใจ แล้วมาปรับให้เข้าใจเรื่องของเรา กับพระพุทธศาสนาโดยตรง ที่ว่า ทำโดยไม่ต้อง มีอะไรที่เป็นตัวกู-ของกู; อย่างนี้เรียกว่าทำงานด้วยจิตว่าง. ทำงานเพื่องาน ทำงาน

ด้วยจิตว่าง เพราะไม่มีตัวกู ไม่ใช่เพื่อกู, ไม่ใช่เพื่อตัวกู ผู้ทำ; สติปัญญาาก็จะมีอยู่เหนือจิตใจ, จิตใจก็ทำหน้าที่บังคับร่างกาย ให้ทำหน้าที่ของร่างกาย ของสังขาร. พูดอย่างภาษาชาวบ้านจะฟังไม่ถูก; แต่ในบาลี ในพระพุทธานุชาตินั้น เป็นภาษาพูดที่เป็นธรรมดา ที่ว่าทำโดยไม่ต้องมีผู้ทำ, การทำก็ทำไปแล้ว แต่ผู้ทำหาไม่มี. อย่างนี้. การเดินก็เดินเสร็จไปแล้ว ถึงแล้ว; แต่ตัวผู้เดินหาไม่มี; อย่างนี้มีแยะไปหมด. อย่างนี้เล่าก็ยังมี ไม่ใช่มีแต่ในพุทธศาสนา; แต่คนไม่ค่อยสนใจ นี้เพราะลำเอียง. เล่าก็เคยมีความคิดรูปนี้, ความคิดที่จะไม่มีตัวเรา นี้แต่ไม่ถึงขนาดของพุทธศาสนา.

ขอให้ศึกษาสังเกตจนจับให้ได้ ว่าอย่างไรเรียกว่าทำงานด้วยความรู้สึกสำคัญมั่นหมายเป็นตัวกู-ของกู; อย่างไรทำงานเพื่องานบริสุทธิ์ โดยไม่มีความสำคัญมั่นหมาย ว่าตัวกู-ว่าของกู.ได้เดือน พระ เณร มาตลอดเวลา เป็นปี ๆ แล้วตลอดเวลาว่า : อยู่ที่นี่ เมื่อทำงาน ให้ตรวจสอบตัวเอง เพื่อจะได้หยุดทำงานด้วยจิตใจที่ไม่เพื่อตัวกู ไม่เพื่อของกู; แม้ทำเพื่ออาจารย์, หรือว่าจะถูกในอาจารย์ นี้ก็กระเด็นไปเป็นตัวกู-ของกู; ทำเพราะถูกบังคับ นี้ก็ยังมีตัวกู-ของกู. ต้องทำงานเพราะว่า **มนุษย์ หรือสังขารก็ตาม มีหน้าที่ ที่จะต้องทำงาน,** ใช้คำว่า “งาน” เฉย ๆ ก่อน ยังไม่แยกเป็นงานอะไร.

สังขาร, ร่างกายนี้จะอยู่ว่างไม่ได้ ต้องเคลื่อนไหว; เคลื่อนไหว นั่นคือ **ทำงาน,** อยู่ว่างไม่ได้ อยู่นิ่งไม่ได้ ต้องทำงานเพื่อเลี้ยงสังขารไว้ นี้ก็อย่างหนึ่ง ; เช่นเราต้องไปหากิน เรียกว่าทำงาน, กินแล้ว จะทำอะไรอีก ? มันก็ยังมึนงอย่างอื่นอีก. ถ้ารักคำว่า มนุษย์ รักความหมายของคำว่า มนุษย์, **งานก็คือทำประโยชน์ผู้อื่น,,** อยู่นิ่งไม่ได้. เพราะอยู่นิ่งไม่ได้จึงต้องเคลื่อนไหว, ที่นี้เคลื่อนไหวอย่างไรจึงจะไม่ผิดไม่เป็นโทษขึ้นมา ? ที่จำเป็นก่อนก็คือ เคลื่อนไหวหาเลี้ยงกระเพาะ เลี้ยงชีวิต

นี้ก็เคลื่อนไหว. ครั้นทำเพื่อเลี้ยงชีวิตเสร็จแล้ว ประโยชน์ตนมีแล้ว เหลือที่จะกินแล้ว, จะทำเพื่ออะไรต่อไปอีก ? ก็เพื่องานที่มนุษย์จะต้องทำ. **ทำงานเพื่อเลี้ยงชีวิตนี้ กับทำงานเพื่อตัวกู จะต่างกันอย่างไรอีก ?** ทำงานเพื่อเลี้ยงชีวิตนี้ก็จะวังให้ดี มันจะมีตัวกูขึ้นมา; ถ้ามีชีวิตของกูแล้ว ก็ทำงานเพื่อกูกันตอนนี้อย่าง. เหมือนกับว่างานบริหารร่างกาย ต้องกิน ต้องอาบ ต้องถ่ายอะไรทำนองนั้น, เลี้ยงชีวิตเลี้ยงปาก เลี้ยงท้องนี้ก็ดี อย่าว่าตัวกู อย่าว่าปากท้องของกู ชีวิตของกู; เรื่องตัวกูของกู ลืมเสียก็ได้ ลืมเสียก็แล้วกัน.

อย่างนกตัวเล็ก ๆ หรือสัตว์ตัวเล็ก ๆ ที่มันเที่ยวหากินนั้น มันหากินคล้ายเครื่องจักร, เห็นอาหาร เห็นผลไม้ เห็นแมลง ก็ตะครุบกิน โดยไม่ต้องมีตัวกู; ลืมเสียก็ได้ เรื่องตัวกู; อย่างนี้ไม่มีความทุกข์. **งานส่วนที่หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องก็ทำไปในความหมายนี้; ไม่ใช่เพื่อตัวกู. ส่วนที่เหลือนั้นก็เพื่องาน; ทำงานเพื่อหน้าที่อันนั้นแหละจะเพื่อทุกคน, เพื่อประโยชน์แก่ทุกคน.** ฉะนั้นจึงเกิดลัทธิที่ดีที่วิเศษขึ้นมา ที่ว่า : ความรัก ความเมตตา ความเห็นแก่กันและกัน ก็มีขึ้นมาในโลก.

คนต้องเลี้ยงชีวิตในความรับผิดชอบของตัว อันนี้ทำไป; แม้เราไม่ต้องทำการหาอาหารโดยตรง ได้มาเลี้ยงชีวิตโดยผู้อื่นให้ เหมือนพระไปบิณฑบาต อย่างนี้ก็ต่อถือว่าเหมือนกัน, เป็นการเลี้ยงชีวิตชนิดหนึ่งเหมือนกัน. เราก็ช่วยกันโดยวิธีอื่นทำงานเพื่อให้เรามีอาหารกิน ด้วยการงานอย่างอื่นชดเชยก็ได้. พระไปบิณฑบาตไปรับอาหารมาฉัน ถือว่าทำเพื่อเลี้ยงชีวิตก็ได้.

เรามีชีวิตแล้ว, มีชีวิตอยู่แล้ว จะทำอะไร ? ก็ทำการงาน เพื่อไม่ใช่ตัวเราก็แล้วกัน : เพื่อศาสนาก็ได้ แต่อย่าว่าเป็นศาสนาของเรา; **ทำเพื่อศาสนาก็คือ เพื่อสิ่งที่จะทำให้โลกนี้มีความสุข;** จึงเห็นได้ว่า ส่วนที่เราจะกัน

ไว้เลี้ยงปากเลี้ยงท้องนั้นนิดเดียว, ส่วนที่จะเป็นประโยชน์แก่โลกนั้นมากมาย; อย่างนี้
 จึงจะเรียกว่าทำงานเพื่องาน. เรื่องที่เป็น ๆ กันอยู่นั้น ไม่ใคร่เป็นไปในรูปนี้;
งานเพื่องานนั้น คุณจะไม่เคยรู้สึก หรือฝันถึง; เพราะว่า งานเพื่อกู เพื่อครอบครัว
 ของกู เพื่อลูก เพื่อเมียของกู นี่มันมากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ, เพื่อตัวกู-ของกูเข้ามา
 แทนที่มากขึ้น ๆ; เพราะฉะนั้น จึงกลายเป็นทำงาน **เพื่อสิ่งที่ต้องการ, เพื่อสิ่งที่กู**
ต้องการกันไม่มีที่สิ้นสุด : เพื่อลูกเมีย, เพื่ออะไร ต้องการไม่มีที่สิ้นสุด, ต้องการ
 ไม่รู้จักสิ้นสุด.

การทำงานเพื่ออะไรที่ไม่รู้จักสิ้นสุดนี้ เราก็มักเรียกว่า **ทำงานเพื่อเงิน**;
 เพราะว่าเงินเป็นเครื่องอำนวยความสะดวก, หรือเป็นตัวแทนของสิ่งเหล่านี้, เขาจึง
 เรียกว่า ทำงานเพื่อเงิน; เรียกว่าเป็นการทำงานเพื่อเงินโดยไม่ทันรู้ มากขึ้นจนเต็ม
 ไปหมด จนไม่มีเรื่องทำงานเพื่องาน. ทำงานเพื่อเงินกัน ถึงขนาดกิเลสครอบงำได้
 เหมือนกับญาติปิศาจครอบงำ แล้วที่นี้เลยไม่มีทางที่จะเป็นไปได้ที่ทำงานเพื่องาน;
 ส่วน**ทำงานเพื่อเงินนั้น ไม่มีที่สิ้นสุด**, ทำงานเพื่อตัวกู เพื่อของกู นั้นไม่มีที่สิ้นสุด
 กันเลย; นี่มันไม่ใช่ทำงานเพื่องาน ก็เพราะเหตุนี้. เมื่อต่างคนต่างก็**ทำงานเพื่อ**
ตัวกู-ของกู กันอย่างนี้ มันก็ต้องปะทะกัน คือการเบียดเบียนกันก็มีขึ้น; มีพวก
 ของตัว มีตัว; ตัวมันขยายออกเป็นพวกของตัว แล้วมันก็มากขึ้น, แล้วก็ต้อง
 แข่งขันกัน ต้องปะทะกัน; มันเป็นความทุกข์ในทางเบียดเบียนซึ่งกันและกัน.

ที่นี้ทำงานเพื่อเงิน ภายใต้อำนาจจิตใจที่เราร้อนเป็นไฟ, เป็นเหมือน
 ไฟเผาอย่างนั้น, เป็นไฟขึ้นมาในภายใต้อำนาจของการงานนี้ก็ได้, ก็เป็นทุกข์อย่างยิ่ง,
 เบียดเบียนกันอีก ก็เป็นทุกข์อย่างยิ่ง. ขยับเข้ามาถึงว่า เลี้ยงปากเลี้ยงท้องนี้ มีปริมาณ
 เท่าไร จึงจะเรียกว่าพอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง ? พอจะเห็นกันได้ไหม ว่า**เพื่อเลี้ยงปาก**
เลี้ยงท้องนั้น ที่จริงไม่ต้องการเท่าไร ทำงานเพียงเพื่อให้ชีวิตอยู่ได้นั้น ไม่ต้องการ

เท่าไร; แต่เรา ต้องการมากกว่านั้น มากกว่าที่จำเป็น สิบเท่า ร้อยเท่า พันเท่า หมื่นเท่า แสนเท่าก็ได้. นี่ไม่มีที่สิ้นสุด; เป็นเรื่องไม่มีธรรมชาติ ไม่มีตัวตน ที่เป็นธรรมชาติ, คือไม่มีตัวแห่งธรรมชาติ มีแต่ตัวของกิเลส.

พิจารณาต่อไปอีกก็ว่า เมื่อเคี้ยวกินอยู่นั้น อย่างไรเรียกว่าเพื่อเลี้ยงชีวิต ? อย่างไรเรียกว่าเพื่อกิเลส ? นั่นก็คือ การกินพออยู่ได้ตามปกติ ก็เรียกว่ากินเพื่อเลี้ยงชีวิต; ถ้ากินเพื่อเอร็ดอร่อยก็เพื่อกิเลสกิน. อาจถามว่า ถ้าอย่างนั้นอย่ากินให้อร่อยเสียหรือ ? อย่าทำให้มันอร่อยหรือ ? อย่ากินให้มันอร่อยหรือ ? แกล้งทำให้มันไม่อร่อยดูซิ. อย่างนี้คนไปเข้าใจผิดเสียแล้ว; ที่จริงอร่อยก็ได้ และก็ให้รู้สึกว่ารอร่อยได้ด้วย; แต่อย่าไปหลงไหลเข้า เท่านั้นเอง. อย่างนี้อร่อยก็ให้รู้, อย่างนี้ไม่อร่อยก็ให้รู้; แล้วก็ทั้งสองอย่างนั้นกินเพียงเพื่อให้ชีวิตนี้ตั้งอยู่ได้เหมือนบทปัจจุเวกขณที่สวดกันอยู่.

กินของอร่อยก็ได้ เพราะกินแต่เพียงเพื่อเป็นอยู่เท่านั้น, จะกินของอร่อยก็ได้ กินของไม่อร่อยก็ได้; แต่กินด้วยสติสัมปชัญญะแล้ว ก็เรียกว่ากินเพื่ออยู่เท่านั้น. ถ้าผลออกไปชอบ ไปอร่อย ไปเห็นแก่อร่อย, ประเดี๋ยวเถอะ มันเกิดความรู้สึกอย่างใหม่ อย่างอื่นขึ้นมา, เลยเป็นตัวกูขึ้นมา; จะชวนชวหาแต่ที่อร่อยแล้วอัดเข้าไป อัดเข้าไป, แล้วก็ยังอยากอยู่นั้นแหละ. ถ้ากินเพื่ออร่อย อิ่มแล้วก็ยังอยากอยู่นั้นแหละ; จะต้องอยากหาวิธีอย่างอื่นให้กินเข้าไปให้ได้อีก, เรียกว่าอาเจียนเสียแล้วก็ยังจะกินเข้าไปได้อีก, พูดว่าอย่างนี้ก็ยังสามารถทำได้ เพราะว่ากินเพื่ออร่อย. เพราะฉะนั้นคนจึงหาวิธีให้อร่อยมากขึ้นไปอีก, ด้วยการปรุง, ด้วยการอะไร ให้อร่อยมากขึ้นไปอีก ก็เลยกลายเป็นกินเพื่ออร่อย.

ศิลปะของการทำให้อะไรอร่อย ที่กำลังเจริญนี้ เพราะคนนิยมกันมาก ก็มีทางทำให้เจริญมาก ; คนเลยหลงอยู่แต่ในเรื่องความอร่อย ก็ต้องหาเงินมามาก,

เพราะว่าของอร่อยเป็นของที่แพงมากขึ้นมา. เขาต้องลงทุนทำให้เป็นพิเศษ ที่นี้เงินที่จะใช้เป็นค่าอาหารก็มากขึ้น เพราะต้องการกินให้อร่อย.

รู้จักแยกกันเสียบ้างว่า กินเพื่อเลี้ยงร่างกายนั้นมันอย่างหนึ่ง ไม่เป็นกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกับกิเลส; แต่กินให้อร่อย เพื่ออร่อย เพื่อเอรสรอร่อย นั้นเรียกว่า กินเพื่อกิเลส. อย่างแรกเรียกว่ากินอาหาร, อย่างหลังเรียกว่า กินเหยื่อ. กินเพื่อบำรุงร่างกายล้วน ๆ ตามความจำเป็นนั้นเรียกว่ากินอาหาร; แต่ถ้ากินเพื่ออร่อยลิ้น อร่อยแก่กิเลส นี้เรียกว่า กินเหยื่อ, เช่นสัตว์ที่กินเหยื่อ หรือกำลังกินเหยื่อ. อย่างนี้จะถูกความทุกข์ขยี้รดเอา โดยไม่รู้สึกรู้สิด เพราะกินเหยื่อ; ตัวกู-ของกูนี้ มันอยู่ฝ่ายที่กินเหยื่อ. ถ้ากินเท่าที่จำเป็นจะเลี้ยงชีวิต นี้ กินของสัมมาทิฐิ, ของจิตที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิไม่มีตัวกู - ของกู; มันจึงต่างกันอย่างนี้เรื่อย. พิจารณาอย่างนี้สมควรล้อยกับบทที่ปัจเจกชนได้ดี; บทปัจเจกชนโดยเฉพาะ หรือ ตั้งขณิกปัจเจกชนก็ก็ตาม เป็นเรื่องกินเพื่อมีชีวิตอยู่, กินด้วยจิตว่าง,กินของความว่าง; กินอะไรต่าง ๆ อย่างกินเหยื่อ เรียกว่ากินด้วยกิเลส.

สอนจิตใจดูบ้างว่า เราทำงานเพื่องาน หรือเพื่อตัวกู-ของกู

พิจารณาแล้ว จะเห็นได้ดีว่า ไม่ว่าเรื่องอะไรมีอยู่สองแขนง : คือ ทำด้วยตัวกู-ของกูได้, โดยไม่ต้องมีตัวกู-ของกูก็ได้. นี่เป็นหน้าที่ที่จะต้องไปคิดเอาเอง สังเกตเอาเอง จับตัวให้ได้เองว่า เรากำลังทำด้วยตัวกู หรือโดยไม่มีตัวกู. นับตั้งแต่เริ่มทำการงาน; งานนั้นมันเป็นเรื่องที่จะต้องทำอยู่แล้ว, เพราะการงานเป็นการเรียนที่แท้จริง. ถ้าไม่มีการงานจะไม่มีหนทางที่จะเรียนอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวกับกิเลส ว่าตัวกู-ของกูนี้; ถ้าไม่ออกไปทำงานกับบุคคลที่สอง ที่สาม จะไม่มีทางสังเกต; มันเงียบสงบอยู่. พอไปเข้าใกล้บุคคลที่สอง ที่สาม เจอกันเข้าแล้วทำอะไรด้วยกันเท่านั้น จะเป็นหนทางเป็นโอกาสให้ตัวกู-ของกูนั้นไหลออกมา;

มองดูจะเห็นว่า อ้าว, มีอยู่เยอะแยะไปหมด. งานนั้นจึงเป็นทั้งบทเรียน และเป็นทั้ง สิ่งที่จะต้องฝึกอยู่ทำอยู่ อันเป็นหน้าที่ของธรรมชาติ ที่สังขารจะต้องอยู่หนึ่งไม่ได้.

การทำงานนั้นเป็นบทเรียนที่จะเป็นเครื่องทดสอบว่า มีตัวกูหรือไม่มี มีมากมีน้อยอย่างไร ? ทำงานอยู่คนเดียว ก็มีโอกาสทดสอบ ตัวกู-ของกู ว่ามี หรือไม่มี ดีกว่าไม่ทำงาน. ดังเช่น โกรธได้ตามลำพังคนเดียวอย่างนี้ก็มี คือ คิดนึกผิดไป ในทางมีตัวกู-ของกู, มีความทุกข์อะไรก็ได้. ทำงานเป็นหมู่หลายคน แล้วยิ่งเห็นยิ่งรู้ได้ง่าย ว่ามีตัวกู-ของกู ประเภทไม่ยอม; เป็นโมหะ, หรือว่าประเภท โทสะ เกลียด โกรธ นี่เป็นได้ง่ายที่สุด; พอไม่ตรงกับเรื่องที่ต้องการ ก็โกรธ ก็เกลียด ก็มีตัวกูประเภทนี้ขึ้นมา, หรือเขยิบออกไป เป็นตัวกูที่ไม่รู้จักยอม ไม่รู้จัก ยอมใครทั้งนั้น,เป็นตัวกูอันแท้จริง.

พึงจำไว้เสมอว่า **ทำงานนั้นแหละ คือการปฏิบัติธรรม.** คนโง่ ๆ ไม่เชื่อ; คนที่ว่า “จิตว่างทำงานไม่ได้นั่น” พวกคนเหล่านี้เขาไม่เชื่อ, ไม่เชื่อ คำพูดที่บอกว่า การทำงานนั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม, เขาไม่เชื่อว่า มันเป็นเรื่อง อย่างเดียวกัน. **เมื่อเข้าใจเรื่องทำงานด้วยจิตว่างไม่ได้ ก็ต้องเข้าใจว่าการทำงาน นั้นแหละคือการปฏิบัติธรรมไม่ได้อยู่นั่นเอง.** ถ้าเข้าใจได้พร้อมกันหมดว่าเป็นอยู่ ด้วยจิตว่างก็ได้, ทำงานด้วยจิตว่างก็ได้แล้ว, อันนั้นแหละคือการปฏิบัติธรรม; ไม่ต้องแยกไปปฏิบัติธรรมที่วัด หรือโอกาสอื่น, **การทำงานนั้นแหละคือโอกาสที่จะ เกิดตัวกู - ของกูได้มาก.**

ตัวกู เรื่องโลก เรื่องรักนี้ก็ยังไม่แรง เท่าตัวกูเรื่องไม่ยอม, ตัวกู เรื่องไม่ยอมนี้ ตัวกูอย่างนี้แรงกว่าเรื่องอื่น. ตัวกูที่ทำให้โกรธ ให้เกลียด นี้ยังไม่ แรงเท่าตัวกูที่ไม่ยอม; ไม่ยอม แม้ว่าไม่โกรธแล้วก็ยังไม่ยอม. ตัวโมหะชนิดลึก ราคะ โลกะ นี้ก็เป็นตัวกูชนิดหนึ่ง, **โทสะ โทคะ นี้ก็เป็นตัวกูชนิดหนึ่ง;**

แต่ยังไม่ลึกเท่าโมหะ ซึ่งเป็นตัวที่ไม่รู้จักยอม. ตัวที่ไม่รู้จักยอมนี้มันเกิดง่ายที่สุด เมื่อเกี่ยวข้องกับระหว่างบุคคล; เพราะการไม่ยอมนี้ มันคือไม่ยอมต่อบุคคลอีกคนหนึ่ง หรือหลายคน. ถ้าชนะตัวภูขนาดโมหะนี้ได้ ก็ยอมจะชนะตัวภูขนาดอื่นได้, ชนะระคะ โลงะ โทสะ โภระ นั้นจะไม่ยาก; ตัวภูชนิดอัสมิมานะนี้ชนะให้ได้มากเข้าไว้เถอะ, เรื่อง โลงะ โทสะ นั้น จะทำได้ง่ายกว่า.

ขอให้ถือว่า โอกาสที่เราทำงานนี้ เราทดสอบจิตใจเรื่อย : เราทำด้วยความรู้สึกที่เราทำงานเพื่องานจริงหรือเปล่า ? ทำงานให้เขายกย่อง สรรเสริญ ให้เขาชอบใจเรา ให้เขาให้รางวัลเราอย่างนี้หรือเปล่า ? ทำงานกับบุคคลที่สอง ที่สามนั้น เรามีความคิดนี้ไปในทางไม่ยอมหรือเปล่า ? เมื่อมีอะไรกระทบกระทั่งกันนิด ๆ หน่อย ๆ เราไม่ยอม, เราไม่ยอมขอโทษ เราไม่ให้ภัย, เราถือสาหาความอะไรอยู่; ประเภทนี้ละเอียดมาก แม้ไม่ค่อยวุ่นวายแรงอะไร; ต้องมีความสังเกตมากจึงจะเห็น.

เรื่อง “ไม่ยอม” เป็นปัญหาที่ละเอียด ต้องแก้ไข

ผมพูดเมื่อวันก่อนนี้ว่า วัดเรา มีปัญหาเหลืออยู่อย่างเดียวแล้ว คือ เรื่อง ตัวกู-ของกูที่ไม่ยอมนี้ ปัญหาอย่างอื่นก็ไม่ค่อยมีเท่าไร. ที่พระเถรมีอยู่มาก เหลืออยู่มาก ก็คือเรื่องไม่ยอม, ตัวกูที่ไม่รู้จักยอม; “ไม่รู้จักยอม” นี้ กว้างมากนัก คุณไปคิดดูเองเถิด กว้างมากนักหลายสิบแขนง หลาย ๆ สิบแขนง ที่ไม่ยอม.

พอมนุษย์มีปัญญามาก ทำให้เจริญได้มาก ความไม่ยอมนี้ละเอียด : มันไม่ยอมให้คนนั้นคนนี้, ไม่ยอมให้กับอาจารย์, หรือคนที่สูงกว่าก็ไม่ยอม, ตัวเล็ก ๆ กว่า ก็ไม่ยอม, ไม่ยอมโดยประการทั้งปวง. ไม่ยอมเป็นฝ่ายต่ำกว่า ไม่ยอมเป็นฝ่ายแพ้ ไม่ยอมเป็นฝ่ายอดกลั้น ฝ่ายผิด; ยิ่งเป็นอะไร อายุมากขึ้น “ไม่ยอม” ยิ่งรุนแรงมากขึ้น กิเลสด้านนี้ ยิ่งแก่กล้าขึ้น. “เรื่องไม่ยอม” นี้ลำบาก เป็นปัญหา

ที่ลำบาก; นี่เขาเรียกไว้โดยเฉพาะว่า อหังการ มมังการ : ตัวกู-ของกู, เป็นความรู้สึกว่าตัวกู เป็นความรู้สึกว่า ของกู. อหังการ มมังการ นี่เป็นกิเลสใหญ่ กิเลสประธาน, กิเลสที่ว่าเป็นปัญหาของทั้งหมด เกิดขึ้นมาที่ไรละก็แปลว่าสูงส่งเลย เต็มที่อยู่ตลอดเวลา ทั้งหลับทั้งตื่น.

ความไม่ยอมซึ่งเป็นกิเลสใหญ่นี้ เกิดขึ้นต่อเมื่อมีอารมณ์มากกระทบ, มีเรื่อง มีอะไรทำให้เกิด; การเกิดอย่างนี้มีมาก เกิดได้โดยไม่ทันรู้ และเกิดได้ง่ายที่สุด เกิดได้เร็วที่สุดในวันหนึ่ง ๆ. ความไม่ยอมจนเป็นความเคยชินเสียแล้ว ละได้ยาก; เพราะเกิดเป็นความเคยชินจนเป็นนิสัย จึงทำให้ละได้ยาก. เกิดครั้งแรกยังไม่เคยชินเป็นนิสัย มันก็ละยากอยู่แล้ว; ที่นี้มันเกิดเสียจนเคยชินเป็นนิสัย มันก็ยิ่งละยากมากขึ้นอีก จนมีคำกล่าวที่ว่า ต้องใช้เวลานานหน่อย, ขนาดบำเพ็ญบารมีนาน ๆ ปฏิบัติมาก ๆ เท่านั้น จึงจะละสังโยชน์ ละอนุสัย คือความเคยชินเหล่านี้ได้.

ได้เตือนกันอยู่เสมอว่า เราจะต้องทำงานกันอีกมาก, ฉะนั้นตลอดเวลาที่ทำงานอีกมากนี้ต้องทำบทเรียนเรื่องไม่ยอมนี้ให้ดี ๆ. ในการทำงานนั้นจะเกิดตัวกู-ของกู เกิดความไม่ยอม เกิดความอยาก เกิดความต้องการ เกิดอะไรซ่อนเร้นลึกลับอะไรอยู่อีก; ขอให้พิจารณาศึกษาอยู่ตลอดเวลาที่ทำการงานอยู่นั้น. ถ้าศึกษาอยู่อย่างนี้ ก็พอถมไปแล้ว, พอแล้ว ไม่ต้องไปเรียน ไม่ต้องไปปฏิบัติที่ไหน, ไม่มีอย่างอื่นที่มีผลดีกว่านี้, ไม่การทำอย่างอื่นที่ดีกว่า ในการทำงานนี้. **ทำงาน หรือปฏิบัติธรรมก็ตาม เมื่อไม่รู้ว่า กิเลสอยู่ที่ตรงไหนนั้น มันยาก, ปฏิบัติธรรมเมื่อรู้ว่ากิเลสอยู่ที่ไหน จะทำได้ง่าย : จ้องที่จะจับตัวกิเลสที่มันจะเกิดได้ง่ายที่สุดในขณะที่ทำงานนั้น;** เหนื่อยขึ้นมาก็โกรธแล้ว ไม่ต้องมีอะไรหรอก ถ้าความคิดไม่สูงจริง พอรู้สึกเหนื่อยขึ้นมาก็โกรธแล้ว โกรธแดด โกรธลม โกรธฟ้า โกรธฝน โกรธอะไรก็ได้; มันมากเกินไปอย่างนี้. เหนื่อยขึ้นมา หิวขึ้นมา อะไรขึ้นมา มันก็ต้องมีอาการปรุงเป็นตัวกู-ของกู ขึ้นมาโดยไม่ทันรู้, ไม่มีสติสัมปชัญญะพอก็ยอมปรุงเป็นตัวกู-ของกูได้.

ทำงานหลาย ๆ คนนั้น ย่อมมีอะไรเพิ่มขึ้นมา คือจะเอาเปรียบกัน จะอิจฉา ริษยากัน จะแกล้งกัน จะแข่งกัน จะดูหมิ่นกัน, อย่างนี้มีมาก มีช่องทางที่จะเกิดกิเลสมาก. อากาโรเหล่านี้ ผมตั้งข้อสังเกตมามาก; เพราะว่ามีหลายคน มีบางคน ทั้งที่เขาขอมว่าจะทำอะไรให้ผม; แต่เขาไม่ยอมทำตามที่ผมต้องการ. ดูให้ดีเถอะทั้งที่เขาจะทำงานให้ผมนี้ เขาไม่ยอมทำตามที่ผมต้องการ; เพราะ**ไม่ยอม**. ถ้าจะทำอะไรให้ผมสักชิ้นอย่างนี้ เขาจะต้องทำตามความชอบใจของเขา แล้วเอามาให้ผม. อย่างนี้มันคืออะไร ? นั่นก็คือกิเลส คือความไม่ยอมนั้นแหละ; คือว่า **กิเลสนี้จะต้องมีว่า “ความคิดของกูจะต้องถูกกว่า เราจะต้องถูกกว่าคนอื่นเสมอ”, ความคิดนี้จะต้องคอยหาโอกาสสงวนความคิดอันนี้ไว้; กว่าจะมีความยอมนั้น ยังยากต่อไปอีกนาน, อีกนาน กว่าจะมีความรู้สึกที่เป็นความยอม. ยิ่งถ้าเรียนมามาก ยิ่งมีชื่อเสียงมาก่อน หรือมีอะไรมาก่อน ก็ยิ่งยอมยาก; และถ้าเขาเชื่อว่า เขาทำได้ดีกว่าใครในถิ่นนี้ละก็ ยิ่งไม่มีทางที่จะยอมอะไรได้ง่าย ๆ. เพราะฉะนั้นเราจึงมีเถียงกัน เรื่องทำอะไรอย่างไรรันไปเรื่อย ๆ, นี่ก็เป็นเพราะเรื่องเดียวคือลักษณะของความไม่ยอมนี้.**

เรื่องไม่ยอมนี้ เป็นความไม่ยอมของกิเลส ไม่ใช่ความไม่ยอมอันแท้จริง; ในส่วนที่เป็นความจริง หรือว่าเป็นเหตุผลที่แท้จริง, ความรู้สึกที่เป็นเหตุผล หรือ ความจริงนี้นั้นมีกำลังน้อย มันสู้กำลังของกิเลส ที่เป็นความดีอันนี้ ไม่ยอมนี้ไม่ใคร่จะได้. มันก็ถูกละ ในส่วนความคิดเห็นอื่นถูกต้องไม่ยอมนั้น มันก็ถูก; แต่ทว่าไม่ใช่ถูก อย่างมีประโยชน์. ยกตัวอย่างเช่นว่า ไม่ยอมแล้วก็ไม่เลิกไม่ทำ, หรือทิ้งหนีไป, หรือลาออกจากนี้ไปทำบริษัทอื่น; อย่างนี้ก็เรียกว่ายังโง่อยู่. ถ้าถูกต้องจริงก็ควรจะทำไปแล้วให้มีการตกลงกันได้ ว่าเรื่องนี้ดีจริง ถูกต้องจริงตามนั้นจริง ๆ พุทโธให้รู้เรื่องกันเสียในที่สุด.

เดี๋ยวนี้คนมีวิชาความรู้ ความสามารถ มักจะไม่เป็นอย่างนี้; พอสะดุดอะไรหน่อยเขาก็สลัดทิ้งไปเลย ไปหาโอกาสแสดงความเก่งของเขาที่อื่นต่อไปอีก, ไม่ยอม

ที่จะทำอะไรในแผนการใหม่ ที่จะเอาชนะใจเขาได้ โดยสุภาพ โดยถูกต้อง โดยราบรื่น โดยอะไรทำนองนั้น. พอมีคู่กรณีก็ประชดตัวเอง เลยไม่ทำเสียก็มี; ความไม่ยอมของผู้เชี่ยวชาญ ของผู้มีความรู้ ผู้ยึดถือตัวตนมักมีอย่างนั้น. ความไม่ยอมอย่างนี้ มันเนื่องมาจากกิเลสของคนถูกคนตรง, คนที่ยึดอุดมคติเอาความถูกต้อง ความตรง เอาความซื่อสัตย์เป็นหลัก นี่ก็เหมือนกัน; มักเป็นไปในรูปนี้ทั้งนั้น.

ที่ว่าตรง ว่าถูก ว่าซื่อสัตย์ อะไรนั้น ยิ่งกลายเป็นโง่มากขึ้นไปอีก เพราะมันสร้างกิเลสไม่ยอมมากขึ้นไปอีก, สร้างตัวกู-ของกูมากขึ้นไปอีก. บุคคลยังไม่ใช่พระอรหันต์ ยังไม่ต้องอวดดีกันนัก;ความจริง ความตรง ความถูกต้อง ความซื่อสัตย์ยังไม่ใช่จริง; มันมีลักษณะอย่างนั้นนะถูกแล้ว; แต่ความซื่อสัตย์ก็มีกิเลสที่ไม่ยอมอยู่มาก, คนตรงก็มีกิเลสที่ไม่ยอมอยู่มาก, แม้คนคดก็มีกิเลสที่ไม่ยอมอยู่มาก. เพราะฉะนั้นอย่าเข้าใจว่า **คนซื่อจะไม่มีอะไรแล้ว;** ยังมีเหมือนกันที่ต้องระวัง. **ความซื่อแน่นแหละมันจะออกเป็นตัวกู-ของกู ขึ้นมา** เนื่องด้วยคนอื่นก็มี, เป็นทุกข์เสียคนเดียวตามลำพังตัวก็มี; แปลว่า ตัวกู-ของกู ยกหู ชูหาง นี้ เข้าที่ไหนไม่ได้ทั้งนั้น, เข้าที่ไหนละก็เป็นเกิดเรื่องทีนั้น: ไปเข้ากับคนซื่อ มันก็ทำให้คนซื่อลำบาก, ไม่เข้ากับคนถูก ก็ทำให้คนถูกลำบาก, ไปเข้ากับคนมีความรู้ ก็ไปทำให้คนมีความรู้ลำบากไป.

กิเลสตัวเดียว ตัวนี้แหละที่ทำให้เป็นตัวกู-ของกูนี้ คือทำให้จิตไม่ว่าง ทำให้จิตวุ่นอัดเต็มไปหมด ไม่มีว่างอย่างร้ายแรง. **ที่ทำ ที่คิดอยู่ว่า ทำดี ทำตรง ทำถูก ทำซื่อสัตย์ ทำอะไรอยู่ ก็ยังต้องระวัง;** เพราะกิเลสตัวนี้มันไม่ใช่มาจากฝ่ายข้างคดอย่างนั้นก็ได้, มันมาจากจิตส่วนเดียวที่เรียกว่าดี ว่าตรง ว่าซื่ออะไรก็ได้; มันก็เกิดไม่ยอมขึ้นมาได้เหมือนกัน. มีความตรง ความซื่อ อะไรเหล่านี้ ก็กลายเป็นเชื่อเป็นบ้าบิ่น เป็นอะไรไปได้ โดยไม่รู้สึกรู้สึ.

เป็นผู้ถือรั้น, เป็นคนมีอาการถือรั้น นี้ก็อย่างหนึ่ง, นี้ก็ได้แก่กิเลส **ชั้นพรหม สูงมาก** ไม่ใช่กิเลสชั้นกามาวจร หรือกิเลสชั้นมนุษย์. **กิเลสชั้นพรหม ชั้นสูงสุด คือกิเลสของผู้ที่ติแล้ว ชื่อแล้ว ตรงแล้ว อะไรแล้ว, นี้กิเลสชั้นพรหม.** ถ้าเป็นกิเลสของคนคน คนไม่ชื่อละก็อย่างนั้นแหละ **เป็นกิเลสธรรมดา,** ถ้าเป็นของ เทวดาชั้นต่ำ ๆ เตี้ย ๆ ก็เรียกว่า กิเลสของผู้ดี. ความชั่วของผู้ดี นี้มันมีอยู่ ชนิดหนึ่ง; กิเลสที่เป็นตัวกู-ของกู ในอันดับนี้ก็เป็นอย่างว่า : ฉันมีฝีมือ ฉันมีความรู้ ฉันมีความชำนาญฉันมีปริญญา ฉันมีอะไร ๆ ฯลฯ; ทั้งหมดนี้ใคร ๆ สู้ฉัน ก็ไม่ได้. นี้ระวังให้ดีเถอะ; ที่ว่า “ฉัน, ฉัน...” นี้ก็ระวังให้ดี; **เป็นตัวกู-ของกู ยกหู ชูหางร้ายกาจที่สุด เป็นอย่างพรหม. กิเลสของ พวกครูบาอาจารย์ก็อยู่ในพวกนี้, เผลอไปก็เป็นกิเลสชนิดนี้. พ่อแม่ที่มีต่อลูก ก็มี ลักษณะอย่างนี้, นักปราชญ์ ถ้ามีกิเลสก็มีในรูปนี้. นักปราชญ์ทางโลก ๆ เขาไม่ได้ หมายถึงหมดกิเลส ยังมีกิเลสอยู่, แล้วกิเลสของนักปราชญ์ก็อยู่ในรูปนี้, ชั้นพรหมด้วยกันทั้งนั้น หรือกิเลสชั้นสูงสุดด้วยกันทั้งนั้น.**

ปัญหาเรื่องอย่างอื่นยังมีอีกคือ เรื่องรัก, หรือเรื่องเกลียด, แล้วก็ระวัง กิเลสเรื่องนี้เรื่องไม่ยอมนี่. ดูให้ดีว่า **ในการทำงานกันเป็นหมู่เป็นอะไรเหล่านี้ เป็นทางให้เกิดกิเลสทุกชนิดนั้นแหละ, แล้วเป็นช่องทางของกิเลสชนิดไม่ยอม มากกว่าอย่างอื่นหมด ซึ่งเสียหายมากมาแต่เดิมด้วย.**

ที่ว่ากิเลสมีมาแต่ในท้องถิ่น ที่จริงไม่ถูก; ใครจะพูดว่ามีมาแต่ในท้องถิ่นก็ตาม แต่ผมไม่พูด. อาจมีเชื้ออะไรมีมาแต่ในท้องถิ่นบ้างก็เป็นได้ แต่มันเพิ่งจะมาพิกัดตัว มาอะไรกันข้างนอกนี้, คือเมื่อออกมาจากท้องถิ่นแล้วทั้งนั้น. ถ้าคนในบ้านเรือนนี้ คนในสกุลนี้ มีแต่คนเย่อหยิ่ง จองหงอ ไม่ยอมใคร, เด็ก ๆ อายุขบเดียว ก็เป็นกันเต็มที่แล้ว, สองขวบ สามขวบ ก็ยิ่งรุนแรงมากขึ้น ๆ. แต่สภาพอย่างนี้ไม่มี

ถ้าเป็นครอบครัว หรือเป็นตระกูลที่มีระเบียบดี มีวินัยดี มีศีลธรรมสูง คือตามแบบของพุทธศาสนานี้แล้ว;ไม่มี, เด็ก ๆ เกิดมาก็มีไม่ได้. เชื่อที่ว่าจะให้มีมาแต่ชาติก่อน หรืออะไรทำนองนั้น ถ้ามีบ้างมันก็น้อยเกินไป; ไม่ควรจะเป็นมากเหมือนกับที่มาพักตัวนับตั้งแต่แรกลืมตาขึ้นมาในโลกนี้.

ที่ว่า “ได้มาแต่ในท้อง” ถ้าจะได้มาบ้างก็เพียงนิดเดียว ๆ หรือนิดเดียวที่รุนแรงเท่านั้น,สภาพของมันสมอง ของเส้นประสาท ตัวหนึ่งคนหนึ่งมันเอื่อย ๆ, ตัวหนึ่งมันฉุนเฉียวรุนแรง. ที่นี้มันจะมาพักตัว เป็นคนที่ยกหู ชูหางมากที่สุดก็ได้ หรืออยู่ไป ๆ ไม่ค่อยจะยกหู ชูหางก็ได้; ในส่วนที่มีกิเลสอะไรบ้างนั้น ก็มาใส่กันทีหลัง. ส่วนความมากน้อย หรือความรุนแรงไม่รุนแรงนี้มีพื้นมาในนิสัย ก็จริงเหมือนกัน; อายุ ๓๐-๔๐ ยังเป็นอยู่อย่างนั้น, ถ้ามีความเคยชินอย่างที่เราเรียกว่า เป็นนิสัยสันดานแล้วแก้ยาก.

อย่างไรก็ดี ก็จำเป็นจะต้องแก้ไขกันไป จะปล่อยไปไม่ได้. มาบวชพระบวชเณรกันก็เพื่อจะแก้สิ่งเหล่านี้; จะให้ดีที่สุด ต้องแก้กันเสียตั้งแต่ที่แรก. แต่โดยมาก ที่แรกก็แก้ไม่เป็นเสียแล้ว; แก้ไม่เป็น เพราะเหตุว่า หมู่คนนั้นมีวิมุตธรรมเลวมาก, ไม่รู้จักเรื่องของศาสนา ไม่รู้จักเรื่องของจิตใจคือมีวิมุตธรรมที่เลวมาก ปล่อยกันไปตามเรื่อง หรือส่งเสริมกิเลสเสียเข้าไป; ไม่เหมือนหมู่ชนที่มีวิมุตธรรมสูง เช่นที่เคยเข้าถึงธรรมกันมาแล้วตั้งแต่ก่อนโน้น, หลายร้อยปีหลายพันปีกันมาแล้ว, เครื่องครัดในหลักเกณฑ์ของธรรมะ, ทุกอย่างเป็นไปในทางบังคับตนเอง มีร่องมีรอยของธรรมอยู่เป็นประจำ หลายชั่วอายุคนมาแล้วอย่างนี้; เรียกว่าครอบครัวนี้มีวิมุตธรรมสูง มีบุญมาก.

วิมุตธรรมไทยเนื่องมาจากพุทธศาสนา ควรสั่งสมอบรมไว้

เด็ก ๆ ที่เกิดมาในครอบครัวที่มีวิมุตธรรมสูงอย่างนี้ มีทางที่จะมีกิเลสน้อย มีปัญหาหน่อย, ครอบครัวชนิดนี้เห็นจะหายากเข้าทุกที; เพราะว่าโลกหมุนไปในทาง

สายอื่นเสียแล้ว, ไม่ใช่สายของพระศาสดาของธรรมะ. โลกหมุนไปในเรื่องสวย เรื่องงาม เรื่องเอร็ดอร่อย สนุกสนานทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง ตามแบบอเมริกัน หรือแบบอะไร ที่เขาเรียกกันใหม่ ๆ นี้ไปหมดแล้ว. คุณธรรมสูงไปไม่ได้; มีแต่ *วัฒนธรรม* : *เอา, ได้, ตัวกู-ของกู*, กินดีอยู่ดีพิเศษกว่าผู้อื่น; อบรมกันแต่อย่างนี้. **ไทยเรานี้เคยมีวัฒนธรรมสูงก็พลอยถูกครอบงำให้เปลี่ยนแปลงไปด้วย.** เรื่องนี้เป็นปัญหามากที่สุดต่อไปข้างหน้า จนจะต้องล่มจม วินาศกันไปให้เห็นดำตาสีเสียดครวหนึ่งแล้วค่อยกล้วกันใหม่ ค่อยคิดกันใหม่ ค่อยตั้งต้นกันใหม่.

วัฒนธรรมมีประโยชน์ สำคัญมาก ก็คือหมายถึงอย่างนี้ : **คือระเบียบปฏิบัติในหมู่มนุษย์นั้นซึ่งทำไว้ดี ถูกต้องตามหลักการ ที่จะกำจัดกิเลสอยู่ในตัว.** นี่แหละวัฒนธรรมสูง วัฒนธรรมดี; **แล้วก็มีศาสนาส่วนที่สูงขึ้นไป ผสมอยู่ส่วนข้างบน คือเหนือขึ้นไปอีก, ในทางจิตใจนี้ ยังมีหลักศาสนาอีก.** โดยพื้นฐานการเป็นอยู่ในบ้านเรือน ครอบครัว นี้ก็ต้องมีวัฒนธรรม, แล้วจิตในส่วนที่สูงขึ้นไปอีก ก็มีหลักพระศาสนา, หลักพระธรรมโดยตรง แต่ต้องไปแนวเดียวกัน.

วัฒนธรรมประจำชาติไหน ก็ต้องเป็นไปตามที่ว่าดี และชาตินั้นนับถือศาสนาอะไร. ไทยเรานับถือศาสนาพุทธ วัฒนธรรมประจำชาติไทยก็จะมีหลักอนุโลมไปตามหลักศาสนาพุทธ คือ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น. **บรรพบุรุษของไทยแต่ก่อนนั้น เขามีความไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่มาก; เพราะฉะนั้นเขาจึงสอนลูกหลาน ให้อดให้ออม ให้ออม ให้เมตตา ในกรุณา ให้ให้อภัย ให้บริจาคจนไม่เห็นแก่ตัว** อย่างนี้เป็นต้น. **นี่เป็นวัฒนธรรมโบราณของไทย สอนให้สุภาพ ให้อ่อนโยน ฯลฯ เหล่านี้มาจากความยินยอมทั้งนั้น.**

ครั้งวัฒนธรรมแบบตรงกันข้ามเข้ามา เป็นวัฒนธรรมเนื้อหนัง จนเขาเรียกว่าเรื่องหนัง, คือเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง; **ความดี ความงาม ความ**

ประเสริฐทางจิตใจก็ถูกทอดทิ้ง เปลี่ยนหมด กว่าารู้สึกตัว นี่ก็คงอีกนาน, กว่าจะกลับตัวกันได้อีก จะต้องถูกลงโทษอย่างเจ็บปวดเสียที่หนึ่งก่อน. ยิ่งเป็นกันทั้งโลก รวมกันทั้งโลกแล้วยิ่งยาก ยิ่งไปไกลกว่านี้อีกจนวินาศเสียที่ก่อน; หากความสุขไม่ได้, สังเวชลง-สังเวชลง, จึงจะเปลี่ยนกันใหม่ ตั้งต้นกันใหม่ ได้รับการเอาใจใส่กันอีกที, ถึงรอบที่ศาสนาจะเป็นของดี มีประโยชน์กันขึ้นอีกที.

ขณะนี้เรียกว่า ศาสนาถูกเหยียบย่ำไปตาม ๆ กัน; ผู้สนใจในธรรมมีน้อยนัก. จริงอยู่เราไม่ถือว่าโลก หรือคนทั้งโลก มาศึกษาธรรมะอยู่อย่างนี้ จะไม่มีความหมายเลยสำหรับโลก; มันก็มีความหมายอยู่จำนวนหนึ่งเหมือนกัน แต่น้อยเกินไป มีเสียงดังไม่พอ, ไม่อาจจะจุดกันให้หันมาสนใจ ใช้ศาสนาให้เกิดประโยชน์ได้; ต้องถูกลงโทษกันขนาดหนัก ๆ จึงจะกลับตัวได้.

ใครที่เหลียวมาสนใจศาสนาไม่ก็คน ก็จะต้องถือว่า โชคดีมีบุญบ้าง; ส่วนใครที่หันหลังให้ศาสนาตาม ๆ เขา ก็ตามใจเขาซิ. เราเอาข้างไม่มีความทุกข์ใช้ก็แล้วกัน, ให้ไม่ตกอยู่ได้อำนาจคนเหล่านั้นไว้บ้าง; ถึงเขาจะเป็นอย่างไร หรือเขาจะทำอย่างไร ก็ปล่อยไปตามเรื่องของเขา; เพราะว่าถ้าเราปฏิบัติธรรมถูกต้องแล้ว ไม่มีอะไรจะมาทำอะไรได้, แม้แต่ความตายก็ทำอะไรไม่ได้ความตายก็ไม่มีความหมาย. เราทำอะไรของเราก็ได้ อยู่อย่างไรของเราก็ได้ ไม่ถึงกับต้องปะทะกัน, เรื่องปะทะกันเราไม่เอากับเขา.

เรื่องที่เราจะต้องปฏิบัติให้ได้ผลแน่นอน ชนิดที่ไม่ทำให้หลงได้มากมาย, เช่นเป็นแต่เพียงคนที่กินอาหาร แสดงหาอาหารมากินอย่างอาหาร เท่านั้นก็พอ. **อย่าเป็นคนเที่ยวหาเหยื่อ มาเที่ยวกินเหยื่อ อะไรไม่รู้จักอ้ม ไม่รู้จักพอ อย่างนั้นเลย.** ให้เรามีความเป็นอยู่กันอย่างมีแบบแผน, การเป็นอยู่ การครองชีวิตของเราอย่างชาวพุทธ ก็ยังทำได้; ผู้อื่นทำไม่ได้ ก็ทำกันไปคนละแบบ.

ในที่สุด ให้มีการเป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ทำงานด้วยจิตว่าง นี่ต้องทำให้ได้, เป็นสิ่งที่ทำได้โดยแน่นอน. แม้มีคนสักสองสามคนในหมู่คนหลายร้อยคน หลายร้อยล้านคน, ในโลกที่มีที่พันล้านคนก็ตามเถิด; เป็นอยู่ด้วยหลักกรรม เรื่องสุญญตาของพระพุทธเจ้านี้ ก็ยังอยู่ได้, เป็นอยู่ด้วยจิตว่าง ทำงานด้วยจิตว่างเพียงนี้ก็ได้อ. แต่แล้วก็ไม่เข้าใจเสียเอง เราไม่มีความรู้ในเรื่องนี้เสียเอง เราเป็นพุทธบริษัทปลอมเสียเอง; อย่างนี้จึงไม่ได้รับประโยชน์จากพุทธศาสนา.

ฟังศึกษาเนื้อแท้ของพุทธศาสนา เพื่อช่วยตนเองพ้นทุกข์ แล้วช่วยผู้อื่นบ้าง

เนื้อแท้ของพุทธศาสนา เรากลับไม่สนใจ, ถ้าไปสอนเสียว่า สุญญตาไม่ใช่เรื่องของมนุษย์สมัยปัจจุบันด้วยแล้ว อย่างนี้ก็ทำลายพุทธศาสนาหมดเลย. ขอให้ไปอ่านเรื่องกลองอานกะที่กล่าวไว้; เป็นเนื้อแท้เรื่องสุญญตา ดังที่พระพุทธเจ้าตรัส : มีเรื่องว่า กลองอานกะของพวกกษัตริย์ทศาสัพทะ มีแผลแตก หรือผุ หรือลี เขาก็หาเนื้อไม้อื่นมาทำเป็นไม้ขุดปะ เสริมลงที่รอยแตกทุกคราวไป. เมื่อกลองนั้นถูกขุด เชื่อมปะ นานเข้า, สมัยหนึ่ง เนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดไปเหลืออยู่แต่เนื้อที่เสริมขุดใหม่ พอยึดกันอยู่; ฉนั้นใดก็ฉนั้น. ในกาลยี่ดียวฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย ไม่สนใจเรื่องสุญญตา แต่ไปสนใจเรื่องที่ตั้งขึ้นใหม่ร้อยกรองใหม่ ก็แปลว่าเนื้อแท้ของพุทธศาสนาหายไปเหมือนกลองใบนั้น. เมื่อใดไม่สนใจเรื่องสุญญตา เมื่อนั้นเกิดการเนื่องอกใหม่ อธิบายหมด, ระเบียบต่าง ๆ เลอะเลือนหมด, เป็นอันสิ้นสุดของพุทธศาสนา.

ถ้าหลักที่ว่า ไม่มีอะไรควรจะมีนั้นหมายความว่า เป็นตัวเรา-ของเรา, นี้อยู่ในใจของมนุษย์แล้วละก็ พุทธศาสนายังไม่หมด; เพราะนั่นเป็นเนื้อแท้

ของพุทธศาสนา. โดยวิธีใดก็ตามใจ ถ้ายังมีความรู้สึกในใจของมนุษย์อยู่ว่า “ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมาย ว่าตัวกู ว่าของกู” นี้อยู่ไปเรื่อย ๆ แล้ว พุทธศาสนาก็ยังอยู่.

ในการเกี่ยวข้องกับคนอื่น เมื่อไปทำอะไรกับคนอื่น โดยที่เราเองยังไม่ได้ทำความรู้สึกในหลักที่ไม่มีตัวกู-ของกู ต้องพยายามฝึกฝนตัวเอง อบรมตัวเอง ด้วยความรู้สึกชนิดนี้เสียก่อน. ถ้าปุถุชนยังทำไม่ได้, เป็นพระเป็นเณรแล้วก็ควรจะทำให้ได้; บวชชั่วคราว หรือจะบวชตลอดชีวิต ก็มีเรื่องเดียวกันนั้น และข้อเดียวกันนี้, และสอนฆราวาสก็ข้อนี้ ส่วนที่เขาจะทำได้หรือไม่ได้ก็ตามใจเขา. ทำได้ในระดับต่ำก็เป็นฆราวาส ทำได้ในระดับสูงก็เป็นบรรพชิต; ที่ถูกควรจะเป็นอย่างนั้น; แต่ว่าในที่สุดก็ไม่เป็นอย่างนั้น : บรรพชิตทำอะไรไม่ได้เลยก็มี ฆราวาสบางคนทำได้ดีกว่าก็มี.

ที่จริงความเป็นพระไม่ได้อยู่ที่เป็นฆราวาส หรือบรรพชิต; แต่อยู่ที่ว่างได้มากหรือว่างได้น้อย, ใครว่างได้มาก คนนั้นก็เป็นพระ, ใครว่างได้น้อยก็เป็นฆราวาส; ส่วนกินอยู่ นุ่งห่ม ไม่ถือเอาเป็นประมาณ. หลักเกณฑ์เขาว่างไว้ เพื่อให้บรรพชิตได้รับความสะดวกง่ายดาย ในการทำ, เขาจึงให้บวช; แล้วไม่ต้องทำอะไรทำนา มีคนเลี้ยง; ต้องอดส่ำหรือบิณฑบาตปฏิบัติในเรื่องนี้ ให้ได้รับผล แล้วสั่งสอนผู้อื่น. อย่าไปคิดว่าวิเศษ หรือไปคิดว่า พระก็เป็นพระ, ชาวบ้านก็เป็นชาวบ้าน.

ประโยคสั้น ๆ ประโยคเดียวกันนั้น ขอให้จำไว้เถิด “ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวเรา หรือของเรา”. หัวใจของพุทธศาสนา คือ สัพเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสยา, ถ้าแปลให้ดีก็ต้องแปลอย่างนี้แหละ - ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมายความว่า ตัวเราหรือของเรา. ถ้าแปลตามตัวบาลีก็ว่า **ธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมันถือมัน**; แปลอย่างนี้ฟังยาก ชาวบ้านอาจจะฟังไม่รู้เรื่อง.

พอลถามว่า “หัวใจของพุทธศาสนาว่าอย่างไร ?” ก็บอกว่า “**ธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น**”. นี่ก็มีดื้ออู่ว่าอะไร; จะแปลให้ถูกเป็นภาษาธรรมดาก็ว่า **ทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมั่นหมายว่า เป็นตัวเรา ว่าเป็นของเรา** เขาก็คงจะฟังถูก. พุทธศาสนาสอนไม่ให้มี egoism เขาก็สนใจทันที; อาจจะติดตามมากขึ้น แล้วจะเข้าใจพุทธศาสนาได้. ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมั่นหมายว่า ตัวเรา-ของเรา, แต่ก็อยู่ในโลกนี้ด้วยมีทุกสิ่ง ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ โดยไม่มีความสำคัญมั่นหมายอะไรว่าเป็นตัวเรา หรือของเรา.

ถ้าเขาถามว่าไม่มีความสำคัญมั่นหมาย แม้กระทั่งชีวิตหรือ ? ก็บอกว่า **แม้กระทั่งชีวิต เราก็จะไม่สำคัญมั่นหมายว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของเรา. พุทธศาสนามีดีอยู่ตรงไหนเล่า** ที่เขาพูดกัน ? **ดีอยู่ที่ไม่มีความทุกข์เลย**, แล้วทำการงานก็ทำด้วยใจคอที่สบาย ไม่มีมีความทุกข์เลย นอนหลับก็ไม่เป็นทุกข์ ตื่นอยู่ก็ไม่เป็นทุกข์, สร้างความเจริญได้มาก ไม่มีมีความทุกข์ ไม่มีการเบียดเบียนตัวเอง ไม่มีการเบียดเบียนผู้อื่น.

การศึกษาพระพุทศาสนา คือทำอะไร ? ทำไมต้องเรียนมากนัก ? ก็บอกว่า **นั่นเขาไม่เข้าใจ, ถ้าเข้าใจแล้ว จะรวมอยู่ในคำ ๆ เดียวนี้หมดแล้ว, พระพุทธพระธรรม พระสงฆ์ ก็รวมอยู่ในคำนี้, ทาน ศีล ภาวนา ก็รวมอยู่ในคำนี้ :** รวมอยู่ในข้อความที่ว่า **“ไม่สำคัญมั่นหมายว่าอะไรเป็นตัวเรา-ของเรา”** **แล้วก็จะไม่ลักไม่ขโมย ไม่ทำอะไรที่เป็นการขาดศีลได้;** อยู่เฉย ๆ ไม่มีขาดศีลเลย อยู่ในลักษณะที่ไม่ต้องรู้ศีล โดยไม่มีขาดศีลเลย, เพราะไม่ไปสำคัญมั่นหมายอะไรว่าเป็นตัวเรา-ของเราเข้า. **คนจะฆ่าไม่ได้ ลักไม่ได้ ละเมิดในของรักไม่ได้ พุดเท็จไม่ได้ เสพของเมาประมาทไม่ได้ ไม่ทำอะไรได้; หยุดสงบไม่ฟุ้งซ่านดีแล้วเพราะเหตุนี้, แล้วก็**

รู้ข้อนี้คือรู้ความจริงทั้งหมดอยู่แล้ว, มีจิตใจเหมือนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อยู่แล้ว; แล้วจะเอาอะไรที่ไหนอีก ก็เรียกว่าอะไร ๆ ก็รวมอยู่ในประโยคสั้น ๆ ว่า “ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมายความว่าตัวเรา ว่าของเรา”. **เมื่อใดจิตว่าง** อย่างนี้ นิพพานก็ปรากฏแก่จิตนั้น, **เมื่อใดจิตวุ่นขึ้นมา** นิพพานก็หายไป **สังสารวัฏฏ์** ก็ปรากฏแก่จิตนั้น.

อย่างนี้พวกอภิธรรมตามศาลาวัดเขาไม่ยอม เขาเอานิพพาน กับสังสารวัฏฏ์ ไว้คนละแห่งไว้คนละโลก ไว้คนละชาติ; เราเอามาไว้ที่เดียวกัน ในบุคคลเดียวกัน ในชั่วโมงเดียวกันด้วยเข้าไป, ๑๕ นาทีนี้เป็นนิพพาน ต่อมา ๑๕ นาทีนี้เป็นสังสารวัฏฏ์ ก็ได้ ในบุคคลเดียวกันที่นั่น. คนหลายคน บางคนไม่เข้าใจข้อความเหล่านี้ รวมทั้ง “ผู้ที่ถือตัวเองว่า เป็นผู้รู้” ทั้งหมดเปรียบหลายคน ทั้งที่เป็นนักเขียนบางคน ยังไม่เข้าใจคำเหล่านี้. ครั้นเขาเกิดไม่เข้าใจขึ้นมา เขาก็จะพูดเป็นอย่างอื่นเสีย เขาจะเขียนเป็นอย่างอื่น อย่างที่เอาไว้ดูเล่น หรือหัวเราะเล่นไปเสีย.

ใครจะว่าอย่างไรก็ตามใจใคร แต่เราว่า **เมื่อใดจิตว่าง นิพพานอยู่ในจิตนั้น เมื่อใดจิตวุ่น สังสารวัฏฏ์อยู่ในจิตนั้น;** ใครไม่เข้าใจแล้วก็ตามใจเขา. เมื่อใดสังสารวัฏฏ์ไม่ปรากฏขึ้นมา นิพพานก็ปรากฏแก่จิตนั้น, พอจิตวุ่นขึ้นมา สังสารวัฏฏ์ก็ปรากฏแก่จิตนั้น; ไม่มีอะไรอีก. **เรื่องความว่างความวุ่น** นี้ควรเอามา ศึกษาให้เข้าใจกันสักหน่อยให้เพียงพอ; แต่ผู้ที่ “เป็นปราชญ์” หลายคน แม้ตาม วัดวาอาราม วัดใหญ่ ๆ ไต ๆ มีพระมาก ๆ ก็ยังไม่เข้าใจกัน. ที่จริงคำพูดอย่างนี้มีอยู่มากมายในพระไตรปิฎก; แต่ก็น่าพอใจอยู่บ้าง ที่เดี๋ยวนี้เริ่มจะเข้าใจกันบ้างแล้ว, เริ่มไหวตัวในทางที่จะเข้าใจกันบ้างแล้ว.

เรื่อง “จิตว่าง” นี้ เป็นเรื่องเก่าเล่าใหม่, เป็นเรื่องเก่าที่รวบรวม ประมวลเอามาเล่าใหม่ในรูปอื่น ในรูปบางรูปที่เข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น หรือกว้างออกไป;

แต่แม้จะพูดในรูปแบบอื่นอย่างไร ก็ไม่ลัดสั้นไปได้ นอกจากเรื่องจิตว่างนี้. อย่างไรก็ตามเสียก็อย่าลืมนะว่า “ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมายความว่าตัวเรา ว่าของเรา”. อย่าลืมหักอันนี้ แล้วเป็นไม่เผื่อ: **ไม่มีอะไรที่ควรสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวเรา หรือของเรา, นี่คำแปลของ สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย ที่ฟังง่ายที่สุด.** จุดหัวใจของศาสนาพุทธในรูปแบบ positive ก็ว่า **เป็นอยู่โดยจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร.** พุทธศาสนาสอนให้คนทุกคนมีชีวิตอยู่โดยจิตใจที่ฟรี ที่เป็นอิสระ ไม่ตกอยู่ภายใต้ความผูกพัน หรือความบีบคั้น หรือความผูกมัดของสิ่งใด. พูดอย่าง positive อย่างนี้น่าฟังหน่อย หรือน่าชื่นใจหน่อย ฝรั่งอาจจะพอใจสนใจได้บ้าง.

ทุกศาสนาต่างก็มุ่งหมายทำลายความเห็นแก่ตัว

ที่นี่ จะเลยพูดไปถึงเรื่องที่น่าเศร้า ว่าเหว่: **พุทธศาสนาแนววิธิ หรือเคล็ดลับ หรืออุบาย** แล้วแต่จะเรียก **ให้มนุษย์เราเป็นอยู่โดยอิสระที่สุด,** ไม่ไปผูกพันตัวให้อยู่ภายใต้ความบีบคั้นของทุกอย่างในโลก. นี่เป็นชนวนที่ทำให้คนต่างประเทศ หรือต่างศาสนาที่มีการศึกษาดี มาสนใจในพุทธศาสนาได้, โดยเรายอมรับว่า ศาสนาคริสต์เตียน ศาสนาอื่น ก็มุ่งหมายอย่างนั้นเหมือนกัน; แต่เขาควรจะทดลองสังเกต ศึกษาวิธีของชาวพุทธดูบ้าง ว่าทำอย่างไรจึงจะเป็นอย่างนั้นได้. แต่ละศาสนาก็มีเคล็ด มีวิธีที่ต่างกัน; เพื่อผลอย่างเดียวกัน เพื่อเอาจิตใจไปฝากกับพระเจ้า ไม่มีตัวตนก็ได้เหมือนกัน ทางพุทธไม่ถือว่าผิด; หรือจะทำลงไปตรง ๆ ไม่ต้องโยงไปถึงพระเจ้า ไม่โยงไปถึงอะไรหมด, จัดการกับร่างกาย จิตใจ ให้อยู่ในสภาพที่เป็นอิสระในตัวเอง โดยกระทำของจิตเอง หรือตัวจิตเป็นเอง อะไรเหล่านี้ก็ได้เหมือนกัน; หลุดพ้นฟรี เป็นอิสระ มีผลจุดหมายปลายทางใช้อย่างเดียวกันได้ คือเป็นอิสระปราศจากความทุกข์ รอดพ้นเหมือนกัน.

คริสเตียนเขาก็พูดดี พูดถูกเหมือนกัน; แต่เราอาจพูดในรูปที่ว่า โยงเอาพระเจ้าเข้ามาด้วย : พระเจ้าสอนให้ทำตามพระเจ้า คือ ไม่มีตัวเรา ไม่เห็นแก่ตัวเรา ให้ตัวเราไปอยู่กับพระเจ้าเสีย. วิธีสอนของเขาจะเก่งกว่าเรา ในการสอนคนโง่ ๆ โดยวิธีง่าย ๆ ให้เชื่อ. ส่วนพระพุทธเจ้าท่านเกิดในอินเดียในหมู่คนที่ฉลาดในทางจิตใจมากเกินไป; ฉะนั้นพูดอย่างนั้นไม่ได้ พันสมัยเสียแล้ว, ยุคอุปนิษัทในอินเดียจะพูดอย่างนั้นไม่ได้ ก็ต้องพูดรูปนี้ คือ โหมลงไปที่เรื่องจิต ที่มันโง่ ที่มันยึดถือ, แล้วก็มีวิธีศึกษาอย่าให้ไปยึดถือ; พระเจ้าไม่เกี่ยว. คำพูด หรือธรรมะอะไรเก่า ๆ ที่มีอยู่ก่อนพุทธกาลนั้น สมัยนั้นอยู่ในฐานะที่จะต้องฆ่าเสียให้หมด; คือไม่ไปยึดมั่นถือมั่นในพระเจ้าเหล่านั้นด้วยเหมือนกัน.

เดิมในอินเดียเขาสอนเรื่องธรรมชาติ ที่ว่า เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, นี้เป็นกฎของธรรมชาติ. ไปศึกษาให้เข้าใจดีเสียก่อน; แล้วเอามาคิดดู : เกิดขึ้น นั่นก็คือ พระพรหมผู้สร้างโลก ต้องฆ่าเสียทั้งนั้น; ที่ว่า ตั้งอยู่ เป็นไปชั่วขณะตามกฎ นั่นคือพระนารายณ์ ผู้ควบคุมโลก ก็ต้องฆ่าเสียเหมือนกัน; แล้วดับไป ก็คือพระอิศวร ผู้ทำลายโลก ก็ต้องฆ่าเสียเหมือนกัน. นี่ความเข้าใจอย่างพุทธศาสนา ทำลายพระเจ้าเสียทั้งหมด, คือพระเจ้าในรูปนั้น; ไม่ถือศาสนาอย่างอื่นดูอีกต่อไป. พระเจ้าก็หมด, เห็นเป็นสิ่งที่ต้องทำลายเสียให้หมด.

แต่ เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป นี้ครอบงำไปหมด; ถ้าจิตใจของเราผูกพันอยู่ภายใต้ ความเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป, แล้วจะเป็นทุกข์เป็นร้อน ล้มลุกคลุกคลานไปตามนั้น. ให้เราอยู่เหนือ ความเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป นี้เสีย, อยู่เหนือพระเจ้า สูงกว่าพระเจ้า. พูดอย่างนี้เดี๋ยวก็จะชวนวิวาท; ถ้าพวกเขาเหล่านั้นที่เขาชอบพระเจ้า ยิ่งต่ำ ๆ ยิ่งเด็ก ๆ เขายังชอบพระเจ้า.

ที่นี้มาลองดู **วิธีของพวกพุทธ** ดูบ้าง : **จัดการกันที่ต้นตอโดยตรง คือ ที่จิตที่ยึดมั่นถือมั่นมีตัวกู-ของกูโดยตรง, ทำลายตัวกู-ของกู นี้ ให้หมดไป; แล้วก็หมดปัญหา ไม่มีความทุกข์.** พระเจ้าไม่ต้องมาช่วย, เราจะช่วยพระเจ้า. พุทธศาสนาพูดเหมือนกันว่า ดับทุกข์, พูดว่า ออกไปได้, พูดว่า หลุดพ้น, พูดว่า วิมุตติหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง; แต่การพูดมันยาก, เรื่องที่พูดนี้มันยาก ขนาดที่พระพุทธเจ้าท่านก็รู้สึกว้า แหม! มันยาก คิดว่าไม่สอนละ, เมื่อตรัสรู้ใหม่ ๆ ก็คิดว่าไม่สอนละเพราะว่ามันยาก. เพราะฉะนั้น เราต้องให้อภัย หรือยอมเห็นใจ ในการที่มันยากนี้บ้าง; จะให้ทุกคนในประเทศไทยเข้าใจ นี้ก็ยาก. ฉะนั้นผมก็ไม่คิด ในเรื่องนี้ ไม่เสียใจ ไม่โกรธใคร ที่เขาไม่เข้าใจ ไม่เชื่อ ไม่ยอม ไม่เห็นด้วย หรือคัดค้าน อย่างนี้; มันเป็นเรื่องธรรมดา ต้องเป็นอย่างนั้นเอง.

พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า ยังมีบางคนที่จะอาจจะเข้าใจได้; เพราะฉะนั้น จึงสอน อยู่ในพวกไม่กี่คนนี้ก็แล้วกัน, อยู่ในพวกที่พระพุทธเจ้าท่านว่า : *สตฺตาปฺปฺร-ชคฺคชาตिका* ซึ่งมีคำกล่าววว่า พระพรหมมาทูลขอเรื่องด้วยคาถาดังกล่าว : สัตว์ที่มี ธุลีน้อยในดวงตาก็มีอยู่... ฯลฯ. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าเออจริง, ก็เลยมาสอนพวกนี้; ซึ่งแท้จริงก็เป็นความเฉลียวของพระพุทธเจ้านี้เอง. ที่แรกสติปัญญามุ่งไปทางความจริงว่า ไม่มีใครจะเรียนรู้ได้; ที่นี้เกิดความเฉลียวขึ้นมาว่า อ๊ะ, คงจะมีบางคน จะก็คนก็ตามใจ, มีบางคนอาจจะรู้ได้; คือสัตว์ที่ธุลีในดวงตาแต่เล็กน้อยก็มีอยู่ เหมือนกัน จึงควรจะสอน.

ที่กล่าวอุปมาให้รู้ว่า **พรหมลงมาอาราธนานั้น ก็คือความเฉลียวใจของ พระพุทธเจ้า คือความมีเมตตากรุณา**มากของพระพุทธเจ้า **เปรียบด้วยพรหม** นั้นเอง; นึกเฉลียวขึ้นมาว่า เออ, ยังมีบางคน ถึงแม้จะไม่กี่คน เราก็ควรจะเห็นแก่คนพวกนี้. เพราะฉะนั้นจึงทรงอุตส่าห์สอน พยายามสอน, ให้คนในโลกสักพันล้านคน

เข้าใจสักพันคนอย่างนี้, ล้านคนต่อหนึ่งคน ก็ยังดีถมไป, ยิ่งพิเศษที่ได้รู้ล้านคน ต่อหนึ่งคน.

พระอรหันต์ทั้งหลาย ที่ท่านรู้ ท่านจะรู้โดยวิธีใด โดยคำพูดข้อไหน ส่วนไหนก็ตาม, ใจความเหมือนกันหมด คือท่านรู้ตรงที่ว่า : **“ไม่มีอะไรควรสำคัญ** มันหมายความว่า ตัวกู-ของกู นี้. คำสอนตอนไหน ๆ ในพระไตรปิฎก ในความก็อยู่ที่นี้. พอสังเวชเกิดขึ้นในข้อนี้ เท่านั้นแหละ บรรลุมรรค ผล ได้; เหมือนเมื่อจิตตื่นขึ้นมาจากหลับนี้ มีลักษณะต่าง ๆ ต่าง ๆ กัน. แต่การที่จะทำให้คนตื่นขึ้นมาจากหลับได้นั้น ก็ต้องหาวิธีปลุกให้ตื่นด้วยวิธีต่าง ๆ กัน : ตะให้ตื่น ก็ได้ หรือเอาน้ำราดให้ตื่นก็ได้ เอาไฟจี้ให้ตื่นก็ได้ ต่าง ๆ กัน. แต่ว่าถ้าตื่นขึ้นมาแล้ว ก็ตื่นเหมือนกันทั้งนั้น, ก็เป็นตื่นอย่างเดียวกัน. ส่วนวิธีปลุกมีมากมายหลายอย่าง หลายชนิด ที่จะปลุกคนให้ตื่น, ตื่นแล้วก็เหมือนกันหมด; ไม่มีอะไรเป็นตัวกู-ของกู, เหมือนกันหมด.

ขอปิดประชุม เดี่ยวจะกลับกันลำบาก.

ธรรมปาฏิโมกข์

๓. อาทิพรหมจรรย์

วันที่ ๓ กันยายน ๒๕๑๐ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ๙ ปีมะแม

เรื่องการพูดธรรมปาฏิโมกข์ ในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ดังเช่นวันนี้ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่า จะพูดเรื่องเกี่ยวกับตัวกู-ของกู เสมอไป เพื่อชักจูงข้อปฏิบัติธรรมเป็นประจำวันนั้น, วันนี้จะพูด เรื่องที่ฟังยาก แต่สมควรจะฟังให้ถูกฟังให้เข้าใจอย่างยิ่ง เพื่อประโยชน์แก่การปฏิบัติธรรม ซึ่งมีความมุ่งหมายที่จะให้รู้จัก แนวปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์สิ้นเชิง. เรื่องที่จะพูดวันนี้ **จึงจะพูดเรื่องเบื้องต้นของพรหมจรรย์ หรือ “อาทิพรหมจรรย์”** ขอให้ตั้งใจฟังให้ดี ๆ :

เรื่องเกี่ยวกับอาทิพรหมจรรย์

คำว่า “อาทิพรหมจรรย์” หรือไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์นี้ ในคัมภีร์มีพูดมากที่สุด คำพูดที่ไม่ใช่ อาทิพรหมจรรย์ นั้น พระพุทธเจ้าท่านไม่ตรัสสอน

ไม่ตรัสตอบ, ถ้าเป็นอาทิพรหมจรรย์ท่านก็ตรัส ก็ตอบ. **อาทิพรหมจรรย์ หรือ อาทิพรหมจรรย์** เราแปลกันว่าเงื่อนต้นของพรหมจรรย์ เงื่อนต้นของพรหมจรรย์นี้ พระพุทธเจ้าท่านตรัส ปัญหาที่ถามว่าตายแล้วเกิดหรือไม่? อะไรไปเกิด? นี้ท่านไม่ตอบ ไม่ตรัส, เพราะไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์. อาจจะมีพูดได้อีกที่ว่าอาทิพรหมจรรย์นั้นคือ ความจริงที่ไม่ต้องรู้ก็ได้ เป็นความจริงที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้เลย.

ดูให้ดี ทุกอย่างเป็นความจริง

พูดกันเรื่องความจริงก่อน ดีกว่า : ความจริงที่ไม่ต้องรู้, ความจริงที่ไม่จำเป็น, ความจริงที่ไม่มีประโยชน์แก่การรู้, พูดอย่างนี้อาจจะงง ไม่เชื่อ; เพราะถ้าความจริงแล้วมันควรจะรู้ไปหมด, ควรจะต้องรู้และมีประโยชน์ไปหมด. แต่มาพูดว่าความจริงที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้. พูดอย่างนักเลงหรือตอบอย่างวิธีของพวกเขาเห็น จอมนักเลงนี้ ก็ตอบว่า *ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ความจริง ทุกอย่างเป็นความจริงหมด* ทุกอย่าง นี้เราก็ไม่เชื่อ; เพราะเราพูดว่ามีความเท็จ มีความไม่จริงอยู่ นี้ใครจะโง่ หรือจะฉลาดกว่าพวกนักเลงพวกนั้นหรือไม่ ลองคิดดู.

ถ้าเราพูดว่า **มีความจริงอยู่พวกหนึ่ง มีความเท็จอยู่อีกพวกหนึ่ง** ตรงกันข้าม อย่างนี้แล้วพวกนั้นเขาพูดว่ามีแต่ความจริง, อะไร ๆ ก็คือความจริง. เช่นเขาพูดว่า “กาขาวนกยางดำมี”; นี้มีความจริง, มีความจริงกว่าที่จะพูดว่ากาดำนกยางขาว. อย่างนี้พวกเราฟังไม่รู้เรื่องแน่ เพราะเราจะเห็นแต่ว่ากาดำนกยางขาว พอพูดว่ากาขาวนกยางดำเราก็อึกโงก เราก็อึกโงก เพราะความรู้ อย่างนี้ เป็นเรื่องของเด็ก ๆ ที่เห็นด้วยตานี้.

ที่ว่าความจริงนั้น เป็นอย่างไร? กาขาวนกยางดำนี้ก็หมายความว่า ได้มีอยู่จริงเหมือนกัน; แต่เป็นอย่างไรในรูปอื่น ความคิดรูปอื่น. รูปของความคิดกลับ

กันอยู่ แม้ว่ามันจะเป็นความเท็จ; ความเท็จนั้นก็มิได้อยู่จริง. ถ้าเราบอกว่ากาชวานกยงดำเนินโกหก เขาก็ต้องพูดว่าโกหกนั้นก็มิได้อยู่จริง นกยงดำเนินกาชวานในความโกหกนั้นก็มิได้อยู่จริงเหมือนกัน **จริงที่ลึกกว่า** **จริงที่กลับกันอยู่.**

ที่ว่าไม่ใช่ความจริงนั้นเป็นอย่างไร ? ก็พูดว่ามี เป็นความจริงที่กลับกันอยู่ในความเท็จในความโกหกนั้น นกยงดำเนินหรือกาชวานในความโกหกในความเท็จนั้นก็มิได้อยู่จริงเหมือนกัน, ฟังพวกนี้แล้วไม่มีอะไรที่ไม่ใช่จริง ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ความจริงหรือของจริง มีอยู่จริงคนละแบบเท่านั้นเอง.

อย่างนี้น่าสนใจหรือไม่่าสนใจ ก็ลองคิดดูเถอะ อย่าไปเสียท่าหรือว่าอย่าไปโง่กว่าเขาก็แล้วกัน เขามองลึกกว่าก็ได้; **อะไร ๆ ก็ต้องเป็นธรรมชาติ หรือตามธรรมชาติ.** แม้แต่ความโกหกที่ไม่ใช่ธรรมชาติ มันก็ต้องเป็นธรรมชาติ; **ที่พูดผิดไปนั้นก็เป็นธรรมชาติ เท่ากับที่พูดถูกต้องตามธรรมชาติ** ว่านกยงชวานกาชวานนี้ก็ถูกตามธรรมชาติ ซึ่งถูกตามธรรมชาติที่ลึกกว่า ตรงกันข้ามกันอยู่; นั่นก็เรียกว่าความจริง; เช่นเดียวกับบาลีนี้เราใช้คำว่าธรรม, **ธมม,** ธรรมชาติ หรือธรรมนี้. *ความโกหกความเท็จก็เป็นธรรม, ความจริงก็เป็นธรรม, กุศลก็เป็นธรรม, อกุศลก็เป็นธรรม, อภัยกฤตก็เป็นธรรม;* เมื่ออะไรก็เป็นธรรมแล้ว ทุกสิ่งก็เหมือนกันในข้อนี้ เหมือนกันในข้อที่ว่าเป็นธรรม ส่วนที่ต่างกันโดยเป็นกุศลอกุศลอภัยกฤตนั้น ก็ช่างเถอะ มันเป็นส่วนหนึ่งต่างหาก; แต่เหมือนกันในข้อที่ว่าเป็นธรรมคือ ธรรมชาติด้วยกัน.

ในเมื่อทุกสิ่งเป็นธรรมหรือธรรมชาติ มันก็ต้องเป็นของมิได้อยู่จริง ฉะนั้นความเท็จ ความผิดความชั่ว ความโกหก หรือแม้แต่มายา, สิ่งที่เราเรียกว่าเป็นมายานี้ก็ได้มิได้อยู่จริง; อย่างมายาก็เป็นธรรมอย่างหนึ่ง; ก็เลยเป็นของจริงอย่างหนึ่ง. มาดูตรงนี้ให้เห็นว่า เขาลึกกว่าเรา **ที่พูดว่าอะไร ๆ ก็จริงทั้งนั้นเลย ไม่มีอะไรที่**

ไม่จริง เช่นเดียวกับที่ทางพุทธเรา ถือว่าจะไร ๆ ก็คือธรรมทั้งนั้น กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา - อะไรก็ตาม ก็คือธรรมทั้งนั้น.

ถ้าธรรมแล้วมันก็ต้องหมายความว่า**มีอยู่จริง** ก็เลสก็เป็นของจริง นิพพาน ก็เป็นของจริงสมมติเห็นกันอยู่ว่าจริงมันก็จริง; ของที่สมมติกันว่าโกหก มันก็จริง คือ มีความจริงอย่างของที่เป็นของโกหก. ฉะนั้น มายาหรือมิใช่มายาก็เป็นความจริง จะพูดกลับกันก็ได้ว่า ทั้งที่เป็นมายาหรือมิใช่มายานั้น ก็เป็นมายา; คือเป็นความจริงซึ่งเราบอกไม่ได้ว่าจริงอย่างไร จริงแค่ไหนก็ยังไม่หมด. ลึกไปถึงว่าธรรมทั้งหลายทั้งปวง เป็นอนัตตา เป็นสุญญตานั้น ก็คือว่า ว่างจากตัวตนก็เหมือนกับมายาเหมือนกัน; นิพพาน หรือกิเลส หรืออะไรก็ตาม เป็นอนัตตา คือว่างจากตัวตนเหมือนกัน, **กิเลสกับนิพพานก็เหมือนกัน คือไม่มีตัวตน**. ถ้าถือว่าว่างจากตัวตนเป็นมายา ก็เป็นมายาหมด ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่มายา. จริง, จริงนี้, เป็นเรื่องน่าหว่ว เป็นเรื่องเท็จที่ลึกซึ้ง; ไม่ได้ว่าจริงถึงไหน; เพราะเราจะเอาจริงทั้งหมดเลย, ไม่เอาจริงเท่าที่มีประโยชน์.

ความจริงนี้จะแบ่งเป็น ๒ ชนิดว่า : ความจริงเท่าที่เป็นประโยชน์; ความจริงที่ไม่เป็นประโยชน์นั้นไม่ต้องรู้ก็ได้; ความจริงที่ควรรู้เท่าที่เป็นประโยชน์นี้ อย่างหนึ่ง, ความจริง **ที่ไม่ต้องรู้ก็ได้คือไม่เป็นประโยชน์** นี้ อย่างหนึ่ง. **จริงที่ต้องรู้นั้น เราต้องสนใจให้เกิดประโยชน์ แล้วอย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่าจริง หรือวิเศษ หรือยึดมั่นให้เป็นของจริงอะไรขึ้นมา; มันจะไม่จริงไปอีก; ว่าจริง ก็เท่าที่เราู้สึก นั้นแหละ; ที่เรารู้สึกไม่ได้ยังมีอีก; และอาจจะมีเป็นอย่างอื่น ซึ่งเรารู้ไม่ได้** เราก็คงพูดไม่ได้.

เราต้องไม่มีการพูดถึงความจริงส่วนที่เรายังรู้ไม่ได้; เช่นเรื่อง อริยสัจจ์นี้เรารู้เท่าที่เป็นความจริงที่เราู้ที่เราเห็น ที่เรามองเห็นอยู่ ก็เรียกว่าจริงหรือ ประเสริฐเท่าที่จะทำความดับทุกข์ได้. อริยสัจจ์ ความจริงอันประเสริฐ นั้นจริง ทนต่อ

การพิสูจน์เท่าที่ดับทุกข์ได้; จะจริงร้อยเปอร์เซ็นต์ หรือจริงอะไรอีก ก็รู้ไม่ได้. เพราะฉะนั้น ส่วนนั้นอย่าไปรู้เลย; สิ่งไหนที่รู้แล้วเพียงพอ สำหรับที่จะดับทุกข์ได้ เท่านั้นก็พอแล้ว, แล้วก็ไม่ควรจะพูดว่าจริงหรือไม่จริงด้วย.

ถ้าพูดอย่างนักเลง ๆ นักเลงเขาไม่พูดว่าจริงหรือไม่จริง; เขาพูดว่าเราทำลงไปดับทุกข์ได้ก็แล้วกัน; ว่าจริง ก็หมายความว่า เป็นชาวบ้าน ในระดับชาวบ้าน. ถ้าไม่พูดอะไรเสียเลยนั่นแหละมีทางที่จะไม่ผิด; พูดไปว่าจริงย่อหมายถึงหลง หลงรักยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของจริงไปเสียแล้ว. ถูกแล้วของนี้จริง; แต่ถ้าไปพูดว่าจริงเข้ามั่นน่าสงสาร, น่าสงสารคนพูด; เพราะพูดไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นว่าจริง เนื้อเต้นใจเต้น : แหม, พบความจริงก็กระโดดออกมาเลย. นี่น่าสงสารคนที่พูดออกมาว่า นี่เป็นความจริง. เรา รู้จักว่านี่เป็นอย่างไรเท่าที่จะเกี่ยวข้องกับเรา เรา รู้เท่านี้ดับทุกข์ได้ก็ใช้ได้แล้ว; ถ้ารู้ด้วยความยึดมั่น หรือรู้สึกยึดมั่นในความจริงว่าเป็นของประเสริฐวิเศษแก่เรา, ของเราเข้ามาอีก; ก็เลยย้อนกลับหลังเป็นความไม่จริงขึ้นมาอีก.

เงื่อนต้นของพรหมจรรย์ ดูตรงที่จำเป็นเพื่อดับทุกข์

การพูดว่าเงื่อนต้นของพรหมจรรย์นั้น พูดเท่าที่จำเป็นที่จะดับทุกข์เท่านั้น; นอกนั้นไม่ต้อง. ท่านที่เป็นพระอรหันต์ดับทุกข์ได้หมดนี้ ผมว่าบางองค์อาจจะคิดว่าโลกแบนก็ได้, หรือบางองค์อาจจะไม่รู้เลยว่า โลกแบนหรือโลกกลมนี้; เพราะว่าเรื่องโลกแบน หรือว่า เรื่องโลกกลมนี้มันไม่ใช่ดับทุกข์. เข้า, สมมติว่าพระอรหันต์องค์หนึ่ง มีความคิดหรือเชื่อมาแต่เดิม ที่ว่าโลกแบนอย่างนี้ ก็ไม่เห็นขัดข้องอะไรที่จะปฏิบัติอริยสัจจ์ ปฏิบัติในมรรคมืองค์ ๘ แล้วก็ทำลายกิเลสตัณหาได้แล้วเป็นพระอรหันต์. ฉะนั้นความคิดที่ว่าโลกแบนนั้นก็ไม่มีความหมายอะไรไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้; นี่ไม่ใช่เงื่อนต้นของพรหมจรรย์. ไม่ต้องถามกันว่าโลกกลม

หรือโลกแบน; ถ้าไปถามเขาก็ไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์ เช่นเดียวกับถามว่า เกิดหรือไม่เกิด.

เราไม่ต้องรู้อะไรอีกมาก แต่เราก็ทำให้ความทุกข์ดับได้; บัดนี้เรามีความรู้กันมากมายจนบอกไม่ถูกว่ามากมายเท่าไร แล้วเราก็ไม่ต้องรู้ความรู้เหล่านั้นเลย ก็สามารถจะดับทุกข์ได้; เพราะรู้ว่าสิ่งทั้งปวงนี้ย่อไปยึดมั่นถือมั่นเข้า. **ความจริงที่ไม่จำเป็นหรือไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์นั้น เรียกว่าไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์; ไม่ต้องสงสัย. แต่ความจริงที่เป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์ ดับทุกข์ได้**; จะเห็นน่าขันตรงที่ว่า ความจริงนี้เป็นจริงในส่วนนี้เท่านั้น ในขอบเขตเท่านั้น แล้วไม่ต้องก้าวกายหรือเกี่ยวข้องกับส่วนอื่น; เช่นคนหนึ่งเขาจะมีความคิดว่าโลกแบนอย่างนี้ เสร็จแล้วเขามาปฏิบัติตามมรรคมืด ๘; มรรคมืด ๘ ก็ช่วยให้ดับทุกข์ได้ ส่วนความเข้าใจว่าโลกกลมหรือโลกแบนของคนนั้น ไม่มีปัญหา ไม่เกี่ยวกันเลย.

ธรรมะที่เป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์นี้เป็นระบบที่ดีที่สุดสำหรับดับทุกข์ สำหรับจะมีผลอย่างนี้ สำหรับจะปฏิบัติอย่างนี้; แล้วเราอย่าไปมองให้มันเป็นสิ่งที่ควรยึดมั่นถือมั่น หรือว่าจริงจนยึดมั่นถือมั่น. พระพุทธเจ้าท่านก็เรียกว่าอริยสัจจ์ ความจริงที่ประเสริฐนั้น; แต่ท่านไม่ได้มีความหมายในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น, หรือพูดให้ยึดมั่นถือมั่น, หรือพูดว่าให้จริงเด็ดขาดแต่สิ่งเดียวสิ่งอื่นไม่จริง; อย่างนี้ก็ไม่ใช่. สิ่งอื่นก็ยังจริงไปตามเรื่องของสิ่งอื่น; แต่สิ่งนี้เรื่องนี้เป็นจริงสำหรับจะดับทุกข์เท่านั้น มากไปกว่านั้นก็ไม่ต้องพูดกัน.

เมื่อดับทุกข์ได้ก็แล้วกัน ส่วนจะจริงหรือไม่จริงนั้นยกไว้ ถ้าดับทุกข์ได้ก็ใช้ได้; พูดอย่างนี้ดีกว่า. **ที่ดับทุกข์ได้นั้นคือความจริง ตัดเอาตามที่ว่าเราต้องการ** อย่างไม่ได้ด้อย่างนั้นนั่นแหละจริง; แล้วก็เรียกว่าความจริง. **สิ่งทั้งปวงเป็นมายา เป็นอนัตตา เป็นสุญญตา** จริง; ทั้งหมดนั้นก็ยังเป็นอนัตตาเป็นสุญญตา;

ถ้าถือว่าสุญญตาจริง เป็นของจริง, อนัตตาเป็นของจริง; ก็คือว่าสิ่งทั้งปวงนั้นแหละ เป็นอนัตตา; เพราะว่าสิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตาและเป็นสุญญตา, แม้ของเท็จของโกหก อย่างไม่ไรก็เป็นอนัตตา เป็นสุญญตา; ถ้าสุญญตาเป็นความจริง อื่นก็เลยเป็นของจริง ไปหมด.

ทั้งของจริง ทั้งมายาก็เป็นอนัตตา หรือสุญญตา

มองให้ลึกเลยว่าที่เราเคยมองกันจะดีหรือไม่? เหมือนที่พวกหนึ่งเขาถือกัน คือมองให้ลึกลงไปถึงว่าทุกสิ่งเหมือนกัน; ถ้าพูดว่าจริงก็จริงด้วยกันหมด ตั้งแต่ กิเลสถึงนิพพานเลย; กิเลสก็เป็นของจริง, นิพพานก็เป็นของจริง. แม้พระพุทธเจ้า จะไม่ตรัสว่าตัณหาเป็นอริยสัจ, หรือตัณหาจะเป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์ก็เป็นอริยสัจ; เป็นของจริงเหมือนกัน. ตัณหาก็คือกิเลสทั้งหมดรวมกันเป็นของจริง, ตัณหาหรือ กิเลสเหล่านี้ก็เป็นของจริง, นิพพานก็เป็นของจริง การปฏิบัติให้ถึงนิพพานก็เป็นของจริง. ถ้ากิเลสตัณหาเป็นของจริงได้ อวิชชาก็เป็นของจริงได้ ความโง่ความโกหก ความอะไรก็เป็นของจริงได้; “จริง” นี้มีความหมายไกล ไกลมากจนไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ ของจริง.

พิจารณาดูเถิด ต้องมีของจริงให้ดู : ก้อนกรวดนี้ก็ของจริง, ตอไม้นี้ก็ของจริง, ต้นไม้นี้ก็ของจริง, สุนัขก็ของจริง, อากาศก็ของจริงไปหมด; แล้วสิ่งที่ ตรงกันข้ามจากนั้นก็ของจริง; นิพพานเป็นของจริง พร้อมกับที่กิเลสตัณหาเป็นของจริง. ที่นี้กาดำก็ของจริง กากขาวก็ของจริง, นกยางดำก็ของจริง นกยางขาว ก็ของจริง เป็นคนละอย่างในทางสมมติ; แต่เป็นของจริงอย่างยิ่งในทางปรมาตถ์ เสียยิ่งกว่าปรมาตถ์, ปรมาตถ์แห่งปรมาตถ์; พวกอภิธรรมไม่พูดอย่างนี้ ทั้งที่พวก อภิธรรมเป็นนักปรมาตถ์. ปรมาตถ์นั้นจริงอย่างนี้ มีอะไรที่เป็นอย่างเดียวกันหมดอย่างนี้. จนเห็นว่าไม่มีอะไรต่างจากอะไร : กิเลสก็ไม่ต่างจากนิพพานหรือโพธิ, เพราะว่าเป็น

ของจริงเป็นธรรม เป็นธรรมชาติด้วยกัน เสมอกัน, เป็นอนัตตา สุญญตา เสมอกัน. นกยางขาวที่ได้มีอยู่จริง และนกยางดำที่ไม่เคยปรากฏเลย ก็เป็นของจริงเท่ากัน นั่นจะถูกกว่า เพราะว่าเรามองเห็นลึกกว่า.

เรามองเห็นนกยางขาวเพียงแต่ที่เห็นอยู่ตามในทุ่งนา, มองเห็นส่วนลึกเท่ากับเป็นมายาที่มีอยู่จริง, และก็จริงเท่ากับของที่ปรากฏแก่สายตา. นี่ก็หมายความว่าให้มองกันให้เห็นว่ามีความจริงแต่อย่างเดียว และเป็นความจริงในทุก ๆ สิ่ง; ทุก ๆ สิ่งรวมอยู่ในความจริงแต่อย่างเดียวนี่; **ไม่มีอะไรที่ไม่จริง. แต่แล้วยังมีจริงชนิดที่ไม่จำเป็นต้องรู้** ไม่จำเป็นที่จะต้องเกี่ยวข้อง เช่นเราไม่จำเป็นที่จะต้องเกี่ยวข้องเรื่องนกยางดำนี้ : เพราะเห็นอยู่แต่นกยางขาวก็พอแล้ว ไม่ต้องเกี่ยวข้องไปถึงนกยางดำ ที่จะให้ว่ามีจริงขึ้นมาอีก. เขามองเห็นแล้ว หรือถ้าใครมองเห็น เราก็ต้องยอมว่าเขาเก่งกว่าเรา ในเรื่องที่ว่า**ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ของจริง; และไม่มีอะไรที่ไม่ใช่มายา คือแล้วแต่สมมติแล้วแต่เรียก แล้วแต่สมมติทั้งนั้น.**

ของจริงก็สมมติว่าของจริง, มายาก็สมมติว่ามายา, **ทั้งของจริงและทั้งของมายาเป็นอนัตตา เป็นสุญญตา;** เพราะฉะนั้น ทุกอย่างว่าง ว่างหรือเป็นมายาอันสุดท้าย จากตัวตนอันสุดท้าย. นิพพานก็ว่างอย่างยิ่ง, กิเลสก็ไม่ใช่ตัวตน และว่างจากตัวตนอย่างยิ่ง, และเป็นมายาอย่างยิ่ง อย่างนี้ฟังไม่ถูกก็ไม่เข้าใจ หรือเป็นมิจฉาทิฏฐิไป; ถ้าฟังถูกก็มีประโยชน์เห็นว่าทุกอย่างจริง เป็นอนัตตาสุญญตาจริงหมดทุกอย่าง, **ทุกอย่างเป็นอนัตตาเป็นสุญญตา เพราะฉะนั้นจึงเป็นของมายาไม่ควรจะยึดมั่นถือมั่นว่าเรา ว่าของของเรา ; แม้แต่นิพพาน**

ผู้ที่จดขอให้จดไปให้ถูก ๆ, ถ้าจดผิด ๆ แล้วไปเชือดคอตัวเองตายหมดเลย. ให้เข้าใจว่า เราพูดกันอย่างไรในระดับไหน : **สูงขึ้นมาจนถึงขนาดมองเห็นว่าทุกอย่างเป็นของจริง** แล้วก็ยังไม่เท่านั้น ไม่แค่นั้น ไม่หยุดอยู่แค่นั้น, ต้องเห็นจนว่า

แม้ของจริงทั้งหมดก็คือมายา; เอาไม่ได้และยึดถือก็ไม่ได้. “นกยางดำ” โหกทุกอย่าง, ไม่ใช่ของจริงอย่างไร; “นกยางขาว” ก็ไม่ใช่ของจริงอย่างนั้น เท่ากัน, เป็นมายาที่เท่ากัน. กิเลสเป็นมายาอย่างไร นิพพานก็เป็นมายาอย่างนั้น; ความทุกข์เป็นมายาอย่างไร ความดับทุกข์ก็เป็นมายาอย่างนั้นเพราะว่าทั้งสองอย่างเป็นอนัตตา เป็นสุญญตา.

ที่นี้ มันต่างกันตรงที่ว่า **ความดับทุกข์นั้นมีความขึ้นมา เพราะถูกกับความประสงค์ของมนุษย์; ถ้าสำหรับธรรมชาติแล้วไม่มีความหมายที่ต่างกัน.** ความทุกข์กับความดับทุกข์นี้ สำหรับมนุษย์มันต่างกันตรงกันข้าม; แต่สำหรับธรรมชาติแล้วไม่ต่างกันเลย เป็นธรรมชาติเหมือนกัน, เป็นสุญญตา อนัตตาเหมือนกัน; เรียกว่าของจริง ในทัศนะหนึ่ง และมองในอีกทัศนะหนึ่งก็เป็นของมายา ยึดมันถือมันไม่ได้ด้วยกัน. ในโอกาสหนึ่งในยุคหนึ่ง เราอาจจะมองเห็นจริงไปหมด อะไรก็จริงไปหมด แม้แต่ความโหกก็เป็นของจริง มีอยู่จริงในลักษณะหนึ่ง; พอต่อมานานเข้า ๆ อีกยุคหนึ่ง มองเห็นว่า อ้าว, ทั้งที่จริงนี้, จริงทั้งหมดนี้ ก็คือมายา; ฉะนั้น ว่าจริงหรือไม่จริงก็ป่วยการพูด เพราะว่าเป็นมายาเหมือนกัน; เพราะฉะนั้น เรื่องที่จะต้องพูดจึงเหลือชนิดเดียว, เหลือชนิดเดียวที่ว่าอย่างไรตรงกับความดับทุกข์ได้.

ถ้าเรารู้สึกว่าเราเป็นทุกข์ และต้องการดับทุกข์ อันไหนดับทุกข์ได้ ก็ทำไปเท่านั้นก็พอ; และเมื่อส่วนใดดับทุกข์ได้จริง ก็เรียกว่าจริงเฉพาะส่วนนี้, จริงเท่านั้น จริงเพียงแค่นี้. อย่างนี้แล้วมันก็ยึดมันถือมันไม่ได้อยู่นั่นแหละ, จะยึดมันถือมันในนิพพานในความดับทุกข์ก็ไม่ได้, จะยึดมันในทางทุกข์ก็ไม่ได้. ไม่ยึดมันแล้วมีค่าเท่ากัน, ความทุกข์ก็ไม่มีอะไร นิพพานก็ไม่มีอะไร. พอไปยึดมันเข้าเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมาด้วยกัน, พอไม่ยึดมันก็ไม่มีความทุกข์ขึ้นมาด้วยกัน มันเท่ากันอย่างนี้.

ความจริงเท่าที่จำเป็นต้องรู้ คือ “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น”

ความไม่ยึดมั่นถือมั่นจึงเป็นความจริงเท่าที่จำเป็นแก่มนุษย์; สิ่งที่จะดับทุกข์เท่านั้นที่จำเป็นที่มนุษย์จะต้องรับรู้และดับทุกข์ให้ได้; แล้วอย่าไปศึกษาให้มากกว่านั้น, อย่าไปพยายามรู้ให้มากกว่านั้น. ถ้าเราอยู่ด้วยจิตใจที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรแล้ว เราก็ไม่มีความทุกข์; เราจะนอนเสียก็ได้ เราจะทำงานก็ได้ เราจะกินอาหารก็ได้ เราจะทำอะไรก็ได้ ด้วยจิตใจที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นด้วยตัวของกู แล้วเราก็ไม่มีความทุกข์ แล้วก็หมดกันเท่านั้น. อย่าพูดว่ามันจริง อย่าพูดว่ามันเท็จดีกว่า; พูดว่าอะไรจริงเข้าส่วนหนึ่ง อะไรเท็จเข้าส่วนหนึ่ง ก็คือความไม่รู้, ความไม่รู้แสดงตัวออกมาแล้ว แสดงไม่รู้แล้ว.

ทุกข์ก็เป็นของจริง, ความดับทุกข์ก็เป็นของจริง, กิเลสก็เป็นของจริง จะยึดมั่นถือมั่นไม่ได้; เป็นของจริงตรงที่เป็นมายายึดมั่นถือมั่นไม่ได้. ความไม่ยึดมั่นถือมั่นจึงเป็นหลักเพียงหลักเดียวหรือข้อเดียวเรื่องเดียว สำหรับพุทธศาสนา เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; ถ้าคำพูดอันไหนเป็นไปในเรื่องนี้แล้ว คำพูดนั้นเป็นอาทิพรหมจรรย์หมด; คำพูดคำใดเพื่อยึดมั่นถือมั่น หรือพูดขึ้นเพื่อยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็เป็นเรื่องไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์. มันมีแต่ให้ยึดยาวยึดเยื้อไม่มีที่สิ้นสุด, เป็นอจินไตยไปบ้าง, หรือว่าไปทำให้เกิดปัญหาลำบากลำบากขึ้นมาอีก; อย่างนี้เรียกว่าไม่ใช่เจีอนต้นของพรหมจรรย์ ไม่ใช่ความจริงที่จำเป็นแก่มนุษย์เลย.

จริงเท่าที่จำเป็นแก่มนุษย์นี้ก็ไม่ใช่ว่ามันจำกัดตายตัวลงไปได้ มันยืดหยุ่นได้ตามความรู้สึกของคน; ไม่ทิ้งหลักอันเดียวที่ว่าไม่ยึดมั่นถือมั่น. คำว่า “ไม่ยึดมั่นถือมั่น” คำเดีวนี้ ขยายความออกไปได้มาก รอบตัว หลายแบบหลายอย่างหลายวิธีพูด; แต่ใจความก็ไม่ยึดมั่นถือมั่น. จัดให้เหมาะสมได้กับระดับ ที่เด็ก ๆ จะไม่ยึดมั่นถือมั่น, ที่คนหนุ่มคนสาวจะไม่ยึดมั่นถือมั่น, คนแก่จะไม่ยึดมั่นถือมั่น, หรือว่าที่

หมราวาสจะไม่ยึดมั่นถือมั่น, ที่บรรพชิตจะไม่ยึดมั่นถือมั่น, หรือคนอยู่บ้านจะไม่ยึดมั่นถือมั่น, คนอยู่ป่าจะไม่ยึดมั่นถือมั่น ได้ด้วยกันทั้งนั้น.

ถ้าแยกว่าคนอยู่ในโลกต้องยึดมั่นถือมั่น อย่างนี้ก็คือ สอนให้เขาฆ่าตัวตาย, หรือว่าเผาตัวเองให้ไหม้ให้เกรียมไป. อยู่ในโลก หรือต้องการที่จะไปนอกโลก หรือตลอดเวลานี้ **ต้องไม่ยึดมั่นถือมั่น จึงจะไม่ใช่การจับตัวเองเผาให้เราร้อน,** หรือให้เป็นสัตว์นรกอยู่ตลอดเวลา; ยึดมั่นถือมั่นเมื่อไรก็เป็นสัตว์นรกเมื่อนั้น.

นรกนี้มีหลายอันดับหลายมาตรฐาน : ร้อนมาก ร้อนน้อย ร้อนโดยรู้สึกก็มี ร้อนโดยไม่รู้รู้สึกก็มี; **ความทุกข์ที่เกิดมาจากความยึดมั่นถือมั่นนี้ ก็มีหลายชนิด เช่นเดียวกับนรก ร้อนแรงก็มี ร้อนไม่แรงก็มี ร้อนรู้สึกตัวก็มี ร้อนไม่รู้สึกรู้ตัวก็มี;** เป็นอย่างนี้ตามแต่จะมีความยึดมั่นถือมั่นให้มากเท่าที่จะมากได้. เราไม่ต้องกลัวว่าจะไม่ยึดมั่นถือมั่น; เพราะเรามักจะยึดมั่นถือมั่นเกินขอบเขตอยู่เสมอ, คือยึดมั่นถือมั่นอยู่ได้เอง, เป็นความเคยชินอยู่เอง มากมายอยู่เองแล้ว.

เมื่อไม่ต้องการจะถูกเผาให้เราร้อน ก็บรรเทาไปตามส่วนที่ควรจะบรรเทาได้. **เมื่อเราทำด้วยสติปัญญาที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น, ทำด้วยความรู้สึกตัว, ทำด้วยสติสัมปชัญญะ, ทำด้วยความรู้สึกผิดชอบชั่วดี, อย่างนี้ก็เรียกว่าไม่ได้ทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น; ก็ไม่เป็นทุกข์หรือไม่เป็นการเผาเผาตัวเอง;** ถ้าทำด้วยความยึดมั่นถือมั่นแล้วจะเป็นการเผาเผาตัวเองทันที.

เด็ก ๆ นี้เมื่อไม่ได้อะไรอย่างใจก็ร้องไห้, หรือไปฆ่าตัวตาย ไปโดดน้ำตาย ก็มี; เขาทำไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น, ไม่ใช่ทำไปด้วยความรู้ว่าอะไรเป็นอะไร ๆ, อะไรเป็นอะไร ๆ. ถ้าทำด้วยความรู้ว่าอะไรเป็นอะไรที่เพียงพอแล้ว ก็ไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องไปโดดน้ำตาย แต่ต่อสู้ไปได้อย่างน่าดู หรือว่าอย่างสนุกสนาน ในการศึกษา

เล่าเรียน ในการทำกรงาน ในการบริโภคผลของกรงาน ในการทำงานช่วยเหลือผู้อื่น
อย่างนี้ก็สามารทำไปได้. **พวกที่ทำไปโดยยึดมั่นถือมั่น นั้นเป็นเรื่องผิดทาง
ผิดวิธี ก็เลยทำให้ล้มละลายหมดทุกอย่างทุกชนิด ก็เป็นเรื่องล้มละลายหมด.**

เรื่องปฏิบัติธรรมเพื่ออยู่โดยไม่เป็นทุกข์นี้ ได้ยืนยันแล้วยืนยันอีกว่า
“ไม่ยึดมั่นถือมั่น” นั้นเป็นหลักพระพุทธศาสนาเพียงข้อเดียว; อย่าเป็นกับ
พวกโน้นอย่างหนึ่งพวกนี้อย่างหนึ่ง, ทุกคนพยายามปฏิบัติตามที่จะปฏิบัติได้ และธรรมะ
ข้อนี้ก็ยึดหยุ่นให้ได้ สะดวกแก่คนทุกคน แก่คนทุกชั้น แม้แต่คนที่กำลังมีความคิดว่า
โลกแบน ก็ปฏิบัติธรรมะข้อนี้ได้, หรือคนที่กำลังมีความคิดว่าโลกกลม ก็ปฏิบัติธรรมะ
ข้อนี้ได้, แล้วก็ได้ผลคือดับทุกข์ได้เหมือนกัน; เพราะเรื่องโลกกลมโลกแบนนั้น
ไม่เกี่ยวกับข้อนี้. ถ้าไปยึดมั่นในความรู้แล้ว เรื่องโลกกลมก็ใช้ไม่ได้ เรื่องโลกแบน
ก็ใช้ไม่ได้; ไปยึดมั่นในความรู้ของตัวเองที่ว่าโลกกลมหรือโลกแบนก็ตาม ก็บ้าเท่ากัน.

**เราควรจะพูดกันถึงเรื่องว่า “ไม่มีอะไรที่ควรไปยึดมั่นเข้า” เพราะ
มันจริงอย่างmayaไปหมด, และเป็นจริงอย่างเป็น อนัตตา สุนฺญตา ไปหมด;**
นี่แหละ เราจึงไม่ควรไปยึดมั่นถือมั่นเข้า.เด็ก ๆ ไม่เข้าใจถึงขนาดนี้ ก็บอกเท่าที่เขา
จะเข้าใจได้ว่า : **“อย่าต้องไปสำคัญมั่นหมายอะไรนัก,อย่าต้องร้องไห้เลย, อย่าต้อง
เป็นอย่างนั้นเลย. ยังมีวิธีอย่างอื่น, มีหนทางที่จะทำได้ต่อไปอีก, ให้ไปคิด
ให้ไปศึกษา แล้วก็ไปทำตามหลักเกณฑ์เหล่านั้น; อย่าทำด้วยความยึดมั่นถือมั่น
ซึ่งมันมืด มันโง่. ที่นี้เขาก็ทำอะไรได้ อยู่ในโลกนี้ได้ดีขึ้น ๆ ; ยึดมั่นน้อยลง
มีสติปัญญามากขึ้น. ยึดมั่นน้อยลงเท่าไร สติปัญญาก็มากขึ้นเท่านั้น; เพราะ
เป็นของตรงกันข้าม.**

ยึดมั่นก็เป็นของจริง สติปัญญาก็เป็นของจริง; ที่นี้เราเอาของจริงส่วน
ที่จะมีประโยชน์หรือดับทุกข์ได้; ส่วนอื่นนั้นก็ เป็นของจริงตามเรื่องของมันตาม

ธรรมชาติของมัน. ถ้าเกี่ยวกับเรา ก็เอาไว้สำหรับศึกษาให้รู้ว่ามันเป็นความทุกข์จริง ก็แล้วกัน; ที่ไม่ยึดมั่นทั้งฝ่ายของจริงหรือฝ่ายไม่จริงนั้นจึงจะเรียกว่าไม่ยึดอะไร; ไปตั้งข้อรังเกียจของที่ตัวรู้สึกว่าเป็นจริง แล้วไปหลงรักหลงยึดมั่นในของจริงมันก็ยังล้มเหลวอยู่นั่นเอง; ยังไม่ว่า ไม่เป็นกลาง ไม่เป็นอิสระ ไม่หลุดพ้น ไม่ปล่อยวาง.

ธรรมดาชาวบ้านถ้าจะไม่ให้มีความทุกข์ ชนิดที่ต้องร้องไห้บ่อย ๆ ก็ต้องศึกษาเรื่องนี้ : ให้ความยึดมั่นถือมั่นมันน้อยลง, ทำอะไรไปด้วยสติปัญญามากขึ้น จะร้องไห้น้อยลง, ที่เป็นทุกข์เป็นร้อยเหมือนกับตกนรก เหมือนกับไฟสุ่มเผา ก็จะมีน้อยลง ๆ น้อยลง. โทษของความยึดมั่นถือมั่นเป็นอย่างนี้ คุณของความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นอย่างนี้; เอาแต่ส่วนที่เป็นคุณ แต่ถ้าทำเพื่อยึดมั่นถือมั่นแล้ว คุณก็กลายเป็นโทษอีก; จึงให้จำไว้ว่า รู้จักทำแต่วิธีที่มีแต่คุณคือไม่มีโทษ ก็คืออย่ายึดมั่นถือมั่นทั้งใจคุณและทั้งในโทษ, มีสติปัญญาประจำใจอยู่อย่างนี้ ทำอะไรก็ตามที่ควรทำก็ทำไป เพราะว่าร่างกายนี้อยู่นิ่งไม่ได้; อย่าไปเชื่อใคร. ให้มองเห็นว่าร่างกายนี้อยู่นิ่งไม่ได้ มันต้องเคลื่อนไหว เคลื่อนไหวไปในทางที่ไม่เป็นโทษ ให้เป็นคุณ, เป็นคุณแก่ตัวเองก็ได้ เป็นคุณแก่ผู้อื่นก็ยิ่งดี ; แล้วก็อย่าไปยึดมั่นในคุณนั้นเข้าจะกลายเป็นโทษอีก. เราต้องเป็นอิสระเปิดโล่งอยู่เสมอไม่ยึดมั่นในสิ่งใด; คนที่ทุกข์มากนั้น ต้องระวังให้มาก อย่าไปยึดมั่นถือมั่นเข้า จะมีความทุกข์มากเกินไป.

ความไม่ยึดมั่นถือมั่น เป็นเรื่อง อาทิพรหมจรรย์

เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นเรื่องอาทิพรหมจรรย์; ถ้าคำพูดคำใดเอ่ยขึ้นมา เป็นไปในทางให้ไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้วเป็นอาทิพรหมจรรย์; ทางอื่น ๆ นอกนั้นไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์ แม้เป็นของจริงก็ไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์ เช่นจะพูดว่าโลกกลมเป็นของจริง ก็ไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์ เช่นเดียวกับที่ว่าโลกแบน ซึ่งเดี๋ยวนี้ถือกันว่า

ไม่ใช่ของจริง. เรื่องโลกกลมหรือโลกแบนนี้ไม่ใช่อาทิพรหมจรรย์ด้วยกันทั้งคู่ เชื่อว่าโลกแบนก็ได้ เชื่อว่าโลกกลมก็ได้; **ไปปฏิบัติตามมรรคมืองค์แปดแล้วก็ดับความยึดมั่นถือมั่นได้เท่ากัน.**

เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้เพียงพอแล้ว ใช้ได้แก่คนทุกคน; เทียบกับจีวรที่เราห่มนี้ จีวรที่พระห่มนี้วิเศษนักหนา คือใช้ได้ทุกคน. พูดอย่างนี้ผมหมายความว่า จีวรที่เราห่มกันอยู่นี้วิเศษนักหนาใช้ได้ทุกคน : อย่างผมก็ห่มจีวรผืนนี้ได้, เอาไปให้คนผอม ๆ ห่มก็ห่มได้. จีวรผืนเดียวกันนี้ เด็ก ๆ ห่มก็ห่มได้ มั่นรุ่มร่ามหน่อยเท่านั้นเอง; รู้จักทำให้ดีก็ใช้ได้ ห่มก็ได้. จีวรผืนนี้ ห่มก็ได้ ใช้ปูนอนก็ได้ ให้หมอนอนก็ได้ ใช้แต่งตัวไปตลาดก็ได้ ใช้ได้สารพัดอย่าง และใช้ได้ทุกคน; ของเราวิเศษ แขนก้ใช้ได้ไทยก็ใช้ได้ จีนก็ใช้ได้ จีวรผืนนี้คนผอมก็ใช้ได้ คนอ้วนก็ใช้ได้ เด็กก็ใช้ได้ ผู้ใหญ่ก็ใช้ได้ ผู้หญิงก็ใช้ได้ผู้ชายก็ใช้ได้; ใช้อย่างเครื่องนุ่งห่มก็ได้ ใช้อย่างผ้าปูนอนก็ได้.

หลักธรรมะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนาที่ว่า **“อย่ายึดมั่นถือมั่น”** นั้น **ใช้ได้แก่คนทุกคนและทุกอย่างและในทุกกรณี,** ผู้หญิงก็ใช้ได้ ผู้ชายก็ใช้ได้ เด็กก็ใช้ได้ ผู้ใหญ่ก็ใช้ได้ จีน ไทย แขนก ฝรั่งอะไรก็ใช้ได้ ผิดขนาดกินก็รุ่มร่ามไปหน่อยเท่านั้นเอง; รู้จักทำอย่าให้รุ่มร่ามก็ใช้พอให้ถูกขนาดกัน; ใหญ่นักก็พับสองที่สามที่ก็เล็กลง มั่นก็ใช้ได้; อย่างเช่นจีวรนี้เด็ก ๆ ห่มก็ได้ พับสองเสี้ยวสองที่เด็กเล็ก ๆ ก็ห่มได้สบายเลย ห่มเหมือนกับพระห่มเหมือนกัน. **เรื่องอนัตตา สุนฺญตา ไม่ยึดมั่นถือมั่น** เอาไปให้เด็ก ๆ ใช้ ก็ต้องปรับปรุงบ้างเท่านั้นเอง; เด็ก ๆ ก็ใช้ได้ใช้ดี; แต่ต้องปรับปรุงบ้างในลักษณะที่เหมาะสมกับเด็ก; ไม่ต้องเปลี่ยนเป็นว่าให้เด็กยึดมั่นถือมั่น ให้เด็กโลกโมโหสัน ให้เด็กกระตือรือร้นทะเยอทะยานด้วยความยึดมั่นถือมั่น. อย่างนั้นเป็นเรื่องบ้า เรื่องคนบ้า พูดต่อพระพุทธรูปจะไป.

หลักพุทธศาสนา ไม่สอนแบ่งแยก เป็นโลกพวก ๑ นิพพานพวก ๑

อย่าไปตู่ว่าพระพุทธเจ้าสอนอย่างนั้น ทั้งที่ตนก็เคยบวชเคยเรียนมาแล้ว. อย่าไปเชื่อเลยถ้าใครพูดว่าหลักพุทธศาสนาต้องมีแบ่งแยกตรงกันข้าม ฝ่ายหนึ่งมีไว้ให้พวกอยู่ในโลก, อีกฝ่ายหนึ่งเป็นพวกไปนิพพานแล้ว ก็อย่าเชื่อเป็นอันขาด. นิพพานนั้นต้องอยู่ที่ความทุกข์ นิพพานนั้นต้องอยู่ในโลก ต้องดับทุกข์ในโลก; ดับทุกข์ที่โลกจึงจะเป็นนิพพานที่นั่น. ขอให้เข้าใจไว้ว่าอยู่ในโลกกับไปนิพพานนั้น แยกกันแต่เพียงว่าทุกข์ และดับทุกข์เท่านั้น; คนอยู่ที่ไหนโลกก็อยู่ที่นั่น นิพพานก็อยู่ที่นั่น คืออยู่ที่คน, อยู่ที่ในคนนั่นแหละ.

ไปสอนกันอย่างที่เอานิพพานไว้ตรงไหนก็ไม่รู้, เอาโลกไว้ที่นี่ อย่างนี้ก็ผิดหมด ไม่ถูกต้องที่พระพุทธเจ้าสอน; แล้วปฏิบัติไม่ได้, ถ้าแยกอยู่คนละแห่งแล้วปฏิบัติไม่ได้. ความทุกข์อยู่ที่ไหน ต้องปฏิบัติที่นั่น แล้วผลก็ต้องเกิดขึ้นที่นั่น; เพราะอย่างนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า : โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ดี อยู่ในร่างกายนี้, อยู่ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ ที่ยังมีชีวิตเป็น ๆ อยู่, ร่างกายที่มีชีวิตเป็น ๆ อยู่มีสัญญาและใจคือมีความรู้สึกอยู่. นั่นแหละในนั่นแหละ มีกิเลส มีนิพพาน มีความทุกข์ มีเหตุให้เกิดทุกข์ มีวิธีปฏิบัติให้ดับทุกข์ด้วย.

เรื่องของวิธีปฏิบัติก็คือดับความอยาก, ดับความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมีด้วยความโง่ความหลงด้วยอวิชชา; ทำเพื่อไม่ให้เกิดยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาได้. ความยึดมั่นถือมั่นมิได้เพราะโง่ เพราะไม่รู้; พอทำให้ฉลาด ให้รู้ ก็ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้เอง; มันไม่ยึดมั่นถือมั่นเสียเอง เพราะมีความรู้ขึ้นมา. เพราะฉะนั้น เรา รู้จัก

ความทุกข์, แล้วก็รู้จักว่าความยึดมั่นถือมั่น เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์, แล้วก็บรรเทาความยึดมั่นถือมั่นนั้นเสียตามส่วนที่เราจะบรรเทาได้. ถ้าเรารู้เหตุของความทุกข์นี้แต่เล็กน้อย, เตาก็บรรเทาทุกข์ได้แต่เล็กน้อย; นั่นก็เป็นส่วนที่ดีที่เหมาะสมแล้วสำหรับเด็ก ๆ ที่จะไม่มีความทุกข์, มีร่างกายและจิตใจสดชื่น แจ่มใส เบิกบาน สัมกับที่เป็นพุทธบริษัท.

ถ้าไปกระตุ้นให้เด็กทะเลาะทะเลาะด้วยความยึดมั่นถือมั่น เด็กจะเป็นบ้าตาย, เป็นโรคเส้นประสาท เป็นนั่นเป็นนี่ ทรมานพ่อแม่ของตนไม่รู้จักสิ้นสุด; นี่ก็คือการทำผิดของพ่อแม่ตัวเอง. พ่อแม่ไม่รู้จักรอบรมลูกให้เป็นไปในทางของพระพุทธเจ้า; ฉะนั้น พ่อแม่นั้น ครอบครัวนั้น จึงมีปัญหามาก มีความทุกข์มาก ทั้งส่วนตัว ทั้งส่วนของลูกหลาน ทั้งส่วนเด็ก ๆ ตาดำ ๆ ที่กำลังโตขึ้นมา นี้ มาสร้างปัญหาขึ้นทั้งนั้น. คนไทยเราละทิ้งวัฒนธรรมไทยเดิมที่เป็นไปตามหลักพุทธศาสนาเข้ามา, ไปยึดวัฒนธรรมตะวันตกใหม่ ๆ ที่ไกลหลักพุทธศาสนาเข้ามา; เช่นนี้เป็นปัญหาที่คนไทยเรานี้จะบ้ามากขึ้นจะวิกลจริตมากขึ้น จะเป็นโรคเส้นประสาทมากขึ้น คึดคึดร้ายมากขึ้น จนเต็มไปแต่คนคึดคึดร้ายก็ได้; คอยดูเขาก็แล้วกัน.

การที่ไปหลงในวัฒนธรรมที่ส่งเสริมความยึดมั่นถือมั่นดั้งเดิมของเรา ซึ่งทำไว้ดีจนไม่ต้องรู้สึกนั้น ก็เป็นไปเพื่อทำลายความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในตัวชนบทรหมเนียมประเพณีนั่นเอง. วัฒนธรรมไทยนั้นไม่ต้องศึกษาไม่ต้องรู้สึกก็ได้, ชนบทรหมเนียมประเพณีนั้นช่วยทำให้ไม่ยึดมั่นถือมั่น; ให้ยึดมั่นถือมั่นแต่น้อย, ให้ละความยึดมั่นถือมั่นได้โดยเร็วนี้ อยู่ในชนบทรหมเนียมประเพณีที่ดี; เรียกว่า**วัฒนธรรมไทยที่ดีที่ตั้งรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา** : การไม่โกรธ การให้อภัย การดับความร้อนใจ การคิดว่า “ช่วงมันเกิดเป็นไปตามกรรม” อะไรเช่นนี้ ล้วนแต่ว่าตัดความทุกข์โดยวิธีที่ให้ออกไปได้ง่าย ๆ.

เดี๋ยวนี้เราไม่คิดกันอย่างนั้น ไม่ชอบอย่างนั้น; ไปชอบอย่างที่รุนแรง รู้สึกรุนแรงในทางอารมณ์ทางความสุข ทางวัตถุ ทางเนื้อทางหนัง ถึงขนาดว่าถ้าไม่ได้นี้ก็ตายดีกว่า; ครั้นไม่ตายก็เลยเป็นบ้าบ้าง เป็นโรคเส้นประสาทบ้าง คຸ້มดีคຸ້มร้ายบ้าง เป็นสิ่งที่เสียหายอย่างยิ่ง, เป็นโทษร้ายอย่างยิ่งแก่พุทธบริษัทชาวไทยเรา. เรื่องใหม่ ๆ เพิ่มมีมานี้ ก็คือ **วัฒนธรรมส่งเสริมความยึดมั่นถือมั่น** ต่างจากวัฒนธรรมเดิม ซึ่งบรรเทาความยึดมั่นถือมั่นอยู่เรื่อย; **วัฒนธรรมไทยเดิมสอนเด็ก ๆ ให้อภัย, สอนให้เด็ก ๆ ไม่เป็นทุกข์** ไม่ต้องร้องไห้, ให้ปลงได้เหมือนผู้ใหญ่; เขาสอนกันมาอย่างนั้นทั้งนั้น ก็มีความสบายความสดชื่นแจ่มใสดี.

ขอให้คิดนึกดูอย่างที่ผมว่า : **ความไม่ยึดมั่นถือมั่นคำเดียวเท่านั้น เป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์** เป็นของจริงที่จะดับทุกข์ได้ ที่เราควรจะรู้; แต่แล้วก็ เป็นของจริงที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอีกเหมือนกัน. อย่างว่าเมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว จะมีผลอะไรขึ้นมา; ถ้าคิดอย่างนี้ก็จะกลับไปยึดมั่นถือมั่นอันนั้นเข้าอีก กลายเป็นของไม่จริง เป็นของทุกข์ เป็นความทุกข์ขึ้นมาอีก **จิตใจที่ไม่มี ความยึดมั่นถือมั่น นั้นคือรู้ตัวอยู่ด้วยสติปัญญา; ทำตามทีสติปัญญาจะบอกว่าควรจะทำอะไร, ควรจะทำอย่างไร.**

คนเราไม่เหมือนกัน เกิดมาไม่เหมือนกัน สติปัญญาก็ไม่เท่ากัน สมรรถภาพ ก็ไม่เท่ากัน ต้องทำอะไรด้วยกันทุกคน อยู่หนึ่งไม่ได้ตามธรรมชาติ; ก็ทำให้พอดี พอเหมาะกับสติปัญญา กำลังกาย กำลังใจ โดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น. **ยึดมั่นถือมั่น เมื่อไรเป็นทุกข์เมื่อนั้น;** ยึดมั่นถือมั่นแล้ว เป็นดังขารขึ้นมาทันที; ปรุงแต่งเพื่อ เกิดความทุกข์ขึ้นมาทันที ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่น ยังเป็นธรรมชาติเจียบ ๆ อยู่ตามเดิม เป็นขันธล้วน ๆ ไม่มีอุปาทานเข้าไปยึดมั่นถือมั่น ก็ยังไม่มี ความทุกข์; พออุปาทาน เกิดขึ้นก็มีความทุกข์ทันที.

หลักพุทธศาสนา เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น

พุทธศาสนาแท้ต้องเป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นตั้งแต่ต้นจนปลาย; ไม่มีอันไหนส่วนไหนที่จะต้องส่งเสริมความยึดมั่นถือมั่น. ยึดมั่นถือมั่นในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์ นี้ก็มีปัญหาที่คนจะเข้าใจไม่ได้; โดยเนื้อแท้แล้วพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ยึดมั่นถือมั่นนั้น ไม่ใช่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จริง; เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ชั่วคราว เป็นมายา; แต่ก็ เป็นมายาที่ดิ่ง-ดิ่ง-ดิ่งให้ไปหา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริง คือไม่ยึดมั่นถือมั่น. ฉะนั้นความยึดมั่นถือมั่นในบุญกุศล ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์นี้ คือมายาที่ดิ่งไปหาความจริงที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น.

การที่ยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงต่อภายหลังนี้ เราตั้งต้นกันมา ก็เพราะว่าช่วยคนเหล่านี้ที่โง่เขลาไปก่อน; นี้ถูกที่สุด เพราะว่าคนเหล่านี้ทั้งหมดได้ยึดมั่นถือมั่นมาแต่เดิม. ครั้นมีปัญหาขึ้นแล้วตัดความยึดมั่นถือมั่นกันเสีย; ไม่ไปยึดมั่นถือมั่นสิ่งไหน; คงยึดมั่นถือมั่นเฉพาะในส่วนที่จะนำไปสู่ความไม่ยึดมั่นถือมั่น. **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นเป็นเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; แต่เขาไม่เข้าใจ ก็ให้ไปยึดพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นของดี เป็นของที่ช่วยทำให้ได้นั้นได้ไปก่อน; เมื่อเข้าใจพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แล้ว ก็ค่อยรู้เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ในที่สุดก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรเลย.**

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในความยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นมายามากเกินไป; ถ้าฟังพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จริง ก็เรียกว่ายึดมั่นถือมั่นไม่ได้อยู่แล้วเหมือนกัน เพราะเป็นมายาอีกแบบหนึ่ง เป็นอนัตตา สุกญตาอีกแบบหนึ่ง; แต่

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อันแรก ที่คนถือด้วยความยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นมายาอย่างยิ่ง; มีประโยชน์เพียงตั้งเข้าไป, ตั้งเข้าไป หากความไม่ยึดมั่นถือมั่นในที่สุด.

ที่วัดนี้มีรูปพระอยู่ข้างประตู ควรไปดูบ่อย ๆ. ภาพพระนี้จะเอาดวงจันทร์ในน้ำ แล้วก็เหนียวกึ่งไม่อยู่เสมอนั้น; มันเหนียวอันนี้อยู่ก่อน คือยึดมั่นถือมั่นสิ่งนี้อยู่ก่อน; แล้วก็มองไปยังกึ่งอื่นใหม่ข้างหน้าโน้น เพื่อยึดมั่นถือมั่นให้ดีกว่า, เปลี่ยนความยึดมั่นถือมั่นให้ดีกว่า ความยึดมั่นถือมั่นเดิม; หรือสิ่งที่อยู่ในความฝัน **ในความยึดมั่นถือมั่นนี้เป็นมายาเหมือนดวงจันทร์ที่อยู่ในน้ำ;** ไม่ใช่ดวงจันทร์แท้จริงอะไร แต่ก็คิดว่าดีกว่าที่จะยึดมั่นของเก่าซึ่งเลวกว่า. เขาไปคิดผิด ๆ กันอย่างนี้. การสั่งสอนจึงได้สอน ๆ ๆ ด้วยเจตนาให้ยึดมั่น พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, ให้ยึดมั่น บุญกุศล ยึดมั่นอะไรต่าง ๆ ที่ควรจะยึดมั่น. ที่นี้เมื่อได้ยึดมั่นกันมานานจนเมื่อมือเหมือนชะนีตัวนั้นแล้ว ก็ควรจะเปลี่ยนเสียบ้าง; ให้ดีกว่า-ดีกว่า-ดีกว่า นั่นแหละคือเปลี่ยนไปหาความไม่ยึดมั่นถือมั่น; เพราะฉะนั้นสุดท้าย**ที่ดีที่สุดคือความไม่ยึดมั่นถือมั่น;** เป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์จริง อะไรขึ้นมา เป็นความไม่ยึดมั่นถือมั่น.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ในความยึดมั่นถือมั่นนั้นเป็นมายา และมาเป็นภูเขาหิมาลัย. พูดอย่างนี้ผมเคยถูกเขาว่า เขาดำ เขาจะจับเป็นคอมมิวนิสต์ ก็เพราะว่าไปพูดว่า : “**พระพุทธเจ้าในทัศนะของบุคคลนั้นเป็นภูเขาหิมาลัยสำหรับบุคคลนั้น**”; นี่ก็เหมือนกัน เป็นเรื่องเดียวกัน คือ**สิ่งใด “ในทัศนะของบุคคลผู้มี**ความยึดมั่นถือมั่นนั้น” **เป็นภูเขาหิมาลัย** ทั้งนี้. พระพุทธก็ตาม พระธรรมก็ตาม พระสงฆ์ก็ตาม บุญกุศลก็ตาม ในทัศนะของบุคคลผู้ยึดมั่นนั้นเป็นภูเขาหิมาลัยทั้งนั้น กัดกันคนไม่ให้ถึงของจริง. แรกเกิดมาย่อมไม่รู้, **ไม่รู้อะไรมาแต่**ในท้อง และก็ค่อย ๆ ยึดมั่นถือมั่นเป็นขึ้นมาตามลำดับ ยึดมั่นถือมั่นที่ถูกกว่า ที่ดีกว่า,

ที่ถูกว่าที่ตีกว่า; ไม่ใช่จะให้เลิกความยึดมั่นที่เดียวได้. **ครั้งมาถึงวัยแก่ถึงวัยชราอายุมาก หรือว่าบวชเรียนมาหลายพรรษามากเข้า ก็ควรจะรู้มากกว่านั้น ;** คือรู้จักหนทางว่าจะไปข้างไหนกันไว้, จากที่ไหนและจะไปที่ไหน, ไปปลายทางที่ไหนควรจะรู้กันบ้าง.

ได้พูดแล้วว่า ตั้งต้นที่ความยึดมั่นถือมั่นด้วยความโง่เขลาออกมาแต่ที่แรก, แล้วก็เปลี่ยนความยึดมั่นถือมั่นมาในทางที่จะให้ยึดมั่นถือมั่นน้อยลง น้อยลง น้อยลง; ไปจบกันที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรเลยที่ว่าปลายทางเป็นนิพพาน นี่ก็ไม่ใช่อะไรที่จะผิดกันอย่างที่จนต้องชี้ว่า อันหนึ่งเป็นของเท็จ อันหนึ่งเป็นของจริงนี่; มันก็จริงด้วยกันทั้งหมด จริงสำหรับเป็นทุกข์ จริงสำหรับไม่เป็นทุกข์นี้. แต่ทั้งสองฝ่ายนั้นก็ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้, เพราะฉะนั้นจึงเป็นมายาด้วยกัน; **ให้รู้ว่าไปยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ เพราะเป็นมายาด้วยกัน จิตจึงจะเป็นอิสระ,** เรียกว่าหลุดพ้น, หลุดพ้นไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน. พระอรหันต์จึงอยู่เหนือความรู้สึกว่าจริงหรือไม่จริง.

ที่คุณไปคิดดูเถอะ ในขณะที่เป็นพระอรหันต์นั้น จะเป็นความรู้สึกที่อยู่เหนือการบัญญัติว่าจริงหรือไม่จริงทั้งหมด; **จริงก็ไม่เอา ไม่จริงก็ไม่เอา ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรทั้งสองฝ่าย.** ฉะนั้น จิตพ้นจากปัญหาว่าอะไรจริง อะไรไม่จริง, ไม่มีปัญหาที่เรียกว่าโลกกลมหรือโลกแบนสำหรับพระอรหันต์. เรื่องต่าง ๆ ที่จะกล่าวว่โลกแบนก็จริง โลกกลมก็จริง นี่จริงคนละแบบ เหมือนกะที่ว่ากาขาวนกยางดำนี้ก็จริง กาดำนกยางขาวนี้ก็จริง แต่ว่าจริงคนละแบบ; อยู่เหนือดำเหนือขาว **ไม่มีดำไม่มีขาวเลย จึงจะเรียกว่าจริงกว่า จริงที่สุด.** แต่แล้วก็ไม่พ้นที่จะว่างที่สุด คือเป็นอนัตตาที่สุด เป็นว่าไปที่สุดเลย; ไม่มีที่จะพูดว่าจริงหรือไม่จริงอีกเท่านั้น.

ถ้ายังอยากจะได้ไม่อยากจะชั่วอยู่อีก ปัญหาก็มีอีก; **แต่ถ้าเรารู้ว่าทั้งดีทั้งชั่วเป็นมายาด้วยกัน ปัญหาทั้งหมดไปทั้งดีและทั้งชั่ว. การทำอะไรก็ตาม ทำเท่าที่ควร**

จะทำ ตามที่ควรจะเป็น ไปจนกว่าจะสิ้นชีวิตนี้ ไม่ว่าจะชั่วนี้ อะไรควรทำ ก็ทำก็แล้วกัน อะไรที่ไม่ควรก็ไม่ทำ. ที่ว่าชั่วนั้นเป็นสมมติ คนชาวบ้านคนชาวโลก เขาสมมติไว้ : อะไรไม่เบียดเบียนตนไม่เบียดเบียนผู้อื่นก็เรียกว่าดี, แล้วอะไร เบียดเบียนตนเบียดเบียนผู้อื่นก็เรียกว่าไม่ดี ก็แล้วกัน.

ถ้าว่าดี แล้วมาทำให้เป็นห่วงวิตกกังวลอยู่ก็ใช้ไม่ได้; หรือจะบัญญัติชื่อ สิ่งนั้นว่าบุญ ว่ากุศลหรือว่าอะไร ก็ใช้ไม่ได้ทั้งนั้นแหละ ถ้ามาทำให้เป็นห่วงมาวิตกกังวลหม่นหมอง ทุกข์ร้อนนอนไม่หลับอยู่ก็ใช้ไม่ได้. **ถ้าดีจริงต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น, ต้องไม่ทำให้ผู้อื่นวิตกกังวลเดือดร้อนอยู่, นั้นแหละจึงเรียกว่าดี; แล้วก็ไม่ได้ทำให้ผู้อื่นพลอยลำบากเดือดร้อนด้วย;** นั้นแหละจึงดี ดีถูกต้องตามสมมติว่าดี. วิตกกังวลเป็นทุกข์อยู่นั้นก็คือชั่ว คือบาป พุดอย่างนี้ผู้ที่เรียกว่าปุถุชน มากเกินไปก็ไม่รู้เรื่องนี้; แล้วก็ทำสับสนกันหมด สับสนปนเปกันหมดจนแยกกันไม่ได้ จนปฏิบัติไม่ถูก, จนในที่สุดต้องยึดมั่นถือมั่นทั้งสองฝ่าย. ยึดมั่นฝ่ายบาปยึดมั่นถือมั่นฝ่ายบาปหรือฝ่ายชั่วนั้น เอาการสำหรับกลัว, ยึดมั่นถือมั่นฝ่ายบุญหรือฝ่ายดีนั้นเอาการสำหรับอยากจะได้; ก็เลยเป็นคนยึดมั่นทั้งสองฝ่าย กลับมากเข้าไปอีกหลายเท่า.

พระพุทธเจ้าท่านสอนตั้งแต่ต้นที่สุดจนไปถึงปลายที่สุด ก็คือว่าไม่ยึดมั่นถือมั่น น่ารักก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยความโง่ว่ามั่นน่ารัก สิ่งใดที่น่าเกลียดก็ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่ามั่นน่าเกลียด เพราะฉะนั้นน่ารักและน่าเกลียดนี้คือความโง่, ความรู้สึกของความโง่, เหมือนกับว่ากาขาวนกยางดำ นกยางดำกาขาวนี้มันกลับกันอยู่ตรงนี้.

ความน่าเกลียดมันกลับไปกลับมากันอยู่ตรงนี้ : ในขณะหนึ่งเป็นอย่างหนึ่ง, สำหรับคนหนึ่ง และในขณะหนึ่งเป็นอย่างหนึ่ง สำหรับอีกคนหนึ่ง หรือสำหรับสัตว์อีกประเภทหนึ่ง; เดียวก็เบื่อจะตาย เป็นของน่าเกลียดไป อยากมีสิ่งอื่นมาแทน

เพราะอะไรก็ตามเป็นของน่าเบื่อ อยากจะมีสิ่งอื่นมาแทนอย่างนี้. นี่คือความที่สิ่งใดเป็นที่รักที่พอใจสิ่งใดไม่เป็นที่รักไม่เป็นที่พอใจ นี่เป็นเรื่องสมมุติอย่างนี้. ความจริงมันก็จริง, จริงคือมายาเท่ากัน ของมายาเท่ากัน. ฉะนั้นเมื่อเกลียดอะไรขึ้นก็พิจารณาดู ว่าถ้าเกลียดอยู่ไม่พอใจอยู่นี้เราร้อน; แต่ถ้าอยู่ได้โดยจิตใจไม่ต้องรักอะไรไม่ต้องเกลียดอะไรนั้นสบายกว่า. เคยรักมาแล้ว เคยเกลียดมาแล้วนี่ก็จะเห็นได้เองว่าเป็นความโง่ มันก็เลิกไปเอง; นี่ไม่ลำบากนัก ขอให้เห็นจริง เห็นจริงแล้วมันหมดไปเอง; รู้ว่ามีความโง่มันก็หยุดไปเอง. ถ้านึกอย่างนั้นไปอีก ก็โง่ขึ้นมาใหม่; ถ้าไม่กลับโง่ขึ้นมาอีก ก็หมดโง่เลย; กลับไปกลับมากันอยู่ตรงนี้.

มีสิ่งที่จะต้องยึดมั่นสำหรับเกลียดก็ดี, มีเรื่องมาให้ยึดมั่นสำหรับต้องการหรือจะเอาทั้งบาปและทั้งบุญ ทั้งดีและทั้งชั่ว ทั้งสุขและทั้งทุกข์เหล่านี้ก็ดี, ไม่ต้องกลัว; แม้สุขก็ไม่ต้องอยาก. วันหนึ่งทำอะไรไปตามหน้าที่ตามธรรมชาติที่กำหนดไว้สำหรับให้เป็นหน้าที่ของเรา, เราก็ทำไปตามที่ธรรมชาติกำหนดไว้. **อะไรเป็นหน้าที่ของเรา ทำไป แล้วความทุกข์จะไม่เกิดขึ้น,** จะมีความสดใสตลอดเวลา จนกว่าร่างกายนี้จะแตกดับสิ้นสุดกันเท่านั้น; ต้องการอะไรมันก็สิ้นสุดกันแล้วตั้งแต่เดี๋ยวนี้ ไม่ต้องพูดถึงชาติหน้าโน้น.

เรื่องความว่าง เป็นได้ทั้งสัมมาและมิจฉาทิฎฐิ

ถ้าไม่ต้องการทั้งบุญทั้งบาปแล้ว ก็สิ้นสุดกันที่ตรงนี้ **ที่นี้เวลานี้** นานี่นี้ วินาทีนี้; นี่ไม่ใช่อุจเฉททิฎฐิ, ไม่ใช่รัตติกทิฎฐิ ซึ่งเป็นมิจฉาทิฎฐิ. ที่เป็นมิจฉาทิฎฐิ รัตติกทิฎฐินั้นคือไม่มีอะไร, **ว่างอย่างไม่มีอะไร** อะไร ๆ ก็ไม่มีเลย; **นี่แก้ตัวสำหรับให้กิเลสทำอะไรตามชอบใจกิเลส** อย่างนั้นก็เรียกว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ. ส่วนความว่างอย่างนี้เล่นงานกิเลส เผากิเลส; นี่ไม่ใช่มิจฉาทิฎฐิ เพราะว่าเล่นงานกิเลส. ความว่างชนิดที่พูดเขาเองว่า “ว่าง”, หรือเข้าใจใจ ๆ ไปว่าว่าง แล้ว

เปิดช่องให้กิเลสทำอะไรตามภาคะ โลกะอะไรอย่างนี้; ความว่าอย่างนี้เป็นมิจฉาทิฏฐิ : เรียกว่าอุจเฉททิฏฐิบ้าง เรียกว่านัตถิกทิฏฐิบ้าง. **ว่างอย่างไม่มีอะไรเลย** ไม่มีเรื่องราวอะไรเลย ไม่มีความหมายอะไรเลย **ปฏิบัติอะไรก็ได้** อย่างนี้ก็**เป็นมิจฉาทิฏฐิทั้งนั้น**. ว่างอย่างที่มีปัญญา หรือรู้จักสุญญตาเรียกว่ากำจัดกิเลสเสียได้ อย่างนี้, ความว่างอย่างนี้ไม่ใช่มิจฉาทิฏฐิ แต่เป็นสัมมาทิฏฐิ.

พวกคุณไม่เข้าใจหรือไม่ได้ยินได้ฟัง ก็ขอให้เข้าใจหรือได้ยินได้ฟังกันเสีย ทุกคนว่า : คำ ๆ หนึ่งนั้นมีทั้งที่เป็นมิจฉาทิฏฐิ และสัมมาทิฏฐิ เช่นคำว่า “**สุญญตา-ความว่าง**” นี้ **ที่เป็นมิจฉาทิฏฐิก็มี ที่เป็นสัมมาทิฏฐิก็มี**. ที่เป็นสัมมาทิฏฐิก็คือสุญญตาในพุทธศาสนา, อยู่ในพุทธศาสนา. **สุญญตาที่เป็นมิจฉาทิฏฐิก็คือส่วนที่อยู่นอกพุทธศาสนา** บางศาสนา บางนิกาย บางลัทธิก็มี; อย่าไปว่าเขาเลย. เราไม่จำเป็นต้องไปรู้ของเขาก็ได้ สอนผิดสอนถูก อยู่ที่ไหนไม่ต้องรู้ก็ได้; เรารู้แคบ ๆ เท่าที่จำเป็นจะดับทุกข์ของเราก็พอ. **นี่คือจิตมองเห็นว่าไม่มีอะไรจะยึดมั่นถือมั่นได้, แล้วจิตนี้ไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ก็เป็นจิตที่ว่างอยู่; ไม่มีความยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น** คือเป็นอยู่ตามสภาพเดิมแท้ของจิต, คือสติปัญญาก็มีอยู่, จิตไม่ได้วุ่นวายไปเพราะความยึดมั่นถือมั่น; **เรื่องยึดมั่นถือมั่นกระเด็นออกไปแล้ว ก็ทำผิดอยู่ไม่ได้** มีแต่ทำถูกต้องตามสติปัญญานั้น.

ทุกคนควรรู้ และปฏิบัติธรรมะในเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น

ความรู้เพียงข้อเดียว **เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้** เป็นทั้งหมดของ **พุทธศาสนา**, คือเป็นตัวพุทธศาสนาทั้งหมด, หรือจะเรียกว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมดก็ได้ทั้งนี้; มีไว้สำหรับทำอะไรไม่ให้เป็นทุกข์. ความรู้อย่างอื่นนั้น เช่นเรื่องโลกแบนโลกกลมนั้น เป็นเรื่องที่ทำกับมนุษย์ต่อมนุษย์ เพื่อมนุษย์ต่างหาก;

ถ้าเรารู้เรื่องโลกกลม ไปทำกับเพื่อนมนุษย์กันได้ก็ไปทำ ไปพูด; คือถือว่าโลกกลม ไปปฏิบัติงานร่วมกันได้ เป็นประโยชน์แก่กันได้ ก็ทำไปก็แล้วกัน.

ความรู้อื่น ๆ นอกจากพุทธศาสนา, นอกจากหลักธรรมะในพุทธศาสนา ที่เราเรียนกันมากมายนี้ ก็เพื่อว่าเราจะทำกับคนอื่นได้, ทำสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ แก่ผู้อื่นได้เท่านั้นเอง. แท้จริงมนุษย์จะไม่ต้องทำอะไร, ต้องการเพียงเท่าที่จะ หาเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง, นี้ก็กายนิคเดียว. ที่ทำ ๆอะไรกันอยู่นี้มากเกินไปแล้ว; ทำเพียงทำมาหากินก็ได้ ทำสวนก็ได้ คำขายก็ได้ เป็นข้าราชการในอันดับต้น ๆ ก็มีเงิน พอกินพอใช้แล้ว; สติปัญญาที่ยังเหลืออยู่ที่จะทำให้มากออกไปนั้น ก็ควรจะเพื่อ ประโยชน์ผู้อื่นทั้งนี้. คำขายให้มากออกไป ทำสวนให้มากออกไป ทำราชการให้มาก ออกไป หรือทำอุตสาหกรรมให้มากออกไปนั้น, อย่าผลอ; ถ้าผลอทำไปด้วยความ ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็คือชุดหลุมฝังตัวเองในความทุกข์; ต้องทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น เท่านั้น.

* ภาพ ๑๐ รูปที่เขียนไวตรงข้างหลังจอในตึกนั้นดีมาก; จะเห็นว่าพอว่าง, ว่างไม่มีตัวไม่มีตน; เป็นวงกลม ศูนย์; แล้วที่นี้ก็เกิดใหม่ ผลิหน่อใหม่ออกมา เป็นผู้เที่ยวจุดตะเกียงส่องให้คนอื่น เขาของเที่ยวแจกคนอื่น. นี่มันควรจะเป็นอย่างนั้น: พอเราหมดเรื่องแล้ว ความต้องการที่เหลืออยู่ ชีวิตแรงงานที่เหลืออยู่ ก็เพื่อคนอื่น.

เรื่องครอบครัวนั้น ถ้าเผชิญไปมีเข้า ก็ควรจะเป็นเรื่องที่ว่า จะช่วยกัน สืบต่อกิจการอันนี้ของมนุษย์ให้มันเป็นไปอย่างถูกต้องเท่านั้น; ถ้ามีหลานมีเหลนอะไร ก็เพื่อว่ารักษาความรู้อันประเสริฐของมนุษย์นี้ไว้ใ้มนมนุษย์ ให้อยู่ไปตลอดกาลนี้. ทำให้

* ดูภาพประกอบท้ายบทนี้

ธรรมะมีอยู่ในโลกนี้ตลอดกาลก็ได้, **ทุกคนต้องรู้ ต้องมีธรรมะ ต้องประพฤติธรรมะ** ทั้งลูกทั้งหลายทั้งหลายนั้น ต้องเป็นไปในแนวของธรรมะหมด; จึงชื่อว่าผู้สืบพันธุ์ อยู่เพื่อทำให้โลกนี้มีธรรมะอยู่ตามเดิม, นี้ประเสริฐอยู่ที่เรื่องธรรมะมีอยู่ตามเดิม.

สำหรับศาสนาพวกมีพระเจ้า ก็ว่าให้พระเจ้าคงปรากฏอยู่ในโลกนี้ตามเดิม ก็มีคนถึงพระเจ้าอยู่เรื่อย; ตายไปแล้วมีลูกออกมา ลูกก็ถึงพระเจ้าอีก, หลานมีออกมา ก็ถึงพระเจ้าอีก, เหลนออกมาก็ถึงพระเจ้าอีก; มีความรู้ในการถึงพระเจ้าอยู่, แล้วก็ไม่มีความทุกข์เลยในเรื่องครอบครัวในเรื่องอะไรต่าง ๆ.

ถ้าคนโง่กันทั้งโขง ทั้งพ่อทั้งแม่ ทั้งลูกทั้งหลายทั้งหลาย, เกิดมาเพื่อความสุขทางเนื้อทางหนังเอรีดอรร้อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ด้วยความยึดมั่นเหลือประมาณ เหลือที่จะกล่าวได้ว่ายึดมั่นถือมั่นอะไร; เกิดมาสร้างนรก; สร้างโลกนรกให้เป็นไปอย่างนรกที่มองเห็นบ้างมองไม่เห็นบ้าง, เป็นไฟอยู่เรื่อยทั้งกลางวันทั้งกลางคืนมากขึ้น ๆ; **มิได้เป็นทนายทอยู่เพื่อสืบศาสนาหรือสืบธรรมะอะไร แต่ว่าสืบนรก สืบกิเลส;** สืบนรกที่เผาผลาญเผาผลาญให้มีอยู่ในโลกนี้อย่าให้รู้จักสิ้นสุดได้; ถ้าจะเป็นเสียอย่างนี้แล้ว **อย่ามีครอบครัว ไม่มีครอบครัวเสียดีกว่า.**

ถ้าจะมีครอบครัวกะเขาสักที ก็ให้เป็นเรื่องสืบความมีอยู่ของ**ธรรมะ ความเยือกเย็นเป็นนิพพานให้ยังคงมีอยู่ในโลกนี้.** พ่อที่รู้เรื่องนี้แม่ที่รู้เรื่องนี้, ลูกก็รู้เรื่องนี้ หลานก็รู้เรื่องนี้ เหลนก็รู้เรื่องนี้ แล้วก็สืบต่อ ๆ กันไป; โลกก็จะเป็นโลกที่น่าอยู่น่าดู, เป็นโลกของมนุษย์ที่มีราคามีความหมาย. ตรงกันข้าม ถ้าเป็นไปในทางโง่หลับต้ายิ่งขึ้นทุกที ไปยึดมั่นถือมั่นแต่ความสุขทางเนื้อทางหนังแล้ว ก็เท่ากับสืบนรกไว้อย่าให้ขาดสายได้.

คิดให้ลึกต่อไป คำว่า “น่าดู” นั้นไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์เสียแล้ว เพราะยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น ๆ มากขึ้น; แต่เป็นอยู่กันด้วยสติปัญญาให้โลกนี้เยือกเย็นไปด้วยธรรมะ นี่จึงเป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์จริง; เป็นไปเพื่อให้มนุษย์ไม่ต้องมีความทุกข์. ถ้าอย่างโน้นก็เป็นของจริงที่จะทรมานมนุษย์ให้เป็นทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุด. ของจริงด้วยกันจะว่าใครไม่จริงก็ได้, จริงแท้ด้วยกัน; ที่จริงก็เป็นอย่างนี้.

ศึกษาปฏิบัติเพียงเงื่อนไขของพรหมจรรย์ มีประโยชน์ทั้งแก่ตนและธรรมทูต

ในที่สุดมามองสรุปทำยว่าทั้งสองจริงนี้เป็นมายา, อย่ายึดมั่นถือมั่นเลย คือ ถึงขีดสูงสุดขีดพระอรหันต์ หรือขีดนิพพานโดยสมบูรณ์นี้จบลงที่. เหนืออะไรหมด เหนือดับทุกข์ เหนือทุกข์ เหนือดีเหนือชั่ว เหนือบุญ เหนือบาป เหนือสุข เหนือทุกข์ ทุกอย่าง; เงื่อนไขของพรหมจรรย์อยู่ที่นี้. **เงื่อนไขของพรหมจรรย์ก็อยู่ที่ว่า ปฏิบัติเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น, รู้แล้วก็ปฏิบัติเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่น** เรื่อยไปเป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์ แล้วก็ไปจบลงที่นิพพาน คือหมดความยึดมั่นถือมั่น. **เงื่อนไขของพรหมจรรย์นั้นคือความจริงเท่าที่มนุษย์จำเป็นจะต้องรู้;** ไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์คือความจริงที่เหลือเพื่อที่ไม่ต้องรู้เลย, ไม่จำเป็นจะต้องไปรู้ ไม่จำเป็นจะต้องไปสนใจเลย.

เรามักไม่มุ่งหมายเอาแต่ที่ว่าเป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์ เราไปเปิดกว้างเอาหมด; เพราะฉะนั้น การศึกษาเล่าเรียนของพระของเณรจึงพรวดไปหมด, เรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เรื่องโลก ๆ มากออกไป มากออกไป. อย่างที่ว่าจะไปเผยแผ่พุทธศาสนา, อย่างที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นโดยตรงนี้ไม่รู้ไม่เรียน ไม่สนใจ. ไปจำไว้เพียงแต่ว่าคำพูดคำหนึ่งในพระคัมภีร์เท่านั้น ไม่รู้ว่าเป็นอะไร; เรียนเรื่องยุ่ง ๆ

บ้า ๆ บอ ๆ เรื่องมิจฉาทิฏฐิมากมายหลายร้อยหลายสิบแขนง เรื่องปรัชญาเรื่องโลกเรื่องอะไรต่าง ๆ ไม่รู้ว่าจะไปทางไหนกัน; ทั้งหมดนั้นไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์.

พวกที่จะไปเป็นธรรมทูต ไปเผยแผ่ศาสนา ถ้าไม่สนใจเรื่องต้นของพรหมจรรย์ ก็เป็นพวกพ่นน้ำลายเท่านั้นเอง ไม่มีความหมายอะไร พ่นน้ำลายไม่มีที่สิ้นสุดไม่มีสาระอะไร ถ้าไม่สนใจในเรื่องไม่ยึดถือมันนี่; ซึ่งถ้ารู้เพียงไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่านั้นก็ไม่ต้องรู้เรื่องอะไรให้มากมายไม่มีที่สิ้นสุด; ถ้าเดินไกลออกนอกทางไปทุกที ทุกที ๆ, อย่างนี้ไม่ใช่ธรรมทูต, ทูตของธรรมนั้นไม่ใช่; แต่เป็นทุกขทูต เป็นทูตของความทุกข์ เป็นทูตของนรกของยมบาล ที่ทำให้โลกนี้มีความทุกข์มากขึ้นกว่าเดิม; เพราะทำให้พื้นเพอยู่ยากมากขึ้นกว่าเดิม. ถ้าเป็นทุกขทูต, เป็นทูตที่จะไปแจกจ่ายความทุกข์ให้ทั่วโลก, อย่างนี้จะใช้คำไพเราะว่าธรรมทูตไม่ได้.

เราเป็นพระป่าบ้า ๆ บอ ๆ แถวนี่ **จงไม่ยึดมั่นถือมั่น**, ในฐานะเป็นเงื่อนไขของพรหมจรรย์, **แล้วก็ปฏิบัติเรื่อยไป** เรื่อยไป จนถึงปลายทางสุดของพรหมจรรย์ คือไม่มีทุกข์เลย, คือว่างถึงขนาดที่จะไม่พูดว่าจริงหรือเท็จ ไม่พูดว่าดีหรือชั่ว ไม่พูดว่าอะไรหมด หุบปากเลย นั่นนะคือว่าง, นี่คือไม่ใช่วัฏฏสงสาร. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ยึดมั่นในความจริงและไม่ไฉ้อวดความจริงเท่านั้นเอง; แต่ท่านก็ต้องสอน, สอนเรื่องความจริง. ส่วนบางคนที่มาค้นคว้าความจริงได้แล้ว มองเห็นเรื่องนี้ เห็นความจริง แล้วเต็นแรงเต็นกาตะโกนว่า “ความจริงไฉย” อย่างนี้คนนั้นมันบ้าที่สุด; และความจริงนั้นก็ยังออกไปจากเรื่องความดับทุกข์ กับไม่ดับทุกข์. การทำให้ทุกข์มีอยู่หรือการดับทุกข์เสียได้ มีเท่านั้นแล้วก็จริงด้วยกันทั้งนั้น. ปักอย่างใดลงไปก็จริงอย่างนั้น; ความสุขที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นนิพพานแล้ว ก็ยังยึดถือไม่ได้ด้วยซ้ำ; ฉะนั้นหุบปากเสียดีกว่า, พูตไปก็ชวนให้ยึดมั่นถือมั่นในแง่ใดแง่หนึ่งต่อไปอีก.

ถ้าเราจะเป็นธรรมทูต ไปพูดกันไม่กี่คำมันก็สั้นเรื่อง, ธรรมทูตเผยแผ่
 ธรรมะของพระพุทธเจ้าในต่างประเทศนั้น พูดกันไม่กี่คำก็หมดเรื่อง. **ถ้าพูดเรื่องนี้**
คือไม่ยึดมั่นถือมั่น พูดกันไม่กี่คำ มันจะหมดเรื่อง, เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ด้วย
จริงด้วย แล้วไปสู่ความว่างอันสูงสุดด้วย. ถ้าเรียน ๆ, เตรียมพูดเตรียมสอนเหมือน
 อย่างที่เขาทำ ๆ กันอยู่นั้น ให้ทำกันสักที่ชาติที่ชาติ ก็ไม่ถึงความจริง หรือไม่ถึงความ
 ดับทุกข์ได้; มันก็ตายเปล่า. ถ้าอยากจะเป็นธรรมทูตบ้างจะต้องพยายามศึกษาข้อนี้
 ข้อที่ **“ไม่ยึดมั่นถือมั่น”** นี้ให้เข้าใจให้ดีเถอะ; แล้วไปพูดกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน
 เพียงไม่กี่คำ เขาก็เข้าใจเข้าถึงตัวพุทธศาสนาได้: มีพระพุทธ มีพระธรรม มีพระสงฆ์
 มีศีล สมาธิ ปัญญาอย่างแท้จริงขึ้นมาพิบเดียวหมด คราวเดียวหมด พิบเดียวหมด
 ด้วยการพูดกันเพียงไม่กี่คำ.

เงื่อนไขของพรหมจรรย์ คือทางไปสู่ความดับทุกข์

พูดมาตั้งมากมายตั้งชั่วโมงขณะนี้ก็เพื่อให้อ่านสักคำหนึ่งว่า อะไรเป็นเงื่อนไข
 ของพรหมจรรย์; อะไรไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์. จำไว้ให้ดี ๆ ว่า**เงื่อนไข**
ของพรหมจรรย์คือหนทางที่จะไปสู่ความดับทุกข์นี้. ที่เรียกว่าพรหมจรรย์ **ต้นของ**
มันก็คือเริ่มศึกษาและปฏิบัติในทางที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่น; ถ้าจะพูดกันก็ขอให้พูด
 กันในเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น จะเป็นเรื่องของพรหมจรรย์. ถ้าเถียงกันว่าอะไร
 เป็นอะไร, อะไรเป็นอะไร, โลกกลมหรือโลกแบน ตายแล้วเกิดหรือไม่เกิด, อะไร
 ไปเกิด อะไรไม่ไปเกิด; อย่าไปมัวเถียงกันในเรื่องอย่างนั้นเลย, ไม่ใช่เงื่อนไข
 ของพรหมจรรย์.

หลักฐานมีตั้งมากมายหลายสิบแห่งในพระไตรปิฎก ที่พระพุทธเจ้าท่าน
 ตรัสตัดบทว่า **“เจ้านี้ไม่ใช่เงื่อนไขของพรหมจรรย์ ฉันทไม่พูด”;** มีอยู่มากมายหลาย
 สิบแห่ง แล้วก็ชักชวนกันพูดว่าอย่างนี้เถิด: พูดว่า **ต้นหาอุปาทานนี้เป็นเหตุให้**

เกิดทุกข์ ทุกวัน ๆ, และจงมีการปฏิบัติที่ถูกต้องแปดประการนี้ จะไม่เกิดตัณหา
อุปาทานขึ้นมาได้; แล้วเรื่องทั้งหมดเท่านี้จบเสียเลย หมดยุติความหมายไปเลย.

ทุกสิ่งทุกอย่างที่สวณโมกข์ฯ นี้อยากจะให้ เป็นธรรมทูตไปได้หมดทุกสิ่ง
ทุกอย่าง : ให้พื้นที่วัด ภูเขา ต้นไม้ ก้อนดิน ก็เป็นธรรมทูต ว่าไม่ควรยึดมั่น
ถือมั่น, รูปเขียน รูปปั้น รูปสลักอะไร นี้ก็จะให้สอนเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น;
พูดจากออกไปบ้าง ขึ้นบนธรรมาสน์บ้าง เขียนหนังสือพิมพ์ลงเป็นตำรับตำราบ้าง ก็
พูดแต่เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ให้ละเอียดลออพิศดารออกไป. คำพูดทุก ๆ บรรทัด
ทุก ๆ คำพูดให้เป็นเรื่องไปในทางความไม่ยึดมั่นถือมั่น.

การทำอานาปานสตินั้น ก็คือทำความไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่ทุกลมหายใจ
เข้าออก โดยวิธีตั้งแต่ระดับแรกจนกระทั่งสูงสุด ไม่มีเรื่องอื่นเลย; เป็นอานาปานสติ
ตามแบบของพระพุทธเจ้า. คิดถึงเรื่องสนุกสนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อทางหนังอยู่ทุก
ลมหายใจเข้าออกก็เป็นอานาปานสติเหมือนกัน ไม่ใช่ไม่เป็น; แต่เป็นอานาปานสติ
ของพวกยักษ์พวกมาร พวกกิเลส พวกชาติาน พวกที่จะทำให้เป็นทุกข์. อานาปานสติ
ที่ถูกต้อง ก็ต้องรู้จักเลือก ที่เป็นเงื่อนไขต้นของพรหมจรรย์ อย่าให้เป็นเรื่องถอยห่าง
ไปจากพรหมจรรย์.

อานาปานสตินั้นหมายถึง แต่เพียงว่านึกถึง หรือกำหนดถึงสิ่งใด
สิ่งหนึ่งอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกเท่านั้น. ถ้าการทำนั้นเป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่น
ถือมั่นก็เป็นอานาปานสติของเราพุทธศาสนา, ถ้าทำให้ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น ความ
ทุกข์มากขึ้น ก็เป็นอานาปานสติของพวกอื่น. มีสติ-มีสติ-มีสติ-มีสติ, พูดกันอยู่
ทั่วไปหมด มีสติ-มีสติ อะไรกันแน่? ที่ถูกต้อง ก็ต้องเป็นสติที่ไม่เผลอไปยึดมั่น
ถือมั่นอะไรเข้ามีสติอยู่เสมอไม่เผลอไปได้; ถ้าอย่างนี้ก็เรียกว่าเราอยู่ในเงื่อนไขต้น

ของพรหมจรรย์อยู่ตลอดเวลาทุกเวลานาที, อยู่แต่ในร่องในรอยในทางของพรหมจรรย์, ไหลเรื่อยไปตามร่องตามรอยของพรหมจรรย์.

เป็นอยู่อย่างถูกต้องตามธรรมชาติ จะมีผลตรงตามพระพุทธเจ้าตรัส

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **อยู่กันโดยชอบเกิด, อยู่กันแต่โดยชอบเกิด, โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์**, หมายความว่าอย่างนี้ : **สติที่ไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาได้เรียกว่าเป็นอยู่ชอบ** แล้วโลกก็ไม่ว่างจากพระอรหันต์; เป็นอยู่ชอบได้จริงแล้วกิเลสมันผอมลง-ผอมลง-ผอมลง; มันก็ตายเองไม่ต้องไปฆ่า, ตายเองเพราะผอมลง-ผอมลง. **เราตั้งหลักให้ดีอยู่ให้ชอบด้วยสตินี้ สติจะฆ่ากิเลสอยู่ในตัว** ถ้ามีอย่างนี้อยู่แล้ว ก็ทำลายอย่างนั้นไปในตัว, **นี่ตามธรรมชาติ** **ตากฎของธรรมชาติโดยฝีมือของธรรมชาติ** ตัวเราก็คือธรรมชาติ, ความคิดนึกของเราก็คือธรรมชาติ, กิเลสของเราคือธรรมชาติความรู้ของเราคือธรรมชาติ ผู้ควบคุมเราอยู่คือธรรมชาติ.

ทุกอย่างต้องเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ, ธรรมชาติก็แล้วกัน ไม่ต้องพูดว่าจริงหรือไม่จริงหรอก; เพราะเกินกว่าที่จะพูดว่าจริงหรือไม่จริง. มันเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งเป็นอย่างนี้, อย่างหนึ่งเป็นอย่างนั้น เราไปแบ่งเข้า; แต่ธรรมชาติเองไม่ได้เป็นอะไร, เป็นธรรมชาติเท่านั้น ไม่มีขาวไม่มีดำ. ฉะนั้น ไม่มีอะไรที่ขาวหรือดำ ที่ดีหรือชั่ว ที่บุญหรือบาป ที่สุขหรือทุกข์; มีแต่สักว่าธรรมชาติ ที่ยึดมั่นถือมั่นไม่ได้. การไม่เข้าถึงความจริงข้อนี้ ก็เพราะเราไปติดอยู่ที่ดีหรือชั่ว ที่บุญหรือบาป ที่สุขที่ทุกข์ ที่ดำที่ขาว ที่สั้นที่ยาว ที่หอมที่เหม็น ที่อร่อย ที่ไม่อร่อยอยู่แค่นี้, เลื่อยยึดมั่นถือมั่น. ไม่ชอบก็ยึดมั่นไว้สำหรับเกลียด, ที่ชอบก็ยึดมั่นไว้สำหรับรัก;

แล้วก็มีแต่ความเกลียด ความรัก, ความเกลียด ความรักกัน; เป็นนรกเป็นสวรรค์, เป็นนรกเป็นสวรรค์ ทรมานอยู่; อย่างไรก็ตามก็ ไม่เที่ยงเปลี่ยนแปลงทั้งนั้น.

ได้อย่างใจก็เรียกว่าสวรรค์ ถึงคราวไม่ได้อย่างใจก็เรียกว่านรก; แล้วก็ไม่เคยได้แต่อย่างเดียวนั้น มันสลับกันอยู่ ไม่ใช่จะได้อย่างใจโดยส่วนเดียวได้. **วิธีทางออกก็คืออย่าไปเอามันทั้งสองอย่าง;** ที่นี้ใจไม่ต้องการอะไร ก็เลยได้อย่างใจ บริบูรณ์, และสมบูรณ์ในความบริบูรณ์ของความเป็นมนุษย์; **หรือ อิมพอ จะอยู่ตรงที่ไม่เอาอะไร.** ไม่เอาอะไรนั้นได้หมด, ไม่เอาอะไรเลยนั้นได้หมด, ไม่กินอะไรเลยนั้นอิมหมด. พูดอย่างนี้อะไรว่าแต่พุทธบริษัทเลย, อยุธยาแต่พระพุทธเจ้า พระเยซู ก็พูดอย่างนี้เป็น.

ไปอ่านดูในไบเบิลมีเหมือนกัน ที่พูดว่า เราจะอิมไม่เอามันแหละได้หมด; แต่พวกคริสเตียนเองเขาไม่เข้าใจ เขาไม่ชอบ ไม่ชอบคำสอนของพระเยซูในเรื่องเหล่านี้, ไม่สนใจและไม่ชอบ. เขาพูดกันแต่เรื่องเชื่อเรื่องไม่เชื่อเท่านั้น แล้วก็พูดเป็นแต่อย่างนี้. เล่าจื้อเกิดก่อนพระพุทธเจ้า ก็มีคำสอนอย่างนี้. คำสอนของพระเยซูที่มีอยู่นั้น เกิดทีหลังพระพุทธเจ้า อาจจะเคยมาเรียนในอินเดียแล้วเอาไปพูดก็ได้. แต่เล่าจื้ออยู่ที่เมืองจีน อยู่คนละมุมโลก และเกิดก่อนพระพุทธเจ้าก็พูดในลักษณะอย่างนี้ : **ที่ว่ามีอะไรที่จะเป็นของจริงจะไปเอาเข้าได้ ไม่เอาอะไรแล้วจะได้หมด.** มีหนังสือเล่มเล็ก ๆ เรียกว่า “เต๋าเต้จิง” ขนาดโตเท่าฝ่ามือใส่กระเป๋าได้; ไปอ่านดูเถอะ; คำสอนเล่าจื้อจะมีคำพูดอย่างนี้อยู่หลาย ๆ ตอน. ได้รู้อย่างนี้แล้วก็ถือเป็นหลักเสียเลยว่าจะไม่ต้องพระพุทธเจ้าพูด, ไม่ต้องใครพูด, ให้สติปัญญามองเห็นดีกว่า. ถ้าอย่างนี้ไม่มีทุกข์แล้ว ก็เอาก็แล้วกัน; และอย่างนั้นแหละพระพุทธเจ้าก็พูดด้วย.

ขอให้สนใจเบื้องต้นของพรหมจรรย์ด้วยสติปัญญา

คำสอนที่เขียนไว้ในพระไตรปิฎก ก็ไม่แน่ เพราะว่า ใครเขียนเติมลงไปทีหลังก็ได้ ผิด ๆ ถูก ๆ ก็ได้; เขียนเติมกันได้ในพระไตรปิฎกนั้น. สติปัญญาของเราพิจารณาอยู่อย่างนี้ มองเห็นอยู่อย่างนี้ : **ที่ว่าไม่กล้าไปเอาอะไรเข้านั้นแหละ, ไม่กล้ายึดมั่นถือมั่นอะไรเข้านั้นแหละถูกที่สุด.** พระพุทธเจ้าพูด : พระพุทธเจ้าคือเราเอง คือจิตที่รู้สึกอย่างนี้ รู้แจ้งอย่างนี้แหละพูด. **พระพุทธเจ้าจริงที่มีอยู่ในคนทุกคน** ดังที่ตรัสรู้ว่า “เมื่อใดเห็นธรรมเมื่อนั้นเห็นตถาคต เมื่อใดเห็นธรรมเมื่อนั้นเห็นตถาคต เมื่อใดเห็นธรรมเมื่อนั้นเห็นตถาคต”. ธรรมอยู่ในบุคคลใดในบุคคลนั้นก็มีการเห็น **พระพุทธเจ้าในบุคคลนั้น, เห็นธรรมเมื่อไรก็ได้ยินเสียงพระพุทธเจ้าเมื่อนั้น.** พูดอย่างสมมติก็ว่าในตัวเรานี้ ในกายในใจของเรานี้ก็มีพระพุทธเจ้า; รู้จริงใครหลอกไม่ได้ เข้าใจผิดไม่ได้ จะมีใครมาหลอกมาลวงไม่ได้; จิตตัวเองว่า : อย่างนี้ยึดมั่นถือมั่นแล้ว เป็นทุกข์แล้ว, อย่างนี้ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น ยังสบายอยู่. **คุณสติให้เป็นอยู่อย่างนี้เรื่อยไปประพัตติให้ติดอยู่ทุก ๆ ระดับทุก ๆ ระดับทุก ๆ** ลมหายใจเข้าออกก็เป็น **อานาปานสติ, เป็นพระพุทธศาสนา, ในสติที่สมบูรณ์ตลอดสายนั้นเป็นทั้งเบื้องต้นของพรหมจรรย์, และเป็นทั้งตรงกลางของพรหมจรรย์ และเป็นทั้งส่วนปลายของพรหมจรรย์.**

ขอให้ทุกคนสนใจสิ่งที่เรียกว่าอานาปานสติในพระพุทธศาสนาให้มาก ๆ, และสนใจในเบื้องต้นของพรหมจรรย์ ทั้งตรงกลางของพรหมจรรย์, ทั้งตรงปลายของพรหมจรรย์. **เรื่องอานาปานสติผิด ๆ ก็มี** อานาปานสติในพระไตรปิฎกเองที่ใช้ไม่ได้ก็มี อานาปานสติทางด้วนอย่างอานาปานสติในอนุสสติ ๑๐ นั้นเป็นอานาปานสติทางด้วน. อานาปานสติในมหาสติปัฏฐานสูตร ก็เป็นอานาปานสติทางด้วน, **อานาปานสติในที่**

มัชฌิมนิกายหรือที่อื่น่มากมายหลายสิบแห่งนั้น**สมบุรณ์** อานาปานสติที่มี ๑๖ ชั้น
นั้น**สมบุรณ์**; ในมัชฌิมนิกายก็มีไว้ละเอียดหน่อย ในสังยุตตนิกายก็มีทั่วไปหมด
ในพระไตรปิฎกก็ยังมี.

หวังว่าธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ทุกคนคงเข้าใจคำว่า เงื่อนต้นของพรหมจรรย์
พอสมควรหรือว่าเต็มที; แล้วแต่ผู้ฟัง. การเข้าใจคำ ๆ เดียวนี้ คำว่าเงื่อนต้น
ของพรหมจรรย์ คือความจริงที่จำเป็นจะต้องรู้

ชมราวสไปกันได้ เดี่ยวมีจะเดินหกล้มลูกคลูกหลาน มีดแล้ว พระไม่เป็นไร
เขาจะคุยกันอีกเท่าไรก็ได้.

尋牛

ภาพที่ ๑ มันเป็นเรื่องเด็กๆ ยืนเหยียวน้ำเหยียวหลัง ไม่รู้จะทำอะไร ไม่รู้จะไปทางไหน คล้ายๆ ว่า แรกทีเดียวเกิดมาจากท้องแม่ในระยะแรก มันก็ไม่รู้เลย ว่าเกิดมาทำไม.

見跡

ภาพที่ ๒ เริ่มเห็นรอยวัวที่พื้นดิน นี่เท่ากับว่าการศึกษาในเบื้องต้นพอจะทำให้รู้ได้ว่า เราจะต้องทำอะไรบ้าง จะต้องทำอะไรในการเกิดมานี้. เด็กนั้นเดินตามรอยวัวไป ๆ.

見^三
牛

ภาพที่ ๓ ก็เห็น
กันวัว นี่ มันก็เริ่มประสบ
ความสำเร็จในการศึกษาที่มี
ระบบที่วางไว้ชัดแล้วว่าเพื่อ
อะไร เป็นคู่ทางที่คนหนุ่ม
นั้นจะได้ถือเอาเป็นหลัก.

得^四
牛

ภาพที่ ๔ ก็เห็น
ตัววัว เผลอญหน้ากันกับวัว
ก็เลยได้ต่อสู้กับวัว เอา
เข็อกคคล้อง แล้วก็ต่อสู้
กันอย่างน่ากลัวอันตราย
ผลอเข้า วัวก็จะขวิดตาย.

五
牧牛

ภาพที่ ๕ ประสบ
ความสำเร็จ ในการคล้อง
วัว จับวัว ฝึกได้สำเร็จ
จูงวัวไปตามความต้องการ.
นี่ คืออาการของคฤหัสถ์
ที่มั่นตั้งต้นและเป็นไปอย่าง
ถูกต้อง เหมือนกับต่อสู้วัว
ที่ดุร้าย แล้วก็ชนะ.

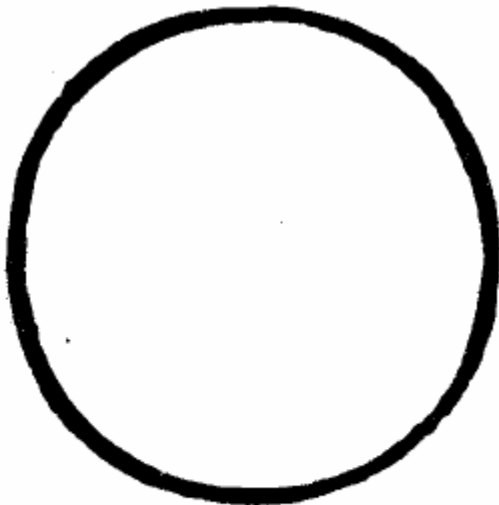
六
騎牛
歸家

ภาพที่ ๖ ก็เป่าปี่
ขี่วัว (หรือขี่ควาย) อยู่บน
หลังวัว นี่ คือจุดสูงสุด
ของความเป็นคฤหัสถ์ครอง
บ้านครองเรือน บริโภค
กามารมณ์อย่างถูกต้อง
อย่างไม่หลงใหล มีความ
สุขสบาย ไม่เดือดร้อนเป็น
ไฟ ในอุปมาเหมือนเป่าปี่
ขี่วัวไปพลง.

忘人^七
牛

ภาพที่ ๗ วัวไม่มีแล้ว เหลือ
แต่คนนั่งเหงงหน้า หลับตา
หมายความว่าเหงงหน้าชะเง้อมอง
ไปยังสิ่งอันที่สูงกว่า ไกลกว่า ดีกว่า
เรื่องวัวนี้เป็นเรื่องไม่สนใจแล้ว ไม่
อยากจะเป่าปี่ชู้วัว หรือทำอะไร
ต่อไปอีกแล้ว มีแต่มองไกลออกไป
ในที่สุด ก็...

得人^八
忘牛

ภาพที่ ๘ มันว้างเป็นวงกลม
ว่างเฉย ๆ ตัวเองก็หายไป คือทั้งวัว
ทั้งคน มันหายไป. เรื่องความเห็น
แก่ตัว ไม่มีเหลืออยู่เลย ของที่เอริด
อรัยที่เคยพอใจ เคยหลงใหลนั้น
ก็หายไป ไม่เหลืออยู่เลย ตัวผู้
เอริดอรัยนั้นก็หายไป ไม่เหลือ
อยู่เลย เขาจึงเขียนเป็นรูปวงกลม
คือความว่าง. ชีวิตในระดับนั้นมัน
perfect ถึงขนาด เราจะไม่ยอมรับ
คือจะสลัดออกไปหมด สลัดความ
คิดเกี่ยวกับตัวกู เกี่ยวกับของกู
ออกไปหมด.

還返
源本

ภาพที่ ๙ เป็นภาพ
ธรรมชาติยังไม่สิ้นสุด มี
การผลิตดอกออกผลใหม่
ออกไปในอันดับที่สูง ๆ ขึ้น
ไป.

昭和辛卯夏
富吉郎
画並刻指

重入
手彫

ภาพที่ ๑๐ สูดทำย
กลายเป็นบุคคลคนหนึ่ง
แจกของ - ส่องตะเกียงไป
ทั่วโลก. นี้ จะเห็นได้ว่า
เหมือนกันอีก คือสันยาสิ
เที่ยว แจกของ - ส่อง
ตะเกียง ไปทั่วโลก.

ธรรมปาฏิโมกข์

๔. อยู่ที่สวนโมกข์นี้ทำอะไร ?

วันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันอาทิตย์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๐ ปีมะแม

การพูดที่นี้ในวันพระเช่นนี้ เราจะพูดกันแต่เรื่อง
ซึ่งเกี่ยวกับตัวกู-ของกู ซึ่งเราเรียกกันว่า “ธรรมปาฏิโมกข์”
เพื่อชักซ้อมข้อธรรมะกันตามเคย. วันนี้ก็เป็นวันที่จะ
ใกล้ออกพรรษาอยู่แล้ว อยากจะพูดเรื่องที่สำคัญ
สำหรับพระที่จะสึก คือผู้ที่บวชเพียงสามเดือนนี้; แล้วก็
แม้ผู้ที่บวชนานก็อาจ จะยังไม่รู้ หรือรู้แล้ว เลื่อนไปแล้ว
ก็ได้, เวลาที่เหลืออยู่ไม่กี่วัน. ที่นี้เรื่องมันมาก จะสรุป
ให้มาก มันก็เหลือนิดเดียวให้ใช้ได้แก่ผู้ฟังอื่น ๆ ด้วย
ก็เลยให้หัวข้อย่อ ๆ ว่า **อยู่ที่สวนโมกข์นี้ทำอะไรกัน อยู่เพื่อ
ทำอะไร ?**

วันนี้มีพวกคณะเดินทางมาคุยด้วยหลาย ๆ คน ก็เลยพูดกะเขาถึงเรื่องว่า
เขาจะได้อะไรไป จากการทำวัตรที่สวนโมกข์คืนหนึ่งนี้ แล้วจะเดินทางต่อไป.

นี้หมายความว่า ถ้าใครจะเอาประโยชน์จากการมาหรือการอยู่ที่นี้ ต้องสนใจหัวข้อนี้ :
เราบอกให้เขาเลยว่าหัวข้อนั้นมีว่า : เราจะมา**ศึกษา** หรือ**ชิม** หรือ**ปฏิบัติชิม** ก็ตาม
ในความรู้ที่เกี่ยวกับว่า “ความเป็นอยู่โดยไม่รู้สึกรว่ามีอะไรที่เป็นตัวเราหรือเป็นของ
เรา”, หัวข้อว่าความเป็นอยู่โดย “มีความรู้สึกรว่าไม่มีอะไรเป็นตัวเราหรือของเรา”.

ควรรู้เรื่องเป็นอยู่อย่างไม่รู้สึกรว่ามีเราหรือของเราเสียบ้าง

เรื่องนี้ก็คงจะได้อ่านกันมามากแล้วเหมือนกัน, ได้เขียนมากพูดมากแล้ว
“เรื่องเป็นอยู่โดยไม่มีอะไรเป็นตัวเราของเรา”, แต่ว่าเพียงแค่อ่านอย่างเดียวนั้น
ไม่พอ; ต้องลองอยู่อย่างที่ไม่มึอะไรเป็นตัวเราเป็นของเรานั้นดูด้วย ทั้งที่บ้าน
หรือว่าที่อื่น; แต่อย่างนั้นอาจจะไม่สะดวกในการที่จะลองอยู่ชิมดู; ฉะนั้นถ้าใครมาถึง
ที่นี่วันหนึ่งหรือหลายวัน หรือสามเดือนก็ตาม; **ควรจะได้รับบทเรียน เรื่องการ
เป็นอยู่โดยไม่มีความรู้สึกรว่ามีตัวเราหรือของเรา**. คำนี้บางทีเราใช้คำที่น่าสนใจมากขึ้น
ไปกว่า : คือว่าเป็นอยู่เหมือนกับตายแล้วบ้าง, **หัดตายเสียก่อนตายบ้าง**, แล้ว
ยังมีคำอื่น ๆ อีก; แต่ความหมายเหมือนกันหมด, คือเป็นอยู่ด้วยจิตที่ **ไม่มีความรู้สึก
หรือสำคัญมั่นหมายอะไรว่าเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา**. และเพราะว่าประโยคนี
เป็นใจความของพุทธศาสนา, เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; เมื่อได้ฟังไม่ได้เข้าใจ
ประโยคนี ก็คือไม่ได้ฟังหัวใจของพุทธศาสนา. ฉะนั้นก็น่าสงสารพวกที่ไปแผ่พุทธศาสนา
ที่ต่างประเทศ หรือในประเทศนี้ก็ดี ที่ไม่ได้พูดกันถึงเรื่องนี้. การพูดเรื่องนี้จึงไม่รู้
จักจบ, และไม่มีจุดศูนย์กลาง ที่จะให้เรื่องที่พูดนั้นเข้าสู่ใจความที่แท้จริงได้ ก็เลยพูด
กันไปไม่มีที่สิ้นสุดจนกระทั่งเบื่อกัน.

คนที่เขาเคยไปเมืองนอกไปเห็นกิจการที่ประเทศอังกฤษ หรือที่อื่น ๆ อีก
เขามาเล่าอะไรให้ฟัง ได้ซักไซ้ดูแล้วรู้สึกว่ามีใครเคยรู้เรื่องและไม่เคยพูดถึงหัวใจ
ของพุทธศาสนาในสวนนี้ มันจึงลำบากที่จะเข้าใจพุทธศาสนาให้เป็นทีพอใจได้; ความรู้

ไม่เพียงพอ ก็แกว่งไปแกว่งมา, แกว่งไปแกว่งมา, ในที่สุดก็ไม่เป็นผลดีแก่คนเหล่านั้น และแก่พุทธศาสนาด้วย. เขาบอกว่า แม้ที่ประเทศอังกฤษเอง มีคนบ้า ๆ บอ ๆ มาฟัง พุทธศาสนา; ที่ว่าบ้า ๆ บอ ๆ นี้ไม่ได้หมายความว่าบ้าบอเท่านั้น, แต่ว่าเขาไม่รู้ อีไหนอึไหนเรื่องพุทธศาสนา หรือ เรื่องตัวเองที่จะมีความจำเป็นสำหรับความต้องการ พุทธศาสนาเลย. เหมือนกับเมืองไทยนี่มีคนเห่อ ๆ มา**ทำวิปัสสนา โดยไม่รู้ว่า ทำทำไม ? ตัวเองคืออะไร ? วิปัสสนาคืออะไร ?** อย่างนี้เราเรียกกันที่นี้ว่าคนบ้า ๆ บอ ๆ นั้น มีจำนวนมากแห่มาฟังปาฐกถา มาร่วมประชุม ส่วนที่อาจมีคนที่ควรจะ เข้าใจได้นั้นก็ไม่มีการพูด ไม่มีการแสดงเสียอีก ก็เลยเป็นเรื่องที่ไม่ใช่หัวใจพุทธศาสนา.

คิดว่ายังอีกนานกว่าคนเหล่านั้นจะพูดกันรู้เรื่อง หรือว่ามารลองปฏิบัติเรื่อง หัวใจพุทธศาสนา. เพราะฉะนั้นเราจะตัดบทเลยว่าจะ**เป็นไทยหรือเป็นฝรั่ง** หรือว่าจะ**เป็นมนุษย์ที่ถือศาสนาอื่นก็ได้ เขาควรจะมารู้เรื่องการเป็นอยู่ที่ไม่มีความรู้สึกว่าจะอะไร เป็นตัวเราหรือของเรากันดูบ้าง.** เรื่องอย่างนี้เป็นพุทธศาสนาเป็นหัวใจของพุทธศาสนาจริง; แต่ว่าจะมองดูกันในแง่ที่เป็นวิชาตามธรรมชาติ หรือวิชาของธรรมชาติ หรือวิชาเรื่องธรรมชาติทั่ว ๆ ไปก็ยังได้; ในฐานะเป็นความจริงของธรรมชาติ, หรือจะมองไปในแง่ของปรัชญาก็ได้.

ถ้ามองไปในทางวิชามันก็เสียเวลาอีกนั่นแหละ เพราะ**เป็นเรื่องมองไปในทางเหตุผลเสียเรื่อย ไม่มองมาในแง่ที่เราปฏิบัติอย่างไร; เพราะฉะนั้นมองมาในแง่ของธรรมชาติของมนุษย์ดีกว่า : ว่าเป็นทุกข์อยู่เพราะเหตุอะไร ? แล้วจะกำจัดความทุกข์นี้เสียได้อย่างไร ?** และไม่จำกัดอยู่แต่ในวงของพุทธบริษัท มนุษย์ไหนก็ได้ ถ้าไปทำอย่างนี้เข้าก็เป็นพุทธบริษัทขึ้นมาเอง. พวกฝรั่งหัวแข็งกระด้าง ไม่ยอมเปลี่ยนแปลงความคิดในทางที่จะรับวัฒนธรรมหรือศาสนาของผู้อื่นนั้น ก็ปล่อยให้เขาเป็นไปอย่างนั้น; ส่วนเรามาพูดกันถึงเรื่องนี้ในฐานะที่ว่า เป็นธรรมชาติ เป็นกฎ

ธรรมชาติ เป็นความจริงของธรรมชาติหรือของมนุษย์ทั่วไป; ไม่เกี่ยวกับศาสนาไม่เกี่ยวกับวัฒนธรรม.

จะอยู่เป็นสุขได้ โดยไม่มีอะไรเป็นเรา, เป็นของเรา

ที่นี้ ก็เลยมาตั้งจุดของการศึกษานี้ ตรงที่ว่าจะทำให้มนุษย์ **ไม่มีความทุกข์** ก็แล้วกัน, หรือมีความทุกข์น้อยไปกว่าที่เป็นอยู่ ยิ่งขึ้นไป ยิ่งขึ้นไป จนไม่มีความทุกข์เลย. ถ้าเขาว่าไม่ชอบคำว่า “ไม่มีความทุกข์เลย” เพราะเป็นของจิตขีด ก็จะถูกเสียดใหม่ได้เหมือนกันว่า จะมีความสุขอีกแบบหนึ่งซึ่งยังไม่เคยรู้จักกันมาแต่ก่อน; เพราะฉะนั้นจึงตั้งสูตรหรือ formula ขึ้นมาใหม่ว่า : **เราจะเป็นผู้สุขแท้จริงได้ ต่อเมื่อเรารู้สึกว่าเราไม่มีอะไรเป็นตัวเราหรือเป็นของเรา, แต่ประโยชน์อย่างนี้อันตรรกภาพังคณ พังคณเป็นมิจฉาทิฏฐิไปก็ได** คือ “ความที่ไม่รู้สึกว่ามีอะไรเป็นตัวเราของเรานั้น เขาอาจจะฟังไปในแง่ว่า “ก็เลยทำอะไรโดยไม่ต้องคิดเห็นแก่หน้าใครอย่างนั้นสิ”. นั่นเป็นเรื่องไม่มีตัวเราอย่างอันธพาล ไม่ใช่พุทธศาสนา, และไม่ใช่อะไรที่เป็นข้อเท็จจริงด้วยซ้ำไป; แต่ที่เป็นข้อเท็จจริงตามธรรมชาตินี้ ถ้าเราไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวเราเป็นของเราแล้ว เราจึงแก่ใครไม่ได้ เราเอาเปรียบใครไม่ได้ เป็นอันธพาลไม่ได้.

พวกอันธพาลนั้นเขาแกล้งรู้สึกเอาว่า ไม่มีอะไรเป็นตัวเราหรือของเรา เป็นจิตว่างแบบอันธพาลไปอย่างนี้; นั่นเป็นอีกส่วนหนึ่งไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้. เพราะฉะนั้นประโยชน์ที่ว่า “**เรามีความสุขแท้จริงต่อเมื่อเราไม่รู้สึกว่ามีอะไร เป็นตัวเราของเรา**” **นี่เป็นเรื่องจริงของธรรมชาติด้วย, และเป็นพุทธศาสนาทันที.** ส่วนที่ว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติแท้ ๆ ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนานั้นก็สังเกตดู : เวลาที่เราสบายใจที่สุด, รู้สึกสบาย พอใจตัวเองที่สุด ก็คือเวลาที่เรารู้สึกว่าเรามีตัวเรา ด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง, หรือลืม

ภาวะของตัวเอง, ภาวะของของเรา ไม่มีภาวะเหล่านั้นมาผูกพัน; แม้ว่าเรากำลังทำงานอยู่ แต่เราลืมตัวเราก็ได้ ลืมของเราก็ได้ การงานนั้นก็เลยเป็นของสนุกไป.

พอเราพูดว่า “เมื่อจิตไม่มีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว การงานก็สนุก” นี่**คนเขาฟังไม่ถูก**; คนบางคนหาว่าเป็นการแก่งัดพูดเล่นลั่นเล่นสำนวน. ต้องฟังให้ดี ๆ แล้วเอาไปคิดให้ดี ๆ แล้วไปสังเกตให้ดี ๆ จนกระทั่งเห็นว่าเรามีความสบายอย่างบอกไม่ถูก ต่อเมื่อมี conception ว่าตัวเราว่าของเรานั้นไม่เข้ามาวิเวกแก่เรา, มันเหลืออยู่แต่สติปัญญา กำลังทำงานอยู่บ้าง กำลังศึกษาบ้าง กำลังพักผ่อนบ้าง อะไรบ้าง; อยู่ด้วยสติปัญญาที่เป็นอิสระ หรืออารมณ์ที่เป็นอิสระ ไม่เจืออยู่ด้วยตัวกูหรือของกู อย่างนี้จะรู้สึกสบาย. **พอตัวกู-ของกูมา** ก็หมายความว่าภาวะมา, ภาวะคือของหนักของผูกพันของครอบงำอะไรนั้นมา, เพราะฉะนั้นให้ถือเสียว่าตัวกูเป็นศัตรูของความสงบ และมันมีของกูเนื่องกันอยู่ด้วย. **ชีวิตที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกว่าตัวกู-ของกูนี้ เป็นชีวิตที่ทรมาณ.**

ต้องอาศัยหลักพุทธศาสนา

หรือธรรมชาติ ศึกษาให้รู้เรื่องของจิต

เราควรจะหาวิธีมีชีวิตแบบที่ไม่เจืออยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า เป็นตัวกู-ของกู; แต่ก็ทำยากเพราะตั้งแต่เราเกิดมา เราถูกสั่งสอนอบรมแวดล้อมให้มีความรู้สึกในทำนองมีตัวกู-ของกู มากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ. ข้อนี้แหละเราเสียเปรียบสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมันไม่มีการอบรมเรื่องตัวกู-ของกู มากขึ้น ๆ อย่างมนุษย์; ฉะนั้นจึงมีความทุกข์น้อยกว่ามนุษย์. มนุษย์จึงต้องไปหาทางออกเอาทางอื่น ไม่ให้เสียเปรียบสัตว์เดรัจฉาน; ก็คือการ**ศึกษามีสติปัญญาตามหลักของพุทธศาสนา**ที่**ให้ไม่เกิดความคิดนึกปรุงแต่งเป็นตัวกู-ของกู**นั่นเอง; ถ้าฟังตนเองทำไม่เป็น ทำไม่ได้ ไม่รู้เรื่อง; ฉะนั้นต้องอาศัยหลักพุทธศาสนาเป็นแนวทาง.

เมื่อเราไม่่อยากพูดถึงเรื่องศาสนา เราก็พูดไปตามหลักของธรรมชาติ, ให้สังเกตตัวเองตามธรรมชาติ สังเกตดูว่า นาที่ไหนเป็นอย่างไร นาที่ไหนเป็นอย่างไร ? มันแตกต่างกันอย่างไร ? แล้วก็จะรู้สิ่งเดียวกันกับที่พุทธศาสนามี หรือสอนให้. เดียวนี้ ทั้งพระทั้งเณรก็กำลังเห่อ เรียนเรื่องปริยัติ เรื่องภาษาอังกฤษ; ไม่มีใครศึกษาเรื่องจิตของตัวเอง โดยเฝ้าดูอยู่ทุก ๆ เวลา ทุก ๆ ลักษณะที่มันเปลี่ยนแปลงไหวตัว โดยไม่เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญที่สุด. ไปต้องการความรู้อย่างที่เขานิยมกัน, นิยมกันมาว่าเป็นความรู้ที่มีค่าไป; เลยไม่เข้าใจคำที่พระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ให้ศึกษาตรงที่จิต หรือที่ตัวจิต หรือให้มองดูจิต. ให้เฝ้าระวังจิต. สิ่งเหล่านี้พวกปริยัติไม่เคยทำ เพราะทำไม่เป็น; ฝ่ายผู้ที่ปฏิบัติก็มักจะไปทำอย่างอื่นตาม ๆ เขาไป หลงระบอบอย่างอื่น แบบแผนอย่างอื่น ระบบอย่างอื่น ก็เลยไม่เข้าถึงจุดอันนี้ได้สักที.

โดยเหตุดังกล่าว จะเห็นว่า ทั้งที่เรียนปริยัติก็มาก เป็นนักปฏิบัติก็มากมานานแล้ว ก็ไม่เข้าถึงจุด สักที; ผู้ใครสักคนหนึ่งที่มาบวชไม่รู้จะไร แต่มานั่งเฝ้าระวังจิต สังเกตจิตศึกษาจิต ว่ามันเป็นอย่างไร ? เปลี่ยนแปลงอย่างไร ? ทำไม่เป็นอย่างนี้อยู่แท้ ๆ เดียวก็เปลี่ยนไปอย่างโน้นไปได้ ? เพราะพอมีอะไรสะดุดนิดเดียวก็เปลี่ยนเป็นเรื่องทุกซิปก็ไปได้, หรือเป็นเรื่องไม่เป็นทุกซิปก็ไปได้. ถ้าไม่สังเกตดูก็ไม่รู้ว่านี่มันเป็นเรื่องทุกซิปไปแล้ว ก็เพราะมีตัวตนอยู่เสมอ, มีเรื่องตัวกู-ของกูเข้ามาเสมอ ; ทั้งลักษณะของตัวกู-ของกู หรือวิธีที่มันจะเข้ามานี้ก็มีมากมาย หลายสิบแบบหลายร้อยแบบ บางแบบลึก จนมองไม่เห็นว่าเป็นตัวกู-ของกูลึกเข้ามาแล้ว.

มันเป็นเรื่องทีมองดูแล้วก็น่าสังเวชหรือน่าเศร้า : พวกปริยัติก็หลงปริยัติ, พวกปฏิบัติก็หลงปฏิบัติไปในเรื่องเคร่งครัดอย่างหลับหูหลับตา, ไปสนใจเคร่งครัดในสิ่งที่เป็นเปลือกเป็นฝอยอย่างหลับหูหลับตาก็มี; แล้วก็พอใจแล้ว ว่ามันเท่านั้นเอง

อย่างนี้ก็มิ; ก็เลยไปไม่ถึงเรื่องที่จะศึกษาเรื่องจิตว่าเป็นอย่างไร; เพราะมีเรื่องที่จะต้องศึกษามากะวังมาก ปฏิบัติมาก เกี่ยวกับระเบียบ เกี่ยวกับวินัย เกี่ยวกับการเป็นอยู่อะไรต่าง ๆ. เพียงแต่ระวังเรื่องหุยมหิมเหล่านั้นมันก็หมดเวลา หมดสติ หมดสัมปชัญญะที่จะมาศึกษาเรื่องจิตโดยตรง; เพราะฉะนั้นบางคนเกิดมาแล้วบวชเรียน จนตลอดชีวิตก็ไม่เคยพบกับเรื่องจิต, ไม่เคยพบกับเรื่องหัวใจของพุทธศาสนาเลย. พบแต่อย่างอื่นซึ่งมีหลาย ๆ อย่าง แล้วก็ยึดมั่นถือมั่นอย่างใดอย่างหนึ่งเคร่งครัดไปจนตายก็ได้เท่านั้น ได้เท่านั้นเอง ; ทั้งไม่รู้จักด้วยซ้ำไปว่าความเคร่งของตัวนั้นคืออะไร, หรือความไม่เคร่งของผู้อื่นนั้นคืออะไร, และก็เลยไม่รู้ว่าธรรมะแท้จริงนั้นไม่ได้เกี่ยวกับเคร่งหรือไม่เคร่ง; เลยไปหลงเรื่องเคร่งกับเรื่องไม่เคร่ง; ก็เลยไม่ใช่ธรรมะที่แท้จริง, แล้วยังไปหลงเรื่องได้สบายใจ ไม่สบายใจ ได้ยินดีหรือไม่ยินดี, ได้เกลียด หรือได้รักรูปนี้ไปด้วยแล้ว ยิ่งไกลออกไปอีก ไม่ใกล้ต่อธรรมะที่แท้จริงเข้าไปอีก.

คนบางพวกกลัวนรก แล้วเห่อสวรรค์ บางคนก็กลัวบาป แล้วก็เห่อบุญ ; อย่างนี้ยิ่งทำไปยิ่งไกลต่อธรรมะ เพราะว่าธรรมะมันไม่ใช่บาปไม่ใช่บุญ ; คนเพ็งว่าเอาเอง สิ่งใดตัวไม่ชอบก็เรียกว่าบาป, สิ่งใดตัวชอบก็เรียกว่าบุญ. ไปเข้าใจธรรมะเป็นบาปเป็นบุญไป ก็พบแต่ธรรมะชนิดนั้น : ธรรมะที่เรียกว่าปรุ้งแต่ง, เป็นความคิดปรุ้งแต่ง, เป็นธรรมะปรุ้งแต่งนี้; ธรรมะแท้จริงเลยไม่ได้พบกัน. เขาก็ไป**อบรมสั่งสอน หรือแวดล้อมกันอยู่แต่ให้กลับบาป จนหมดความรู้สึก; แล้วก็เห่อบุญ หวังบุญ จนหมดความรู้สึกอย่างอื่น** ก็ได้เท่านั้นเอง จนตายก็ได้เท่านั้น ; **ไม่ได้เข้าถึงธรรมะแท้, เป็นธรรมะปรุ้งแต่ง, เป็นบุญเป็นบาปอยู่เรื่อย.** ฉะนั้นเพื่อประหยัดเวลา เราจึงมีแนวอันใหม่ : **ว่ามีชีวิตอยู่โดยไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู;** อย่าให้เป็นที่ตั้งของบุญหรือบาป ดีหรือชั่ว สุขหรือทุกข์ อะไรอย่างนี้เพื่อประหยัดเวลาอย่างนี้.

ลองเปรียบเทียบเรื่องโทษ

ของความรู้สึกที่เป็นและไม่เป็น กับตัวกู-ของกู

เพื่อให้เกิดประโยชน์; ใครมาที่นี้แม้สักวันหนึ่ง ก็ได้แนะนำ ถ้าจะให้ได้ สิ่งที่ดีที่สุดที่จะได้จากที่นี้ ก็ให้ไปนั่งศึกษา เรื่องโทษของความรู้สึกที่เป็นตัวกู กับ ความรู้สึกที่ไม่มีตัวกู-ของกู. ที่เป็นตัวกูก็เพราะว่า พออย่างทำเข้ามาที่นี้ สิ่งแวดล้อมก็แวดล้อมไปในทางที่ไม่เป็นตัวกู ลืมตัวกู ลืมชีวิต ลืมบ้านเรือน ลืมลูกลืมเมีย ลืมอะไรต่าง ๆ ไปได้ขณะหนึ่ง, พอใจอยู่ในรสความสงบเย็นหรืออะไรอย่างนี้. ให้ศึกษาเรื่องนี้ ว่าเป็นเวลาที่ไม่มีตัวกู-ของกู แล้วเขาก็จะเข้าใจได้ว่า เวลาที่เราเป็นสุขที่สุด นั่นคือเวลาที่เราไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู-ของกู แม้จะโดยลืมเองก็ได้ มันลืมไปเองนี้ก็ได้, เป็นอย่างวิธีของตัทังคะ, หรือว่าเราจะบังคับมันก็ได้, เป็นวิธีของวิกรมภณะก็ได้; ยังไม่ต้องพูดถึงวิธีตัดเด็ดขาดอย่างสมบูรณ์ของพระอรหันต์. เพียงแต่เข้ามาเป็นตัทังคะ สิ่งเหล่านี้มันแวดล้อมให้สงบเย็นลงไปได้ก็เป็นความรู้ที่สูงสุดเหลือหลายอยู่แล้ว, ไม่เคยพบมาแต่กาลก่อน.

ที่จริงทุกคนเคยสบายใจบอกไม่ถูกมาแล้วทั้งนั้น ไม่ใช่ที่ไม่เคยพบมาแต่กาลก่อน ; แต่ที่ไม่เข้าใจและไม่สนใจว่า นั่นคืออะไร ? และเพราะเหตุใด ? ถ้าสมมุติว่าเขาไปเที่ยวชายทะเลไปตากอากาศ แรกเข้าไปถึงเขาจะมีความรู้สึกอย่างนี้เหมือนกัน; แต่แล้วประเดี๋ยวเขาก็หันไปหาเรื่องวัตถุเรื่องสวयเรื่องงามเรื่องอื่น ๆ เสีย; เรื่องสงบสบายก็เลื่อนไปหมด ไม่มีทางศึกษา. เพราะฉะนั้นเมื่อไปทะเลก็ดี ที่ภูเขาก็ดี อย่างที่นี้ก็ดี ถ้าเกิดความสบายใจอย่างบอกไม่ถูกขึ้นมา แล้วก็รีบตะครุบเอามาเป็นบทเรียน; เป็นตัวบทเรียนสำหรับศึกษาพิจารณาดูให้ดีว่า : อ้าว, นี่มันคืออะไร ? จิตทำไม่จึงเป็นอย่างนี้ ? เพราะเหตุไรจึงรู้สึกอย่างนี้ ? ไม่เท่าไรคนนั้นก็พบเอง ไม่ต้องมีพระพุทธรเจ้ามาสอน.

ที่ว่างจากตัวกู-ของกูนั้นแหละ คือความสุขที่สุด, จิตที่เป็นอย่างนั้น มีความสุขที่สุด. ที่นี้ก็ตั้งหน้าตั้งตาสังเกตศึกษาให้เข้าใจยิ่งขึ้น : นับตั้งแต่ว่าอยู่ที่กรุงเทพฯ พอมาถึงสถานีรถไฟก็เริ่มลืมเรื่องเรือน, เรื่องที่บ้าน. พอขึ้นรถไฟ, รถไฟเคลื่อนเท่านั้น สิ่งแวดล้อมก็ทำให้ลืมบ้านลืมอะไรหมด ก็เริ่มสบายใจทันที ; แล้วก็นั่งรถไฟมาเห็นภูเขา ต้นไม้ วิวป่า อะไรสวยงามก็สบายใจมากขึ้น. อย่างนี้ก็ไม่สังเกตว่า นั่นแหละเรื่องลืมตัวลืมของกูมากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ; ต้นไม้ ภูเขา วิวธรรมชาติ เหล่านั้นไม่ใช่ตัวเราไม่ใช่ของเราเลย; ทำไมทำให้เรารู้สึกสบายใจได้.

ที่นี้ มาถึงสวนโมกข์มีความตื่นเต็นในอะไรก็บอกไม่ถูก; แต่ไม่ใช่เป็นความตื่นเต็นชนิดที่จะเป็นตัวกู-ของกูได้. ทั้งนี้เพราะว่า เขาก็รู้ว่าสวนโมกข์นี้เป็นของเขาไม่ได้ ก็ลืมตัวกู-ของกูมากยิ่งขึ้นไปอีก. รสของความสุกก็เลยเพิ่มมากขึ้นอีก ; เขาก็ออกปากเหมือนกันว่า **ทำไมสบายใจ**; ทำไมบอกไม่ถูกว่าสบายใจเพราะเหตุอะไรอย่างนี้. เพราะฉะนั้นมันยังขาดอยู่นิดเดียวที่ว่า เราจะแนะนำเขาให้ศึกษาให้สังเกตหัวข้อที่ว่านี้ : **เวลาที่เราไม่มีความรู้สึกตัวเราหรือของเรา, ความคิดปรุงแต่งในทางตัวเราหรือของเรามีได้มี** แม้ว่าขณะนั้นเราจะต้องพูดเรื่องเรา เรื่องของเรา เรื่องอะไรของเราอยู่เหมือนกัน; ต้องพูดด้วยคำว่าเราหรือของเรามีอยู่ตลอดเวลา แต่ความรู้สึกแท้จริงไม่มี; ไม่เหมือนกับอยู่ที่บ้าน บางทีไม่ได้พูดว่าเรา ว่าของเรา แต่ในใจมันเต็มอยู่ด้วยตัวเราของเรา มันก็เลยเป็นทุกข์หนึ่งเท่าภูเขา.

สังเกตจิตใจที่มีตัวเรา หรือไม่มีตัวเรา นี้ จะปฏิบัติธรรมได้

ถ้าว่าจะหาวิธีที่ดีที่สุด สำหรับจะปฏิบัติ หรือช่วยผู้อื่นให้ปฏิบัติธรรม ก็ต้องให้ศึกษาเรื่องนี้ : **คอยสังเกตจิตใจที่มีตัวเรากับไม่มีตัวเรา**; แล้วเข้าไป

ในที่ที่ธรรมชาติช่วยแวดล้อม ไม่ให้มีตัวเราโดยธรรมชาติ ก็หมายความว่าเราจับเขา ส่งเข้าไปในคลอง หรือในแนวของธรรมะของพระพุทธเจ้าได้. ก่อนนี้แม้ว่าเขาจะได้รับการสั่งสอนอยู่ รู้สึกถึงอยู่ แต่เขาก็ไม่สนใจที่จะมองดู ว่ามันเกิดมาจากความมีตัวเรา หรือความไม่มีตัวเรา; เดียวนี้เขาเริ่มรู้จักความแตกต่างระหว่างความมีตัวเรากับความไม่มีตัวเรา; เพราะฉะนั้นถ้าเขามาที่นี่ เขาก็ชวนพูดกันแต่เรื่องนี้ ไม่พูดเรื่องอื่น, แล้วจะเป็นของประเสริฐที่สุด วิเศษที่สุด ตรงตามความหมายของคำว่า“สวนโมกข์” ที่สุด.

ถ้าเราจะพาเขาไปดูภาพปั้น ดูอะไรต่าง ๆ ดูภาพเขียนอะไรก็ตาม นี่ก็ให้ความเพลิดเพลินไปทางอื่น ; แต่แม้ว่าจะดูภาพเป็น, ก็ยังรู้ไม่ถึงจุดก็มี; แล้วถ้าอธิบายไม่เป็นเสียด้วยก็ยังไม่ตรงจุด. พระเถรเหล่านี้อธิบายไม่เป็น, อธิบายภาพปั้น, ภาพเขียนให้มาในรูปของความว่าง ไม่มีตัวเราไม่มีของเรา ก็อธิบายไม่เป็น; ก็เลยเป็นเรื่องดูเล่นหรือดูพอเกิดความรู้ใหม่ ๆ ความรู้แปลกๆ เท่านั้นเอง. ดูภาพอย่างที่ว่านี้มีลักษณะเป็นทัศนารออย่างดีได้ แต่ไม่ใช่เรื่องศึกษาตัวสวนโมกข์ได้; เพราะคำว่า “โมกข์” มันแปลว่า **พ้นไป** หรือ **ว่างไป**.

แนวปฏิบัติธรรมที่สวนโมกข์ : ให้ทำงานด้วยจิตว่าง

ต้องเข้าใจกันไว้ในส่วนหลักการ หรือในสนใจความ แล้วพยายามปฏิบัติตามที่จะทำได้; เพราะฉะนั้นจึงวางระเบียบ หรือ**แนวสำหรับปฏิบัติ** และขอรับรองให้ปฏิบัติว่า : **ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง**, ให้พระทำงานด้วยจิตว่าง, ไม่ต้องการรับประโยชน์ตอบแทน, ไม่ต้องการรับคำขอบใจ; แล้วมาฝึกฝนตัวเองว่า ขณะที่ทำงานเหนื่อยเข้านั้น รู้สึกมีตัวกู-ของกูหรือเปล่า? แม้ในขณะที่มาเข้าใกล้เพื่อนฝูงบุรุษที่สองที่สามขึ้นมา มีอึดอัดกันด้วยตัวกู-ของกูหรือเปล่า? นั่นเป็นบทเรียนที่ลัดสั้นมาก เพื่อจะพิสูจน์ว่า**มีความเห็นแก่ตัวหรือเปล่า? ควบคุมความเห็นแก่ตัวได้ก็มากน้อย?**

และทำอะไรที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัวได้บ้าง ? แล้วก็ศึกษาไปเรื่อย ๆ ฝึกฝนไปเรื่อย ๆ อย่างนี้แหละดี; เพราะว่าเรื่องพูดนั้นมันคนละอย่างกับเรื่องจริง.

เราจะอ่านหนังสือจนเข้าใจเรื่องความไม่เห็นแก่ตัว, แล้วอธิษฐานจิตเป็นผู้ไม่เห็นแก่ตัว, แล้วเราก็อธิษฐานว่าเรา จะเป็นผู้ไม่เห็นแก่ตัว นี่เหลวทั้งนั้น; เป็นเรื่องพูดเรื่องฝัน เรื่องนึก เรื่องคาดหมายทั้งนั้น; ต้องทำอะไรลงไปจริง ๆ ที่เป็นความไม่เห็นแก่ตัวจริง ๆ, ให้นานมากพอด้วย. บทเรียนที่เป็นงาน, งานที่เป็นบทเรียน ชีวิตที่เป็นบทเรียน, บทเรียนที่เป็นชีวิต หรือความเป็นอยู่ที่ เป็นบทเรียน เรื่องไม่มีความรู้สึกว่าคุณว่าคุณ นี่เป็นความหมายที่ถูกต้อง และเพียงอันเดียวของคำว่าสวณโมกข์.

ผู้มาบวชสามเดือน หรือว่ามาเพียงสองสามวัน หรือมาเพียงวันเดียวก็ตามเถอะ มีทางที่จะเข้าถึงหัวใจของสวณโมกข์ได้ทั้งนั้น ถ้าสนใจเรื่องความไม่มีตัวกู-ของกูนี้; ถ้าว่าไม่ได้รู้เรื่องนี้ ก็ถือว่าไม่ได้อะไรไปจากสวณโมกข์, ไม่รู้จักสวณโมกข์, ไม่เห็นสวณโมกข์, และไม่มาถึงสวณโมกข์. อย่าพูดเลยว่าจะอยู่ในสวณโมกข์สามเดือน, อยู่อย่างลม ๆ แล้ง ๆ นี้; พูดได้ว่าไม่มาถึงสวณโมกข์ และไม่เห็นสวณโมกข์ด้วยซ้ำไปว่าหมายความว่าอย่างไร? และคืออะไร? เพราะฉะนั้นถ้าจับจุดได้เรื่องความมีชีวิตอยู่โดยไม่มีความรู้สึกว่าคุณ-ของกูอย่างนี้; อยู่ที่ไหนก็เป็นสวณโมกข์ทั้งนั้น. กลับไปบ้าน สวณโมกข์ก็ตามไปด้วย; ไปมีอยู่ได้ทุกหนทุกแห่งที่เป็นโมกชะ, หรือหลุดรอดออกไปได้ หลุดพ้นออกไปได้. อย่างนี้เป็นความอะไรที่เรียกว่าความลับหรือเคล็ด หรือความลึกลับอะไรที่ซ่อนเร้นอยู่. เพราะฉะนั้นถ้าอยากจะทำให้ได้อะไรที่เป็นเรื่องของสวณโมกข์ก็ต้องเรื่องนี้เรื่องเดียว เพราะเรื่องอื่นไม่รวมอยู่ในคำว่า "โมกข์".

สูตรที่ว่า : ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารด้วยความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่ มีเท่านั้น;

หลักสูตรที่สวนโมกข์ ๓ มีเท่านี้ จนกว่าจะปฏิบัติได้ถึงที่สุด. ไปอ่านไปคิดก็จะเข้าใจ ; แต่แล้วก็ไปไม่ได้, เพราะจิตใจเป็นอย่างนั้นไม่ได้ จิตยังคงมีความเห็นแก่ตัว อยู่เรื่อย มีตัวอยู่เรื่อย : ภูจะดีจะเด่น, ภูจะเด่นในแง่หนึ่งนี้กว่าคนอื่น มีแต่อย่างนี้ อยู่เรื่อย; ไม่มีความเป็นอิสระที่จะไม่มีตัว, ที่จะไม่ต้องการเด่นหรือด้อย, หรือไม่ ต้องการอะไรทั้งหมด.

ทำอย่างไม่ต้องทำอะไรนี้เป็นโมกชะ

พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า **ไม่เรียกว่ายากถ้าทำถูกวิธี** ; แต่ว่าผิดวิธีก็ยากก็ลึก. พวกนิกายเซ็นบางนิกายที่ถูกต้อง เขาพูดได้เหมือนพระพุทธเจ้า คือพูดว่า “**ไม่ต้องทำอะไร, ไม่ต้องทำอะไร, ให้อยู่ตามเดิมเป็นธรรมชาติไปตามเดิม**”, อย่ามีความคิด เป็นว่าดีหรือชั่ว แล้วก็รักดีหรือเกลียดชั่วเป็นตัวกูขึ้นมา. ตัวกูเพิ่งมีมาเมื่อรู้จักว่ามีดีมีชั่ว แล้วก็เกลียดชั่วกลัวชั่ว ก็รักดีขึ้นมา; เพราะฉะนั้นถ้าอย่าไปทำให้มีดีมีชั่ว ขึ้นมา มันก็คือคงตามสภาพเดิม.

ธรรมะแท้ตามสภาพเดิมก็ แปลว่า ไม่ต้องทำอะไรเลยก็ถึงตัวธรรมะแท้ หรือเป็นโมกชะอยู่แล้ว. ที่นี้เกิดมาไม่รู้เรื่องนี้ พอโตขึ้นโตขึ้นก็ถูกสอนไปแต่เรื่อง มีดี มีชั่ว มีบุญ มีบาป มีเป็นคู่ ๆ อย่างนี้เรื่อยไป ก็เกิดกลับเป็นมีปัญหาขึ้นมา มีความอยากขึ้นมา มีปัญหาขึ้นมา; คือไม่เคยมีเรื่องก็กลายเป็นมีเรื่องขึ้นมา, มีเรื่อง ที่จะต้องดับกิเลส ดับความทุกข์ขึ้นมา ของเดิมก็คือไม่มีกิเลสไม่มีความทุกข์อยู่แล้ว ตามธรรมชาติ; แต่พอเราเกิดมาก็ถูกแวดล้อมให้มีความรู้สึกเป็นไปในทางที่เกิดกิเลส และมีความทุกข์. นี่ปัญหาก็คือศึกษาย้อนกลับไปสู่ความไม่มีกิเลสไม่มีความทุกข์ ให้ เหมาะสมกับมนุษย์ที่มีสติปัญญามากมายเช่นนี้.

ถ้าอย่างยิ่งคิดเก่งยิ่งปัญญามาก ยิ่งคิดมาก ก็ยิ่งมีตัวกู ของกูมาก ละเอียด ลึกลับซับซ้อน ก็ยิ่งมีความทุกข์มากลึกลับซับซ้อน เป็นสัดส่วนที่เหมาะสมกันอยู่อย่างนี้.

เพราะฉะนั้นต้องมีสติปัญญาที่เพียงพอกันเท่ากัน มากำจัดความงมงายที่ลึกลับซับซ้อน ในทางมีตัวกู่นี้เสีย; ยิ่งทำไปก็ยิ่งไม่เป็นอย่างนั้น, คือยิ่งไปยึดในเรื่องมีตัวกูของกู มีดีมีชั่ว มีบุญมีบาป มีสุขมีทุกข์มากขึ้น จนทำไม่ไหวในที่สุด จนระงับไม่ได้ จนดับไม่ได้. เพราะฉะนั้นลองสนใจคำพูดที่ว่า **“ไม่ต้องทำอะไร”** นั้นดูบ้าง แล้ว**ธรรมะแท้** นั้นก็คือ **ว่าง**.

ธรรมชาติแท้ คือ ความว่าง

ธรรมะแท้คือความว่าง ข้อนี้ก็หมายความว่า ความว่างนั้นใครไปพูดไม่ได้ ว่าดีหรือไม่ดี, ไม่มีอะไรจะเป็นรากฐาน หรือว่าเป็นบาทฐาน ที่จะรับความดี หรือความชั่ว; ฉะนั้นจึงไม่มีความดี ไม่มีความชั่ว ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์ ไม่มีเกิด ไม่มีดับ ไม่มีอะไรทั้งหมด. นั่นคือความว่าง, นั่นคือธรรมะตามสภาพเดิมแท้, ถึงจิตตามสภาพเดิมแท้ก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน. จิตที่เพิ่งมารู้อะไร ประจักษ์อะไรได้ คิดอะไรได้ นี่มันเป็นจิตใหม่ จิตประจักษ์ จิตใหม่; ถ้าหันไปสู่ **สภาพจิตเดิมแท้** หรือสภาพธรรมะแท้ ธรรมชาติแท้ ก็คือ**ความว่าง** ตามความหมายนี้; ไม่ใช่ความว่างแบบมิจฉาทิฎฐิ, ไม่ใช่ความว่างแบบอันทพาล.

ความว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า ตามความหมายนี้นั้น ถ้าใครรู้ใคร เข้าถึงแล้ว ก็**เลสเกิดไม่ได้**, จิตไม่อาจจะเกิดกิเลสได้; เพราะไม่มีดีไม่มีชั่ว ไม่มีบุญ ไม่มีบาป, จะต้องเรียกว่าเป็นกลาง ๆ อย่างนั้นแหละ; แต่ก็ไม่ถูกนักหรอก เพราะไม่ได้เป็นอะไรเลย; แต่เราก็ต้องขอเรียกกันไปทีว่าเป็น**กลาง** เรียกว่า อภัยากฤตยบ้างซึ่งมีส่วนที่ทำให้เข้าใจผิดอยู่ได้เรื่อยไป. พูดว่าอภัยากฤตยนี่พอจะพูดได้ แต่คนก็เข้าใจผิดอีก; เพราะมักจะสอนกันว่านิพพานอย่างเดียวเป็นอภัยากฤต คือ**ไม่ดีไม่ชั่ว** ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์; **แต่ที่แท้** **ก้อนหิน ก้อนดิน ก้อนกรวด** เหล่านี้มันไม่ชั่ว ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์; และแม้แต่จิตของเราเองในบางเวลาก็**ไม่ดี ไม่ชั่ว**

ไม่บุญ ไม่บาป ไม่สุข ไม่ทุกข์ บางเวลานี้ยิ่งร่างกายล้าวน ๆ เนื้อหนังล้าวน ๆ นี้ยิ่ง
ไม่บาปไม่บุญ ไม่สุขไม่ทุกข์ อะไรทั้งหมด.

บุญบาป สุขทุกข์ มีก็เมื่อมีความรู้สึกและคิดไปตามความรู้สึกที่เขลา ;
และบัญญัติอย่างนี้ว่าสุขหรือทุกข์ ก็ไปเกิดความเกลียดชังอย่างนี้ และรักในลักษณะ
อย่างหนึ่ง. มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็สร้างความรู้สึกที่เป็นคู่ ๆ ๆ นี้มากมาย
ก็เลยรบกวนอยู่แต่เรื่องสุข-เรื่องทุกข์ เรื่องดี-เรื่องชั่วเรื่องบุญ-เรื่องบาป ไม่มีสิ้นสุด
จนเนาเข้าโลงไป; ไม่เคยพบพระพุทธรักษาเลย ทั้งที่เป็นพระเป็นเณรเป็นอุบาสก
เป็นอุบาสิกา; แต่ก็พูดว่าเราเป็นอุบาสก อุบาสิกา เป็นพระ เป็นเณร เป็นภิกษุ
เป็นภิกษุณี. อย่างนี้ก็พูดได้ เพราะจะพูดมันก็พูดได้; แล้วก็ภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกาสมัครเล่น ไม่ใช่ที่แท้จริงหรือถึงตัวพุทธรักษาก็ได้. คนที่เขาไม่พูด
ว่าเป็นอุบาสก อุบาสิกา ภิกษุ ภิกษุณีเสียอีกเขายังเป็นได้จริง ถ้าเขารู้เรื่องนี้และก็ทำ
จิตใจเป็นอย่างนี้. ฉะนั้นเราพูดได้ว่า ไปสอนพวกพื่นที่ถือศาสนาอื่นก็ได้ ให้เข้าใจ
ในเรื่องนี้แหละ แล้วก็เขาจะเป็นพุทธบริษัทขึ้นมาทันทีและแท้จริง ยิ่งกว่าพุทธบริษัท
ส่วนมากในประเทศไทย หรือประเทศอื่น ที่อ้างตัวเองว่าเป็นพุทธบริษัท.

พุทธ แปลว่า “รู้” ว่า “ตื่น” ว่า “เบิกบาน” นี้; ถ้า รู้ จะต้องรู้ซึ้งนี้,
ตื่นก็ต้องตื่นจากโง่งนี้, เบิกบานก็เพราะสิ่งโง่งเหล่านี้ไม่รบกวน. ที่เบิกบานที่สุด
นั้นคือความว่าง, สิ่งที่มีชีวิตแท้และเบิกบานแท้คือความว่าง. ชีวิตอย่างชีวิตเป็น ๆ
เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปนี้ เป็นชีวิตปลอมชีวิตกำมะลอ ชีวิตมาหาชีวิตในความโง่งความหลง :
เพราะมันไม่ได้มีอยู่จริงเลย. ความว่างเท่านั้นที่เป็นสิ่งที่มีอยู่จริงแท้ตลอดกาล และ
อนันตกาลนี้ ถ้าจะพูดว่าจากอนันตะ สู่อันตะ มันก็มีแต่ความว่างอย่างเดียว.

จิตใจควรจะได้รู้สึกหรือชิมรสว่างชนิดนี้เสียบ้าง : ตาย เหมือนกับตาย
แล้วนี้, ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่นี้, แล้วก็ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงาน

ให้ความว่าง กินอาหารของความว่าง. **สนใจเรื่องนี้แหละ จะถึงหัวใจ**ของพุทธศาสนา, **จะมีศีล สมาธิ ปัญญา**ที่แท้จริงและสมบูรณ์โดยมองไม่เห็นตัวอีกเหมือนกัน. ไม่มีอะไรสงบเป็นศีลเท่ากับเมื่อมีจิตว่าง, และไม่มีอะไรเป็นความสงบ เป็นสมาธิเหมือนกับเมื่อจิตมันว่าง; แล้วก็ไม่มี ความฉลาดอันไหนที่จะเป็นความฉลาดมากเท่ากับเมื่อจิตมันว่าง; ศีล สมาธิ ปัญญา ก็เท่ากับความว่าง. ฉะนั้นสงบไป หรือคนอย่างสงบไป จึงพูดออกมาอย่างชัดเจนเป็นคำภาษารธรรมดาคือ : **พุทธ คือความว่าง, อัมมะคือความว่าง, สังขะคือความว่าง, ศีล สมาธิ ปัญญา คือความว่าง, อะไรก็ล้วนแต่คือความว่างทั้งนั้นที่แท้จริง.**

พุทธะ อัมมะ สังขะ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่แท้จริงคือความว่าง; **พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสมีใจความอย่างนี้ แต่ท่านไม่ใช่คำพูดอย่างนี้ ;** เรื่องสุญญตาเรื่องอนัตตาที่ท่านตรัสก็หมายความว่าอย่างนี้; แต่ไม่ได้ใช้คำพูดอย่างสงบไปว่า จนคนฟังไม่ถูกแล้วหาว่าสงบไปเป็นคนบ้า; เพราะฉะนั้นอาจารย์ของพวกเขาที่ชั้นสูงชั้นดีแล้วเป็นบ้าทุกคนเลย. ดูรูปภาพรูปที่เขียนนี้เป็นบ้าทุกคน ในสายตาของมนุษย์ธรรมดาอาจารย์เหล่านี้เป็นคนบ้าทุกคนเลย.

ไม่มีอะไรเป็นตัวเราหรือของเรา แล้วก็ไม่เป็นทุกข์

ขอให้มา**สนใจเรื่องจิต** ที่ไม่มีอะไรเป็นตัวเรา หรือเป็นของเราเสียแล้วอย่างนี้ **จะไม่เป็นอะไรที่เป็นทุกข์ได้เลย.** เดียวนี้มันยกหูชูหาง ภูเป็นพระ ภูเป็นเณร นั่นเป็นฆราวาส ภูเป็นธรรมยุติ ภูเป็นมหานิกาย ภูเคร่ง, มึงไม่เคร่ง, ก็เลยยกหูชูหางเรื่องตัวกูทั้งนั้น. ถ้าจะอยากเคร่งก็ให้เคร่งไปในทางที่จะไม่มีตัวกูให้ถูกวิธี แล้วจะเป็นทางลัดที่ไปเร็ว, ไปถึงจุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนาได้เร็ว. ถ้าไปมัวเคร่งครัดในทางที่มีตัวกูแม้โดยไม่รู้สึกรู้สีกตัวก็ตาม ก็ปักหลักขุดหลุมฝังตัวเองอยู่ที่นี้ ในวัฏฏสงสารนี้; **ไม่ใช่ที่สวนโมกข์. ที่ “สวนโมกข์” ที่แท้จริงจะ**

อยู่ที่สวนโมกขนิรัทำอะไร ?

๑๖๓

‘ไม่มีใครมาปักหลักขุดหลุมฝังตัวเองอยู่ได้; ฉะนั้นเมื่อมีการปักหลักขุดหลุมฝังตัวเองที่ไหน ก็ต้องเรียกว่ามันฝังตัวเองลงไปในวัฏฏสงสาร คือจิตเป็นวัฏฏสงสาร ไม่เป็นนิพพาน.

จิตของปุถุชนบางขณะเป็นนิพพาน บางขณะเป็นวัฏฏสงสาร; แต่ขณะที่เป็นนิพพานนั้นมันน้อยมาก ขณะที่ว่างจากตัวกูมีน้อยมาก ขณะที่เป็นวัฏฏสงสารเป็นตัวกู-ของกูมีมาก; เพราะฉะนั้นคำที่พูดว่าเป็นฐานะวัฏฏะ : ปักหลักลงไป ในวัฏฏสงสาร ก็คือว่า มันไปย่ำมากจนตายตัว ในเรื่องมีตัวกู-ของกูนี้เอง แล้วก็ เป็นวัฏฏสงสารอยู่เรื่อย; ไม่เปลี่ยนเป็นนิพพาน. จิตนั้นก็ เป็นจิตที่ถูกปรุงแต่งอยู่เรื่อย ไม่เป็นจิตในสภาพเดิมแท้คือปราศจากการปรุงแต่งเลย. มันก็เป็น “ทะเลขี้ผึ้งอยู่เรื่อย, ไม่เป็นมะพร้าวนาฬิกา” ขึ้นมาได้ ทั้งที่เป็นของอันเดียวกัน.

ไปดูสระนาฬิกาของเรา ไปดูให้เห็นว่า มันเป็นทะเลขี้ผึ้งที่ตรงไหน แล้วมันเป็นมะพร้าวนาฬิกาตรงไหน. ดูให้รู้ว่าถ้าทำอย่างนี้มันก็เป็น ทะเลขี้ผึ้ง คือเป็นวัฏฏสงสาร; ถ้าทำอย่างนี้ก็ เป็นมะพร้าวนาฬิกา คือเป็นนิพพาน. ใครเป็นผู้ทำ? ก็ตัวเองนั่นแหละทำไป ตามที่ถูกสิ่งต่าง ๆ แวดล้อมมันบดตั้งแต่เกิดมาจากท้องแม่ ก็ถูกแวดล้อมอย่างนั้นอย่างนี้ ๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ๆ; ความที่เคยเป็นว่างหรือเป็นนิพพาน มาแต่เดิมก็เหลือน้อยลง ๆ, ความเป็นวัฏฏสงสารมันก็มากขึ้น ๆ มากขึ้น.

บวชแล้ว วัฏฏะสงสารควรจะมีน้อยลง

อย่าเข้าใจว่ามาบวชเป็นพระเป็นเณร แล้วความเป็นวัฏฏะสงสารจะน้อยลง บางทีมันมากขึ้นไปกว่าเดิม; เพราะไปยึดมันถือมัน เรื่องกูได้เป็นพระเป็นเณรดีกว่า ฆราวาสขึ้นมา กูเคร่งมึงไม่เคร่งอะไรนี้, ฆราวาสอยู่ในกองทุกข์ กูอยู่เหนือความทุกข์

นี้ว่าเขาเองทั้งนั้นแหละ, เป็นพระเถรชนิดนี้ก็ไม่ได้ไปกว่าฆราวาส ถึงสวมเครื่องแบบ ศักดิ์สิทธิ์อะไรอันหนึ่งก็ยังไม่ช่วยไม่ได้.

เอาละทีนี้จะย้อนกลับไปสู่ประเด็นที่ตั้งใจไว้ คือว่าผู้ที่บวชสามเดือนจนจะสึกอีกไม่เกิน ๑๕ วันแล้วนี้ ก็ควรจะไปปรับปรุงความคิดความนึก ความรู้สึก ให้เข้าใจ คำพูดต่าง ๆ ที่พูดมาแล้วเหล่านี้ให้เข้าใจเสียด้วย, จะได้มีความเข้าใจนี้ติดกลับไปเมื่อสึกแล้ว. แล้วก็พยายาม ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน เสียทีนี้ ซึ่งมีความสะดวกในการที่จะทำ. ถ้าสึกออกไปแล้ว หากความสะดวกหรือสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ยาก จะได้เป็นบทเรียนติดไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของสิ่งที่จะได้จากที่นี่. ส่วนหนังสือหนังสือหาหรืออะไรนั้นคุณไปหาที่ไหนก็ได้ เมื่อไรหากก็ได้ ได้ทั่วไป สึกแล้วก็ยังทำได้เท่าเดิม. แต่ว่า **การศึกษาชนิดให้เข้าใจจิตชนิดที่เป็นธรรมชาติเดิมแท้**; มันยาก, มันต้องมีความเหมาะสมเกี่ยวกับสถานที่อยู่บ้าง, เกี่ยวกับที่ปรึกษาหรือแนะนำชี้แจงบ้าง, หรือความเป็นอยู่หรือระเบียบของการครองชีวิตที่เขาจัดไว้เหมาะสมสำหรับการเป็นอย่างนี้บ้าง.

ในระหว่างที่บวชสามเดือนควรจะได้เข้าถึงสิ่งเหล่านี้ แม้แต่เพียงวันเดียวก็ยังวิเศษที่สุด; หรือเพียงแต่มีความเข้าใจเรื่องนี้ก็ยิ่งดีที่สุด; และถ้าได้ซึมได้ลงก็ยิ่งเป็นการดีที่สุด. แต่ความต้องการนั้นอยากจะให้**ชินอยู่กับอาการอย่างนี้** คือ : ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่างอยู่ตลอดเวลา, กินอาหารของความว่างอยู่ตลอดเวลา, ไม่มีอะไรเป็นของเรา ยกให้ความว่างหมดอยู่ตลอดเวลา, เป็นอยู่เหมือนกับคนตายแล้ว ไม่มีชีวิตของเรา ไม่มีตัวเราไม่มีอะไรเป็นของเรา. นั่นแหละคือ**สภาพจิตเดิมแท้** หรือว่า**ธรรมะเดิมแท้** หรือ**ความว่างแท้ ๆ** ซึ่ง**ไม่มีความทุกข์เลย**. และเมื่อคิดออกก็พยายามคิดให้แจ่มแจ้งและปฏิบัติเข้าใจ; แล้วก็อย่าให้ลมให้เลื่อนไปเสีย ; ถ้าผลอสติสัมปชัญญะไปขณะหนึ่งก็ให้ดึงกลับมา เพราะฉะนั้นจึงกล่าวว่า **การเฝ้า**

ระวางศึกษาจิตใจของตนเองนั่นคือการศึกษาที่แท้จริง; การศึกษาจากหนังสือหนังสือหา
ตำรับตำราไม่ใช่การศึกษาที่แท้จริง มันเป็นการศึกษาเปลือกนอก.

ระวางดูจิต อยู่ทุกลมหายใจเข้าออก เป็นการศึกษาแท้จริง

การเฝ้าระวางจิตอยู่ทุกขณะที่หายใจเข้าออกนั่น คือการศึกษาที่แท้จริง
ที่พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้เราทำ. พอตื่นนอนขึ้นมา นั่น ต้องมีสติสัมปชัญญะ
รู้จักจิตใจว่าเป็นอย่างไร, แล้วเปลี่ยนไปอย่างไร, เดินออกไปบิณฑบาตเป็นอย่างไร,
ไปข้างนอกเป็นอย่างไร, กลับมาฉันเป็นอย่างไร, ไปพบเพื่อนเป็นอย่างไร, ทำงาน
กับเพื่อนเป็นอย่างไร, ไหว้พระสวดมนต์เป็นอย่างไร, ทุกอย่างเลย ต้องรู้ว่ามันกำลัง
เป็นอย่างไร? ชนิดไหน? ไม่เท่าไรจะเข้าใจว่าชนิดไหนมีตัวกู ชนิดไหนไม่มีตัวกู?
ชนิดไหนว่าง ชนิดไหนไม่ว่าง.

อีกด้านหนึ่งของการงานก็คือว่า เพราะว่าเรา มีชีวิตอยู่ เรามีแรงอยู่
จะให้มันเสียเปล่าทำไม; ก็ทำการงานไปตามที่จะเป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์.
นี่ก็คือการเผยแผ่ศาสนา, การทำตนให้เป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์. เพราะฉะนั้น
จะพิมพ์หนังสือแจก จะเขียนรูปภาพแจก หรือจะอะไรก็ตาม ให้เป็นไปในความหมาย
อย่างนี้; เพราะว่าเวลามันมีอยู่ เร็วแรงมันเหลืออยู่; เมื่อจิตของเราว่างไม่มีความ
ทุกข์แล้ว เราก็ต้องทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ต่อไป ;
และพร้อมกันนั้นก็ระวางจิตของเราอย่าให้มันกลับวุ่น กลับมีความทุกข์; ซึ่งมันทำ
พร้อมกันไปได้, ประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นนี้ ทำพร้อมกันไปได้ด้วยเหตุนี้
โดยวิธีนี้.

ผมก็เหมือนกันอยู่ในสภาพอย่างเดียวกัน แต่ว่าบทเรียนของผมมันกว้างกว่า
ยากกว่ายาวกว่า ส่วนความหมายก็อย่างเดียวกัน. ผมต้องทำอะไรบ้างคุณสังเกตดูเองได้,

ในวันหนึ่ง ๆ ผมต้องทำอะไรบ้าง คุณสังเกตดูก็แล้วกัน, แล้วก็จะรู้ได้ทันทีว่ามันกว้างกว่าหรือมากกว่าที่คุณจะต้องทำอะไร. แต่แล้วลักษณะที่จะต้องทำหรือระวางนั้นเหมือนกันในลักษณะความหมายอย่างเดียวกัน, หลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน : **ดำรงตนให้เป็นผู้ที่มีความว่าง มีจิตว่าง มีอะไรว่าง อยู่เสมอ.** ที่ทำไปแล้วก็แล้วไป, ที่ยังทำไม่ได้ยังช้อนเร้นลึกลับอยู่ ก็ต้องขุดออกมาทำให้ได้.

มันเหมือนกับโรค ถ้าโรคร้ายหมดไป โรคที่รองลำดับมันก็ไหลมาให้เห็น ; พอเราจัดโรคนี้หายไปอีก โรคที่เล็กน้อยกว่านั้นก็ออกมาให้เห็นอีก; ขจัดออกไปอีก โรคที่เล็กน้อยกว่านั้นมันจะออกมาให้เห็นอีก. เพราะว่าอันที่ร้าย ๆ มันปิดบังอันที่ไม่ร้ายไว้;อันใหญ่มันปิดบังอันเล็กไว้;ฉะนั้นกิเลสที่หยาบหมดไป กิเลสที่ละเอียดกว่าจะไหลออกมาให้เห็น. พอกิเลสละเอียดหมดไปอีก แล้วกิเลสที่ละเอียดกว่านั้นก็ไหลออกมาให้เห็นอีก; เราก็ต้องทำไปได้เรื่อย.

สิ่งที่จะมารบกวนทำให้สูญเสียความว่าง มีอยู่หลายระดับ : ระดับหยาบ ๆ ขจัดไปได้ ระดับที่ละเอียดก็เกิดมาแทน มีปัญหาขึ้นมา; เพราะฉะนั้นเราจึงว่างมาก ว่างน้อย ว่างช้า ว่างเร็วว่างนาน ว่างไม่นานนี้ อย่างนี้. เราต้องปรับปรุงให้มันมากขึ้น คือให้ว่างมากขึ้นจนมันว่างตลอดกาลนี้. ถ้าแน่นอนในสภาพที่ว่างก็เป็นพระอรหันต์ ; ถ้ายังวุ่นอยู่เต็มขนาด ว่างน้อยเกินไปก็ยังเป็นปุถุชน. **ที่นี่เราทำให้ว่างได้ด้วยการศึกษาการปฏิบัติ : สังเกตรู้จักรักษาแก้ไข ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ว่างมากขึ้น ด้วยสติปัญญาของมนุษย์ที่มีมาก.**

ต้องฝึกจิตให้ว่างอยู่เสมอ เพื่อไม่มีทุกข์

ที่ปล่อยให้มันว่างเองตามธรรมชาติมันไม่พอ, ความรู้ก็ไม่สูง. ว่างธรรมชาติก็เหมือนความว่างของสุนัขและแมวเป็นต้น ที่ว่างอยู่ได้เหมือนกัน, แต่มันต่ำเตี้ยและ

ไม่สูง ; และไม่สามารถจะต่อสู้ เมื่อความวุ่นเกิดขึ้นมาได้เลย. ฉะนั้นเราจึงต้องปฏิบัติมากกว่าสุขนซ์และแมว **ให้มีความรู้ความเข้าใจเรื่องความว่างมากพอ ที่จะต่อสู้ความวุ่นหรือไม่ว่าง** ที่จะเกิดมาสำหรับมนุษย์ที่มีปัญญานี้ ที่มีปัญญามากมันยาวนาน. ที่จริงก็ถูกละ; ยิ่งมีความรู้มาก เป็นมนุษย์รู้อะไรยิ่งกว่าเดรัจฉาน ก็ต้องมีความทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน. ไปรู้ความยึดถือเรื่องดีเรื่องชั่วเข้า ก็ต้องเป็นความทุกข์ของมนุษย์ตามแบบที่อาดัมกับอีฟกินผลไม้ ต้นที่ทำให้รู้จักความดีความชั่วเข้าไปแล้ว ก็เป็นทุกข์ตลอดกาลอย่างนี้.

เรื่องรู้จักดี-ชั่วนี้เป็นสากลที่สุด พุทธศาสนาก็มีหลักอย่างนั้น คือสัตว์ที่มีชีวิต มนุษย์ที่มีชีวิตล้วนมีหลักอย่างนี้ทั้งนั้น : **มีความทุกข์เพราะไปรู้เรื่องดีเรื่องชั่วขึ้นมา.** ที่นี้มักถอยหลังกลับไม่ได้ มีแต่ดันไปข้างหน้าเรื่อย, รู้ดีรู้ชั่วมากขึ้น ก็ต้องมีความทุกข์มากขึ้น. เพราะฉะนั้น ก็ต้องแก้ไขการดับความทุกข์ข้อนี้ในวิธีที่สูงขึ้นไป เราจึงต้องการพระพุทธรเจ้า, หรือวิธีอย่างใดอย่างหนึ่งจากบุคคลที่สามารถทำให้ดับความทุกข์นี้ได้ นี้ก็เรียกว่าสิ่งสูงสุดเหมือนกันหมด. พระเยซูเรียกว่าชีวิต, ชีวิตตามแบบของพระเยซู ดังที่กล่าวว่า “ถ้าเขามาหาเรา เราจะให้ชีวิตแก่เขา” ก็หมายถึง “ความว่าง” ชนิดนี้ คือไม่ทุกข์อีกนี้. พระพุทธศาสนาก็เรียกว่า**นิพพานคือความไม่ทุกข์เลยนี้, เป็นอยู่โดยไม่มี ความทุกข์เลย; ไม่เกิดไม่ตายก็เรียกว่ามีชีวิตเหมือนกัน.**

ศาสนาอื่นอาจจะเรียกเป็นอย่างอื่น เช่นเหล่าจื๊อเรียกว่า “เต๋า” นี้ก็หมายถึงสิ่งนี้คือ “ว่าง” เหมือนกัน; เต๋านี้แท้จริงคือสิ่งนี้. คำสอนที่ยังพูดได้ก็เรียกว่าเต๋า, แต่นั่นไม่ใช่ตัวเต๋าแท้; เหมือนกับเราเรียกพุทธศาสนาที่แท้จริงว่า อยู่ที่ “ว่าง” นี้พูดไม่ได้. พุทธศาสนาที่พูดได้มีแยะนั้น ยังไม่ใช่พุทธศาสนาแท้; เพราะฉะนั้น เต๋าที่เอามาพูดได้นั้นยังไม่ใช่เต๋า.

ศาสนาใหญ่ ๆ น่าสนใจก็มีเท่านั้น : พุทธ คริสต์ อิสลาม เต๋า ; ศาสนาอื่น ๆ ก็ไม่สูงไปกว่านี้ไม่ลึกไปกว่านี้. แล้วเราจะเห็นได้ว่าเขาต้องการสิ่งเดียวกันหมดคือไม่ทุกข์, ไม่ทุกข์ในระดับที่พูดไม่ได้, ที่พูดบรรยายไม่ได้, ต้องพูดด้วยการหุบปาก. นั่นเรียกว่าพระเจ้า นี่เรียกว่าอยู่กับพระเจ้าหรือถึงพระเจ้า เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเจ้า. ฝ่ายเราก็พูดว่า ชั่วโมงที่เรามีความว่างนั้นนะ คือ ชั่วโมงที่เราอยู่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระเจ้า, คือธรรมะแท้ ธรรมะเดิมแท้ ที่ไม่เป็นอะไร. แล้วเราก็สมมติมันเรียกว่าพระพุทธบ้าง พระธรรมบ้าง พระสงฆ์บ้าง. ใจความแท้จริงของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของสิ่งเดียวกันและถึงถึงสิ่งนี้.

พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้คือความว่าง

ถ้ารู้จัก พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่อย่างในนวกอวาท, ก็คือรู้จักเปลือกนอกสุด ของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งยังไม่ใช่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; เพราะไม่แน่ว่าในเปลือกนั้นจะมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่แท้จริงหรือไม่. แต่เราก็ต้องเรียนหนังสือนวกอวาทไปตามลำดับ-ตามลำดับ-ตามลำดับ จนกระทั่งรู้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แท้จริงยิ่งขึ้นไปทุกที จนเป็นสิ่งเดียวกันแล้วจนว่างไปในที่สุด ไม่มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. **เมื่อไม่มีความรู้สึกว่ามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นั้นแหละคือว่างที่แท้; และนั่นแหละคือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แท้่อีกครั้งหนึ่ง** ซึ่งพูดไม่ได้ซึ่งต้องหุบปาก; ฉะนั้นต้องเขียนรูปภาพวิมลเกียรติที่หุบปากแบบฟ้าลั่น, “หุบปากแบบฟ้าลั่น” เขาใช้ชื่ออย่างนี้.

พระเถรองค์ไหนที่ต้องสึกออกไป แม้มีความรู้พื้นฐานน้อย ก็ขอให้รู้จักสิ่งสูงสุดคือว่า :ที่เราสบายใจที่สุด เป็นสุขที่สุด นั่นคือเวลาที่เราไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวกูหรือของกู. ให้พาสິงนี้ติดตัวกลับสึกออกไป ไม่ว่าพระเถรขนาดไหน ให้มีความรู้ความเข้าใจและแจ่มแจ้งยิ่งขึ้นไปในที่สุด ว่าเวลาที่มนุษย์เรามีความสุขแท้จริงถึงที่สุด

นั่น คือเวลาที่เราไม่มีความสำคัญมันหมายความว่า เป็นตัวกูหรือของกู. พอเกิด ตัวกู-ของกูก็เป็นสังสารวัฏฏ, เป็นความทุกข์ขึ้นมาที่นั่นทันที; พอไม่เกิดตัวกู-ของกูก็เป็นโพธิ เป็นนิพพาน เป็นความสงบอยู่ที่นั่น; แต่เป็นชนิดชั่วคราวชนิด ก้ำมะลอก ชนิดที่เปลี่ยนได้ เรียกว่าตถังคินิพพานนี้; คำเหล่านี้ : ตถังคินิพพาน วิกขัมภนนิพพาน นี้มีใช้ในปฏิสัมพันธ์มารวม.

พูดมาถึงตอนนี้คนพูดก็เหนื่อยบ้าง คนไม่พูดนี่เอาเปรียบ. วันนี้พูดทั้งวันเลย ตั้งแต่เข้ามาจนเย็น ไม่ได้พักเลยวันนี้ พูดธุระการงาน พูดเรื่องการซื้อขาย พูดกับใคร พูดกันสารพัดกระทั่งมานั่งพูดที่นี่อีก. พอลดความอ้วนได้มาก ก็พูดได้มากขึ้นมัน ไม่นั่น, มันยิ่งอ้วนมันยิ่งแน่น มันพูดไม่ออก มันไม่มีเสียงจะพูด ไม่มีลมจะพูด.

เรื่อง “ตายเสียก่อนตาย” ให้เอาไปคิดอยู่เสมอ

ขอสรุปพูดว่า ให้ทำสาระของสวนโมกข์ ที่พระบวชชั่วคราวจะต้อง ระลึกนึกถึง และพาดพิงไปได้บ้าง ไม่มากก็น้อย ก็คือเรื่องตายเสียก่อนตาย, เรื่องมีชีวิตอยู่โดยไม่มีความสำคัญมันหมายความว่าสิ่งใดเป็นตัวเรา-ของเรา, เวลานั้น จิตว่าง เวลานั้นมีความสุขที่สุด, เวลานั้นมีสติปัญญาอย่างยิ่ง จะคิดอะไรก็คิดได้ดี จะนึกอะไรก็นึกได้ดี จะทำอะไรก็ทำได้ดี เป็นผู้ที่ “ได้พระนิพพานมาเกินโดยไม่ต้องเสียสตางค์”; ตรงนี้ใช้สำนวนของพระพุทธเจ้าหน่อย.

“ได้นิพพานมาบริโภคนิพพานโดยไม่ต้องเสียสตางค์” แล้วทำได้ทุกคน ถ้าทำจิตไปให้ถูกต้องตามวิธีนี้. ให้พยายามชวนชวายเป็นเรื่อง ๆ ให้ได้เป็นการถาวร. ถ้าใครเกิดมาชาติหนึ่งอยู่ในสภาพที่ไม่เข้าใจเรื่องนี้ได้ คนนั้นเขาเรียกว่าอภัพสัตว์; คนอภัพต้องรอไปอีกนานหน่อย. ถ้าคนที่เข้าใจได้ทันทีที่นี้เดี๋ยวนี้ ก็คือคนเป็น

ภัพพัสตฺร; เป็นผู้ที่ได้ดี ได้สิ่งที่ดี ได้อย่างดี ที่เรียกว่าภัพพัสตฺร. ถ้า**อภัพพัสตฺร** คือ**ไม่ได้** ซึ่งก็ระบุดตามทางวัตถุ นั้นเป็นภาษาตื้น ๆ ภาษาคน ก็ใช้ได้เหมือนกัน ก็ถูกเหมือนกัน; คือเกิดมาเป็นใบ้เป็นบ้าเป็นอะไรก็ตาม ไม่มีโอกาสที่จะเข้าใจเรื่องนี้ได้. เดียวนี้ก็ไม่เป็นบ้าเป็นใบ้ แต่โง่เกินไปก็เรียกว่าอภัพพัสตฺรนี้; หรือมีอะไรมาทำให้ไม่สนใจเรื่องเหล่านี้เลย ก็เรียกว่าอภัพพัสตฺรนี้. ต้องรอไปก่อนอีกหลายปี หลายสิบปี หรือกระทั่งตาย; **ไปเข้าใจได้ในวินาทีสุดท้ายแล้วดับจิตก็ยังมีดี; ไม่เสียที่** **ที่เกิดมา ไม่เสียชาติที่เกิดมา.**

เอาละคุยกับคุณอีกไม่ได้แล้ว เพราะเวลานัดพวกอื่นไว้ ว่าเขาต้องไปที่โน่น, พวกยี่สิบคนนั้นนะ.

หวังว่า ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ จะได้ทำให้น่าไปคิดไปนึกให้มาก.

ธรรมปาฏิโมกข์

๕. ภูมิต่าง ๆ และแนวครองชีวิต

วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันพุธ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะแม

การพูดที่นี้ในวันพระเช่นนี้ *ไม่ใช่เทศน์* แต่เราจะพูดข้อธรรมะชักซ้อมกันเกี่ยวกับเรื่อง “*ตัวกู-ของกู*” ซึ่งเราเรียกว่า **ธรรมปาฏิโมกข์** เป็นหลักใหญ่. ส่วนการจะพูดเรื่องใดแต่ละคราวก็พิจารณาแต่จะสมควรแต่ละโอกาส. แต่โดยที่บางวันมีบุคคลผู้สูงอายุมาเยี่ยมบ้าง, มีผู้ทรงคุณวุฒิต่าง ๆ กันเผอิญมาในวันนี้บ้าง, ก็อยากจะขอให้ผู้นั้นพูดเรื่องที่มีประโยชน์ให้ฟังบ้าง. พอดีวันนี้มีผู้ที่เพิ่ง เดินทางกลับจากต่างประเทศมาเยี่ยม ก็ใคร่ขอให้เล่าอะไรให้ฟังบ้าง. (คุณเพรียงเล่าเรื่องการถือศาสนาพุทธในอังกฤษ ที่ไปพบเห็นแล้วองค์บรรยายพูดต่อไป)

ปรารภ เรื่องการเผยแพร่ศาสนา

ตามที่เคยฟังมานานแล้ว พวกอังกฤษนั้นมีทิวฐิมาก, ในการที่จะเปลี่ยนแปลงอะไรมีทิวฐิมากและพวกที่เป็นชั้นกรรมกร ชั้นอะไรนั้นก็ไม่น่าสนใจอย่างยิ่งเลย, พวกที่เป็นนักศึกษาก็มีทิวฐิมาก ในทางที่ถือว่า ฝรั่งเศสเป็นพวกที่มีวัฒนธรรมสูงเกินกว่าที่จะรับลัทธิอย่างนี้หรือพุทธศาสนาในรูปนี้. พวกทางแผ่นดินใหญ่นั้น เขามีมากและหัวเก่ากว่า, ถ้าพูดง่าย ๆ ก็ว่าหัวเก่ากว่า โดยเฉพาะพวกเยอรมันก็มีหัวเก่า ๆ กลาง ๆ ไม่ถือทิวฐิว่าเราเป็นนักปราชญ์มากเหมือนพวกอังกฤษ และสนใจของแปลกของใหม่.

นายคริสมีส ฮัมเฟรย์ เขาก็เคยพูดว่า ยังอีกนาน กว่าที่ชาวอังกฤษจะปรับปรุงตัวเองให้เหมาะสำหรับรับพุทธศาสนาได้, และโดยเฉพาะพุทธศาสนาอย่างที่ เป็นพิธีรีตองมาก รวมทั้งที่ว่าจะต้องบวช จะต้องถือศีลพิเศษนี้ ยิ่งใช้กันไม่ได้กับคนอังกฤษ, ที่จะไปแนะนำเรื่องอุโบสถศีล เรื่องอะไรต่างๆ นี้ก็ไปกันไม่ได้. แล้วก็เหมือน ๆ ประเทศไทยนี้, ในประเทศไทยเรา นี้ ผู้ที่จะสนใจศึกษา หรือปฏิบัติพุทธศาสนา ที่เป็นเนื้อหาจริง ๆ นั้น ก็ไม่มีเป็นกลุ่มเป็นก้อน, มีเพียงกระจัดกระจายอยู่ทั่ว ๆ ประเทศ คล้าย ๆ ซ่อนอยู่อย่างนั้นแหละ แห่งละคนสองคน รวมกันแล้วก็ไม่กี่คน. ที่จะมาเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นจำนวนมาก นี้คงยังอีกนาน เป็นไปได้ยาก, มีแต่เป็นเรื่องพิธีเป็นเรื่องธรรมเนียมไปเสียทั้งนั้น.

อย่าพวกพุทธสมาคมนี้ เราเคยต่อว่าบ่อย ๆ เห็นเรื่องทอดกฐินเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าเรื่องการศึกษา; และรองลงมาก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับรัฐบาล, เกี่ยวกับเรื่องเอาหน้าเอาตาทางการเมืองทางอะไรอย่างนี้ เราก็ไม่เกรงใจที่จะพูด เพราะพูดอย่างกับเพื่อน หรืออย่างกันเอง. เตือนกันดูเพื่อไปคิดกันขึ้น เผื่อว่าจะดีขึ้น, หรือคงจะดีขึ้น. แต่นั่นแหละสถาบันอะไรจะยิ่งกว่าพุทธสมาคมก็ไม่มี พุทธสมาคมก็ยังตัวมเตี้ยมในเรื่องนี้. เดียวนี้ก็ดูเป็นเรื่องธุระการมาก เรื่องวิชาตัวพุทธศาสนาแท้ ๆ

นี่ก็ยังไม่รู้ และยังไม่ลงรอยกันว่าจะเอาอย่างไร เลยดำเนินงานไม่ถูก สนับสนุนส่งเสริมก็ไม่ถูก ปล่อยเป็นตลาดอิสระ ใครจะว่าอย่างไรก็ได้.

ถึงแม้ในต่างประเทศก็เหมือนกัน ที่เจริญ, ที่เขาเรียกกันว่าเจริญหรือมีสถิติมาก ก็พวกมหายาน ตามธรรมเนียม ตามพิธีตอง แบบไหว้ แบบสวดมนต์ แบบอย่างนี้; ที่ว่าในประเทศอเมริกาเขามีกันแล้วเป็นแสน ๆ พุทธบริษัทนั้นก็แบบนี้ : คือแบบจีน แบบญี่ปุ่น แบบศาลเจ้า. เขาเอาพระพุทธรูปไปห่มผ้า ไปเปลี่ยนตามฤดูกาล ไปจุดตะเกียงตลอด ๒๔ ชั่วโมงอะไรอย่างนี้ เป็นต้น, อย่างนี้ยังไม่รอด. เรื่องความรู้แท้ ๆ เรื่องปฏิบัติทางจิตใจแท้ ๆ ในประเทศอังกฤษก็มีอยู่จำนวนหนึ่งที่เขาสนใจแต่ที่นี้พวกเราให้เขาไม่ได้ พวกเถรวาทนี่ให้ไม่ได้ ฉะนั้น เขาจึงไปสนใจพวกเซ็นอย่างญี่ปุ่นเสียมาก. มันก็เรื่องเดียวกันนั่นแหละ : **เรื่องของ เรื่องสุญญตา แต่เขาพูดสนุกกว่า เป็นที่สนใจกว่า; พวกฝรั่งเลยสนใจพวกญี่ปุ่น, พุทธศาสนา อย่างญี่ปุ่น อย่างเซ็น; มากกว่าที่จะสนใจเถรวาทเรา ซึ่งมีเรื่องอย่างเดียวกันที่จะให้ตามแบบฉบับของเถรวาท.** แต่เนื่องจากในเมืองไทยนี้ ไม่สนใจ ไม่เข้าใจ ไม่รื้อฟื้น ไม่สนใจ ก็เลยไม่มีอะไรจะให้; ก็ยังเหลือแต่ระเบียบพิธีตองอีกเหมือนกัน.

นี่ดู ๆ คล้ายกับมันไขว้กันอยู่อย่างนี้ ไขว้กันอยู่ไม่เจาะกันได้สักทีนี้ก็ต้องอีกนาน. วิธีอย่างของพวกเซ็นของญี่ปุ่น ของจีนนั่น มันน่าสนุก แล้วสนุกจริง ๆ สำหรับคนมีปัญญา; แล้วยังเป็นโอกาสสำหรับจะขยายไปในทางศิลปะ ทางวัฒนธรรม อะไรนี้ได้ง่ายกว่า.

ตลอดเวลาที่คนยังไม่เข้าใจเรื่อง หัวใจพุทธศาสนา คือเรื่องทำลายความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู นี้ละก็ ก็เรียกว่ายังไม่รู้พุทธศาสนากันละ ในโลกนี้. การเผยแผ่พุทธศาสนายังไม่ถึงขีดที่เรียกว่าเป็นพุทธศาสนา; ยังเป็นเหมือน ๆ กัน

ระดับเดียวกันกับศาสนาอื่น. แต่มันก็มีหวัง มีลู่ทาง มีหวังที่จะดีขึ้นเรื่อย ๆ ซ้ำ ๆ จะเร็วไม่ได้. สรุปความแล้ว มนุษย์ยังไม่รู้ว่าเรามีชั้น หรือมีชั้นที่ดีกว่า มีระดับหรือมีชั้นอย่างไร ? **รวมความแล้วก็ไม่รู้เกิดมาทำไม** นั่นแหละ.

* คุณเพียงเคยอ่านหนังสือเรื่องมนุษยธรรมศาสตร์โดยตรงไหม ? คงไม่เคย ; ทั้ง ๆ ที่เป็นนักเรียนกฎหมาย. เขามีเรื่องพูดถึงมนุษยธรรมศาสตร์กันไหม ? ไปหาอ่านดูซิ ที่จริงมันก็แพร่หลายมันประหลาดอยู่เหมือนกัน ที่ว่ามนุษยธรรมศาสตร์นี้ตั้งขึ้นโดยใคร หรืออย่างไร ก็ไม่มีใครทราบ, เขาสมมติว่าพระมนูนี้เป็นฤาษีองค์หนึ่ง เอาเถอะ จะเป็นใครก็ตามใจ, เราเอาแต่ว่าตัว**มนุษยธรรมศาสตร์**นั้นมันมีอะไร ๆ บ้าง, เรียกได้ว่าเป็นของเก่าแก่ที่สุดในอินเดีย แล้วก็ป็นนักปราชญ์ เป็นผู้มียุปัญญาที่สุด ไม่เฉพาะในแง่กฎหมาย, เป็นในแง่ที่เกี่ยวกับมนุษย์ทั้งหมดมากกว่า; กฎหมายนั้นเป็นส่วนหนึ่งที่มนุษย์นี้จะต้องรู้จะต้องมี จะต้องทำ ให้มันเป็นเรื่องเป็นราว. **มนุษยธรรมศาสตร์** ยังมีพูดถึงระดับชีวิตว่ามีกี่ชั้น ที่น่าสนใจมาก. ให้มนุษย์รู้จักชั้นหรือลำดับของตัวเองให้ถูกต้อง แล้วดำเนินไปให้สมบูรณ์ คือ :

มนุษย์ควรรู้จักระดับของตนเอง

ขั้นที่ ๑ เป็นเด็ก ๆ รุ่นหนุ่ม รุ่นสาว ระดับที่กำลังเป็นรุ่นหนุ่มรุ่นสาว ก็เรียกว่า **ระดับพรหมจารี**. พรหมจารีนี้คือ ประพฤติอย่างพรหม คือ**ประพฤติระเบียบวินัยเคร่งครัดมาก** เกี่ยวกับการศึกษา การเล่าเรียน การเป็นการอยู่ ; ศึกษากันเต็มที่ ปฏิบัติกันเต็มที่ นี้เรียกว่าพรหมจารีขั้นหนึ่ง.

ขั้นที่ ๒ เรียกว่า **ระดับคฤหัสถ์** ก็ให้บริโภคผลของการทำงาน ระบุคำว่า “กาม” ลงไปเลยให้บริโภคกาม ให้แสวงหา **กระทั่งทำหน้าที่เป็นบิดามารดา ;**

* คุณเพียง คือ อุบาสกคนหนึ่ง

เป็นผู้รู้หรือว่าซิมหมตในความเป็นคนฤหัสถ์ นับตั้งแต่การบริโภคคาม และการเป็น บิดามารดาที่ดี. มันเป็นการศึกษาที่ผิดจากระดับพรหมจารีมาก; เขาให้ถือว่าเป็นการ ศึกษาทั้งนั้น, การที่เราประกอบอาชีพได้ทรัพย์ได้อำนาจมา บริโภคคาม มีลูกมีหลาน มีอะไรนี่เป็นการศึกษาระดับหนึ่งชั้นหนึ่ง. ที่นี้อายุก็เข้าไปขนาด ๔๐-๕๐ อะไรอย่างนี้.

ขั้นที่ ๓ พออายุขนาด ๕๐-๖๐ อะไรอย่างนี้ก็เลื่อนขั้น เป็นระดับวนปรัสถ์. วนปรัสถ์ นี้ตามตัวหนังสือ แปลว่า อยู่ป่า, เขาก็เคยเข้าใจผิดว่าต้องออกไปอยู่ป่า. แต่ขอให้ไปดูให้ทั่วมนุธรรมศาสตร์. คำว่า วนปรัสถ์นี้อธิบายไม่หมายเฉพาะไปอยู่ป่า จะอยู่ป่าก็ได้ จะออกไปอยู่ป่าก็ได้คงอยู่ในบ้านเรือนนี้ก็ได้อันนี้; แต่ว่า ต้องกลายเป็นคนเก็บตัว คือเรื่องเงิน เรื่องทอง เรื่องลูกเรื่องเมีย นั้นสลัดไปแล้ว เหมือนอย่างที่คุณแก่ ๆ สลัดเรื่องนี้ไปเล่นกล้วยไม้ เล่นอะไรอย่างนี้. นี้คุณเพรียง เข้าใจดี อย่างที่เล่นของเล่น เล่นกล้วยไม้อะไรนี้. แต่เขาไม่ได้เล่นอย่างนั้น ให้สลัด สิ่งเหล่านั้น เก็บตัวอยู่ในลักษณะที่ศึกษาชีวิตด้านใจ กลายเป็นนักศึกษาสูงขึ้นไปอีก ระดับหนึ่ง. นี้คือศึกษาคนเดียว มันเหมือนกับอยู่ป่า ตัดความสัมพันธ์ ตัดอะไร มากที่สุด แล้วมองดูชีวิตในด้านใน เงินคืออะไร? ลูกเมียคืออะไร? เกียรติยศชื่อเสียง คืออะไร? เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ คืออะไร? สังคมคืออะไร? เก็บตัวอุดหนุน อุดหนุนเรื่องอื่น ๆ; ศึกษาแต่เรื่องนี้ มันเป็นภายในมากที่สุด นี้เป็นวนปรัสถ์.

ขั้นที่ ๔ นี้ถ้าอยู่ไปได้อีก และผ่านขั้น ๓ ไปได้ก็ถึงขั้นสุดท้าย เรียกว่า **ระดับสันยาส หรือสันยาสี**. สันยาสนี้ คือจัดการแจกจ่ายความรู้ที่ค้นได้ดังกล่าวนั้น เป็นผู้ทำทางวิญญานไปเลย. ในระยะสันยาสนี้ นั้นเป็นคนแก่อายุ ๘๐-๙๐ อะไรก็ตามใจ นั่งทำตัวเป็นแสงสว่างแก่คนทุกคน ทุกชนิดทุกประเภท ทุกระดับ. นี้ฟัง ทบทวนดูให้ดี :-

ระดับที่ ๑ เป็นพรหมจารี เป็นเด็กเป็นหนุ่มเป็นสาว ก็ต้องทำ**เคร่งครัด** ที่สุด **อย่างวิธีการศึกษา**ของเด็กหนุ่มเด็กสาว ตลอดจนศีลวัตรต่าง ๆ ด้วย, ถือศีล ถือวัตรกันอย่างเคร่งครัด เรื่องเกี่ยวกับเพศอะไรนี่เคร่งครัดมาก ไม่ปล่อยเลย.

ระดับที่ ๒ เป็นคฤหัสถ์ นี่ถึงจะปล่อยเป็นเรื่องระหว่างเพศ เรื่องการงาน เรื่องอาชีพเรื่องเป็นบิดามารดาขึ้นมาเลย คำว่า คฤหัสถ์ ก็แปลว่าผู้อยู่เรือน.

ระดับที่ ๓ เป็นวนปรสัถ์ อายุนั้นไม่แน่จะเป็น ๖๐-๗๐ ไปก็สุดแท้เถอะ เรื่องทาง**เพศจิตแล้ว**, มันจิตไปเองด้วย **เขาจึงจะเป็นผู้อยู่ป่า**เป็นวนปรสัถ์; ถ้าพอใจ ก็ออกไปอยู่หิมालย์ เป็นฤาษีไพร่ไปเลยก็ได้. ถ้าไม่ประสงค์อย่างนั้นจะอยู่ที่บ้านก็ได้ แต่ว่าเปลี่ยนชีวิต เช่นไปอยู่ตามกอไผ่มุมบ้าน ปลูกกะตือบอยู่อะไรอย่างนี้. ลูกหลานไม่เกี่ยวแล้ว ตอนนี้เป็นวนปรสัถ์; จิตใจหวนระลึกไปแต่ในภายในแต่เรื่องหนหลังทั้งนั้น จนแตกฉานในสิ่งที่เรียกว่าชีวิต. ถ้าไปอยู่ป่าอยู่ดงเลย ก็ไปทำอย่างเดียวกัน.

ระดับที่ ๔ สันยาสินี เป็นสังคมอีกครั้งหนึ่งกลับมาในฐานะผู้ส่องตะเกียง ให้แสงสว่างทางชีวิตแก่ผู้ที่จะไปติดต่อกัน แล้วแต่จะเป็นใคร : เด็กเล็ก ๆ ก็ได้ ไปถามเรื่องอะไร ๆ จะได้รับคำตอบที่มีประโยชน์ที่สุด, คนหนุ่มคนสาวจะไปถามอะไรก็ได้ รับคำตอบที่มีประโยชน์ที่สุด หรือคนแก่คนเฒ่าด้วยกันจะไปศึกษาหรืออะไรกัน นั้นก็เป็นเรื่องสว่างไสวที่สุด; เรียกได้ว่า **เป็นผู้นำทางวิญญาน**ได้แล้ว. ถ้าไปอยู่ป่าเป็นฤาษีมุณี ที่นี้ตอนนี้ต้องกลับมาแล้ว; ต้องกลับมาอยู่ตามหมู่บ้าน เทียบไปตามหมู่บ้าน อยู่ตามตำบล ที่จะให้ประชาชนติดต่อกันได้; แต่ไม่ได้เอาอะไรไม่มีอะไร นอกจากให้คำตอบที่ดีแก้ปัญหาทุกอย่างนี้.

ถ้าว่า**มนุษย์คนหนึ่งเกิดมาไม่ครบ ๔ อย่างดังกล่าวมานี้** ก็เรียกว่าไม่ใช่**มนุษย์ที่สมบูรณ์**แบบของมนุษย์.

ที่นี้ คุณลองสังเกตดูเถอะ มนุษย์เดี๋ยวนี้นั้นเป็นอย่างไร ๆ ยิ่งมนุษย์ที่นิยมกันว่าเจริญแล้วเช่นพวกฝรั่งเป็นต้น ไม่มีทางที่จะปรับกันได้กับระดับทั้ง ๔ นี้เลย. มักบ้ำกิน บ้ำกาม บ้ำเกียรติ จนแก่เฒ่าเข้าโลงไป แล้วเมื่อเป็นเด็ก ๆ ก็ไม่อยู่ในระเบียบวินัยที่ดี; ก็เพราะเขาเปิดประชาธิปไตยมาตั้งแต่แรก. **เรื่องระหว่างเพศเดี๋ยวนี้นี้ไม่มีศีลธรรม ไม่มีระเบียบอะไรที่จะต้องเคร่งครัด**, ถือเป็นเรื่องธรรมดาเปิดให้เด็ก ๆ ฟริเต็มที่; แม้เป็นพ่อบ้านแม่เรือนแล้ว ก็ยังคิดแต่จะสนุกสนานเอร็ดอร่อยฟุ้งซ่านเหมือนกับเด็ก ๆ ก็ยังมีมาอย่างนี้; จนถึงขั้นที่ควรจะเป็นนวนปรัสถ์กันก็ไม่ได้เป็น ครั้นควรจะเป็นสันยาสิ์เที่ยวส่งตะเกียงให้ผู้อื่นนั้น ก็เหลวหมดเลย.

นี่มนุษย์เลวลงอย่างน่าใจหายถึงขนาดนี้; ฉะนั้นมนุษย์ในโลกสมัยนี้มันปรับกันไม่ได้กับชีวิต ๔ ชั้นของมฆุทธศาสนา; ฉะนั้น **จึงไม่แปลกที่มนุษย์สมัยนี้เข้าใจพุทธศาสนาไม่ได้**, เข้าใจธรรมหรืออินธุธรรมอันสูงสุดอะไรไม่ได้; มันไม่แปลก. ถ้าเป็นอย่างครั้งพุทธกาลนั้น เขาอยู่ในระดับระบอบนี้กันทั้งหมด จึงง่าย ที่คนจะเป็นพระอรหันต์หรืออะไรได้ง่ายมาก. พอมาถึงสมัยนี้ยากที่คนจะเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาได้. ชีวิตมันเปลี่ยนเป็นสัตว์ที่จะกละจนตลอดชีวิตไป. ไม่มีพรหมจรรย์ ไม่มีคฤหัสถ์ ไม่มีนวนปรัสถ์ ไม่มีสันยาสิ์; ไม่เหมือนระบอบชีวิตอย่างครั้งพุทธกาลซึ่งเหลืออยู่มาแต่เดิม. แต่ก่อนโน้นเขาก็มีหลักอย่างนั้นกันมาแล้ว คือว่าตั้งแต่มีมฆุทธศาสนาแล้วจะก็ปี ก็พันปีก็ตามใจ ถ้าถือตามมฆุทธศาสนาแล้วก็ต้องมีชีวิตอย่างนี้, ทั้งพวกผู้พิพากษาตุลาการนี้ ต้องเป็นพวกที่ผ่านนวนปรัสถ์มาแล้วทั้งนั้น.

คิดดูเถิด เดี๋ยวนี้นี้เราเอาเด็ก ๆ มาเป็นตุลาการอย่างนี้ จะฉลาดหรือจะสูงหรือจะลึกซึ้ง หรือจะเห็นแก่ผู้อื่นได้อย่างไร; เด็ก ๆ ที่ยังเห็นแก่เกียรติ แก่กาม แก่กินอะไรอย่างนี้ ย่อมไปไม่รอด **มนุษย์สมัยนี้จึงไปไม่รอด**. นี้ไม่ใช่เฉพาะประเทศไทย, ว่าที่เดียวทั้งโลกเลย; ระบบชีวิตนี้มีไม่ได้เสียแล้ว ในฐานะเป็นวัฒนธรรมประจำ

มนุษย์; จะมีได้แต่เฉพาะคนบางคน همینคนบางคนจะมีสมัครเป็นอย่างนี้สักคนหนึ่ง. ที่ว่ามีนั้น ก็คงจะมี; ไม่ใช่ไม่มีในโลกเวลานี้, แสนคนล้านคนจะมีคนสมัครดำเนินชีวิตในระบบ ๔ ชั้น ตามมนุษยธรรมศาสตร์นี้สักคนหนึ่ง.

มนุษย์ควรจะได้สิ่งดีที่สุดในชีวิต ตามระดับของชีวิต

เรื่องมนุษยธรรมศาสตร์นี้ก็น่านึกอย่างยิ่งว่า ทำไมฤาษีองค์นี้จึงคิดอย่างนี้ ? จะมองเห็นได้ว่ามันเป็นไปตามธรรมชาติ ที่มนุษย์ควรจะได้สิ่งดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้ ต้องเป็นอย่างนี้. มันจะเข้าอยู่อย่างนี้ตั้งแต่เกิดมาจนตายก็ไม่ได้ เพราะว่าร่างกายมันก็ไม่ยอม มันสมองมันก็ไม่ยอม อะไร ๆ มันก็ไม่ยอม. มนุษย์ต้องเปลี่ยนไปเรื่อย จะชอยดีกว่านี้ก็ได้; แต่ไม่ต้องดีกว่านี้หรือก เอา ๔ ชั้นนี้ก็พอ.

ขั้นที่ ๑ เกิดมาเป็นเด็ก ๆ อยู่ในครอบครัว ในระเบียบ ในวินัย ในอะไรที่เคร่งครัด ทั้งผู้หญิง ผู้ชาย สักระยะหนึ่ง, ยังไม่เป็นตัวเอง ยังอยู่ในระเบียบ.

ขั้นที่ ๒ ปล่อยให้ต่อสู้ ให้ทำไป กินไป บริโภคกันไป ให้ธรรมชาติมันสอนไปอยู่ในตัวจนเรียกว่าอะไรที่เขาเรียกกันว่า ตี๋มด่าซ่าของอะไรก็ตามใจ ; ไม่รู้จะใช้คำนี้ว่าอะไรดี ซึ่งเป็นขั้นที่เขาเรียกว่าคฤหัสถ์.

ขั้นที่ ๓ เรียกว่า วนปรัสถ์ ก็คือพอกันทีไว้ย, ประโยชน์โลกนี้พอกันทีไว้ย, ถือเอาประโยชน์พวกอื่นที่เล็กกว่า จึงเอาหงอกเส้นแรกเป็นเครื่องวัด อะไรอย่างนี้. สังกัดคุณงานองนี้มีในบาลี; แล้วก็เปลี่ยนชีวิตเลื่อนขั้นเป็นขั้นที่ ๓ ไม่บ้าไม่มัวเมาอย่างนั้นอีกต่อไป. ระยะนี้ก็ยาว คงจะตั้ง ๒๐ ปีเพราะว่าได้หาเงินหาทอง หาทรัพย์ หาอะไรไว้เป็นหลักพอเลี้ยงชีวิตแล้ว, ลูกหลานก็มีแล้ว เอื้อเพื่อบิดามารดาด้วยความกตัญญูกตเวที เพราะอบรมไว้ดีตั้งแต่เล็ก. เพราะฉะนั้น**บิดามารดาเป็นพระอยู่ในบ้านก็ได้** เพราะว่าจะอบรมลูกหลานไว้ดีตั้งแต่เล็ก.

ขั้นที่ ๔ คือ พอถึงขั้นหนึ่งซึ่งแน่ใจตัวเองก็ออกสั่งสอน หรือว่าจะนั่งอยู่ที่นั่นก็ได้. ทีนี้เปิดรับคำถาม **เปิดรับตอบปัญหา** แล้วแต่ว่าจะถามอย่างไรมา หรือว่าจะเดินไปตามตำบลต่าง ๆ ก็ได้ ยอมออกจากบ้านไปกระทั่งตายเลย อย่างนี้แหละ ทีนี้ไม่ต้องเป็นห่วงแล้ว.

นี่ลองคิดว่าใครกำลังเป็นอย่างนี้ ถือหลักอย่างนี้ หรือสมัครจะเป็นอย่างนี้. นี่คือเรื่องที่น่าสนใจที่สุดของมนุษยธรรมศาสตร์; เพราะว่าเราได้วางหลักมนุษย์ไว้เรียบร้อยแล้ว. ทีนี้เรื่องต่าง ๆ มันก็ง่าย เรื่องกฎหมาย เรื่องอะไรต่าง ๆ ธรรมจรรยา สังคมต่าง ๆ มันก็ง่าย. ถ้าคนยอมรับหลักการใหญ่เป็น ๔ ขั้นอย่างนี้กันเสียก่อน; มันง่าย. **ส่วนคนเดียวนี้ไม่ยอมรับกัน; แม้แต่เด็ก ๆ ก็ยากจะเป็นอิสระ ยากจะเป็นตัวกู** เป็นประชาธิปไตย เป็นอะไร.

นี่เรื่องมนุษยธรรมศาสตร์ชีวิต ๔ ขั้น สรุปเสียที่ว่า เป็นพรหมจารีเคร่งครัดที่สุด, เป็นคฤหัสถ์ต่อสู้กับโลกอย่างถึงพริกถึงขิง, แล้วก็ป็นวนปรัสถ์เก็บตัวเงียบมองดูชีวิตในด้านลึก แล้วก็ป็นสันยาสี ตอบปัญหาชีวิตทุกแง่ทุกมุม ให้ทุกคนทุกชั้นทุกวัย.

ทีนี้ มันน่านึกอีกอย่างที่ว่า **ภาพเขียน ๑๐ ภาพ*** ที่เขียนไว้ในตึกนี้ ทุกองค์เคยขึ้นไปดูแล้วหรือ; **น้ำมันเข้ากันได้** ดึกเลย. เรื่องในภาพมันแบ่งเป็นสิบตอน : ตอนแรกเกิดมายังไม่รู้อะไร ไม่รู้ว่ารอยนิ้วอยู่ที่ไหน, กระทั่งเห็นรอยนิ้วและตามไปจับนิ้วได้ กระทั่งฝึกนิ้ว กระทั่งใช้ประโยชน์จากนิ้ว จนชี้นิ้วเป่าปี่, ในที่สุดมานั่งแหงนดูพระจันทร์อยู่ แล้วก็ว่างเสียทีหนึ่ง. ภาพที่แปดว่างเลยไม่มีอะไร ไม่มีความหมายเลย นั่นนะที่สุดของวนปรัสถ์. ทีนี้ภาพที่เก้าที่สิบก็เกิดออกมาใหม่ ผลิดอกออกมาใหม่ เทียบสองตะเกียง เทียบแจกของ. ภาพสุดท้ายนี้เหมือนกันเลย ความหมายเหมือนกันแท้กับชีวิต ๔ ขั้นของมนุษยธรรมศาสตร์

* ดูภาพที่ตีพิมพ์ท้ายเรื่องที่ ๒

เปรียบเทียบ เรื่อง ภูมิ ๔ ดูบ้าง

ครั้งมาถึงพวกพุทธอย่างเราบ้าง เคยฟังเรื่องภูมิสี่ไหม? ภูมิสี่คือกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ นั่นนะ, แล้วเคยนึกอย่างไร? พวกอภิธรรม เขาเอาไปทำเป็นเรื่องลึกลับเข้าใจไม่ได้เสีย. ที่จริงเรื่องนี้ไม่ใช่พุทธภาษิต แต่ว่าดีที่สุดที่จะมาปรับเป็นมนุษยธรรมศาสตร์, หรือชีวิตแบบเซ็น ๑๐ ชั้นนี้.

๑. ชั้น กามาวจรภูมิ คือว่ายอมให้คลุกคลีอยู่ในกาม, ยอมให้คนที่เกิดมานี้ท่องเที่ยวเป็นอยู่ ต่อสู้อะไรกันในเรื่องของกามนี้. เรารวบหมดในเรื่องพรหมจารี หรือคฤหัสถ์ เอามาไว้ต่อนี้หมด ให้ศึกษา ให้เล่าเรียน, ยอมให้เกี่ยวข้องกันไป ในทางกาม ให้มีกามเป็นสรณะอย่างไรรู้ก็ได้ แต่ขอให้ทำให้ถึงที่สุดเถอะ. เด็ก ๆ ก็ให้ประพฤติให้ถูกต้องในเรื่องกาม : ให้ประพฤติปฏิบัติไปในทางเพื่อให้ได้ผลทางกามารมณ์ ที่ตนปรารถนา ที่เรียกว่าสวรรค์หรือจะเรียกว่าอะไรก็สุดแท้; **แต่ไม่ได้หมายความว่าให้สำมะเลเทเมา** ให้หยาบ ลามกอนาจารอย่างอะไรพรรคนั้น มันไม่ใช่อย่างนั้น. **ต้องประพฤติดี ต้องมีศีล ต้องขยัน ต้องมีธรรมะมากมาย** ไว้หลาย ๆ ข้อ หลายสิบข้อ เราจึงจะประสบความสำเร็จในการมีเงิน, ในการมีกามคุณที่ต้องการ, มีครอบครัว มีลูกมีหลานที่ดี. นี่กามาวจรภูมิจะสิ้นสุดลงภูมิหนึ่ง อายุก็ปาเข้าตั้ง ๔๐-๕๐ แล้ว หรือ ๕๐-๖๐ อะไรก็ตามใจ; แล้วจะเลื่อนขึ้นชั้นรูปาวจรภูมิ.

๒. ชั้น รูปาวจรภูมินี้ เรื่องกามนั้นจิตไป **เอาเรื่องวัตถุบริสุทธิ์เข้ามาแทน** ธรรมชาติมันก็บังคับอย่างนั้น; อายุก็เข้ามาขนาดนี้แล้ว. เพราะฉะนั้น คนโดยมาก จึงมาเล่นต้นไม้ เล่นอะไรบางอย่าง นี่เข้าชั้นรูปาวจรภูมิ. แต่เขาไม่ได้หมายความว่าไปเล่นอย่างนั้นอย่างเดียว; เขาหมายถึงว่าให้**ศึกษาชีวิตในด้านรูปวัตถุ** ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ ไม่เกี่ยวกับกามคุณ. เพราะฉะนั้น เราต้องเข้าใจอะไรต่างๆ ที่เราจะต้องเข้าใจอย่างนี้แหละ, หรือถ้าจะหาความสุขกัน ก็ต้องหาความสุขที่ไม่ใช่กาม แล้วหาความสุขที่

เรียกว่ารูปปริสุทฺธิ วัตถุปริสุทฺธิ; แม้ที่สุดก็จะเป็นศีลเป็นอะไรก็ยิ่งได้. จิตใจมันสูง อยู่แล้ว ที่ไม่ลุ่มหลงในกาม ยกขึ้นมาสู่รูปปริสุทฺธินี้.

๓. **ชั้นอรุปาจรภูมิ** นี้คือ เรื่องรูปโดยอาศัยวัตถุเป็นเครื่องช่วยนี้ มันจัด เข้าแล้ว, มันก็ไปลึกในเรื่องอรุป : เขาเรียกว่าอรุปาจรนี้ คือเรื่องนาม เรื่องจิต เรื่องที่ไม่มีตัว เป็น abstract ไปเลย. นั่นนะคือชั้นวนปรสฺถ์อย่างที่ว่า **มองดูชีวิต มองโลก มองดูทุกสิ่งในเรื่องที่ไม่ใช่กาม ไม่ใช่วัตถุ** แต่เป็นเรื่องนาม เรื่อง ความว่าง เรื่องวิญญาณ เรื่องอะไร ดูกันตอนนี้ : อากาสนัญญาตนะ -เรื่อง ความว่าง, วิญญาณัญญาตนะ -เรื่องวิญญาณ, อากิญจัญญาตนะ -เรื่องความ ไม่มีอะไร, เนวสฺสัญญาตนะ -ความรู้สึกชนิดที่ตายแล้วก็ไม่ใช่ ยังมีชีวิตอยู่ ก็ไม่ใช่ อย่างนี้ ละเอียดถึงขนาดนี้. นี่ก็รูปเดียว ความหมายเดียวกับชั้นวนปรสฺถ์ ที่มองสิ่งต่าง ๆ ในด้านลึกเป็นนามธรรม แล้วพอใจมีความสุขอยู่ด้วยสิ่งเหล่านี้; นี่สูง ขึ้นมาถึงขั้นที่สาม.

๔. ชั้นที่สี่ถ้าไปรอด ก็คือชั้นที่ไม่มีตัวกู ไม่มีตัวเรา ไม่มีของเราที่ เรียกว่า **โลกุตตรภูมิ** ภูมิที่สี่นี้แหละเป็น**ภูมิพระอรียเจ้า** นับตั้งแต่โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี อรหันต์ไปเลย; นี่เป็นภูมิที่สี่. ถ้ามนุษย์มาได้ถึงภูมิที่ ๔ ก็สมบุรณแบบ อย่างเดียวกัน; เกิดมาทีหนึ่งเป็นมนุษย์สมบุรณแบบ : ผ่านกามาวจรภูมิมาสู่ รุปาจรภูมิ, แล้วก็สู่อรุปาจรภูมิ. แล้วก็สู่โลกุตตรภูมิ, ก็สำเร็จในชีวิตนี้.

ที่พวกอภิธรรมเขาแยกกามาวจรภูมิไว้ในโลกนี้บ้าง ชีวิตชาติหน้าโน้นบ้าง, แล้วถ้าเป็นอรุปาจรภูมิแล้ว เขาไปพรหมโลกอีกก็สืบชาติก็ไม่รู้ เขาสอนกันเป็นอย่างนั้น. อาตมาไม่เห็นด้วยกับคำสอนชนิดนี้; ฉะนั้น จึงเข้ากันไม่ได้กับพวกอภิธรรม. มนุษย์คนหนึ่ง ชีวิตหนึ่งนี้ จะต้องเลื่อนจากกามาวจรภูมิ สู่อรุปาจรภูมิ สู่อรุปาจรภูมิ

แล้วก็สู่โลกกุตตรภูมิ. **ที่เรากำลังพูดเรื่องจิตว่าง, เรื่องทำลายความรู้สึกว่าตัวกู**
ของกูนี้ เรากำลังชักชวนกันมาในชั้นโลกกุตตรภูมิ เพื่อให้มนุษย์คนหนึ่งมีความ
สมบูรณ์ในการเป็นมนุษย์.

ภูมิสี่นี้ไม่ใช่พุทธภพชาติ เป็นอภิธรรมใหม่ รุ่นที่เขาแต่งกันขึ้น พ.ศ.
๖๐๐-๗๐๐ นี้ อภิธรรมปฏิภพนี้ก็อยู่ในพระไตรปิฎก. เรื่องภูมิ ๔ นี้ คล้าย ๆ กับว่า
เปิดช่องให้อธิบายกันได้กว้าง; ไปอธิบายกันเสียว่าชาติโน้นโน้น : คือว่าตายแล้วเกิด
จึงจะไปรูปร่างภูมิ อรูปาวจรภูมิ, หรือไปโลกกุตตรภูมิ อะไรกันไม่รู้ อีกรู้สืบชาติ
ร้อยชาติพันชาติ; แต่เขาหมายถึงตายแล้วทั้งนั้นแหละ.

“ความเกิด” ในที่นี้ หมายถึงเกิด ทางจิตใจ

ที่นี้ เรามาแนะนำให้คุณให้ตี : ว่าเกิดนั้นไม่ใช่เกิดชนิดนั้น ไม่ใช่ที่เกิด
จากท้องแม่ แล้วเข้าโลงที่เรียกว่าชาติหนึ่ง; แต่ความรู้สึกคิดนึกที่สมบูรณ์เป็นตัวกู-
ของกูครั้งหนึ่งนี่เรียกว่าชาติหนึ่งจะนั้นวันหนึ่งเราเกิดหลายชาติหลายสิบชาติก็ได้
อาจจะหลายร้อยชาติก็ได้ ถ้าขยันเกิด. เมื่อเกิดซ้ำ ๆ ซาก ๆ ก็ฉลาดขึ้นทุกที ๆ ทุกที ๆ,
ภายในไม่กี่ปีก็เท่ากับเกิดหลายร้อยชาติ หลายพันชาติ หลายหมื่นชาติ แล้วมันเบื่อ;
เพราะฉะนั้นจึงมีโอกาสเบื่อกจากกามาวจรภูมิมาสู่รูปาวจรภูมิ. เช่นคนแก่ ๆ นี้ ก็เบื่อ
อยู่ตามธรรมชาติ ที่จะคลุกคลีอยู่กับกามคุณ, สู้มาเล่นของเล่นเฉย ๆ อย่างนี้ไม่ได้;
แล้วก็จะสูงขึ้นไปอีกว่า ของเล่นนี้หยาบ, ยังเป็นของหยาบ, วัตถุนี้สู้เรื่องจิตใจไม่ได้.
ฉะนั้น เลยมาสนใจเรื่องเกียรติ เรื่องความดี, เรื่องความดีแท้ ๆ ความดีจริง ๆ อะไรกันนี้,
คือตอนนี้. แต่ถ้าไปจำแนกอย่างที่เขาระบุไว้เป็นอรูปาวจรภูมินี้ก็ละเอียดมากไป;
สนใจเรื่องความว่าง สนใจเรื่องวิญญาน สนใจเรื่องความไม่มีอะไรให้จิตใจเข้าใจ
สิ่งเหล่านั้น. ที่นี้ก็มาถึงขั้นที่ว่า บรรเทาความเข้าใจว่ามีตัวกู-ของกูกันเถิด จึงจะ
เป็นโลกกุตตรภูมิ.

ที่ว่าเด็ก ๆ อายุ ๑๐ กว่าปี บรรลุพระอรหันต์นี้ จิตต้องเปลี่ยนเร็วมาก ถ้าเป็นจริงตามที่ข้อความในอรรถกถาธรรมบทมีอยู่นี้. เขาว่าคนเป็นพระอรหันต์เมื่ออายุ ๑๐ ปี ๑๕ ปี นี้มีหลายคนเหมือนกัน; แต่ไม่ใช่สิบ ๆ คน มี ๔-๕ คน ๗-๘ คน ในประวัติศาสตร์ของพุทธศาสนา. ถ้าเป็นเช่นนั้น ต้องเปลี่ยนเร็วมาก, เด็กคนนี้ ต้องเปลี่ยนเร็วมาก จึงมองลึก กระโดดข้ามกามาวจร รูปาวจรอรูปราวจร ไปได้ภายในอายุ ๑๕ ปี. พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ถือเอาอย่างนี้เป็นหลัก ถือว่าเลื่อนไปก็แล้วกัน จะกี่ปี กี่สิบปีก็ได้ แต่ว่าควรจะไป **ควรจะเลื่อนขึ้นไป ให้ได้อันดับสุดท้ายเสียก่อน แต่ที่จะตาย.**

อย่างนี้เป็นพระอริยเจ้า **แม่ไม่เป็นพระอรหันต์ ก็ก้าวให้เข้าร่องเข้ารอยของพระอริยเจ้า** คือเป็นพระโสดาบัน. โสดาบันแปลว่าถึงกระแส, พุดเป็นธรรมชาติก็เข้าร่องเข้ารอยของพระนิพพาน. ฉะนั้น ถ้าเข้าร่องเข้ารอยเสียได้ตั้งแต่อายุ ๕๐-๖๐ ปี นี้ก็ดี มีหวังว่าที่เหลือนั้นจะถึงพระอรหันต์ได้. ถ้าถึงไม่ได้ ก็จะต้องถึงได้ในวาระจิตสุดท้าย ที่จะดับจิต. ที่เขียนไว้ในเรื่องดับไม่เหลืออาการตกกระไดพลอยโจนนั่นแหละ ไปอ่านดู; ถ้ารู้ร่องรอยแล้วจะกระโจนเป็น, ถ้าไม่รู้ร่องรอย ก็ไม่รู้ว่าจะกระโจนไปทางไหน.

เราควรจะผ่านตามลำดับในเวลาอันสมควร อายุ ๓๐-๔๐ นี้ เป็นภูมิ กามาวจร ตามธรรมชาติตามปกติ, **ที่นี้ ๔๐-๕๐-๖๐** ตอนนี้นั้นควรจะเป็นรูปาวจร อรูปาวจร อะไรขึ้นมาแล้ว. **ที่นี้** ถ้าว่าไปทำเป็น “วนปรัสถ์” เก็บตัวเพ่งมองแต่ในด้านใน อายุ ๖๐ เศษ จะเขยิบไปสู่โลกุตตรภูมิได้เพราะเป็นผลของการที่นิ่งมองดูตัวเองในภายในนี้เป็นเวลานานพอ. **ยอมจับร่องรอยได้ ก็ไม่ถอยหลังกลับแล้ว มีแต่ไปข้างหน้าเรื่อย.**

ความที่อยู่ในภาวะที่ไม่ถอยหลังกลับนี้เขาเรียกว่าพระโสดาบัน ถ้ายังถอยหลังกลับอยู่ยังไม่ใช่พระโสดาบัน แม้จะมีความรู้เท่ากัน อย่างเดียวกัน; แต่ยังไม่มั่นคง ยังถอยหลังกลับ. ถ้าไม่ถอยหลังกลับก็เรียกว่าเป็นพระโสดาบัน ที่นี้ เรื่องเป็นพระสกิทาคามี อนาคามี นั้นไม่มีปัญหาแล้ว เพราะลงร่องแล้ว ก็ไปตามรอยนั้น ๆ.

เรื่อง ภูมิ ๔ ควรจะเป็นระดับ ชีวิตของมนุษย์ ๔ ชั้น

เรื่องภูมิ ๔ นี้ก็คือ เรื่องของชีวิตมนุษย์ใน ๔ ชั้น, ใน ๔ ชั้นตามหลักพุทธศาสนานี้; แม้ว่าเรื่องนี้พระพุทเจ้าไม่ได้ตรัส แต่ที่ผู้เขียนเรื่องนี้ ผู้ร้อยกรองรวบรวมเรื่องนี้ก็พูดไปตามหลักที่พระพุทเจ้าได้วางไว้; หรือว่ายิ่งกว่านั้นก็คือ ตามหลักอินดูธรรมดั้งเดิมของมุนัฏธรรมศาสตร์; เข้ารูปกันอย่างนี้. ชีวิตชั้นต้นก็เอาเป็นเรื่องกาม ตามธรรมชาติของสัตว์ในเรื่องกาม. ชีวิตในท่ามกลางก็เอาเป็นเรื่องที่สูงขึ้นมาจากกาม, เป็นเรื่องรูปหรืออรูปลองอย่างนี้, ถ้าเอาวัตถุก็เป็นรูป ไม่เอาวัตถุก็เป็นอรูป. ชั้นสุดท้ายต้องเป็นโลกุตตระซึ่งเหนือโลก คือ ไม่เห็นว่ามีอะไรที่น่าเอาน่าเป็น. ที่นี้ก็ยิ่งขาดอยู่คำหนึ่งที่ว่า “จะเป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่น” นี้ไม่ได้มีรวมอยู่ในนี้.

ก็เป็นอันพูดได้ว่า เรื่องภูมิสี่นี้เขาพูดเป็นเรื่องปัจเจกชน เฉพาะคน ไม่เกี่ยวกับสังคม; เราไม่ได้เลยไปถึงขั้นที่ว่าจะไปสอนผู้อื่น. ส่วนมุนัฏธรรมศาสตร์ทั้งหมดนั้น เป็นเรื่องสังคมทั้งนั้นเพื่อสังคมทั้งหมด. เพราะฉะนั้นจึงมีชั้นสันยาสีเที่ยวเป็นแสงสว่างให้ผู้อื่น; หรือภาพเซ็น ๑๐ ภาพ ที่เขียนนี้ก็มิได้อยู่สองชั้นสุดท้ายเป็นแสงสว่างให้ผู้อื่น, เที่ยวแจกของให้ผู้อื่น. แต่ในภูมิทั้ง ๔ ของพวกอภิธรรมนี้หยุดอยู่แค่โลกุตตระภูมิ เป็นอยู่เหนือโลก เราก็เรียกว่ามนุษย์นั้นได้ถึงที่สุดของการเกิดมาเป็นมนุษย์. ส่วนที่จะไปเที่ยวสอนใครหรือทำหน้าที่เป็นแสงสว่างให้แก่ใครนั้น ดูจะปล่อยไว้เป็นเรื่องอีกเรื่องหนึ่ง ที่ไม่ใช่เรื่องส่วนตัวบุคคล ซึ่งควร

จะทำกันทุกคน; เป็นเรื่องว่าใครสมควรก็ได้; หรือมิฉะนั้นก็อาจจะถือว่าคนนั้นมีปาก มีปากแล้วก็พูด ถ้าใครมาถามก็พูด; เพราะเป็นคนที่รู้จริงอยู่แล้ว ก็พูดมีประโยชน์ อยู่เอง. หรือยิ่งไปกว่านั้นอีกก็ไม่ต้องพูดเพราะธรรมะนี้ลึก จนกระทั่งสอนด้วยการ หุบปากเงียบ นั่นแหละคือการสอนที่แท้จริง ฉะนั้นเราก็ไม่พูด, ก็ไม่ต้องพูด. ก็กลายเป็นว่าอยู่ให้ดู, มีชีวิตอยู่ในลักษณะหนึ่งให้คนดู และให้เขาดูเขาเอง.

การที่เราอยู่ให้ดูนี้แหละคือการสอน. การที่เราทำอะไรอยู่ตามปกติของเรา นั่นคือการสอนและการพูด; เขาดูเขาเอง เขาฟังเขาเอง. เขาเรียก thunder-like silene ของวิมลเกียรติ ที่เรากำลังเขียนภาพสุดทางโน้น. พอมัญชุศรีบอกให้วิมลเกียรติ แสดงทางไปนิพพาน วิมลเกียรติก็หุบปากเหมือนปากคางคกไปเลย; เขาเรียกอันนี้ว่า thunder-like silence คือนิ่งอย่างฟ้าผ่าของวิมลเกียรติ, การนิ่งอย่างฟ้าผ่าของวิมลเกียรติ นิ่งอย่างนี้เป็นวิธีสอนของพวกเขาเช่น มีอยู่หลายเรื่องหลายโกถาน หลายบันทึก. พุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าอาจจะมุ่งหมายอย่างนี้ ไกลถึงอย่างนี้; ฉะนั้นจึงไม่พูด อะไรมากนักเกี่ยวกับไปสอน เว้นไว้แต่เป็นพระ. เรื่องอย่างที่เราเล่ามานี้เข้าใจบ้างไหม ?

ที่เรากำลังพูดกันนี้ พูดถึงชีวิตทั่วไปของฆราวาสทั่วไป ของมนุษย์ทั่วไป ไม่ใช่พระ. แต่พอถึงพระแล้วทำอย่างนั้นไม่ได้, พอเป็นภิกษุในศาสนาจะอยู่นิ่งไม่ได้ ; พอทำได้ก็คน พระพุทธเจ้าจะทรงไล่ไป พอเข้าใจธรรมะแล้วก็ไล่ไป : “ไปสอน, ไปสอน, ไปสอน อย่าไปทางเดียวกันสองคน, ให้แยกกันไปทางละคน จะได้รู้กัน มาก ๆ” นี่เรารู้เจตนาของพระพุทธเจ้าดี ว่าต้องการจะให้ภิกษุทำตนเป็นแสงสว่าง ; ไม่ทันจะเป็นพระอรหันต์หรอก เพียงแต่เข้าร่องเข้ารอย คือเป็นแค่เพียงพระโสดาบัน เท่านั้น ก็ไล่ไปแล้ว, ไล่ไปเลย, ให้ไปทำตนเป็นแสงสว่าง, ให้ไปช่วยกันเผยแพร่วรรณนี้.

ที่จริงไม่ได้ตั้งใจจะพูดเรื่องนี้, ตั้งใจจะพูดเรื่อง **ชีวิตมนุษย์** ว่าเกิดมา **มันควรจะได้อะไร** ก็ขึ้น ก็ระดับ; แล้วก็เลยชวนให้นึกถึงมนุสฺสธรรมศาสตร์ เรื่องชีวิต ๔ ชั้นที่ดีที่สุด, แล้วก็เรื่องเซ็น เรื่องจับวัวของจีน ๑๐ ภาพนี้, หรือว่าเรื่อง ภูมิสีของพวกอภิธรรม กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ; ๔ ภูมินี้ แล้วต้องเป็นเรื่องในชั่วชีวิตนี้; **อย่าไปหลงตามพวกนั้นว่าต้องตายเข้าโลงไปแล้ว อิกก็สิบครั้งจึงจะได้** อย่างนี้เสียเวลาเลื่อนไปไกลโน่น. อาตมาอยากจะใช้คำหยาบ ๆ ยอมเป็นคนเลยพูดคำหยาบว่า เป็นบ้าไป ที่ไปสอนคำสอนของพระพุทธเจ้าผิด, ลองไปฟังกันดูเถอะ เขาสอนกันอย่างนั้นทั้งนั้นแหละ, เรื่องภูมิ ๔ เขาสอนกันอย่างนั้น.

ชาติ-ความเกิด หมายถึง เกิดทางใจ เป็น โลก โกรธ หลง

คำว่า "ชาติ" ก็เหมือนกัน หมายถึง เกิดจากท้องแม่แล้วเข้าโลง นับเป็นชาติกันทั้งนั้น; แต่ชาติในภาษาธรรมะไม่ใช่อย่างนั้น. **มีความคิดเป็นตัวกู-ของกู ยกหูชูหาง คือมี ความโลภ หรือความโกรธ หรือความหลง ขึ้นมาครั้งหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่งทั้งนั้น;** เพราะฉะนั้นคนที่มีตัวกูจัดนี้ วันหนึ่งก็เกิดได้หลายร้อยชาติ หลายพันชาติ, คืออึดอัดขัดใจได้ทุกเรื่องในชีวิตประจำวัน. เพราะฉะนั้น ถ้ามีอึดอัดขัดใจได้ ในวันหนึ่ง ยี่สิบครั้ง มันก็คือเกิดยี่สิบชาติ คือหลายสิบชาติ, คล้ายกับว่าเป็นโรคเส้นประสาทอยู่ด้วย ก็มีอึดอัดขัดใจได้มาก เป็นหลายร้อยครั้งไปเลยวันหนึ่ง ๆ. แล้วให้ถือว่าชาติหนึ่ง ๆ นั้นคือบทรเย็น เมื่อหลายร้อยชาติหลายพันชาติหลายหมื่นชาติ เข้า จะเจ็บแสบเจ็บปวด จะนึกขึ้นได้. ผลของการเกิดหลายร้อยชาติหลายพันชาติ ก็เลื่อนภูมิได้ จากกามาวจรภูมิ สู่อะไรภูมิขึ้นมา.

พวกรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ นี้มีตัวกูจัดแรงขึ้นไปกว่า ทั้งที่ไม่เกี่ยวกับ กามคุณ, พวกนี้ดีออกกระด้างไม่ใช่เพื่อกามคุณ, ดีออกกระด้างเพียงเพื่อตัวกู, เป็นตัวกูที่จะ

ไม่ยอมใคร. ฉะนั้น กิเลสของพวกนี้จึงเป็นไปในทางมานะ ทิฏฐิ ตื้อกระด้าง เป็นตัวกู ขกหูชูหาง;ต้องระวังให้ดี กิเลสของรูปาวจรภุมิ อรูปาวจรภุมิ เป็นไปในรูปนี้. นี้เขาจึง**เรียกว่าพรหม** ไม่เกี่ยวกับกามารมณฺ์เลย แต่กระด้างที่สุดเลย, **มานะทิฏฐิ** มากที่สุด พวกพรหมนี้. ถ้าพวกกามาวจรก็เห็นแก่กามคุณเป็นสรณะ, ถ้าจะได้กามารมณฺ์ละก็ยอมได้ง่าย ฉะนั้น ตัวกู-ของกู ก็ไม่ค่อยจัดอย่างพวกพรหม. คนหนุ่มคนสาวอาจจะยอมได้ง่าย ๆ แต่คนแก่สูงอายุนี้อาจจะไม่ยอม ถือทิฏฐิมานะกระต่ายขาเดียวอะไรก็ตาม ความรู้ ความคิด ความเห็น ทิฏฐิอะไรก็เป็นไปได้. ฉะนั้น ต้องละอีกทีหนึ่ง ต้องผ่านอีกทีหนึ่ง จึงจะเป็นเรื่องหมดตัวกู-ของกู เป็นโลกุตตรภุมิ.

กามาวจรภุมิ คือ กามาวจร+ภุมิ นี้ : กามะ แปลว่า กาม, อวาระ แปลว่า เทียบไป, ลงไปเทียบในนั้น, ภาระใจลงไปเทียบในนั้น คำว่า อวาระ; อวาระ แปลว่า ลง, จะระ แปลว่าเทียบ, ภุมิ แปลว่า ชั้น, กามาวจรภุมิ แปลว่า ภุมิ หรือชั้นที่ท่องเที่ยวไปในกาม. รูปาวจรภุมิ ก็คือภุมิหรือชั้นที่ท่องเที่ยวไปในรูป, รูปวัตถุไม่เกี่ยวกับกาม. อรูปาวจรภุมิ คือภุมิหรือชั้นจิตที่ ท่องเที่ยวไปในที่ **ไม่มีรูป**; เช่นเกียรติยศ นี้ไม่มีรูป หลงเกียรติยศ หลงตัวกูยกหูชูหาง กูดี กูเด่น มึงต้องเชื่อกูอย่างนี้. กูเรียนมากกว่ามึง กูเป็นฆราวาส แม้มึงเป็นพระ กูก็ยังดีกว่า, อย่างนี้ก็มี. นี้เรียกว่าอรูปาวจรภุมิ หรืออย่างเลวมาก คือหลงเกียรติอย่างเลวมาก. ถ้าเป็นโลกุตตรภุมิ นี้เขาไม่มีคำว่าอวาระ. โลกุตตรภุมิ : โลกะ-โลก, อุตตระ-เหนือ, ภุมิ-ชั้น ชั้นที่อยู่เหนือโลก ก็หมายความว่าเหนืออวาระ ๓ อันนั้นเหนือกาม เหนือรูป เหนือรูป. **นี่จึงเป็นเรื่องลด บันเทาตัวกู** ลดตัวกู ลดอัสมีมานะ ลดอนันการ มมังการ.

พวกที่เป็นวนปรีดิ์ คือนั่งพิจารณาชีวิตในด้านใน อยู่เป็นเวลานานานี้ จะพบว่า “อ้อ, ศัตรูตัวร้ายกาจที่สุดนี้คืออหังการนี้เอง, ทำความรู้สึกว่าตัวกู”. อหังการนี้

มีมาสำหรับจับกุ จับฉัน ไส่ลงไปโนนรกทั้งเป็น ๆ นั้นแหละ; ถ้าเข้าใจข้อนี้ได้ละก็ใช้ได้. ตัวกูหรืออหังการนั้นแหละ มีขึ้นมาสำหรับจับมนุษย์ไสล่ลงไปโนนรกทั้งเป็น ๆ, เราร้อนชนิดที่ว่าไม่มีที่สิ้นสุด, ร้อนยิ่งกว่าไฟแต่ทว่าเย็นเยือก. ความร้อนที่เย็นนี้มันเผา, มันเผาอย่างยิ่งกว่าไฟที่ร้อน. หรือ ความมืดสีขาวนี้ระปิดบังยิ่งกว่าความมืดสีดำ. ให้ระวังความมืดสีขาวนี้, หรือไฟที่เปียก ที่เย็นนี้.

พวกวณปริสท์ คือคนอายุ ๖๐ ปีแล้วนั่งมองด้านใน มองให้เห็น รู้จักตัวนี้ละก็เรียกว่า **จะได้รู้ร่องรอยของโลกุตตรภูมิ**, ก็จะมีอยู่เหนือความรู้สึกตัวกู-ของกู, นั้นแหละจึงจะเป็นวณปริสท์ จะเป็นสันยาสิไปได้ในที่สุด, นี่ถ้าเรียกอย่างพุทธศาสนาเรียกว่าเข้าขั้น ชั้นโลกุตตรภูมิ. เด็ก ๆ ไปไม่รอดหนุ่ม ๆ สาว ๆ ก็ไปไม่รอด; ที่เป็นพระอรหันต์อายุ ๑๕ ได้นั้น กรณีพิเศษ อย่าเอามาพูดเลย, แล้วจะจริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้ ในพระไตรปิฎกไม่มี มีแต่ในพระอรรถกถา เช่นอรรถกถาพระธรรมบท เป็นเรื่องจริงหรือไม่ก็ไม่รู้. แต่ถ้าเรายอมรับให้ว่า เด็กบางคนมีอะไร genius พิเศษมา, เข้าใจอะไรได้ เข้าใจชีวิตได้ เข้าใจอารมณ์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อะไรได้; แล้วเลยเข้าใจในสิ่งทั้งปวงได้ก็ได้; อายุ ๑๗ ปี เป็นพระอรหันต์ก็ได้ แต่ไม่ใช่มาตรฐานไม่ต้องพูดถึง. ที่พูดถึงควรจะเป็นอายุขนาด ๔๐ ปี นี้ข้ามกามาจรภูมิได้, ๕๐-๖๐ ปี นี้ข้ามรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิไปได้, แล้ว ๖๐ปีขึ้นไปนี้ พยายามให้เข้าไปในคลองของโลกุตตรภูมิก็พอแล้ว, แล้วเกิดมาที่หนึ่งก็ไม่เสียชาติเกิด.

เหตุไรคนในโลก จึงเข้ามาพุทธศาสนาไม่ได้

เดี๋ยวนี้เรื่องนี้ก็ไม่ได้ตั้งใจจะพูด; ตั้งใจจะพูดเรื่องที่ว่าทำไม? คนในโลกสมัยนี้ พวกฝรั่งพวกอะไรที่เรานิยมยกย่องพวกเขาว่า **มีการศึกษา มีความเจริญ**

นั่นนะ; **ทำไมจึงเข้าใจพุทธศาสนาไม่ได้?** ก็เพราะเขาไม่ยอมรับระบบ ๔ ชั้นนี้เลย ไม่ประสีประสาไม่รู้ไม่ชี้; ถึงเราจะไปพูดให้ฟังก็เหมือนกับไปเป่าปี่ให้เต่าฟังหรืออะไรอยู่. มันก็พูดกันไม่รู้เรื่อง. เพราะฉะนั้น **ถ้าไม่ยอมรับระบบชีวิตที่เลื่อนขึ้นไปตามชั้นแล้ว การสอนพุทธศาสนานี้สอนยากเย็นที่สุดเลยสอนกันไม่ได้** เพราะว่าการสอนในเรื่องละตัวกู-ของกู; เป็นเรื่องโลกุตตรภูมิ, เป็นเรื่องของพวกวนปรัสถ์ ซึ่งนั่งมองชีวิตในด้านในอยู่เป็นชั่วโมง ๆ. เขาทำให้เป็นไปไม่ได้; ทำได้แต่เพียงไปนั่งห่มผ้าให้พระพุทธรูป. ไปนั่งจุดตะเกียงตลอด ๒๔ ชั่วโมง หรือว่าพูดเพื่อไปตามนั้น; ย่อมเป็นไปไม่ได้ในทางที่จะเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา.

ตามโบสถ์ของพวกจีน ศาลเจ้าของพวกจีนมีแต่เรื่องอย่างนี้ทั้งนั้นแหละในเรื่องพุทธศาสนา, จุดธูปจุดเทียนตลอด ๒๔ ชั่วโมง ห่มผ้าให้พระพุทธรูป, มีเครื่องผลไม้ ดอกไม้วางอยู่ตรงหน้า แล้วก็แต่งยูนิฟอร์มเข้า แล้วก็เอาพระสูตรที่สูงที่สุด เช่น กิมกั๊ง มาอ่าน-อ่าน-อ่าน แล้วก็นั่งพนมมือฟังหลับตาฟัง, แล้วก็นั่งทำสมาธิมุ่งหมายยังสุขาวดี อย่างนี้แหละ จนกระทั่งตาย, ทำอย่างนี้ก็เป็นพุทธศาสนาแบบของพวกนี้ ไม่ใช่แบบของพระพุทธเจ้าที่เราเข้าใจ.

พวกฝรั่งก็เหมือนกัน **ไม่มองลึกถึงว่า ชีวิตนี้ควรจะได้อะไรในวาระสุดท้าย** ก็เลยถือความรู้ทางพุทธศาสนา เป็นความรู้แปลก ๆ บ้าง, เป็นเครื่องประดับเกียรติบ้าง, ถ้าเป็นโปรเฟสเซอร์เขาก็สอนพุทธศาสนาเป็นวิชาที่แปลก ได้เกียรติบ้างอะไรบ้าง; ฉะนั้น เขาจึงรับพุทธศาสนาไม่ได้ด้วยเหตุหลายอย่าง. เหตุที่สำคัญก็คือว่า **เขาไม่เข้าใจชีวิตในความหมายทั่วไป ว่าเราเกิดมาต้องได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้** เพราะฉะนั้น **มนุษย์** จะย่ำแย่อยู่ในสภาพเดียวอย่างนั้นไม่ได้ **มนุษย์ต้องเลื่อนชั้นตัวเอง** เลื่อนชั้นสัก ๔ ชั้น ตามหลัก ของมโนธรรมศาสตร์นี้ได้, หรือว่า ๑๐ ชั้นอย่างแบบพวกเซ็นจับวุ้นก็ได้, หรือว่า ๔ ชั้นอย่างพวกอภิธรรมสอน

ภูมิ ๔ นี้ก็ได้. ขอให้เลื่อนเถอะ, ก็จะได้ถึงจุดสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้, **อย่ามา** **บักหลักขุดหลุมฝังตัวเองด้วยทิฐิมานะเรื่องตัวกู-ของกูอยู่.** พวกอังกฤษก็มีทิฐิมานะเรื่องตัวกู-ของกูจัดอย่างนี้, เขาถือว่าเป็นชาติที่มีการศึกษากว่าหน้ากว่าชนชาติไหนหมดในโลก; ความเป็นนักปราชญ์ของเขาสูงกว่าชนชาติไหนหมดในโลก; นั่นแหละคือขุดหลุมฝังตัวเอง ไม่อาจจะเลื่อนขึ้นไปตามลำดับ ที่ธรรมชาติกำหนดให้.

คนไม่รู้ว่าธรรมชาติกำหนด ให้ร่างกายและจิตใจเปลี่ยนไปตามลำดับ

ที่นี่ อยากจะพูดถึงที่ว่าธรรมชาติกำหนดให้; ก็ดูซิ, ร่างกายคนเรานี้ ควรจะมีความคิดนึกพอใจในกามารมณ์ไปได้ ก็ช่วงที่ธรรมชาติกำหนดไว้ อายุเท่านั้นเท่านี้. พอพ้นนั้นไปมันก็ถอยกำลัง หรือว่ามันจืดชืด หรือมันเปื่อยไป, มันก็ต้องเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่น เป็นเรื่องที่ไม่ใช่กามารมณ์; แปลว่าชอบเบียดมานานแล้ว ก็ต้องชอบแห้ง, ชอบแห้งไปนานตามสมควรแล้วก็เปลี่ยนชอบที่ยิ่งไปกว่านั้น คือไม่เบียดหรือไม่แห้ง.

ถ้าเราทำความเข้าใจกันไม่ได้ในเรื่องที่ว่าชีวิตนี้ต้องเลื่อนชั้น และชั้นต่าง ๆ ได้มีอยู่จริงตามธรรมชาติกำหนดให้เช่นนี้แล้ว; **จะพูดธรรมะชั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา**กันไม่รู้เรื่องแน่ ฟังไม่รู้เรื่องแน่. **ใครที่ทำเป็นว่ารู้เรื่อง-รู้เรื่อง ก็เป็นเรื่องเล่นละครบ้าง** เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ บ้าง เป็นเรื่องไม่รู้จักตัวเอง ถึงขนาดที่เป็นบ้าชนิดหนึ่งบ้าง; ยังตกอยู่ในฐานะที่เรียกว่าเป็นโมหะ เป็นความประมาทเป็นอะไรเหมือนกัน. ปัญหามันอยู่ที่ว่ามนุษย์เดี๋ยวนี้ สมัยนี้ พวกฝรั่งโดยเฉพาะนั้น ยิ่งจมดิ่งลงไปในการมาวรภูมิ, **อยากแต่จะให้ลึกลงไป-ลึกลงไป-ลึกลงไป,** จมดิ่งลงไปในระดับหนึ่ง คือกามาวรภูมิ; เพราะฉะนั้น เรื่องรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ นี่พูดกันไม่รู้เรื่อง.

เด็กหนุ่มสาวของไทยเรา กำลังเดินตามกันพวกเด็กหนุ่มสาวฝรั่ง ก็เลยไปด้วยกันได้; มีน้อยคนที่จะมาเข้าใจและสนใจเรื่องภูมิจีน, เหมือนที่อาตมาบอกเมื่อตะกี้ที่ว่า ทั้งประเทศไทยนี้ มีอยู่ที่นั่นคน ที่โน่นคน; แม้ในกรุงเทพฯ เองก็หาเป็นกลุ่มเป็นก้อนไม่ได้. อย่างที่ตั้งสมาคมโน้นสมาคมนี้ของตนขึ้นมา, ยุวพุทธหรืออะไรขึ้นก็ยังไม่ถึง มันเป็นเรื่องเกียรติ เรื่องเครื่องมือของกามาไปเสีย, มันกลายเป็นหาเกียรติเพื่อเครื่องมือของกามาไปเสีย ยิ่งทรุดหนักลงไปอีก.

แต่ก็มีบ้าง อาตมามองเห็น เห็นลู่ทาง เห็นวิเวกวะระพิมะระพายของบางคนว่า คนเหล่านี้อาจจะเข้าใจธรรมะได้ แต่ก็น้อยมาก แล้วก็ไม่มีเวลาที่จะไปพำพูดพำสอน พำชี้แจงกับเขาได้ ก็ต้องตามใจเขาไปอย่างนั้นแหละ ไปตามยถากรรม. เพราะฉะนั้น **สินค้าของพระพุทธเจ้านี้ ยิ่งไม่มีใครต้องการ ในสมัยที่โลกเป็นวัตถุนิยมจัดอย่างนี้.** อาตมาถึงไม่เห่อในเรื่องไปสอนพุทธศาสนาต่างประเทศอย่างนั้น ; ให้ใครมาชวนเดี๋ยวนี้ก็ไม่คิดอยากจะไปสอนพุทธศาสนาในต่างประเทศแก่พวกฝรั่ง. เพราะมองเห็นอยู่อย่างนี้ อยู่ที่นี่ก็ยังไม่ผลดีกว่า ถ้าใครสนใจจริงก็มาที่ประเทศไทย จะได้มีอะไรที่ให้ได้บ้าง. ถ้าเขามาถึงที่ จะไม่เปล่าเสียทีเดียว; แต่ก็ไม่ใช่ขอได้ดีคุยโตว่าเป็นผู้ทำได้ถึงที่สุดสมบูรณ์อะไร, เพียงแต่ว่ามันคงจะได้บ้าง, และแปลว่าเราสนใจที่จะให้ได้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. ฉะนั้นเราพยายามจัดวัดของเราให้เป็นอุปัฏฐากชีวิตแบบวนปริสท์ คือผู้ที่เก็บตัวจากสังคมมองดูในด้านในตะพิด **นี่คือความมุ่งหมายของสวนโมกข์;** แต่ก็ยังทำได้ยากอย่างที่เห็น ๆ อยู่. พระเถรก็ยังไม่ประสีประสาต่อชีวิตคือต่อตัวเอง, ไม่รู้จักตัวเอง ไม่รู้จักว่าตัวเองจะต้องเลื่อนขั้นของตนเอง, ก็ยังหลงอยู่ในเรื่องกามาไปเสีย.

เราต้องลองรับ code ของมนุษยธรรมศาสตร์ว่า : เป็นพรหมจารีกันระยะหนึ่ง, เป็นคฤหัสถ์กันระยะหนึ่ง, เป็นวนปริสท์กันระยะหนึ่ง, แล้วเป็นสันยาสี

กันด้วยถ้าจะเป็นได้ ถ้าเป็นไม่ได้ก็ไม่ต้อง. ส่วนจะแบ่งชีวิตเป็นปี ๆ นั้นไม่ต้องดีกว่า, มันไม่เหมือนกัน บางคนเร็วบางคนช้า. บางคนไม่มีหวังต่อวาระสุดท้ายที่จะดับจิต นั้นละจึงจะเป็นได้ ก็ยังดี ถ้ารู้ร่องรอยรู้ลู่ทางแล้ว. **แต่ว่าทุกคนควรจะอยู่ในรูปของวณปรัสต์บ้าง** พยายามอยู่ในที่ที่จัดไว้เฉพาะ; ตัวปัญหาสังคมออกไป, ให้ตัวเองคุ้นเคยกับชีวิตในด้านของการงาน ในด้านของอารมณ์ความรู้สึกต่าง ๆ **เพื่อศึกษากิเลส เพื่อศึกษาตัวกู-ของกูนี้อยู่เรื่อย ๆ ไป** เป็นระยะยาวระยะหนึ่งที่เป็นความหมายของคำวณปรัสต์แท้; อยู่แถว ๆ นี้ก็ได้ ไม่ต้องไปถึงหิมาลัยหรือ; เพราะว่า code ของพระมณู ๆ นั้นวางไว้ถึงกับว่าอยู่ที่บ้านก็ได้; แต่ต้องไปปลุกกระท่อมอยู่มุมบ้านริมกอไผ่ อยู่คนเดียวไม่ยุ่งกับใคร นั่นจึงจะเป็นวณปรัสต์. ที่นั่นมันไม่ใช่เพียงแค่สถานที่ มันยังเกี่ยวกับระยะเวลาและเวลาด้วย เช่น**ในพรรษาอย่างนี้เป็นวณปรัสต์ได้มากกว่านี้.**

ระหว่างกาลเข้าพรรษา ควรจะอยู่ ณ ที่อธิฐานไว้

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องส่วนตัว อยากจะพูดสักหน่อย เพราะเหตุอันพอเกิดเรื่องขึ้น : อย่างน้องเขยที่บ้านดอนตายนี้ เราไม่ไปเผา ก็เป็นเรื่องชู้ช้ำขึ้น. ครั้งก่อนนำตายที่บ้านดอนเหมือนกัน ไม่ไปเผาในพรรษา นี้ชู้ช้ำที่หนึ่งแล้ว. ถึงคราวนี้เลยพูดโผงผางไปเลย บอกว่าให้รู้เสียว่า **ต้องการจะให้พรรษาเป็นพรรษา** เป็นพรรษาจริง ๆ ขึ้นมา. เคยมีเรื่องสลัดใจเมื่อ ๑๐ ปีมาแล้ว, เมื่อ ๑๐ ปีมาแล้ว อาตมาก็เป็นพระที่ไม่มีพรรษา หมายความว่าเข้าพรรษาแล้วก็ยังไปกรุงเทพฯ, ยังรับนิมนต์ไปกรุงเทพฯ ยังไปพูด ไปเทศน์ ไปสอน ตามที่ขอร้องกัน, แล้วคนตายก็ไปเผา ใครตายก็ต้องไปเทศน์ศพก็ต้องไปเผา เขานิมนต์ไป แม้แต่เพียงว่าเขาแต่งงานหรือว่าเขาขึ้นเรือนใหม่ก็ค้ต้องไป ในพรรษาก็ต้องไป; ในพรรษาเลยเหมือนกันกับนอกพรรษาเมื่อ ๑๐ ปีมาแล้ว.

เกิดสะดุดขึ้นมาวันหนึ่งว่านี่มันบ้าแล้ว, เรายี่บ้าแล้ว. นี่ไปคำนึงดูว่าเราอ่านพระไตรปิฎกมาตั้งเยอะแยะหลายเที่ยวแล้วนี่; **ไม่เคยพบพระพุทธเจ้าสัตตาหะเลย**

ที่นี่ ดูในอรรถกถาก็ไม่มีพระพุทธเจ้าเคยสั้ตตาหะไปไหนเลย; เรายืนยันแล้ว ก็เลยสะดุ้ง
ว่าที่นี่เราจะไม่ไปแล้ว. นี่ก็เริ่มต่อสู้-ต่อสู้, ตัดออกไป-ตัดออกไป, ตั้งใจว่าจะ
ประท้วงตัวเองก่อน ประท้วงความบ้าของตัวเอง, และพร้อมกันนั้นก็ประท้วงภิกษุสงฆ์
ทั้งประเทศไปในตัวด้วย ที่เขาก็ทำอย่างนั้นเหมือนกันตั้งแต่พระเถระลงมาถึงพระ
เด็ก ๆ. ในพรรษา ไปด้วยรถไฟ ก็ยังมีพระแดงเถือกอยู่อย่างนั้นเหมือนกับบนอก
พรรษา. นี่จึงอธิษฐานใจว่าจะประท้วง เกิดมาเพื่อประท้วง ก็ประท้วงอยู่หลายเรื่องแล้ว,
ต้องประท้วงเรื่องนี้ แล้วประท้วงตัวเองเป็นสำคัญ จึงขอว่าไม่ไปไหนในพรรษา ก็มีกา
รยึดอัด ๆ กันอยู่นั้น, เสียใจบ้าง น้อยใจบ้าง อะไรอย่างนี้.

เราคิดเสียว่าจะประท้วงเต็มที่, หรือให้มีน้ำหนักเท่ากับที่พระพุทธเจ้าไม่เคย
สั้ตตาหะ; คิดว่าเราอย่าออกจากวัดดีกว่า, อย่าพูดถึงเรื่องสั้ตตาหะเลย, แม้แต่เรื่อง
ออกจากวันนี้ เราไม่เอาแล้วนี่เพิ่งจะทำได้มาเมื่อสัก ๕ ปีมานี้ **ขอร้องไม่ออกนอก
วัดในพรรษา** เริ่มเข้าใจกันขึ้น เขาเลยเห็นใจเริ่มไม่น้อยใจไม่โกรธอะไรกันขึ้น.
ที่เราเกิดมาไม่ใช่เกิดมาสำหรับญาติพี่น้องโดยเฉพาะ ญาติพี่น้องจะมาถือเป็นกรณีพิเศษ
ไม่ได้หรอก เพราะฉะนั้น น้ำตายก็ไม่ไปเผา น้องตายก็ไม่ไปเผา. เด็ก ๆ เหล่านี้
ชู้ช่ากันขึ้น ก็เลยบอกกันเด็ดขาดโผงผางไปเลยว่าเป็นอย่างนั้น แต่ก่อนนี้ไม่เคยบอก
โผงผาง บอกแต่ขอตัวขอร้องอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้บอกโผงผางว่าเราทำอย่างนี้เพื่อประท้วง และชีวิตนี้ยังเหลืออีกไม่กี่ปี
จะต้องตายแล้ว ฉะนั้น จึงรีบประท้วงตัวเอง และประท้วงพระทั้งหมด เอาเวลาที่
เหลืออยู่ไม่กี่ปีจะตายนี้เป็นเดิมพัน. เพราะฉะนั้น ถ้าใครตายลงในขณะนี้ไม่ได้ไปเผา
ละก็ ขอให้ถือว่าพวกเหล่านั้นมีโชคดีที่ร่วมการกุศลกับอาตมาเพื่อประท้วงเหมือนกัน;
เพราะเป็นการเสียสละของเขา ที่ว่าเราไม่ไปนี่เขาต้องเสียสละเกียรติหรือความน้อยใจ
อะไร, แล้วอันนั้นแหละใช้เป็นหุ้นส่วน เป็นเดิมพันร่วมกัน เพื่อประท้วงภิกษุสงฆ์

ทั้งหมดในประเทศไทย. เพราะฉะนั้น ถ้าใครตายลงในระหว่างพรรษา, แม้ที่เป็นญาติ และอาตมาไม่ได้ไป ให้ถือว่าคนนั้นมีโชคดี ที่ได้ร่วมการกุศลอันนี้; เลยกบอกไปอย่างนี้จะฟังถูกกันหรือไม่ฟังถูกกันก็ตามใจ. พวกเด็ก ๆ หรือพวกผู้ใหญ่ พวกเหล่านี้ไม่ค่อยจะฟังถูก ก็ตามใจ; และบอกให้เขารู้ว่า **ระยะในพรรษานี้จะขอเป็นวนปรัสถ์เต็มที เก็บตัวขนาดไม่ออกจากวัด.** อย่าว่าแต่จะไปกรุงเทพหรือไปไหนถ้าจะต้องถูกดำเนินคดีเตียน หรือถูกต่อว่า หรือราชการเขาจะถือว่าเป็นความผิด จะต้องถูกถอดถูกอะไรก็ยินดีที่สุดเลย รวมเป็นเดิมพันเพื่อประท้วงกันไปหมดนั่นแหละ. เรื่องนี้เลยพูดกันเด็ดขาดไปเลยเมื่อวานนี้ และชี้แจงวันนี้โดยทางจดหมาย.

ความหมายของคำว่า “วนปรัสถ์” ของเรา มันมีอยู่ว่า**เราเก็บตัว ในระยะพรรษาเป็นพิเศษ ให้มีเวลามองด้านในหรือทำหน้าที่ชีวิต** ในขั้นนี้ ที่ ๓ ที่ ๔ นี้ให้มันได้เสียเร็ว ๆ ก่อนแต่จะแตกตายทำลายขั้นนี้, แม้ว่าตัวเองไม่ต้องการอะไรก็อยากจะทำให้เป็นแบบฉบับให้คนอื่นเขาเอาอย่างได้โดยง่าย. นี่คือการประท้วง ถ้าไม่มีหลักไม่มีเกณฑ์ ไม่มีระเบียบเป็นแบบฉบับอยู่ ก็ทำได้ยาก,ใคร ๆจะทำก็ทำยาก. ดูซิ ทั้งที่พระมณูฯ วางระเบียบนี้ไว้เป็นพัน ๆ ปีมาแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะสนใจ ยิ่งละเลยยิ่งดูหมิ่น ยิ่งดูถูกว่าเป็นเรื่องพินสมัย เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ไปเสียอีก. เพราะฉะนั้นเราเป็นผู้ประท้วง ให้ทุกคนแบ่งชีวิตเป็น ๔ ชั้น ตาม code ของพระมณู ฯ และให้เดินไปให้ตลอดทั้ง ๔ ชั้นก่อนแต่จะตาย. ส่วนสันยาสีนี้ สมัยนี้ทำได้ง่าย อย่างอาตมานี้ อยู่ป่า ไม่พูด ไม่ไปไหน นี่ยังทำเป็นสันยาสีได้ เพราะยังมีหนังสือพิมพ์ มีวิทยุ มีอะไรอยู่.

การที่ส่งบทความไปลงหนังสือพิมพ์ หรือไปออกวิทยุ นั่นแหละคือทำหน้าที่อย่างสันยาสี พร้อมกันไปกับวนปรัสถ์. เราเก็บตัวได้มากที่สุด ในที่เงียบสงัด ไม่ต้องไปไหน ก็ทำหน้าที่ส่องแสงสว่างแก่ผู้อื่นได้, แล้วก็การอยู่อย่างนี้ ยิ่งเป็นแสงสว่าง

ที่ดี. ถ้าใครได้เข้าใจ ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดได้มองเห็นและเข้าใจ, ก็ยังเป็นสันยาสิอย่างยิ่ง อยู่เหมือนกัน. ส่วนคนที่อวดดีและโง่เกินไปนั้น ก็ช่วยไม่ได้, มีมานะปฏิญญาไม่เข้าใจอะไรได้ ก็ช่วยไม่ได้.

ที่นี้ เราเอาระดับเวไนยชนเป็นมาตรฐาน มันควรจะพูดกันรู้เรื่องว่าชีวิต มีขั้นมีระดับอยู่อย่างนี้, แล้วพยายามเลื่อนขึ้นไป เลื่อนขึ้นไป ก็จะไม่เสียทีที่เกิดมา, แล้วโดยเฉพาะเป็นมนุษย์ที่พบพระพุทธศาสนา; เรื่องที่น่านึกนาคิดมันมีอยู่อย่างนี้.

ขอให้สนใจ มนุธรรมศาสตร์กันบ้าง

ในบานแผนกกฎหมายโบราณมีคำ ๔ คำนี้ใช่ไหม? ตอนมนุธรรมศาสตร์ นั้นมีคำว่าพรหมจารี คฤหัสถ์ วนปรัสถ์ สันยาสินี้. ไปเปิดดูใหม่ซิ, น่าจะมีเพราะเป็น หลักการใหญ่ของมนุธรรมศาสตร์ ซึ่งจะจำแนกเรื่องสังคมออกเป็นแขนง ๆ และวางกฎ เฉพาะ ๆ เรื่องพ่อแม่ปฏิบัติอย่างไรต่อลูก? ลูกปฏิบัติอย่างไรต่อพ่อแม่? เพื่อนบ้าน ปฏิบัติอย่างไรต่อเพื่อนบ้าน? เหล่านี้เป็นเรื่องปลีกย่อยจากที่ได้บันทึกไว้เป็น ๔ แบบ เสียก่อน, แล้วส่วนเรื่องกฎหมาย เรื่องความยุติธรรมนี้เป็นอีกส่วนหนึ่ง. ตัวบทแท้ ๆ ที่เป็นภาษาสันสกฤตแปลออกมาอ่านไม่ค่อยรู้เรื่อง, เราอ่านแต่คำอธิบายของตัวบทอีก ที่หนึ่ง เดียวนี้พวกนักปราชญ์ในอินเดีย ก็ชอบอธิบายมนุธรรมศาสตร์ เพื่อชี้ให้เห็น สภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ในปัจจุบัน; เป็นเรื่องที่อ่านง่าย. หนังสือก็มีชื่อ อย่างนี้แหละ : “มนุธรรมศาสตร์”. ลองไปหาอ่านดูเถอะ ที่ร้านนิพานท์หรืออะไร คงจะสั่งให้ได้ เป็นหนังสือที่ดีมาก.

เรื่องเซ็น ๑๐ ภาพ, ภูมิ ๔ ภูมิ ของอภิธรรมนั้น ก็เอาไปคิดไปนึกดูบ้าง รูปภาพของเราที่เขียนนั้นนะคนไม่รู้เรื่องหาว่าบ้า, เขียนภาพอะไรเลอะเทอะบ้าง บอ ๆ.

แต่แท้จริงภาพแต่ละภาพนี้ไม่ใช่บ้า มันเป็นสัญลักษณ์ของวิชาความรู้, สัญลักษณ์ของแสงสว่างที่เขาเคยประสบกันมา แล้วก็บันทึกไว้โดยภาพ.

ที่กรุงเทพฯ อาจจะจัดเป็นวนปรสดีบ้างก็ได้ ถ้าเจ้าของบ้านเขาพยายามจะจัดบ้านที่อยู่ให้มีสภาพที่เหมาะสม สำหรับเราจะเก็บตัว จะนั่งมองในด้านใน นี่ก็จะเป็นวนปรสดีได้ ไม่ต้องไปถึงป่าถึงภูเขาที่ไหนก็ได้. ในกรุงเทพฯ บางแห่งจัดเป็นสถานที่ที่เป็นวนปรสดีได้; แม้แต่ในบ้านของตัวเองก็ได้. หรือถ้าในบ้านไม่มี ที่กลางบ้านก็ได้ ห้องเฉพาะห้องใดห้องหนึ่งจัดไว้พิเศษก็ได้ เข้าไปในห้องนั้นก็จะเป็นวนปรสดีได้, บ้านมีหลายห้อง ทำให้เป็นเหมือนอยู่ป่าไป. มนุษยศาสตร์เขามีเหตุผล ไม่ใช่ว่าถือตามนั้นทีเดียว, ว่าป่าก็ต้องเป็นป่าไปอะไรอย่างนั้น. ถ้าได้ผลเป็นเรื่องอยู่ป่า ก็เรียกว่าป่าไปหมด, นั่งในกลางโรงละครก็ได้ ถ้าทำจิตใจให้สงบเข้าไปแต่ในข้างใน ในภายในแล้วก็ในโรงละครนั้นก็จะเป็นป่าได้. แต่ถ้าทำยาก; ก็ต้องเลือกเอาที่ที่พอสะดวก; ป่าอย่างนี้ง่ายกว่าในโรงละคร ฝึกจิตในป่าง่ายกว่าในโรงละคร *โคลงกลอนของครูเทพ* ยังจำได้นานมาแล้วว่าอย่างนี้ ; “ฝึกจิตในป่าง่ายกว่าในโรงละคร” แล้วก็ทำอะไรเรื่อยไปจน จบบท.

พูดที่นี้เป็นการลงปาฏิโมกข์ธรรมะ นั่งพูดกันอย่างนี้เรียกว่าลงปาฏิโมกข์ธรรมะ. ปาฏิโมกข์วินัยก็ลงกันเหมือนที่ลงกันอย่างที่วัด ลงปาฏิโมกข์ ๑๕ วันครั้ง. ที่นี้เราลงปาฏิโมกข์ธรรมะคือซักซ้อมเรื่องธรรมะ, ถ้าไปในโบสถ์ลงโบสถ์ นั่นก็ซักซ้อมเรื่องวินัย. ถ้าทั้งธรรมะทั้งวินัย ยังเป็นไปด้วยดี ก็เรียกว่าพุทธศาสนายังอยู่.

พอกันที่เพียงนี้.

ธรรมปาฏิโมกข์

๖. ความอิมที่ไม่ต้องกิน

วันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันพุธ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะแม

ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ จะพูดในแนวที่เกี่ยวกับ
ออกพรรษาติดต่อกันครั้งก่อน. การพูดที่นี้จะพูดแต่เรื่อง
เกี่ยวกับตัวกู - ของกู และเฉพาะเรื่องเป็นที่รวม เป็น
ใจความของหลักพระพุทธศาสนา แต่ไม่ได้อยู่ในคำที่
เขาพูดกันในคัมภีร์ ในโรงเรียนอะไรทำนองนี้; คำ
พูดเหล่านี้เข้าใจกันน้อย, แล้วก็ไม่ค่อยสนใจกันด้วย
เพราะเขาเห็นว่าไม่มีในคัมภีร์ ไม่มีในแบบเรียน
ไม่ขลัง ไม่ใช่คำสูง เขาไปเข้าใจกันเสียอย่างนี้ เลย
ทำให้ไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจตัวพุทธศาสนาโดยตรงอย่าง
ถูกต้องลึกซึ้ง เพราะฉะนั้นตอนหลังนี้ จึงได้เปลี่ยน
เป็นพูดเรื่องธรรมดา ๆ คำธรรมดา ๆ ให้เข้าใจ
กันง่าย ๆ; เช่นอย่างวันนี้ก็อยากจะพูดเรื่องที่เรียกว่า
“ความอิมที่ไม่ต้องกิน”.

ถ้าเข้าใจเรื่องอิม จะรู้พุทธศาสนาหมด

ความอิม, ที่จริงถ้าเข้าใจ เรื่องความอิม คำเดียวอย่างเพียงพอทั่วถึงแล้ว ก็รู้พุทธศาสนาหมดได้เหมือนกัน; เพราะว่าธรรมะนี้มีค่าตรงที่ “ทำให้ใจคนรู้สึกอิม”; แต่ครั้นพูดอย่างนี้กลายเป็นไม่มีค่า สำหรับพวกที่ยังติดในถ้อยคำ. พวกหัวเก่านี้; ถ้าเราจะพูดแต่เพียงว่า “พุทธศาสนาทำให้คนรู้สึกอิม ก็มีเท่านี้เอง”; คนพวกที่ยึดมั่นถือมั่น หัวเก่า ก็ว่า ไร้สาระ, พูดอย่างนี้ไร้สาระ. ก็เลยไม่มีใครได้พูดกันในลักษณะอย่างนี้.

คนเดี๋ยวนี้โดยมากโง่ดักดาน จนขนาดไม่รู้เลยว่า อิมนี่คืออะไร; อยู่บ้านก็รู้แต่เรื่องว่ากินแล้วอิม, กินแล้ว อิม, แล้วก็รู้แต่เรื่องความอิมในเรื่องกิน; นี้เลยไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับ ความอิมชนิดหนึ่งซึ่งไม่ต้องกิน ซึ่งเป็นเรื่องทางธรรมะ : อิมธรรมะ ความอิมทางธรรมะ, ความอิมทางวิญญานอะไรอย่างนี้. นี่เป็นเหตุให้ไม่ได้พูดกันถึงเรื่องความอิมทางวิญญาน หรือทางธรรมะ.

ถ้าจะเข้าใจให้ง่ายขึ้น ก็ลองนึกดูเถอะว่า ความอิมนี้มีอยู่กี่แบบ? อย่างน้อยก็มี ๒ แบบ: คืออิมที่ต้องกิน แล้วจึงอิม นี้อย่างหนึ่ง, และอิมที่ไม่อยาก หรือเราไม่อยากกินก็อิม นี้ก็อีกแบบหนึ่งคือ ไม่ต้องกิน. อย่างหลังนี้คือว่าอิมอย่างธรรมะอย่างพุทธศาสนามีไว้ให้เรา; แต่อิมอย่างที่ต้องกินเข้าไปนั้น ต้องกินเข้าไปให้อิม ๆ; แล้วเดี๋ยวจะหิวอีก ต้องกินให้อิมอีก, แล้วก็หิวอีก กินให้อิมอีก; นี้ไม่เกี่ยวกับพุทธศาสนา, เป็นเรื่องธรรมดา เรื่องโลกเรื่องวัตถุ เรื่องสังขาร; และเห็นได้ง่าย, พอพูดว่าอิมก็มักจะนึกถึงกันแต่อิมชนิดนี้.

เรารู้แล้วว่า อิมนั้นคือไม่หิว; ทีนี้ถ้าทำอย่างไรให้มันหิว มันก็อิม. เรื่องทางจิต ทางวิญญานนี้ทำได้ เพราะไม่ใช่เรื่องทางร่างกาย, ทำให้จิตไม่รู้สึกหิว

อะไรเลยนี้ทำได้ ทำให้เกิดความรู้สึกเหมือนกับอึดอยู่ตลอดเวลา พอใจอยู่ตลอดเวลา. ภาษาบาลีว่า **ปิติ** แปลว่า **ความอึด**, **ไม่ใช่คำว่าสันโดษ** หรืออะไรทำนองนั้น. อย่าไปเข้าใจผิดในเรื่องคำ; แล้วถ้าแปลเป็นภาษาฝรั่งยิ่งยุ่งใหญ่ ไม่รู้ว่าจะใช้อะไรดี, คำว่า “อึด” ในภาษาฝรั่งดูจะไม่มีด้วยซ้ำไปที่มันจะตรงกับคำว่าอึดนี้, ที่มีใช้กันมากก็ว่า contentment, ซึ่งจะใช้หมายความว่าอึด, ในที่สุด จะใช้เป็นที่ว่า “พอใจ” หรือ “สันโดษ” อะไรไปก็ได้.

ความอึด ไม่ใช่พอใจ แต่มันหยุดหิว. ในทางธรรมะนี้ เราสามารถทำให้ความหิวหยุดลงได้, ระวังลงไปได้; แล้วก็มีอึดอยู่เสมอ. ส่วนความอึดทางร่างกาย ทางเนื้อหนังนั้น เอาไว้คนละเรื่อง : หิวก็กินเข้าไปได้ตามสมควร ไม่มีก็หามา, พอหิวก็กินแต่พอทำให้อึดพอสมควร, ไม่ใช่ตะกละ ก็หมดปัญหาเรื่องนี้; เพราะว่าเราต้องทำงาน อยู่หนึ่งไม่ได้อยู่แล้ว ทำงานเพื่อหาอาหาร แล้วก็กินให้อึด.

เรื่องทางจิตใจ แบ่งเป็นสองเรื่อง

๑. **เรื่องที่เกี่ยวข้องกับร่างกายโดยตรง** ก็ไปอย่างหนึ่ง; เรื่องที่เกิดขึ้นทางร่างกาย ก็ต้องแก้ไขทางร่างกายอยู่มาก, ทางระบบประสาทก็เป็นทางจิตอยู่มาก; ความต้องการเงินทองหรือการที่ถึงขนาด ถึงขีดที่จะต้องมีการสืบพันธุ์ หรืออะไรทำนองนี้ มันก็มีการหิวไปตามแบบนั้น. ถ้าเป็นเรื่องธรรมชาติธรรมดาแล้วๆ ก็ไม่ร้ายกาจอะไรนัก ก็แก้ไขไป ด้วยการไปหามาให้ สมองความต้องการตามสมควร; ความหิวชนิดนี้ไม่ใช่เรื่องวิญญูณ.

๒. **เป็นเรื่องทางวิญญูณแท้**, เราต้องการจะหยุดความหิว ความต้องการเสียเลย; แต่มันสูงกว่าคำว่าจิต โดยเราใช้คำว่าทางวิญญูณ ไม่ใช่ทางจิต; เพราะคำว่า ทางจิตนี้เขาเอาไปใช้ต่ำๆ เสียแล้วในภาษาไทย. ภาษาบาลี ทางจิต เขามายถึง

สูงสุด ไม่ต้องไปพูดถึงทางวิญญูณก็ได้, แต่ในภาษาไทย ทางจิตเอาไปใช้ต่ำ ๆ เกี่ยวกับระบบประสาทเกี่ยวเนื่องกับร่างกายเป็นส่วนมาก; เราจึงต้องมีคำว่า “ทางวิญญูณ” ซึ่งมันละเอียดออกไป ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป.

พุทธศาสนาทำให้คนไม่รู้สึกลอยทางวิญญูณ; เพราะฉะนั้นจึงทำให้คนอึดจิตทางวิญญูณอยู่ตลอดเวลา แม้ทางร่างกายจะหิวก็กิน หิวก็กิน อยู่ตลอดเวลาที่ช่างมัน; แต่ในทางจิตใจทางวิญญูณแท้ ๆ นั้นอึดอยู่ตลอดเวลา. ถึงแม้ผู้เป็นฆราวาส หรือผู้ที่ลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาสก็ตามต้องรู้จักเคล็ดลับข้อนี้ ที่สำคัญมาก ให้จิตใจมันอึดอยู่ตลอดเวลา นี่ทำยาก หรือทำไม่ได้. **ควรต้องศึกษาเป็นพิเศษ.** เมื่อกำลังอยากได้เงินบ้าง กำลังอยากได้ยศ ได้เกียรติบ้าง; แล้วทำอย่างไรจึงจะให้จิตใจมันอึดอยู่ตลอดเวลา นี่เป็นปัญหาที่หนักมาก ปัญหาที่ยากมาก. ถ้าได้มีธรรมะในพุทธศาสนาเพียงพอก็ทำได้; แต่ชาวบ้านเขาไม่เชื่อว่าทำได้ เขาก็เลยไม่สนใจ.

พุทธบริษัท ควรตั้งปัญหาขึ้นว่า - ทำอย่างไรจึงจะมีความอึด

ชาวบ้านเขาไม่สนใจเรื่องจิตว่าง เรื่องอะไรต่าง ๆ นี้ เขาไม่สนใจ เพราะเขาหาว่าทำไม่ได้. ถ้าพุทธบริษัททำไม่ได้ หรือไม่ทำเสียเลย, นี่คือการล้มละลาย **ความล้มเหลว ความตกต่ำของพุทธบริษัทเอง;** ถ้าพวกอื่นที่ไม่ใช่พุทธบริษัทเกิดมีทำได้, หรือทำได้บ้างขึ้นมาละก็ขายหน้าเขาตาย. การที่เขามีใจคอสงบเสงี่ยม คงที่ คงเส้น คงวา สม่่าเสมอ ไม่ทุกข์ไม่ร้อนอยู่เสมอ นี้ก็มีเหมือนกันในลัทธิอื่น หรือในวัฒนธรรมที่ดี ๆ ของพวกฝรั่งก็มีเหมือนกัน; แต่ไม่ได้หมายถึงพวกวัตถุนิยมอย่างเดี๋ยวนี้; หมายถึงการศึกษาค้นคว้าของทางตะวันตก ที่เคยไปไกลถึงขนาดว่า : เราควรมีใจคอปกติ ไม่หวั่นไหว ยึดได้ในทุกกรณี มีเหมือนกัน. แต่สำหรับ**พุทธศาสนามีคำสอนอยู่อย่างเต็มที่** มีความมุ่งหมายอยู่อย่างเต็มที่ แต่เราปล่อยให้เลื่อนไป

โดยละเอียดกันเสีย. เราต้องตั้งปัญหาขึ้นใหม่ว่า ทำอย่างไร เราจึงจะมีความอึด. ทำอย่างไรเราจึงจะมีความอึดทางวิญญาณ ในทางจิตใจอยู่ตลอดเวลา. เรื่องอะไร นอกนั้นก็ทำไปตามธรรมดาไม่มีปัญหาอะไร.

มันต้อง ไม่ถือว่าหิว เมื่อใจมันอึดอยู่ตลอดเวลา; แม้ท้องหิวข้าว ก็เป็นของขบขันไป ไปหามากินเสียก็แล้วกัน. หากไม่มีจะกิน ก็ไม่ควรจะสะเทือน; หัวเราะไปจนตายดีกว่าที่จะเป็นทุกข์กระวนกระวาย. ถ้ามีกำลังใจเข้มแข็ง มีปัญญา มีญาณทัสสนะ มีอะไรเพียงพอ มันก็ทำได้เหมือนกัน. มันต้องไม่มีความทุกข์เหมือน อย่างที่พูดว่า แม้ว่าเราจะวิ่งหนีเสือก็ไม่ต้องกลัว, จะขึ้นต้นไม้ให้พันเสือ ก็ไม่ต้องกลัว ในทางจิตใจไม่ต้องกลัว, หรือพลาดตกลงมาเสือกัดกินหมดไปเลย ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์, นี่จะมีจิตใจอย่างนี้ได้หรือไม่? แม้เป็นจิตใจของพระอรหันต์อยู่มาก แต่เราลองทำ อย่างบ่าบีนดูบ้างก็ยังได้เหมือนกัน.

บุญชนาณี ถ้าทำอย่างบ่าบีน เราก็ไม่กลัวเหมือนกัน : ไม่เป็นพระอรหันต์ แต่กลับพยายามทำให้ได้รับผลประโยชน์คล้าย ๆ กัน. อย่างที่วิ่งหนีเสือ ก็วิ่งด้วยสติปัญญา มีสติสัมปชัญญะ; ไม่ใช่วิ่งด้วยความขลาด ความกลัว จนล้มลุกคลุกคลาน อย่างนี้; หรือขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นด้วยสติสัมปชัญญะเห็นเป็นกีฬาไปเสียเลย, ไม่ต้องขึ้นด้วยความกลัว เป็นทุกข์ตัวสั้นขวัญหนี, แล้วตกลงมา พลาดลงมาเสือกินได้ แล้วมันกินไปเลย. นี่ก็ไม่ต้องกลัว; จนกระทั่งดับจิตก็ไม่ต้องทุกข์. นี่เป็น **เรื่องที่ทำได้ในทางจิตในทางวิญญาณ ที่อบรมฝึกฝนถึงขนาด, หรือถึงที่.**

นี่แสดงให้เห็นว่า **เรื่องจิต หรือเรื่องวิญญาณนี้** เราอย่าเพิ่งไปเข้าใจ **ว่าเรารู้หมดแล้ว;**มันยังมีเหลืออยู่ ถึงขนาดที่ว่า ต้องกระทำกันไป จนถึงกับว่าไม่ต้องเป็นทุกข์กันเลย. ในทางบวก ทาง positive นี้ ถึงกับว่าเราอึดอยู่เสมอ อึดอยู่เสมอ

-อิมอยู่เสมอ, ไม่มีทางขาดแคลนทางวิญญาน. แม้ว่าจะขาดแคลนทางวัตถุจนอดอาหารตาย ก็ไม่มีการขาดแคลนทางวิญญาน, ทางวิญญานยังคงอิมอยู่เสมอ; แล้วคงไม่มีที่ไหนในโลกนี้ ในเมืองไทยนี้ ที่ว่าพระเจ้าจะต้องถึงขนาดอดตาย ไม่มีอะไรจะกินนี้ มีไม่ได้. แต่ถ้าจะมีได้ มันก็ต้องนึกอย่างนี้คือ : ยังอิมอยู่ได้; มันมีอะไรอยู่อย่างหนึ่งที่ทำให้อิม อยู่ในทางจิต ทางวิญญาน ในส่วนลึก; แล้วถ้าเข้าใจเรื่องนี้ก็คือ เข้าใจพุทธศาสนา อย่างยิ่งอย่างลึก และทั้งหมดเลย. ธรรมะที่แท้จริงจะทำให้มนุษย์อิมอยู่เสมอในทางจิตใจ.

พิจารณาดูให้ดี จะเห็นว่า จิตใจมันหิวอยู่เสมอ

เดี๋ยวนี้ดูเถอะ ในทางจิตใจมันหิวอยู่เสมอ ไม่ใช่หิวอาหาร; เพราะอาหารมีกิน. มันไม่ใช่หิวกามารมณ์ เพราะว่ามันเปื้อ มันเฉื่อยเสียแล้ว; จะเนื่องด้วยเหตุใดก็ตาม มันไม่หิวเรื่องกามารมณ์; แต่มันหิวอะไรชนิดหนึ่งซึ่งบอกไม่ถูก; ถ้าจะพูดกันตรง ๆ ก็คือ หิวความเด่น หรือหิวความดีความเด่น ของตัวกู. **ตัวกูมันหิวความเด่น** หรือความดี หรือความอะไรก็ตาม ที่มันชอบใจ; แต่มันไม่รู้จักรยังไม่รู้จักร. นี่เป็นความหิวอย่างร้ายของผู้ที่ไม่หิวข้าว ไม่หิวกามารมณ์ ไม่หิวอะไรแล้ว แต่มันหิวอย่างทรมานอย่างสูงสุดอยู่ : **ตัวกูมันหิวความเด่น. นี่มันเป็นเหตุพาลหาเรื่องหิวไปได้หมด,** จะเด่นทางโน้น จะเด่นทางนี้ จะเด่นทางนั้น จะกระทั่งจะเด่นทางกิน เด่นทางกามารมณ์ หรือว่าเด่นทางความเป็นใหญ่เป็นโต ความมีเกียรติ กระทั่งมันไม่รู้ว่าจะเด่นอะไร เพียงแต่รู้ว่าเป็นความเด่น.

ส่วนใหญ่ที่จะเป็นได้ง่าย เป็นได้มากก็คือ **หิวที่จะให้ทุกคนเขายอมแพ้เรา ให้ทุกคนยอมนับถือบูชาเรา;** นี้ดูจะเป็นความหิวที่ไม่ขาดสาย; ถ้าความหิวอย่างนี้มี ก็ไม่มีวันอิม. เมื่อไม่ต้องการมัน มันก็อิมทันทีแล้ว. นี่จึงเรียกว่าเป็นความหิวที่ทรมานที่สุด; ถ้าทำลายเสียได้ก็มีความอิมทันที. หิวอย่างนี้เราไม่

ต้องเอาอะไรมาให้มันกิน, ความหิวชนิดนี้ไม่ต้องเอาอะไรมาสนอง มาป้อน มาเลี้ยง มาบำเรออะไรมันอีก มันเป็นความหิวที่**ต้องทำลายความหิวเสีย ด้วยสติปัญญา แล้วมันก็อึดขึ้นมาทันที.**

ถ้าเราหิวข้าว ก็ต้องกินข้าว, หรือหิวความรู้สึกทางเพศ ก็ต้องสนองด้วยการกระทำอย่างนั้น; มันคนละเรื่อง. แต่ที่มันเป็นเรื่องของทิวฐิ **เรื่องทางวิญญาณ ที่เป็นเรื่องของทิวฐิ,** เรื่องทางวัตถุก็เป็นเรื่องของวัตถุ ไม่ใช่ธรรมะ. เรื่องทางวัตถุเป็นเรื่องตามธรรมชาติ. เรื่องหิวทางวัตถุนั้นก็หาอะไรกิน, หรือว่าหิวทางจิตตามธรรมดา ก็ต้องหาอะไรกิน หาอะไรมาสนองอย่างนี้. ส่วนเรื่อง**หิวทางทิวฐิ** นี้จะไปหาอะไรมาสนองมาเลี้ยงไม่ได้; **ต้องฆ่าความหิวเสียเอง;** เพราะมันไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ ที่จำเป็นจะต้องกินเข้าไปเลี้ยงร่างกายอะไรนี้; มันเป็นเรื่องคนละอย่าง. มันเป็นเรื่องทางทิวฐิที่เข้าใจผิด เรียกว่า “ภวทิวฐิ” ทิวฐิในความเป็น.

ภวทิวฐิ-ทิวฐิในความเป็น คือจะเป็นดีเป็นเด่น จะยกหูชูหางจะเป็นอะไรทำนองนี้เรียกว่า ภวทิวฐิ, *ภว+ทิวฐิ ก็คือทิวฐิในเรื่องเป็น.* พอมีมาแล้วก็เกิดตัณหา ชนิดภวตัณหา แล้วก็หิวอย่างที่ไม่มีความจะมาระงับได้. เมื่อให้กินจนอึดในทางปากทางท้อง ให้สมบุญด้วยกามารมณ์จนเป็นของทิพย์ของสวรรค์ไปแล้วก็ยังไม่อึด; เพราะเป็นเรื่องของ ภวทิวฐิ หรือแม้ภวทิวฐิ, **อยากเด่น อยากสูงอยู่เรื่อย, อยากสูงกว่าคนอื่นอยู่เรื่อย, อยากให้ทุกคนยอมแพ้, อยากให้ทุกคนบูชาให้เกียรติอยู่เรื่อย,** นี้ก็ระงับไม่ได้ ทรมานไปจนตายไม่มีอะไรอึด. ถ้าจะไม่ให้หิว จะให้อึดก็ต้องฆ่าความหิวเสีย; **เมื่อความหิวไม่มี ความอึดก็มีมาเอง อย่างอัตโนมัติ.**

นี่แหละเรื่อง **ความอึดแบบที่ประหลาด ที่ไม่มีใครสนใจกัน** และเป็นหัวใจอันสำคัญของพุทธศาสนา.

เมื่อเรานั่งทำงานอยู่ที่โต๊ะทำงานที่ออฟฟิศ อย่าหิวทางวิญญาณอย่างนี้; แล้วงานก็ทำไป ๆ ก็เป็นผลดีพร้อมกันไป; ทางร่างกาย ทางวัตถุก็มีความสำเร็จ ประสบความสำเร็จ : อยากได้เงินก็มีเงิน อยากได้เกียรติ ก็มีเกียรติ และฝึกทำจิตใจไป ก็ไม่หิว และไม่เป็นทุกข์ **ไม่ตกนรกทั้งเป็น**. โดยมากไม่รู้จักแบ่งแยกกันออกไปเป็นพวก ๆ, **ไม่รู้**ว่าพวกไหนจะต้องจัดการอย่างไร เลยนกนกันยุ่ง; ทีนี้ก็แก้ไม่ตก แก้ไม่ถูก. นี่หมายถึงฆราวาส : ฆราวาสต้องทำงานอย่างฆราวาสที่ออฟฟิศ ที่โน้วโน้นาโน้สวน ในอะไรก็สุดแท้. แม้ในที่ทำงานของฆราวาส เขาก็ **ต้องรู้จักทำตนให้อิ่มทางวิญญาณ**, แล้วก็ทำงานไปตามสติปัญญา ปัญหาก็หมด. เรียกว่าเป็นคนอิ่มอยู่ได้.

พุทธศาสนา สอนให้รู้จักความอิ่ม

ทีนี้ แม้ไม่ใช่เป็นคนอย่างนั้น : **ไม่ใช่ฆราวาส ก็ยังมีปัญหาอย่างเดียวกัน**; เพราะพระเถรก็ยังทะเลาะทะเลยาน ยังหิวอยู่อย่างเดียวกัน. หิวความดี ความเด่น ต้องหยุดมันเสีย; งานประจำวันที่ต้องทำทางกาย ทางอะไรนี้ ก็ต้องทำกันไป; ถึงเวลาไปฉันอาหาร ก็ต้องไป; ทุก ๆ เวลา ทุก ๆ ขณะ ทุก ๆ อิริยาบถ ก็อย่าได้เกิดความหิวทางวิญญาณ ในเรื่องดี เรื่องเด่น เรื่องภวทิฏฐิ ภวตัณหา; อย่างนี้เป็นคนอิ่ม; เมื่ออิ่มแล้ว ก็ไม่ต้องพูด มันหมดปัญหา.

พุทธศาสนา หรือคำสอนของพระพุทธเจ้า **ทำให้คนมีความอิ่ม** ได้รับความพอใจอยู่ตลอดเวลา : ความทุกข์ไม่มี ปัญหาไม่มี, ความตายก็พลอยไม่มีปัญหาไปด้วย; เพราะมันอิ่มอย่างนี้ได้จนกระทั่งตาย. พอตายแล้วก็รู้สึกอะไรก็เลิกกัน; แต่ต้อง**ไม่มีความกระหายที่จะเกิดใหม่**, ภพหน้าชาติหน้าก็ไม่มีอีก; เพราะว่ายหยุดอยู่ที่ความอิ่ม; **ไม่มีความหิวในการที่จะเกิดใหม่**. ฉะนั้นธรรมะนี้

เป็นความอิมที่ประหลาด : อิมนิรันดร อิมตลอดกาลนิรันดร เป็นของที่ไม่เกิดไม่ดับ ไม่เหมือนกับเรื่องหิวข้าว หิวกามารมณ์ ซึ่งเป็นเรื่องเกิดเรื่องดับ ๆ แต่ถ้าอิมเพราะว่า ตัดภวตัณหา ภวทิวฐิได้ ก็เรียกว่าอิมนิรันดร; ความหมายของนิพพานนี้ คืออิมนิรันดร. ถ้าอยากจะรู้จัก นิรันดร หรืออมตะ หรืออะไรแล้วอยากอิมนิรันดรอะไรกันบ้างละก็ จะต้องสนใจเรื่องอย่างนี้.

ทำอย่างไรจึงจะเป็นอมตะ หรือ immortal ทำอย่างไรจึงจะเป็นนิรันดร eternal,eternity ? นี่คนทั่วไปฟังไม่ถูก ไม่เข้าใจได้ว่า เรามีอายุไม่กี่ปีจะตาย แล้วจะไม่ตายได้อย่างไร ?จะเป็นนิรันดรได้อย่างไร ? ตัวนั้นแหละคือตัวที่ไม่เข้าใจคำว่า “อมตธรรมในพุทธศาสนา”. นี่ก็คือความโง่มาก.

ที่พูดคำว่า “ออก” ออกนี้ ออกจากความตายเพื่อหาอมตธรรม. พบอมตธรรมแล้วไว้อีกก็เอามาบอก มาปันกัน เอามาแจกกัน นี่เช่นในเรื่องอุปติสสะ โกลิตะ คือพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ; ออกหาอมตธรรม พบแล้วมาบอกมาแจกกันนี้. ฟังดูให้ดี ๆ เขาพบอมตธรรม ได้พบความเป็นนิรันดรหรือชีวิตนิรันดร อย่างพระเยซู เรียกอย่างนี้; เขาพบกันได้. สำหรับมนุษย์เรา ๆ ที่มีอายุไม่เกินร้อยปีนี่ ก็ต้องอาจหมายความถึงความอิมชนิดนี้. มันเป็นนิรันดร, หรือความเป็นอยู่ชนิดอิม เพราะไม่อยากอะไร. นี่คือชีวิตนิรันดร : ไม่เปลี่ยนแปลง เพราะไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย. ใครถึงชีวิตนิรันดรแล้วถ้าดับก็ดับแต่ร่างกายเท่านั้น; สภาพความอิม หรือชีวิตนิรันดรยังอยู่, อิมอยู่เรื่อยไป. ร่างกายแตกตาย ก็แตกตายไป; ตัวเราก็มิได้มี; แต่ว่าสิ่งที่เป็นอมตะ หรือเป็นนิรันดรคงมีอยู่.

ทั้งพระทั้งฆราวาส ควรรู้จักทำตนเป็นผู้อิมทางวิญญาน

ที่นี้ ก็อยากจะรวบรัดเรื่อง ให้มันเหลือแต่เพียงว่า จะสึกออกไปก็ตาม จะอยู่ต่อไปก็ตามจงรู้จักทำตนให้เป็นคนมีความอิมในทางวิญญานกันเสียบ้าง;

น้อยก็จะเป็นการได้ถึงตัวพุทธศาสนาไปเรื่อย ๆ ไม่เสียที ที่มีชีวิตอยู่; หรือบวชอยู่ ก็ไม่เสียที; ถ้าได้ความอิมชนิดนี้อยู่ละก็เรียกว่าไม่เสียที. ปัญหาที่เท่านี้. ความเป็นพระอรหันต์ที่เรียกว่าสูงสุด ก็สูงสุดเพียงเท่านี้ คืออิมนิรันดรโดยแท้จริง; ถ้ายังไม่เป็นความอิมสมบูรณ์โดยแท้จริง ก็ยังไม่เป็นพระอรหันต์เป็นเพียงรอง ๆ ลงมา; ถ้าไม่ได้เสียเลยก็เป็นปุถุชนอย่างเลวมาก ถ้าได้บ้างก็เป็นปุถุชนอย่างดีหน่อย.

ขอให้ระวัง **อย่ามีความหิวทางวิญญาน** จะเป็นผู้ตกนรกทั้งเป็น จะเป็นเปรต.

ที่เรียกว่าเปรต นั้นก็ไม่มีอย่างอื่น : เปรตก็มีท้องเท่าภูเขา ปากเท่ารูเข็ม อย่างนี้ คือความหิวทางวิญญาน เพื่อดี เพื่อเด่นเท่าภูเขา; แล้วโอกาสที่จะ**มีจะเป็นได้** มันเท่ารูเข็ม; มันก็มีความอิมไม่ได้. เปรตจึงหิวเรื่อย; ก็ได้แก่คนทุกคนในโลกนี้ที่กำลังหิว, ไม่ใช่โลกอื่น, ไม่ใช่ต่อตายแล้ว, ไม่ใช่อุปปาติกะอย่างที่เขาพูด ๆ กัน; หรือไม่ใช่ขอทิสมานกายอะไรที่ไหน. ที่แท้ก็คือคนที่หิวอยู่เรื่อยนั่นเอง. ถ้าเป็นสัตว์ชนิดอื่นไปแล้ว ก็ไม่มีความแปลกประหลาด, เพราะเป็นธรรมดาของสัตว์ชนิดนั้นไปเสีย ไม่เกี่ยวกับเรา; ที่เกี่ยวกับเราก็โดยเหตุที่ว่า **เราจะเป็นเปรตโดยไม่รู้สีกตัว** คือหิวอะไรในทางจิต ทางวิญญานอยู่เรื่อย ไม่มีวันอิมเสียเลย. ขอให้ทุกคนเข้าใจคำใหม่ ว่า “อิม” นี้ขึ้นมาอีกสักคำหนึ่ง.

ที่นี้อยากจะพูดทบทวนคำที่กล่าวเมื่อตะกี้ที่ว่า **ไม่มีใครสนใจเรื่องคำว่าอิมนี้**, หรือว่า**พุทธศาสนามีให้สูงสุดแค่อิมนี้**. นี้เข้าใจไม่ได้แล้วไปถือเสียว่าเป็นเรื่องต่ำเกินไป หรือที่พูดนี้ไม่จริง. เดียวนี้พวกเราที่นี้ก็ถูกหาว่าพูดไม่จริงอยู่เรื่อยและมากขึ้น. นี้เป็นเพราะเราพูดด้วยสำนวนที่เขาไม่เคยฟัง.

พระพุทธศาสนาไม่มีอะไรมาก มีแต่ “อิม” เท่านั้นเอง และถ้าเราจะเข้าใจกันได้บ้างก็จงเข้าใจอย่างว่านี้ : ถ้าว่าหยุดความกระหาย หยุดอยากเสียได้ มันก็อิม; ดับต้นหาเสียได้ด้วยประการทั้งปวง นี่คืออิม และไม่เป็นเปรตด้วย. **อย่าไปเรียนอะไรมาเลย เรียนแค่ให้รู้จักทำให้อิมก็พอแล้ว.** หยุดความอยากเสียก็ยังอิม; ไม่เหมือนเรื่องทางกาย ต้องไปหามาให้มันกิน; หิวอีกก็กินอีก, หิวอีกก็กินอีก, นี่เป็นเรื่องทางกาย. ถ้าเรื่องทางวิญญาณนี้ ไม่ทำอย่างนั้น, ไม่ทำสนองมันอย่างนั้น, ไม่มีแม้แต่สนองความต้องการอยู่อย่างนั้น; แต่ว่าหยุดความอยาก หรือหยุดตัวอยากเสีย มันก็อิม.

เรามี**สองอิมก็พอแล้ว** : ทางร่างกายก็ทำให้กินมาอิม ๆ เป็นประจำวันไป, ทางจิตทางวิญญาณ ก็หยุดความกระหายเสีย มันก็อิม. นี่มันเป็นความอิมทั้งทางกาย และทางวิญญาณก็สบาย; ปัญหาทั้งหมด. พุทธศาสนาก็จะมีเท่านั้นเอง.

ทำให้ “อิม” ทั้งทางกายทางจิตก็พอแล้ว

ระยะนี้ได้ข่าวว่า คนเขาตำหนิอย่างรุนแรงว่า ผมทำพุทธศาสนาให้หมดราคา; เขาพูดอย่างนี้; ทำพุทธศาสนาให้เป็นของตกต่ำไป หมดราคาไป ทำให้ไม่ใช่พุทธศาสนาไปเสียเลยด้วยซ้ำ ในเรื่องที่ผมพูด ๆ มาแล้ว. แต่ผมจะยังคงพูดอย่างนี้อีก คงจะมากไปอีกด้วยซ้ำ ว่า **พุทธศาสนาไม่มีอะไรมีแต่ “อิม” เท่านั้น.** นี้ขอให้พยายามเข้าใจให้ได้ แล้วบอกต่อ ๆ กัน : ให้ทำให้อิมทั้งทางกายทั้งทางจิต ก็พอแล้ว! ในที่นี้จะใช้คำหยาบอีกแล้ว, ไหน ๆ เขาก็อุปโลกน์ให้เราเป็นคนพูดคำหยาบ ก็จะถูกหยาบทั้งนั้น : เมื่อมนุษย์กินอิมทางปาก ทางท้องแล้ว ก็ยังหิวกระหายทางวิญญาณ, กระหายจะดี จะเด่น, ตัวกูอยากจะยกหู ชูหาง ไม่ได้ยกหูชูหางก็หิว; เรียกว่าอิมแต่ทางกาย หิวทางวิญญาณ; เพราะฉะนั้นจึงเลวกว่าสัตว์เดรัจฉาน, **มนุษย์นี้เลวกว่าสัตว์เดรัจฉานกันตรงนี้!**

สัตว์เดรัจฉานไม่มีหิวทางวิญญาน! มีแต่หิวทางร่างกาย; พอได้กินอิ่มแล้ว ก็เสร็จเรื่องหมดปัญหาไป เพราะทางวิญญานมันไม่หิว. ส่วนมนุษย์นั้น พออิ่มทางกาย ทางเนื้อหนังแล้ว ยังหิวทางวิญญานเท่าภูเขาอยู่; แต่ได้มาเพียงเท่ารู้เข็ม ; นี้เรียกว่าหิวแรง; ฉะนั้นมนุษย์จึงเร็วกว่าสัตว์เดรัจฉาน ถ้าหากว่าไม่ทำให้รู้จักอิ่มทางวิญญาน. **มนุษย์ต้องรู้จักทำให้เกิดความอิ่มทางวิญญาน** จึงจะไม่เร็วกว่าสัตว์เดรัจฉาน; และจะเก่งกว่า ดีกว่าสูงกว่า ประเสริฐกว่า ถ้าทำได้. สัตว์เดรัจฉานไม่หิวทางวิญญาน เพราะธรรมชาติช่วย; ไม่ถือว่าเก่ง ไม่ถือว่าประเสริฐวิเศษ, ธรรมชาติให้ความไว้มาก สำหรับไม่รู้จักหิวทางวิญญาน. **ส่วนมนุษย์นี้ก็มีกรรมที่ธรรมชาติให้สติปัญญา** มา ให้รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักสุข รู้จักทุกข์.

มนุษย์คนแรกกินผลไม้ต้นนั้นเข้าไป ทำให้รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักสุข รู้จักทุกข์ อะไรทุก ๆ อย่างนี้ มันเกิดหิวทางวิญญานขึ้นมา. ก็เลยทนทรมานตลอดกาล. **จึงต้องแก้ปัญหานี้ให้ได้** ให้สมกับที่เป็นมนุษย์จริงๆ; หากมีปัญญาพอที่จะหยุดหิวทางวิญญานก็จะดีกว่าสัตว์เดรัจฉานสมกับที่เรียกว่ามนุษย์. ถ้าไม่เช่นนั้น ก็เป็นคนที่ยู้อิสต์สัตว์เดรัจฉานก็ไม่ได้; เพราะสัตว์เดรัจฉานมีการไม่ทรมานทางวิญญาน. ทรมานแต่เรื่องทางร่างกาย หรือจิตใจ เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่เกี่ยวกับร่างกาย.ทางทฤษฎีทางวิญญานทางส่วนลึกนั้น สัตว์เดรัจฉานไม่มีปัญหา; ไม่มีความทุกข์ร้อนที่เผาอยู่ตลอดเวลาในส่วนลึก ที่ทำให้เป็นเปรต นั้นไม่มี; เพราะมันมีความเป็นสัตว์เดรัจฉานเสียแล้ว ไม่ต้องมีความเป็นเปรต.

ที่นี้ **ปัญหามันเหลืออยู่ที่พวกเราเฉพาะที่เป็นมนุษย์นี้**, ที่เรียกตัวเองว่ามนุษย์; จะเป็นมนุษย์ก็ต้องเป็นมนุษย์ที่แปลว่า “มีใจสูง”, แปลง่าย ๆ ว่า มีใจสูง. คำว่ามนุษย์อาจแปลว่า **เหล่ากอของพระมनुก็์ได้**; ถ้าเป็นเหล่ากอของพระมनुจริง ก็ต้องมีใจสูงอีกนั่นเอง. ต้องมีใจสูง คืออย่าให้น้ำท่วม: น้ำคือความหิวทางวิญญาน

ซึ่งเปรียบเหมือนน้ำท่วมได้. นี่ก็ถือว่าเป็นมนุษย์ ปัญหาทั้งหมดไปได้ : มีเท่านั้น. พุทธศาสนามีเท่านั้น : มีแปดหมื่น สี่พัน พระธรรมชั้นร์ ก็เป็นคำอธิบายสำหรับให้เป็นอย่างนี้ เพียงเท่านั้น.

พุทธศาสนา แปดหมื่น สี่พัน พระธรรมชั้นร์ ก็คือคำอธิบายว่าทำอย่างไรจึงจะอิม นี้ออกให้รู้เพื่อสำเร็จประโยชน์ในการทำให้อิมคำเดียวเท่านั้น : หยุดอยาก หยุดหิว ทางวิญญาณแล้วเป็นผู้อิมอยู่ตลอดเวลาตลอดกาล และเป็นอมตะด้วย. เพราะฉะนั้นคุณภาพ immortal อย่างที่พวกจีนเขาเขียน ตัวโต ๆ อ้วน ๆ บ้าง. สำหรับภาพอิมนี้ เรากำลังจะเขียนอีกสักตัวสองตัว ที่ฝาผนังด้านหนึ่ง. เขาเรียกว่า ตัว immortal ตัวโตสักเท่าตุ่ม รูปร่างเป็นตุ่ม นี้มีความหมายที่ว่า ได้ความสมบูรณ์ ความเต็ม.

ฝึกความอิมมาตลอดพรรษา

แม้ออกพรรษาแล้วก็ควรพบความอิมต่อไป

เมื่อตะกี้ที่ว่า จะพูดสรุปเรื่องเกี่ยวกับออกพรรษา ก็เป็นเรื่องความอิม : อยู่มาพรรษาหนึ่งแล้ว ออกพรรษาแล้วควรจะพบกับความอิมบ้าง; หยุดหิวทางวิญญาณเสียบ้าง. ที่ได้พรรษาหนึ่ง จะได้เป็นพรรษาหนึ่งจริง ๆ คือดีขึ้น, มีความอิมทางวิญญาณเพิ่มขึ้น; อย่าเอาไปปนกับ “ความอิมทางข้าวสุก”; พุงนี้จะตักบาตรรับบาตรกันหลาย ๆ บาตรอีก. อย่าเอาไปปนกันกับความอิมอย่างนั้น. ถ้าเป็นอิมทางวิญญาณ, ก็ไม่มีวัดถุ ไม่มีข้าวสาร ไม่มีข้าวสุก ไม่มีขนม ไม่มีอะไร. เพราะว่าหยุดความหิวเสีย กามตัณหาก็หยุดไป, ภวตัณหาก็หยุดไป, วิภวตัณหาก็หยุดไป, แม้ชั่วคราวก็ยังดี. ตลอดเวลาที่มันหยุดก็ไม่หิว; ไม่หิวก็อิม. พอไม่หยุดมันเกิดมาอีก ก็หิวอีก; มันก็มีความทนทาน เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น, เป็นเปรต.

อย่าทำเล่นกับคำพูดเพียงคำเดียวว่า “อิม” ; คำนี้มี ความหมายลึกมาก : ลึกถึงความหมายของพุทธศาสนาทั้งหมด, พระธรรมอันสูงสุด ก็สูงสุดเมื่อทำให้ มนุษย์รู้จักอิม. ถ้าหยุดอยากเสียได้ก็เลยอิม; **ดับกิเลสให้หมดสิ้นก็คือหยุดอยาก ไม่มีอยากก็อิม.** เพราะฉะนั้นคำว่าพระอรหันต์ควรจะแปลว่าผู้อิม; ครั้นแปลอย่างนี้ก็เข้าใจกันเป็นเรื่องอาหารการกินไปเสียอีก; มักเข้าใจผิดกันได้อย่างนี้เสมอ.

คำพูดอย่างภาษาธรรมดาฟังดูไม่น่าปรารถนา; แล้วยิ่งพูดว่า ไม่อิม-ไม่หิว อย่างนี้มันยิ่งแห้งแล้ง; ยังมีเรื่องอะไรที่น่าปรารถนาอีก; ผู้พูดว่า “อิม” คำเดียว นี้ไม่ได้, แล้วก็ใช้สำนวนว่า “อิมตลอดกาลนิรันดร”, หรือมีชีวิตอยู่ตลอดกาลนิรันดร. การพูดในแง่ positive อย่างนี้ดีกว่าในแง่ negative; แต่ที่จริงเรื่องนี้ไม่ใช่ positive ไม่ใช่ negative; ไม่ใช่ทั้งสองอย่าง. แต่เมื่อเราจะพูดกับมนุษย์ธรรมดาที่พอใจใน positive เราก็พูดว่าอิม หรือพูดว่าไม่ตาย. **รู้ความหมายของมันให้ดี ๆ จึงจะ เข้าใจได้ดีในคำว่า “อิม”.** เมื่อจะกินก็กินให้อิม เมื่อจะนอนก็นอนให้อิม, จะทำอะไรก็ทำให้อิม อย่างนี้ในทางวัตถุก็ทำไปได้, แต่ในทางวิญญานต้องตัด **ต้องหยุด ความกระหายหรือความหิวเสีย** จึงจะอิม.

เราเกิดมานี้ ก็เพื่อให้อิมกันทั้งนั้น ทั้งทางกาย และทางวิญญาน. ปัญหาทางร่างกายหาข่าวกินนี้ไม่มีปัญหา และเรียกว่าไม่มีปัญหาได้เลย. ปัญหาที่จะเหลือ มีแต่ “อิมในทางวิญญาน” ซึ่งยังอิมกันไม่ค่อยจะได้, ได้น้อย ได้ยาก, และยังแถม พูดกันไม่ค่อยรู้เรื่อง.

ขอให้พยายามเป็นผู้อิมทางวิญญานให้สุดความสามารถ, แล้วการงาน ก็ทำไปเถอะ เพื่อประโยชน์ผู้อื่น. ภาพจับวัว ^{๑๐} ภาพนั้นก็ใช้เป็นอุปมาได้อีก;

๑. ภาพจับวัว ๑ ชุด มี ๑๐ ภาพ ที่เขียนไว้ในตีพิมพ์ทางวิญญาน และได้เคยพิมพ์แพร่หลายแล้ว, ในหนังสือนี้ได้ตีพิมพ์ที่หน้า ๑๔๓ ไว้อีก

ที่เขียนให้ดูภาพที่หลังจากจับวัวได้นั้น เป็นภาพเป่าปี่ ชีว๊ว เป็นอุปมาว่า **มีความได้ตามต้องการพอแล้ว ตัวตนมันก็ว่างไป**; เกิดมาใหม่เป็นคนทำเพื่อช่วยผู้อื่น, ทำประโยชน์ผู้อื่น, เทียบสองตะเกียง เทียบแจกของ. **นิจานของคนอิม**; ดูให้สมกับรูปที่เขียน : *คนท้องโตเท่าโอง เทียบแจกของสองตะเกียง เพราะมีความอิมจึงมีแจกให้*; ไม่ใช่ท้องโตหมายถึงภูเขา; แต่หมายถึง มีอะไรดีอีกมากพอที่จะแจกคนอื่น. เพราะฉะนั้นเราหยุดหิวเสีย แล้วก็อิม, อิมแล้ว ก็ทำงานเพื่อคนอื่น ; เรื่องก็จบ.

พูดไปพูดมาก็วนอยู่ที่ คำว่าอิมคำเดียว, อิมแล้วจะทำอะไรก็ได้. นี่ลองคิดดู; ไกลจะเลิกแล้ว จะจบแล้ว ว่า : เราใช้คำว่า “อิม” คำเดียวมันพอจริง ๆ อย่างนี้. เขาจะหาว่าเราทำลายพุทธศาสนาให้หมดคำก็ตามใจเขา. ในที่นี้ เราอยากให้ทุกคนคิด และเข้าใจว่า **มีเท่านี้จริง ๆ**; ที่ไปเรียนกันมาก ๆ, เรียนโน่น เรียนนี้ ให้มันมาก นั่นเป็นพวกบ้าหอบฟาง, บ้าหอบฟางคือหอบเอาไปไม่มีที่สิ้นสุด, หอบฟางไปไม่มีที่สิ้นสุด! ที่มาเรียนรู้คำว่า “อิม” คำเดียวนี้พอแล้ว. **อิมเสียก่อนเถอะแล้วจะหอบฟางเล่นบ้างก็ได้**; แต่ตลอดเวลาที่หอบฟางอยู่นั้นต้องอิม, **ต้องให้อิมอยู่เสมอจะหอบฟางเล่นบ้างก็ได้** แล้วเอาไปแจกเขา.

จัดวัดเป็นโรงมหรสพทางวิญญานก็เพื่อความอิม

ที่นี่จะพูดถึงว่า **วัดเราเป็นโรงมหรสพทางวิญญาน อยู่ตลอดทั้งวัด**
ทั่วทั้งวัด : มีต้นไม้มีก้อนหิน มีธรรมชาติ มีความเจียบสงัด, ที่เป็นอย่างนี้แหละ ; เราจะรู้สึกว่ามันเยือกเย็น; ความหิวหยุดไปหมดเองเลย. ทำไมพวกคุณจึงไม่ถือว่านี่เป็นสัญลักษณ์ของความอิม? นี่คือนิยามสัญลักษณ์ของความอิม! เย็น สบาย เจียบสงบดี สะอาดดี แจ่มใสสว่างดีอย่างนี้. คุณต้องเข้าใจต่อไปถึงว่า “อิม” นั่นคือมหรสพทางวิญญาน; ที่เรียกว่า **อิมนั้นคือมหรสพทางวิญญาน**; ถ้าใครไม่เฝ้า

เข้ามาในวัดนี้ จะแลเห็นมหรสพทางวิญญูณทั่วไ้ทั้งวัด : ก้อนหินก็ตาม ต้นไม้ก็ตาม ดอกไม้ก็ตามแมลงก็ตาม. เข้า ๆ ผมเดินดูหญ้าดูใบไม้; เท่านั้นที่รู้สึกว่า แหม, มีให้ดูมากจริง; น่าดู ชวนให้ดู และพอใจไปทุกอย่าง; นี้ก็เป็นอิมชนิดหนึ่งเหมือนกัน.

อยากจะพูดหรืออยากจะยืนยันว่า เดินดูอะไรเล่นตามสนามหญ้า ตอนเช้า ๆ มันก็อิมประหลาดชนิดหนึ่งเหมือนกัน. ถ้าเราได้ความอิมชนิดนี้ แล้วเราจะต้องทำอะไรทำไม; ในเมื่อมันเป็นความอิมชนิดหนึ่ง ซึ่งน่าพอใจก็ดีแล้ว จะต้องทำอะไรให้ยุ่งยากลำบากเกินไปทำไม, หาได้ง่าย ๆ แล้ว.

ข้อนี้ ผมจึงอยากจะแนะว่า ควรจะสนใจธรรมชาติบ้าง, พระเถรควรจะมีใจลงไปถึงธรรมชาติที่แท้เหล่านี้ : ก้อนหิน ก้อนดิน ก้อนกรวด ใบหญ้า มด แมลง ดอกไม้ อะไรก็ตาม; ลองลดตัวเองลงไปสนใจดูบ้าง, มันมีให้สนใจ และมีให้อิมอย่างยิ่ง อย่างที่ไม่ต้องลำบากมาก, ไม่ต้องไปหาอะไรลำบาก ก็อิมและพอใจได้. พวกที่เขาเป็นนักธรรมชาติ, นักเลงธรรมชาติ เขาสนุกสบาย พอใจอยู่กับธรรมชาติเหล่านี้ ก็อย่าไปว่าเขา; ธรรมชาติทำให้เขาอิม หรือสบาย โดยลงทุนน้อยที่สุดไปที่ไหนก็มีได้. ส่วนการทะเลาะทะเลาะเพื่อกินดีอยู่ดี จะมีเกียรตินี้, หรือจะให้ใครยอมแพ้ให้ใครเทิดทูนบูชานี้มันบ้า; มันเป็นเรื่องที่ทำให้หัวไม่มีที่สิ้นสุด.

เข้า ๆ เดินไปภิณฑบาต เดินชมก้อนหิน ก้อนดิน ก้อนกรวด ใบหญ้า น้ำค้าง มด แมลง ปู ปลา, แล้วเดินเรื่อย ชมไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเป็นมิตรเป็นเกลอกับพวกเหล่านี้, แล้วจะเต็มไปด้วยความสบายตา สบายใจ, เป็นความอิมไปหมดทุกหัวระแหง, ไม่ว่าจะเหยียวไปทางไหน ไม่มีความขาดแคลน, มีแต่สิ่งี่ช่วยทำให้จิตใจของเราอิมหรือสบายได้ทั่วไปหมด, คือพอใจก็แล้วกัน ในแง่ใดแง่หนึ่งก็พอใจ ;

ไม่ต้องมีเหยื่ออีกเลยที่สวย ๆ. ก่อนกรวดธรรมดา ดินธรรมดา ไปไม้ธรรมดา ของธรรมดาที่มี ๆ อยู่แน่นแหละ; ถ้าสนใจด้วยใจที่อิมและถูกวิธี ละก็สนุกทั้งนั้น, และดูมันแปลกประหลาดออกไปทุก ๆ วัน.แต่สังเกตดู ไม่มีใครจะไปมองมันเลย.

คนที่ปลูกดอกไม้สวย ๆ นี่ก็ปลูกไว้วัดคน, สร้างความหวงในการที่ตัวยังมีของดี ของเด่นอะไร ก็หวงเรื่อยเสียเหมือนกัน. ถึงจะปลูกดอกไม้ก็แปลก ก็ร้อยต้นก็พันต้น มันก็หวงเรื่อย; แต่ถ้าปลูกไว้ดูสักต้น แล้วศึกษา แล้วจะพอใจ กระทั่งใบกระทั่งราก กระทั่งมันไม่มีดอก ก็ยังเป็นทีพอใจ. อย่างนี้ช่วยไปในทางอิมนี้ได้จากธรรมชาติ, เป็นเกลอกับธรรมชาติ, ได้รับความสบายใจจากธรรมชาติ. ถ้าเราคอยแต่จะใช้มันเป็นเครื่องอวด, มันก็ให้เราเป็นทาสปลูกมัน, เป็นทาสกิเลสตัณหาอย่างหนึ่งที่ว่าเรามีของดี ของสวยสำหรับอวด; อย่างนี้ก็แยเลย ยิ่งทำยิ่งแย-ยิ่งทำยิ่งแย-ยิ่งทำยิ่งแย. มันควรจะไปไปในทางที่หยุด และพอใจ ยินดีอะไร ที่พอใจง่าย ๆ ไม่ต้องวิ่งไปดูที่ไหน ให้เสียเงินให้ลำบาก.

สิ่งที่จะเดินดู นั่งดู มันมีเต็มไปหมดในโลกนี้, แล้วก็มี ความเพลิดเพลิดไปได้จนตลอดชีวิต.อย่างนี้มันดี คือไม่ลำบาก ไม่เสียเงิน ไม่ลำบาก ไม่ยุ่งยาก, มันเป็นเรื่องที่ให้อิมได้; มีแต่ใครต้องการหรือไม่ต้องการเท่านั้นเอง ถ้าใครไม่ต้องการ ผมก็บอกไม่ถูก คือพูดกันไม่ถูก. เพราะฉะนั้นจึงถือว่า **เราอาจจะอิมได้ด้วย การดู, การศึกษา การเป็นเกลอกันกับธรรมชาติ,** แล้วจะมีอิมได้เหมือนกัน, และยิ่งฉลาดมากขึ้นไปอีก คือลงทุนน้อยที่สุด แล้วอิมได้มากที่สุด; ดีกว่าไปเรียนบาลีจนเป็นวัณโรคตาย,เรียนภาษาอังกฤษจนเป็นโรคเส้นประสาท ไม่หาย, อย่างนี้; ดีกว่าทั้งนั้น. เรียนธรรมะที่ทำให้รู้จักอิมเสียก่อน; ที่นี้พอเรียนธรรมะ รู้จักวิธีปฏิบัติให้มันอิมแล้ว; ไปเรียนบาลีที่ไม่เป็นวัณโรคตาย, หรือเรียนภาษาอังกฤษก็ไม่ต้องเป็นโรคเส้นประสาท; เพราะความอิมทางวิญญาณนี้ก็มิในทางที่ว่าป้องกันโรค, เป็นอำนาจต้านทานโรค.

ขอให้ชวนชวายเป็นเรื่อง “ความอึดทางวิญญาน”

ขอให้รับชวนชวา และรับเอาใจใส่, เรื่อง “ความอึดทางวิญญาน” เสียก่อน, แล้วค่อยๆชวนชวาเรื่องนั้นเรื่องนี้ ซึ่งหุรหุราตามโลกนิยม แล้วจะไม่เป็นอะไร; กิเลสก็ไม่รบกวน, ร่างกายก็ไม่เป็นอันตราย. เมื่อจิตใจมั่นปกติ หรือมั่นอึดนี้เรียนได้เร็ว. นี่ผมเป็นคนบอก และยืนยันว่าจิตใจในสภาพที่ปกติ ที่เรียกว่าอึดนี้เรียนอะไรก็เรียนเร็ว. คนอื่นเรียนไปจนตายก็ไม่ใคร่รู้, เราเรียนปีเดียวก็รู้, หรือเรียนครึ่งปีก็รู้. คนที่จิตใจหิวไม่รู้จักอึด ให้เรียนอะไรจนตายก็ไม่รู้; เพราะจิตไม่เป็นจิตที่ประกอบด้วยคุณสมบัติของจิต; แต่เป็นจิตที่หิวเรื่อยจนไม่ใช่จิต. เพราะฉะนั้นอย่าทำอะไร อย่าเรียนอะไร ด้วยความหิวทางวิญญาน, แต่ให้ทำอะไรๆ ด้วยความอึดทางวิญญานอยู่เสมอไป.

ถ้ามีเรื่องหิวก็ให้มีแต่หิวข้าว : หิวก็กิน กินแล้วก็หาย, แล้วก็ประดับประดาจิตใจ ให้มีความอึดทางวิญญานอยู่เสมอ; **นี้สบายหมด :** ทำประโยชน์ตนก็สบาย ทำประโยชน์ผู้อื่นก็สบาย, ไม่ทำอะไรก็สบาย, เป็นเรื่องสบายไปหมด ; นี่แหละคือพุทธศาสนา; เรียกว่าไม่มากมาย, แต่ว่ายิ่งกว่ามาก : ไม่มีอะไรมากมายแต่ว่าใหญ่โต, หรือเป็นเรื่องลึกซึ้งทั้งนั้น. นี่ในคำๆ เดียวนี้ใครจะไปเผยแผ่พุทธศาสนาทั่วโลก ไปพูดเรื่องอึดกันดีกว่า; เขาก็จะสนใจ, แล้วก็บอกว่าเรื่องอึดนี้ทำให้สมบุรณ์ให้ถูกต้อง ให้เข้าใจดี, พุทธศาสนาจะช่วยให้เกิดความอึดที่แท้จริง ; แล้วมนุษย์ก็ไม่ต้องรบกันเหมือนที่รบกันอยู่เดี๋ยวนี้. เพราะมีความหิวทางวิญญานอยากดี อยากเด่น เพราะกลัวจะไม่ได้ดีไม่ได้เด่น คนก็คิดทำลายผู้อื่นป้องกันไว้ก่อน ; ก็เลยรบกันเรื่อยไป, แล้วไม่รู้จะโทษใคร; เมื่อเป็นกันเสียอย่างนี้ทั้งโลกก็ไม่รู้จะโทษใคร, ไม่มีฝ่ายไหนถูกฝ่ายไหนผิด, เป็นปรตที่มี ความหิว แล้วรบกันทั้งสองฝ่าย ; นี่ต้องโทษว่ากรรมของโลกนี้เอง, บาปกรรมของโลกนี้เอง เพราะมนุษย์เดินทางผิด.

ขอให้เดินทางถูกกันเสียบ้างเถิด

มนุษย์ในโลกส่วนใหญ่เดินทางผิด ก็เลยได้รบกันเรื่อยจนกว่าจะเอื่อม แล้วจะได้คิดกันใหม่เพื่อเดินทางถูก แล้วจึงจะหยุดรบกันที; พอนานเข้าผล่ออีก -ผล่ออีก-ผล่อทีละน้อย, ผล่อทีละน้อยจนเดินผิดทางอีก, แล้วก็รบกันอีก ; มันดูจะเป็นธรรมดาของมนุษย์อยู่อย่างนี้.

ทีนี้ใครจะเป็นคนมีโชคดี? ในเมื่อเขาเดินทางผิดทาง, เราเดินเสียให้ ถูกทาง; เมื่อคนส่วนมากเขาเดินผิดทาง เราเดินให้ถูกทาง, เราก็เป็นคนโชคดี, ไม่มีใครมาทำอะไรเราได้; จะมาฆ่าเราให้ตาย ก็ยังไม่ทำให้เราเป็นทุกข์ได้.

ออกพรรษาแล้ว ก็ขอให้ออกพรรษาด้วยความที่มีอะไรดีขึ้น สูงขึ้น เต็มขึ้น มากขึ้น จนเรียกว่าอึดขึ้นแล้ว. คุณนาคะเสนเข้าใจไหม ? จะค้ำกัค้ำนชิ. ช่วยเอาไปเผยแพร่ที่อินเดีย, เอาเรื่องอึดนี้ไปเผยแพร่ที่อินเดีย; ทำให้ชาวอินเดียอึด เหมือนอย่างเมื่อครั้งพระพุทธเจ้า; ถึงไม่ได้กินข้าวเพราะอินเดียไม่มีข้าวพอจะกิน ก็ยังอึด, วินาทีสุดท้ายก็ยังอึด. (ภิกษุนาคะเสน เสนอข้อคิดเห็นบางอย่างที่ขบขัน).

เรื่องทางวิญญานยังหิวนี้ มนุษย์ต้องจัดการกันเป็นพิเศษ; พระพุทธ- ศาสนามีแต่เรื่อง “อึด” คำเดียวเว้ย! ใครสนใจหรือไม่สนใจก็ตามใจ.

ทีนี้ใครจะมาคุยกันเรื่องวิปัสสนาที่แท้จริง ก็คือเรื่องทำให้ “อึด” ถ้ายัง ทำให้อึดไม่ได้ ก็ไม่ใช่วิปัสสนาที่แท้จริง. ฟังดูมันซักจะพูดทลิ่งมากขึ้น ให้เขา ต่ำเอามากขึ้น; เพราะขึ้นพูดตามแบบฉบับอยู่ มันมากมาย มันอึดค้อม มันเย็นเยื่อ มันตั้งแปดหมื่นสี่พันธรรมชั้นนี้ มันมากนัก. พูดว่า “ไม่มีศาสนา”, พูดว่า “ไม่ต้องทำ อะไร”; นี่ก็อย่างเดียวกัน คือถูกต่ำ. ถ้าเขาสนใจสักหน่อย ก็จะพูดว่า “ไม่มีอะไรอีก

นอกจาก “อิม”, ทำให้“อิม”, ให้เกิดความอิมทางวิญญานขึ้นมา; ก็เป็น**โรจนมรรสพ** ทางวิญญานอยู่ในความ“อิม” เว้ย!

ใครรู้จักธรรมชาติ คนนั้นก็อิม. ขอให้พยายามทำวัดนี้ทั้งวัด ให้เป็น เครื่องสอน-สอน-สอนการทำให้“อิม”; หรือเป็นมรรสพทางวิญญาน.

พอกันทีสำหรับวันออกพรรษา ขอให้เตือน ๆ กันว่า ให้รู้จักอิมกันเสียบ้างเถิด.

ธรรมปาฏิโมกข์

๗. คนไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ

วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๑ ปีมะแม

การพูดเรื่องปาฏิโมกข์ธรรม หรือ **ธรรม-ปาฏิโมกข์** ในวันนี้ อาจจะพูดเรื่อง **คนไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรม** แต่กลับให้ความยุติธรรม แก่ธรรม อย่างยิ่ง.

เนื่องจากขณะนี้ มีคนมาหาบ่อย ๆ เป็นคนประเภทที่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ แม้ว่าจะทำไปโดยไม่รู้สึกรู้สีกตัว. คนเหล่านี้ คือคนที่เห็นทุกข์เป็นร้อน หรือเป็นโรคเส้นประสาท แล้วก็วิ่งมาที่นี้ ขอให้ช่วยสักทีมาขอบวชบ้าง, ขออะไรบ้าง, แต่แล้วก็ยังไม่ทันได้บวช พอรุ่งขึ้นก็บอกว่าไม่ไหว ยุ่งยากลำบาก และร่างกายเป็นอย่างนั้นอย่างนี้, ลากลับไปรวมความแล้ว เป็นคนที่กำลังมีความเดือดร้อนขนาดหนัก

ด้วยจิตใจของตัวเอง ด้วยเรื่องราวต่าง ๆ ที่กำลังเกิดอยู่ กำลังจะเป็นบ้าตาย ; เหล่านี้เป็นโรคเส้นประสาทอย่างหนักอยู่.

ธรรมะเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาด้วยจิตที่ยังดี ๆ อยู่

คนจำพวกนี้ผมมองเห็นอยู่ เพราะสังเกตมานาน ก็เลยอยากให้ชื่อว่า **พวกที่ไม่ใช้ความยุติธรรมแก่ธรรม**; แล้วจะพูดอย่างหนัก ๆ ว่า **เขามีแต่จะเอาข้างเดียว**. คนชนิดนี้มีแต่จะเอาข้างเดียว ไม่มีให้ใคร ไม่เสียสละให้ใคร; พอทุกข์ร้อนขึ้นมา ก็วิ่งมาหาวัด มาหาพระ มาให้ช่วยสอนธรรมะดับทุกข์ให้ที. นี่เขามาตามธรรมเนียม ก่อนนี้ก็ไม่เคยรู้ว่าธรรมะจะช่วยได้, ถ้าเชื่อว่าธรรมะจะช่วยได้ เขาก็ควรจะเคยสนใจธรรมะบ้าง. นี่ไม่สนใจเลย. พอเกิดเรื่องขึ้นมา ก็วิ่งมาตามธรรมเนียมว่าช่วยที; ก็ช่วยไม่ได้ เพราะว่ามันไม่ใช่เรื่องเพิ่งเกิด เขาเป็นโรคเส้นประสาทขนาดหนักมาก่อน จะฟังเรื่องธรรมะถูกได้ง่าย ๆ หรือ ? **ธรรมะนั้นเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาด้วยจิตที่ยังดีจริง ๆ, ใจคอยดี ๆ อยู่.** ถ้ารู้ธรรมะชนิดเป็นเครื่องป้องกันตัว เป็นหลักสำหรับปฏิบัติ, ธรรมะก็สามารถป้องกันไม่ให้เสียใจหรือไม่ให้น้อยใจ; หรือพูดอย่างนี้ดีกว่าว่า **ธรรมะป้องกันไม่ให้เสียใจจนเป็นโรคเส้นประสาท.**

คนโดยมากผิดหวังเรื่องผู้หญิง เรื่องครอบครัว. พวกนี้โง่เขลาจนไม่รู้ว่าเรื่องครอบครัวเป็นอย่างไรเอง และธรรมะจะแก้ได้อย่างไรก็ไม่เคยเอาใจใส่. **อายุเข้าไปตั้ง ๓๐-๔๐ แล้ว ยังไม่รู้ว่าธรรมะมีไว้สำหรับดับทุกข์;** เขาไม่สนใจ! นี่เรียกว่าให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะอย่างยิ่ง มีแต่จะเอาทำเดี๋ยว, จะเอาประโยชน์จากธรรมะทำเดี๋ยว, ไม่ยอมลงทุนให้แก่ธรรมะ คือไม่ยอมลงทุนศึกษา. นี่คือคนพวกนี้ ที่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะอย่างยิ่ง โดยไม่ยอมศึกษาเลย พอเดือดร้อนจึงจะวิ่งมาหาธรรมะ.

ที่นี้ พวกชาววัดชาววา หรือว่าแม่ที่เป็นอุบาสก ทำตนเป็นอุบาสก; คิดว่าจะฟังธรรมะอยู่นั้นแหละ ก็ยังไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะอย่างเพียงพออยู่นั่นเอง ; คือสนใจแต่ตามธรรมเนียมประเพณี สนใจตามสะดวก แล้วก็สนใจนิด ๆ หน่อย ๆ, **ไม่มากเท่าที่สนใจเรื่องลูกเรื่องเมีย เรื่องลูกเรื่องหลาน เรื่องเหลน เรื่องเงินเรื่องทอง เรื่องข้าวของ.** อุบาสกอุบาสิกาเหล่านี้ สนใจเรื่องลูกเรื่องหลาน เรื่องเงิน เรื่องทอง มากกว่าสนใจธรรมะ; จิตใจที่สนใจธรรมะมีปริมาณน้อยกว่ากันมาก. นี้ธรรมะก็ช่วยไม่ได้ หรือไม่ช่วย เพราะว่าเป็นคนไม่ยุติธรรม.

อย่าว่าแต่พวกที่จะไม่สนใจเลย แม้พวกที่ทำท่าว่าสนใจอยู่นี้ก็ยังไม่พอ จิตใจถูกเอาไปใช้ในทางอื่นมากกว่าในทางธรรม. ถ้าไปเปรียบเทียบส่วนกันดู ถึงแม้พระเถระเรานี้ก็เหมือนกัน **เวลาสนใจในธรรมะมีกี่นาที่ในหนึ่งวัน ? แล้วกำลังใจทั้งหมด** ทั้งร้อยเปอร์เซ็นต์นั้นสนใจในธรรมะกี่เปอร์เซ็นต์ ? สนใจในเรื่องอื่นกี่เปอร์เซ็นต์ : สนใจเรื่องดีเรื่องเด่น เรื่องอื่น ๆ นั้นกี่เปอร์เซ็นต์ ? ถ้าน้อยเกินไปในการที่สนใจธรรมะ ก็แปลว่าไม่ยุติธรรมแล้ว; แล้วเมื่อธรรมะไม่ช่วยก็ไม่ต้องโทษกัน. **นี่! ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะไม่น้อย ทั้งที่เป็นพระเถระ.**

นี่ผมพูดถึงคนบางคนที่ไม่สนใจเลย ไม่ประสีประสา ไม่รู้ว่าธรรมะมีความจำเป็นแก่ชีวิตเลย, แต่เมื่อเกิดเดือดร้อนด้วยเรื่องเขาหมายมั่นมาก เช่น เรื่องภรรยา เรื่องคู่รัก เรื่องอะไรก็ตามจึงจะมาให้ช่วยดับทุกข์ ซึ่งมีมากเสียแล้ว มันก็ดับไม่ได้ดับไม่ทัน; แล้วเวลาที่จิตใจเขาเป็นอย่างนั้นมันพูดกันรู้เรื่องยาก เพราะคนกำลังจะบ้าอยู่แล้ว พูดกันรู้เรื่องยาก.

ผมขอให้ทุกคนตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่า ความยุติธรรมที่ธรรมะได้รับ, หรือถ้าพูดกันตรง ๆ แล้วต้องพูดว่า บรรดาผู้ที่ได้รับความยุติธรรม ความออกัตถุญญ หรือความ

เนรคุณแล้ว ก็ไม่มีอะไรเป็นอย่างนี้มากเท่าธรรมะ. คนบางคนที่เขาบ่นว่าเขาทำบุญคุณกับใครไม่ขึ้น มีแต่ได้รับความยุติธรรม : นี้ยังไม่เท่าธรรมะ : ธรรมะได้รับมากกว่า. นี้ควรจะนึกกันให้ดี ๆ ในข้อที่ว่าทำไมธรรมะไม่ช่วย? ทำไมธรรมะไม่ช่วย? พวกที่บ่นว่าธรรมะไม่ช่วย นี่จงนึกถึงข้อนี้ให้มาก.

ทำบุญให้ทานอยู่เสมอจะถือว่าสนใจธรรมะยังไม่ได้

เมื่อพูดถึงเรื่องที่ว่าสนใจธรรมะกันอย่างไร ในขนาดที่ธรรมะจะช่วยได้ ; คนโดยมากเขาก็คิดกันว่า ถ้าว่าทำบุญตักบาตรให้ทานอยู่บ้างแล้ว ก็เป็นการสนใจธรรมะที่เพียงพอแล้ว. นี้คนประเภทนี้เข้าใจเรื่องนี้ผิด : ขันการทำบุญให้ทานแล้วถือว่าเป็นการสนใจธรรมะเพียงพอ; นี้เข้าใจผิด. สนใจธรรมะนั้นต้นรู้ธรรมะหรือว่ากระทำอยู่อย่างถูกต้อง ชนิดที่กิเลสนั้นถูกทำลายอยู่เสมอ.

ที่นี้ มาพูดถึงการทำบุญให้ทาน : คนส่วนมากเหล่านั้น ไม่ได้ทำบุญเพื่อทำลายกิเลส; แต่ทำบุญเพื่อพอกกิเลส, และก็โดยไม่รู้สีกตัว; เช่นว่าให้ทานไปบาทหนึ่งสองบาท ก็จะได้บุญได้กุศลชนิดที่ทำให้เกิดรอย เกิดสวย มีโชคดี. มีบางคนคิดจะตักบาตรช้อนหนึ่งก็จะให้ได้วิมานหลังหนึ่ง, ได้สวรรค์วิมานจากการตักบาตรช้อนหนึ่งก็มี. อย่างนี้ทำบุญเพิ่มกิเลส โดยความหวังที่จะเอากำไรมากเกินกว่าการค้ำกำไรชนิดไหนหมด. มีที่ไหนบ้าง ที่ทำบุญตักบาตรช้อนหนึ่งเป็นราคาไม่กี่สตางค์ แล้วจะได้วิมานหลังหนึ่ง? นี้, ไม่มีการค้าขายที่ไหน ที่ได้กำไรมากขนาดนี้. เมื่อไปหวังอย่างนี้ก็เรียกว่าละโมภอย่างยิ่ง; การทำบุญนั้นมันจึงเป็นการเพิ่มกิเลส

เขาไม่เคยเลื่อนขึ้นมา, เลื่อนขึ้นมา จนได้ทำบุญเพื่อให้ตัวหมดกิเลส, ทำบุญเพื่อให้เราหมดความเห็นแก่ตัว, ทำทานเพื่อเราหมดความตระหนี่, ให้มีจิตใจที่มีกิเลสน้อยลง; ไม่เคยคิดอย่างนี้. การที่ทำบุญทำทานในรูปนั้น ยังไม่ใช่เป็นเรื่องสนใจธรรมะอย่างถูกต้อง; **ฉะนั้น คนที่ทำบุญชนิดนั้นมาก ๆ กลับร้องไห้มากกว่าคนอื่น,** เป็นทุกข์มากกว่าคนอื่น, และเมื่อปัญหาอะไรเกิดขึ้น ก็แก้ไขไม่ได้ แก้ไขไม่ถูก แล้วก็เป็นโรคเส้นประสาทก็มี เป็นบ้าก็มี. นี่แล้วจะไปโทษว่าธรรมะไม่ช่วย, ไปโทษธรรมะว่าไม่มีประโยชน์, ทำบุญจนจะตายอยู่แล้ว บุญยังไม่เห็นช่วย; **ธรรมะแท้ ๆ นั้นคนละเรื่องกัน** ก็กับการทำอย่างที่เขาคิดว่าเป็นธรรมะแล้ว.

นี่ธรรมะก็ถูกหาไปในแง่ที่ผิดอีก ซ้ำเข้าไปอีก ก็เรียกว่าไม่ยุติธรรมอย่างยิ่งเหมือนกัน, เป็นการไม่ยุติธรรมแบบหนึ่งอีก, ไม่ยุติธรรมเพราะถูกหาว่า **เป็นของไม่มีประโยชน์ ช่วยไม่ได้,** ไม่ช่วยใครจริง ๆ ไม่ซื้อตรงต่อผู้ที่จงรักภักดี. คำว่า “จงรักภักดี” ของเขามันก็ไม่ถูกต้อง; มันเป็นเรื่องจงรักภักดีแก่ตัวเอง, ไม่ใช่จงรักภักดีต่อธรรมะ. สำหรับเรื่องลงทุนค้ากำไรเกินควรแบบนั้น ก็คือสภาพความ **ที่ได้เป็นอยู่จริงในระหว่างนี้;** ที่ผมได้ถกเข้ากับตัวเอง คือพบเห็นอยู่กับตัวเอง บ่อย ๆ : คือพอคนกลุ่มใจมากก็มาให้ช่วย มันก็ช่วยกันไม่ได้, แล้วบางคนก็มาให้เราพลอยรับบาป โดยเอาบุคคลชนิดนี้มาฝากไว้กับเรา; เราก็ไม่รับ. ใครจะว่าไม่เมตตา กรุณา ไม่อะไร ก็สุดแท้ เราก็ไม่รับ.

ต้องช่วยกันระวังว่าได้เกี่ยวข้องกับธรรมะถูกต้องหรือยัง

สำหรับพระเถรก็เหมือนกัน จะต้องระวัง, ต้องช่วยกันระวัง, ระวังในข้อที่ว่า แม้จะอยู่ในวัดแล้วก็ต้องระวัง, **ว่าได้เกี่ยวข้องกับธรรมะถูกต้องหรือไม่ ?** ถ้ายังเกี่ยวข้องกับธรรมะไม่ถูกต้อง ก็จะมีผลพอ ๆ กัน : ธรรมะจะไม่ช่วยป้องกัน

แม้แต่จะไม่ให้เป็นโรคเส้นประสาท. โรคเส้นประสาทนี้มันก็ไม่ใช่อะไรเรื่องเล็กน้อย; แม้อยู่ในวัดเป็นพระเป็นเณรแล้ว ธรรมะก็ยังไม่ว่างช่วยคุ้มครองให้ แม้แต่ว่าจะพ้นจากโรคเส้นประสาท. นำหัวเราะก็นำหัวเราะ, นำละอายก็นำละอาย. ต้องคิดกันดูให้ดี ๆ อย่าไปมองแต่คนภายนอก ที่เขาไม่ได้รับประโยชน์จากธรรมะ ไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะยิ่งกว่าเรา; แม้เป็นพระเป็นเณรก็ยังไม่ว่างได้รับประโยชน์จากธรรมะก็เหมือนกัน.

เมื่อมองดูกว้าง ๆ ออกไป จะยิ่งเห็นว่ามันยังมีมากขึ้น : **คนในโลกปัจจุบันนี้ ที่มีความกลัวใจเป็นโรคประสาทมีมากขึ้น** เทียบของนั่นลองนี้, แก่ไม่ได้แล้ว ก็มักจะหันมาวัด มาหาศาสนาให้ช่วยแก้, ซึ่งก็มักจะทำตาม ๆ กันไปในเรื่องรดน้ำมนต์ หรือทำพิธีสะเดาะเคราะห์ห่ออะไรทำนองนี้ ว่านั่นคือธรรมะ. เมื่อไปทำเข้าไม่ได้ผล ก็เลยโทษธรรมะอีกว่าธรรมะใช้ไม่ได้ ไม่มีประโยชน์ ไม่จริง, ไม่ช่วยคนที่อ่อนวอน หรือคนที่อุตสาหะลงทุนทำบุญให้ทาน; นี่กำลังเป็นกันมากขึ้น ๆ ในประเทศไทยเรา. **คนที่ไม่รู้จักรัศธรรมะ แล้วจะให้ธรรมะช่วย นี่เป็นคนที่ไม่รู้จักรัศธรรมะเสียเลย** แล้วจะให้ธรรมะช่วย มีมากขึ้นมากขึ้น, เป็นเรื่องพิธีต้องไปหมด เป็นเรื่องทำบุญให้ทานเพื่อเอาสวรรค์ เอากำไรเกินควรไปเสียหมด ธรรมะก็ไม่ช่วยจริงเหมือนกัน ; คนประเภทนี้ก็ยังเป็นโรคเส้นประสาทอยู่นั่นเอง.

ที่นี้ **ความไม่ยุติธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งละเอียดมากขึ้นไปอีก ก็คือความที่ปฏิบัติธรรมะไม่สำเร็จ เพราะไม่รู้จักรัศละอาย ไม่รู้จักกลัว และไม่รักธรรมะจริง ๆ.**

ข้อที่ ๑. *คนนับถือ พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มีการมอบกายถวายชีวิตนี้ ว่าแต่ปากเท่านั้น, มอบกายถวายชีวิตพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้ว่าแต่ปาก. พอมีเรื่องได้เงินได้ของอะไรก็ทิ้งพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เติลิดเปิดเปิง, วิ่งไปหาความที่จะได้นั้นได้นี้ แม้ใจทางที่ผิดศีลผิดธรรมก็จะเอา; อย่างนี้ไม่ควรจะพูดว่า*

รักพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อะไรจริง. ที่ถูกเราต้องการให้รักธรรมะ ในฐานะเป็นผู้ช่วยชีวิต เป็นผู้ป้องกันโรคภัยไข้เจ็บทางจิตทางใจ, แล้วก็ช่วยชีวิตให้มีความหมาย เป็นมนุษย์ เป็นคนอยู่ได้.

พวกอุบาสก อุบาสิกา พวกพระพวกเณรเรา ก็ยังมีความรักในธรรมะไม่พอ, ไปรักกิเลสรักตัวเอง เสียมากกว่า; บางที่รักของเล่นเสียมากกว่า, รักเงินมากกว่า; รักอย่างนี้ยิ่งมากกว่ารักธรรมะ. นี่ไปพิสูจน์ดู จิตใจของตัวเอง, นี่ก็เป็นข้อหนึ่งที่เรียกว่าให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ, ไม่ได้รักธรรมะอย่างแท้จริงและเพียงพอ, อย่างที่เรียกว่าจะมอบกายถวายชีวิตอย่างนั้น.

ข้อที่ ๒. ก็คือ เป็นคนที่ไม่กลัว, ไม่กลัวความทุกข์ ไม่ละอายต่อบาป. ไม่กลัวบาป ไม่ละอายบาปที่เพียงพอ.

พวกนี้เป็นพวกที่มีปัญหามากมาตาม, มาถามเองหรือเขียนมาถาม ว่าทำไมจึงมีผลอะไร? เมื่อรู้ว่านี่เป็นกิเลส, นี่เป็นความทุกข์แท้ ๆ, แล้วทำไมยังผลอะไร? นี่เราก็ตอบว่า **เพราะว่ายังไม่รักธรรมะจริง แล้วไม่มีความละอาย, ไม่มีความกลัวที่เพียงพอ** ไม่มีความละอายที่เพียงพอ;หมายความว่า เมื่อกิเลสเกิดขึ้นแก่เราหรือว่าเราผลอให้กิเลสเกิดขณะที่เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส อะไรก็ตาม. ผลอให้กิเลสเกิด ซึ่งเราไม่ประสงค์นี้; ขณะนั้นเราไม่ละอาย เราไม่เห็นเป็นของน่าละอาย, และก็คิดว่า **ไม่มีใครรู้เรื่องของเรา** เราก็ไม่ละอาย; เพราะฉะนั้นเราจึงไม่มีความละอายต่อบาป หรือไม่รู้จักละอายต่อความที่เรียกว่าพ่ายแพ้แก่กิเลส; แต่ที่เรื่องอื่น ๆ ซึ่งเล็กน้อยกว่านั้นกลับละอายมาก. ใครต่ำศักดิ์คำก็ละอายมากโกรธมาก, มีเรื่องปกปิดกันมาก เพราะกลัวจะไม่ดี จะผิด และละอายมาก.

คนทั้งหลายไม่กล้าทำอะไรน่าละอายตามถนนหนทาง, ตามที่ชุมนุมชนนี้ก็ เพราะละอายมาก; แล้วก็รักษาไว้ดีจริงเหมือนกัน คือไม่พลาด : เช่นไม่ทำผ้าถุง หลุดกลางถนนอย่างนี้ ไม่มีใครเผลอ,ไม่เผลอเลย เพราะว่าละอายเท่าภูเขาเลากา, รู้จักละอายจนไม่รู้จะละอายอย่างไร. แต่ที่ **เผลอให้ตัวกู-ของกูขึ้นในใจ ให้โลก โกรธ หลงเกิด; นี้ไม่ละอาย, ไม่ละอายจนชนิดหนึ่ง.** บางทีกลับสนุกไปเลย : คิดว่าเสียว่า ไม่มีใครรู้ของเราแล้วก็ไม่ละอาย. มันก็ได้ช่องแก่กิเลส เพราะไม่มีความละอาย เพียงพอ; หรือว่าไม่มีความกลัวที่เพียงพอ, ไม่เห็นว่ากิเลสนี้เป็นของแสนจะน่ากลัว, ไม่เห็นว่าความที่กิเลสเกิดนี้แสนจะน่ากลัว. แต่ที่ของเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นจะตกลง นอกชานนี้กลัว ก็เลยไม่ตกเพราะกลัวมาก, **กลัวตกลงนอกชานชาตลอก นี้กลัว มากกว่าความกลัวที่กิเลสเกิด.**

เมื่อเดินลื่นหกล้มลง หัวฟาดนี้ก็ยิ่งกลัวมาก รู้จักระวังไว้ได้จึงไม่ลื่น ไม่หกล้มลง. **แต่ที่เผลอให้ กิเลสเกิดนี้ กลับไม่กลัว กิเลสก็เกิดอยู่บ่อย ๆ; อย่างนี้เรียกว่าไม่กลัว, หรือกลัวน้อย,หรือไม่กลัวต่อการเกิดของกิเลส; กิเลสก็เกิด ได้เรื่อย, ก็เผลอได้เรื่อย, เพราะเราไม่กลัวต่อกิเลสจึงเผลอให้กิเลสเกิดได้เรื่อย.**

ขอให้เทียบกันดู เหมือนกับว่าเรากลัว ไม่ตกลงนอกชาน, ล่องที่ตรง ไหนก็สุดแท้; ไม่ตก, ไม่ตกลงคุณนที่เขาคำไว้ นั่น ๆ เพราะคอยระวัง จึงไม่ ตกอย่างนี้; เพราะกลัวมาก, เพราะละอายมาก. แต่ที่ที่ตกลงในทางจิตใจ คือใจตกลง เพราะปล่อยให้กิเลสเกิดนี้ไม่กลัวไม่ละอาย; **นี้ก็เรียกว่าเป็น ความไม่ยุติธรรมอย่างยิ่งแก่ธรรมะด้วยเหมือนกัน** ในการที่เราไม่มีความละอาย ไม่มี ความกลัวในกรณีของธรรมะนี้มากเหมือนที่เราละอายและกลัวอย่างอื่น ๆ ข้างนอก เช่น กลัวผ้าถุงหลุด,กลัวล้มลงหัวแตก หรือว่ากลัวตกลงเป็นต้น, ซึ่งกลัวและละอายมาก.

ขอให้ดูให้ดี ๆ เกอะ; นั่นคือความไม่ยุติธรรมที่มนุษย์เราให้แก่ธรรมะ. เพราะฉะนั้นธรรมะก็ตอบสนองให้เราสาสมกัน : จะเผลอเรื่อย, จะมีกิเลส ตัณฐะ-ของกู ความโลภ ความโกรธความหลง เกิดเรื่อยไป. นี่เพราะโทษ อย่างเดียวที่เขาไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ.

คนยุติธรรมต่อธรรมะแล้วยังดูหมิ่นธรรมะอีกด้วย

นี่เราพูดกันแต่เรื่องว่ามนุษย์ไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ; แล้วกลับ ให้ความยุติธรรมก็มี, ขนาดหนักก็ให้ความเนรคุณแก่ธรรมะก็มี, ดูถูกดูหมิ่น ธรรมะไปเสียเลย; แต่แล้วพอเข้าที่คับขันก็ร้องหาธรรมะให้ช่วย ให้พระช่วย มาหาธรรมะช่วย มาหาศาสนาช่วย; อย่างนี้นับว่าเป็นคนตลบตลึง. การที่ธรรมะ ไม่ช่วย นั่นก็ถูกแล้ว เพราะตัวเองไม่ทำให้ธรรมะช่วยได้; หรือตัวเองไม่ทำตัวให้อยู่ใน สภาพที่ธรรมะจะช่วยได้; ก็เป็นอันว่า ในที่สุดก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากธรรมะ. นี่เราเห็นได้ว่ามีอยู่น้อยคนนัก ที่จะถือเอาประโยชน์จากธรรมะได้ เพราะเขาให้ความ ยุติธรรมแก่ธรรมะไม่เพียงพอ.

อย่าเข้าใจว่าเป็นพระ เป็นเณร ปฏิบัติหน้าที่อะไรอยู่แล้ว จะเป็น การให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะเพียงพอ หรือสนใจแก่ธรรมะเพียงพอ; นี่ไม่แน่. ถ้าสมมติว่าสมภารสักองค์หนึ่ง ทำการงานสร้างวัดสร้างวา สร้างโบสถ์ สร้างวิหาร สารพัดอย่างที่สร้างลงไปในวัด แต่แล้วไม่สนใจในธรรมะเลย; ไม่เท่าไรสมภารองค์ นั้นก็มีโรคเส้นประสาททบกวนเกิดขึ้น; เพราะทุกอย่างไม่เป็นไปตามต้องการ, มีวิตก กังวลมาก กระทั่งมีความทุกข์หรือตาย. อย่างนี้จะไปโทษธรรมะไม่ได้ จะไปโทษ ว่าเราสร้างความดีทุกอย่างแล้ว ยังต้องเป็นอย่างนี้; อย่างนี้จะไปโทษธรรมะไม่ได้, ต้องโทษความที่ตนไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ.

ถ้าไปดูที่โรงพยาบาลสงฆ์แล้ว จะมีความน่าสังเวชตรงที่ว่า พระที่ไปนอนป่วยที่โรงพยาบาลสงฆ์นั้น เป็นโรคเส้นประสาทมาก เป็นอันดับ ๑, เป็นโรคกระเพาะมากเป็นอันดับ ๒; จนพวกหมอเขาลงมติดกันว่า พระนี้ไม่ไหว ไม่ควรจะเป็นโรคเส้นประสาทยิ่งกว่าเป็นฆราวาส นี่ก็กลับเป็นมากยิ่งกว่าฆราวาส. แล้วพระเป็นโรคกระเพาะมากก็เพราะว่ากินไม่เป็น หรือกินมาก, นี่ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องน่าขายหน้าทั้งนั้น. ถ้าไปดูที่โรงพยาบาลสงฆ์ ซึ่งล้วนแต่มีภาวะแสดงว่า พระเราสนใจกับธรรมะน้อยไป จึงเป็นโรคประสาทมากที่สุด เนื่องจากการดำรงจิตไว้ไม่ถูกวิธี ปล่อยให้ตัวกู-ของกูครอบงำตัว, ตกอยู่ในอำนาจความโลภ ความทะเยอทะยาน ครอบงำมากเกินไปนี่เป็นต้น. นี่เป็นพยานปรากฏชัดอยู่เป็นการฟ้องให้รู้ว่า เป็นผู้ที่ไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ธรรมะ.

ขอให้เราช่วยกันระวังให้ดี ๆ : **ต้องรู้จักกินอยู่หลับนอนให้พอดี จึงจะไม่มีโรคภัยง่าย, รู้จักทำจิตใจไว้ให้ดี ๆ จะไม่เป็นโรคเส้นประสาท,** แล้วปฏิบัติตัวให้ถูกอนามัยทั้งทางกายทั้งทางใจจนมีร่างกายแข็งแรงปกติดี, หรือว่าระวังจิตใจเป็นผู้ที่ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้ คือเรื่องที่ว่าพระเราไม่ควรจะเป็นโรคอะไรที่ไม่ควรจะเป็นยิ่งกว่าพวกฆราวาส เพราะเราให้ความสนใจแก่ธรรมะเพียงพอ.

เดี๋ยวนี้เท่าที่เราพอจะมองเห็นได้ ก็เห็นอยู่ว่า หลักฐานต่าง ๆ แสดงอยู่ว่า แม้ในหมู่พระเถรเรา ก็ให้ความสนใจแก่ธรรมะนั้นน้อยเหมือนกัน จึงมีผลปรากฏเหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่; เหตุนี้ ผมจึงเห็นว่าสมควรแล้วที่จะพูดกันเรื่องนี้สักที คือ “เรื่องไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะที่เพียงพอ” นี้เอง, เมื่อไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะก็ต้องถูกธรรมะตอบแทนเอา ในลักษณะที่ไม่พึงปรารถนาที่สุด.

เรื่องความยุติธรรมหรือไม่ยุติธรรมระหว่างคนกับธรรมะนั้น ไม่ค่อยจะมีใครมอง, คือมองข้ามไปเสียหมด; เพราะว่าเห็นแก่ตัว เห็นแก่ได้, เห็นแก่ตัว

มีแต่เรียกร้องเอา, ไม่มีการลงทุน ไม่มีการให้ ไม่มีการเสียสละให้ถูกวิธี, หรือให้ตรงกับเรื่อง. มันเป็นไปแต่เรื่องเสียสละที่เป็นไปเพื่อกิเลส; ไม่ใช่ตัดทอนกิเลส. ถ้าเสียสละออกไปเพื่อเพิ่มกิเลสแล้วก็เป็นฝ่ายไม่ยุติธรรมแก่ธรรมะ.

ธรรมะจะไม่คุ้มครองโลก ถ้ามนุษย์ไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรม

เราจะให้ จะสละ จะบริจาคอะไร เราจะต้องบริจาคจริง ๆ; ไม่ใช่ให้หรือบริจาคเพื่อให้เขาสรรเสริญ หรือเพื่อเอาหน้าเอาตา, หรือเพื่อเอาผลแลกเปลี่ยน ได้เป็นกำไรหลายร้อยหลายพันเท่า. นี่คือการนำละอาย นำหวัว และความไม่ก้าวหน้าของพุทธบริษัทเรา ที่ซ้าซากอยู่แต่อย่างนี้. นี่ธรรมะก็เลยไม่ช่วยโลกนี้มากขึ้น, ธรรมะก็จะไม่คุ้มครองโลกนี้มากขึ้น; เพราะมนุษย์ส่วนมากในโลกไม่ให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะ.

ยิ่งดูจะยิ่งเห็นว่าความทุกข์รุนแรงขึ้น, โลกนี้จะเป็นทุกข์เป็นร้อน จะเดือดร้อนระส่ำระสายเป็นทุกข์มากขึ้น เหมือนที่ได้เคยพูดมาหลายหนแล้วว่า: ถ้าคนทั้งหมดทุกศาสนา จะต่างก็เล่นตลกเป็นลิงหลอกเจ้ากับศาสนาของตัวเองด้วยกันเป็นส่วนมากแล้ว; นั่นก็คือไม่ให้ความเป็นธรรมแก่ธรรมะทุก ๆ ศาสนา. ธรรมะก็เลยลงโทษคนทั้งหมดเหล่านั้น ให้ได้รับความทุกข์ความเดือดร้อนยิ่งขึ้น. แล้วมนุษย์สมัยนี้ก็ไม่เคยคิดว่าเป็นเพราะเหตุที่ไม่สนใจในศาสนา; ก็เลยหาทางแก้ไขอย่างอื่นแล้วก็ไม่ไหว; มันเป็นเรื่องปลายเหตุเสียหมด จึงไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาลงโลกได้.

เดี๋ยวนี้ดู ๆ คล้ายกับว่าธรรมะไม่คุ้มครองโลกนี้; นี่ไม่ถูก ที่จริงธรรมะก็ยังคงคุ้มครองโลกอยู่; แต่ว่าคุ้มครองในลักษณะที่กำลังลงโทษ. ธรรมะกำลังคุ้มครองโลก ในลักษณะที่ลงโทษผู้ที่ไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎของธรรมะ; ไปเหยียบย่ำดูหมิ่นธรรมะอยู่ ธรรมะจึงลงโทษ. แท้จริงธรรมะยังเอาใจใส่ในมนุษย์อยู่

เต็มก็ตามเต็ม แต่เมื่อมนุษย์หันเหไปอย่างนี้ ธรรมะก็ต้องตอบสนองอย่างนี้ : ทำให้มีการรบราฆ่าฟันกัน, ทำให้มีการขาดแคลน, ทำให้มีการเบียดเบียน **ไม่มีที่สิ้นสุด** **สมตามความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์สมัยนี้** ซึ่งก้าวหน้าหน้าเจริญไปแต่ในทางเห็นแก่ตัว, สุนัขขนานเอร์ดีอ้อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้นทางกายนี้, แล้วก็เป็นไปเพื่อความเห็นแก่ตัวยิ่งขึ้น.

นี่คือความก้าวหน้าความเจริญของโลกสมัยนี้ ไม่ใช่ก้าวหน้าหรือเจริญไปในทางที่ให้อธรรม; แต่ก้าวหน้าเจริญไป ในทางที่หันหลังให้ธรรมะ แล้ว **เหยียบย่ำธรรมะ** ตลุยไปในที่สุด, **ไม่ถือเรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องผิด เรื่องถูก เรื่องบุญ เรื่องบาป;** นี่ธรรมะที่ปกครองโลกอยู่ ก็เลยพิพากษาโทษ ให้มีแต่การเบียดเบียนกันอยู่อย่างนี้.

ขอให้เราถือว่า**ธรรมะยังคงคุ้มครองโลกอยู่เสมอ;** ต้องมองดูดี ๆ อย่าให้เหมือนยายแก่คนหนึ่งที่มีเรื่องเล่าไว้ในอรรถกถา :-

ยายแก่คนนี้มีลูกหลานไม่เลี้ยงดู ลูกหลานทอดทิ้งหมด ระยะเวลาเห็นไป เป็นคนตระกำลำบากไปขทาน, แล้วเกิดขึ้นว่าจะทวงสิทธิ ก็เลยหาอาหารมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ธรรมะที่ตายหมดแล้ว; คือยายแก่คนนี้ก็ถือว่าธรรมะตายหมดแล้ว ในโลกนี้ไม่มีเหลือ. ถ้าธรรมะยังมีอยู่ในโลกก็คงจะทำให้ลูกหลานกตัญญูต่อบิดามารดา, คงจะทำให้ลูกหลานเอาใจใส่บิดามารดา. ถ้าลูกหลานไม่เอาใจใส่บิดามารดา ก็ควรจะได้รับการโทษ, นี่ลูกหลานก็ไม่เอาใจใส่บิดามารดา แล้วมันก็ยังสบายดีกันอยู่. ยายคนนี้ก็เลยถือว่าธรรมะตายหมดแล้ว ในโลกนี้ธรรมะไม่มีเหลืออยู่แล้ว. ที่นี้แกก็ทำบุญใหญ่อุทิศให้แก่ธรรมะที่ตายแล้ว เป็นการประชดธรรมะ. ฝ่ายประชาชนเห็นการกระทำอย่างนี้เข้า ก็เลยเล่าลือกันใหญ่, บางคนก็ไปเล่นงานเอาลูกหลานของยายคนนี้. พวกลูกหลาน

เมื่อถูกกระทำเข้าอย่างนี้ก็เลยนึกได้ กลับใจทำกันเป็นการใหญ่; คือเอาใจใส่ต่อแม่ ต่อยายต่อย่าที่ไปเป็นขอทาน, หรือว่ากำลังตักบาตรทำบุญให้แก่ธรรมะที่ตายแล้ว.

เรื่องนี้ฟังดูแล้วก็น่าหวั่น ที่ยายคนนี้ก็รู้จักทวงสิทธิแปลกคืออยู่; แล้วเผชิญมันเหมาะกันที่ว่าทำให้คนนึกได้หรือกลับตัว. นี่เพียงแต่แก่เข้าใจผิด ที่ว่าธรรมะตายหมดแล้ว ไม่มีเหลืออยู่ในโลกแล้วนี่; และเพียงแต่ยังไม่ทันจะให้ผล ให้เห็นตามที่ต้องการของแก คือว่าแกเองก็คงจะเคยเหยียบย่ำธรรมะมาก่อน มีบาปมีกรรม ทำให้ลูกหลานไม่เลี้ยง อย่างนี้ก็ได้. แต่แกไม่มองในแง่ นั้น, แกมองในแง่ที่ว่าธรรมะไม่มีในโลก ไม่ช่วยทำความยุติธรรมในโลก แต่ในที่สุดก็พิสูจน์ให้เห็นว่าเป็นอย่างไร; ธรรมะกลับมีมาอีกได้ กลับทำให้เด็ก ๆ เหล่านั้นนึกธรรมะได้. นี่เป็นเรื่องที่มักจะไม่ค่อยพูดกัน เป็นเรื่องที่มักจะไม่ค่อยมองกันในแง่นี้.

ผมเห็นว่าเรื่องเนรคุณธรรมะ ไม่ควรลืมกันเสีย, ไปมองกันเสียบ้าง ; จึงค่อยเข้ามาพูดเตือนกันไว้, เอามาพูด ๆ เตือน ๆ กันไว้. นี่เป็นเรื่องที่เหมาะสมอย่างยิ่ง สำหรับสมัยที่เป็นอย่างนี้; แล้วก็ในวงที่แคบเข้ามานี้, พวกพระเถรเราที่ต้องระวังอย่าไปหลงใหลให้ความยุติธรรมแก่ธรรม : กำลังเจ็บอยู่แล้วก็บ่นว่าธรรมะไม่ช่วย. ที่จริงเป็นเพราะตนเองไม่เคารพธรรม ไม่สนใจในธรรม ไม่เสียสละในธรรม, ไม่มีความกลัว ไม่มีความละอายที่มากพอ ในการที่ตนละเลยต่อธรรมะ ปล่อยให้เลิกละเกิด.

ขอให้ให้บททบทวนกันดู : ตั้งแต่ว่าคนที่เดือดร้อนนี้ขนาดหนัก เหมือนกับถูกราดด้วยน้ำร้อน, เป็นโรคเส้นประสาท, เป็นบ้า จนกระทั่งตายไปก็มี; ก็เข้าใจว่าธรรมะไม่ช่วย. ที่จริงเขาเป็นคนที่ไม่รู้จักรักรวมะ ไม่สนใจธรรมะ; คือเข้าใจธรรมะผิด ๆ กลับกันเสียหมด; แล้วให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะอย่างยิ่ง. เมื่อหนุ่ม ๆ

แรก ๆ นี้ ไม่ศึกษาธรรมะเลย ; แล้วจะมาให้ธรรมะช่วยก่อนจะตายนี้ ธรรมะช่วยไม่ทัน, หรือว่าเมื่อเรื่องมันเกิดมากแล้วจะมาหาธรรมะ มันไม่มีทางจะช่วยได้ทัน.

คนที่ เป็นโรคเส้นประสาทนี้ เราจะพูดธรรมะให้เขาเข้าใจนั้นไม่ไหว; เขาเข้าใจไม่ได้. เขากำลังเป็นโรคเส้นประสาทขนาดหนักเสียแล้ว แม้ว่าเราจะช่วย ก็ไม่สามารถจะช่วยให้เขาเข้าใจธรรมะได้, เราไม่สามารถเอาธรรมะช่วยเขาได้; เพราะเขาไม่สนใจเมื่อเขายังสบายดีอยู่. หรือว่าเมื่อเขาสบายดีอยู่เขาไม่สนใจธรรมะ จะไปให้ธรรมะช่วยเมื่อเขาเจ็บไข้จะตายลง; นี่ทำไม่ได้; แม้จะป้องกันก็ไม่ได้เสียแล้ว. ทางที่ดีต้องมีธรรมะให้เพียงพอที่จะป้องกันโรคทางจิต ป้องกันโรคทางประสาทได้เสียก่อนแล้ว เราจะเป็นคนที่มีสุขภาพดีทั้งทางกายทางใจ; แม้จะแก่แล้วจะไม่คร่ำครวญไม่หลงไหน จะมีสติสัมปชัญญะดี จนกระทั่งดับจิตในวาระสุดท้าย.

จงพยายามให้ความยุติธรรมแก่ธรรม

ขอให้เข้าใจ และให้เตรียมพร้อมที่ถูกต้อง; แล้วอย่าไปโทษกันว่า : ธรรมะไม่ยุติธรรม ในเมื่อตัวเองยังไม่ยุติธรรม, ให้ความไม่เป็นธรรม, หรือว่าเนรคุณธรรมะ; พูดกันอย่างนี้ดีกว่า.

ปาฏิโมกข์ธรรมะประจำสัปดาห์ของเราในวันนี้ ว่าด้วยเรื่องคนกำลังทำความยุติธรรมให้แก่ธรรมะ, ธรรมะนี้เป็นผู้ที่ได้รับความเนรคุณ หรือความยุติธรรมมากที่สุดกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก. ที่คนได้รับความไม่เป็นธรรม ยังไม่มากเท่าธรรมะได้รับความไม่เป็นธรรม มากกว่าในกรณีไหน ๆ หมด. นี่จะต้องระวังให้ดี ; ว่าโลกนี้จะเป็นไฟลุกขึ้นมาสักวันหนึ่งก็ได้ ในเมื่อคนยังให้ความยุติธรรมแก่ธรรมะอยู่อย่างนี้ ซึ่งเป็นมากเข้าในหมู่มสัตว์ทั้งหลาย.

ผู้ที่ยังไม่เคยมาอยู่สวนโมกข์ เรื่องที่พูดมาแล้วก็ไม่ได้ฟัง, บางเรื่อง อาจจะไม่ตรงความประสงค์ หรือความต้องการที่ฟังก็ได้. แต่เมื่อได้ฟังแล้วโดยมาก ขอให้เขาไปคิดดูบ้าง. ถ้าหากใครรู้สึกว่กรรมะไม่ช่วย ก็ทำให้ช่วย ดึงให้ช่วย ; แต่ต้องนึกถึงตัวเองก่อน ว่าตัวให้ความยุติธรรมแก่สิ่งเหล่านั้นเพียงพอหรือไม่. อย่าไปโทษบุญ โทษกรรมะข้างเดียว, ต้องโทษตัวเองว่าให้ความยุติธรรมแก่กรรมะ และรู้จักผลบุญถูกต้องแล้วหรือยัง ?

เรื่องการทำบุญนี้ ก็ต้องรู้จักเลื่อนชั้นกันบ้าง; ทำบุญเข้าข้างตัว เห็นแก่ตัว บุญก็ไม่ช่วยอะไรได้มากนัก, จะช่วยได้นิดหน่อย ไม่ใช่ไม่ช่วยเลย; แต่จะไม่พอ ไม่พอที่จะดับกิเลส ดับความทุกข์ที่เป็นไฟในจิตใจ. **ทำบุญเอาสวรรค์นี้ ไม่ดับกิเลสได้มากเหมือนเมื่อทำบุญเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว; ถ้าเราทำบุญเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว แล้วดับกิเลสไม่ได้; ดับร้อนได้ง่าย. เราทำบุญเอาสวรรค์-วิมาน เอกามสุขในในสวรรค์อย่างนี้ ดับกิเลสไม่ได้; ฉะนั้น ความร้อนในตัวจึงมีมาก ด้วยกิเลส. ขอให้พิจารณารู้จักเลื่อนชั้นกันเสียบ้าง ในเรื่องทำบุญของทายกทายิกานี้.**

การทำบุญที่เป็นการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันนั้น เราเลื่อนขึ้นมาเสียบ้าง จากทำบุญเอาหน้าเอาตามีเกียรติ, แล้วก็เลื่อนขึ้นมาคือทำบุญเอาสวรรค์ แล้วก็เลื่อนขึ้นมาอีก เป็นทำบุญเพื่อทำลายกิเลสในภายใน. ถ้ามาถึงขั้นนี้ ธรรมะช่วยได้แน่. **ถ้าทำบุญถึงขั้นที่ว่า เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวเองเสีย โดยไม่มีเรื่องตัวกู-ของกูอะไรขึ้นมา; ทำได้อย่างนี้ธรรมะช่วยได้. แต่ถ้าเป็นเรื่องทำบุญเอาหน้า ทำบุญเอาสวรรค์ นั้นไม่แน่. ถ้าทำบุญไปช่วยให้กิเลสมากกว่าเดิม; บางทีก็ร้อนมากกว่าเดิม; ที่ไม่ได้ตั้งใจ ก็ยิ่งร้อนใหญ่ยิ่งขึ้น เพราะเพิ่มความทุกข์ขึ้นอีก; หวังว่าจะได้มาก กลับไม่ได้แบบนี้, หรือคิดว่าทำบุญแล้วจะรวย แล้วกลับไม่รวย, ก็ยิ่งเป็นทุกข์มากขึ้นไปกว่าที่แรกอีก. ถ้าทำบุญโดยทำลายความเห็นแก่ตัว ทำลายกิเลสได้**

จะยิ่งสบายใจมากขึ้น ๆ; เมื่อไม่หวัง ไม่อยาก ไม่อะไรมากเกินกว่าที่จำเป็น ก็ไม่ยุ่งมาก.

ในที่สุด ขอให้กล้าคิดว่า เราทำบุญนี้ไม่เอาอะไรเลย, **ทำบุญให้ผู้อื่น คือทำบุญนี้บำรุงศาสนาไว้** ศาสนามีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นเถอะ ทำให้มีการศึกษาเล่าเรียน ประพฤติปฏิบัติในศาสนาที่อยู่ แล้วก็ประโยชน์แก่คนทุกคนในโลกเถอะ; เราไม่ประสงค์อะไร ก็ยิ่งสบาย. แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีใครกล้าคิด; มีแต่คิดจะเอาอะไรเป็นผล เป็นกำไร เป็นวัตถุสิ่งของ เป็นความสุขทางโลก ๆ นี้ให้มากยิ่งขึ้น ๆ ยิ่งขึ้นทั้งนั้น; ในโลกนี้จึงไม่ดีขึ้น ความเป็นอยู่ทางจิตใจ ทางวัตถุก็ไม่ดีขึ้น, อุบาสก อุบาสิกา ภิกษุสามเณรก็ไม่ดีขึ้น, **เรื่องร้าย ๆ ที่ไม่ควรจะมีในวัดก็จะมีในวัดเหมือน** **กะที่มีอยู่แก่ชาวบ้านฆราวาสนอกวัด.** พวกที่เขามีปัญญาเขาก็ดูหมิ่นพวกพุทธบริษัท, เขาไม่ยอมให้มี พวกพุทธบริษัทชนิดพรรคนี้กัน. นี่ก็แปลว่าเราช่วยกันทำลายศาสนาเสียเอง เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ศาสนาจะเสื่อมหรือศาสนาจะเจริญก็เพราะพุทธบริษัท ๔ นี้แหละ ทำผิดหรือทำถูก. มันควรจะทำให้ถูกโดย **ให้ความ**
เป็นธรรมแก่ธรรมะ

นี้ค่าแล้ว จะไปดูการฉายภาพสไลด์กันก็ไปได้.

ธรรมปาฏิโมกข์

๘. การงานเป็นการปฏิบัติธรรม

วันที่ ๙ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ ตรงกับวันพฤหัสบดี ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม

วันนี้ เป็นวันที่ ๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๐ จะพูดเรื่องอะไรกันดี. ตามที่เราเคยตั้งใจกันว่า ทุก ๆ วันพระ เราจะพูดธรรมะกันที่ ตรงนี้, ที่หน้าตึก โรงมหรสพทางวิญญานนี้เราเรียกว่าปาฏิโมกข์ธรรมะ. ซ่อนี่อย่าลืมเสีย ทุก ๆ องค์อย่าลืมเสีย. ทุก ๆ วัน อุโบสถหรือวันธัมมัสสวนะนี้ **ถ้าไม่มีอุปสรรค เรามี ปาฏิโมกข์ในทางธรรมะลงเดือนละ ๔ ครั้ง, ปาฏิโมกข์ ทางวินัยมีเดือนละ ๒ ครั้ง** สำหรับปาฏิโมกข์ทาง ธรรมะนี้ ควรจะพูดเรื่องที่เป็นหลักเป็นฐาน เป็น ความสำคัญ พอที่จะเรียกว่า ปาฏิโมกข์, แล้วก็ต้อง เป็นเรื่องที่ไม่ได้ ต้องพูดซ้ำกันอยู่บ่อย ๆ ย้ำกัน อยู่บ่อย ๆ, ขยายความกันอยู่บ่อย ๆ.

ทำงาน เป็นการปฏิบัติธรรมก็ได้

เรื่องที่สำคัญที่สุดก็มีไม่กี่หัวข้อ; บางหัวข้อก็ชัดเจนเพียงพอ เรารู้กันเข้าใจกันดีแล้ว; แต่บางหัวข้อรู้สึกว่าจะยังไม่รู้ : โดยเฉพาะหัวข้อที่ว่า “**การทำงานคือการปฏิบัติธรรม**” นี้ก็เป็นหัวข้อที่สำคัญที่สุด, และโดยเฉพาะสำหรับเราที่อยู่กันที่นี่ ยิ่งมีความสำคัญมาก. พวกอื่นเขาแยกการปฏิบัติธรรมะออกจากการทำงานจนถึงกับว่า การงานรวมกันไม่ได้กับการปฏิบัติธรรม; แม้ในหนังสืออย่างเช่นหนังสือวิสุทธิธรรม หรืออรรถกถาจำพวกเดียวกันนั้น ก็จัดการงานไว้เป็นปลีก คือเป็นอุปสรรค; หรืออย่างน้อยก็เป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยวขัดขวาง ทำให้ล่าช้าแก่การปฏิบัติธรรม; แต่ที่นี้เรากลับพูดว่า **ตัวการงานคือตัวการปฏิบัติธรรม**. ใครฟังดี ฟังรู้ ก็ฟังเข้าใจถูก ถ้าฟังไม่ถูกก็แปลว่า ไม่รู้.

ถ้าถือตามอรรถกถาเหล่านั้น ก็แปลว่าเราจะทำงานให้เป็นการปฏิบัติธรรมไม่ได้เพราะเป็นข้าศึกแก่กัน. แต่ผมขอยืนยันว่า “**การทำงานคือการปฏิบัติธรรม**” อยู่เสมอ, แล้วก็ถือหลักอันนี้มาเสมอตลอดเวลา ตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีจนกระทั่งบัดนี้ ; เราควรจะสนใจกันไว้บ้าง.

ที่นี้ มาคิดเสียว่า โดยเฉพาะพวกเรามีหลักกันอย่างไร คนอื่นเขามีหลักตรงกันข้าม จะเข้าใจว่าอย่างไร? พวกอื่นเขาว่า เมื่อปฏิบัติธรรมแล้ว ไม่ทำอะไรเลย แม้แต่หนังสือก็ไม่อ่าน, ไม่มีอะไรที่จะทำได้นอกจากปฏิบัติธรรม, ไม่ว่าในวิธีนั่งหลับตาภาวนายุบหนอพองหนอ หรืออะไรก็สุดแท้; นี่ก็เป็นเรื่องถูกของเขา ไม่ใช่เราจะหาว่าเขาผิดหรืออะไร. มันเป็นเรื่องถูกของเขา, ถูกอย่างของเขา, ถูกเพื่อพวกของเขา; ส่วนเรานี้ก็มีอย่างของเรา. **ใครจะถูกจะผิดก็ต้องแล้วแต่ใครจะชอบอย่างไร.**

ผมมีหลักมาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที ตั้งแต่ก่อนมีสวนโมกข์ หรือเริ่มมีสวนโมกข์ จนกระทั่งบัดนี้ว่า : **การงานคือการปฏิบัติธรรม หากเป็นงานที่จัดไว้ดี ที่จัดไว้ถูกต้อง ย่อมไม่เป็นอุปสรรค ไม่เป็นปลิตุต่อการปฏิบัติธรรม**” แล้วแต่ความสามารถของผู้คน; ฉะนั้นผมจึงมีการทำงานเรื่อยมาไม่มีหยุดไม่มีหย่อน จนรู้สึกอยู่ว่าทำอะไร ๆ เองตลอดมา ไสกบไม้เอง ขึ้นหลังคาเอง ทำอะไร ๆ เองทั้งนั้น. ตั้งแต่แรกมีสวนโมกข์ ไม่มีใครช่วยทำให้มากมาย จนกระทั่งมีคนมาช่วยทำให้ เราก็ยังทำด้วย, จนกระทั่งบัดนี้ ก็ยังมีการกระทำการงานอยู่เรื่อย ๆ, การค้นคว้า การเขียนหนังสือ การเตรียมปาฐกถา การไปพูดก็เป็นการทำงานเหมือนกัน; ก็ทำเรื่อยมาจนบัดนี้.

เมื่อเรามีวิธีเฉพาะอยู่อย่างนี้ แต่คนอื่นเขาติเตียนว่าไม่ถูก; ต้องไปนั่งหลับตาภาวนาอย่างเดียว; ใครรู้สึกอย่างนั้น เขาก็หนีไปเอาอย่างนั้น. แต่ถ้ามาดูผลกันแล้วก็รู้สึกว่า **เรายังมีความแน่ใจว่าแบบนี้ : ปฏิบัติธรรมคือการงาน, หรือการงานคือการปฏิบัติธรรม นี้ยังถูกต้องอยู่.** ถ้ามีสักกระยะหนึ่ง ที่จะต้องปลีกตัว เก็บตัวเป็นระยะสั้น ๆ ก็มีเหมือนกัน เป็นระยะเป็นคราว ๆ; แต่จะเก็บตัวตลอดปี หรือตลอดชีวิตนี้เป็นไปไม่ได้ที่จะถืออย่างนั้น; เพราะไม่มีประโยชน์อะไร.

นำคิดว่า ชีวิตนี้ทั้งชาติควรทำอะไรหรือไม่

ที่จริงควรจะต้องคิดปัญหาข้อใหญ่เสียก่อนว่า **ชีวิตทั้งชาตินี้จะเอาไปใช้ทำอะไร?** เวลาและชีวิตทั้งชาติ ๆ นี้เราจะเอาไปใช้ทำอะไร? แล้วจะนั่งหลับหูหลับตาใช้เวลาอยู่อย่างนี้หรือ ? ถ้าเขาชอบก็อิสระเป็นสิทธิเสรีภาพที่เขาจะทำอย่างนั้น. แต่ฝ่ายเรานั้น อยากจะให้ได้ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ไม่มีประโยชน์ฝ่ายไหนเสียไป : ก็โดยวิธีที่ว่า **การงานคือการปฏิบัติธรรม;** เพราะว่าเราทำมาเรื่อย ๆ เรื่อย ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี หรือตลอดชีวิตก็ทำมาได้มาก, ทำประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ได้เยอะแยะได้มากมาย

หลายอย่าง ยิ่งกว่าจะไปนั่งหลับหูหลับตาภาวนาทำเคร่ง ๆ เหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อหรืออะไร ทำนองนั้น; แล้วไม่มีทางทำประโยชน์ใครได้เลย ในทางฝ่ายวัตถุนี้. แต่เขาก็จะอ้างว่า เขาทำอย่างนั้นเป็นการปฏิบัติการศึกษาธรรมอย่างสูง ไปสอนคน; ก็ถูกของเขา เหมือนกัน. แต่เราคิดว่าเรายังอยากจะได้กำไรมากกว่านั้น.

การทำอย่างที่เขาทำ เราก็จะทำเหมือนกัน ทำให้ครบให้เต็มเหมือนอย่างที่เขาทำ; แต่เราก็ยังทำประโยชน์ทางวัตถุ หรือยังเนื่องด้วยวัตถุ, หรือทำประโยชน์ผู้อื่น ที่เนื่องด้วยวัตถุหรือไม่ใช่วัตถุก็ตาม, อีกส่วนหนึ่ง; ซึ่งจะมีมากไม่มีที่สิ้นสุด. **เราทำอยู่เองใช้เองอะไรนี้ ไม่เท่าไรก็มีครบก็เหลือใช้; แต่ที่จะทำให้ผู้อื่นนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด.** เพราะฉะนั้นผมจึงทำทุกอย่างไม่ว่าอะไรเคยทำทุกอย่าง : เช่นบางคราว ทำคล้าย ๆ กับว่าชาวบ้านชาติเตียน หว่านเป็นอาบัติบ้าง เป็นอะไรบ้าง, โภยดินโภยทราย เลื่อยไม้เคยทั้งนั้น, กวาดถนนก็เคย, กวาดคลองก็เคย, ทำอะไรที่เขาทำกันเพื่อประโยชน์รวมๆ เคยทั้งนั้น. เขาหาว่าเราเป็นต้นเหตุ ให้ต้นไม้ถูกตัด ให้ดินถูกขุด, เราต้องเป็นอาบัติ ก็ตามแต่เขาจะว่า. คราวหนึ่งไปแต่งคลองตั้งเจ็ดวันเจ็ดคืน นอน ค้างทำอยู่ที่นั่น ต้นไม้ถูกตัดจนคลองโล่ง เรือไปได้. ต้นไม้ถูกตัดนับได้ไม่รู้กี่ร้อย กี่พันต้น; คนเขาบอกว่า เพราะผมเป็นเหตุทำให้พวกเขาชาวบ้านเขาไปตัด; อย่างนั้น ก็ตามใจเขา. ผมถือว่าคลองนั้นเป็นทางลัด ทำแล้วได้ประโยชน์ยิ่งกว่าไม่ทำ; เพราะเป็นหนทางลัด.

เราถือว่า การงานคือการปฏิบัติธรรม นี้ก็เป็นวิถีทางลัด : **ลัดรวดเดียว ทั้งประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่น**, ลัดรวดเดียวถึงธรรมะสูงสุด เลยสอบไล่เสร็จไปในตัว, มันมีการสอบไล่ด้วย. ส่วนที่เขาเขียนไว้ในหนังสืออรรถกถามีเหมือนอย่างที่ว่า : คนอยากจะเรียนกัมมัฏฐาน แล้วก็ยังเป็นห่วงการงานเรื่องอะไรก็ตาม ยังต้องสร้างโบสถ์สร้างวิหาร สร้างอะไรต่าง ๆ แล้ว; ปฏิบัติไม่ได้ ใจยังเป็นห่วงอยู่;

ก็เป็นเรื่องน่าฟัง. แต่สำหรับเราก็ตลุดลงไปเลยในการงานนั้น; ให้ตัวการงานนั้นเป็นตัวการปฏิบัติธรรมเสียด้วย; ไม่รู้ว่าของใครจะถูกกันแน่. แต่ว่าที่เห็นได้ง่าย ๆ นั้นก็คือ ตลอดชีวิตหลายสิบปีนี้ ควรจะมีอะไรที่เลื่อนขึ้นไป เหมือนกับทำพร้อมกันไปได้กับการงาน; ถ้าใครมัวนั่งหลับตาภาวนาอยู่ตลอดหลายสิบปี ตลอดชีวิตนี้ ก็ไม่ได้ทำอะไรเลย.

ทำงานคือการปฏิบัติธรรมเป็นเรื่องใหญ่

ที่ว่าการทำงานเป็นการปฏิบัติธรรมขึ้นมา **นี้** ตามความคิดของเรานั้น, ได้มองดูแนวปฏิบัติใหญ่ ๆ อยู่บางแนวหรือหลายแนว จึงถือเป็นแนวปฏิบัติธรรมไปตั้งแต่เริ่มแรก : เริ่มต้นฟิตร่างกายให้แข็งแรง เหมือนพวกโยคีเขาฟิตร่างกาย; แต่แทนการทำโยคะ เราทำงาน; ร่างกายแข็งแรงมันก็เป็นหะระโยคะไปได้. **ทำให้ร่างกายแข็งแรงเข้มแข็งเป็นหะระโยคะ** นี้พวกโยคีเขาเรียก; และถ้าหากว่าการทำงานนั้นไม่เป็นประโยชน์แก่ร่างกายตนเลย เป็นโยคะล้วน ๆ มันก็เป็นกรรมโยคะแล้ว อีกประการหนึ่งเข้าใจว่าไม่มีใครสอน ให้ทำหน้าที่ ทำอะไร โดยไม่หวังตอบแทน; แล้วก็**ทำประโยชน์ผู้อื่นด้วยการอธิษฐานจิต ว่า จะไม่เอาอะไรตอบแทน** : ไม่ยอมรับการตอบแทน กระทั่ง ไม่กินอาหารที่ได้มาจากภาวะที่เป็นการตอบแทน. ถ้าเป็นเรื่องตอบแทนแลกเปลี่ยนอย่างนั้นละก็ การทำงานนั้นก็**เป็นค้าขาย เป็นการซื้อขาย** เป็นเรื่องรับทั้งสิน. ถ้ากินตามธรรมดา เขาถวายตามธรรมดา **ไม่ถือว่ามีลักษณะเป็นการตอบแทนให้.**

อันนี้ไม่ใช่เล็กน้อย ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย **ไม่ใช่ธรรมะชั้นต่ำด้วย; การเสียสละทำประโยชน์ออกไปเหมือนกับเครื่องจักร,** ทำงานเหมือนเครื่องจักรไม่หวังจะเอาอะไรตอบแทนมา, **นี้เรียกว่าไม่ใช่ธรรมะชั้นต่ำ จะต้องหักกันมาก** เหมือนกัน. และส่วนมากที่เราเห็น ๆ กันอยู่ ก็ทำงานหวังตอบแทนทั้งนั้น กล่าวคือ

ทำหน้าที่สำเร็จก็ด้วยว่าได้รับสิ่งที่เขาเรียกกันว่า สิ้นน้ำใจ กำลังใจนี้; มีฝ่ายหนึ่งเป็นผู้คอยชม. ทุกคนแม้ไม่หวังเงินหวังของ ไม่หวังให้เขาตอบแทน ก็หวังให้เขาชม; นี่คือการตอบแทน. อย่างนั้นเป็นโยคีที่เลวมาก ใช้ไม่ได้, ที่ทำเพียงให้ใครออกปากชมหรือนึกชมอยู่ในใจก็ตาม แต่รู้ว่าเขาชม ก็มีกำลังใจทำซึ่งขงขึ้นมา ทำอะไร ๆ ได้ทั้งนั้น. นี่เป็นโยคีที่เลวมาก; ไม่มีกรรมโยคะ, ต้องไปสอบไล่วัดตัวเสียใหม่ตามแนวปฏิบัติคือ :-

อันดับ ๑ ทำให้ร่างกายแข็งแรง. อันดับ ๒ ทำเพื่อเสียสละความเห็นแก่ตัว. อันดับ ๓ เพื่อต่อสู้กิเลส หรือสอบไล่ตัวเอง ในการต่อสู้กิเลสที่ละเอียดยิ่งขึ้นไป.

โดยเฉพาะอันดับ ๒ และ ๓ จะเป็นโอกาส : คือในขณะที่ทำงานก็มีหลายคนทำรวมกันกับบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ หลายคน; นั่นเป็นโอกาสที่จะเกิดกิเลส, พอเข้าใกล้บุคคลที่ ๒ ที่ ๓ เป็นโอกาสให้เกิดกิเลส. ถ้าเป็นคนมีนิสัยยกหูชูหางอยู่ในใจมาแต่เดิมละก็ ไม่ว่าเข้าใกล้ใครละ จะต้องเกิดกิเลสอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ปรียายใดก็ปรียายหนึ่ง, ไม่ปริมาณใดก็ปริมาณหนึ่ง เป็นแน่นอน.

กิเลสมันมีอยู่แล้ว มันเกิดพอกพูนขึ้น สุมสูงมากขึ้น; ดูที่เป็นจริงกันดีกว่า; ถ้าว่าตาเห็นรูปหูฟังเสียง จมูกได้กลิ่น ฯลฯ นี้ ให้สังเกตกันจริง ๆ เถอะ : ตามเห็นรูป, เห็นรูปคนที่ตัวเกลียด คนที่ตัวไม่นับถือ เห็นรูปคนที่ตัวไม่รักอย่างนี้; แล้วจะเกิดอะไรขึ้นมาในใจของคนนั้น? เมื่อสักว่าได้ฟังน้ำเสียงซึ่งอยู่คนละฝา คนละด้านนี้ พอได้ยินน้ำเสียงคนที่ตัวไม่นิยมนับถือ ไม่รักไม่ชอบ อย่างนี้จะเป็นอย่างไรบ้าง? เพราะว่าถึงแม้คนที่ชอบที่รัก ที่อะไรก็ตาม แต่ฟังซ้ำ ๆ ซาก ๆ เข้า มันก็มีเรื่องกระทบกระทั่ง ทำให้เกิดความเกลียดความอิดหนาระอาใจเป็นธรรมดา.

พอเข้าใจบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ นี้ **นิสัยที่จะเด่นกว่าคนอื่น จะดีกว่าคนอื่น ย่อมมียอมแสดงออกมา**. ก่อนนี้เก็บไว้ เดี่ยวนี้แสดงออกมา; แล้วถ้าควบคุมไม่ดี มันก็มากขึ้นไปอีก เจริญงอกงามขึ้นไปอีก. นี่เป็นตัวอย่างชนิดที่จะเห็นได้ว่าการที่ทำลงไปจริง ๆ กับการที่คิด ลำพังแต่คิด ๆ อะไรมันต่างกันมาก.

บางคนคิด **รู้สึกด้วยจิตใจ** ว่าการเป็นผู้เสียสละเพื่อเห็นแก่ผู้อื่นนั้น รู้สึกว่าเป็นของ**ทำได้ง่าย** แล้วเขาก็มีนิสัยอย่างนั้นจริง ๆ; แต่พอไป**ทำเข้าจริง ๆ มันทำไม่ได้** มันถอยหนี, วิ่งหนีผละหนี.มันผิดกัน ที่ว่าคาดคะเนเอา กับโดนเข้าจริง ๆ : การคิด คิดว่าเราทนร้อนได้ ทนหนาวได้ ทนหิวได้อะไรอย่างนี้ ไม่จริงหรอก; จนกว่าจะลองจริง ๆ จึงจะรู้ว่าทนได้หรือไม่; แล้วส่วนมากก็ทนไม่ได้.

เรื่องที่คิดคาดคะเน กำหนดตั้งใจ เรื่องพรรค์นี้ยังไม่ใช่ความจริง; มันต้องไปลงมือ**ทำเข้าจริง ๆ ลงมือทำจริง ๆ จึงจะรู้ว่า เรานี้เป็นผู้เสียสละเพื่อผู้อื่นหรือไม่**? เรายังเป็นคนมีใจคอกบฏหรือไม่? ในเมื่อเข้าใจบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔, แล้วก็เมื่อทำอะไรกันไป ชักจะเกิดเกลียดน้ำหน้าใครบางคนเข้าบ้างหรือไม่? ถึงแม้จะไม่พูดปริปากอะไรออกมา แต่ถึงกับหอบงานหนีไปทำเสียคนเดียว; แม้เพียงไปเสียอย่างนี้ก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน. อาการอย่างนี้ ถ้ามองอีกแง่หนึ่งก็เป็นเรื่องอุปสรรคแก่การปฏิบัติธรรม; ถ้ามองในอีกปริยายหนึ่งกลับกันเสีย ก็เป็นตัวการต่อสู้เพื่อการปฏิบัติธรรม, หรือ**เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการต่อสู้**.

คนจำนวนหนึ่ง โดยมากชอบสุขสบาย หรือสำรวย นี้เขาคิดว่าเขารักษาศีลอยู่ได้จริง;แต่เขาทำในมุ้ง, แล้วเขานอนในมุ้ง, หรือเขาอยู่ในห้องที่ยุ่งเข้าไม่ได้. คนที่อยู่กับยุ่งจริง ๆ ไม่ตบยุ่ง,นั่นถึงจะเป็นคนจริงกว่า; ถ้าอยู่กับยุ่งให้ได้ นี่จึงจะอยู่อย่างที่ทำให้เป็นการปฏิบัติธรรมได้จริง.

ผมไม่กางมุ้งตลอดปี ๆ เรื่อยมา ข้านี้เพื่อวัดตัวเองดูด้วย ว่า ลองอยู่อย่างนี้ มันจะเป็นอย่างไร. บางทีคิดไปว่า เราจะสร้างความต้านทานในเลือดในร่างกายนี้ ต่อผู้ยุ่ง : ยุงกัดก็ไม่เจ็บแม้มีเชื้อมาเลเรียมาก็สู้ได้, เชื้อมาเลเรียไม่สามารถจะพิกตัว ขึ้นมาในเลือดของเรา, เพราะมีเชื้อต้านทานอยู่เสมอ. คิดอย่างนี้ไม่ใช่ธรรมะ, ถ้าคิดอย่างนี้ก็ไม่ใช่ธรรมะ. อย่างธรรมะนั้นก็ต้องเพื่อจะวัดดูว่าจะทนได้หรือไม่ ? มีเมตตา กรุณา หรือว่า ไม่เมตตา กรุณา? มันเป็นเรื่องพรรค์นี้ในอีกแง่หนึ่ง ; มันเป็นเรื่องทดสอบชนิดนี้. การทำงานมันทำให้เหนื่อยให้ลำบากเป็นการทดสอบ ในข้อนี้ด้วย.

การทำงานและผลของการทำงานในอันดับ ๓ ที่ว่ามันเป็นการศึกษาด้วย อันได้แก่เรื่องทำลายตัวกู-ของกู นี่เป็นตัวปฏิบัติธรรมแท้ ๆ อย่างสูงสุด; พวกที่ ไปนั่งหลับตาอยู่คนเดียว ไม่มีโอกาสที่จะผ่านหรือจะทำจริงได้. ถ้าเราจะไปทำ ทุกกิริยาอย่างพวกเดียรฉัตร หรือพระพุทธรเจ้า ก็คงจะดีเหมือนกัน; แต่ผมว่าสู้เอาไป ใช้ในการทำงานไม่ได้, ไปใช้ในการทำงานให้เป็นประโยชน์เป็นอะไรขึ้นมาแก่ศาสนา แก่เพื่อนมนุษย์. แทนที่เราจะไปทำทุกกิริยาเฉย ๆ นั่งดูแรงงานที่เสียไป ๆ; ก็เปลี่ยนเป็นเอามาใช้เป็นแรงงานที่เป็นประโยชน์ เป็นอนุสาวรีย์ เหลืออยู่ไว้ใน โลกนี้จะดีกว่า; และก็ไม่ต้องสร้างอนุสาวรีย์อื่นอีกแล้ว; แล้วก็ไม่ต้องมีใครรู้ ไม่ต้องมีใครชม ไม่ต้องมีใครชอบใจ เรารู้คนเดียวก็พอ ว่าได้ทำอะไรไว้.

ขอให้ทบทวนดูเถอะ เรื่องการงานคือการปฏิบัติธรรมนี้ ข้อแรกทำให้ ร่างกายแข็งแรงเข้มแข็ง. ข้อที่ ๒ ทำให้เราฝึกฝนการเสียสละเพื่อผู้อื่น อย่างนี้เป็นรากฐานที่ดีที่สุดที่สุดของการปฏิบัติธรรมะเพื่อทำลายตัวกู ของกู. ข้อที่ ๓ เป็นการต่อสู้รบรากับกับตัวกู-ของกูนี้ ทุกแบบทุกอย่างทุกวิถีทางทุกแง่ทุกมุม. อย่างน้อยมี ๓ อย่างเป็นผลขึ้นมา ไม่มีอะไรที่ล้ำค่ากว่านี้. ถ้ามีก็เป็นข้อปลีกย่อย. นี้เรียกว่า

ทางลัด; รวบรวมประโยชน์หลายอย่างเข้าไว้ด้วยกัน, แล้วทำได้ในคราวเดียวกัน. ลองคิดดูจะมองเห็นว่า น่าจะพอใจ กว่าที่จะทำงานอย่างเดียว แล้วไม่มีการฝึกฝน อย่างนี้, หรือไปนั่งหลับหูหลับตาอย่างเดียว ไม่มีการงานเลย อย่างนี้เป็นต้น.

ขณทำงาน ต้องตรวจสอบจิตใจไปด้วย

ที่นี่ เรามองดูที่วัดทั่ว ๆ ไปหลาย ๆ วัดก็มีการงานเหมือนกัน, เหน็ดเหนื่อยมากที่บางวัดบางแห่ง; แต่สังเกตดูจะไม่มี ความมุ่งหมายในภายใน ไม่ได้มุ่งหมายอย่างลึกซึ้งที่เรากำลังพูด มันเป็นเรื่องทำงานเสียจริง ๆ; ถ้าอย่างนั้นยังไม่เป็นการปฏิบัติธรรม เพราะเขาไม่สนใจแก่การปฏิบัติธรรมจากการงาน. มีวัดหลายแห่งที่อาจารย์หรือศิษย์ช่วยกันทำการงานไม่ค่อยได้หยุดได้หย่อนแต่แล้วไม่เป็นการปฏิบัติธรรม; นี่ก็เพราะเหตุว่าไม่รู้และไม่ได้มุ่งหมายนั่นเอง. เมื่อเรารู้ความมุ่งหมายแล้วจึงพยายามจะรวมจะประสานมันเข้าไปด้วยกัน. เมื่อการงานเป็นการปฏิบัติธรรม; ผลในส่วนการงานก็ได้ ผลในส่วนการปฏิบัติธรรมก็ได้.

สิ่งที่ผมเป็นห่วงอยู่ และเอามาพูดในฐานะเป็นปาฏิโมกข์นี้ ก็ด้วยเห็นว่าพระเณรบางองค์จะไม่ทำอย่างว่า; จะทำแต่การงานโดยส่วนเดียว หรือว่าไม่สนใจที่จะใช้การงานนั้นเป็นบทเรียนทดสอบจิตใจ. หรือบางที่ถ้าร้ายกาจไปยิ่งกว่านั้นอีก เอากการงานนั้นเป็นเหตุให้สร้างกิเลส สร้างเวรสร้างภัย สร้างความอาฆาต สร้างอะไรต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นเสียอีก. เห็นได้จากการที่ไม่สมัครสมานสามัคคีกัน ชัดแจ้งชัดซากัน ด้วยจิตใจอย่างนี้ก็ไม่ผลดี; เป็นโยคีที่เลวอย่างนี้ ไม่มีอาการแห่งบุคคลผู้เสียสละ : ถ้าเสียสละแล้ว ต้องได้หน้า ต้องเอาหน้า ต้องให้คนรู้, อย่างนี้ คือโยคีที่เลวมาก. ในการเสียสละอะไรต้องให้คนรู้ ต้องให้คนชม นี่ไม่เรียกว่าเป็นการเสียสละ, อย่างนี้ไม่มีใครเขาถือว่าเป็นการเสียสละ, นอกจากคนชนิดนั้นคิดไปเองเท่านั้น.

การเสียสละที่แท้จริง ถ้าทำได้ต้องไม่ให้ใครรู้, ไม่ควรจะให้ใครรู้. การประพฤติปฏิบัติที่แท้จริงก็ควรจะไม่ให้ใครรู้, ไม่ต้องการให้ใครชม, ต้องการซ่อนไว้ไม่ให้ใครรู้ว่าปฏิบัติอะไร หรือสละอะไร. พยายามสละด้วยความบริสุทธิ์ใจ, ปฏิบัติด้วยความบริสุทธิ์ใจ, แล้วก็ยิ่งขึ้น ยิ่งขึ้น. ถ้าทำได้อย่างนี้ ไม่เท่าไรก็จะมีความก้าวหน้าสูงสุดในการปฏิบัติธรรม. การงานเป็นของเล็กน้อย เท่าชี้เล็บก็แล้วกัน; แม้จะสร้างอะไรได้มากมายใหญ่โต ที่เขาตีราคาให้มาก. ก็เป็นชี้เล็บก็แล้วกัน; แต่ตัวการปฏิบัติธรรมนั้นมันใหญ่เกิน มันใหญ่กว่า มันมีค่ามากกว่า.

ถ้าเราอยู่กับอย่างเราสมัยนี้ หมายถึงสมัยนี้ ในสถานการณ์อย่างนี้ ในสิ่งแวดล้อมอย่างนี้ในโลกนี้ในประเทศไทยอย่างนี้; ผมว่าหลักที่ถือว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรมนี้ ถูกต้องที่สุด เหมาะสมที่สุด และก็ไม่เสียหายทั้งทางโลกทางธรรม. แล้วจะต้องระวังให้ดี ๆ, ระวังให้ดี ๆ แล้วต้องมีความบริสุทธิ์ใจ; พลาดไปก็กลับตัวทันที, ผิดไปกลับตัวทันที. ระวังให้มาก ถ้าซนหมกตองเอาไว้ก็คือการสร้างอ้าวะ ในการผูกอาฆาต ในการยกหูชูหาง ในการอะไรต่าง ๆ อัดอยู่ในใจ เหมือนกับจะระเบิด; อุดส่าห์ปกปิดไว้ด้วยความสงบด้วยความเสียม; น้ำมันเป็นเรื่องที่ละเอียดสุขุม จะเรียกกันว่าเป็นเรื่องเทคนิคส์. การงานคือตัวปฏิบัติธรรม, หรือปฏิบัติธรรมในตัวการงานนี้เอง เป็นของยากเป็นเทคนิคส์; ไปลองสังเกตดูก็จะรู้ว่ายาก; อะไรยิ่งยากนี้ ยิ่งเป็นทางทำให้เรามีการบรรลุธรรม, ที่เรียกว่าบรรลุธรรมได้เร็วได้สูงและได้ลึก.

การงานต้องเลือกให้เหมาะสมแก่ภาวะด้วย

ที่นี่ จะพูดมาถึงคำว่า “การงาน”; การงานนั้นคืออะไร? เราต้องรู้จักเลือก; ไม่จำเป็นที่จะต้องทำงานชนิดที่ไม่เหมาะสมแก่ภิกษุ; เราต้องเลือกงานที่เหมาะสมแก่ภิกษุ. ที่นี่คำว่า “ภิกษุ” นี้ใช้แก่คนทุกคนที่เข้ามาบวช ฉลาดก็มี

ไม่ค่อยฉลาดก็มี ไม่ฉลาดก็มี ใจก็มี บ้า ๆ บอ ๆ ก็มี; ฉะนั้นการงานจะเหมือนกันได้อย่างไร.

ผมไปดูที่วัดทิเบต ที่อินเดียทางดาจิลิงก็เข้าใจเรื่องทันที ว่าทำไมจึงอยู่กันได้ สังเกตว่าลามะนี้มีทุกแบบ เพราะฐานะไม่เหมือนกัน ซึ่งเป็นความจริง คนเราไม่เหมือนกัน. ลามะคือภิกษุ บางรูปมีหน้าที่หาฟืน ฝ่าฟืน และกวาดซี้เถ้าเท่านั้น, เทียวหาฟืนและฝ่าฟืนกวาดซี้เถ้า มีหน้าที่เท่านั้น; แต่เขาก็พอใจ และได้รับความเคารพนับถือเสมอกัน : เรียกว่ามีสมานสังวาสมีอะไรเสมอกัน, มีเกียรติเสมอกัน. ที่ทำหน้าที่สูงขึ้นมา บัดกวาดวิหารก็มี ต้อนรับแขกก็มี ศึกษาเล่าเรียนก็มี สอนก็มี ติดต่อประชาชนก็มี; เป็นผู้ที่เขาเรียกว่าเป็นลามะเสมอกัน

สิ่งที่เรียกว่าการงานนี้อย่าไปดูถูกเพื่อนกัน ถ้าเขาต้องทำงานชนิดที่เรียกว่าต่ำ ๆ ทรมาน ๆ ง่าย ๆ ง่าย ๆ ง่าย ๆ ไปดูถูกเขา ; เพราะว่าธรรมชาติสร้างเขามาให้มีสมรรถภาพเพียงเท่านั้น. นี้ระวังให้ดี; อย่าไปดูถูกเพื่อนคนนั้นเถรคนนี้ว่าบ้า ๆ บอ ๆ ทำงานอย่างเลว ทำอะไรอย่างไม่มีราคาเช่นนี้. ถ้าดูถูกเขาอย่างแยะ; ตัวผู้นี้ก็ผู้คิดนั้นแยะ.

ที่นี่ เราจะพูดกันให้เข้าใจได้ไหม? ในเมื่อพูดกับคนไม่ฉลาด คนบ้า ๆ บอ ๆ ให้เขาคิดว่านี่คือการปฏิบัติธรรม. นี้ก็ยาก ยากกว่าที่จะพูดกับคนฉลาดหรือมีปัญญาความคิด; เพราะฉะนั้นเราจึงลดลงไปว่า “ทำงานได้บุญ” ก็พอจะเข้าใจได้ง่าย ๆ ว่านี่ดีหรือได้บุญ; ก็ทำไปได้. แต่จะว่าเป็น “การปฏิบัติธรรม” นั้นคงจะเข้าใจยาก. ผู้ที่ทำหน้าที่ฝ่าฟืนกวาดซี้เถ้าอย่างเดียว หน้าตามอมแมม จีวรขาด กระรุ่งกระริงอย่างนี้ เขาย่อมเข้าใจยาก ว่าเป็นการปฏิบัติธรรม เขาไม่เห็น; ถ้าคนนั้นไม่มีปัญญาก็ได้แต่เชื่อว่า “ได้บุญ”, ก็รักษาความเชื่อนี้ไว้ ถือเป็นอุดมคติไปเลย ก็ดูสบายดี ไม่มีความทุกข์.

เรานั้น **ทำสิ่งที่เรียกว่าการงานตามความเหมาะสม**; พยายามเลื่อนให้มันมีประโยชน์กว้างขวางขึ้น มีแก่คนมากขึ้น ๆ ถ้าจะทำได้. ถ้าไม่อาจจะทำได้ก็ไม่ต้องเสียใจ; หากเสียสละแล้วก็เชื่อว่าเสียสละเท่ากัน เหนื่อยเท่ากัน; ถ้าไม่ยกหูชูหางแล้วก็มีค่าเท่ากัน สำหรับผู้ที่ทำนั้น.

ระวังให้ดี คนที่ทำงานทางหนังสือ **ทางสติปัญญาเฉลียวฉลาดนั้น** หูหามันจะยกออกมาเมื่อไรไม่ทันรู้; พวกฝ่าฟันนี้ไกล-ไกล-ไกลทีเดียวในเรื่องยกหูชูหาง. พวกทำหน้าที่เขียนอะไรอย่างนี้ต้องระวังให้มากที่สุด, พวกที่ขึ้นธรรมาสน์เทศน์ หรือไปเที่ยวปาฐกถามีชื่อเสียงมีอะไร นี่ยิ่งอันตรายที่สุด; ทุกอย่างทีกล่าวมาล้วนเป็นการงานเหมือนกัน. ขอให้พระเถระทุก ๆ รูปคิดให้ดี สังเกตให้ดี ระมัดระวังให้ดี **เจียมตัวให้ดี** เป็นคนไม่ประมาท; **อย่าอวดดีและอย่าพูดมาก** และอย่าแสดงอะไรให้มากยุ่งออกไป; **ยิ่งพูดมากยิ่งแสดงอะไร ๆ มากแล้วยิ่งเหลว.** ยิ่งมีความคิดเฟื่อง แล้วจะล้มเหลวมาก. นี้โดยหลักใหญ่ ๆ ก็เป็นอย่างนี้.

การทำงานทุกชนิดต้องใช้ธรรมะอย่างละเอียดสุขุม

ที่นี่ ก็มีเรื่องที่จะต้องขอยให้ละเอียดขึ้นไปอีก : การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง **ไม่ว่าการงานอะไรหมด ต้องการธรรมะละเอียดสุขุม**; แม้ที่สุดแต่ความระมัดระวังสติสัมปชัญญะอย่างนี้; คิดดูให้ดีมันก็ยาก เช่น บางคนเอาดินสอของผมไปเขียนแล้วไม่สวมปลอก ต้องเตือนตั้งหลาย ๆ ครั้ง. ลองคิดดูว่ามันหมายความว่าอะไร ? ถ้าเราเป็นคนมีระเบียบ หรือว่ารอบคอบเป็นปกติ ก็ต้องสวมปลอกดินสอทุกครั้ง ; แต่แล้วคนที่ไม่สวมปลอกดินสอให้เหมือนของเดิมเขา ก็เป็นคนที่ไม่รู้สึกว่าจะทำอย่างนั้นเป็นเรื่องใช้ไม่ได้; **ไม่รู้สึกว่าเป็นเรื่องเสียหาย** หรือไม่เป็นการปฏิบัติธรรม. เพราะฉะนั้นเขาจึงไม่ละนิสัยอันนี้ เพราะเห็นว่าเรื่องอย่างนี้เล็กน้อยไป : **ไม่สวม**

ปลอกดินสนี่ เล็กเกินไป เขาคิดอย่างนั้น. แต่ที่จริงไม่ใช่เรื่องเล็ก; **เรื่องไม่มีสติสัมปชัญญะไม่ใช่เรื่องเล็ก, เป็นเรื่องฉิบหายหมด, เป็นเรื่องไม่มีทางที่บรรลุมรรคผลนิพพานทีเดียว; เพราะว่า การบรรลุมรรค ผล นิพพาน มีรากฐานอยู่ที่สติสัมปชัญญะ, และที่จะไม่เกิดตัวกู-ของกู ไม่เกิดอะไรขึ้นมา นี้ อยู่ที่มีสติสัมปชัญญะทั้งนั้น.**

ความไม่มีสติสัมปชัญญะนี้กินความกว้าง; ถ้าไม่คิด ไม่นึก ไม่พิจารณา ไม่ระวัง ไม่รักษาไม่สำรวม ไม่อะไรหมด ถ้ามีช่องโหว่ขนาดนี้แล้ว ก็เป็นไปไม่ได้ ที่จะระวังตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจไม่ ให้เกิดช่องทางแห่ง ตัวกู-ของกู นั้น; ตัวกูของกู-มันก็ย่อมเกิดเรื่อย.

ในการทำงานนี้ ที่ผมเห็นอยู่ รู้สึกว่ามีอะไรที่ยังจะต้องทำให้ดีขึ้นได้อีกมาก : การใช้ของการรักษาความสะอาด การวางให้เรียบร้อย การเก็บให้ปลอดภัย การประหยัดแม้แต่สิ่งเล็กน้อย หินสักก้อนหนึ่ง ทรายสักกำมือหนึ่ง ถ้าประหยัดได้ก็เป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะ ยิ่งกว่าคนที่ไม่รู้สึก แม้น้ำกระป๋องหนึ่งนี้ ต้องใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด อย่างนี้จะเป็นคนที่มีสติสัมปชัญญะกว่าคนที่เร่รอน; คนบางคนอาบน้ำ ๑๐ ชั้น สำเร็จประโยชน์เกลี้ยงเกลาเนื้อตัวสะอาดดี, สำเร็จประโยชน์ในทางอาบน้ำ.แต่บางคนอาบน้ำ ๑๐๐ ชั้น ตักรดตุม ๆ ตุม ๆ เหมือนกับคนบ้า, **ไม่รู้ว่าจะรดทำไม เสียน้ำ รดน้ำตั้ง ๑๐๐ ชั้น หรือเขามีเหตุผลอย่างอื่น. นี่ว่าโดยทั่วไปตามปกติบางคนมีนิสัยเป็นอะไรเสียอย่างนั้น. แต่เขาก็ไม่คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ, ไม่คิดว่าเป็นเรื่องสำคัญ.**

จงระวัง ที่คิดว่าเป็นครูบาอาจารย์ต้องอาบมากกว่า, ต้องเอาความสะอาดมากกว่า, ต้องสำแดงเดชให้เห็น, ต้องอาบน้ำหมดเป็นโอง ๆ ให้ลูกศิษย์ตักมาให้, อย่างนี้มีอยู่ทั่ว ๆ ไป. ผมไปที่ไหนก็สังเกตเรื่องอย่างนี้ด้วยเสมอ : คนล้างเท้าก็

เหมือนกัน เปลี่ยนน้ำเป็นสิบ ๆ ชัน, ราด ๆ ราด ๆ ราด ๆ ทำคล้ายกับคนบ้า. ขอให้ระวัง, ระวังเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้ ; **ที่เห็นว่าเล็ก ๆ น้อย ๆ นี้แหละเป็นเรื่องใหญ่กว่าภูเขาเสียอีก,** ที่คนโง่เห็นว่าเป็นเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ กลับจะใหญ่กว่าภูเขาเสียอีก.

โอกาสที่จะปฏิบัติธรรมมีมากในการทำงาน

ในการทำงานนั้นยังมีช่องทาง มีโอกาส ที่จะปฏิบัติธรรมโดยละกิเลสที่เกิดขึ้นในลักษณะอย่างนี้มากมายเหลือเกิน, ที่ยกตัวอย่างมานี้เพียงเรื่องเดียวสองเรื่องเท่านั้น.

ยังมีอีกหลายสิบเรื่อง; **ไปไล่บัญญัติหาว่าชื่อธรรมะคุณเองก็แล้วกัน ว่าตนมีอยู่อย่างไหนบ้าง ในทางชื่อของกิเลส? :** อภิชฌาวิสมโลภะ โทสะ โภคะ อุปนาหะ มกฺขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะเยยะ ถัมภะ สारัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ; ลองไล่ไปซิ เรามีไหม? ลองไล่ไปตามลำดับชื่อธรรมะ; **แล้วต้องปฏิบัติได้ไปกระทั่งมีสติสัมปชัญญะ ชั้นดี โสรัจจะ กตัญญูกตเวที** ฯลฯ เริ่มแต่สติสัมปชัญญะหมวด ๒ ไปเลย, แล้วขึ้นหมวด ๓ เรื่อยไป, หมวด ๔ เรื่อยไป, ว่าได้มีอยู่เพียงไรอย่างไรหรือไม่ ที่จะต้องมีต้องทำ. ที่ถูกควรจะต้องปฏิบัติแบบนี้, แต่แล้วก็ละเลยเสียไม่ได้ทำ.

ที่กล่าวมานี้พอแล้วในเรื่องที่จะเรียน, **หัวข้อธรรมในหลักวิชาปริยัตินี้รู้มาพอสมควรแล้ว เหลืออยู่แต่ว่าทำกันหรือยัง;** แล้วโอกาสที่จะทำจะฝึกก็ไม่มี นอกจากในเวลาทีประกอบกิจการงาน; โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการงานที่ต้องประกอบด้วยบุคคลที่ ๒ บุคคลที่ ๓ ที่ ๔ ที่ ๕ คือหลาย ๆ คนรวมกันทำงานเกี่ยวข้อกัน. เดียวนี้กิจการงานของส่วนรวมเสียไปมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกิจการงานของรัฐบาล; พอไม่ชอบหน้ากัน ไม่อะไรกัน ก็แยกกันเสีย; ไม่ทำ, ไม่ทำงานตามหน้าที่. งานของรัฐบาลของส่วนรวม

ของประเทศชาตินี้เสียไป อย่างน่าใจหายทั่วไปทุกหัวระแหง ทุกหนทุกแห่ง; นี่เป็นเครื่องพิสูจน์ว่า การงานนี้เป็นโอกาสของการฝึกฝนโอกาสของการปฏิบัติธรรม.

ที่ในวัดเราไม่กี่คนนี่ ก็มีสภาพเหมือนกัน ๆ กัน, ถึงแม้จะไม่กี่คนนี่มันก็มี, ถ้ามันมีกิเลสมันก็เหมือน ๆ กันทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นอยู่วัดก็เพื่อดับกิเลส เพื่อตัดกิเลสและเพื่ออะไรไปตาเรื่อง ตามความมุ่งหมายของการอยู่วัด; **จึงควรต้องให้มันเป็นไปในเรื่องตัดกิเลสอยู่ตลอดเวลาของการทำกรงาน.** พวกเด็ก ๆ ก็คงต้องทะเลาะกันมากกว่าพวกเณร, พวกเณรทะเลาะกันมากกว่าพวกพระ, พวกพระหนุ่มนี่ก็คงทะเลาะกันมากกว่าพระแก่ นี่เป็นลำดับไป, พวกทำหน้าที่แม่ครัวก็ทะเลาะกันมากกว่าพวกที่เป็นอุบาสิกา, อย่างนี้เป็นต้น; ปฏิบัติให้กิเลสมันลดลงไปเป็นลำดับ ๆ เสียบ้าง.

เรื่องกรงานนี้เต็มไปด้วยบทเรียนการปฏิบัติธรรมมากมาย, มากมายเหมือนเมล็ดถั่วเมล็ดทราย, อยู่ที่ตัวกรงานทั้งนั้นที่ต้องทำ. ส่วนมากทำงาน แต่ไม่มีใครดู ไม่มีใครสังเกต **ไม่มีใครถือเอาโอกาสอันประเสริฐนี้ปฏิบัติธรรม ;** พอจะปฏิบัติธรรมต้องหนีไปอยู่ป่า อยู่เขา อยู่ถ้ำ ไปหลบหูหลบตาภาวนา แล้วก็บ้ำไปได้พักหนึ่ง แล้วก็ทำไม่ได้ ก็กลับมาอีกจนกระทั่งเลิกไป. **ที่ถุกนั้น เมื่อกิเลสอยู่ที่ไหนก็ต้องปฏิบัติธรรมที่นั่น;** ลักษณะไหนกิเลสชอบเกิด มักเกิด ก็ต้องปฏิบัติธรรมที่นั่น เวลานั้น;แล้วเราก็ได้ประโยชน์ในการละกิเลสด้วย, ในการได้ผลงานที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ด้วย; มันวิเศษตอนนี่. ยิ่งปีนทีเดียวได้นกหลายตัวหลาย ๆ ชนิด. **แล้วคนเรานี้ไม่ว่ามนุษย์คนไหนก็ตาม ไม่อาจจะอยู่ได้โดยไม่มีกรทำกรงาน.** “งาน” จึงกินความกว้าง, และจำเป็นแก่สิ่งมีชีวิต หลีกกันไม่ได้.

การงานเป็นความสุข ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการปฏิบัติธรรม

การงานนี้แหละคือความประเสริฐในชีวิตอยู่ตามธรรมชาติแล้ว, จะประเสริฐมากขึ้นไปอีกก็เพราะเป็นที่ตั้งของการปฏิบัติธรรม. เพราะฉะนั้น ระวังให้ดี ๆ; เมื่อยังต้องลอง, แม้แต่ต้องลองนี้ก็ต้องทำให้ดี ๆ. ถ้าทิ้งอุดมคติอันนี้เสียก็แล้วไป; เลิกกัน. แต่ถ้ายังรักษาอุดมคติอันนี้อยู่แล้ว, ขอให้ระมัดระวังที่สุดอย่างยิ่งที่สุด, ให้ถือเอาประโยชน์ให้ได้จริง ๆ และให้ได้มากที่สุด. ส่วนผมนั่น ถือว่ามีชีวิตอยู่ด้วยอุดมคตินี้ ไม่มีการที่จะมีปัญหาว่าจะเลิกเมื่อไร หรืออะไรนี้; เพราะว่าอุดมคตินี้มาเป็นชีวิตเสียเลย แยกออกจากกันไม่ได้.

เรื่องอุดมคติของผมนี้ใคร ๆ ก็ดูเอาเถอะ, หรือว่าที่แล้วมาแต่หลัง ก็ลองฟังดูเถอะ, สืบสวนดูเถิด ผมบวชแล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? แล้วทำอะไร? จนกระทั่งบัดนี้ทำอะไร? แล้วก็ยังยืนยันได้ว่า ต่อไปในอนาคตก็อย่างนี้ : คือมีการงานเป็นชีวิต, แล้วในการงานนั้นเป็นการปฏิบัติธรรมด้วย. ถ้าการปฏิบัติธรรมสิ้นสุดแล้ว ก็ไม่ต้องมีการปฏิบัติธรรมแล้ว.

การงานนั้นคือชีวิต ชีวิตก็คือการงาน, การงานก็คือความสุข ซึ่งเป็นผลสุดท้ายของการปฏิบัติธรรม. ฉะนั้น จึงต้องไม่มีที่ว่าจะไปหางานที่ไหน, หรือทำงานได้ที่ไหน; เพราะเป็นอยู่แล้วในชีวิต. นี้เรียกว่า “การงาน” ตามความหมายของคำว่า *การงาน*. คำว่า “หน้าที่ มีความหมายละเอียดไปกว่าการงานอีก; แม้แต่หน้าที่ที่จะต้องนอน จะต้องกิน จะต้องถ่าย จะต้องอาบ จะต้องทำ. หน้าที่อย่างนี้ล้วนเป็นโอกาส เป็นบทเรียนที่จะใช้ในการปฏิบัติธรรมด้วย.

ขอให้ลองไปสอบไล่ตัวเองดูว่า การเข้าไปในส้วมวันนี้ยังเลวอยู่เหมือนเมื่อวานนี้หรือเปล่า : หมายถึงจิตใจของการเข้าไปในส้วม วันนี้ยังเลวกว่าเมื่อวานนี้

หรือเปล่า? แล้วพรุ่งนี้ก็จะเกิดอีก ว่าเรายังเป็นผู้มีจิตใจที่เลวเหมือนเดิมอยู่หรือเปล่า? เข้าไปในส้วมได้เกิดความรู้สึกอะไรบ้าง? จะนึกในทางเลวหรือว่าจะอึดอัดขัดใจ, หรือว่าจะปกติเยือกเย็น, หรือจะเห็นเป็นของไม่น่าระอา, หรือเป็นของน่าระอา หรืออะไรก็ตาม; และบางครั้งอาจจะนึกขึ้นก็เลยแล้วที่จะไปส้วม, บางทีขึ้นก็เลยแม้แต่จะกินข้าว. เรามักจะวัด หรือสอบไล่ ทดสอบความรู้ ทดสอบสภาพของจิตใจเรา ทดสอบความเข้าใจในชีวิต ในทุกสิ่ง. ฉะนั้น **หน้าที่นี้คือการงานทั้งหมดเลย**; ถ้าเรียกให้ดีเรียกว่า “หน้าที่”.

การปฏิบัติอยู่ตามธรรมชาติก็เป็นธรรมะ

หน้าที่คือธรรมะ, คือการปฏิบัติอยู่ตามธรรมชาติ ก็ต้องทำให้ดี; แม้แต่ถ่ายอุจจาระก็ต้องถ่ายให้ดี. ถ้าใครเป็นริดสีดวง ก็ต้องจัดว่าเป็นคนโง่เพราะถ่ายอุจจาระไม่เป็น; หรือว่าถ้าจะเป็นริดสีดวงก็ต้องรู้จักแก้ไขไม่ให้เป็น. นี่เป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย เรื่องเกี่ยวกับร่างกายแท้ ๆ. **ใครเป็นโรคภัยไข้เจ็บชนิดใดชนิดหนึ่ง ก็ยังต้องจัดเป็นคนโง่อยู่ดี; เพราะเกิดจากความประมาทจึงเกิดอันตรายขึ้นมาเกิดจากความโง่ไม่รู้จักรักษา, ไม่รู้จักปฏิบัติตนให้ถูกธรรมชาติ;** กระทั่งต้องเป็นคนคิดมาก มีวิตกกังวลมาก ยิ่งยกหูหูหางมาก ความทรมานใจก็ยิ่งมีมาก ก็พากันเป็นโรคเส้นประสาทบ้าง เป็นโรคจิตบ้าง เป็นอะไรก็ตามต่าง ๆ นานา ; ฉะนั้น คนที่มีโรคภัยไข้เจ็บนั้นต้องยอมรับสารภาพว่าเป็นคนโง่.

เราต้องพยายามที่จะเป็นคนฉลาด : แก้ไขรักษาเสียยาป้องกัน; ก็จะกลายเป็นคนฉลาดขึ้น. ฉะนั้น **ชีวิตตามธรรมชาติแท้ ๆ ที่มีความเจ็บความไข้ นี้ ก็เป็นการปฏิบัติธรรม,** เป็นโอกาสของการปฏิบัติธรรมที่แท้จริง ยิ่งกว่าที่จะไปนั่งหลับหู

หลับตาภาวนาที่ไหนไม่รู้; แล้วก็ไม่ว่าทำอะไรไปทำไม ยังอยู่ล้าหลังคนโง่ทั่ว ๆ ไป เสียอีก. อย่าทำเล่นกับเรื่องเหล่านี้เลย; **การรักษาสุขภาพอนามัยให้ถูกต้อง** นี้ก็เป็นเรื่องการปฏิบัติธรรมอย่างหนึ่งเพราะเป็นหน้าที่เป็นการงานด้วยเหมือนกัน.

นี่ยกตัวอย่างมาให้ฟังว่า *การงานคืออะไร? ปฏิบัติธรรมคืออะไร?* ยังมีอีกมากถ้าจะพูดพูดอีกชั่วโมงก็ได้; แต่นี้เป็นตัวอย่างที่พอแล้ว สำหรับไปทำความเข้าใจ. **ชีวิตเป็นการงานอยู่ในตัวชีวิต หรือเป็นการต่อสู้อยู่ในตัวชีวิต,** และการงานหรือการต่อสู้นั้นก็เป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวมันเอง. การปฏิบัติธรรมตามธรรมชาติกำหนดไว้แบบนี้ **ทำให้สำเร็จ ให้เลื่อนชั้นไป** เป็นชั้น ๆ แล้ว ก็สูงสุดอยู่แล้ว; **จนกระทั่งฉลาดพอ ไม่เกิดตัวกู-ของกู** ในการคบหาสมาคมเกี่ยวข้องกับคนอื่น.

การทำงานด้วยความเสียสละ, เสียสละนั้นก็ในตัวธรรมะสูงสุดอยู่แล้ว, แล้วทำงานอย่างไม่มีตัวกู-ของกู ก็เป็นความจริง สิ้นสุดกันเท่านั้นเอง. *“การทำงานด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง”* กินอาหารเพียงกันตาย *ไม่ต้องตายด้วย;* *“กินของความว่าง”* ถ้าถือคานานี้เป็นหลักแล้วมันก็เป็น**การปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัวการงานที่สูงที่สุด,** เป็นตัวการปฏิบัติที่สูงที่สุด; คือปฏิบัติเรื่องสุญญตาเรื่องนิพพานอยู่ในตัวการงาน.

ต้องพิจารณา “การทำงานด้วยจิตว่าง”

ให้ถูกต้องเพราะเข้าใจยาก

“จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง” คือประโยค ที่ทำให้ผมถูกเขาหาว่าบ้า. กลอนบทนี้ของผมคือกลอนที่ทำให้เขาหาว่าผมบ้า หรือเป็นมิจฉาทิฎฐิ; แล้วก็ว่า

ทำไม่ได้, พูดแต่ปาก. ที่พูดแบบนี้ “จิตว่างยิ่งทำงานสนุก” นี้ไม่มีใครเชื่อ; เขาไม่ยอมเชื่อว่า “จิตว่างทำงานได้” นี้เพราะเข้าใจยาก.

“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่าง” นี้เข้าใจยาก. แต่เป็นเรื่องที่เดี๋ยวนี้เรากำลังทำอยู่แล้ว, กำลังทำอยู่เพื่อให้เกิดความเข้าใจได้ หรือให้ความเข้าใจเกิดขึ้นมา, กำลังฝึกฝน กำลังต่อสู้ กำลังทำ เพื่อความเป็นอย่างนั้น. ถ้าใครจะเรียนลัดที่เดี๋ยวนี้ได้ผลหมดหลายๆอย่างโดยวิธีทางลัด : **ทำงานด้วยจิตว่างแล้ว** การงานนั้น **จะเป็นการปฏิบัติธรรมที่สูงที่สุด** ไม่มีอะไรสูงสุดไปกว่า.

“มีชีวิตอยู่ด้วยจิตว่าง ทำการงานอยู่ด้วยจิตว่าง” ก็เรียกว่าซ่อมปาฏิโมกข์ ธรรมะในหัวชื่อว่า “การงานคือการปฏิบัติธรรม” **ถ้าทำในหลักสูงสุดก็คือทำงานด้วยจิตว่าง.**

แล้วที่ถามกันมา เมื่อตะกี้; ผมก็จะเล่าให้มันด้นหน่อยว่า ผมไปพูดที่เมืองตรัง, อธิบายคำว่า“ว่าง” นี้ว่า จิตว่างแบบอันทพาล กับจิตว่างตามแบบของพระพุทธเจ้า มันคนละเรื่องกัน. การทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง : จิตว่างตามแบบพระพุทธเจ้า ไม่ใช่แบบอันทพาล ซึ่งว่าอย่างเคว้งคว้าง และว่างอย่างไม่มีอะไรเป็นหลัก. จิตว่างแบบอันทพาล เป็นเรื่องว่างอย่างที่พูดสำหรับเถียงกัน, สำหรับฆ่าคนโดยไม่ต้องเป็นบาปเป็นต้น; พูดครั้งนั้นก็ได้ผลดี; ผู้ฟังคงลืมไม่ได้, ลืมยาก.

ถ้าเข้าใจกันดี, เขียนป้ายสวยๆ ติดไว้ตามภูเขาตามสระน้ำบ้าง : **จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น กินอาหารของความว่างอย่างพระกิน ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่, เท่านั้นเอง; หัวข้อธรรมะในพุทธศาสนา มีเท่านั้นเอง.**

คืนนี้จะมีคนมาประมาณ ๒๐ คน คือ พวกพุทธสมาคมจังหวัดต่างๆ ที่เขาสนใจในสวนโมกข์เขาจับกลุ่มรวมกลุ่มกัน จะแวะลงที่นี่; พวกนครราชสีมา พวกเพชรบุรี พวกที่ไหนหลายแห่งไปประชุมที่เชียงใหม่มา, ถ้าบากลำบนเขาจะพากันมาเยี่ยมที่นี่ เราบอกเขาว่าไม่ควรจะมา เป็นเรื่องยุ่งยาก. คนโบราณปู่ย่าตายายเขาก็สอนว่า “อย่าพอแขกมาใส่หัว”, แต่เขาก็จะมากันอยู่แล้ว.

พอกันที. ใครอยากดูสไลด์ทำมาใหม่ ที่เขาถ่ายภาพทำงานก่อสร้างในหลุมสระก็ไปดูได้; จะได้ดูหน้าตาคนที่กำลังทำงาน ว่า ทำงานด้วยจิตว่างเป็นการปฏิบัติธรรมคืออย่างไร.

ธรรมปาฏิโมกข์

๙. เรื่องของคนสูงอายุ และขณิกวาท-อขณิกวาท

วันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๑๐ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม

ตามที่เราตกลงกันไว้ว่า ทุก ๆ วันพระ เราจะ
พูดธรรมะกันที่ตรงนี้ เรียกว่าธรรมปาฏิโมกข์ หรือ
ปาฏิโมกข์ธรรมะ และจะพูดย้ำกันในเรื่องเกี่ยวกับ
เรื่องตัวกู่นั้น วันนี้ตั้งใจจะพูดเรื่อง ขณิกวาท กับ
อขณิกวาท; แต่เผอิญมีผู้มาติดต่อว่าคณะคนสูงอายุ
เขาจัดเป็นสมาคมที่กรุงเทพฯ แล้วเขาใคร่จะมาขอ
รับการอบรมแนะนำสำหรับคนแก่ เราจึงจะพูดกัน
ถึงเรื่องของคนแก่นี้บ้างก่อน เพื่อได้ยินได้ฟังไว้บ้าง
ดังจะเล่าให้ฟัง :

เรื่องเกี่ยวกับสมาคมคนสูงอายุ

เรื่องเกี่ยวกับสมาคมคนสูงอายุ คือผู้สูงอายุ พวกข้าราชการบำนาญด้วย
กันทั้งนั้น ใครจะเป็นสมาชิกต้องมีอายุ ๕๐ ปีขึ้นไป. นี้ก็หมายความว่าคนแก่

มีนายก มีอุปนายก ขนาดอายุประมาณ ๙๐; เขาบอกว่าเจ้าคุณภรรยาสุภิจจะเป็น อุปนายก เจ้าคุณภรรยา นี้อายุ ๘๔ หรือ ๘๕ แล้ว เป็นพวกข้าราชการบำนาญ. คนอื่น ๆ เป็นทหารโดยมาก เขาตั้งสมาคมที่วัดเบญจมบพิตร. ขณะนี้อยากจะมา ขอรับการอบรมแนะนำสำหรับคนแก่เหล่านี้. คนแก่เหล่านี้มีการศึกษาดีทั้งนั้น, คนแก่ เป็นข้าราชการบำนาญด้วย แล้วก็มีเงินด้วย : อย่างเช่นคนหนึ่งเป็นพลเรือเอกมีชื่อเสียง เราเคยได้ยินชื่อ, เมื่อสงครามก่อนโน้นเป็นผู้มีชื่อเสียง.

ผมบอกว่าเอาซิ, ยินดีจะช่วยเท่าที่จะช่วยได้ แต่ต้องทำอย่างนี้ คือจะ มาหาผู้หาเพียงหาอะไรที่นี้ไม่ได้ จะต้องนอนบนผ้าพลาสติก หรือนอนกลางสนาม ได้ยิ่งดี. เพราะเป็นทหารมาแล้วทั้งนั้น. ผู้ที่มาติดต่อเขาก็บอกมาให้แล้งหน่อยเขาจะมา จะกำหนดนัดที่หลัง ขณะนี้เขามาดูลาดเลา เพื่อน ๆ เขาให้มาดูลาดเลาว่าจะพอเป็นไปได้หรือไม่.

นี่ฟังดูพอเป็นเค้า ๆ ได้ซักใช้ไล่เสียงเท่าที่มีเวลาเล็กน้อย เห็นว่ายังไม่ไหว คือไม่รู้ว่าธรรมะอยู่ที่ไหน, คนแก่ขนาดนี้แล้วก็ยังไม่รู้ว่าธรรมะอยู่ที่ไหน; ยังมี เรื่องทอดกฐิน คุยฟังเรื่องทอดกฐิน; นี้ขนาดนี้, เรื่องธรรมะของคนแก่คือ ทอดกฐิน. ผมเลยล้อเล่นให้ด้วยเรื่องภาพว้าว : ภาพว้าวสิบภาพตั้งแต่ต้นจนจับว้าวได้ในชุดว้าวภาพสุดท้าย; บอกเขาว่า “คุณ, สมาคมของคุณนั้นยังไม่รู้ประสีประสาเรื่องนี้เลย” หลังจากว่างแล้ว เกิดใหม่แล้ว ทำประโยชน์ผู้อื่นในทางจิตใจนี้. คุณ... ยังไม่รู้ประสีประสาอะไรเลย แล้วคุณยัง “จับว้าวก็ยังไม่ได้”, ไม่ซ้าก็จะตายกัน อยู่แล้ว; ถ้ามาหลังจากจับว้าวได้กันแล้วนี้ก็จะได้. อย่างภาพจับว้าวนี้ ถึงที่สุดแล้ว, แล้วก็ทิ้งว้าวไว้เสีย, แล้วก็ทิ้งตัวเองเสีย, ในที่สุดก็ว่าง; หลังจากว่างแล้ว จึงจะเป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่นได้. เขาฟังแล้วก็เห็นด้วยว่าจริง.

เรื่องนี้ผมก็เลยคิดขึ้นมาว่าเรื่องก็เข้ารูปเหมือนกัน, เรายังแก่แล้ว เป็นสมาชิกคนแก่เพราะฉะนั้นลองทำประโยชน์คนแก่ดูบ้าง, ให้คนแก่เขาได้รับแสงสว่าง. เรายังมีปัญหาเหมือนกัน ถ้าเรายังเป็นคนที่มึนงงๆ แล้วก็ภาพสุดท้ายภาพนั้น เราจะไปได้หรือไม่? กังยังสงสัยตัวเองว่าจะสมบูรณ์หรือไม่ก็ต้องพยายาม. นับว่าเรื่องซักรูปจะเข้ารูป คือว่า ผมต่อไปนี่ก็รู้สึกตัวอยู่ ว่าไปไหนไม่ไหวแล้ว ก็ต้องอยู่รองบ่อน อยู่ประจำบ่อนให้เป็นหน้าที่ที่ว่าคนอื่นก็ต้องมาหาเองที่นี่, โดยเขาเชื่อว่าเราอาจจะพุดจาให้เขาเกิดความรู้ความเข้าใจได้ เขาจึงหวังมาที่นี่.

ที่นี่ ผมอยากจะพุดให้พวกเรารู้กันไว้บ้าง ถึงแม้จะยังไม่เกี่ยวกับตัวเองโดยตรง; เรารู้กันไว้บ้างว่า เดียวนี้มีการเคลื่อนไหวที่ดียังนี้, พุทธบริษัทมีการเคลื่อนไหวที่ดี. เข้าตั้งสมาคมคนแก่ขึ้น ก็เพื่อให้คนแก่ได้รับประโยชน์ในบั้นปลายของชีวิต แล้วโดยเฉพาะจากพุทธศาสนา นี่ก็นับว่าเป็นความคิดที่ดี แต่จะได้ตามนั้นหรือไม่ นี่มันยังมีปัญหาใหญ่อยู่. ถ้าเป็นคนแก่ที่เดินทางผิด มีมานะทิฎฐิด้วยแล้ว ก็จะเป็นไปไม่ได้ ก็จะได้แต่อดเรื่องทอดกฐินอยู่อย่างนั้น, บุกากันแต่เรื่องกินดีอยู่ดีเสียเรื่อยมา. บางทีการตั้งสมาคมคนแก่นี้ เพื่อจะรับประกันได้แน่นอนว่า ถ้าตายแล้วจะได้ไปสวรรค์แล้วก็มีความสุขกัน; ถ้าอย่างนี้ก็แย. ถ้าสมาคมคนแก่มุ่งหมายอย่างนี้ก็แย่มากทีเดียว ก็เป็นสมาคมคนแก่แบบตาสีตาสาสมายโบราณนี้ เพื่อไปสวรรค์ไปหาความสุขหลายสิบเท่า หลายร้อยเท่า หลายพันเท่า; พวกที่มีการศึกษาดี เป็นนายพลเอก เป็นอะไรนี้มาก ถ้าเป็นอย่างนั้น มันก็น่าหวั.

ผมได้กำชับให้เอาผ้าพลาสติกมารองนอน, ไม่มีเสื้อให้ แล้วต้องเอาหมอนมา คือชั้นน้ำอลูมิเนียมใบใหญ่หน่อย คว่าลงเป็นหมอน กลางวันใช้อาบน้ำใช้กินข้าว ใช้อะไรได้ก็ยิ่งดี ถ้าไม่เอาอย่างนี้ก็ไมเอาและไม่ต้องมา. มุ้งไม่ต้องเอามา; ถ้ากลัวยุงก็เอาธูปกันยุงมาคนละซองพอแล้ว, คนละห่อคนละกล่องพอแล้ว เพราะมาอยู่ ๒-๓ วัน ๒-๓ คืน.

ผมจะ “ตัม” เขา, ซึ่งจะเรียกว่าตัมก็ไม่ถูกนักหรอก มันเพียงจะเหมือนตัม คือ จะหลอกให้นอนอย่างพวกธรรมทูตอีกที : ลองฝึกอย่างพวกธรรมทูตคราวนั้น ให้นอน อย่างนั้น ร้องไอ้ยา! วิ่งหนีเปิดกลับกันดูบ้าง, เป็นวิธีที่ควบคุมอย่างแบบทหาร แล้วก็ให้ผมทำด้วย ก็ไม่มีปัญหาอะไร, ถึงผมทำด้วย ก็ไม่มีปัญหาอะไร, แล้วจะ ถ่ายหนังไว้ดูเล่น. ให้พวกนี้มาลองดู ชั้นนายพล ชั้นพระยา ชั้นผู้มีเกียรติสูง : อย่างชั้นพลเอก ก็ต้องมีบ้านาญเดือนหนึ่งตั้งหลายพันบาท แล้วเขาเอาไปใช้อะไรกัน; ขนาดนายพลเอกอย่างนี้ บ้านาญเดือนหนึ่งไม่น้อยกว่าหกพันบาท เจ็ดพันบาท ได้เฉย ๆ ไม่ทำอะไร แต่ไม่มีสุขเพราะไม่รู้ธรรมะ. ไม่รู้ธรรมะแล้วชี้เหนียว ท่าทางชี้เหนียว ทั้งนั้นคนแก่แบบนี้; มีแต่จะเอาทั้งนั้น ไม่มีสละ. ที่ตั้งสมาคมนี้ก็ตั้งเพื่อจะรับ ประโยชน์อะไร; ไม่ใช่เพื่อจะสละ, บางทีจะเพื่อรับประโยชน์เสียมากกว่า.

ถ้าว่าผมทำได้ดีคงมีประโยชน์ ให้คนแก่ ๆ เหล่านี้เดินทางถูกต้อง, แล้วต่อ ไปคงจะเป็นปีกแผ่น เพื่อประโยชน์แก่เขาต่อ ๆ ไป, จะได้รู้จักทำให้เป็นรูป เป็นร่าง ทำกันต่อ ๆ ไป. ก่อนนี้ผมเคยนึกอย่างยิ่ง เรื่องเผยแพร่ศาสนา ; เคยมีโครงการ ไว้เฉพาะ คนหนุ่มคนสาว คนเฒ่า พ่อเหี้ยแม่เรื่อน คนเฒ่าคนแก่ชรา จะต้องสอน อะไรเรื่องอะไรอยู่ในโครงการหรือแผนการที่คิดอยู่เฉพาะ. แต่ก็ยังไม่เคยพบคนแก่ ล้วน ๆ อยู่ในสมาคมคนแก่ล้วน ๆ อย่างนี้; บางทีก็จะได้พบพวกนี้เป็นพวกแรกก็ลองดู; อาจจะได้ดีกว่าคนแก่ ชาวไร่ชาวนา ที่ยังไม่ได้ผ่านอะไร ยังไม่จับวัวได้ถึงที่สุด. พวกนี้ เหมือนกับได้ผ่านชีวิตโลก ๆ ไปได้มากแล้ว ถึงขนาดที่มีเงินเลี้ยงชีพเป็นพัน ๆ ต่อเดือน แล้วก็ไม่ต้องทำอะไร; ถ้ายังไม่มีธรรมชาติที่หาความสุขทางจิตใจไม่ได้ ก็นับว่า มีบาปมีกรรม มีเวร หรือมีอะไรในปางก่อนมาก.

ควรสนใจเรื่องอาศรม ๔ และภูมิ ๔ กันบ้าง

เรื่องที่ผมเคยพูดเกี่ยวกับหลักอาศรม ๔ ประการนี้ จะมีความหมายมาก ขึ้นทุกที แต่บางคนอาจจะไม่รู้เลย ไม่เคยฟังเรื่องอย่างนี้ : เรื่องพรหมจรรย์ เรื่อง

คฤหัสถ์ เรื่องวนปรัสถ์ เรื่องสันยาสิ; คนแก่บางคนก็อาจไม่เคยฟัง. **ชีวิต**
ขั้นสุดท้ายเราจะต้องเป็นสันยาสินี้ ไม่เคยรู้เรื่อง; ไม่รับผิดชอบ, ไม่รับผิดชอบ
 ตัวเอง เรื่องภูมิ ๔ คงจะเคยได้ยินได้ฟังบ้าง, เรื่องภูมิ ๔ : กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ
 อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ นี่คงจะได้ยินกันบ้าง. ลองถามพวกสมาคมคนแก่ดู อาจมี
 สมาชิกที่เคยเรียนอภิธรรมบ้าง คงรู้คำ ๔ คำ ๔ ภูมินี้ดี; แต่แล้วเขาก็ไปฝากไว้
 ชาติโน้น ชาติต่อไป ไม่รู้อีกก็สืบชาติ ก็ร้อยชาติโน้น จึงจะเป็นเรื่องรูปาวจรภูมิ
 อรูปาวจรภูมิโลกุตตรภูมิในที่สุดของพระอรหันต์. ๔ ภูมินี้เขาคิดว่าต้องทำได้ผลต่อ
 ตายแล้วเข้าโลงแล้วหลายพันครั้งจึงจะนึกถึง; หรือไม่นึกถึงเลย ตัดทิ้งไปเลย;
 เพราะเขาไม่เข้าใจ ๔ ภูมินี้ ว่ามีอยู่ในชีวิตประจำวันนี่ ครบทั้ง ๔ อยู่แล้ว; ไม่สังเกต
 ดูให้ดี, แล้วเราควรจะปรับปรุงขยับขยายให้ดีขึ้นใน ๔ ภูมินี้.

ถ้าสนใจเรื่องอาศรม ๔ ประการนั้นละก็ ทำได้ง่ายขึ้น แล้วค่อยเลื่อน
 ไปตามลำดับ. เมื่ออายุมากแล้ว เป็นวนปรัสถ์ สงบอยู่ตามโคนกัลยตามกอไม้
 ในบริเวณบ้านบ้างก็ได้, คิดนึกอย่างนี้ให้มาก; ถ้าเผื่อพอใจแล้ว มีความแน่ใจ
 มีความสุขแล้ว ก็เสียสละ ช่วยตักเตือนผู้อื่น เป็นแสงสว่างแก่ผู้อื่นในเรื่องนี้แล้วกัน;
 แล้วเราก็อย่าไปนึกถึงในเรื่องจะเอานั่นเอานี่ เป็นตัวเป็นตน นั่นก็คือเป็นโลกุตตรภูมิ
 อยู่แล้ว, แม้ไม่ถึง ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์ ก็ไม่มีความหมายไปอย่างอื่น. ถ้าไม่มีตัวแล้ว
 เป็นโลกุตตรภูมิทันที, อย่างมีความรู้สึกว่าตัว ก็เป็นโลกุตตรภูมิทันที.

ที่ผมกำลังพยายามพูดเรื่องภูมิ ๔ ให้เป็นเรื่องทางจิตใจให้มากขึ้น
 ก็เพื่อจะให้อยู่ในวิสัยที่จะทำได้. เรื่องกามาวจรภูมินั้น ยกไว้ให้เด็กหนุ่ม ๆ สาว ๆ ;
 เรายังผ่านมาแล้ว ให้ภูมินี้เหลืออยู่เป็นส่วนน้อย จนไม่เรียกว่าอยู่ในกามาวจรภูมิแล้ว;
 เลื่อนขึ้นไปก็ต้องการความสงบ เป็นพวกรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมินี้. ถ้าไปเล่นของ
 เล่นมีวัตถุต่าง ๆ หาความสุข อย่างนี้ก็สงเคราะห์เข้าไปในพวกรูปาวจรภูมิ, ถ้าไปนึกถึง

เรื่องบุญ เรื่องกุศล เรื่องเกียรติยศ เรื่องไม่มีตัว เป็นนามธรรม นี่ก็เป็น อรูปาวจรภูมิ ไปแล้ว. ที่นี้เลื่อนอีกที อย่ามองไปในทางมีตัว, ตัวเราอย่ามี, เป็นอยู่อย่างทีเหนือโลก ก็เป็น โลกุตตรภูมิ ได้; หากแต่มีนามรูปที่เคลื่อนไหวไปตามสติปัญญาที่ควรจะทำ แล้วสติปัญญาที่ถูกต้องก็พาไปหาประโยชน์เอง ก็จะเป็นเรื่องช่วยเหลือผู้หนึ่งผู้นี้ไปเอง, ตัวเองไม่ต้องมี, ก็ขึ้นถึงขั้นโลกุตตรภูมิได้ในชาตินี้ ในชีวิตประจำวันนี้.

ควรใช้หลักภูมิ ๔ ปรับเข้ากับการดำเนินชีวิตประจำวัน

พิจารณาเรื่องภูมิ ๔ ให้มีประโยชน์มากอย่างไม่น่าเชื่อยิ่งขึ้นอีกก็ได้ : ในวันนี้ คนเราที่มีการศึกษาดีอายุมากพอสมควร ก็อาจเปลี่ยนจิตใจได้ครบทั้ง ๔ ภูมิเลย เช่นบางเวลาก็นึกถึงกามารมณ์นิดหน่อย; นอกนั้นก็อยากจะพักผ่อนอยู่หนึ่ง ๆ, บางเวลาก็ไม่มีความเห็นแก่ตัวเลย สลับกันอยู่อย่างนี้. แม้ว่าเป็นที่ไม่แน่นอน ไม่เด็ดขาด แต่มันก็เป็นที่แน่นอนมากขึ้น มากขึ้นได้; ขอให้มองดูให้เห็นโทษของความเป็นตัวนี้ ให้มาก ๆ ให้เห็นคุณของความเป็นไม่มีตัวให้มาก ๆ, แล้วเห็นโทษของความเป็นตัวให้มาก ๆ ให้พร้อมอยู่เสมอเถิด.

ดูโทษของความรู้สึกรู้ว่ามีตัวนี้ให้ระวังอยู่เสมอ, แล้วดูคุณประโยชน์อันสงฆ์ของการที่ไม่มีความรู้สึกว่ามีตัวนี้อยู่เสมอทั่วไป; นั่นแหละจะเป็นการสลัด “ตัว” ออก ทำให้มีชีวิตแบบโลกุตตรภูมิชนิดๆ หน่อยๆ เรื่อยๆ ไปทุกวัน ประจำวัน, แล้วมากขึ้น มากขึ้น กามาวจรภูมิก็ต้องถอยหลังไปเอง, ถอยหลังหันหลังผ่านไปเอง. ภูมิทั้ง ๔ นี้จะอยู่ในกำมือ เราจะต้องได้เกี่ยวข้องได้ในปัจจุบันชาตินี้.

การใช้คำว่า “ชาติ” นี้ เราอย่าเอาเข้าใจเป็นเกณฑ์ นับว่าชาติหนึ่ง อย่างนี้ดีกว่า; ที่เรียกว่าชาติเข้าใจนี่อย่าไปสนใจ, เอาแต่เพียงว่า เปลี่ยนความคิด เรื่องตัวตนทีหนึ่ง ก็คือชาติหนึ่งแล้ว. ผมไปพูดที่กรุงเทพฯ คราวนี้ที่วัดมหาธาตุฯ

ทั้งที่มีผู้รู้ชั้นครูบาอาจารย์ฟังอยู่ด้วย ผมว่าอุปปาติกะนี้ มันเรื่องหลายความหมาย, อย่างน้อยมากกว่าหนึ่งความหมาย แล้วความหมายที่จำเป็นด่วนจีที่สุด คือต้องระวัง **จิตที่คิดนึกเป็นนั่นเป็นนี่** : คิดอย่างใจรักก็เกิดเป็นใจ รักอย่างบัณฑิตก็เกิดเป็นบัณฑิต, คิดอย่างภิกษุก็เกิดเป็นภิกษุ, คิดอย่างหลงใหลในกามเกิดเป็นเทวดากามาวจร; เรื่องอย่างนี้สำคัญกว่า เพราะว่าเราจัดการเรื่องนี้ได้ ควบคุมเรื่องนี้ได้; ถ้าเรื่องใดดีหมด ความหมายอย่างนั้นก็ดีหมด.

แล้วระวังให้ดี; ที่ว่า “คน ๆ นี้ตายแล้วไปเกิดอีกหรือไม่” ระวังให้ดี, **จะเข้าไปในเขตของสังขตทวิภูมิมิจฉาทิภูมิจิต**. ระวังให้ดีทายกทายิกาทั้งหลาย ที่เชื่อว่าเมื่อตวัฏทำบุญไว้ แล้วตวัฏนี้จะไปเกิดไปเอา, นี่ระวังให้ดี จะเป็นมิจฉาทิภูมิจิตประเภทสังขตทวิภูมิจิต. เรื่องนี้ผมเข้าใจว่าคนคงไม่เรียนกันมาก.

เมื่อผมไปพูดที่วัดมหาธาตุ คนนั่งฟังเต็มไปหมดหลายพันคน มองไม่เห็นพื้นดิน, ทั่วทั้งบริเวณหมดนั่น เป็นที่มองกันไม่เห็นเลย ตั้งบังอะไรบังหมด เต็มไปหมด เขาติดไมโครโฟนทั่วไป. ผมก็รู้ว่าพวกอภิธรรมก็มี, พวกที่เชื่ออย่างหัวโบราณก็มาก, ก็เลยว่ากันโผงผางไปเลย สองชั่วโมงสิบห้า นาที ยังมีคนไม่ยอมให้จบ. ผมไม่ไหวแล้ว เตี้ยวคนเขาจะว่าบ้า แต่ก็ยังถามกันว่าเวลาเท่าไร ยังมีเวลายังพูดได้ พวกนั้นบอกว่ายังพูดได้; แต่ผมบอกว่าเวลาเกินมามากแล้ว ก็ขออีก, ขออีก; เป็นเทศน์ที่ยาวมาก ๒ ชั่วโมงกับ ๑๕ นาที.

ได้พูดคุยเขียนเรื่องความเกิด ว่าระวังให้ดี มันอยู่ที่จิต จิตเปลี่ยนอย่างไร ก็คือเกิดอย่างนั้นแหละ. เรื่องนรก เดรัจฉาน เปרט อสุรกายนี้ ผมไปพูดให้พวกกรุงเทพฯ ฟังอย่างชัดเจนและเฉียบขาดที่สุด; ยกตัวอย่างในบาลีก็มี ที่ว่าเมื่อคิดอย่างไรจะเกิดเป็นสัตว์นรก, คิดอย่างไรเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน, คิดอย่างไรเกิดเป็นเปรตอสุรกาย, อยู่ในชีวิตประจำวัน. พวกกรุงเทพฯ นั้นก็คงจะเอาไปคิดกันมาก.

ความต่างกันในเรื่องขณิกวาท กับ อขณิกวาท

ต่อไปนี้จะคิดกันในแง่จิตทางวิญญาณนี้ให้มากกว่าทางร่างกาย พุทธศาสนาเป็นขณิกวาท เอาขณะหนึ่งของจิต, ขณะหนึ่ง ๆ ของจิตนี้เป็นหลัก. ถ้าศาสนาไหนไม่เอาขณะหนึ่งของจิตเป็นหลักศาสนานั้นก็อยู่ในพวกอขณิกวาท คือเป็นตัวตนที่ถาวรไปเลย เป็นตัวกู ตัวตน อาตมันถาวร, จิตนี้เป็นตัวตนเดียว, นี้สำหรับพวกที่สอนให้มีอาตมันอย่างนั้น. ถ้ามีความเป็นอยู่ชั่วขณะจิตหนึ่ง ๆ, ความคิดของจิตขณะจิตหนึ่งเท่านั้น, เรื่องต่าง ๆ นี้เป็นจิตคราวหนึ่ง เกิดคราวหนึ่งนี้; พุทธศาสนาอยู่ในพวกนี้.

แล้วขอให้สนใจคำว่า “นรก สวรรค์” อะไรต่าง ๆ เหล่านี้, ภูมิเหล่านี้; ให้ทราบไว้ว่าเป็นเรื่องของขณะจิต คราวหนึ่ง ๆ : **คิดนึกอย่างไร, มีรูปร่างอย่างไร, ก็คือเกิดขึ้นเป็นอย่างนั้น; นี้เป็นพุทธศาสนา.** ก็น่าหวั่น ที่ว่า พวกนักอภิธรรมตัวยง เขาไม่คิดอย่างนี้ ทั้งที่เขาสอนเรื่องนี้ เขาสอนเรื่องจิตเรื่องสมาธิ ทั้งที่เป็นใหญ่เป็นโต; แต่แล้วก็**ไม่ถูกหลังของขณิกวาท เพราะมีตัวตน** : ตัวคน ๆ นี้ แล้วไปเกิดอีก, ไปเอาบุญกุศลที่ทำมาเองเป็นคนเดียวกันนี้; สอนอย่างนี้ก็**เป็นมิจฉาทิฏฐิ.**

พวกอภิธรรมศาลาวัดที่กรุงเทพฯ นี้ เป็นมิจฉาทิฏฐิข้อนี้กันมากเหลือเกิน ยิ่งมีตัวตนอยู่เรื่อยไป. คำว่า “ชาติ” ของเขา **ก็คือชาติเข้าโลงอยู่เสมอ** ชาติอย่างที่เรารู้ตอนนี้ เขาไม่ยอมรับกันหรอก. นี้ก็เป็นเหตุให้ดูประหนึ่ง เราประกาศสงครามกันอยู่เรื่อยไป ไม่คืนดีกันได้, ในระหว่างนี้ไม่คืนดีกันได้; ความคิดมันแยกกันเป็นคนละประเภทอยู่เสมอ เพราะเราเป็นขณิกวาทแท้.

เรื่องอธิบาย**ปฏิจสุมุปบาท** เราว่าวันหนึ่งมีได้หลายรอบ นี้เป็นเรื่องขณิกยาทแท้, **มีความสำเร็จอยู่ชั่วจิตที่เกิดขณะ ๆ คราวหนึ่ง กลุ่มหนึ่ง เรื่องหนึ่ง**

เท่านั้น; เพราะฉะนั้น วันหนึ่งเกิดปฏิจสมุปปาตได้หลายวง. ส่วนของเขาวงเดียว ทั้งสามชาติพร้อมกันทั้งสามชาติ อดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็น ๓ ชาติ. แล้วเขาก็เข้าใจ คำว่า “ชาติ” ผิด, เข้าใจคำว่าอดีต อนาคต ปัจจุบัน ผิด. ที่ถูกนั้น เหมือนกับว่า **เมื่อชั่วโมงนี้มีเรื่องปฏิจสมุปปาตวงหนึ่ง** นี้ก็เรียกว่าชาติหนึ่ง, ชั่วโมงหลังนั้นก็เกิดปฏิจสมุปปาตวงใหม่; ก็หมายความว่า การเกิดของมันคาบเกี่ยวมาถึงชั่วโมงที่ แล้วมา. เพราะฉะนั้น ถ้าใครอธิบาย ปฏิจสมุปปาต ใน ๑๒ อากาสนั้นได้ ในเหตุการณ์ ที่เกิดในใจครั้งหนึ่ง ก็นับว่า อธิบายเรื่องปฏิจสมุปปาตแบบชณิกวาท เหมือนที่ผม กำลังอธิบายอยู่นี้, แล้วผมก็เข้าใจว่าอย่างนั้นจริง ๆ ด้วย.

หนังสือที่เขาแจกเมื่อครั้งดาไลลามะมาคราวนี้ อธิบายปฏิจสมุปปาต โดย เฉพาะภาพปฏิจสมุปปาตนั้น อธิบายบางเรื่องยังถือตามหลักไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่คำอธิบาย เริ่มหันเห มาในทางที่จะอธิบายปฏิจสมุปปาตในชีวิตประจำวันวงหนึ่งนี้; แต่เขาก็ยังไม่รู้ว่า จะอธิบายอย่างไรให้เห็นว่าจำเป็นที่ต่องู่ว่า **ในปฏิจสมุปปาตวงหนึ่งคือ เหตุการณ์ที่เกิดทางจิตคราวหนึ่ง** แม้คำอธิบายกำลังหันเหมาทางนี้ แต่ก็ยังไม่วาย ที่ไปอธิษฐานศัพท์ ๓ ตัว คือ โลกะ โทสะ โมหะ นั้นไม่ถูกต้อง : ไปอธิบายว่า โลกะ โทสะ โมหะ เนื่องกันเป็นวงกลม, ติดต่อกันเนื่องกันอยู่อย่างนี้ ซึ่งความจริงมัน เป็นไปไม่ได้.

ลักษณะของโลกะ โทสะ โมหะ มันไม่ส่งต่อกันเป็นวงอย่างนี้ โลกะ ก็โลกะ โทสะก็โทสะ โมหะก็โมหะ ล้วนแต่มาจากอวิชชาทั้งนั้น ไม่ใช่เป็น อย่างกัณหงต่อกันอย่างนั้นได้. ที่จริง**สัญญลักษณ์ในภาพนั้น*** เป็นเรื่อง กิเลส กรรม วิบาก; ไม่มีอะไรอื่น. นี่ถ้าใครสนใจ ก็ขอให้พยายามอธิบายคำธรรมะ ทุกคำในลักษณะชณิกวาท คือว่ามีได้มีตัวตนที่เที่ยงถาวร แล้วไปเป็น ชาติอื่น ชาติโน้น ชาตินี้เข้าโลงไปอีก.

* ภาพที่อ้างถึงนี้ เป็นภาพเขียนแบบธิเบตนำมาเขียนไว้ที่ผนังตึกโรงพยาบาลทางวิญญาณ สวนโมกข์

เรื่องรูปาวจร อรูปาวจร ที่เขาว่าไปเกิดเป็นพรหมนี้; อธิบายในลักษณะขณิกวาทได้ว่า :บางขณะที่จิตมันมีความรู้ มีความรู้สึกในทางที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ แต่ก็ยังมีตัวตน ไปชอบของดี ของบริสุทธิ์ เรื่องรูป เรื่องอรูป นี่มันก็ยังเป็นเรื่องไฝฝืน มันก็เป็นพรหม, ก็มีลักษณะเป็นพรหมได้.

สมมติว่าข้าราชการบำนาญคนแก่คนหนึ่ง หลาย ๆ ชั่วโมง ไปชกอยู่กับต้นบอนต้นโกศลอย่างนี้, หลาย ๆ เดือน หลาย ๆ หน ครั้งหนึ่ง ก็ไปบ้านผู้หญิง ไปเนท-คลับสักครั้งหนึ่ง; ก็คิดดูเถอะจิตใจมันต่างกันอย่างนี้ ในขณะที่มันชกอยู่กับต้นบอนโกศล ก็มีลักษณะเป็นอยู่อย่างไม่เกี่ยวกับกามารมณ์เป็นวัตถุล้วน ๆ แต่ก็ยังมีตัวตน. ที่สมมติว่าอาจจะตกอยู่ในกามารมณ์บ้างบางครั้งบางขณะ นี้ก็ตามใจเขา; มันก็มีบ้างแต่เหลือน้อยเต็มทีแล้ว. ครั้นพอเขาวางจากตัวตนเสียได้ อย่างเช่นภาพจับวรัภาพที่ ๘ ที่๙ อย่างนั้นก็ใช้ได้; ซ้ำขึ้นจากโลกได้พัก ๆ หนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง, ชาติหนึ่ง. ที่นี้ถ้าว่าจะไม่เวียนว่ายอย่างนี้อีก ก็เลื่อนขึ้นสู่โลกุตตระเสริมขึ้นไป-เสริมขึ้นไป-เสริมขึ้นไป, จนเด็ดขาดตายตัวไปเลย ไม่ย้อนกลับมาหากามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร อะไรก็ได้.

นี่การที่ผมพูดอย่างนี้ พวกอภิธรรมก็ว่าผมนี้บ้า พุดผิด ๆ หรือว่าโกหกที่สุด หลอกหลวงที่สุดว่าเขาเองที่สุดเลย; มันก็เป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้ ที่จะ “ต้องประกาศสงคราม กันอยู่เรื่อย ๆ”. แต่ผมเชื่อว่า ที่ไปพูดครวญนั้นจะต้องมีคนลืมไม่ลง โกรธไม่ลง, หรือว่ามีความเป็นปฏิกษเณใจอย่างที่เราเรียกว่าลืมไม่ลงไปหลายคน. เขาคงจะเอาไปคิด และคนที่เริ่มจะเห็นด้วยนั้นก็ยิ่งมากขึ้นอย่างผิดหูผิดตา; รู้ได้จากคนที่ไหว้ก้มหัวถึงดิน มีมากขึ้น; เพราะได้ฟังคำพูดอย่างนี้. คนที่ตาถลนหน้าบึ้งตึง เขาก็ไม่รับทำหน้าที่กษเณเข้าใสนี้ก็มี; คนจำนวนนี้มีสัก ๒-๓ คน. ส่วนที่พอใจในคำพูดหรือความรู้ที่รับไว้ได้นี้มีมากขึ้น ๆ. **เราก็ไม่ได้ต้องการจะเป็นศาสดา,**

ไม่ต้องการจะติกว่าใครหรือชนะใคร, หรือว่าตีใครให้แตกให้พ่ายแพ้ไป, เราต้องการแต่เพียงพูดตามความจริงเท่านั้น.

พึงศึกษาให้เข้าใจว่า ถ้ามีตัวตนถาวรจะเป็นมิจฉาทิฎฐิ

ทั้งนี้ขอให้ผู้อยู่กันที่สวนโมกข์, หรือองค์ไหนยังอยู่ที่สวนโมกข์ไปนาน ๆ หลายน ๆ เวลาต้องศึกษาเรื่องดังกล่าวมานี้ไว้บ้าง; เพราะว่าคงจะมีคนมากขึ้น มาถาม และคุยถึงเรื่องเหล่านี้ จะต้องพูดให้ถูก ๆ, ให้สมกับที่อยู่ประจำที่นี้; คือเรื่องขณิกวาท อขณิกวาท, จำไว้ให้ดี. ถ้าทุกอย่างสำเร็จแต่เพียงจิตดวงเดียวขณะเดียวละก็ เรียกขณิกวาท, ถ้ามีตัวตนที่ถาวร เป็นตัวอาตมันต์เดียวกันเรื่อยจนตายจนเข้าโลง ไปเกิดใหม่อีกก็สืบชาติ ก็ตัวเดียวนั้นเรื่อยไป; นี่เป็นขณิกวาท, และนี่ต้องเป็น มิจฉาทิฎฐิ สัสสตติฎฐิเรื่อยไป.

ให้พิจารณาดูที่เขาเทศน์กันทำนองนี้ : ทำบุญแล้วก็รอไปได้วิมาน ได้สวรรค์ต่อเมื่อตายแล้ว, เป็นตัวตนอย่างนี้เรื่อย, เป็นขณิกวาทอยู่เรื่อย. ไม่ใคร่ สอนในเรื่องว่าเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ทุกขณะแล้ว; ไม่มี. เพราะว่า ถ้าสอนอย่างนั้นแล้วเขาไม่ทำบุญก็ได้, พวกชาวไร่ชาวนา ชาวบ้านนี้ไม่ทำบุญก็ได้, คิดไปทางอื่นเป็นมิจฉาทิฎฐิไปทางอื่นก็ได้. ผู้ทำบุญจะคิดว่า มันไม่ไหวหรอก ไม่มีทางจะได้อะไรแก่เราเลย เป็นธรรมชาติไปหมดอย่างนี้ ก็ไม่ทำบุญเสียก็ได้.

นี่ผมก็ยังคิดว่า บอกเขาติกว่า, ติกว่าอำพราง, แต่เราพูดให้เป็น เราพูด ให้ดีก็แล้วกัน. ที่ว่าทำอะไรเป็น ขณะ-ขณะ-ชั่วขณะ-ชั่วขณะ-ชั่วขณะนี้ ก็ให้ทำ อยู่อย่างนี้ ทำไปเรื่อย ทำดีนี้ ก็มีความสุขไปทุกขณะ, แล้วขณะหลังก็ยังไม่เหมือน ขณะก่อนเสมอไป. เราอยากจะได้สวรรค์ เราก็ทำความดีในขณะหนึ่ง แล้ว เราก็ได้ความสบายใจในขณะหลัง : มีความสบายใจ อิ่มอกอิ่มใจนับถือตัวเอง

ไว้ตัวเอง พอใจตัวเอง นี่ก็เป็นสวรรค์ในขณะหลัง; แล้วก็ทำอย่างนั้นอีก ก็จะได้สวรรค์ในขณะหลังอีกทั้งวัน ๆ สวรรค์จะมีไม่รู้กี่สิบครั้งก็ได้. แต่ต้องไม่ลืมว่าไม่ว่าต้นขณะ ปลายขณะ กลางขณะ เป็นอนิจจังทุกขัง อนัตตาทั้งนั้น. นี่พูดความจริงเกินไป เขาว่าผมทำผิดในข้อนี้; แต่ผมก็รู้สึกว่าจะไม่ผิด.

เรื่องโลกุตตรธรรม จำเป็นแก่มนุษย์ทุกระดับ

ที่นี่ ก็มีข้อตำหนิว่า บอกประชาชนเร็วเกินไป, รีบเกินไป, เอาธรรมะที่สูงเกินไป ไปสอนประชาชน. ส่วนฝ่ายเรานั้นรู้สึกว่าจะไม่มีธรรมะอย่างอื่นที่จะไปสอน, ถ้าสอนธรรมะ ที่ต่ำ ๆ ก็ไม่ถึงตัวแท้ของพุทธศาสนา, และเราต้องการจะสอนพุทธศาสนา. ถ้าเราทำให้เขาได้รับโทษเพราะเหตุนี้ เราก็ยอม, ยอมที่เราทำผิดบาป. แต่เราคิดว่า เราได้ทำดีที่สุด และถูกที่สุด, เราได้พยายามอย่างยิ่ง ระมัดระวังที่สุดแล้ว, แล้วก็การที่ไปพูดเรื่องโลกุตตรธรรมนี้ จำเป็นแก่มนุษย์ทุกผู้ทุกนาม ทุกกาลทุกเวลา : ในครัวในห้องน้ำ ในอะไรก็ตามแต่, โลกุตตรธรรมที่จะให้ไม่ยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตนนี้เห็นว่าเป็นอยู่เสมอ, ไม่เช่นนั้นจะเป็นสุนัขจิ้งจอกหางด้วน. การสอนทางโลกียธรรม ที่ฟุ้ง ๆ ฟุ้งไปหาประโยชน์ตามที่ตัวต้องการ ตามกิเลสตัณหา นี้ไม่มีหลักในทางอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ไม่เป็นคำสอนที่จะเป็นไปในทางดี. เราจึงทำเหมือนนายท้ายเรือที่คอยถือท้ายให้ตรง, คอยป้องกัน หรือว่าคอยเบรคคอยอะไรอยู่.

ถ้าใครพูดว่าโลกุตตรธรรมนี้ เป็นอันตรายเป็นอุปสรรค แก่การครองบ้านครองเรือน และการพัฒนาแล้วละก็ ผมว่าเป็นสุนัขจิ้งจอกหางด้วน ที่มาหลอกคนอื่นให้ตัดหางตาม; เพราะฉะนั้น อย่าไปเชื่อเลย, มันเช่นเดียวกับที่ว่า อย่าไปเชื่อคนที่มาบอกว่า รถของคุณเอาเบรคออกเสียเถอะ, ไม่ต้องใช้เบรค, ใช้รถนี้ไปด้วยกำลังเครื่องดันไปข้างหน้าเรื่อยเถอะ; คุณอย่าไปเชื่อ ถ้าใครบอกอย่างนี้. คุณก็รู้ดีอยู่แล้วว่า

เชื่อไม่ได้ ที่เขามาหลอกให้เราเอาเบรคของรถออกเสีย แล้วก็ใช้รถโดยไม่มีเบรค; อย่างนี้จะเชื่ออย่างไรได้.

เรื่องนี้ก็เหมือนกัน ถ้าหากใครพูดว่า **โลกุตตรธรรมไม่จำเป็นแก่ชีวิต** ชาวบ้านละก็ **อย่าเชื่อเลย** ; เขามาหลอกให้ตัดหาง. แล้วเรื่องนี้คงจะระบาคันใหญ่; ผมพูดอย่างนี้ ผมแก้งพูดให้ระบาคันให้อัฒว. การคิดเห็นนั้นก็ตามแต่ใจใคร; ที่เคยพูดขัดคัดค้านผมอยู่เรื่อย ๆ ก็ค้ำไปเถิด.แต่คงมีผู้เอาไปพูดกันใหญ่ ระบืออัฒวทั่ว ๆ กรุงเทพฯ ก็ได้; แล้วเขาก็คงเตรียมพร้อม สำหรับจะต่อสู้อยู่ในระหว่าง คำว่า “**ขณิกวาท**” กับ “**อขณิกวาท**”.

คำสอนใจพุทธศาสนา ต้องเป็นขณิกวาท

พุทธศาสนาต้องเป็นขณิกวาท จะเป็นตัวตนสำหรับเป็นตัวอะไรเรื่อยไป อย่างนั้นไม่ได้;แล้วจะพัฒนาหรือบ้ำสร้าง บ้ำอะไรแต่เรื่องโลกียะนั้นไม่ได้. **โลกียะนี้ต้องมีโลกุตตระเป็นหางเสือด้วย. พระพุทธเจ้าไม่เคยใช้คำคู่ ๆ กัน แล้วมาเป็นปฏิบัติต่อกัน** : อย่างที่โลกียะปฏิบัติต่อโลกุตตระ,โลกุตตระปฏิบัติต่อโลกียะ; อย่างนี้ไม่มีในคำสอนของพระพุทธเจ้า; แล้วพระพุทธเจ้าก็ไม่ได้เคยใช้คำสองคำนี้เป็นคู่ ๆ อย่างนี้, เราเพิ่งเอามาใช้กันทีหลัง, เพิ่มมาพูดคำสองคำนี้ให้มีความหมายขัดแย้งกัน และรุนแรงขึ้นทีหลัง.

ขอทำให้ไปดูในพระไตรปิฎก ไม่มีข้อความที่ **พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องโลกียะ โลกุตตระ ในฐานะเป็นของคู่กันและขัดแย้งกัน**; แต่กลับ **ตรัสว่า ตถาคตภาสิตา โลกุตตารา คมภีรา คมภีรตุธา** ในเรื่องสุญญตาที่อธิบายแล้ว. คำเหล่านั้นที่ไมใช่ “**ตถาคตภาสิตา**” นี้หมายความว่าพระพุทธเจ้าปฏิเสธคำว่าโลกียะ คำสอนอย่างโลกียะไม่ใช่ของพระองค์เลย ต้องเป็นโลกุตตราเสมอ. **ชมราวาสไปขอ**

ธรรมะที่เป็นประโยชน์ก็เอากล ก็บอกเรื่องสุญญตา เรื่องโลกุตตราเหมือนกัน ส่วนเขาไม่เอาก็ตามใจ; แม้จะไม่มีใครเอา พระพุทธเจ้าก็ไม่เล็ก, ไม่เล็ก, ไม่เล็กหลักอันนี้, ไม่ถอนหลักอันนี้, ยังคงถือหลักอันนี้อยู่เรื่อย.

ผมได้เขียนย่ออย่างนี้ในคราวปาฐกถาครั้งนั้นที่วัดมหาธาตุ ก็น่าพอใจ สังเกตเห็นว่าเจียบกริบกัน. พวกอภิธรรมบางคนก็ฟังอยู่ก็เจียบกริบเลย; ไม่น่าเชื่อ. แต่ก็อาจจะยังมีที่ไกลหูไกลตาไปฟังไปแล้วเขาคงจะซุบซิบกัน คำน หรือด่าอยู่บ้างก็ได้. ธรรมด่าย่อมต้องมีคนค้านหนึ่งคน สองคน สามคนคือพวกที่เข้าใจตรงกันข้าม เข้าใจผิดแล้วไม่ยอมฟัง ไม่เปิดหูเปิดตาฟังไว้บ้างเลย ก็คงมี. แต่รู้สึกว่ามันเจียบพิลึก ฟังกันอย่างตั้งใจฟัง อาจจะเชื่อก็มี จะจับผิดจับถูกก็คงมี เพราะทุก ๆ คำเป็นเรื่องสะกิดใจอะไรเขาอยู่. ฉะนั้นคอยฟังปฏิกริยาที่จะเกิดขึ้นตามมาต่อไป ทางหนังสือพิมพ์รายวัน หรือว่าทางพิมพ์หนังสือเล่มเล็ก ๆ ออกมา; หรือนั่งอยู่คอยฟังต่อไปอีก เพื่อจะจับผิดตรงที่มีอะไรผิดบ้าง. การพูดครั้งนั้นเวลาไม่พอที่ผมจะพูดให้ครบทุกเรื่อง รีบพูดแต่สิ่งที่เข้าใจผิดกันอยู่ ๙ ข้อเท่านั้น, เลยไม่ได้พูดคำเหล่านั้น; ได้พูดไปในรูปเห็นแก่นักศึกษานิสิตมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ให้ชื่อว่า “อุปสรรคของการเผยแผ่พุทธศาสนาของเรามีอยู่อย่างนี้” คือข้อที่เข้าใจผิด ข้อที่ไม่ยอมเลื่อนขั้นให้ถูกวิธี.

รวมความแล้วให้รู้ข้อเท็จจริงที่ว่า อะไรก็ตามจะสำเร็จอยู่ที่จิต เป็นไปตามขณะจิต; เป็นหลักอยู่อย่างนี้ ถึงแม้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค หนังสือชั้นหลังอย่างวิสุทธิมรรคก็พูดอย่างนี้ :

ซีวิตํ อตตภาโว จ สุขทุกฺขา จ เกวลา
เอกจิตตสมายุตฺตา ลหุโส วตฺเต ขโณ.

พวกนักธรรมเอกแล้วต้องผ่าน. บางทีหนังสือธรรมวิจารณ์เขายกเอาข้อนี้
 มาไว้ : ชีวิตก็ดี อุตตภาพก็ดี สุขทุกข์ก็ดี, เอกจิตตสมายุตตดา -สำเร็จอยู่ที่
 จิตดวงเดียวขณะเดียว, ลหุโส วัตเต ขโน -แต่ “ขณะ” นั้นก็เปลี่ยนแปลงไป
 เร็วมาก, นี่คือหลัก; ไม่มีตัวตนอยู่ตรงไหนได้.

เรื่องสุญญวาท ขณิกวาท และวิภังควาทนี้ จึงจะเป็นพุทธศาสนาที่
ถูกต้อง : สุญญวาทก็ต้องเป็นเรื่องว่างจากตัวตน, ขณิกวาทก็เป็นเรื่องทีประกอบ
 ด้วย ขณะ-ขณะ-ขณะ เท่านั้นเอง, วิภังควาทก็คือมันแบ่งแยกออกเป็น
 ส่วนย่อยได้จนไม่มีตัวตน; นี่ ๓ ประการนี้เป็นหลักสำคัญ. **สุญญวาท** -หลักที่
 ว่าว่าง. **ขณิกวาท** -ที่ว่าเป็นของชั่วขณะเท่านั้น, **วิภังควาท** -พูดว่ามันแบ่งแยก
 ออกเป็นส่วน ๆ ไม่มีตัวตน.

ถ้าสอนกลับกันตรงกันข้ามเป็นอสุนญญวาท ก็มีตัวตน, เป็นอขณิกวาท
 ก็เป็นตัวตน, อวิภังควาทก็เป็นตัวตน; สอนอย่างนั้นนับว่าบ้าอยู่. ที่เราเทศน์กันอยู่
 บนธรรมมาสน์ ให้ทายกทายิกาทำบุญนั้นสอนกันไปในรูปมีตัวตนทั้งนั้น ยังถูก
 ผังรากแน่นหนา รื้อยาก ถอนยาก สะสางยาก. เรื่องอย่างนี้เราก็คิดว่าจะไม่พูดแล้ว
 กับคนทั้งหลาย จะเลือกพูดแต่กับคนบางคน; ที่ว่ายากก็เพราะสมัยนี้พูดอะไรนิดก็ไป
 พิมพ์ทั่วโลกทั่วประเทศ; ถ้าพูดไม่ได้จะทำอย่างไร จะไม่ให้เราพูดหรือ? แล้วจะเป็น
 ความผิดของใคร? บางคราวพูดกับคนเพียง ๒-๓ คนแล้วเขาไปพิมพ์กันทั่วโลกก็มี.

คราวหนึ่งเขียนจดหมายฉบับหนึ่ง เรื่องความตายไม่มี ผมเขียนจดหมายอย่าง
 นั้นแล้ว ก็ฉบับเดียว ครั้งเดียวเท่านั้น ส่งไปยังคุณสัญญาคนเดียวเท่านั้น ไม่ได้ส่งถึงใคร
 ปราบฏว่าเรื่องนั้นไปแพร่หลายที่กรุงเทพฯ. คุณสัญญาไปพิมพ์แจกเพื่อนฝูงไปพิมพ์
 แจกเพื่อนฝูง; คำพูดที่ควรจะฟังแต่เพียงบางคนคนเดียว ก็เลยกลายเป็น

เป็นแพร์หลายไป. ที่คุณวิโรจน์ทำไปนั้นก็ถูกต้อง ควรต้องปรับคุณวิโรจน์ ที่เอาเรื่องที่เราพูดไปส่งวิทยุหรืออะไรเข้า.

เรื่องนำคำพูดไปส่งวิทยุตามชอบใจนั้นไม่ได้ผล เพราะเราพูดเพื่อคนบางคน บางหมู่ บางคราว ที่มารวม ๆ กัน เหมือนที่วัดนี้ก็เหมือนกัน, แล้วเอาไปส่งวิทยุได้ยินกันทั่วประเทศ; อย่างนี้จะลงโทษใครก็ยากอยู่เหมือนกัน, จะลงโทษผมว่าไม่ห้ามปรามก็ได้เหมือนกัน. ผมก็ยอมรับผิดในเรื่องอย่างนี้ เพราะผมจะห้ามปรามเขาอย่างไรได้.

การเผยแพร่ธรรมะที่ยังไม่ถูกกาลเทศะอาจมีอันตรายก็ได้

ขอให้รู้กันไว้ด้วย ว่าการเผยแพร่ดังกล่าวมานั้นอาจมีเรื่อง เกิดเรื่องอะไรกันก็ได้, ทำให้เกิดคดีก็ได้; ขอให้ต่างคนต่างรีบศึกษารวบรวมเอาความรู้ไว้ให้ถูกต้อง ให้เพียงพอเสีย; ผมอาจจะถูกฆ่าตายก็ได้, หรือเป็นอย่างอื่นก็ได้, เป็นอย่างไรก็ได้, มันไม่แน่; ให้ความรู้ที่ถูกต้องนั้นเป็นตัวของตัวเองเสีย.

อีกอย่างหนึ่ง เราก็คุยเรื่องที่เป็นหัวใจ หรือตัวแท้ ของพุทธศาสนา มาเรื่อย ๆ; ตั้งแต่มีสวนโมกข์มาเป็นเวลาสามสิบกว่าปีแล้ว การคุยก็แรงขึ้นทุกที, แรงขึ้นทุกที. เดี่ยวนี้ก็ยิ่งแน่นอนขึ้นยังมีหลักฐานในการใช้พระบาลี พุทธภาษิต เป็นเครื่องยืนยันมากขึ้น, เพียงพอยิ่งขึ้น; แล้วก็ใช้เหตุผลทางตรรก พิสูจน์ด้วยเหตุผลมากขึ้น คำพูดก็เลยมั่นคงยิ่งขึ้น กระทั่งสอนชาวบ้านทายกทายิกา ตาสี ตาสาอย่างนี้ ก็ยังสอนขนาดที่ว่า อย่าเลี้ยงไก่ ไ่ว้ไขให้สุนัขกิน อย่างนี้ก็ไม่ไ้เล็กน้อยอยู่แล้ว.

บางครั้งบางคราวได้พูดว่า อย่าทำบุญเหมือนกับน้ำโคลน อย่าทำบุญเหมือนกับน้ำหอมหรืออะไร ให้ทำบุญเหมือนกับน้ำสบู่นี้ก็พูดไปทุกหนทุกแห่ง.

ฉะนั้น คนพาล หรือว่าคนบางคนไม่ชอบ เขาอาจมองในแง่ร้ายว่า เป็นการสอนทำให้
ทายก ทายิกา ชะมักในการที่จะเป็นเหยื่อของวัดอีกต่อไป; เพราะเขาต้องการสอนให้
ทำบุญแบบตำน้ำพริกละลายแม่น้ำกันต่อไปก็ไม่ได้. แล้วในขณะที่เราเผยแพร่ธรรมะ
ในรูปของความจริงยิ่งขึ้นเท่าไร ก็มีคนเกลียด คนโกรธ จำนวนหนึ่งมากยิ่งขึ้น
เท่านั้น; และพร้อมกันนั้น ก็มีคนรู้คนเข้าใจกันมากขึ้น ในการทำหน้าที่ที่
ถูกต้อง. แต่การทำหน้าที่ที่ถูกต้อง ไม่ใช่รับประกันได้ว่าจะไม่ถูกเขาฆ่าตาย; นี้ผม
พูดเพื่อไว้ เพราะคนที่เขาถูกฆ่าตายกันมีมากมาย แล้วก็มีเยอะแยะที่ทำหน้าที่ไปตามตรง ;
และเราก็ไม่ถือว่าบุญคุ้มครองเพราะว่าเราไม่ต้องการให้คุ้มครอง, เราไม่มีตัวที่จะ
ให้คุ้มครอง. เรามีร่างกายและจิตใจที่จะบำเพ็ญประโยชน์ตรงไปตรงมา เจตนา
บริสุทธิ์จริง ๆ ไม่ได้พูดคุยเหยยให้คนเขาหยุดทำบุญ หรืออะไรทำนองนั้น เพียงแต่ว่า
ทำบุญ ก็ทำให้ถูกต้องมากขึ้น.

ฝนตกด้วย มีดด้วย ต้องรีบกลับ ถ้ากลับกันได้; ขอหยุดเพียงนี้.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๐. เรื่องได้-เรื่องเสีย-เรื่องหยุด

วันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันศุกร์ แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๑๒ ปีมะแม

ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ จะพูดเรื่องที่น่าสนใจ
ได้ยากเรื่องหนึ่ง ซึ่งพอดีกับมีผู้ถามปัญหาบางอย่าง
จึงจะขอนำมาพูดรวมกันในที่นี้ ปัญหาที่จะ พูดและขอ
ให้นำไปคิดพิจารณา คือเกี่ยวกับเรื่องได้-เรื่องเสีย-
เรื่องหยุด.

การพูดธรรมะบางอย่าง ถูกกล่าวหาว่าเป็นมหายาน

ผมพูดธรรมะมาเรื่อย ๆ นี้ ถูกกล่าวหาว่าพูดอย่างมหายาน ไม่ใช่อย่าง
พวกเถรวาท. แล้วก็หาว่าขี้โกง หรือดูหมิ่นพระพุทธเจ้า อะไรทำนองนั้น, ออก
จะไปกันใหญ่โตไปเลย; เพราะว่าฝ่ายเรา ต้องมีพระพุทธเจ้า ต้องมีพระธรรม
ต้องมีพระสงฆ์, ต้องมีอย่างนั้นอย่างนี้ มากมายกายกอง กระทั่งมีพระคัมภีร์มาก
ยิ่งไปกว่านั้นอีก.

ที่นี้ ฝ่ายอื่น ใครอีกฝ่ายหนึ่ง เขาว่า ไม่ต้องมีสิ่งเหล่านี้ ยกเลิกทิ้งไปหมดเลย; ศึกษาแต่ธรรมชาติให้รู้ว่าเดิมแท้นั้นเป็นอย่างไร, ที่ไปเปลี่ยนแปลงใหม่เกิดใหม่ ปรงใหม่ เป็นทุกข์ เป็นเรื่องวุ่นวาย นั้นเป็นอย่างไร. ที่เป็นอย่างไรเดิมแท้นั้นแหละ เป็นธรรมชาติที่ถูกต้อง ที่เดิมแท้มีอยู่ ซึ่งเป็นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, เป็นพระไตรปิฎกทั้งหมดเลย. ฉะนั้นคำว่า ว่าง นี้ก็คือ “เดิมแท้”, หรือ “อย่างนั้นเอง” ตถตานั้นแหละ ในคำ ๆ เดียวนั้นมีหมด. ฉะนั้นจึงไม่เสียเวลา มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้ลำบาก หลาย ๆ เรื่องหลาย ๆ อย่าง, มีพระไตรปิฎก ให้ลำบากขึ้นไปอีก, มีการเรียนนั้นเรียนนี้ขึ้นไปอีก; ให้รู้สภาพเดิมแท้เกิดแท้จริงในนั้นมีครบอยู่แล้ว.

พูดอย่างสงบไปพูด ก็ว่า “ในความว่าง หรือ ความว่าง นั้นเอง เป็นทั้งหมดทุกอย่าง”พูดอย่างเว่ยหล่าง ก็ว่า “ใจจิตเดิมนี้ เป็นอยู่แล้วหมดทุกอย่าง มีแล้วหมดทุกอย่าง” ก็คือไม่มีอะไร;จึงไม่มีอะไรที่จะต้องเรียน ต้องไหว้ ต้องบูชา ต้องสวดมนต์ภาวนาเลย ; คอยแต่เขียนด้วยปัญญา, เข้าไปถึงธรรมชาติที่ว่าง, ธรรมชาติเดิมแท้ที่ว่างนี้; จนกระทั่งพูดชนิดที่คนอื่นเข้าใจไม่ได้ คือพูดว่า “อยู่หนึ่ง ๆ ซิ อย่าไปวุ่น อย่าไปยุ่ง อย่างไปทำ อย่าไปสร้าง”. พูดอย่างนี้คนอื่นเข้าใจไม่ได้.

“อยู่หนึ่ง ๆ” เราก็หนึ่งไม่เป็น ฟังไม่ถูก ไม่รู้ว่าจะหนึ่งอย่างไร; มันตรงกันข้าม ฝ่ายเรานั้นต้องเรียนให้มาก ต้องปฏิบัติให้มาก ไม่รู้ว่าก็เท่าไร ๆ. ฝ่ายโน้นว่า ไม่ต้องทำอะไร อยู่หนึ่ง ๆ ซิ, หนึ่งให้ได้ก็แล้วกัน. สำคัญอยู่ที่หนึ่งไม่ได้ ความคิดมันปรงแต่งเรื่อย มันไม่หนึ่งอยู่ที่.

ถ้ารู้จักพิจารณาแล้ว คำสอนต่าง ๆ ย่อมมุ่งหมายเพื่อดับทุกข์

นั่นแหละ ลองคิดดูเถอะ : ไม่มีพระไตรปิฎก ไม่มีอะไร ไม่มีพระพุทธ ไม่มีพระธรรมไม่มีพระสงฆ์; แล้วคุณจะทำหรือ, อาจจะไม่กล้าเอา. แต่เขาก็มี

อะไรอย่างหนึ่งเหมือนกัน ซึ่งในนั้น มีรวม พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ รวม
 อะไรอยู่หมด; แต่ว่าพูดกันคนละที. ฉะนั้นเขาไม่ต้องการพระไตรปิฎก ถ้าเข้าถึง
 ธรรมชาติเดิมแท้ได้; เรื่องทุกอย่างของพระไตรปิฎกมีอยู่ในนั้นแล้ว เพราะ
 พระไตรปิฎก มีขึ้นก็เพื่อสิ่งนี้, เป็นคำบรรยายเพื่อสิ่งนี้ทั้งนั้น : เพื่อให้จิตหลุดพ้น
 ไม่มีติดอะไร ไม่มีถืออะไร ไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร. ถ้าใครเขาทำได้จนเป็น
 อย่างนั้น ก็ไม่จำเป็น ในเรื่องที่จะมีพระไตรปิฎกหรือไม่มี.

นี่ก็ดูก็พอจะมองเห็น คล้ายกับว่า ครั้งพุทฺธกาลนั้น มีคนไปเฝ้า
 พระพุทฺธเจ้า พักเดียวสำเร็จเป็นพระอรหันต์เลย, ไม่รู้ว่ามีพระไตรปิฎก ไม่รู้ว่า
 มีพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ ทั้งนั้น; แต่แท้จริงมีอยู่ในนั้นเสร็จ ในการเป็น
 พระอรหันต์ของบุคคลนั้น : มีข้อเท็จจริง มีความรู้ มีอะไรหมด โดยคนนั้นไม่ต้องรู้.
 เรื่องดับกิเลส ดับทุกข์ มันมีอยู่ในภวะนั้นแล้ว คล้าย ๆ กับเห็นอยู่มากเหมือนกัน.
 เหมือนกับครั้งพุทฺธกาลที่พระพุทฺธเจ้าสอนเอง คนไปเฝ้าเดี่ยวเดียว เป็นพระอรหันต์
 อยู่ตรงที่นั่นที่นั่นเลย ตอนนั้นก็ไม่มีการรื้อยกของพระไตรปิฎก พระไตรปิฎกก็ไม่มี,
 แล้วก็ไม่ได้พูดถึงพระพุทฺธอย่างนั้น พระธรรมอย่างนั้น พระสงฆ์อย่างนั้น พระพุทฺธเจ้า
 ท่านไม่ได้พูดกับคนเหล่านั้นอย่างในพระไตรปิฎก แต่พูดตรงไปยังเรื่อง “**สิ่งทั้งปวง
 ไม่ควรยึดมั่น**” อะไรทำนองนั้นเลย ผู้ฟังก็เป็นพระอรหันต์, บรรลุ,
 รู้ธรรมะสูงสุด; ซึ่งภวะนั้นมีทุกอย่าง, มีอะไรรวมอยู่ทุกอย่าง แล้วแต่เราจะจำแนก
 แจกออกไป, อธิบายแยกแยะออกไปก็มีมาก.

พวกเห็นเขาเป็นอย่างนั้น เขาก็เกียจยุ่งยากมากเรื่อง แล้วมันก็ไม่ใช่เรื่อง
 ของพิธีรีตอง, ไม่ใช่เรื่องของคนใจ, ไม่ใช่เรื่องของนักปริยัติที่เรียนกันไม่รู้จักจบ
 อย่างนี้ก็มีมาก, เขาไม่สนใจอะไรหมด สนใจแต่ว่าจิตว่างเป็นอย่างไร จิตว่าง

เป็นอย่างไร; ถ้าทำให้จิตไม่วุ่น ให้จิตว่าง จิตก็สุภาพเดิมแท้ที่ไม่วุ่น หรือไม่เป็นอะไรเลย, ไม่วุ่นด้วย ไม่ว่างด้วย คือไม่เป็นอะไรเลย ไม่พูดว่าอะไรเลย หุบปากเงียบ.

นี่ถ้าพูดอย่างนี้ คนที่ได้ยินเข้า เขาก็คิดว่า ผมทำลายความหวังของคนทั้งหมด, หรือว่าทำลายการศึกษา ไม่ส่งเสริมการศึกษา ไม่ชักชวนให้มีการศึกษา; ไปเสียรูปนั้น. นั่นก็เพราะต้องการให้เรียนกันอีกคนละ ๑๐ ปี ๒๐ ปี ๓๐ ปี, เป็นนักธรรมตรี โท เอก, เป็นเปรียญ ๓-๔-๕-๖-๗-๘-๙, แล้วเป็นอะไรอีกเยอะแยะ อีกหลายสิบปี, เพราะต้องการให้เรียนรู้. ส่วนผมก็พูดว่าไม่ต้องเรียนอะไรเลย, หรือถ้ามีการพูดกัน อย่างวิธีที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสเมื่อครั้งกระโน้น ก็ว่าไม่ต้องเรียนอะไร คนก็บรรลุมรรคผลกันไปตามเรื่องตามราว. ในสมัยที่ยังไม่มีพระไตรปิฎกคนบรรลุธรรมง่ายกว่า; เดียวนี้มาติดพระไตรปิฎก, ในสมัยที่สอนให้นับถืออย่างยึดมั่นถือมั่นพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างนี้กลับจะยิ่งบรรลุได้น้อยกว่า.

วิธีสอนอาจมีต่าง ๆ กัน ตามสภาพของแต่ละบุคคล

ที่นี่ เขาก็มีเหตุผลเหมือนกัน ว่าคนยังโง่งน สอนอย่างลึกไม่ได้, สอนอย่างลึกเหมือนพระพุทธเจ้าไม่ได้. ก็น่าสงสัยเหมือนกันว่า คนที่ไปหาพระพุทธเจ้าแล้วบรรลุมรรค ผล นั้นฉลาดไปทุกคนหรือเปล่า? ฉลาดทุกคนหรือเปล่า? หรือว่ามีคนที่ไม่ฉลาด แต่พระพุทธเจ้าท่านสามารถสอนคนที่ไม่ฉลาดโดยวิธีอื่น, โดยวิธีหนึ่งที่คนก็บรรลุมรรคผลไปตามสมควร. แต่วิธีที่สอนจะสอนต่าง ๆ กัน คนไม่รู้หนังสือเลยก็สอนอย่างหนึ่ง, คนนั้นเป็นอะไรมา ท่านก็รู้ แล้วก็สอนอย่างหนึ่ง, บางคนเป็นอย่างอื่นอีก ท่านก็สอนอีกอย่างหนึ่ง. คำพูดคำเดียว ทำให้เป็นพระอรหันต์ไปได้ก็มี. คำพูดที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่องคุลิมาลว่า “ฉันหยุด ท่านไม่หยุด”; นี่คำพูดอย่างเห็น อย่างแบบโกอาณ อย่างเห็น เหมือนกับรูปที่เขียนอยู่นั้น.

คนที่เคยเรียนนักธรรมโทมาแล้วลองตอบมา พระองค์คือมาลเป็นพระอรหันต์เมื่อไร? ตอนไหน? เป็นพระอรหันต์ที่นั่นเลย หรือไม่แน่นอนอย่างไร? พูดกันอย่างอิสระ อย่างกันเอง อย่างอิสระผมว่าเรื่องนี้คนที่เขียน คนที่บันทึกเรื่ององค์มาล บันทึกอย่างโง่เขลา อย่างผิด ๆ อย่างเพราะไม่รู้. พูดอย่างนี้ก็จะเป็นการด่าพระอรชรกถาจารย์อีก ก็แยะเลย. ในบาลีไม่มีเรื่องนี้ เรื่ององค์มาลนี้สิ่งเหล่านี้ไม่มีในพระไตรปิฎก. พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ฉันหยุดแล้ว ท่านนั่นแหละไม่หยุด”. องค์มาลบอกให้พระพุทธเจ้าหยุด พระพุทธเจ้าบอกว่า “ฉันหยุดแล้ว ท่านนั่นแหละไม่หยุด”.

เรื่ององค์มาลนี้เหมือนกับของเซ็น :- เรื่องข้าหลวงไปหาพระที่นั่งบนกิ่งไม้, บอกว่า “อันตราย ท่าน, อันตราย” พระบอกว่า ท่านนั่นแหละอันตราย ฉันไม่อันตราย”. อย่างนี้องค์มาลต้องฟังถูก; แล้วคนนั้นที่บันทึกเรื่ององค์มาลนั่นแหละ ฟังไม่ถูก จึงไปอธิบายว่า พระพุทธเจ้าบอกให้หยุดนั่นคือหยุดฆ่าคน.

คำว่า “หยุด” มีความหมายลึกยิ่งกว่าหยุดทางกิริยา

ที่จริง หยุดอย่างนี้ ไม่ใช่หยุดฆ่าคน; เป็นหยุดที่มีความหมายมากกว่านั้น, คือหยุดที่เป็นตัวฉัน, หยุดที่ต้องการนั่นต้องการนี้, หยุดไปนั่นไปนี่; เพราะไม่หวังอะไร จึงไม่ไปที่ไหน ไม่มาที่ไหนและไม่หยุดที่ไหน. หยุด คือ ดับ หาย หรือว่างไป อย่างนี้, หมายถึงหยุดอย่างนั้น. หยุดฆ่าคนนั้นเป็นอรหันต์ไม่ได้, มันยังมีเรื่องอื่นอีกมาก. แต่มันก็มีเนื้อกัน ในเมื่อหยุด ไม่เป็นอะไร ก็ต้องหยุดฆ่าคนเท่านั้นเอง. เราไม่ใคร่เชื่อตามตัวหนังสือในอรรถกถา เพราะเห็นว่า ตัวผู้เขียนเองไม่เข้าใจแล้วก็เขียน ๆ ไปตามเรื่องตามราว เป็นตุเป็นตะ อย่างนี้.

ถ้าจะ เปรียบเทียบอย่างวิธีของเซ็นก็ได้ เช่นเรื่อง องคุลิมาล อย่างนี้เป็นต้น ที่ทำให้บรรลुकะทันหันอย่างพวกเซ็น เขาไม่ได้พูดกันถึง พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เลย. องคุลิมาลก็ไม่ว่า นี่เป็นพระพุทธเจ้า; รู้แต่ว่าเป็นพระ, เป็นนักบวช จึงว่า “เฮ้ย นักบวชหยุด”. แล้วท่านก็ตอบว่า “ฉันหยุดแล้ว แต่ท่านนั่นแหละไม่หยุด” แล้วไม่ได้พูดอะไรกันอีก. **นี่หยุดอะไร ก็ต้องมี : หยุดความต้องการ หยุดอยาก** เอานั่นเอานี้ หยุดหมดเลย. **นี่จึงรู้ว่าของดีพิเศษของมนุษย์นั้นอยู่ตรงที่ หยุด, ไม่ต้องการอะไร.** คำว่า “หยุด” มันหมายความว่า **ไม่ไปไหนมาไหน, ที่ยังไปไหนมาไหน ก็เพราะว่าต้องการอะไร.** เมื่อไม่ต้องการอะไร นั่นแหละหยุด; แม้จะเดินอยู่ แม้จะวิ่งอยู่ แม้จะเหาะอยู่ ก็ตาม. **เมื่อไม่ต้องการอะไรก็คือหยุด.**

นี่องคุลิมาลเขารู้ เขาเข้าใจโดยบังเอิญหรืออย่างไรก็ตาม ก็รู้ว่า **หยุดของคนเรา คือดับทุกข์,** นี่เป็นอย่างนี้; ฉะนั้นจึงเปลี่ยนจิตใจที่เดียวเป็นพระอรหันต์ไปเลย ทั้ง ๆ ที่ไล่ฆ่าคนมาหยก ๆ และจะฆ่าแม่ของตัวเองเป็นคนสุดท้ายให้ครบร้อย. ก็แปลว่า **องคุลิมาลเป็นพระอรหันต์ เพราะคำพูดเพียงคำเดียวว่า “หยุด”** นี่. นี่ฟังดูเถอะ ในคำว่า “หยุด” คำเดียวนั้น **มีพระไตรปิฎกทั้งหมด, มีพระพุทธ มีพระธรรม มีพระสงฆ์** อะไรซึ่งเป็นใจความทั้งหมด อยู่ในคำว่า “หยุด” คำเดียว. ก็แปลว่า องคุลิมาลก็ไม่ได้เรียนพระไตรปิฎก, ไม่ต้องการพระไตรปิฎก, ไม่ต้องการเรื่องราวเกี่ยวกับ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; แต่เป็นพระอรหันต์ได้ แล้วก็หยุดได้ แล้วก็เลยเป็นหมด แล้วก็ไม่มีหมด.

แต่เรื่องอย่างนี้พูดไม่ได้ ไปพูดในที่ทั่วไปไม่ได้ ขึ้นพูดเป็นเกิดเรื่องทุกที. เขาหาว่าเราทำลาย, ทำลายความหวังของคนที่จะศึกษาเล่าเรียน, ทำลายความหวังของคนที่จะถือ **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์** อย่างยึดมั่นถือมั่นนี่. เราบอก

ในนี้ก็มิใช่พระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ มีการศึกษาเล่าเรียนสมบุรณฺ์. เขาก็ไม่ยอม ไม่ยอมรับ ไม่เห็นด้วย.

นี่ถ้าพูดอย่างเข็น มันก็กลายเป็นอย่างนี้ เรื่องมันกลายเป็นอย่างนี้ พวกเราก็ยังอยากจะเรียนกันอีกมาก, ไม่เรียนธรรมะด้วยซ้ำไป, เรียนภาษา เรียนเปลือกของธรรมะเสียซ้ำไป. แต่แล้วธรรมะก็ยังอยากจะเรียนอีกมาก, ไม่รู้ว่าจะไปทิศไหนทางไหน, ไม่รู้ว่าจะไปจบไปสุดลงที่ตรงไหน; ยังอยากจะเรียนกันอยู่อีกมาก นี่คือไม่หยุด.

ความหวังที่จะเรียนให้ได้ดิบได้ดี มีชื่อเสียง มีอะไร นี่จะไม่หยุด. ต่อให้ นั่งนิ่ง ๆ นี่ก็ไม่หยุด เพราะใจมันปรารถนาเรื่อย, มันจึงวิ่งเรื่อย. ถ้าทำอะไรด้วยจิตใจที่หยุด ด้วยจิตใจที่ว่าง ก็เท่ากับหยุด; เหมือนกับเศษซาก ซากเศษที่ยังเหลืออยู่นั้นมันทำไป; แต่ตัวผู้ทำไม่มี, ตัวเจ้าของงานไม่มี, ตัวเจ้าของชีวิตก็ไม่มี. คิดดูเถอะไม่มีใคร ไม่มีอะไร ที่เป็นความรู้สึกว่า ชีวิตของฉัน หรือตัวฉันนี่; นั่นแหละคือหยุด, หยุดอย่างยิ่ง. ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวฉัน แล้วอะไรจะวิ่งได้; มันจะวิ่งไปทางไหน ในเมื่อไม่มีตัวฉัน.

หยุดในภาษาธรรมะสูงสุด หยุดที่หยุดอย่างนี้ ถ้าพูดให้ถูก **ต้องหยุดมีตัวฉันเสีย.** คำว่า“หยุด” คือหมดตัวฉัน, หยุดตัวฉัน ไม่มีตัวฉัน นี่คือหยุด. ที่นี้ทั้งชีวิตก็ไม่มีตัวฉัน ก็เหลือเป็นซาก, เป็นซากที่เหลือทั้งชีวิต ที่ทำงาน หรือทำหน้าที่. พระพุทฺธเจ้าทำหน้าที่พระพุทฺธเจ้า, พระสาวกก็ทำหน้าที่พระสาวก. เมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว ไม่มีตัวฉันแล้ว หยุดตัวฉันเสียแล้ว แต่ร่างกายและจิตใจก็ยังทำอะไรไปก็ตามในตัวเอง; เพราะในร่างกาย จิตใจนั้น ยังมีปัญญาเหลืออยู่ มีความตั้งใจดีอะไรเหลืออยู่; มันก็ทำไปสักว่าเป็นซาก, ทำไปอย่างเป็นซาก เศษซากที่เหลือ,

เหลือเป็นซาก. **“ไม่มีตัวฉัน ไม่มีของฉัน”** อย่างนี้คือหยุด อย่างที่องค์คุณลีมาลเข้าใจ และเป็นพระอรหันต์ที่นั่น ตรงตามความหมายของพระพุทธเจ้า.

ให้หยุดทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง คำพูดที่ว่า **“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”** นี้ก็คือหยุดหยุด. ฉะนั้น ทุก ๆ คนที่ขยันทำงานนี้ งานก็ทำไป แต่พร้อม ๆ กันนั้นก็หยุดทำงานด้วยจิตว่าง คือหยุดเรื่อยหยุดเรื่อย. อย่าทำด้วยจิตใจที่ทะเยอทะยานอย่างนั้น อย่างนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยความหม่นหมอง. ส่วนมากนั้นอยากได้เงินก็มาทำงาน; ถ้าไม่ต้องการเงิน ก็อยากได้เกียรติ. ถ้าไม่อยากอะไรเลย คือหยุดคือไม่ได้อยากจะทำอะไรเลย ; นั่นแหละคือ หยุด ; ถ้าทำงานก็ทำด้วยจิตว่าง เหมือนพระพุทธเจ้าเหมือนพระอรหันต์ท่านทำ.

พระพุทธเจ้า “หยุด” แต่ยังทำงาน

นี่เราอย่าพัวพันเพื่อนกันตอนนี้; **พระพุทธเจ้าท่านหยุดแล้ว** แต่ทำไมทำงาน? **ทำไมต้องเที่ยวไป สั่งสอนทั่วชมพูทวีป? อะไรที่ไปนี้? ตัวฉันไม่มีแล้วแล้วอะไรไป?** ก็ซากเศษของเมตตา ของปัญญาที่ละลายพากันไป, ก็ได้บำเพ็ญเมตตาและปัญญามากมาย. ร่างกายที่ประกอบด้วยปัญญา เป็นซากเหลืออยู่ อันนี้ก็ตื่นไปตามเรื่องของซาก กิเลสไม่มีก็แล้วกัน; กิเลสไม่มีนั่นคือหยุด. ถ้ากิเลสมีจะหยุดไม่ได้, จะต้องการอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เรื่อยไป. **พระพุทธเจ้าท่านต้องการไปโปรดคนไปสอนคน, หรือต้องการอะไร ก็ต้องการกัน แต่ไม่ต้องการด้วยกิเลส; แต่เป็นความประสงค์ของ ปัญญา ของเมตตา คนธรรมดาไม่มีกิเลส โลกะ โทสะ โมหะ** เต็มไปด้วยความอยากทั้งนั้น; เช่นเราทำงานเพราะอยากได้เงิน นี่ก็เป็นกิเลสที่อยากได้เงิน. ถ้าทำงานเพราะอยากได้เกียรติให้เขายกย่อง อย่างนี้ก็ทำงานเพราะอยากได้เกียรติ ; อย่างนี้ไม่ว่าง ไม่หยุด.

จงห้าการทำงานชนิดที่เรียกว่า ทำงานเพื่องาน ทำงานเพื่องานอย่าง จริยธรรมสากล, เขาเรียกว่าทำงานเพื่องาน; ต้องห้า, ไม่ใช่ว่าจะทำก็ทำได้. ถ้าพูด อย่างเรา ก็ว่า “ทำงานด้วยจิตว่าง”, ห้าการทำงานด้วยจิตว่างเรื่อย ๆ ไป; นี่เป็นวิธีลัด ที่สุด ตรงที่สุด. **อย่าทำงานเพื่อยากได้เงินได้ของ, อย่าทำงานเพื่อยากได้เกียรติ.** เดียวนี้พากันทำเพื่อเงิน เพื่อเกียรติไปเสียหมด.

พวกอาจารย์วิปัสสนาที่ลี้ก และบ้ากันเป็นแถว ๆ นั้น เพราะเขาทำเพื่อยาก ได้เงินได้เกียรติ, ยากจะเป็นอาจารย์วิปัสสนา สอนคนให้มีชื่อเสียง แล้วเป็นทางมา ของเกียรติ ของลาภ ผล; ก็ลี้กกันบ้าง เป็นบ้างบ้าง มีอยู่ในพวกอาจารย์ ชั้นอาจารย์ วิปัสสนาเลย. นี่ทำงานเพื่อเงิน เพื่อยากจะนั่นจึงอุตสำหรับชวนชวายทำ แบบไหน อยากรู้ก็ได้ ที่น่าอัศจรรย์; เอาแต่น่าอัศจรรย์ให้คนเลื่อมใสเท่านั้น. นี่เป็นการ คดโกง วึ่งว่อนอย่างคดโกง มันไม่หยุด. มันวึ่งและวึ่งอย่างคดโกงด้วย, เทียวหา วิธีที่น่าอัศจรรย์ไปแสดงให้คนเลื่อมใส นับถือเป็นอาจารย์ แล้วก็ได้มีเกียรติมาก. พอมีเกียรติ ก็มีลาภสักการะมาก ผลสุดท้ายก็ลี้กบ้าง อะไรบ้าง เป็นบ้าไปก็มี; ฉะนั้น ธรรมะจึงช่วยไม่ได้.

เราต้องเอาอย่างที่พระพุทธเจ้าท่านสอน; เหมือนอย่างที่สอนองคุณลีมาล ว่า “หยุด”, ให้รู้จักหยุด ก็ดีแล้ว; แล้วสอนโมฆราชว่า “มีสติเห็นโลกเป็น ของว่างอยู่เสมอ”; นี่ทำอย่างนี้ได้. **อย่าเรียนเพื่อลาภสักการะ เพื่อยากดิยศ, อย่างทำงานเพื่อลาภสักการะ เพื่อยากดิยศ;** เพราะอย่างนั้นไม่หยุด, แต่วึ่งจน เป็นบ้าไปเลย.

เรื่องได้ - เรื่องเสีย เป็นต้นเหตุของเรื่องอื่น ๆ

มีความลับ เป็นลับอย่างยิ่ง มีอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งไม่ลึกลับอะไร; แต่ก็ลับ เพราะว่ามันมองกัน, ไม่ค่อยจะมองเห็น. พอเมื่อเราศึกษาธรรมะทั่วถึงเข้า

ในธรรมชาติขั้นลึก ๆ เราจึงมองเห็น; **ว่าที่เป็นความลับที่สุด ทำความยุ่งยากที่สุด นั้นก็คือ การได้ กับการเสีย** นี้แหละ. คุณลองจำคำนี้ ๒ คำนี้ **ได้** กับ **เสีย**, เรื่องได้กับเสีย หรือการได้กับการเสีย, เรื่องได้-เสีย ๒ เรื่องนี้ใช้ได้แม้กระทั่งสัตว์เดรัจฉาน ๒ คำนี้ แล้วยังมาถึงคน.

คนที่เป็นคน ก็ต้องมีความรู้สึก เรื่อง**ได้**เรื่อง**เสีย**มาแต่แรก, ตั้งแต่แรก คลอดออกมาก็มีความรู้สึก เรื่อง**ได้** เรื่อง**เสีย**, ได้กิน ไม่ได้กิน, เขาให้หรือเขาไม่ให้. นี่ความรู้สึกว่า **ได้กับไม่ได้**นี่คือ**เสีย** ซึ่งเริ่มฟักตัวขึ้นมาตั้งแต่คลอดมา; แม้แต่สุนัข มันก็รู้ว่า ได้กินหรือไม่ได้กิน, มันมีสองอย่างเท่านั้น **ได้**หรือ**ไม่ได้**เท่านั้น.

ขอให้สนใจสองคำนี้ให้มาก เพราะมันเป็นต้นตอของทั้งหมด; **ที่แท้** เรามันอยาก**ได้** ไม่อยาก**เสีย**ทั้งนั้น. อันนี้อยู่เป็นส่วนลึก ส่วนลึกที่สุด และเป็นต้นเหตุของทั้งหมด. ตอนหลังมีคำอื่นเกิดขึ้นตามมา แยกประเภทตามหลังกันเลย จนเป็นสองฝ่ายอย่างนี้หมด : มันมาจากส่วนลึก คือ**ได้** กับ **เสีย**.

ได้กิน หรือ **ไม่ได้กิน**, **ได้อร่อย** หรือ **ไม่ได้อร่อย**. เงินนี้**ไม่มีความหมายในตัว** แต่มีความหมายที่เป็นเหตุให้**ได้** เป็นเหตุให้**ได้อร่อย** ให้**ได้กิน**; ก็เพราะเงิน จึงมีคนต้องการ.

ที่นี้มาถึงคำว่า **บุญ** กับ **บาป**, **บุญ**นั้น คือ**ส่วนที่จะได้**; คนก็ชอบบุญ. **บาป**นั้น คือ**ส่วนที่ไม่ได้และเสีย** เป็นส่วนที่ไม่ได้ คนก็ไม่ชอบบาป เลยติดบุญ ไม่ชอบบาป.

สูงขึ้นมาก็ เรื่องดี-เรื่องชั่ว ; เรื่องดีเป็นเหตุให้**คนได้**, **ได้ก็ชอบ**, **ชั่วเป็นเหตุให้ไม่ได้** คนก็ไม่ชอบ**ชั่ว**.

เรื่องบุญ-บาป ดี-ชั่ว สุข-ทุกข์ อะไร ๆ ก็เหมือนกัน ล้วนมาจากราก;
รากที่แรก คือได้กับ เสีย. สุข คือ ได้, ทุกข์ คือ ไม่ได้, ไม่ได้ที่ต้องการ, สุขคือ
 ได้ที่ต้องการ. ถ้าเราอย่าเชื่อ;อย่าให้เรื่องได้-เรื่องเสีย นี่หลอกเราได้แล้ว;
 เรื่องอื่นหลอกไม่ได้ ยกเลิกหมด.

ขอให้เห็นว่า **เรื่องได้-เรื่องเสีย** นี้เป็นเรื่องหลอก, เรื่องบุญ-เรื่องบาป
 ดี-ชั่ว สุข-ทุกข์ยกเลิกไปหมดเลย; เพราะเป็นเรื่องหลอก, หลอกสองชั้น สามชั้น
 สี่ชั้นไปอีก แม้แต่สุนัขก็เหมือนกัน,อย่าว่าแต่คนเลย. ถ้าได้ มันก็ดี มันรักเจ้าของ
 หรือมันกตัญญูเพราะมันได้; ถ้าไม่ได้มันก็เดียดร้อนเหมือนกัน แล้วมันก็ไม่ชอบ
 หรือมันจะกัดเอาด้วย; หรือว่า ถ้าได้มันยอมอยู่, มันยอมตาม.

แม้พืชสิ่งที่มีชีวิต เช่นต้นไม้ หญ้าบอน มันก็ต้องการจะได้, มันไม่ต้อง
 การจะเสีย. ขอให้ดูต้นไม้ต้นไร่ หญ้าบอนต่าง ๆ มันดิ้นรนเพื่อจะได้ : ได้
 น้ำ ได้แสงแดด ได้อาหาร ได้ต่าง ๆ มันดิ้นรนที่จะไปเอา “ได้”; ส่วนเสียนั้น มันกลัว
 เหมือนกัน. ฉะนั้นรากฐานที่จะเกิดเรื่อง **อยู่ตรงความรู้สึกเรื่องได้เรื่องเสีย.**
 ถ้าอย่ามีความรู้สึกเหล่านี้แล้ว จิตจะหยุดจะว่าง จะเป็นอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า“หยุด”
 หรือฮวงไปว่า “ว่าง”, ว่างเด็ดขาดไปเลย. **ที่หยุดไม่ได้ ว่างไม่ได้ ก็เพราะ**
มีความรู้สึกเต็มอยู่ในใจว่า ได้ กับ เสีย.

องค์ลีลามลก็ต้องการจะได้อะไรมา ๆ **จึงฆ่าคนมาถึง ๙๙ คน,** ฆ่าเพื่อให้
 ครบร้อย นี่เพราะว่าต้องการจะได้อะไรอย่างหนึ่ง. ที่นี้พอว่า “หยุด” ก็รู้ความหมาย
 ของคำว่าหยุด : “อูย! ไม่ไหวหรอก, ใ้อ้ำ! เรื่องได้นี่คือบ้ำ”; รู้อย่างนี้จึงเป็น
 พระอรหันต์ได้.

ระวังอย่าให้ เรื่องได้-เรื่องเสียครอบงำจะรู้ธรรมชาติอย่างเซ็น

ถ้าคุณศึกษาความหมายของคำว่า **ได้** กับ **เสีย** อย่างดีขณะนี้แล้ว จะรู้ธรรมชาติอย่างเร็วที่สุด, แล้วลัดอย่างเซ็นเหมือนกัน; ลัดอย่างวิธีของเซ็น คือคอยดูจิตของเราเรื่อย. จิตไปเป็นทาสของความได้-ความเสียเข้าหรือเปล่า ดูทุกวันเลย. มันคอยจะเป็นทาส **ชี้เข้าของความได้-ความเสียอยู่เสมอ.** ถ้าได้กิน ก็ดีใจ, ไม่ได้กินก็ไม่ดีใจ; เขาให้น้อยไปก็ไม่ชอบ, ต้องการจะได้มาก; เขาให้ช้ำก็ไม่ชอบ, ต้องการจะได้เร็ว ๆ. นี่มันมากถึงอย่างนี้; นี่เรื่องได้.

เมื่อไปบิณฑบาตได้น้อยก็อย่างไรบ้าง? เช่น วันนี้จะไม่พอกินแล้ว ฯลฯ; นี่ทำไมไม่ศึกษาเรื่องอย่างนี้ เรื่องได้ และเรื่องเสียนี้, ซึ่งมันเป็นมูลเหตุของเรื่องอื่น. เรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องบุญ เรื่องบาป เรื่องสุข เรื่องเจริญ เรื่องเสื่อม เรื่องอะไรก็ตาม ขึ้นอยู่กับความหมายของคำว่า **ได้** กับ **เสีย** ทั้งนั้น. ฉะนั้นเราต้องคอยระวังทุกวัน ทุกเวลาทุกนาที ทุกขณะไป ว่าอย่าให้ **เรื่องได้** **เรื่องเสีย** นี้มาครอบงำ.

เรื่องตัวกู-ของกู กิเลสประเภท ภวตัณหา ก็ขึ้นอยู่กับสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน; ไม่ใช่เฉพาะกามตัณหา, คือได้เป็น ได้รับคำขอ ได้ยกย่อง. บางคนเงินก็ไม่อยากได้ มีอยู่หลาย ๆ คนในวัดนี้ ไม่ต้องการเงิน แต่ต้องการถูกยก; นั่นก็คือ **ได้** เหมือนกัน: **ความต้องการจะได้ มีฤทธิ์มีเดช มากกว่าคนอยากได้เงินเสียอีก.** สำหรับคนอยากได้ถูกยก นี่ก็ขึ้นอยู่กับคำว่า **ได้** และ **เสีย**นี้. เมื่อไรได้เกียรติ ก็คือ **ได้**, ได้เหลือเกินแล้ว, เมื่อไรไม่ได้เกียรติ ไม่มีใครชอบใจ ไม่มีใครสรรเสริญ ก็ถือว่า เป็นเรื่องเสีย; จิตใจหม่นหมองเป็นทุกข์. ฉะนั้นระวังเพียง ๒ คำ **เรื่องได้** กับ **เรื่องเสีย**นี้; จิตพ้นจากเรื่องได้-เรื่องเสีย จะเป็นพระอรหันต์ไม่ทันรู้.

ถ้าไม่เป็นทาสของการได้ และการเสียแล้ว ก็ไม่เป็นทาสของดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์,ไม่เป็นทาสของอะไรทั้งหมดเลย; เป็นจิตเดิมแท้, เป็นจิตว่าง, เป็นจิตอะไรก็ตาม. แบบของพวกเซ็นเขาว่า เป็นเรื่องจิตหลุดพ้น, เป็นจิตที่หลุดพ้น ไม่ถูกผูกมัด ไม่ถูกเผาผลาญ ไม่ถูกอะไรหมด. **จิตที่หลุดพ้นคืออยู่เหนือได้เหนือเสีย,** ไม่มีใครมาทำให้รู้สึกว่าเป็น “ได้” ได้เลย ไม่มีใครมาทำให้รู้สึกว่าเป็น “เสีย”; เพราะว่าการต้องการ, เงินก็ไม่ต้องการ เกียรติก็ไม่ต้องการ อะไรก็ไม่ต้องการ; แม้แต่ชีวิตก็ไม่มีความหมาย คือไม่ได้ต้องการ, ไม่ต้องการจะอยู่ เมื่ออยู่ ก็อยู่ของตนเอง.

ที่นี่ ใครจะมาทำอะไรได้; เทวดาก็มาทำอะไรไม่ได้, พระเจ้าก็มาทำอะไรไม่ได้ ถ้าเราไม่ต้องการอะไรขึ้นมา. สมัยนี้มีเพลงสากลอยู่บทหนึ่ง ชื่อว่า เพลงเย้ยฟ้าทำดิน, ใครเขาแต่งบ้าง บอ ๆ อะไรของเขา แต่มันเข้าเรื่องนี่ใช่ไหม? คือไม่ต้องการอะไร เย้ยพระเจ้า เย้ยฟ้าทำดิน เป็นเพลงที่ร้องอยู่ทางวิทยุพักหนึ่ง เดียวนี้หายไปแล้ว. “กูไม่ต้องการอะไร พระเจ้าจะมาทำอะไรกู” เขาร้องเพลงว่าอย่างนี้ แต่พูดสงเดช, ไม่ได้รู้ธรรมะข้อนี้เลย เห็นได้ชัด; แต่เผอิญใจความมาตรงกันอย่างนี้ : อยู่เหนือดี เหนือชั่ว หรือบุญ เหนือบาป เหนือสุข เหนือทุกข์ เหนือกรรม, ลีลากรรม หมดกรรม ไม่มีอะไร.

ต้องฝึกตรวจแก้จิตใจว่ายังเป็นทาสเรื่องได้เรื่องเสียเพียงไร

เรื่องกรรมนั้น คือเรื่องเวียนว่ายไปตามความได้ เสีย ดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์. เราพ้นกรรม เหนือกรรม หมดกรรม ก็หยุด คือหยุดในจิต ; ถ้าไม่ทำอะไรเลยก็ไม่รู้ ไม่รู้ว่าเป็นทาสของกิเลส หรือไม่เป็น เพราะฉะนั้นต้องทำ ต้องทำอะไรลงไป เช่นไปบิณฑบาตก็ตาม หรือทำอะไรก็ตาม ทำไปก็แล้วกัน, ทำงานที่เป็นประโยชน์ก็แล้วกัน; แล้วก็ในขณะที่ทำงาน คอยเฝ้าระวังจิตใจว่า เป็นทาสของการได้การเสียหรือเปล่า เช่น ทำสำเร็จแล้วดีใจ ก็รู้ว่า อ้าว,เป็นทาส

ของการได้ การสำเร็จ, พอทำไม่ได้ ทำไม่สำเร็จ เกิดโกรธ อึดอัดขัดใจ. แม้แต่เขียนภาพ เขียนอะไรก็ตามใจ พอได้อย่างใจก็สบายใจ, พอไม่ได้อย่างใจก็เกิดไม่สบายใจ; อย่างนี้มันก็ยังเป็นทาสของการได้ และการเสียอยู่ ยังต้องฝึกหัดต่อไป.

เห็นใหม่ที่เราไม่ต้องมีพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ก็ได้; ถ้าเราศึกษาเรื่องการได้และการเสียนี้แล้ว เราไม่ต้องเรียนพระไตรปิฎกก็ได้. เรียนเรื่องได้-เสียเรื่องเดียวนี้ เอาพระไตรปิฎกไปทิ้งเลยก็ได้; แต่ขอให้ศึกษาจิตใจในเรื่องที่ว่า**เป็นทาสของการได้ การเสียนี้ก็แล้วกัน; แล้วในนั้นแหละจะมีเรื่องกิเลส ตัณหา เรื่องรูป เรื่องนาม เรื่องอะไรหมดเลย;** เพราะทุกอย่างเพื่อได้ และเพื่อเสีย, กับเพื่อไม่ได้ไม่เสีย; มีอยู่สองอย่างเท่านั้นเอง. อย่างที่ ๑ ก็คือได้, อย่างที่ ๒ คือเสีย, อย่างที่ ๓ คืออยู่เหนือได้เหนือเสีย. ต้องการจะได้ก็อย่างหนึ่งละ, แต่ที่มันไม่ต้องการจะได้ก็มีอย่างหนึ่งละ, มันมีมากี่เฉย ๆ ได้; ตามธรรมดามันล้วนแต่เป็นทาสของการได้การเสียไปทั้งนั้น.

อีกประการหนึ่ง ถ้าว่าจะเอาประโยชน์ที่สุดของการมาอยู่ที่สวนโมกข์นี้ จะต้องรู้จักคำว่า“โมกข์”, สวนโมกข์, โมกขะ; รู้จักคำนี้จะออกไปจากการได้-การเสีย. คำว่าโมกขะ แปลว่าหลุดพ้นออกไป; **นั่นแหละคือหยุดเหมือนกัน ;** หลุดพ้นออกไปได้จากการผูกมัดของ การได้ การเสีย บุญบาปสุข ทุกข์ นั่นก็เรียกว่าโมกข์. คำว่า โมกข์ ที่แปลว่า **หลุดพ้น** มันก็คำเดียวกับคำว่าหยุด, คำเดียวกับคำว่าว่าง. ฉะนั้นถ้าจะให้เหมาะสมกับการอยู่ในสวนโมกข์ ก็**ต้องศึกษาเรื่องว่างนี้, เรื่องออกไปพ้นนี้.** ทำงานด้วยจิตว่าง แล้วคอยเฝ้าดูว่า เราทำงานด้วยจิตว่างหรือเปล่า. ถ้าเราทำงานด้วยจิตวุ่น มีเรื่องได้-เรื่องเสีย เรื่องผิด เรื่องถูก เรื่องอะไรอยู่ที่นี่ละก็ไม่ได้แล้ว, ไม่เป็นเรื่องแล้ว,เป็นคนละเรื่องเสียแล้ว, คนละรูปเสียแล้ว.

ธรรมะของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า ว่าง-ว่าง-ว่าง-ว่าง นี้ท่านหมายถึง
 อย่างนี้; แล้วที่ท่านต้องการให้เรา สอน-สอน-สอน-สอน-สอน กันให้รู้เรื่องนี้;
 ท่านหมายถึงอย่างนี้. **ธรรมจักรนั้นคือความหมายของ คำว่าธรรมะที่แท้จริง**
 ซึ่งว่าง และฆ่าอะไรได้; ถ้าไม่ว่าง จะฆ่าอะไรไม่ได้. ธรรมะบ้า ๆ บอ ๆ จะไป
 ฆ่ากิเลสอะไรได้, แล้วจะไปเรียกว่าธรรมจักรอย่างไรได้. **ถ้าเรียกว่าธรรมจักร**
มันต้องตัดอะไรขาดกระจายกระจายไป ไม่มีอะไรรอกหน้า รอกไม่ติดเลย; ฉะนั้น
ธรรมะเรื่องว่าง เรื่องไม่เอา เรื่องไม่ได้ ไม่เสียนั้น จะตัดอะไรให้ขาดกระจาย
กระจายไปได้; เรียกว่าธรรมจักรแท้จริง.

ถ้าสอน เอานั่น เอนี่ ทำบุญ ทำดี ทำชั่ว นั้นไม่เรียกว่า ธรรมจักร;
 ธรรมจักรบ้า ๆ บอ ๆ ทั้งนั้นแหละ ที่สอนกันอยู่เรื่อย ๆ ไป จะดับหรือตัดอะไรไม่ได้
 มีแต่จะยิ่งเอามากขึ้น. **ถ้าตัดไม่ได้ก็ไม่ใช้ธรรมจักร;** แล้วเราอุตสาห์ปั้นรูป
 ธรรมจักรมาติด มาแขวนกันอยู่อย่างนี้ แล้วเรายังบ้า ๆ บอ ๆ อยู่อีก ก็น่าหัวเหมือนกัน
 ที่ไม่รู้จักตัด.

ภาพพุทธประวัติชุดนี้เป็นชุดที่ไม่มีองค์พระพุทธเจ้าเลย นี้ก็ดีเหมือนกัน
 มีแต่ความว่าง; พระพุทธเจ้ามีความหมายเป็นความว่าง นี้วิเศษที่สุดแล้ว; พอ
 พระพุทธเจ้าเป็นตัวตนขึ้นมาเท่านั้น ก็มีเรื่องทำให้ยุ่ง.

เพราะเรื่องได้-เรื่องเสีย เป็นเหตุให้ถือพุทธศาสนาผิด

พระแก้วมรกตชอบกินไข่ไก่ กับปลาร้า คุณรู้ไหม? เขาว่ากันอย่างนั้น.
 เรื่องอย่างนี้ก็มีเกิดขึ้นมา อย่างนี้ เห็นไหม ? ฉะนั้นย่อมสู้พระพุทธเจ้าอย่างว่างไม่ได้;
 ไม่กินอะไร ไม่กินปลาร้ากับไข่ไก่ไข่เป็ด. เดี่ยวนี้มีมาก เขาเอานั่นเอานี้ไปบูชา,
 บูชาพระพุทธรูป บูชาพัตยศก็มี, พระพุทธรูปบางองค์ก็มีพัตยศ; อย่างนี้จะพูดต่อไป
 ไม่ได้ เดี่ยวจะเกิดเรื่อง เขาจะหาว่าเราเป็นคอมมิวนิสต์.

ไปดูเถอะมันน่าหวั; พุทธรูปแท้ ๆ เขาก็เช่นกัน บวงสรวงเช่นไหว้กัน ด้วยสิ่งของเหมือนกับบุคคล. นี่เป็นเรื่องได้-เรื่องเสีย เห็นไหม ? เรื่องได้-เรื่องเสียครอบงำคนมากขึ้น เขาจึงเอาไขไก่ไขเป็ดไปให้พระพุทธรูปกินได้, เอาปลาร้าไปให้พระพุทธรูปกินได้; มันเป็นเรื่องได้-เรื่องเสีย ที่กัลดกัลดมอยู่ในใจของคนเหล่านั้นมากเกินไป. เรื่องทำนองนี้เข้าเรื่องกัน กับที่พระพุทธรูปเจ้าทรงสอนให้ละเสียคือเรื่องได้-เรื่องเสียนี้; แต่คนกลับไปทำให้มากขึ้น ๆ ก็เลยบ้าไปเลย. ฉะนั้นพุทธศาสนาจึงไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนแล้ว, **เดี๋ยวนี้พุทธศาสนาของพระพุทธรูปเจ้าไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหนแล้ว**, หายากจริง ๆ.

ท่านมหา— (ชื่อภิกษุรูปหนึ่ง) อยากจะศึกษาเรื่องเช่น ก็มีอย่างนี้แหละ; ควรศึกษาเรื่องได้-เรื่องเสียอยู่เรื่อยไปนี่แหละ. วันหนึ่งมันจะโผล่ออกมาได้ว่า อูย! บ้าแล้ว เรื่องได้-เรื่องเสียนี้; แล้วก็จะรู้ธรรมะขึ้น. แต่โดยมากยังอยากจะเรียนเป็นมหาเปรียญให้มีเกียรติ สึกออกไป หาเมียได้สวย ๆ รวย ๆ สบายไปเลยมิใช่หรือ ? อย่างนี้เดินคนละทาง **ไม่รู้ว่าจะไปพบกันได้ที่ไหน; จะไปพบกับธรรมะ เรื่องว่างเรื่องหยุด เรื่องหลุดพ้นนี้ที่ไหนได้**, มีแต่จะถลาลึกเข้าไป ถลาลึกเข้าไป

ระวัง อย่าตกเป็นทาสของเรื่องได้-เรื่องเสีย

ระวังให้ดี ๆ พระเณรองค์ไหนก็เหมือนกัน กำลังเป็นทาสกัมหัวลงต่ำ เป็นทาสของการได้, ทำอะไรเพื่อจะได้, ทำนั่นทำนี่เพื่อจะได้, ทำนี่เพื่อจะได้ นั่นทำนั่นเพื่อจะได้ นี้, ประจบคฤหัสถ์ ในที่สุดละก็หมดความเป็นภิกษุ. **เป็นพระเป็นเณรต้องประจบคฤหัสถ์ละก็หมดความเป็นบรรพชิต**; ทำงานเพื่อได้เงิน, แล้วประจบคฤหัสถ์ เพื่อจะได้สตางค์มา, พอหนักเข้า ๆ ก็คดโกงหลอกหลวงเลย; ไม่ใช่ประจบละทีนี้; แล้วก็ไม่มีอะไรเหลือ เป็นมนุษย์ก็ไม่เป็น **อย่าว่าแต่เป็นพระเป็นเณร. ฉะนั้นจะทำอะไรวันหนึ่ง ๆ ระวังอย่าให้เป็นทาสของการได้ หรือการเสีย.**

เป็นทาสของความได้ ก็เป็นโลภะ, เป็นทาสของความเสียก็เป็นโทสะ คือโกรธ. พอไม่ได้ก็โกรธ เราต้องการจะได้ นี่เป็นทาสของโทสะ; พอได้ก็เป็นทาสของโลภะ; และตลอดเวลามันก็หลงไม่รู้ว่าควรจะทำอะไรอย่างไร; นี้เรียกว่าอยู่ด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง.

ขอให้หัดเสียใหม่ทุกลมหายใจเข้าออก-ทุกลมหายใจเข้าออก. **ระวังอย่าได้เป็นทาสของการได้-การเสีย; นี่เป็นอานาปานสติที่สั้นที่สุด ที่ย่อที่สุด ; ระวังอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก อย่าให้เป็นทาสของการได้การเสีย.**

วันหนึ่ง ๆ ใครทำอะไรก็ตามใจเถอะ บางคนทำนั้น บางคนทำนี้ บางคนทำโน่น, ในวัดนี้มีงานสารพัดอย่าง; แต่ต้องระวังกันทั้งหมด ทุกคนต้องระวังอย่าเป็นทาสของการได้ และการเสีย;แล้วทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง คือทำด้วยสติปัญญา หรือด้วยเมตตากรุณา, ด้วยการทดสอบตัวเอง. ถ้าไม่ทำอย่างนี้ก็เหมือนกับที่เขาทำ ๆ กัน เหมือนกับชาวบ้านเลย, เป็นพระเป็นเณรก็เหมือนกับชาวบ้าน. เพราะชาวบ้านเขาก็ทำเพื่อจะได้ เพื่อจะแก้ความยากจน เพื่อจะมีเงิน เพื่อจะมีเกียรติ เพื่อจะสนุกสบาย เพื่อจะนอนจะกินให้สบาย. แต่พระเราจะทำอย่างนั้นไม่ได้; ต้องทำด้วยไม่เอาอะไร,ไม่เอา, ไม่รับเอาอะไรมา. **มีผลอะไรเกิดขึ้น ก็ไม่รับเอา, ลาภสักการะก็ไม่รับเอา, เกียรติก็ไม่รับเอา. นั่นแหละคือว่าใกล้ต่อการหยุด, ใกล้ต่อการหยุดเข้าไปทุกที จนกระทั่งหยุดได้จริง ๆ และหยุดได้จริง ๆ สักวันหนึ่ง.**

ฝึกไม่เอาอะไรนี้ก็ยังไม่นานเท่าอาจารย์วิปัสสนา ที่จะต้มคนทั้งเมือง; เราไม่เป็นอาจารย์วิปัสสนา อย่างถ้าคิดว่าจะเป็นอาจารย์วิปัสสนา; เป็นจิตดวงเดียวคนเดียว แล้วก็ไม่ต้องการอะไร อย่างนี้ดีกว่า. ถ้าเป็นอาจารย์ผู้มีเกียรติ เป็นผู้มี

ชื่อเสียง คนนั้นนับถือ ก็รวยกันใหญ่ มีเกียรติมากเลย; ผลสุดท้ายก็ไม่ได้หยุด
แล้วยิ่งวิ่งไกลออกไป ไกลออกไป, วิ่งไกลออกไป.

ที่นี้ยังมีอยู่หน่วยหนึ่งซึ่งเข้าใจยาก คืออาจจะเกิดสงสัยขึ้นมาว่า ถ้าเช่นนั้น
ตึกหลังนี้จะสร้างไปทำไม? **วัดนี้จะสร้างขึ้นมามีทำไม?** นี้ขอให้พยายามมองไปใน
ทางให้เห็นความจริงว่า ก็เพื่อจะสอนเรื่องนี้แหละ, **วัดนี้ทั้งหมดนี้สร้างขึ้นมาก็เพื่อ
จะสอนเรื่องนี้ทั้งนั้น** : สอนเรื่องว่านี่, **สอนเรื่องว่างทุกวิถีทาง.** ที่นี้คนที่
กำลังทำงานสร้างตึก, สร้างวัดนี้อยู่ ก็ต้องหัดก่อน, ต้องเป็นคนเอาก่อน, ทำก่อน,
ฝึกก่อน ทำให้ได้ก่อน. ถ้าไม่มีงานทำก็ไม่รู้; ไม่มีงานทำก็ไม่มีทางที่จะวัดจิตใจ
ของตัวเองได้.

ต้องทำอะไรลงไป ชนิดที่มันเป็นการได้ หรือเป็นการเสีย อย่างไม่
อย่างหนึ่ง ให้ทำลงไป; แล้วพอจะมีการได้ หรือจะเสียขึ้นมา เราก็ระวังจิตใจ
อย่าให้ไปตกเป็นทาสของการได้ การเสีย. ทำอย่างนี้เรื่อยไป ไม่กี่เดือนก็ปีก็จะ
เห็นธรรม, จะมีธรรมหรือจะถึงธรรม. เดียวนี้จะต้องมีเรื่องได้-เรื่องเสียบ้าง แต่
อย่าให้มันมากนัก, อย่าให้เป็นที่ซ้ำของเรื่องนี้มากนัก, ให้เป็นแต่น้อยๆ แล้วก็ค่อยลง ๆ.
สิ่งใดตัดทอนได้ ก็ตัดทอนไปก่อน-ตัดไปก่อน-ตัดไปก่อน. **ทำงานด้วยจิตว่าง,**
ผลของงานที่ได้ยกให้ความว่าง; ส่วนกินอาหารไปวันหนึ่ง ๆ นั้น กินของ
ความว่าง; เพราะเมื่อเราทำให้ความว่าง, เราก็กินอาหารของความว่าง ก็ใช้ได้
เหมือนกัน, **ไม่ต้องมีตัวเรา.**

การสอนธรรมขั้นนี้ต้องพิจารณาดูก่อน

จะใช้สอนในที่ทั่วไปไม่ได้ผล

ธรรมะชนิดนี้ หรืออย่างนี้นั้น ยากเกินที่จะไปสอนเป็นสาธารณะ,
สอนที่ไหนเขาก็ต้องหาว่าเราบ้าที่นั่น; เอาเรื่องอะไรก็ไม่รู้มาสอน ฟังไม่รู้เรื่องบ้าง.

อย่างที่ฟังรู้เรื่องบ้าง เขาก็ว่าอย่างนี้ยากเกินไป สูงเกินไปสำหรับคนเหล่านั้น. เอามาสอนทำไม; คนสอนเลยเป็นคนบ้าไปเสียอีก. เพราะฉะนั้นจึงไม่มีใครสนใจ. ที่เขาไม่ยอมมาให้สอน ก็มีจำนวนมาก ๆ, แล้วก็ฟังไม่รู้เรื่อง; เรื่องธรรมะชั้นแท้จริงจึงยังไม่ค่อยมีสอน สอนแต่เรื่องขั้นต้น เรื่องรากฐาน เรื่องผลสุดท้ายที่เป็นเรื่องได้-เรื่องเสีย กว้างออกไป, กว้างออกไปจนไม่สิ้นสุด. เราไปมั่วสอนกันแต่ให้ทำบุญ ๆ, ทำบุญแล้วจะรวย แล้วจะสวย แล้วจะเกิดดี เกิดรวย เกิดสวย สอนกันอยู่แต่เพียงแค่นี้เท่านั้นเลยไม่มีที่สิ้นสุด.

ไปเกิดเป็นเทวดา ก็เป็นทุกข์อย่างเทวดา เพราะไปแพ้เรื่องได้-เรื่องเสีย อยู่ไหนแหละ. ไปเกิดเป็นสุนัข ก็เป็นทุกข์อย่างสุนัข มีความทุกข์อย่างสุนัข, **มีเรื่องได้-เรื่องเสียทั้งนั้น** ไม่ว่าจะไปเกิดเป็นอะไร ก็มีความทุกข์เหมือนกันหมด เพราะเรื่องได้-เรื่องเสียนี้. เกิดมาเป็นคนอีก ก็เป็นอย่างเดียวกันอีก ซ้ำรอยอีก.

ใครอยากมีธรรมะใกล้พระพุทธเจ้าก็ต้องเพิกถอนเรื่องได้-เสีย

ถ้าเราอยากก้าวหน้าให้มีธรรมะ, ใกล้พระพุทธเจ้าเข้าไป; เราก็ต้องต่อสู้อะไรนี้ : ต่อสู้เรื่องไม่เป็นทาส ไม่เป็นข้าของเรื่องได้-เรื่องเสีย; แล้วนั่นแหละคือหมดทุกเรื่อง. เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องสุข เรื่องทุกข์ เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ เรื่องทุก ๆ เรื่อง ขึ้นอยู่กับเรื่องได้-เรื่องเสีย เรื่องเดียว คำเดียว. อันนี้เป็นมูลเหตุให้เกิดคำว่า ดี ชั่ว บุญ บาป สุขทุกข์ เราเล่นงานที่ต้นตอของมันอย่างนั้น, **เล่นงานตรงที่อาการที่ได้, อาการที่เสีย** อย่าให้มันมีอำนาจขึ้นมา, อย่าให้มีความหมายขึ้นมา, อย่าให้มีพิษสงขึ้นมา. ที่ว่าเรื่องได้-เรื่องเสียถูกเพิกถอนไปคืออยู่เหนือได้เหนือเสีย; แล้วสิ่งต่าง ๆ เรื่องต่าง ๆ ก็หมดคราวเดียวกันเลย; เพราะเป็นเรื่องเดียวกัน หมดไปพร้อมกัน, ดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์ หมดไปพร้อมกัน.

ขอให้เข้าใจไว้ว่า **เรื่องได้-เรื่องเสียเป็นรกรากของทั้งหมด.** เรื่องได้ ก็เป็นเหตุให้เกิดความหมายแก่คำว่าบุญ ว่าสุข ว่าดี ว่าสวรรค์ ว่าอะไรต่างๆ นี้; เรื่องเสียก็ทำให้เกิดความหมายแก่คำว่าบาป ว่าชั่ว ว่าทุกข์ ว่านรก ว่าอะไรไปตามนั้น ตามคู่ที่มันตรงกันข้าม. **ถ้าเราแก้ปัญหาเรื่องได้เรื่องเสียสำเร็จ เรื่องอื่นก็สำเร็จหมดเท่านั้น;** ฉะนั้นจึงไม่ต้องพูดกันมาก; ไม่ต้องพูดถึง ศีลสมาธิ ปัญญา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พระไตรปิฎกก็ได้. นั้นเก็บไว้ก่อน; ทำอย่างที กล่าวมานี้ให้ได้ แล้วก็ได้หมด แล้วก็ตามเอง. นี่เรื่องสูญญตา เรื่องจิตว่าง เรื่องหยุด เรื่องหลุดพ้น มีความหมายอย่างนี้; ขณะนี้กำลังเป็นที่สนใจขึ้นบ้างก็คงจะดี ต่อไป อาจจะมีคนสนใจมากขึ้น.

ความเจริญของโลกสมัยใหม่ ทำให้มีทุกข์มากขึ้น

ที่แล้วมา เรื่องสูญญตา หรือจิตว่าง ถูกกักไว้ไม่ให้สอน จึงไม่เอามาพูดกัน; เขาหาว่ายากเกินไปบ้าง. เดียวนี้เขายังเข้าใจผิด **ว่าเรื่องเหล่านี้จะทำให้คนไม่พัฒนา, ทำให้คนไม่สร้าง, จะให้คนหยุดเสียหมด;** นั่นเป็นความโง่ นั่นแหละ, คนที่เป็นทาสของเรื่องได้-เรื่องเสียมากเกินไปจึงมองไม่เห็น. คนต้องชนะสิ่งนี้ จึงจะไม่ใช่ทุกข์ในการทำงาน; หรือว่าเมื่อชนะสิ่งนี้ได้เด็ดขาดไปแล้ว ก็สามารถทำงานได้ดีกว่าแต่ก่อน.

พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ ก็ทำงานอย่างยิ่งไม่มีหยุดนิ่ง; **ฉะนั้นธรรมะนี้ไม่ได้ทำให้คนขี้เกียจ หรือไม่ได้ทำให้คนหยุดทำงาน;** แต่กลับทำให้คนทำงานอย่างดี, อย่างที่ไม่มีมีความทุกข์ด้วย, **ไม่เป็นอุปสรรคแก่การพัฒนา;** ไม่อย่างนั้นแล้วคนนี่จะเป็นโรคประสาทกันมากขึ้น; เพราะไม่ได้ตั้งใจ แล้วจะฆ่าตัวตายกันมากขึ้น, เพราะจิตคิดหุนหันพลันแล่นมากขึ้นทุกที, ทำให้เป็นทุกข์ทรมานนอนไม่หลับมากขึ้น ๆ กลายเป็นบ้ากันทั้งโลกเลย.

เดี๋ยวนี้เรื่องได้-เรื่องเสียนี้แหละ เป็นเหตุให้ทำสงครามกันทั่วโลก ไม่มีที่สิ้นสุด; ไม่ถือธรรมะ ไม่ถือพระเจ้า, ถือแต่เรื่องได้ เรื่องเสีย, แล้วก็เบียดเบียนฆ่าฟันกันอยู่เรื่อย. ไม่ว่ากำลังรบกันอยู่ที่ไหน มีมูลมาจากเรื่องได้-เรื่องเสียทั้งนั้น. ส่วนที่พูดกันว่า เพื่อความเป็นธรรม เพื่ออย่างนั้นเพื่ออย่างนี้นั้นโกหกทั้งนั้น, พูดบังหน้าทั้งนั้น. เนื้อแท้ในใจของตน คือเรื่องได้-เรื่องเสีย แก่พวกของเขา แก่เครือของเขา; เขาจึงรบอีกเครื่องหนึ่งข้างฝ่ายตรงกันข้าม. ฉะนั้นโลกเรากำลังปั่นป่วนฉิบหายกันทุกวันมากมายนี้ ก็เพราะเรื่องได้-เรื่องเสียอย่างผิด ๆ เข้าใจผิด; พระเจ้าก็ช่วยไม่ได้ โลกนี้มีแต่ความเดือดร้อนมากขึ้น ; โลกเจริญ - เจริญก้าวหน้าไปในทางให้เป็นข้าของ ความได้-ความเสีย มากขึ้น.

ความเจริญ ความก้าวหน้าของโลกสมัยนี้ ทำให้โลกนี้มีทุกข์มากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ. ความรู้ของเขาไม่ใช่เพื่อจะหยุดความทุกข์, แต่เพื่อจะเพิ่มพูนความทุกข์, ตัวเขาสร้างอะไรขึ้นมา ทำอะไรขึ้นมา ก็เพื่อเป็นทาสของการได้-การเสียทั้งนั้นแหละ, ไม่ใช่ตามคำสั่งของพระเจ้า ที่ว่า ให้ให้ภัยแก่กันและกัน, ให้ไม่เอาอะไร, ให้อย่ามีอะไรเป็นของตัวเอง; ไม่มีใครทำตามคำสั่งของพระเจ้า. ศาสนาที่มีพระเจ้ายกสอนอย่างนั้นเหมือนกันคือ อย่านำมีตัวเป็นของตัวเอง, อย่านำเอาอะไรมาเป็นของตัวเอง ให้เป็นของพระเจ้า; นั่นคือเป็นของธรรมชาติ. ทุกอย่างเป็นของธรรมชาติ, อย่านำเอามาเป็นของเรา; พุทธศาสนายกสอนอย่างนี้. ฉะนั้นเมื่อไปคดโกงของธรรมชาติเอามา ก็ต้องรับบาปคือความทุกข์.

ศึกษาพุทธศาสนาที่ถูกต้อง ฝึกให้หยุด, วาง และหลุดพ้น

คุณช่วยจำไว้ไปคิดดูให้ดี. ถ้าเห็นด้วยและเข้าใจละก็ ช่วยกันสอนต่อ ๆ ไปด้วย. ใครไปใครมา มาดูภาพ มาดูวัด มาดูอะไรนี้ ก็ต้องพูดให้เขาเข้าใจเรื่องนี้; ซึ่งเป็น

ความมุ่งหมายของพุทธศาสนาและของสวณโมกข์. พวกเราที่เป็นภิกษุ สามเณร ในพุทธศาสนา นี้ สมมติว่าไปดูภาพปั้น ก็อธิบายให้ออกเรื่องนี้แหละ. ไปดูสระ ต้นมะพร้าว นา พิเอร์ ก็พูดให้ออกเรื่องนี้แหละ. มาดูภาพเขียนภาพอะไรต่าง ๆ ในนี้ ก็พูดให้ออกเรื่องนี้แหละ **ให้หยุด ให้ว่าง ให้หลุดพ้น** ก็แล้วกัน; แล้วคนที่มาก็จะได้ประโยชน์มาก, แล้วเราก็ได้เป็นผู้ทำประโยชน์ให้ผู้อื่นมาก; แต่เราไม่ต้องการอะไร ถ้าเดี๋ยวนี้เราเป็นผู้ต้องการอะไรเสียละก็, ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง.

ถ้าเราเป็นคนใช้เสียเอง จะไปรักษาคนอื่นอย่างไรได้, เป็นตัวผู้ใช้เสียเองไปรักษาคนอื่นย่อมไม่ได้. เราก็ต้องหายใช้ ต้องปรกติ แล้วก็พยายามพูด, นั้นแหละได้บุญที่สุด. อย่างชี้เกี้ยวจอย่างเห็นแก่นอน, ชี้เกี้ยวพูด หลบหลีกไปเสีย, เห็นใครมาไม่ออกมาต้อนรับ, นี่เสียมารยาทในทางวินัยอย่างยิ่ง. พระเณรไม่ให้ความเอื้อเฟื้อแก่แขกที่มานี้, ชี้เกี้ยวหนีไปเสีย นี่ไม่ถูก. นั้นมีส่วนเป็นเรื่องของวินัยด้วย คือไม่ต้อนรับเพื่อมนุษย์ ไม่ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์; แล้วก็ไม่ใช่ให้ต้อนรับด้วยของกินของใช้อะไรทั้งนั้นแหละ; แต่ต้อนรับด้วยธรรมะนี้ ให้เขาได้ความเข้าใจเรื่องนี้ เขาก็ได้สิ่งที่ดีที่สุด.

ระวังเรื่องอะไรที่มี ๆ อยู่ เพื่อเป็นเรื่องได้-เรื่องเสีย ให้แก่ตัวเอง จนไม่เห็นแก่เพื่อมนุษย์ละก็ไม่ไหวแล้ว; ป่วยการ, ป่วยการที่ว่าจะเรียนต่อไป, จะบวชต่อไปก็ป่วยการ; ไม่รู้ว่าบวชเรียนเพื่ออะไร. ศึกษาธรรมะก็เพื่อจะลดความเห็นแก่ตัวออกไปเสีย, อย่างมีตัว อย่างมีได้ อย่างมีเสีย; แล้วจะได้หยุด จะได้ว่าง จะได้หลุดพ้น. นี่เป็นตัวธรรมะที่ต้องเรียน, ต้องมี ต้องทำให้ก้าวหน้าขึ้นไป.

เอาละ เป็นอันว่า ที่ไหนทำให้เราพูดเรื่องเห็น เราก็พยายามจะพูดโดยวิธีของเห็นอย่างยิ่งแล้ว, พูดโดยยกเรื่ององคฺลีมาล มาให้รู้ ว่า "หยุด" คำเดียวทำให้หลุดพ้นได้.

เดี๋ยวนี้หยุดกันไม่ได้ก็เพราะหวังแต่ที่จะได้ ไม่หวังที่จะเสีย, เป็นทาสเป็นข้าของการ
ได้การเสีย; วิ่งไปวิ่งมา, ก็เพราะเรื่องได้-เรื่องเสียนั้นแหละ, หาโอกาสที่จะได้นั้น
 ได้นี้ทั้งนั้น; ก็เพราะเรื่องได้-เรื่องเสีย เป็นเหตุให้ต้องวิ่งไปหา, หาแต่เรื่องได้-
 เรื่องเสียนี่. เป็นพระเป็นเถรก็ยังไม่วิ่งวอนเหมือนสุนัขจรจัดน้ำร้อนราด เพราะเรื่องได้-
 เรื่องเสีย. นี่ยอว่าแต่ชาวบ้านเลย, พระเถรเรานี่ เมื่อสิ่งนี้ครบงำแล้ว ก็วิ่งวอน,
 วิ่งไปวิ่งมา เหมือนสุนัขจรจัดน้ำร้อนราด อยู่หนึ่งไม่ได้.

จงพยายามหยุดด้วยการทำให้ว่าง, แล้วก็ทดสอบด้วยบทเรียนที่ทำ
 ประโยชน์ผู้อื่นด้วยจิตว่าง คือไม่เอามาเป็นตัวเรา มาเป็นของเรา. **ในเวลาวันหนึ่ง**
คืนหนึ่งทำประโยชน์ผู้อื่นได้มาก, แล้วก็ได้รับความชอบใจ ไม่รับการตอบแทนอะไร.
อย่าเป็นอลัชชี คือว่า ทำเพื่อให้ได้เงิน ให้ได้ชื่อเสียงให้ได้จิวรสวย ให้ได้
บาตรสวย ให้ได้กุฏิสวย อย่างนี้เป็นพวกอลัชชี. ทำทุกอย่างเพื่อมีเงินใช้
 เพื่อมีจิวรสวย เพื่อมีบาตรสวย เพื่อมีกุฏิสวย เพื่อมีหยูกยา ใบชาดี ๆ ฉั้น อย่างนี้
 ทำเพื่อปัจจัยสี่. นี่ก็จัดไว้เป็นพวกอลัชชี. แล้วก็จริงอย่างนั้น ที่ว่าวิ่งไปวิ่งมาก็เพื่อ
 สิ่งนี้.

ที่นี้ถ้าเราไม่ต้องการสิ่งนี้ ก็เกือบไม่มีอะไรที่จะต้องวิ่งไปวิ่งมา เราสันโดษ
 มักน้อยอยู่ได้แล้ว; กินพอไม่ตายนี้ มีกินแน่, จิวรหม่อมตามธรรมดาสามัญนี้มีแน่, กุฏิก็มี,
 ยาแก้โรคก็มี, ก็ไม่มีอะไรอีก. ที่นี้ต้องการจะเด่นอย่างนั้นอย่างนี้, จะมีอะไรที่เด่น
 ออกไป, มันก็แย.

เรื่องมันก็จบด้วยคำว่าหยุด เพราะไม่เป็นทาสของเรื่องได้-เรื่องเสีย ;
 แล้วก็**ไม่วิ่งไปวิ่งมา.** นี่เป็นเซ็นในพุทธศาสนา ที่พระพุทธรูปเจ้าท่านเคยใช้ เช่น
 ใช้แก่องคูลีมาด เป็นต้น.

ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ ก็เรื่องชักซ้อมความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า “หยุด”, เกี่ยวกับคำว่า “ว่าง”. อย่างเดิม เราเรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์, ชักซ้อมความเข้าใจเรื่องธรรม ให้แจ่มแจ้งกระจายอยู่เสมอ. **เจ็ดวันครึ่ง, เจ็ดวันครึ่ง นี่ก็ไม่น้อยแล้ว** มากทีเดียว. **พูดเดียวเดียวปฏิบัติจนตายก็ไม่หมด**;นี้เหลืออยู่แต่ว่าปฏิบัติให้จริง : ควบคุมตัวเอง สังเกตตัวเอง สอบไล่ตัวเอง ให้จริงเถิด.

ความซี้เกียจเหลวไหล ก็เป็นเรื่อง “ได้” ชนิดหนึ่งเหมือนกัน, ได้ซี้เกียจ ได้พักนอน ได้นอน ก็เป็นเรื่องได้ชนิดหนึ่ง ไม่ควรจะมี, หรือทำจนไม่รู้จักหยุด จักหย่อน จนเจ็บไข้ จนตายก็ไม่ถูก; ไม่ใช่ว่าทำอย่างนั้นจะถูก. การใช้สติปัญญา ทางจิตใจ ควรจะมีเวลาพอสำหรับบริหารร่างกายให้ปรกติอยู่ได้; นี่ก็เรียกว่า ไม่ทำจิตไปในฝ่ายเสีย, แล้วก็ไม่ซี้เกียจ ไม่เอาเปรียบคนอื่นในการเป็นอยู่ นี่ก็เรียกว่าทำให้ถูกในส่วนที่ได้; ไม่ให้เรื่องได้-เรื่องเสียมาครอบงำเรา.คนเห็นแก่ได้ ก็ซี้เกียจบ้าง เอาเปรียบคนอื่นบ้าง, คนเห็นแก่เสีย ก็ทำผิดจนมีเรื่องต้องตายไปเลย.

หัวใจของพุทธศาสนามีเรื่องเดียว คือไม่ยึดมั่นถือมั่นแต่อธิบายได้หลายปริยาย

ในที่สุดให้สังเกตดูให้ดี ว่า ก็เรื่อง ๆ พุดกันก็ปี ๆ ก็เรื่องนี้แหละ. ผมพุด หรือเทศน์มาไม่รู้จักกี่สิบทีร้อยครั้งแล้ว ก็เป็นเรื่องนี้เรื่องเดียวเท่านั้น. คำพุดนั้นพุดได้โดยอย่างอื่น โดยปริยายอย่างอื่น, แต่ภายในเรื่องก็มีเรื่องเดียวเท่านั้น: **เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น** นี่เท่านั้น, มีเรื่องเดียวเท่านั้น; หัวใจพุทธศาสนามีเรื่องเดียวเท่านั้นคือ **ไม่ยึดมั่นถือมั่น**. เราพุดอ้อมค้อมให้ฟังแปลก ๆ แปลก ๆ ออกไปได้หลายสิบอย่างหลายร้อยอย่าง. แต่ถ้าพุดอ้อมค้อมเท่าไร ก็ยิ่งเสียเวลาเท่านั้น; เพราะฉะนั้นเราจึงพุดตรง ๆ มากขึ้นทุกที ซึ่งก็อาจจะกระเทือนนั่นนี่บ้าง.

การพูดตรง ๆ เวลาใดที่ไม่มีได้-ไม่มีเสีย เวลานั้นสบายที่สุด; พอได้ขึ้นมา มันจะวุ่นอย่างได้, พอเสียขึ้นมา มันก็จะวุ่นอย่างเสีย. เรื่องทางวิญญานก็เป็นอย่างนั้น, เรื่องทางกายก็เป็นอย่างนั้น. พอหิวขึ้นมากก็ไม่ไหว, กินเข้าไปอิมหนักก็ไม่ไหว; ในระหว่างที่ไม่หิว ไม่อิมนี้สบาย. เรื่องทางวิญญานก็เหมือนกัน เมื่อไม่ได้ และไม่เสีย นั้นสบาย. สุขุมมันนอนสบายในขณะที่มันไม่มีเรื่องหิวหรือเรื่องอิมเรื่องกามารมณ์นี้. นี่เราเสียเปรียบสัตว์, คนเราเสียเปรียบสัตว์เดรัจฉาน ตรงที่ว่าคนเราคิดเก่ง, คิดที่จะได้ คิดที่จะเสีย; คนคิดเก่ง เพราะฉะนั้นเรื่องเลยมีมาก. ส่วนสัตว์เดรัจฉานมีนิดเดียว เพราะฉะนั้น จึงมีเรื่องน้อย, สัตว์จึงว่าได้มาก, สบายกว่าเรา.

พวก “คน” เรา *นี้* ยิ่งรู้มากยิ่งยาวนาน ยิ่งรู้มากยิ่งเป็นทุกข์มาก. เรื่องนี้ยืดยาวไว้พูดกันที่อื่น; เรื่องเรียนมากยิ่งยุ่งมาก ยิ่งเรียนมากยิ่งไม่รู้ธรรมะ ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน *นี้* ไปคิดดูเถอะเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งลึกซึ้งเหมือนกัน. คนโบราณเขาก็เห็นข้อนี้ เขาจึงพูดว่า “ยิ่งรู้มากยิ่งยากนาน, ยิ่งรู้มากยิ่งทุกข์มาก” คือมักรู้ไปในทางไม่ตรงกับเรื่อง; ถ้าตรงกับเรื่องก็กลายเป็นน้อย, รู้น้อยไม่ต้องมีมากเรื่องรู้เรื่องเดียวก็พอ. รู้มากเรื่องแล้วมีเรื่องมาก และมากออกไปอีก *นี้* ก็ยิ่งยากนาน.

สัตว์เดรัจฉานถึงฤดูสืบพันธุ์สักอาทิตย์หนึ่งเท่านั้นที่มันยุ่ง เพราะมันรู้่น้อย. มนุษย์คิดเก่งขยายเรื่องกามารมณ์ออกได้ตลอดทั้งปี, แล้วมนุษย์ก็มีปัญหา มีความทุกข์เรื่องกามารมณ์ทั้งปี ตลอดทั้งปี; สัตว์เดรัจฉานมีไม่กี่วัน. *นี้* รู้มากยากนาน. เพราะคนรู้จักคิดขยายออกไปในทางที่ไม่ใช่เรื่อง, ผิดเรื่อง, ไม่ใช่ความประสงค์ของธรรมชาติ ฉะนั้นคนจึงมีอาการตกนรก หรือบาปมากกว่าสัตว์เดรัจฉาน. เพราะคนรู้มากออกไปนี่เอง : รู้ผิด ๆ ในเรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องบุญ เรื่องบาปเรื่องสุขเรื่องทุกข์เหล่านี้ รู้มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน, ก็เลยมีความทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน.

ชนะเรื่องได้-เรื่องเสีย แล้วจะถึงนิพพาน

เมื่อไรชนะ “ได้” ชนะ “เสีย” ให้ได้, อย่าให้มีได้ มีเสีย อย่าให้มีบุญ มีบาป อย่าให้มีสุข มีทุกข์ อย่าให้มีอะไรเป็นคู่ๆ เท่านั้น ก็ถึงพระเจ้า อยู่กับพระเจ้าสบายไปเลย; หรือบรรลุนิพพานดับสนิทไม่มีทุกข์ไปเลย, แล้วแต่จะเรียก. พุดง่าย ๆ ก็ว่าหยุดสบายไปเลย; ถ้าไม่หยุดก็วิ่ง, วิ่งไปวิ่งมา, วิ่งไปวิ่งมา. เพราะฉะนั้น คนก็วิ่งเก่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน; แล้วเป็นทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน. นี่หมายถึงวิญญูณดวงวิญญูณของคนวิ่งเก่งกว่าสัตว์เดรัจฉาน, จึงเป็นทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน. สัตว์เดรัจฉานไม่ต้องตั้งโรงพยาบาลประสาท, ไม่ถึงกับต้องตั้งโรงพยาบาลประสาท โรคจิต ; ส่วนคนจำต้องตั้งมากขึ้น ๆ แล้วก็ฆ่าตัวตายกันมากขึ้น ๆ. ไม่เคยเห็นสุนัขตัวไหนฆ่าตัวตาย; เพราะฉะนั้นคนอย่าได้อวดดี สุขขีมันจะหิวเหาะ.

พอละค่าแล้ว เดียวคุณจะไปไม่เห็น ถ้าใครจะไปดูสไลด์ก็ได้ คินนี่ฝนคงจะไม่ตก พอจะฉายได้ หรืออากาศมันเย็นนักไว้คราวอื่นก็ตามใจ มีสไลด์ญี่ปุ่นเขาส่งมาหลายกล่อง. วัตญี่ปุ่นสวย ๆ น่าจะเอาอย่าง ในการปลูกหญ้า วางก้อนหิน ทำให้รู้สึกเย็นตาเย็นใจ. ดูอย่างเขาดีกว่า วางไม่เป็นทำ ไม่เป็น รู้สึกแห้งแล้ว; เอาข้างเย็นไว้ก่อน ดีกว่าร้อน. ถ้าจะจัดอะไรบ้าง ก็จัดให้ไปในทางให้มันมีความหมายเย็น ๆ ไว้ก่อน.

คำบรรยายที่ตรงนี้ ห้ามไม่ให้เอาไปพิมพ์เผยแพร่ ห้ามไม่ให้เอาไปส่งวิทยุ เพราะพุดฟังกันแต่เฉพาะที่นี่. ค่าแล้ว เดียวจะลำบาก. ขอปิดประชุม.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๑. เรื่องได้-เรื่องเสีย (ต่อ)

วันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน อ้าย ปีมะแม

ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ จะพูดกันเกี่ยวกับเรื่องได้-เรื่องเสีย ต่อจากครั้งก่อน.

เรื่องได้-เรื่องเสีย ที่นำมาพูดเมื่อวันก่อนนั้น ไปดู หนังสือเล่มไหน ก็ไม่มีอธิบายเรื่อง ซึ่งออกมาในลักษณะนี้ จนถึงขั้นนี้; แล้วแต่คุณจะไปฟังที่ไหน ก็ตาม ไปฟังที่ไหน คณะไหน ที่สำนักไหน ก็เป็นเรื่องในตำรา ในพระไตรปิฎก. แต่ที่พูดมาแล้ว ชี้ให้เห็นชัดลึกลงไป ถึงความหมายของคำว่าได้-เสีย ที่เป็นความหมายอันแท้จริงหรือลึก; ฉะนั้นถ้าคุณไม่สนใจ หรือไม่รู้จักจับฉวยเอาไว้ให้ได้ นั่นแหละ ก็จะไม่ปัญหา. คุณจะไปหาฟังที่ไหน จะไปอ่านได้

จากที่ไหน หรือจะไปฟังจากใคร ที่ไหนอีก ก็คงจะยังอีกนานกว่าจะพบเรื่อง
ทำนองนี้ ยิ่งไกลมาก. ฉะนั้นผมจึงต้องลองถามดูว่า ฟังรู้เรื่องไหม ? เข้าใจ
ไหม ? ว่าอย่างไร ?

เรื่องได้-เสีย นี้เข้าใจยาก ต้องพิจารณาโดยแยกแยะ

ที่แรกนั้นได้บอกให้รู้ว่า คำ ๒ คำนี้ หรือว่า ภาวะ ๒ อย่างนี้ เป็นต้นเงื่อน
ต้นต่อของทั้งหมด; เพราะเป็นเรื่องรู้สึกตามสัญชาตญาณได้ แม้กระทั่งสัตว์หรือต้นไม้.
เรื่องได้-เรื่องเสียนี้ คนเรามีปัญญามาก จึงขยายออก เป็นเรื่องผิด เรื่องถูก
เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องสุขเรื่องทุกข์ เรื่องนรกเรื่องสวรรค์ อะไรที่
เป็นคู่ตรงกันข้ามไปเรื่อยอย่างนี้; คู่ทั้งหมดนั้นไม่มีความหมายในตัวมันเอง แต่ไปมี
ความหมายตรงที่**ได้** หรือ **เสีย** นั้นแหละ. เพราะฉะนั้นต้องพูดซ้ำ ทบทวนซ้ำเรื่องนี้
เพราะเห็นได้ว่าไม่เข้าใจ, หรือจับฉวยเอาได้ไม่หมด. **เรื่องนี้ เพียงแต่เข้าใจ**
นั้นไม่ได้; ยังใช้ไม่ได้; ต้องเห็นแจ้ง. การเห็นแจ้งนั้น ยิ่งกว่าเข้าใจ, แล้วต้อง
เอาไปคิดทบทวน ไปสังเกตทบทวน.

เรื่องได้-เรื่องเสีย นี้เป็นความจริง เป็นของจริง เกิดได้ เห็นได้
ด้วยสัญชาตญาณ; แต่เรื่องบุญ บาป ดี ชั่ว สุข ทุกข์ นี้เป็นความหมายของคำพูด
ที่พูดกันใหม่ พูดมากขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยความรู้สึก สติปัญญา ของมนุษย์ ที่บัญญัติสิ่งนี้
ว่าดี ว่าชั่ว ว่าผิด ว่าถูก ว่าบุญ ว่าบาป นี้มนุษย์มาพูดทีหลัง. แต่เรื่องได้-เรื่องเสียนี้
ไม่ต้องพูด ไม่เกี่ยวกับคำพูดก็ได้, เพราะรู้สึกได้โดยไม่ต้องพูดไม่ต้องสอน.

คำว่า **สุข ทุกข์** นี้อาจจะรู้ได้โดยไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอนก็จริง **แต่ก็ขึ้นอยู่กับ**
กับคำว่าได้ว่าเสีย ; ถ้าได้ละก็เป็นสุข, ถ้าเสียละก็เป็นทุกข์. เพราะฉะนั้น
เรายกออกไปได้, ไม่พูดว่าสุขว่าทุกข์; เอาไว้พูดเรื่องได้-เรื่องเสียก็พอ. ถ้าได้

ละก็เป็นสุข หมายความว่า **ได้ ทำให้เป็นสุข**, ถ้าเสีย **ทำให้เป็นทุกข์**, และรู้สึกได้ตามสัญชาตญาณ. ฉะนั้นผมจึงแนะลงไป ครั้งก่อนว่า ให้ดูสุนัข; สุนัขมีความรู้สึกได้ชัดเจนมาก : เรื่องได้-เรื่องเสียนี้มันรู้; ได้กิน กับ ไม่ได้กิน นี่มันเรื่องได้-เรื่องเสีย, ได้นอนสบาย กับ ได้นอนไม่สบาย เป็นเรื่องได้เรื่องเสีย. สุนัขรู้สึกได้โดยไม่ต้องมีใครสอน; มันไม่รู้จักเรียกชื่อ แต่มันรู้สึกตัวเองได้. ส่วนคำว่า ผิด-ถูก ดี-ชั่ว บุญ-บาป นี่สุนัขไม่อาจจะรู้; เพราะนี่เป็นเรื่องคำพูด, เป็นเรื่องพูดบัญญัติพูด ในหมู่สัตว์ที่มีคำพูด, และกับบัญญัติคำไว้พูด.

ที่นี้ เราย้อนไปยังคนป่าที่คล้าย ๆ กับสัตว์, **คนป่าสมัยอายุหิน**หลายพันหลายหมื่นปีมาแล้วไม่ได้เรียนเรื่องธรรมะ เรื่องศึกษาอะไรต่ออะไร คนป่าก็ไม่รู้เหมือนกัน. สำหรับคนป่าเหล่านี้ ถ้าพูดว่า ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ก็ไม่รู้ว่าเป็นอย่างอะไร; แต่จะรู้สิ่งหนึ่ง ซึ่งรู้โดยไม่ต้องพูด เรียกว่า **ได้ว่าเสีย**. คนป่ารู้ว่า **ได้** เช่นไปล่าเนื้อได้มา ก็เรียกว่า **ได้**, ไม่ได้ก็เรียกว่า **ไม่ได้**. **ได้-เสีย** นั้นมีความหมายโดยที่ถ้าได้มาละก็ทำให้สบายเป็นสุข, เสียก็คือไม่สบายเป็นทุกข์.

ถ้าเราได้ ปรกติเราก็สบาย; ถ้าไม่ได้ ปรกติเราก็เป็นทุกข์ เป็นเจ็บเป็นไข้อย่างนี้. เพราะฉะนั้นสัตว์เดรัจฉานก็ดี คนป่าที่ยังเป็นครึ่งคนครึ่งสัตว์ก็ดี รู้จักภาวะที่เรียกว่าได้ ว่าเสีย นี้อย่างแท้จริง; แต่เพราะไม่พูด จึงไม่มีคำพูด.

เรื่องได้-เสีย สำหรับมนุษย์ขยายออกไปมาก

ที่นี้ มนุษย์นั้นมาขยายคำพูด เป็นผิดเป็นถูก ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์. เรื่องผิดก็คือไม่ได้หรือเสีย, ถูกก็คือได้; แต่ทว่าถูก-ผิด นี้ก็หมายถึง “ได้-เสีย” ที่ตรงตามเรื่องของมัน.

คำว่า **ได้-เสีย** นั้นมีหลายชั้น ไม่ใช่เพียงแต่ได้วัตถุ ได้เงินเท่านั้น; แต่ความหมายแบ่งเป็นว่า **ได้** ถ้าเป็นฝ่ายได้ : ได้เงิน ได้ของ ได้ชื่อเสียง ได้นิพพาน ได้ความสงบ **ได้**อะไรต่าง ๆ เรียกว่าฝ่ายได้; ฝ่ายเสีย คือ **ไม่ได้**สิ่งเหล่านี้. นี่เราเรียกว่าถูกหรือผิด ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป.

ความได้ ความเสีย นี้ทำให้เกิดปัญหาขึ้นมา, แล้วมันต้องคู่กันเสมอ. ถ้าไม่มีได้ ก็ไม่มีเสีย, ถ้าไม่มีเสีย ก็ไม่มีได้ คือไม่มาทำให้เกิดความหมายได้. ถ้ามีเสียมาเป็นคู่เปรียบเทียบ การได้จึงมีความหมาย หรือมีค่าขึ้นมาเป็นความได้. ถ้าไม่มีความได้มาเปรียบ ความเสียก็ไม่มีเหมือนกัน; เราก็ไม่รู้สึกเป็นได้เป็นเสีย. แต่อย่างไรก็ดี โดยธรรมชาติมันต้องมีรู้สึกได้-เสีย : เมื่อไปหาอาหารได้ ก็ได้กินกัน ไม่ได้ก็หิว อุด เตือดร้อน. **ความรู้สึกว่าได้และเสีย จึงเกิดได้เองตามธรรมชาติ, รู้สึกได้เองตามธรรมชาติ, และมีอยู่เองตามธรรมชาติ.** มนุษย์หรือสัตว์ก็ตาม ย่อมต้องการอะไรอยู่อย่างหนึ่งเสมอไป ถ้าได้ก็คือ-ได้; ถ้าไม่ได้ก็คือ-เสีย.

ต่ำลงไปจากสัตว์เดรัจฉานก็คือ **ต้นไม้ ต้นหญ้า ต้นบอน อะไรเหล่านี้ ก็มีได้มีเสีย** เพราะชีวิตเหมือนกัน, ต้นหญ้าก็มีชีวิต เพราะมันอยากกินน้ำ อยากแสงแดด อยากกินอาหารนั่นนี่. ถ้ามันได้มันรู้สึกว่ามันได้, ถ้ามันไม่ได้คือมันเสีย มันก็รู้สึกว่ามันไม่ได้; เพราะฉะนั้นมันต้องต่อสู้เพื่อได้. มันรู้ว่าจะเอารากไปทางนี้เถอะ เพราะรู้ว่าทางนี้มีอาหารมีน้ำ มันก็ส่งรากไปทางนั้นใหญ่เลย; รู้ว่าทางนี้มีแสงแดด หาแสงแดดได้ไม่มีอะไรบัง ก็ออกกิ่งไปทางนี้เพื่อได้แสงแดด. มันกลัวเสีย มันอยากได้; แต่มันไม่อาจจะพูดได้ว่า ที่ได้นั้นคือ บุญ หรือดี หรือสุข มันพูดไม่เป็น มันไม่มีความหมายทางคำพูด.

ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ นี่เป็นเรื่องพูด บัญญัติทับลงไปบนเรื่อง **ได้-เรื่องเสีย** เป็นเพียงเรื่องคำพูด; เพราะฉะนั้นสัตว์หรือต้นไม้ ไม่มีคำพูด ไม่มี

การพูด ไม่มีความหมาย ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์; แต่มีความหมายเรื่องได้-เรื่องเสีย. ถ้าได้-เสียมาอย่างถูกต้อง, หรือได้อย่างถูกต้องดีกว่า; มันก็รอดชีวิตมา. ถ้าไม่ได้อย่างถูกต้อง มันก็ตายแล้วมันก็สูญพันธุ์แล้ว. จะเป็นหญ้าบนต้นไม้ก็ตาม สัตว์เดรัจฉานก็ตาม อะไรก็ตาม มันต้องตายแล้วและสูญพันธุ์แล้ว. ต้นไม้หรือสัตว์ต้องได้สิ่งที่มันจะต้องได้, ควรจะต้องได้อย่างถูกต้องเรื่อยมา : ได้อาหาร ได้ดินฟ้าอากาศ ได้สิ่งแวดล้อม ได้อะไรถูกต้อง; เพราะฉะนั้นมันจึงรอดชีวิตมาหลายหมื่นปี หลายแสนปีหลายล้านปี. นี้ขอให้ศึกษาความหมายของคำว่า-ได้.

เรื่องได้-เสีย เป็นเรื่องของสัญชาตญาณพื้นฐาน

แต่ว่าคำพูด ได้-เสีย นี้ก็ยังกำกวมได้; เราต้องระวังให้ดี. ในขณะหนึ่งความเสียหายอาจจะเป็นการได้ก็ได้; เช่นว่า เราต้องมีกินเข้าไป แล้วถ่ายออกมา. ถ้าเราพูดว่ากินนี่คือ-ได้ ถ่ายออกนี่คือ-เสีย, อย่างนั้นพูดอย่างธรรมดา อย่างเขลา ๆ อย่างไม่ฉลาด. แม้จะพูดว่า ได้กินเข้าไป, แล้วก็ได้ถ่ายออกมา นั่นคือการกินก็เป็นการได้; การถ่ายก็เป็นการได้; นี้ได้ถูกต้องทั้งกินและถ่าย แล้วก็รอดชีวิตมา. เพราะฉะนั้น **ต้องมีการได้-การเสียที่ถูกต้อง จนเรียกว่าเป็นการได้ที่ถูกต้อง, ได้ก็ได้ถูกต้อง เสียก็เสียถูกต้อง.** เช่นเราได้แสงแดดถูกต้อง ได้อาหารถูกต้อง ได้ที่อยู่ถูกต้อง; หมายความว่า เรามีการเสียที่ถูกต้อง คือส่วนที่ไม่ควรจะได้ น้ำมันต้องเสีย, ต้องยอมเสียไป. เราต้องถ่ายอุจจาระ ต้องถ่ายปัสสาวะ เราต้องสูญเสียสิ่งที่ร่างกายไม่ต้องการ เช่น ขี้เหงื่อ ขี้ไคลอะไรก็ตาม นี้ต้องถ่ายออกไปต้องสลະออกไป; **ชีวิตนี้จึงรอดมาได้ เพราะมีการได้-การเสียที่ถูกต้อง.**

สรุปเรียกว่า **การได้ที่ถูกต้อง** จึงทำให้มีอายุสืบพันธุ์กันมาเป็นล้าน ๆ ปี; พอได้-เสียไม่ถูกต้อง มันก็สูญพันธุ์. เหล่านี้เป็นเรื่องทางวัตถุ เนื้อหนังร่างกายทั้งนั้น, ทางจิตใจนั้นอีกอย่างหนึ่ง. ถ้าได้ทางจิตใจถูกต้อง ก็รอดตัวมา คือเจริญ

วิวัฒนาการทางจิตใจมาอีกด้วย. นี่เราเรียกว่า **เป็นความรู้โดยสัญชาตญาณพื้นฐาน**; ดังที่ว่าต้นหลู้นั้นมันก็รู้, มันรู้ว่า ได้-เสีย อย่างไร; ทำอย่างไรจึงจะได้แสงแดด, ทำอย่างไรจึงจะได้น้ำ, ทำอย่างไรจึงจะได้อะไร, ทำอย่างไรจึงจะได้สืบทอด, มันรู้ได้อย่างสัญชาตญาณอย่างประหลาด ก็เพราะว่าสัญชาตญาณนั้น เกิดมาจากการปรุงของธรรมชาติ. การปรุงของธรรมชาติเราไม่รู้สักตอนนี่.

คนที่ไม่รู้เขาไม่เชื่อ ว่า ดอกซุมเห็ดมันบอกว่า ฝนจะแล้ง หรือ ไม่แล้ง; ไม่ดูเถอะ มันยังบอกอยู่เลย. เมื่อเดือนก่อนคิดว่าฝนจะแล้ง. เราคิดว่า มันยังตั้งครึ่ง มันยังแล้วไม่ได้ มันยังเหลือตั้งราวหนึ่งในสี่. นี่ไม่ใช่เพราะ ดอกซุมเห็ดเป็นพระเจ้าที่บังคับฝนไว้ได้; แต่ดินฟ้าอากาศปรุงดอกซุมเห็ดขึ้นมา แล้วมันจึงบอกแน่นอน. ดอกซุมเห็ดมันก็ไม่บานพร้อมกันทั้งโลก, ภาคใต้ ภาคเหนือ ก็เป็นไปตามธรรมชาติ. สัญชาตญาณอันนี้คล้าย ๆ กับสัญลักษณะของพระเจ้า. นี่พูดถึงเรื่องสัญชาตญาณกันก่อน **เพราะเรื่องได้-เสียนี้มันเรื่องสัญชาตญาณพื้นฐาน.**

ไอ้ปุ๊กปุ้ยสุนัขตัวหนึ่ง ไปขุดโพรงที่โคนต้นไม้ แล้วก็ออกลูก. คิดดูเถอะ ใครสอนมัน? ทำไมมันไม่ไปหาหลางฝอย หาอะไรเตรียมออกลูก? มันพยายามที่จะไปขุดโพรง แล้วก็ออกลูกในโพรง. ใครสอนหรือใครทำตัวอย่าง ก็เปล่าเลย. นี่ถ้าปล่อยตามอิสระก็ทำได้; เพราะสัญชาตญาณมันเหลืออยู่ในจิต ถ่ายทอดกันมาทางพ่อแม่ ทางเลือด เขาเรียกว่าทาง gene, มันครึ่งจิตครึ่งวัตถุ ที่มันถ่ายมาทางเลือด. อันนี้ก็บ่อเกิดของสัญชาตญาณ; เพราะฉะนั้นมันก็รู้ว่า ทำอย่างนั้น เขามือตะกุกนั่นตะกุกอย่างไร; แล้วยังไม่ใช่เท่านั้น มันยังฉลาดกว่าคนอื่นกระมัง. มันยังมีปัญหาว่า ทำอย่างไรน้ำ จึงจะไม่ท่วมอีกล่ะ; เออ, มันก็มีวิธีที่จะขุดให้น้ำไม่ท่วม; มันฟลุกด้วย เช่นดินที่ตะกุกมานี้ มันก็อยู่ปากโพรงหมด; ฉะนั้นปากโพรงก็สูงโดยรอบ น้ำข้างนอกไหลเข้าไปไม่ได้. ที่นี้เพื่อนยังขุดเลี้ยวอีก เพื่อไม่ให้ใครเห็น. สัตว์ หรือ อันตรายต่าง ๆ

ที่จะมากินลูกของมัน ก็ไม่เห็นซี; เพราะว่าชุดอย่างนี้เล็กมาก, แล้วโพรงยังเลี้ยวเสียอีก, แล้วมันยังฉลาดอีก ที่ยังจะต้องชุดซ้อนขึ้นบนอีกทีหนึ่ง ที่น้ำไม่ท่วมได้. นี่ใครเป็นครุมัน แล้วมันยังฉลาดกว่ามนุษย์, มนุษย์ยังไม่เคยคิดจะทำอย่างนี้เลย; เพราะมนุษย์ไม่มีสัญชาตญาณออกลูกในโพรงอย่างนี้

มนุษย์เปลี่ยนสัญชาตญาณเรื่อยจนถึงธรรมชาติ

มนุษย์นี้แหละกำลังหลงทางที่สุด คือไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร; ลืมหมด, ยุ้งจนลืหมด. สุนัขมันก็แน่นอน ๑๐๐ เปอร์เซนต์ ว่าต้องชุดโพรงออกลูก; ส่วนคนไม่รู้ว่าจะออกลูกอย่างไร. เพราะว่าเมื่อหลายหมื่นปีมาแล้ว มนุษย์ออกลูกเรียวเหมือนกับวัวควายอย่างนั้น. วัวควายต้องแก่ ไปตามฝูงต้องการจะคลอดที่ไหน มันก็คลอดตรงนั้น ตรงที่เดินทางนั้นแหละ; แล้วมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกันหลายหมื่นหลายแสนปีมาแล้ว. ฉะนั้นมนุษย์ไม่มีการถ่ายทางสัญชาตญาณที่ว่าจะทำอย่างไรในการออกลูก, จึงทำไม่เป็นตามธรรมชาติ, แต่มีความรู้เรื่องใหม่ ซึ่งไม่ใช่ธรรมชาติ : อยู่บ้านอยู่เรือน แล้วมีเรือนคลอด, แล้วมีอะไรนี้; นี่ไม่ใช่ธรรมชาติ; มันก็เลยยุ่ง.

พิสูจน์ได้ง่าย ๆ ตรงที่ว่า พวกนกต่าง ๆ นี้ไม่ต้องมีใครสอน; ทำรังเป็นทำรังได้ทุกนกเลย. นกกระจาบบก็ทำอย่างดี, นกธรรมดาก็ทำอย่างธรรมดา. แต่ทำเป็น ไม่ต้องมีใครสอน, ไม่ต้องเห็นตัวอย่าง. ถ้าเอานกคู่นึงมาเลี้ยงในที่ ๆ ไม่มีนกอื่นเลย มันก็ทำรังเป็น; แล้วเหมือนกันดิ. เช่นนกกระจาบบมันก็ทำรังเหมือนนกกระจาบบทั้งหลายโดยไม่ต้องเห็นตัวอย่าง. เอ้า, ที่นี้เอามนุษย์มาคู่นึง แล้วปล่อยให้โตขึ้น ให้ทำเรือนดูซิ ก็ทำไม่เป็น; เพราะว่าไม่เคยทำเรือน; อย่างดีก็เคยแต่ซุกหัวอยู่ในถ้ำ. บางทีคงจะเผล่ไปหาโรงหาถ้ำเหมือนกับสุนัข; นั่นเป็นอย่างดีที่สุดแล้ว. ครั้นถึงความอยู่ถ้ำ ก็เลยไม่รู้เรื่อง เลยง.

มนุษย์นี้กำลังหลงไม่รู้ว่าเป็นอย่างไรแน่; อยู่ถ้ำแน่ หรืออยู่เรือนแน่ ไม่แน่หรอก; ไม่มีสัตตชาติญาณที่ซ้าซากจนตายตัวลงไป. นี่ก็เรียกว่ามนุษย์กำลังหลงทาง คือเปลี่ยนเรื่อยเปลี่ยนไปได้เรื่อย, จนกระทั่งอยู่เรือน อยู่ตึก คลอดในโรงพยาบาล เหล่านี้ ซึ่งไม่ใช่สัตตชาติญาณ, ไม่ตายตัว ไม่แน่;ทำตามสัตตชาติญาณไม่ได้. ฉะนั้นมนุษย์ผู้ทิ้งสัตตชาติญาณนี้จึงลำบาก คลอดถูกเวลาเดินทางเหมือนครั้งกระโน้นไม่ได้, ออกลูกในโพรงก็ไม่ได้, อะไรก็ไม่ได้ทั้งนั้น; แล้วก็ยุ่งยากตอนคลอดบุตร ตอนเลี้ยงบุตรตอนอะไรอื่น ๆ ขนาดเกือบเป็นเกือบตายไปเลย.

เรื่องนี้เหมือนกับที่เราเคยพูดกัน เรื่องไบเบิลที่พระเจ้าสาป, สาปมนุษย์ว่าต่อไปนี่แกต้องเป็นทุกข์ทรมานแสนสาหัส; เพราะแกอุตรีทิ้งธรรมชาติ ไปรู้เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องบุญ เรื่องบาปเรื่องสุข เรื่องทุกข์อะไรเข้า ไบเบิลกล่าวไว้ว่า อาดัมกับอีฟ ไปกินผลไม้ที่ทำให้รู้เรื่องดี เรื่องชั่วเรื่องบุญ เรื่องบาปอะไรเข้า; ต่อไปนี้เลยต้องทนทุกข์ทรมาน มีความทุกข์อย่างแสนสาหัส. นี่คือปัญหาที่มนุษย์จะพึงได้รับ, แล้วเป็นไปในทางที่ทำให้เป็นทุกข์แสนสาหัส. เมื่อก่อนเรื่องคลอดบุตรก็ไม่มีปัญหา, เรื่องอาหารการกินก็ไม่มีปัญหา, เรื่องทำรังอยู่ก็ไม่มีปัญหา. เดียวนี้มีปัญหาไปหมด ปัญหามากที่สุดด้วย;คือจะมีบ้านอย่างไรให้ดีที่สุด, มีอาหารกินให้ดีที่สุด; แล้วคลอดลูกออกมาก็ช่วยตัวเองไม่ได้จะเป็นจะตายเอา. ส่วนสุนัขมันไม่มีปัญหาอะไร, สัตว์ทั้งหลาย นก หนู นี่ก็ทำรังได้ ทำเรือนได้ คลอดลูกได้อะไรก็ได้โดยไม่มีปัญหา.

ถ้ามนุษย์อยู่ตามสัตตชาติญาณก็มีความทุกข์น้อย

ความหมายของคำว่า สัตตชาติญาณ เป็นอย่างนี้; ถ้ายังอยู่กับสัตตชาติญาณ ก็มีเรื่องน้อย ไม่มีความทุกข์อันใหม่เกิดขึ้นเหมือนที่พระเจ้าสาป. การที่พระเจ้าสาปให้มีความทุกข์มากนี้ สาปแต่คนเท่านั้น ไม่ได้สาปสัตว์เดรัจฉาน วัว ควาย

แล้วก็ไม่ได้สถาปตันหน้าตักบอง, พี่ชพันธ์ุภกษชาติอะไรต่าง ๆ ไม่ได้ถูกสถาป; ถูกสถาป แต่คน เพราะว่าคนไปเริ่มรู้ มีความรู้ก้าวหน้า มีความคิดก้าวหน้า อย่างคน; ไปรู้ดี รู้ชั่วเข้า ในยุคที่ไปกินผลไม้ นั่นเข้า :คือเริ่มรู้ดี รู้ชั่ว รู้สุข รู้ทุกข์ รู้ใหญ่ รู้เล็ก รู้มีเกียรติ รู้ไม่มีเกียรติ อะไรเข้ามันก็เกิดปัญหา. **ละทิ้งสัญชาตญาณเท่าไรก็มี ความทุกข์มากขึ้นเท่านั้น; ไปหาธรรมชาติมากขึ้นเท่าไร ก็มีความทุกข์น้อยลง เท่านั้น.**

นี่เราเห็นได้ทันทีว่า เขาก็ย้อนมาเรื่องที่ว่า **ได้-เสีย** นี่อีกทีหนึ่ง, **อันนั้น ตั้งอยู่บนสัญชาตญาณ.** เดี่ยวนี้สัตว์เดรัจฉานมีเรื่องได้-เรื่องเสีย เท่าที่สัญชาตญาณ ต้องการเท่านั้น. หน้าบองนี่ยิ่งเป็นอย่างเดิมเลย ตามเดิมเลย; รู้เรื่องได้-เรื่องเสีย แต่เพียงตามเดิม ไม่มีปัญหาเลย เมื่อล้านๆ ปีมาแล้วมีปัญหาเท่าไร เดี่ยวนี้ก็มี เท่านั้น. สัตว์เดรัจฉานนี้ก็เหมือนกัน เมื่อหลายแสนหลายล้านปีมาแล้ว มีปัญหา เท่าไร เดี่ยวนี้ก็มีเท่านั้น. **ที่นี้ คนนั้นซี ไปรู้อะไรมากเข้า, ก็มีปัญหาไปหมด มีเรื่องมาก, แล้วยังต้องการมากขึ้นไปอีก จนเป็นเปรต : ต้องการจะขยาย เรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องใช้ เรื่องกามารมณ์ เรื่องอะไรต่าง ๆ จนไม่มีขอบเขต ไม่มี ที่สิ้นสุดมีลักษณะเป็นเปรตขึ้นมา.** ความเป็นเปรตไม่มีในสัตว์เดรัจฉาน เพราะมัน ไม่อยากมากไปกว่าธรรมชาติ.

ที่นี้ เราเปรียบคนกับสัตว์ นี่รู้สึกว่าไกลกันนัก; เราเปรียบสัตว์ กับ สัตว์ดีกว่า โดยให้รู้ว่าสัญชาตญาณอย่างสัตว์นั้นมันยังอยู่, ยังพอใช้ของมัน. แต่มนุษย์ซี เข้าไปแทรกแซงทำให้สัตว์ไม่อาจจะใช้สัญชาตญาณ. นี่ถ้าผมจะเอาไ้ปลูกปุ๋ยมาซังไว้ใน ห้าง, แล้วก็รอรังให้คลอด; อย่างนี้เรียกว่าแทรกแซงเขา ไม่ปล่อยให้เขาเป็นไปตามสัญชาตญาณ; ปัญหาจะต้องเกิดขึ้น, ซึ่งเราไม่ได้เลย ว่าความร้อน ความอบอุ่น จะมีพอไหม จะถูกต้องตามสัญชาตญาณไหม; และสัตว์ก็ทำไม่ถูก, และมันไม่สมัคร

ที่จะทำให้ผิดสัญญาตัญญาณ. เพราะฉะนั้นที่ทาลังกระดาศใหญ่โตไว้ให้ ใฝ่ฝอยไว้ให้, มันไม่เอา; มันกลับมุดเข้าไปในโพรงดิน ชุดดิน แล้วก็ออกลูกในโพรง. นี่เขาทำฟรีและอิสระตามสัญญาตัญญาณแท้ ๆ, แล้วก็เลยถูกต้อง ๑๐๐ เปอร์เซนต์. นั่นก็แปลว่า สัตว์ยังมีดี หรือมีบุญ กว่าคน; ไม่มีความทุกข์เพราะเรื่องนี้, ไม่ถูกพระเจ้าสาป. สัตว์ไม่ต้องการที่จะคลอดที่โรงพยาบาล ไม่ต้องการอะไรที่ดีไปกว่าธรรมชาติ. แต่มนุษย์นี้ทะเลาะทะเลาะกันจะต้องคลอดที่โรงพยาบาล หรือทำอย่างนั้น หรือทำอย่างนี้ จึงมีเรื่องเพิ่มขึ้นตามส่วนที่ละทิ้งธรรมชาติ หรือละทิ้งสัญญาตัญญาณ.

คำว่า “สัญญาตัญญาณ” ก็อธิบายมาที่หนึ่งแล้วว่า สัตว์รู้จักชุดเข้าไป, ดินก็มาช่วยป้องกันไม่ให้น้ำไหลเข้ามาในรู, แล้วเลี้ยงโพรงเสีย ไม่ให้สัตว์อื่นเห็น, แล้วก็ซ่อนขึ้นอีกที่หนึ่ง ไม่ให้น้ำท่วมได้, แล้วระวังไม่ให้มดแมลงเข้าไปได้. ที่นี้ถ้าความโง่ของคนมีอีก คือเอาอาหารใส่เข้าไปในโพรงนี่คือไปทำให้สัตว์ลำบาก, พวกมด แมลง ก็จะเข้าไปกินอาหาร แล้วไปกัดลูกมันตายหมดก็ได้. นี่ความโง่ของคนต่างหากที่จะไปทำให้เกิดความเสียหายขึ้น; เพราะฉะนั้นถ้าปล่อยไปตามเรื่องของสัตว์, มันก็ไม่ลำบากจนกว่าลูกของมันจะคลานได้ มันจะออกมาหากินได้; มันเตรียมพร้อม, เตรียมอดอาหารสามวัน ห้าวันอะไร, เตรียมพร้อม ที่จะเลี้ยงลูก จะประคับประคองลูก โดยไม่ต้องทำให้ยุ่งไปประหว่งนี้.

นี่ลองเทียบกันดูกับคน: **คนได้รับบาป** ได้รับคำสาปจากพระเจ้าว่าต่อไปนี่แกจะต้องเป็นทุกข์แสนสาหัส; **นี่เพราะทิ้งธรรมชาติ เพราะทิ้งสัญญาตัญญาณ.** ส่วนสัตว์ใคร่จฉานชนะสิ่งเหล่านี้หมดไม่มีปัญหาอย่างนี้; **เพราะเหตุว่า คำว่า “ได้” และคำว่า “เสีย” ของสัตว์ไม่ถูกขยายความหมาย, ไม่มีการขยายความหมายมาเป็น เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องผิดเรื่องถูก เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องสุขเรื่องทุกข์ เรื่องสวรรค์เรื่องนรก อะไรมันไม่มี.** เพราะฉะนั้นสัตว์จึงอยู่ใกล้ธรรมชาติ, แล้วมีความทุกข์น้อย, แล้วไม่ถูกพระเจ้าสาป.

ความเจริญของมนุษย์ในทางส่วนเกินยิ่งทำให้มีความทุกข์

ความเจริญของมนุษย์ก็คือความถูกพระเจ้าสาป. พระณรงบางคนกำลังปวดหัว เป็นโรคเส้นประสาท เพราะเรียนภาษาอังกฤษ จะดีจะเด่น. นี่ไม่เกี่ยวกับธรรมชาติ, ไม่เกี่ยวกันเลยกับพระเจ้า; แล้วก็ไม่ว่าจะเอาไปทำอะไรอยู่นั้นแหละ; ภาษาอังกฤษไม่เกี่ยวกับความดับทุกข์เลย, นี่จึงดูส่วนนี้ นั่นคือส่วนเกิน, ส่วนเกินของการได้ แล้วกลายเป็นการเสียไปเลย. ความต้องการจะเรียนมากเกินธรรมชาติ, เกินสัญชาตญาณนี่เป็นการได้ส่วนเพื่อ หรือส่วนเกิน; แล้วส่วนเกินก็กลายเป็นทำลายผู้นั้นให้มีความทุกข์ตามแบบ ตามคำสาปของพระเจ้า.

ที่นี้มันก็เกิดพันเผื่อยุ่งยากกันมากขึ้น, พวกโน้นเรียนโน้น พวกนี้เรียนนี้; ผลสุดท้ายก็ไปตามความอยากที่จะได้มากกว่าผู้อื่น, จะแข่งขันผู้อื่น จะทับผู้อื่น จะดีกว่าผู้อื่น; จะอะไรกว่าผู้อื่น เพราะฉะนั้นส่วนรวมมันจึงต้องรบกัน จนเดี๋ยวนี้ประเทศที่เป็นมหาประเทศ ย่อมจะมีประเทศเล็ก ๆ นิด ๆ ที่ไม่มีทางสู้ได้ก็ซบประเทศเล็กโดยไม่มีความละอายอย่างนี้; เพราะไปติดเรื่องได้-เรื่องเสีย เรื่องธรรมชาติอย่างนี้มากเกินไป จนเห็นว่า ทำอย่างนี้นั้นแหละคือถูก.

เมื่อคืนนี้ผมได้ฟังวิทยุเอง พูดยังเรื่องรองประธานาธิบดีอเมริกาว่า การที่ทำลายประเทศเวียดนามเหนืออย่างนั้น คือศีลธรรม; ถ้าอเมริกาหยุดทำลายเวียดนามเหนือเมื่อไร เมื่อนั้นผิดศีลธรรม. นี่คำพูดอย่างนี้ตรง ๆ เลย, ไม่ใช่ผมประดิษฐ์ใหม่. เขาว่าถ้าอเมริกาหยุดบอมบ์เวียดนามเหนือ นั่นคือผิดศีลธรรม; เพราะว่าเขาได้สอนเวียดนามเหนือ, หรือว่าบังคับเวียดนามเหนือให้เดินไปสู่ทาง; นั่นแหละคือศีลธรรม. ส่วนที่เขาจะตายกันก็พัน ก็หมื่น นั่นไม่ต้องรู้. การถูกศีลธรรม คือเขาจะต้องเอาเวียดนามเหนือให้ลงให้จงได้. นั่นคือถูกศีลธรรม.

นี่มันไหลมามาก เดินมามากจนได้ - เสีย, แล้วก็สร้างผิด - ถูก ขึ้นมาตามได้ตามเสีย. เขาต้องการอย่างไร นั่นคือถูก นั่นคือดี นั่นคือบุญ, ถูก ดี บุญ ตามแบบของเขา ก็เป็นอย่างนั้น,เลยต้องเป็นเรื่องถูกจริงไป. ที่แท้ถูกจริง ผิดจริง บาปบุญ ต้องเป็นอยู่อย่างเป็นธรรมชาติมากกว่า,คือได้ชนิดที่ไม่มีใครทุกข์, มีความสงบ, นั่นต่างหากจึงจะเรียกว่า ถูก ดี หรือบุญ หรือกุศล.

พึงสังเกตคำว่า ได้ - เสีย เป็นต้นตอของคำคู่ ๆ

พูดอย่างนี้เดียวจะงงหมด คือผมอธิบายคำว่า ได้ ว่าเสียนี้ ให้ละเอียดยิ่งไปกว่าวันก่อน.ให้รู้คำว่า ได้ ว่า เสีย นี้ ว่าเป็นต้นตอของคำว่า ดี - ชั่ว ถูก - ผิด สุข - ทุกข์ บุญ - บาป นรก - สวรรค์ อะไรก็ตาม ที่เป็นคู่ ๆ ตรงกันข้าม. ถ้าใจเลว ก็ได้อย่างเลว นั่นแหละ ถือว่าเป็นดีหรือ ถูก หรือบุญนี้, ถ้าใจสูง ก็ต้องได้อย่างดีอย่างสูง จึงจะเป็นบุญ เป็นกุศล เป็นถูก เป็นสวรรค์อะไรขึ้นมาได้ . ฉะนั้น สวรรค์ของพวกอันธพาลก็คือการกระทำลามก อนาคตอย่างหนึ่ง, ถ้าสวรรค์ของคนที่เป็นสัมมาทิฐิ เป็นบัณฑิต ก็คือการกระทำที่ถูกต้องอย่างอื่น. แต่ผลสุดท้ายมารวมอยู่ที่คำสองคำเท่านั้น, มารวมยอดคือคำว่า “ได้” คำว่า “เสีย” นี้ ฉะนั้นจึงบอกแล้วบอกอีก ย้ำแล้วย้ำอีก ว่าระวังสองคำนี้, ระวังสองอย่างนี้คือ ได้ กับ เสีย ซึ่งเป็นต้นตอของคำคู่อื่น ๆ หมด , ทำให้เกิดคำว่า ผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป กุศลหรืออกุศล นรกหรือสวรรค์ สุขคติ หรือทุกข์คติ อะไรขึ้นมา , จากคำเพียงสองคำคือ ได้ กับเสีย ซึ่งเป็นไปตามสัญชาติญาณ.

นี่เราพูดตรง ๆ ไม่ใช่พูดจบบ้าง ว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีความหมายขึ้นมา ก็เพราะคำว่า -ได้ ว่า-เสียนี้, แล้วที่เรา หรือที่คนทั้งหมดไปนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็เพราะหวังว่าเราจะได้อะไรจากการที่เรา นับถือ พระพุทธ

พระธรรม พระสงฆ์. ถ้าไม่มีหวังว่าจะได้อะไรแล้วก็ไม่มีความนับถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. เพราะฉะนั้น คำว่าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่มีความหมายมากไปกว่าคำว่า “ได้”

แม้เราอยากจะได้ มรรค ผล นิพพาน ก็ตามเถอะ, เราคิดว่าเราจะได้ ด้วยการนับถือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์, เราจึงนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์. **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีค่าขึ้นมา เพราะทำให้เรา “ได้”:** ถ้าคนหนึ่งเขาต้องการได้ มรรค ผล นิพพาน, หวังมรรค ผล นิพพาน, อีกคนหนึ่งเขาต้องการได้เกิดสวย เกิดรวย, ก็ยอมได้ส่วนที่หวังนั้น ๆ . บางคนนับถือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยเหตุที่ถูกลอบเตอริ์ นี้ก็เพราะส่วนนี้, คือส่วนจะได้นี้. **พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เพิ่งมีค่า เพิ่งมีความหมายขึ้นมาหยก ๆ นี้ จาก คำว่าได้,** ซึ่งเป็นคำดั้งเดิมดึกดำบรรพ์หลายล้าน ๆ ปีมาแล้ว.

เรื่องได้ - เสีย มีขึ้นมาคู่กับภาวะที่มีสิ่งมีชีวิต

เราไม่รู้ว่าโลกนี้แตกออกมาจากดวงอาทิตย์ เมื่อไร นี้ไม่รู้ ไม่รู้ว่ากี่ล้าน ๆ ปี, จนกระทั่งมีชีวิตขึ้นมาในโลก อันดับแรกเป็นสัตว์เซลล์เดียว มีชีวิต มีความรู้สึก, สัตว์นั้นก็เริ่มรู้สึก เรื่องได้ - เรื่องเสียขึ้นมาทันที, ถ้าความร้อนมากไป มันจะตาย ก็เป็นเรื่องเสีย, เจริญไม่ได้, อุณหภูมิพอเหมาะ ชีวิตก็เจริญ หรือวิวัฒนาการจาก เซลล์เดียว แล้วก็เป็นสองเซลล์สามเซลล์ นี่ก็เป็นเรื่องได้, เป็นเรื่องได้ที่ถูกต้อง.

ชีวิตตั้งต้น วิวัฒนาการมา จนเป็นสัตว์เป็นพืช เป็นชั้นเล็ก ๆ จนเป็น สัตว์ใหญ่ จนเป็นคน จนเป็นมีคอนอย่างเรา, เป็นมาได้ ด้วยการได้ที่ถูกต้อง **ได้สิ่งแวดล้อมที่ถูกต้อง** ได้อาหารถูกต้อง, อากาศถูกต้อง, สิ่งแวดล้อมเป็นที่อยู่อาศัย ถูกต้อง, แล้วมันก็ต้องปรับตัวมัน ให้เหมาะกับสิ่งแวดล้อมนั้นด้วย, ถ้าปรับไม่เหมาะสม

มันก็ตายแล้ว, เพราะธรรมชาติไม่อำนวยความสะดวก. สัตว์ต้องเกิดตามธรรมชาติ ที่ธรรมชาติอำนวยความสะดวก, เพราะฉะนั้นเมื่อโลกเย็นลง ความสะดวกให้เกิดอะไร ก็ต้องเกิดสิ่งนั้นขึ้นมา, แล้วสิ่งนั้นต้องเป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ จึงอยู่มาจนบัดนี้ จนเป็นคนอยู่อย่างนี้.

สัตว์หลายชนิดสูญพันธุ์ไปแล้วตั้งหลายล้านปี เพราะมันไม่เปลี่ยนแปลงตามความต้องการของธรรมชาติ, มันจึงสูญพันธุ์ไปแล้ว. เราารู้ได้แต่เพียงว่า ครั้งหนึ่ง สัตว์อย่างนั้นเคยมี, เพราะมันอยู่ในซากหิน, มีซากอยู่ในหิน ซึ่งมีอายุหลายร้อยล้านปี หลายพันล้านปีนี่, เมื่อเอาหินนี้มาทุบออก ได้พบซากสัตว์เหล่านี้เหลืออยู่ในนั้น แต่สัตว์อย่างนั้นเดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว เพราะว่ามันไม่เปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ จึงสูญพันธุ์ไปแล้ว. แต่ซากของมันตกลงไปในตะกอน, แล้วตะกอนทับถม ๆ ทับถม ๆ หลายล้านปี จนตะกอนนั้นเป็นหิน, เมื่อทุบหินนั้นออกจึงจะพบสัตว์เหล่านี้. ฉะนั้นเราจึงสำรวจพบสัตว์หลายร้อยชนิด ซึ่งสูญพันธุ์ไปแล้ว เพราะไม่เปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ, สัตว์ตัวใหญ่อย่างไดโนเสาร์ อย่างอะไรก็ตามที่เออะจะต้องสูญพันธุ์ไปทั้งนั้น. ฉะนั้น เขาจึงมีหลักที่ตายตัวว่า **ต้องทำตัวให้เหมาะกับธรรมชาติจึงจะอยู่รอด ,จึงจะคงอยู่.** ใครเหมาะที่สุดคนนั้นอยู่, ฉะนั้นสัตว์ไหนมันเหมาะที่สุด มันก็อยู่มากกระทั่งเดี๋ยวนี้.

ในซากหินอย่างเดียวกันนั้น เขาพบซากสัตว์บางชนิด เช่นปลาชนิดหนึ่งนี้ ในหินยุคเดียวกับสัตว์ สมมติว่าพันล้านปีมาแล้วนี่, แล้วเดี๋ยวนี้ปลานั้นก็ยังอยู่ในทะเลในปัจจุบันนี้. ฉะนั้นเขาจึงสนใจที่จะไปจับปลาชนิดนี้มาดู มาศึกษา, เพราะมันเหมือนกันดิ๊ก กับในซากหิน เมื่อพันล้านปีมาแล้ว อย่างไรก็ตาม. ในหนังสือพิมพ์ฮ่องกง ภาพจีนที่เราเอามาเขียนกัน ก็มีอยู่หน้าหนึ่ง, มีปลาชนิดหนึ่ง ซึ่งยังมีอยู่ในมหาสมุทรแปซิฟิกนี้ เป็นปลาชนิดเดียวกันกับปลาหิน เมื่อหลายพันหลายล้านปีมาแล้ว อย่างนี้เป็นต้นนี้ก็แสดงว่าปลาตระกูลนี้ **ทำตัวเหมาะกับธรรมชาติ** แล้ว

ยังอยู่กระทั่งบัดนี้ , แต่สัตว์บางชนิดเช่น ไคโนเสาร์ เช่นอะไรนี้ มันหมดแล้วไม่มีเหลือให้เห็น.

ข้างบางชนิด หรือสัตว์อะไรบางชนิดที่มีรูปร่างประหลาด ๆ นั้น เหลือแต่ในซากหิน. นั้นเพราะมันได้ไม่ถูก มันเสียไม่ถูก . มันได้ไม่ถูก, **เป็นการได้ที่ไม่ถูกตามธรรมชาติต้องการ**, มันจึงไม่อยู่. ส่วนสัตว์ตระกูลมนุษย์นี้ ที่แรกก็ต้องเป็นคล้าย ๆ กับสัตว์สี่เท้า เลื้อยคลานนี่, แล้วก็มาเป็นลิงเลว ๆ แล้วก็มาเป็นลิงที่ดีขึ้น เป็นลิงที่ใกล้คนมากขึ้น, แล้วก็เป็ลลิงที่เหมือนคน, แล้วก็เป็ลคน. นี่มันได้ถูก เพราะมันถูก มันจึงอยู่, แล้วก็อยู่มาด้วยสัญชาติญาณแท้ ๆ , อยู่มาด้วยธรรมชาติแท้ ๆ, ไม่มีวิชาความรู้ ไม่มีการศึกษา ไม่มีโรงพยาบาล ไม่มีหมอดำแย ไม่มีอะไร ก็อยู่มาได้กระทั่งมีคน . สัตว์พวกคนเคยอยู่ถ้ำระยะยาว เพราะฉะนั้นสัญชาติญาณของเขา จึงชอบซุกเข้าไปในโพรงหรือในถ้ำ.

มนุษย์หลงทาง ไกลจากธรรมชาติมากกว่าสัตว์อื่น ๆ

ต่อมามว่าคนหลงทาง, **คนกำล้งหลงทาง** หมายความว่า ถ้าเราจับเอาเด็กสองคน ชายหญิงให้ไปอยู่ที่อื่น ที่ไม่มีมนุษย์อะไรเลย คนจะพูดไม่ได้ เพราะไม่รู้จะทำปากทำลิ้นอย่างไร, จะพูดเป็นภาษาก็พูดไม่ได้, ถ้าทำเสียงออกมาก็เป็นภาษานก ภาษาสัตว์ แล้วก็จะไม่สามารททำเรื่ออยู่อย่างนี้ได้. จะเห็นได้ว่าคนเลวกว่านกกระจาบ, นกกระจาบต้องทำรังของมันถูกต้องตามแบบของนกกระจาบและอยู่ได้. **ส่วนคนกำล้งหลงทาง ในสัญชาติญาณ** ใน gene นี้ไม่มีเหลือว่าเราเคยอยู่รังอยู่เรื่ออยู่อย่างไร, อย่างมากก็จะซุกเข้าไปในโพรงไม้โพรงดิน หน้าผา นี่เป็นอย่างมากจะทำเรื่อรูปร่างอย่างนี้ขึ้นมากไม่ได้เป็นอันขาด ทำไม่เป็นแน่. แต่ว่านกกระจาบ หรือผึ้ง หรือสัตว์อื่น ๆ มันทำเป็น, เพราะมันซ้าซากอยู่อย่างนั้นเป็นเวลาไม่รู้ว่านานเท่าไรต่อเท่าไรแล้ว, เป็นสัญชาติญาณ เป็น gene เหลืออยู่ในโลหิต ถ่ายทอดทางพ่อแม่.

ส่วนมนุษย์กำลังพันเพื่อนหลงทาง **ไม่รู้ว่าจะไปทางไหน** ไปทางโน้น หรือไปทางนี้. แต่ถ้าเรื่องการสืบพันธุ์ระหว่างตัวผู้ตัวเมีย, ตัวหญิงตัวชายนี้มันซ้ำซาก ไปเปลี่ยน, แม้ไม่เห็นตัวอย่างก็ทำเป็น. แต่ที่ทำเรื่อนอยู่นั้นทำไม่เป็น เรื่องที่จะ หุงข้าว หรือรู้จักไปเก็บข้าวมาตำ มาหุงกินก็ทำไม่เป็น, เพราะไม่ได้ทำอย่างนั้น ซ้ำซาก. ถ้าทำซ้ำซาก ย่อมจะต้องกินเหมือนสัตว์ เหมือนนก เหมือนอะไรไปมากกว่า, หรือกินลูกไม้เหมือนลิงไปมากกว่า.

นี้สังเกตดูให้ดีว่า **เรื่องสัตยาตญาณ ได้ - เสีย อย่างนี้ ต้องได้ถูก กับเรื่องมันจึงจะรอดชีวิตมา**, ถ้าไม่ได้ นั่นคือปัญหาที่จะต้องตาย. ฉะนั้นพอมีคำพูด พูดได้แล้ว ก็แยกคำพูดเป็น ว่า : เรื่องนี้ผิดเว้ย นี้ถูกเว้ย นี้ผิดเว้ย อย่างนี้ดีเว้ย อย่างนี้ชั่วเว้ย, นี้ไม่ดีนะ อย่างนี้บุญนะ อย่างนี้บาปนะ, ซึ่งนี้ทันเมื่อเร็ว ๆ นี้เอง เมื่อไม่กี่พันปีมานี้เอง. คำว่าบุญ ว่าบาป อะไรพวกนี้ไม่กี่พันปี ไม่เกินแปดพันปี. ตามที่พวกคริสเตียนว่า อาตัมกับอีฟกินผลไม้เข้าไป เมื่อราวๆ ประมาณแปดพันปีนี้เอง สำหรับคำว่า ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ อะไรนี้.

คำพูดอย่างนี้อ้างถึงคริสเตียน ผมก็ยังชอบข้อความอย่างในไบเบิล ที่พูดอุปมา แบบนี้ ซึ่งคนไม่เข้าใจ, คำสอนนั้นมาตรงกับเรื่องของเรา เรื่องของธรรมชาติ เรื่องของพุทธศาสนานี้. นี่มาชั่วระยะไม่กี่พันปีนี่คนติด ติดเหนียวแน่น ติดความดี เกลียดความชั่ว ติดในบุญ เกลียดในบาป, **ล้วนเป็นเรื่องยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน.** เรื่องดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ซึ่งล้วนแต่มีรากฐานอยู่บนคำเพียงสองคำว่า **“ได้ กับเสีย”** เรื่องนี้คนเราไปกันลิบ, ไปไกลกันลิบเทียว : เป็นเรื่องสวรรค์ เรื่องนรก เรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องสูง เรื่องต่ำ เรื่องมีเกียรติ ไม่มีเกียรติอะไรทำนองนี้.

เรื่องได้เสียของสุนัขยังเท่าเดิม, ได้ กับ เสีย มีความหมายเท่าเดิม, ได้กิน ได้อะไรพอสมควรเท่าเดิม, แต่ก็ยังมากไปกว่าสำหรับเกี่ยวกับหญ้าบนอะไรนี้. **พวก หญ้าบนอะไรนี้. “ได้-เสีย” อยู่เท่าเดิม** หลายล้านปีมาแล้วเป็นอย่างไร ก็เป็นอยู่อย่างนั้น.

ส่วนมนุษย์นี้ไปใหญ่ ไปจนไม่รู้ว่าจะไปทางไหน จนไม่รู้ว่าจะตัวเองคืออะไร, เช่นปล่อยให้ทำเรื่อนอยู่ ตามสัญญาติญาณก็ทำไม่ได้, อย่างนี้เป็นต้น. แต่สุนัขยังรู้จักขุดโพรงออกลูก เหมือนกับเมื่อล้าน ๆ ปีมาแล้วทำอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น. นี่คนกำลังหลงทาง เพราะคนก้าวหน้าไปทางจิตใจ ทางวิวัฒนาการซึ่งตั้งรกรากอยู่บนคำว่า ได้ ว่าเสีย นี้ , แล้วเปลี่ยนมาเป็นดี -ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ ผิด-ถูก สูง-ต่ำ , คำโก้ ๆ นรกสวรรค์ อะไรนี่.

ถ้าใครอยากรู้ปรมาตธรรมขั้นสูงสุด ชั้นโลกุตตระ ชั้นมรรค ผล นิพพานแล้ว ให้สนใจในคำคู่ ๆ เหล่านี้ : คำว่า ดี-ชั่ว ผิด-ถูก สุข-ทุกข์ ได้-เสีย บุญ-บาปนี้ ; คำคู่ ๆ เหล่านี้เป็นคำหลอกหลวงทั้งนั้น. ถ้ายังเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ยังปรุงแต่งเป็นสังขารทั้งนั้นละก็, เป็นสังขารปรุงแต่งให้เวียนว่ายอยู่ในกองทุกข์ทั้งนั้น. ต่อเมื่อไม่พ่ายแพ้แก่ความหมายเหล่านี้ คือว่า ไม่เห็นว่ามัน ดี-ชั่ว บาป-บุญ สุข-ทุกข์ ที่น่ายึดมั่นถือมั่นอะไรเหล่านี้, คือได้ หรือเสีย ก็ไม่มีปัญหา อย่างนี้จึงจะว่าง หรือว่าหลุดพ้น หรือว่าดับสนิท หรือว่านิพพาน หรือว่าหยุด, แล้วแต่จะเรียกเถอะ.

มันจึงเป็นการยากอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ที่หลงทางมาไกล จนไม่รู้ว่าจะอยู่อย่างไร เป็นอย่างไร ไปทางไหน. มนุษย์หลงทางมาไกลมากเหลือที่จะกลับไปหาความว่างตามธรรมชาติ ไม่มีได้ ไม่มีเสียอยู่เหนือได้เหนือเสียนี้, ครั้นเมื่ออยู่เหนือได้เหนือเสียเมื่อใด ก็อยู่เหนือบุญ เหนือบาป เหนือสุขเหนือทุกข์เมื่อนั้น, ก็เป็นมรรค ผล นิพพาน เมื่อนั้น.

ฝึกอยู่อย่าง “เหนือได้ - เหนือเสีย” จึงจะมีอิสระ

ที่นี่จะขออนุญาตเรื่องของเรา ที่เตือนกันอยู่เสมอว่า : ให้ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นั้น. ระวังให้ดี , เมื่อทำงานอยู่ละก็ อย่ามีได้ - มีเสีย

อย่ามีดีกว่าคนอื่น อย่ามีเลวกว่าคนอื่น อย่ามีเบ่งทับคนอื่น หรืออย่ามีน้อยใจว่าสู้คนอื่นไม่ได้, ให้มีสติสัมปชัญญะ ทำด้วยมีปัญญา ด้วยเหตุผลที่ว่า ควรทำอย่างไร ก็ทำอย่างนั้นก็แล้วกัน. ถ้าเกิดไปคิดว่าเป็นดีเป็นชั่ว ก็เกิดเป็นการปรุงแต่งที่เป็นความทุกข์ทันที. คำสาปของพระเจ้าจะมาสุมกบาลของคนนั้นทันที. นี่ผมพูดหยาบ ๆ อย่างนี้ดีกว่า. คำสาปของพระเจ้าที่สาปไว้ว่า “เจ้าจะต้องเป็นทุกข์แสนสาหัส” นั้นจะมาสุมกบาลคนนั้นทันที.

สมมติว่าคุณทูปหิน ผูกเหล็กอะไรอยู่อย่างนี้ ถ้าทำไปด้วยความรู้สึกตามธรรมดา ทำอะไรควรทำอย่างไร จิตก็ทำไปเพียงเท่านั้น ก็จะเป็นอิสระ ก็ชนะ, ก็ใกล้ความจริงเข้าไป, แต่ถ้าเกิดความคิดตันทुरังไปในทางดีกว่าคนอื่น เลวกว่าคนอื่น , หรือ มีได้ มีเสียอะไร มีความหมายขึ้นมาละก็, นั่นแหละคำสาปของพระเจ้ายกครอบงำเอาทันที เราก็มืดความทุกข์ทันที, ดีใจก็ทุกข์อย่างดีใจ, เสียใจก็ทุกข์อย่างเสียใจ. นี่ฟังให้ดี ๆ , ที่รู้สึกว่าได้และมีเกียรติ, ยกหูชูหาง อย่างนี้เขาคิดว่าได้, ที่จริงมันเสียอย่างยิ่งเลย. ตัวกู-ของกู ที่ทำให้ยกหูชูหางนั้นมันเป็นกิเลสที่สกปรก ที่ทรมาณคนยิ่งกว่าที่ไม่ยกหูชูหางเสียอีก.

อย่าไปชอบเรื่องที่ว่ามันมีเกียรติ ได้ยกหูชูหาง ให้คนอื่นเขาออกปากว่า แหม, เก่งกว่าใคร, ถ้าไม่ใช่เขา, ไม่ได้อาศัยเขาละก็ ล้มละลายหมดเลย, เขาเป็นคนมีสติปัญญาอย่างนี้ นั่นแหละคือถูกสาปของพระเจ้า. อย่าระบองค้้นองค้้น คนนั้นคนนี้เลย, ถ้าใครเป็นอย่างนี้ แล้วยกขี้ทั้งนั้น. จะต้องระวังให้ดี ๆ ระวังจิตใจให้ดี ๆ, ไม่มีเรื่องอื่น, มีแต่เรื่องดำรงจิตไว้ให้ถูกต้องเท่านั้น. ตัววิปัสสนาที่แท้จริงมันอยู่ที่ตรงนี้, ไม่ใช่หม่อมจิวรดำ ๆ ไปเที่ยวหลอกคน เพื่อกินกาแฟ สูปบุหรี่ , ให้เขานับถือ.

มันต้องดำรงจิตไว้ให้ถูกต้อง ตลอดเวลาเป็นพื้นฐาน, ที่นี้พร้อมกันนั้น เร็วแรงยังมีอยู่ เวลายังมีอยู่ ควรจะทำอะไรก็จงทำให้เป็นประโยชน์. จะถากหญ้า

ก็ได้ จะทำงานดีกว่านั้นก็ได้, จะแปลพระไตรปิฎกสอนคนก็ได้, เป็นงานเหมือนกัน
 ทั้งนั้น, เป็นงานที่มีประโยชน์เหมือนกันทั้งนั้น. **แต่ถ้าใครคิดว่า กูดีกว่าเท่านั้นแหละ
 ก็แย่เลย, จะเร็วที่สุด จะถูกสาปขึ้นมาทันที,** ถ้าจะคิดว่ากูรู้ภาษาต่างประเทศ
 หลายภาษา สอนคนได้กว้างขวางอย่างนี้, กูดีกว่า, เท่านั้นแหละ นี่มันเรื่องได้อย่าง
 ผิด ๆ เกิดขึ้นแล้ว . ใครคนนั้นก็จะถูกสาป ถูกพระเจ้าสาปไปทันที **จะต้องเป็นคน
 ที่มีความกตัญญูรู้ร้อน** เพราะความคิดว่าตัวดี ยกหูชูหางขึ้นมา.

บทเรียนที่ดี คือระวังไม่ยกหูชูหาง แต่ทำดีที่สุดที่จะทำได้

การอยู่ที่สวนโมกข์นี้ไม่ควรจะมีบทเรียนอื่น ควรจะมีบทเรียนเดียวว่า
จิตหุนหันให้มันสั้นลงไป.อย่าให้มันยาวขึ้นมา อย่าให้มันยกขึ้นมา ไม่มีบทเรียน
 อื่น. ฉะนั้นขณะที่ไปปัญหาบาตก็ดี ฉันทอยู่ก็ดี สวดมนต์ ภาวนาอยู่ก็ดี ทุบหินอยู่
 ก็ดี ผูกเหล็กอยู่ก็ดี หาดน้ำอยู่ก็ดี มีบทเรียนอย่างเดียวกันหมด. ระวังอย่าให้เผลอ,

อย่าให้เผลอในเรื่องยกหูชูหาง เป็นตัวกูเด่น เป็นของกูมาก อะไร
 ก็ตาม, ทำอย่างนั้นจะมีความทุกข์ตามแบบที่พระเจ้าสาป. พวกสุนัขพวกแมวนี้
 ไม่ถูกสาปเลย, เราเป็นพระเป็นเณรกลับถูกสาป กลับเป็นอย่างนี้. นี่มิได้
 หมายความว่า ไม่แนะนำให้แต่ละคน ๆ ทำอะไรให้ดีที่สุด, แต่กลับตรงกันข้ามคือว่า
ขอรับรองให้ทุกคนทำอะไรให้ดีที่สุด ให้ดีที่สุด ให้ดีที่สุดไว้เรื่อย ๆ ไป. **แต่อย่า
 ไปรู้สึกว่าเขาดี** ที่สุดอย่าไปรู้สึกว่าเขาดี, ถ้าเราไม่มีอะไรดี เราก็ไม่มีโอกาสจะ
 ฝึกบทเรียนนี้ได้.

คิดดูให้ดีสิ ถ้าเราไม่มีปัญหา ไม่มีฝีมือ ไม่มีอะไรที่จะทำได้ดีได้,
 เราก็ไม่มีทางที่จะรู้สึกว่าเขาดี และเราไม่มีทางที่จะรบกับกิเลสข้อนั้น, เพราะว่าเราไม่มี
 อะไรดี. เพราะฉะนั้น**เราต้องมีอะไรดี,** ดีมาก แล้วดีที่สุด, แล้วเราก็จะสู้รบ

กับกิเลสที่มันจะทำให้เรายกหูหูหานี้ คือเราจะไม่หลงในความดี ไม่หลงในความชั่วพร้อม ๆ กัน . ถ้ามีอะไรดี แต่ไม่หลงในความดี ก็หมายความว่า ไม่หลงในความชั่วพร้อมกัน, เพราะดี หรือชั่วจะต้องมาพร้อมกันจึงจะมีความหมาย, ดีก็เพราะมีชั่วเทียบ ชั่วก็เพราะมีดีเทียบ. **ฉะนั้นให้ทุกคนพยายามที่จะเรียนให้ดี ทำให้ดี ประพฤติให้ดี ประกอบการงานให้ดี , แต่อย่ามีความรู้สึกว่าได้** เพราะมันเป็นความกระโดดออกไปในทางที่จะเป็นทุกข์ ตามพระเจ้าสาปไว้ นับตั้งแต่วันที่เรารู้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว “แก่จะมีความทุกข์แสนสาหัส” นี้ . จำไว้เถอะ **ไม่ใช่ของคริสเตียน แต่เป็นของธรรมชาติ.**

คนมีความทุกข์ เพราะไปรู้จักเรื่องดี - ชั่ว ฯลฯ

เมื่อสุนัขไม่มีความคิดว่าดี ว่าชั่ว มันไม่มีความทุกข์ , พอคนรู้ว่าดีว่าชั่วเป็นอย่างไร คนก็มีความทุกข์ เห็นไหม ? แล้วคนกำลังหลงทาง เพราะว่าดีก็ว่าสัตว์, มนุษย์ไม่คลอดลูกในโพรงแล้ว, แต่ก็ไม่รู้ว่าจะคลอดลูกอย่างไรตามวิธีของคน; คนก็เห่อไปตามทางที่ดีที่สุด, แล้วก็เป็นทุกข์ เพราะการเห่อที่จะดีที่สุดนั้น. ถ้าคนรักษาธรรมชาติเดิม ๆ ไว้ได้ คนก็คลอดลูกระหว่างเดินทางเหมือนกับวัวกับควายได้, แล้วไม่มีปัญหาอะไร ไม่มีความทุกข์อะไร ยิ่งดีกว่าสุนัขที่ต้องไปขุดโพรงแล้วก็ออกลูก.

เรื่องรักษาธรรมชาตินี้ มีคนทันเห็น พร้อมทั้งได้รับความยืนยันจากคนนั้นเอง คือพวกเงาะป่าที่เราฉายหนังดูบ่อย ๆ ที่พัทลุงนี่เอง. มีคนสอบถามติดตามดูว่าคลอดลูกอย่างไร เขาบอกว่าขอเวลา ๕ นาทีถ้าพูดอย่างภาษาเราก็คือขอเวลาครู่เดียวเท่านั้น. เขาก็แวะเข้าไปข้างทาง คลอดลูก แล้วอุ้มมาตามฝูงไปเลย. เงาะป่าแบบคนนี่ เขาต้องไปเรื่อย เดินทางเรื่อย, ท้องแก่ก็เดินทางไปกับหมู่คณะเรื่อย; ไม่ได้ว่า “ฉันจะอยู่ที่นี้ กว่าจะคลอดบุตรแล้วจึงจะไป” อย่างนี้ คือลูกสามเดือนสี่เดือนแล้วจึงจะไป เขาขอให้หยุดรอบประมาณ ๕ นาที ๑๐ นาที ๒๐ นาที เท่านั้น คลอดลูก

เสร็จแล้ว, แล้วก็คุ้มเด็กแดง ๆ ตามฝูงไป. นี่คือการเคยเป็น, เคยเป็นถึงอย่างนี้; คนป่วยยังดีกว่าสุนัขที่จะต้องขูดโพรงออกลูก.

แต่ว่า เดี่ยวนี้คนทั้งธรรมชาติไกล ไปคนละทาง เพราะมีเรื่องดี -ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ สูง-ต่ำ มีเกียรติ - ไม่มีเกียรติอะไรอย่างนี้, คนเลยหลงทางหมด ไม่รู้ว่าอะไรจะเอาอย่างไรกันแน่. แต่แล้วก็ต้องการที่ว่าดี ที่ดีกว่าคนอื่น ที่สบายกว่าคนอื่น, และพร้อมกันนั้นก็ทำให้อ่อนแอลง ๆ จนเพียงแต่คลอเคลียอยู่อย่างเดียวยังจะตายเสียแล้ว ไม่ต้องมีอะไรออกก็จะตายแล้ว. สำหรับสุนัขนั้นไม่เป็นไร คลอเคลียอยู่สบายอยู่, ส่วนคนนั้นจะตายแล้วเพียงการคลอเคลีย. แต่ว่าแต่ก่อนโน้น คนเก่งกว่าสุนัขเหมือนอย่างที่เราเล่ามาแล้ว.

คนกำลังหลงทาง มนุษย์กำลังหลงทาง, ต้องการจะไปให้ดีที่สุด เพราะไปรู้เรื่อง ดี เรื่องชั่วเข้า, แล้วก็ทิ้งของเดิมที่เป็นตามธรรมชาติหมด. แต่แล้วยิ่งไปให้ดีที่สุด ไกลธรรมชาติเท่าไรยิ่งมีความทุกข์มากเท่านั้น, จะต้องมีบ้านเรือนมาก มีเครื่องนุ่งห่มมาก มีหยูกยามาก มีอะไรมากจนไม่รู้ที่สิ้นสุด, ไม่รู้จักตัดทอนออกมา. นี่คือบาปของมนุษย์ ที่พระเจ้าได้สาปไว้ว่า "แกจะมีความทุกข์แสนสาหัสนับตั้งแต่นี้ไป : รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรบุญ อะไรบาป อะไรสุข อะไรทุกข์ อะไรสูงอะไรต่ำ เป็นหญิงอย่างไร เป็นชายอย่างไร เป็นอะไร นี้". ก่อนนี้เขาไม่รู้ว่า เขาเป็นหญิง หรือเป็นชายกัน เหมือนกับสัตว์ที่ไม่รู้ว่าหญิง หรือชายนี้ทำไปตามธรรมชาติแท้ ๆ.

นี่แหละคำว่า เจริญ, เจริญ มีวิวัฒนาการ ก็คือว่า เจริญมาจากความรู้สึกซึ่งมีแต่เพียงว่า ได้หรือ เสีย ตามธรรมชาตินี้ มาเป็นว่า ดี-ชั่ว บุญ-บาป สุข-ทุกข์ สูง-ต่ำ นรก-สวรรค์, จนกระทั่งมีการค้าค้าสอน เรื่องนรก สวรรค์ มรรค ผล นิพพาน ขึ้นมา เพราะว่าคนอยากได้.

พระศาสดาย่อมสอนให้ละความยึดมั่นในเรื่องดี-ชั่ว

ที่นี้ถ้าเป็นพระพุทธเจ้าจริง, เป็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริงนั้น คือ ผู้ที่จะมาเพิกถอนคำสาปของพระเจ้า . หรือ พระเยซูนี้เกิดขึ้นเพื่อจะเพิกถอนคำสาปของพระเจ้าที่ว่า อาดัม กับ อีฟ เขากินผลไม้เข้าไปแล้ว ต้องเป็นทุกข์นี้, พระเยซูก็มาสอนวิธีที่จะให้ละเรื่องดี เรื่องชั่วเสียเหมือนกัน , ให้เข้าไปอยู่กับพระเจ้าในที่สุด.

พระพุทธเจ้าของเราที่เหมือนกัน มาสอนก็สอนให้ละความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องสุข เรื่องทุกข์ เรื่องกุศล อกุศลอะไรเสีย, ให้รู้ความเป็นวิมุตติหลุดพ้น คือเหนือหมดเหนือดี เหนือชั่ว เหนือบุญเหนือบาป เหนือสุข เหนือทุกข์, แต่แล้วทั้งหมดนั้น มารวมอยู่ที่ว่า **เหนือได้เหนือเสีย, ไม่มีการได้ ไม่มีการเสีย.**

การได้ - การเสียนี้ เหมือนกัน , ไม่มีได้ ไม่มีเสีย นี้เหมือนกันกับกลางวันกลางคืน, ให้ดูแต่ในแง่ว่า มันเป็นเวลาล่วงไปเหมือนกัน แล้วก็ไม่มีกลางวันกลางคืน. ถ้าเด็ก ๆ มาดูก็จะว่า โอ๊ย, กลางคืนมันมืด กลางวันมันสว่างนี้, เล่นฟุตบอลสนุก ; หรือกลางวันต้องนอน ต้องซุกซอนนี้ก็เกิดความต่างกัน, กลางวันกลางคืนมันก็ต่างกัน.

การที่จะให้รู้ว่าเรื่องได้ - เรื่องเสียนี้ เท่ากันหรือเหมือนกันนี้มันยากมาก. ถ้าใครรู้คนนั้นเป็นพระอรหันต์, ไม่ใช่เป็นพระโสดาบัน สกิทาคา อนาคามี แต่เป็นพระอรหันต์เลย. **ถ้าใครละความหมายของคำว่า ว่าได้-ว่าเสีย เสียได้ , ก็มีความหมายเหมือนกับคนนั้นเป็นพระอรหันต์เลย.** ผู้ที่มีจิตใจชนิดที่ไม่รู้สึกรู้ว่ามีได้มีเสีย มีแต่รู้สึกรู้ว่าไปตามธรรมชาติ, ไปตามธรรมชาติอย่างไรควร อย่าไรไม่ควร อย่างไม่เป็นทุกข์ อย่างไม่เป็นทุกข์, ไม่นิยมบูชาฝ่ายนี้ แล้วไม่หลงไหล เกลียดขัง

ฝ่ายโน้น, อย่างนี้ก็เรียกว่า เหนือสุข เหนือทุกข์ เหนือดี เหนือชั่ว เหนือบุญ เหนือบาป.

เรื่องได้ - เรื่องเสียนี้ พุดกันสักปีหนึ่งก็ได้ , ไม่จบง่าย , เพราะมันมีแง่ พุดเป็นแง่ ๆ ไป. เพราะฉะนั้นผมจึงลองสอบถามดูว่า เมื่อวันก่อนกลับไปค้นคิด ได้อย่างไร, แล้ววันนี้มันมีส่วนที่คิดเห็นเป็นอย่างไร, ชี้ให้เห็นในส่วนไหน.

ถ้าสมมติว่าสุนัขตัวหนึ่งได้คลอดในโพรงดินอย่างนั้น แล้วสุนัขอีกตัวได้คลอด บนเบาะแพร, มันจะรู้สึกดีกว่า เลวกว่ากันอย่างไรบ้าง, หรือจะรู้สึกเท่าดี หรือชั่ว อย่งไรบ้าง. พิจารณาดูจะรู้ว่าเพราะสุนัขยังอยู่ตามสัญชาตญาณเดิมของมันได้ มันจึง ไม่รู้สึกดีชั่วอย่างไร, แต่มันคลอดในโพรงดินตามธรรมชาติ ย่อมดีกว่าคลอดบน เบาะแพร บนห้องหับที่ปรับอากาศ อย่างนี้เป็นต้น.

ธรรมปาฏิโมกข์ เรื่องได้-เรื่องเสีย ควรฝึกซ้อม เพราะเป็นเรื่องไม่ยึดมั่นฯ

วันพระ ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ แล้วเรามาคุยกันบ้าง ชักซ้อมความเข้าใจในธรรมะ บางอย่าง เพื่อประกันอย่าให้พ้นเผื่อในเรื่องธรรม ซึ่งเราเรียกกันว่า ธรรมปาฏิโมกข์นี้. ธรรมะบอกว่า ยอดสุดของการปฏิบัติ หรือวิปัสสนาอะไรก็ตาม อยู่ที่ชนะเรื่องได้ เรื่องเสียนี้, อย่ามีเรื่องได้ เรื่องเสีย. นี้เพราะฉะนั้นผมจึงชักซ้อมไว้เรื่อย ๆ เพราะว่า ไม่มีเรื่องอื่นดีไปกว่านี้. แต่ก็ไม่แน่ว่า คุณจะได้ฟัง เรื่องชนิดนี้ที่ไหน, มันไม่แน่, จึงพูดเสีย. เพราะว่าบางแห่งเขาอาจจะคิดว่า พุดอย่างนี้เป็นน้ำก็ได้, เป็นเรื่องบ้า เรื่องนอกคอกอะไรก็ได้. ทุกคนเรียนธรรมะมาตามแบบ ท่องจำตามหนังสือ ตาม หลักสูตร , สอบไล่ได้ด้วยความจำ, ถ้าเรียนมาเช่นนี้ก็ไม่ได้เข้าใจเรื่องอย่างนี้ และจะไม่ยอมฟังเรื่องอย่างนี้. เขาจะเห็นว่า เป็นเรื่องผิดแล้ว, เป็นเรื่องที่พูดผิดเสียแล้ว, หรือว่าดีเกินไป, หรือว่าพุดเอาเอง อย่างนี้ก็ไม่ได้.

แต่ว่า โดยที่แท้แล้ว เรื่องชนิดนี้เป็นเรื่องหัวใจทั้งหมด, เป็นเรื่องทั้งหมดของพระพุทธวัจนะทั้งหมดว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ว่าเรา ว่าของเรา. ตามที่เป็นกันทั่ว ๆ ไปนั่น ที่ดี ที่ถูก ที่กุศลที่สุดนั่น เขาก็ยึดว่าเรา - ว่าของเรา; ที่เราคิดว่า นั่นไม่ดี ไม่ถูก ไม่บุญ ไม่กุศล , นั่นก็ว่าไม่ใช่ของเราแล้ว. นี่ถ้ามองเห็นเสียว่า ไม่มีสักอย่าง, ไม่มีที่จะเป็นคู่ ๆ ว่าดี ว่าชั่ว ว่าบุญ ว่าบาป นี่ความยึดมั่นถือมั่น ก็จะละลายไปเอง เพราะไม่มีทางที่จะยึดมั่น, การยึดมั่นจะไม่เกิดขึ้นมาเลย.

เดี๋ยวนี้เคยชินกันตั้งแต่เกิด, เพราะว่าพอดคลอดออกมาจากท้องแม่ ก็เริ่มสอนให้ยึดมั่นถือมั่นโดยไม่รู้สึกรู้สึกรายมา : เป็นดี เป็นชั่ว เป็นบุญ เป็นบาป เป็นสุข เป็นทุกข์ , เป็นเรื่องตอนปลายหมด เป็นระยะปลาย. เรายิ่งแก่อายุมากเท่าไร ยิ่งยึดมั่นถือมั่นเก่งเข้า ง่ายเข้า ไวเข้า ลึกเข้าเท่านั้นเอง, จนเขาเรียกว่า อนุสัยบ้าง สังโยชน์บ้าง คือยึดติดลงไปในสันดาน, เคยชินมากเกินไป จนไม่มีทางที่จะเกิดอย่างอื่น นอกจากจะเกิดอย่างนี้ คือยึดมั่นถือมั่นนี้.

กิเลสเกิดง่ายมิใช่มีประจำในจิต แต่เกิดเพราะความเคยชิน

เรื่องความเคยชินเป็นนิสัย ที่เรียกว่า สังโยชน์ อนุสัยนี้ ที่โรงเรียนนักธรรมสอนกันผิด ๆ ว่ากิเลส สังโยชน์ อนุสัย เป็นของแน่นอน, นอนอยู่ในสันดานเลย ; อย่างนี้ เป็นการสอนสัสสตทวิภูฏิกิเลสเป็นของเที่ยง นอนอยู่ในสันดาน, ครูสอนอย่างนี้ เรียกว่า สอนอย่างผิด ๆ ในโรงเรียนนักธรรม. กิเลสนี้จะเป็นของเที่ยง เป็นสัสสตทวิภูฏิกิเลสไม่ได้ , กิเลสก็เกิดดับ-เกิดดับ-เกิดดับ เหมือนกัน. แต่ถ้าถามว่า ทำไมจึงเกิดอย่างนั้นทุกที ? ก็เพราะว่าเคยชินแต่อย่างนั้น. นับตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่, เคยชินแต่เรื่องยึดมั่นถือมั่น ในเรื่องดี เรื่องชั่ว เรื่องผิด เรื่องถูก. ฉะนั้นเมื่อมีอนุสัย กิเลสก็เกิดมาอย่างนี้ทั้งนั้น ทุกทีไป. ที่นี้ตัวไปมองผิวเผิน ก็เลยคิดว่า กิเลสเป็นของอย่างนั้น, นอนอยู่ในสันดานไม่เปลี่ยนแปลง.

สอนอย่างนี้เป็นมิจฉาทิฎฐิ ที่สอนกันอยู่ในโรงเรียนนักธรรม ; ทำให้
นักเรียนเข้าใจผิดไปว่าสังโยชน์ อนุสัยนี้ ไม่ได้เกิด ไม่ได้ดับ , **เป็นของนอนนิ่ง
อยู่ในสันดาน**, พร้อมทั้งจะทำให้เกิดกิเลสชั้นกลางชั้นหยาบ อะไรขึ้นมา. อย่างนี้มัน
เป็นวัตถุมากไป **มันเป็นสัตสสตทิฎฐิมากไป, ผิดหมด**, คนเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ ถ้า
เป็นสัตสสตตะอย่างนั้นเสียแล้ว.

ความที่เราหลงใหลในเรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องดี เรื่องชั่วนี้จนชิน **ชินมาก
เกินไป จึงเป็นอนุสัยสังโยชน์** ซึ่งดูคล้ายๆ กับว่ามีประจำอยู่ในสันดาน, ที่แท้ก็เป็น
ของเพิ่งเกิดทุกที, ทุกทีที่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รับสัมผัส รับอะไรเข้ามา;
ถึงกับมีพระพุทธภาษิตว่า **“แม้แต่อวิชชาที่เพิ่งเกิด”**.อันนี้เข้าใจยาก ต้องอธิบาย
กันหลายชั่วโมง, จะไม่พูดในวันนี้. แต่ให้จำไว้เถิดว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า
“แม้แต่อวิชชาที่เพิ่งเกิด, แล้วก็เกิดดับ-เกิดดับเหมือนกัน”.

อวิชชาไม่ใช่เป็นของเที่ยง เป็นสัตสสตตะอยู่ในสันดานอะไรนั้น , มันเกิด
ดับ-เกิดดับ ตามขณะที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รับอารมณ์นี้. **ถ้าใครสอนอวิชชา
ว่าเป็นของเที่ยงแน่นอน ประจำอยู่ในสันดานนี้ ก็พูดอย่างภาษาคน ไม่ใช่
ภาษาธรรม ;** เท่ากับพูดอย่างเขลาๆ , ทำเรื่องจิตใจ เป็นเรื่องวัตถุไปหมด ;
แล้วเข้าใจผิดว่า วัตถุนี้ไม่เกิด ไม่ได้ดับ. ที่จริงวัตถุนี้ก็เกิดก็ดับ แต่ว่าซ้ำมากเท่านั้น.
กระแสวิจิตเร็วกว่านั้นมากจนดูไม่ทัน จนกลับเห็นเป็นว่า ไม่ได้เกิด ไม่ได้ดับไปเสียอีก.

เอาละ พอแล้วคำแล้ว เดียวจะกลับกฎลำบาก. พูดเรื่องได้เรื่องเสีย ให้เป็น
เรื่องเป็นราว ให้เป็นต้นเป็นต่อ เป็นกอ เป็นอะไรไป ให้เข้าใจง่าย ๆ , พูดเรื่องราก
เรื่องโคนเสียก่อน แล้วจึงพูดเรื่องลำต้น เรื่องกิ่ง เรื่องใบ เรื่องดอก อย่างนี้.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๒. เรื่องได้-เรื่องเสีย (ต่อ)

วันที่ ๑๖ ธันวาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันเสาร์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน อ้าย ปีมะแม

วันเช่นวันนี้ เราถือกันว่าเป็นวันลง
ปาฏิโมกข์ธรรมะ.วันนี้จะชักซ้อมหัวข้อ เรื่องได้-
เสีย อีกครั้ง.

เรื่องได้- เสีย นี้ เป็นที่เกิดของความรู้สึก
หรือการบัญญัติ ว่าดี ว่าชั่ว ว่าบุญ ว่าบาป ว่าสุข
ว่าทุกข์, มันก็เป็นเรื่องที่น่าจะพูดซ้ำ พูดซ้ำอีก, ซ้ำอีก
ซ้ำอีก เพราะว่าเป็นเรื่องสำคัญคือมันไล่ไปจากข้างบน
ก็คือจากความยึดมั่นถือมั่นที่เป็นเหตุให้เป็นทุกข์นี้ ถ้าเรา
ไล่ลงมาจากความยึดมั่นถือมั่น มันก็ลงไปถึงเรื่องได้
-เสีย, ความรู้สึก “ว่าได้-ว่าเสีย” เป็นเหตุให้เกิดความ
ยึดมั่นถือมั่นมากขึ้น ๆ, หรือถ้าเราไล่ขึ้นมาจากความ
รู้สึกที่ว่า “ได้-เสีย” ขึ้นมาก็ถึงความยึดมั่นถือมั่น.

เรื่องได้-เสีย เป็นความรู้สึกพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต

ที่ต้องการขอให้นึกซ้ำ ก็มีใจความสำคัญตรงที่ว่า **ความรู้สึกว่าเราได้หรือเราไม่ได้นี้เป็นสิ่งที่เกิดเองตามธรรมชาติ, มีอยู่เองตามธรรมชาติ; เราารู้สึกว่าได้ หรือรู้สึกว่าจะไม่ได้ ก็รู้สึกได้เองตามธรรมชาติ** จนกล่าวได้ว่า ถ้ามีชีวิตแล้ว ก็ต้องมีความรู้สึกเรื่องได้เรื่องเสียนี้ เพราะว่าสิ่งที่มีชีวิตนั้น ต้องมีความรู้สึก เรื่องเป็นเรื่องตาย. เรื่องอยู่เรื่องตายนั่นคือสิ่งที่มีชีวิต ฉะนั้นมันจึงดิ้นรนเพื่อจะอยู่, ดิ้นรนเพื่อจะอยู่ ไม่อยากตาย; เพราะฝ่ายอยู่นั่นแหละคือ **ได้** ฝ่ายตายนั่นแหละคือ **เสีย**. พูดอย่างสมัยใหม่ก็ว่า ฝ่ายอยู่นี้เป็น positive ฝ่ายตายเป็นฝ่าย negative; ฉะนั้นจึงมีความรู้สึกเป็นรากฐานมาตั้งแต่เดิมของสิ่งที่มีชีวิต.

มันน่าหัวเราะเขาเถียงกันที่กรุงเทพฯ ว่าต้นไม้ไม่มีวิญญาณหรือไม่; แล้วก็เถียงกันจนพูดคำหยาบต่อกัน. พวกอภิธรรมว่า ต้นไม้ไม่มีวิญญาณมีแต่ชีวิต, ฝ่ายหนึ่งว่าต้นไม้มีวิญญาณ มีจิต มีวิญญาณ. ถ้าพูดกันอย่างนี้ ผมอยู่ข้างฝ่ายมีวิญญาณ คือพูดว่า ถ้าต้นไม้มีชีวิตแล้ว มันต้องมีความรู้สึก; **ความรู้สึกนั้นแหละคือวิญญาณ**; เช่น **ต้นไม้มีชีวิตอยู่นี้มันต้องมีความรู้สึก** แม้ว่าความรู้สึกจะน้อยมาก มันก็มีความรู้สึกว่าได้หรือว่าเสีย คือว่าเราจะอยู่หรือเราจะตาย นี้รู้สึกได้.

ต้นไม้ดิ้นรนเพื่อจะอยู่ ไม่อยากตาย ฉะนั้นจึงต้องต่อสู้ ออกรากไปทางที่จะได้น้ำกิน, อันไหนเป็นอันตราย ก็พยายามสลัดออกไป ต่อสู้ที่จะสืบพันธุ์เอาไว้ไม่ให้สูญพันธุ์; เพราะฉะนั้นถ้าเราแกล้งทำต้นไม้ เหมือนจะทำให้มันตาย มันจะรีบออกลูกทันที แล้วต่อสู้ไม่ยอมตาย จนกว่าลูกนั้นจะแก่ จะสืบพันธุ์ได้ มันจึงจะยอมตาย.

หรือว่า ถ้าเราตัดกิ่งไม้ที่มีลูกอ่อนๆ ไปปัก เทียบกับกิ่งไม้ที่ไม่มีลูกไปปักนี้ ถ้ามันจะต้องตายละก็ กิ่งที่ไม่มีลูกนั้นจะตายก่อน คือสมควรตายได้ง่ายๆ; กิ่งที่มีลูก

จะตื่นนอนรักษาลูกไว้ที่ก่อน เพื่อสืบพันธุ์ หรือเพื่อเหลือพันธุ์. ตามหลักของพวกชีววิทยาอธิบายไว้ชัดเจนมาก **ที่ต้นไม้พยายามจะสืบพันธุ์ อย่างนี้ต้องทำไปด้วยความรู้สึกทั้งนั้น แต่ว่าไม่ใช่ความรู้สึกเต็มเหมือนมนุษย์** ต้นไม้ก็รู้สึกได้ระดับหนึ่งอย่างต้นไม้, ต้นไม้ตื่นนอนที่จะสืบพันธุ์, แล้วก็ได้สืบพันธุ์หลายวิธีด้วยกัน; มันต้องพยายามสืบพันธุ์จนได้ มันจึงไม่สูญพันธุ์ มาจนกระทั่งบัดนี้.

ถ้าเลวหรือต่ำไปกว่าต้นไม้ จะเป็นชีวิตเซลล์เดียว เป็นเซลล์พืช หรือเซลล์สัตว์ก็ตามมันก็ยังมีความรู้สึกที่จะสืบพันธุ์. พวกจุลินทรีย์ต่าง ๆ นั้น มันพยายามจะสืบพันธุ์ ขยายพันธุ์, มันต่อสู้เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์; ฉะนั้นมันจึงมีอยู่และมากขึ้น ๆ และแปลก ๆ ขึ้น. บางชนิดก็เกิดลูกออกมา บางชนิดก็ขาดสองท่อน บางชนิดก็งอกปุ่มออกไป แล้วขาดหลุดไปเป็นตัวใหม่; นั่นเป็นเจตนาที่จะสืบพันธุ์ ก็เพื่ออยู่เพื่อมีชีวิตอยู่ เพื่อคงอยู่; นั่นคือเพื่อได้, แล้วมันก็ไม่ต้องการจะเสีย.

จากธรรมชาติดังกล่าวจึงถือเป็นหลักว่า **ความรู้สึกที่เป็นพื้นฐานอันแรกที่สุดคือความรู้สึกว่าได้ กับว่า เสีย. ได้คือได้อยู่, เสียคือตายไป, ได้ของได้เงิน ได้นี้ก็เพื่ออยู่, เพื่อประกอบการณ์อยู่. มันจึงมีความสำคัญอยู่ที่ ได้อยู่, ได้มีชีวิตอยู่; ถึงเราจะได้ข้าวได้น้ำ ได้เรื่องนุ่งห่ม ได้อะไรก็ตามเถอะ มันก็เพื่ออยู่, ได้เกียรติยศชื่อเสียง อำนาจวาสนา อย่างนี้มันก็เพื่ออยู่. ฉะนั้นบรรดาได้ทั้งหมดนี้ก็เพื่ออยู่; ถ้าไม่ได้เพื่อไม่อยู่** เพื่อจะตายลง เพื่อจะดับลง อย่างนี้ไม่มีใครต้องการดับลง.

สรุปความว่า **ขั้นที่ ๑. เรื่องความรู้สึกว่าได้ว่าเสียนี้ เป็นความรู้สึกพื้นฐานนับตั้งแต่ต้นมา ตั้งแต่สัตว์ยังเป็นเพียงเซลล์ ๆ เดียว, แล้วสัตว์ที่ประกอบกันหลายเซลล์ เป็นต้นไม้ แล้วก็สัตว์เดรัจฉาน, แล้วก็มนุษย์. ถ้าเราจะพูดถึงเทวดา พรหม บ้าง ก็เหมือนกันอีก; ถ้าถือตามบาลี พวกพรหมเป็นพวกที่**

กลัวตายที่สุด ในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย. เขาบัญญัติพวกพรหมเป็นสัตว์ที่กลัวตายมากที่สุด เพราะเขาพอใจในความเป็นอยู่อย่างสูงสุด, อย่างที่เรียกว่าชั้นสูงสุด ดีที่สุด; ฉะนั้นจึงไม่อยากตายมากที่สุด. พวกเทวดาก็ไม่อยากตายยิ่งกว่าพวกมนุษย์ ฉะนั้นเลยไม่ได้ฟังเรื่อง “เทวดาโดนน้ำตาย ฆ่าตัวตาย” แต่มนุษย์นี้มีมาก; หมายความว่า **ยิ่งพอใจในความเป็นอยู่ของตัวเท่าไร ก็ยิ่งไม่อยากตายเท่านั้น. นี่เรื่องได้-เรื่องเสีย** ตรงกันข้ามทั้งนั้น มันเป็นรากฐานของความรู้สึกทั้งหลายเหล่า ที่ทำให้เกิดปัญหาขึ้นคือความทุกข์ : เราชักที่จะได้ มันก็มีความทุกข์, เรากลัวที่จะตายมันก็มีความทุกข์; ฉะนั้นจิตที่เป็นอิสระอยู่เหนือความรู้สึกเหล่านี้แล้ว จึงจะไม่เป็นทุกข์. นี่เป็นข้อแรก, เป็นเงื่อนไขแรกของเรื่องได้-เรื่องเสีย.

ขั้นที่ ๒. เมื่อมนุษย์มีความคิด มีการพูด บัญญัติคำพูดมาก จึงเกิดมีเรื่องบุญ เรื่องบาปเรื่องดี เรื่องชั่ว เข้ากันได้กับเรื่องได้-เรื่องเสีย. ส่วนสัตว์เดรัจฉานนั้นไม่มีการพูด ไม่มีการบัญญัติคำเป็นชั้น ๆ อย่างนี้ มันก็คงมีแต่ความรู้สึกเรื่องได้-เรื่องเสียอย่างเดียว ไม่มีคำพูด ไม่มีความรู้สึกที่ว่าดีชั่ว บุญบาป ทุกข์สุข; ความรู้สึกที่ว่า ดี-ชั่ว บุญ-บาป ทุกข์-สุข เรื่องทำนองนั้นไม่รู้ทั้งนั้น. ถ้านึกถึงคัมภีร์ไบเบิล ที่เขาบัญญัติว่า **ต้นไม้ที่กินแล้วเกิดความรู้สึกเรื่องดีชั่วนั้น** นั้นหมายความว่า **ตั้งต้น เมื่อมนุษย์รู้เรื่องดีชั่วแล้ว.** ข้อความนั้นหมายความว่า มันตั้งต้นเมื่อมนุษย์รู้สึกดีกว่าชั่ว คือสูงกว่าสัตว์แล้ว; สัตว์จะรู้สึกแต่ได้กับไม่ได้ คือได้กับเสียเท่านั้น; ฉะนั้นมนุษย์เริ่มเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ **ต่อเมื่อรู้สึกถึงความหมายที่มนุษย์จะใช้พูดจากัน** คือเรื่องดีเรื่องชั่ว; ดีคือได้ ชั่วคือไม่ได้; แต่แล้วมนุษย์ก็บัญญัติไปทางที่มีระเบียบ เป็นศีลธรรมมากขึ้น.

ถ้าเขาแต่ว่าได้ อย่างเดียว ความรู้สึกเลว ๆ ก็มี, คือเขาแต่ได้อย่างเดียว ก็เกิดการเบียดเบียนผู้อื่น; เช่นว่า เสือมันก็กินเนื้อ ได้กินก็แล้วกัน อย่างนี้เป็น

การถูกต้องของเสีย. แต่มนุษย์นี้เราไม่ยอมรับอย่างนั้น ไม่มีสิทธิที่จะฆ่าผู้อื่นหรือกินผู้อื่น; ฉะนั้นจึงต้องพูดถึงเรื่องว่า ได้ชนิดไหน เป็นการดี ได้ชนิดไหน ไม่ดีขึ้นมา.

ศีลธรรมก็เริ่มตั้งต้น ด้วยการบัญญัติว่า ที่เรียกว่าได้นั้น **ต้องได้ในทางที่เรียกว่าถูกวิธี คือได้ที่ดี**; ถ้าได้ไม่ดีก็คือเสีย เช่นว่า **ได้** ไปฆ่าเขา **ได้** ไปเอาของเขา มา ได้มาก็จริง แต่ได้มาเพื่อฆ่าตัวเอง อย่างนี้ก็เท่ากับไม่ได้. ฉะนั้นได้ที่ถูกต้อง จึงหมายถึงได้มาอย่างที่ไม่เป็นการฆ่าตัวเอง ไม่เสียอะไรไปอีก จึงจะเรียกว่าได้. ฉะนั้นคำว่า **“ได้” ที่ถูกต้องของมนุษย์ ก็ต้อง “ได้” ชนิดที่ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นแก่ตัวเอง** หรือเสียขึ้นแก่ตัวเองทีหลัง, เกิดเรื่อง **“เสีย”** ก็เป็นเรื่องเสียไป.

เมื่อเราบัญญัติว่า ดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์ ก็ถือหลักศีลธรรมนี้เป็นหลัก : ดีก็ดีจริง ชั่วก็ชั่วจริง สุขก็สุขจริง ทุกข์ก็ทุกข์จริง ตามการบัญญัติ; แต่ว่าขอให้นักไว้มิลืมว่า เรื่องได้เรื่องเสียนั้นนี่คือความรู้สึกที่**ต้องระวัง**. ถ้าไม่ระวังแล้ว จะเป็นการได้อย่างเลวขึ้นมา ซึ่งนั่นก็คือเสีย : **ได้ผิดธรรมะผิดศีลธรรม ได้อย่างเลว**. เช่นโกงเขามา อะไรเขามา นั่นคือเสีย, ไม่ใช่ได้, ได้อย่างสัตว์เดรัจฉานได้นั้น ไม่ใช่ได้เสมอไป ใช้ได้เฉพาะอย่างสัตว์เดรัจฉาน แต่อย่างมนุษย์ใช้ไม่ได้.

มนุษย์ต้องมาปรับปรุงกันใหม่ **ต้องเป็น “การได้” ที่ไม่เป็น “การเสีย” ขึ้นมา**, ฉะนั้นจะ**ถือเพียงว่าได้โดยไม่คำนึงถึงผู้อื่น เรียกว่าใช้ไม่ได้สำหรับมนุษย์**. แต่ถ้าสำหรับสัตว์ ในโลกของสัตว์เดรัจฉานก็ใช้ได้; แต่แล้วก็มีแง่ที่แสดงให้เห็นว่าไม่ควรเหมือนกัน เพราะการที่ไปกินเขา เขาก็ต้องต่อสู้อยู่, ถ้าต่อสู้ บางทีตัวเองก็ต้องตายเหมือนกัน. บางทีสัตว์ที่มีเขี้ยวมีเขี้ยว มันก็เล่นงานเอาเสียหรือสิงห์โตตายได้เหมือนกัน เพราะจะไปกินมัน; อย่างนี้ก็ไม่ใช่ **ได้** เสียแล้ว มันกลายเป็นเรื่อง **เสีย**.

ที่นี้เราก็วางหลักได้โดยไม่มีผิด ว่าได้ขึ้นมาตามลำดับ เสียขึ้นมาตามลำดับ เป็นคู่ ๆ กัน : ดี ชั่ว บุญ บาป สุข ทุกข์; สุขก็คือได้ ทุกข์ก็คือไม่ได้, บุญก็คือได้ บาปก็คือไม่ได้, ดีก็คือได้ ชั่วก็คือไม่ได้ สิ่งที่เราควรจะได้อย่างถูกต้อง.

ขั้นที่ ๓. คือขั้นที่จะเกิดอุปาทานยึดมั่น จนเป็นทุกข์. อุปาทานในเรื่องได้-เรื่องเสียนี้ อุปาทานก็ทำหน้าที่พร้อมกันไป คือว่ายึดส่วนที่จะได้ ยึดในส่วนที่จะไม่ให้เสีย; ยึดส่วนเสียว่าเป็นส่วนที่หนักแล้ว อย่างไรก็ตาม ไม่เอาแน่, ยึดส่วนได้ว่าเอาแน่; รวมกันทั้ง ๒ อย่างนี้จึงเป็นอุปาทานเต็มที. เพราะฉะนั้น **เรื่องได้-เรื่องเสีย คือเรื่องรากฐาน, เป็นความคิดรากฐานที่ทำให้เกิดอุปาทาน. อุปาทานก็คือต้นเหตุที่จะทำให้เกิดความทุกข์; ฉะนั้น ปัญหาของเราจึงอยู่ที่ความทุกข์ซึ่งมาจากอุปาทาน.**

ที่เรียกว่า ความทุกข์ ต้องประกอบด้วยอุปาทานเสมอ

ตรงนี้ต้องขอเตือนกันไว้บ่อย ๆ ว่า ถ้าพูดว่าความทุกข์ละก็ ต้องหมายถึงความรู้สึกที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน. อย่าถือตามตัวหนังสือ ที่ท่อง ๆ กันโดยไม่ระมัดระวังว่า *ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์*, นี้ทำให้เข้าใจผิดได้. ถ้าไม่มีอุปาทานแล้ว *ความเกิดก็ไม่เป็นทุกข์ ความแก่ก็ไม่เป็นทุกข์ ความตายก็ไม่เป็นทุกข์* ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสในบาลี. เราได้ยินได้ฟังและท่องกันอยู่ว่า *ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์* นั้นหมายความว่า ต้องมีอุปาทานอยู่ในนั้น; เพราะว่าถ้าไม่มีอุปาทานแล้ว ไม่เรียกว่าความเกิด ไม่เรียกว่าความแก่ ไม่เรียกว่าความตายก็ได้, ความเกิด ความแก่ ความตายมีความหมายขึ้นมาตามความหมายนี้ ก็เพราะมีอุปาทานรวมอยู่ด้วย.

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเพียงว่า “ความเกิด” เราต้องเข้าใจได้เองว่า **ความเกิดที่มีอุปาทานยึดว่าความเกิดของเรา, เมื่อพูดว่าความแก่ ก็ต้องหมายความว่า**

ความแก่ที่มีอุปาทาน ยึดว่าความแก่ของเรา, เมื่อพูดว่า**ความตาย** ก็หมายถึง**ความตายที่มีอุปาทาน** ยึดว่าความตายของเรา. ตามธรรมดาพอเราพูดถึง **ความเกิด ความแก่ ความตาย** ก็หมายถึงของคนธรรมดาที่ยังมีอุปาทาน, ถ้าของคน**ที่ไม่มีอุปาทาน** ก็ไม่เรียกว่า**ความเกิด ความแก่ ความตาย เรียกว่าความเปลี่ยนแปลงของสังขารอย่างหนึ่ง ๆ ไม่เรียกว่าความเกิด ความแก่ ความตาย.**

ความเกิด ความแก่ ความตายนี้ เป็นภาษาของคนธรรมดาที่มีอุปาทาน. ภาษาธรรมดาแท้ ๆ เรียกว่า **ความเปลี่ยนแปลงของสังขารอย่างหนึ่ง ๆ; หรือความรู้สึกของพระอรหันต์** ก็รู้สึกใน**ความเกิด ความแก่ ความตาย** นี้ว่าเป็นเพียง**ความเปลี่ยนแปลงของสังขารอย่างหนึ่ง ๆ.** แต่ชาวบ้านเขาไม่รู้สึกลักษณะนั้น และเขาไม่ได้พูดอย่างนั้น ; เขารู้สึกเหมือนอย่างที่เขาพูด : **ความเกิดอย่างนั้น ความแก่อย่างนั้น ความตายอย่างนั้น ; ก็น่ากลัวทั้งนั้น; อย่างนี้มันเต็มไปด้วยอุปาทานอยู่แล้วในตัว.**

พระพุทธเจ้าตรัสตาภาษาชาวบ้าน ภาษาธรรมดา เรียกว่าภาษาคน, ที่ภาษาชาวบ้านว่า**ความเกิดเป็นทุกข์ ความแก่เป็นทุกข์ ความตายเป็นทุกข์,** นี้ตรัสอย่างภาษาชาวบ้าน. ถ้าตรัสอย่างภาษาของพระอรหันต์ ภาษาของท่านเองก็ว่า **“สงฺขิเตน ปณฺจอุปาทานกฺขา ทุกฺขา - เบญจฉันทฺที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทาน”** คือมีอุปาทานยึดถือ ยึดครองอยู่นั้น**เป็นทุกข์.** ฉะนั้นจึงสำคัญอยู่ที่ว่า อุปาทานเป็นตัวให้ทุกข์ อุปาทานมีในสิ่งใด สิ่งนั้นเป็นทุกข์ : **ความเกิดก็มีอุปาทานยึดว่าความเกิดของเรา, ความแก่ก็มีอุปาทานยึดว่า ความแก่ของเรา, ความตายก็มีอุปาทานยึดว่าความตายของเรา แต่โดยไม่รู้สึกลตัว.**

ทีนี้เราก็มารู้คำว่า **“อุปาทาน”** ซึ่งต้องระวังให้ดี จากความรู้สึกว่า **ได้-เสีย**นี้ มันสร้างอุปาทานขึ้นมา ที่จะเป็นเราหรือเป็นของเรา เราได้ เราเสีย, ของเรามี

ของเราไม่มี. หัวใจของพระพุทธศาสนา ก็คือเรื่องการทำลายอุปาทานนี้เสีย, ทำลายความยึดมั่นถือมั่นนี้เสีย เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา; แล้วก็ใช้ได้แก่ศาสนาอื่น ทุกศาสนาเลย. เรื่องให้ทำลายอุปาทานนี้เสีย แล้วจะดับทุกข์ นี้ **หลักอันนี้ก็ใช้ได้แก่ทุกศาสนา.** ไปดูให้ดีเถอะ แม้ว่าไม่พูดไว้ตรง ๆ ก็พูดไว้โดยอ้อม, เมื่อเราพูดออกไป เขาจะค้านไม่ได้ สามารถจะทำให้เข้ากันได้กับทุกศาสนา ที่สอนเรื่องความดับทุกข์ : หมายถึงศาสนาที่ถูกต้อง ที่มีเหตุผลพอสมควร ไม่ใช่มีจิตวิญญู และเป็นศาสนา.

ต้องศึกษาความหมายของคำว่าอุปาทานให้ถูกต้อง

ที่นี้ ก็อยากจะพูดมาถึงอุปาทาน ๔ ที่เขียนภาพไว้ : *กามอุปาทาน* *ทิฏฐูปาทาน* *สีลัพพตูปาทาน* *อัตตวาทุปาทาน*; เราอาจจะเรียนกันมาผิด ๆ ซึ่งผมเองก็รู้สึกว่าจะเรียนมาผิด ตั้งแต่ที่แรกเรียนนักธรรมโท เรียนอุปาทาน ๔ นี้เรียนมาผิด โดยพูดหรือแปลคำนี้ผิด; ฉะนั้นอยากจะถือโอกาสพูดกับ *พวกเราที่เป็นนักธรรม* ให้ไปคิดดูใหม่.

เมื่อผมเรียนนักธรรมโทก็เรียนอุปาทาน ๔; *กามอุปาทาน* แปลว่ายึดมั่นในกาม. *ผมก็ต้องแปลอย่างนี้ เพราะครูสอนอย่างนี้,* *กามอุปาทาน* มีความยึดมั่นในสิ่งที่เป็นกาม. *เดี๋ยวนี้ครูสอนอย่างไร ?* ที่เรียนนักธรรมเอกมาบ้าง *กามอุปาทาน* ครูอธิบายว่าอย่างไร ? *ยึดมั่นอะไร ?* คนที่เป็นนักธรรมเอกแล้วนึกดูซิว่าครูสอนว่าอย่างไร ? *ยึดมั่นในรูป เสียง กลิ่น รส ที่เป็นที่น่ารัก น่าพอใจ นั่นคือยึดมั่นในกาม.*

เดี๋ยวนี้ซักจะมองเห็นว่า พูดอย่างนี้ไม่ถูก *ยึดมั่นในกามนั้นมันผิดอยู่,* *ผิดอยู่โดยไม่มีใครรู้แล้วก็ไม่มีใครค้าน, มันควรจะแปลหรือหมายความว่า ยึดมั่น*

ด้วยความรู้สึกที่เป็นกาม : คือความรู้สึกที่เป็นราคาหรือเป็นกาม ไปยึดมั่นอะไรเข้า, ยึดมั่นในรูปเสียง กลิ่น รส ก็ตาม ด้วยความรู้สึกที่เป็นกาม ที่เป็นกิเลสกาม, ยึดมั่น ด้วยความรู้สึกที่เป็นกิเลสกาม. คำว่า กามุปาทาน : “กาม” ตัวนี้หมายถึงกิเลสกาม, “อุปาทาน” แปลว่ายึดมั่น=ยึดมั่นด้วยกิเลสกาม, แล้วก็ยึดมั่นเข้าไปในวัตถุกามนั้นแหละ ในรูป เสียง กลิ่น รส ที่เป็นตั้งความรักใคร่ นี้เรียกว่าวัตถุกาม, ยึดมั่นด้วยกิเลสกาม ในวัตถุกาม. แต่คำว่า “กาม” ในกามุปาทานนี้ หมายถึงกิเลสกาม; ฉะนั้นถ้าจะ สอนกันให้ถูก หรือว่าพูดกันให้ถูก ต้องแปลว่ายึดมั่นด้วยกาม; เนื้ออย่างสั้นที่สุด ยึดมั่นด้วยกาม.

ถ้าสอนว่า “ยึดมั่นในกาม” นี้มีทางผิด; ยึดมั่นด้วยกาม แล้วก็ในกาม อื่นทีละก็ได้. แต่ถ้าจะพูดถึงตัวหนังสือที่ปรากฏ : กามะ+อุปาทานะ ละก็ ยึดมั่น ด้วยกาม; กำนี่คือ ความรู้สึกที่เป็นความต้องการในทางกิเลสกาม, อย่างนี้มันก็จะ เข้าเรื่องกันหมด.

กามุปาทานยึดมั่นด้วยความรู้สึกที่เป็นกาม เขียนอย่างนั้นดีกว่า; ยึดมั่น ด้วยความรู้สึกที่เป็นกาม. ทิฏฐุปาทานก็ยึดมั่นด้วยทิฏฐิเลย มันต่างกันแล้ว, สิลัพพตูปาทาน ก็ยึดมั่นด้วยศีลวัตร ที่เคยทำมาอย่างเวิ้งเข็ลงมงาม; อัตตวาทูปาทาน ก็ยึดมั่นด้วยวาทวะตน ยึดมั่นด้วยความสำคัญว่าตน. จนเห็นว่า มีแต่คำว่า ด้วย ทั้งนั้น ไม่มีคำว่าใน ด้วย ด้วย ด้วย ด้วย สี่ด้วย. ยึดมั่นด้วยกาม, ก็หมายถึง กิเลสกาม, เอากิเลสกามเป็นเครื่องมือไปยึดวัตถุตาม : ยึดมั่นด้วยกาม, ยึดมั่นด้วยทิฏฐิ, ยึดมั่นด้วยศีลวัตร, ยึดมั่นด้วยอัตตวาทวะ.

สิ่งที่ถูกยึดมั่นนั้น ก็คือขันธ์นั้นแหละ, คือเบญจขันธ์ หมายความว่า ถึงเบญจขันธ์ทั้ง ๕ คือรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ซึ่งมี ๕ กอง จะเป็นสิ่งที่ ถูกยึดมั่น. เราจะยึดมั่นในขันธ์ทั้ง ๕ นี้ ด้วยความรู้สึกที่เป็นกามก็ได้ ด้วยทิฏฐิก็ได้

ด้วยสีลวัตรก็ได้ ด้วยอัตตวาตะก็ได้. รูป เสียง กลิ่น รส โณภูริัพพะ รั้มมารมณฺ
นี้มันแทนกันได้ด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าเรียนอภิธรรมมาแล้ว
ก็รู้ได้ดีว่าอันไหนเป็นอันไหน.

รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ๕ อย่างนี้ สงเคราะห์กันได้ด้วยรูป เสียง
กลิ่น รสโณภูริัพพะ รั้มมารมณฺ แล้วมันก็เป็นเรื่องเดียวกัน. บางทีไประบุเอาดิน
น้ำ ลม ไฟ ก็มี, ดิน น้ำ ลมไฟ อากาศ วิญญาณก็มี, ไประบุธาตุ ๖ เป็นวัตถุ
ของความยึดมั่นถือมั่นก็มีได้ทั้งนั้นเลย. จะเป็นรูปเสียง กลิ่น รส โณภูริัพพะ รั้มมารมณฺ
ก็ได้, จะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณก็ได้, จะเป็นดิน น้ำ ลม ไฟ
อากาศ วิญญาณก็ได้, ยึดมั่นได้ทั้งนั้น : คือว่า**ยึดมั่นด้วยกิเลสกา** ก็หมายความว่า
ไปทางกามารมณฺ, ยึดมั่นในทางทิวฏฐิก็ในทางเป็นนั่นเป็นนี่ อย่างนั้นอย่างนี้,
ยึดมั่นในทางสีลวัตรก็หมายความว่าว่างมงาย มงายกับสิ่งเหล่านั้น, **ยึดมั่นด้วย**
อัตตวาตะ ก็คือเป็นตัวกูเป็นของกูอย่างนั้น.

อุปาทาน ๔ นี้ควรจะนึกกันเสียใหม่ ด้วยคำๆ แรกที่ว่า : **กามุปาทาน**
ยึดมั่นด้วยกามในอะไรก็ได้ ในสิ่งที่เป็วัตถุของกาม ในอะไรก็ตามใจ. **ทิวฏฐุปาทาน**
ยึดมั่นด้วยทิวฏฐิ ก็คือเอาทิวฏฐิเข้าไปจับขวยสิ่งต่างๆ ว่าเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ เป็น
อย่างโน้น เราถูกเขาผิดอย่างนี้.สีลพัทูปาทาน **ยึดมั่นด้วยสีลวัตร** ที่ประพฤติมา
จนชินด้วยความมงาย ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อะไร
อีกนั้นแหละ ไม่ใช่ไปเรื่องอื่น; เราเคยมงายในเรื่อง รูป เสียง กลิ่น รส โณภูริัพพะ
รั้มมารมณฺมาอย่างไร ก็มงายอยู่อย่างนั้น. ส่วน**อัตตวาทุปาทาน** **ยึดมั่นด้วยความ**
สำคัญมั่นหมายว่าตัวกู ว่าของกู นี้ชัดเจนแล้ว ยึดมั่นไปในทางเป็นตัวเป็นตน.

สำหรับคำว่า อัตตวาตะ; **วาตะ**นี้ไม่ได้แปลว่าคำพูด, แปลว่าคำพูด
ก็จริง แต่ไม่ได้หมายถึงคำพูด; **หมายถึงทิวฏฐิ** ความคิดความเห็นที่เป็นเหตุให้พูด.

คำว่า “วาทะ” ในที่เช่นนี้หมายถึง ความเข้าใจที่เป็นเหตุให้พูด; อย่าเข้าใจวาทะว่า คำพูด; มักจะไปสอนว่า **ยึดมั่นด้วยคำพูด ว่าตน; อย่างนี้ผิด. ยึดมั่นด้วยลัทธิ ความคิด ความเห็นที่เป็นเหตุให้พูดว่าตน;อย่างนี้ถูก.** คนที่มีเกียรติ ครูบาอาจารย์ เข้าใจคำนี้ผิด เดาเอาเองว่าวาทะ แล้วแปลว่าคำพูดไปหมดน่าละอาย. **คำว่า วาทะ ในลักษณะอย่างนี้ไม่แปลว่าคำพูด แต่แปลว่าลัทธิ, แปลว่าลัทธิ.** ที่ภาษาอังกฤษ เขามีคำว่า ism คือคำว่า วาทะ ในที่นี้; ism อะไรคือวาทะอย่างนั้น. Buddhism ว่าวาทะของพระพุทธเจ้า, พุทธวาทะ. ยึดมั่นด้วยวาทะว่าตน คือยึดมั่นด้วยทฤษฎี ความคิดความเห็นว่าตนว่าของตน.

อุปาทานต่าง ๆ ก็เกี่ยวด้วยเรื่องได้-เสีย

อุปาทาน ข้อที่ ๑. -กามอุปาทาน : **ยึดมั่นด้วยกาม** ก็เป็นเรื่องได้-เรื่องเสีย เป็นหลักอยู่; ได้อย่างถูกออกถูกใจอย่างนี้ เป็นเรื่องได้ก็พอใจ ที่เป็นบุญ เป็นดี เป็นกุศล; เช่นเป็นเทวดาก็สมบุญไปด้วยกามารมณ์ทั้งนั้น ก็อยากเป็นเทวดาทั้งนั้น. **ดีก็มีความหมายว่าได้ทั้งนั้น ถ้าไม่ได้ก็ไม่ดี.**

อุปาทานข้อที่ ๒. ถึงแม้จะเป็นเรื่อง**ยึดมั่นด้วยทฤษฎี** เพื่อจะบัญญัติ นั้นว่า นั่น นี่ว่านี่ ก็อิงหลักเรื่องได้-เรื่องเสียเป็นใหญ่ก่อน, โดยจะพูดเรื่องที่ไม่ได้หรือเรื่องเสียนั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรปรารถนา; ได้นี่สิควรปรารถนาหรือถูก. ทฤษฎีความคิดความเห็น ที่เถียงกันว่าผิดหรือถูกนี้ ก็อยู่ที่ได้หรือเสียเท่านั้นเอง อุปาทานข้อนี้ก็ตั้งรากฐานอยู่บน “เรื่องได้-เรื่องเสีย”.

อุปาทานข้อที่ ๓. **สิลัพพอุปาทาน** แม้จะเป็นเรื่อง**ยึดมั่นด้วยความโง่ ความมมงาย** ก็มีรากฐานอยู่เรื่องได้-เรื่องเสีย; เช่น คน ๆ หนึ่งตื่นนอนขึ้นมา จะต้องหันหน้าไปทางทิศนั้นทิศนี้ เพื่อจะมีโชคดี จะต้องล้างหน้าด้วยวิธีการอย่างนั้น

อย่างนี้, ตื่นนอนขึ้นมาต้องเห็นดอกไม้สีขาว, หรือว่าเห็นโลหิต; อย่างนี้เป็นต้น เยอะแยะไปหมด ที่เรียกว่า สีสัปปตูปาทาน ที่ยึดมั่นกันอยู่ กระทบเป็นพิธีรองของพวก พุทธบริษัท. มีศาลพระภูมิ มีอะไรก็ตาม เป็นเรื่องอย่างเดียวกันหมด, เพราะตั้ง รากฐานอยู่บน “กลัวว่าจะไม่ได้” เพราะอยากจะได้ ไม่อยากจะเสีย, ฉะนั้น จึงทำพิธีสีสัตวตราง ๆ ด้วยความมกมายเหล่านั้น เพื่อให้ได้มา เพื่ออย่าให้เสียไป. ความ ใจมีมาก ความซี้ซลาดมีมาก ความกลัวมีมาก ก็เลยยึดมั่นด้วยอุปาทานข้อนี้ทั้งนั้น; สีสัปปตูปาทาน นั้นระวังให้ดี มีรกรากอยู่ที่เรื่องได้-เรื่องเสีย.

อุปาทานข้อที่ ๔. **อัตรวาอุปาทาน**นี้ ไม่ต้องพูดละ เห็นได้ชัด เพราะมัน ตะโกนอยู่ดังลั่นว่า “ตัวกู ว่าของกู”, มันมีเรื่องได้-เรื่องเสียเป็นหลัก. กูมันก็ต้องเป็น กูที่ได้ กูที่อยู่ กูที่ไม่ตาย ของกูมันชัดอยู่แล้ว มันต้องได้ ต้องมี “สิ่งที่กูต้องการ กูรัก กูพอใจ”.

อุปาทานทั้ง ๔. จึงมีรากฐานอยู่บนเรื่องได้-เรื่องเสียทั้งนั้นเลย แต่ใน ลักษณะต่าง ๆ กันเป็น ๔ อย่าง.

ที่พูดนี้ ก็เพื่อให้เข้าใจว่า **เรื่องได้-เรื่องเสีย ๒ คำนี้** เป็นทั้งหมด ทุกเรื่องที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความทุกข์ หรือความดับทุกข์ หรือว่าเป็นหลักสำคัญ ที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ที่มีอยู่ว่า เราจะต้องตัดอุปาทานให้ขาดลงไป. การที่ เราจะต้องตัดทั้ง ๔ อย่างนี้ ดูจะมากมาย; เราเล่นตรงดิ่งไปยังรากแก้วของมัน คือ เรื่องได้-เรื่องเสีย เล่นงานตรงที่เรื่องได้-เรื่องเสีย อย่าให้มีความหมายขึ้นมา, อื่น ๆ จะถูกตัดหมดเลย.

เหมือนกับถอนหญ้าที่กกของมัน หญ้าก็เป็นการถูกถอนทั้งกอเลย. ถ้าไปทิ้ง ที่ใบที่ก้านที่อะไรนี้ มันก็ไม่มีที่สิ้นสุด มันมีหลายใบหลายก้าน มันไม่ตาย. แต่ถ้า

เอกกอันเดียวขึ้นมาเสีย มันก็ตายหมด ทุกก้านทุกใบ. หรือเหมือนกับถอนสายบัว มันมีเยอะเยอะไป, มีหลายสาย บัวกอ ๆ หนึ่ง กอเบ้อเรื้อ ; ต่อกอนที่กก ที่หัวของมันขึ้นมาทีเดียว มันก็ขึ้นหมด. แม้บางที่เราจะต้องไต่ไปเพียงสายเดียว จับสายบัวเข้าสายหนึ่ง แล้วเอามือคลำลงไป จนพบกกของมันแล้วดึงขึ้นมาทั้งกก มันก็ตายทั้งกก.

นี่มันเป็นลักษณะที่เราจะศึกษาหรือปฏิบัติธรรมะ ไม่ต้องปฏิบัติทั้งหมด ไม่ต้องศึกษาทั้งหมด, ศึกษาแต่ส่วนใดสายหนึ่ง ที่ถูกต้อง ที่จะไปหารากแก้วของมัน; แล้วไม่ต้องปฏิบัติกรรมฐานทุกข้อ หลายสิบข้อ. เราปฏิบัติข้อเดียว แล้วเราก็ไปถึงรากแก้วของกิเลส ตัดทำลายกิเลสได้ เหมือนกับการถอนสายบัว : คือคลำไปที่สายหนึ่งไปถึงกก แล้วก็ถอนหมด ก็หมดทุก ๆ สาย เป็นอันว่าถอนหมดทุกสาย.

การปฏิบัติธรรม ที่สำคัญนั้นอยู่ที่ต้องทำลายอุปาทาน

เราจึงควรจะต้องแน่ใจ แน่ใจในข้อนี้ : ข้อที่ว่า เราอย่าไปหวังว่า เราไม่ได้เรียนทั้งหมด, เราไม่ได้ปฏิบัติทั้งหมด, แล้วเราจะดับทุกข์ได้อย่างไร. สมัยโบราณก็ไม่มีใครเรียนทั้งหมด เขาเรียนแต่เรื่องทำลายอุปาทานนี้ทั้งนั้น; ดังเช่นคน ๆ หนึ่งไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ตอบกันครึ่งชั่วโมง ก็เป็นพระอรหันต์ที่ตรงนั้น. ไม่ได้เรียนอะไร, ไม่ได้เรียนเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา ไม่ได้เรียนเรื่องเบญจขันธ์, ไม่ได้เรียนเรื่องอะไรอีกมากมาย. ไม่ได้เรียนอะไร แต่ว่าเรื่องสำคัญเรื่องเดียว ที่ต้องเรียนก็คือเรื่องทำลายอุปาทานเท่านั้น ทำลายความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานนี้เสีย. เรื่องนี้ต้องพูดตรงเป็นเรื่องนั้นเลย, แล้วก็พระอรหันต์เลย. ส่วนที่ต้องเรียนอีกมากมายก็ไม่มีปัญหาอะไร เพราะเรามีวิธีที่สาวลงไปถึงกกของมัน แล้วดึงขึ้นมาทีเดียวหมด.

ถึงสมัยนี้ก็เหมือนกัน ไม่จำเป็นจะต้องเรียนทั้งหมด หรือพยายามปฏิบัติทั้งหมด; เพราะว่าเมื่อได้สิ่งนั้นหรือถึงสิ่งนั้นแล้วก็หมดเรื่อง. เช่นว่า

เรามาจากกรุงเทพฯ โดยรถไฟถึงไชยาแล้ว; ทำไมเราจะต้องหาวิธีมาด้วยเครื่องบิน หรือด้วยอะไรอื่นอีก เพราะเรามาถึงที่นี่แล้วด้วยรถไฟแล้ว, ทำไมจะวิ่งกลับไปขึ้น เรือบินมาอีก, ไปลงเรือมาอีก, ไปเดินมาจากทางทิศใต้ อีก ไปเดินมาจากทาง ทิศตะวันตกอีก; ที่มันเรื่องบ้า. เหมือนกับคนเดี๋ยวนีที่เรียนมาก, เรียนมากไม่มี ขอบเขต จนไม่รู้ว่าจะไปทางไหน; อย่างนี้เป็นเรื่องบ้า.

การปฏิบัติธรรมก็มีวิธีเดียวที่จะดึงลงไปในเรื่อง “ไม่ยึดมั่นถือมั่น” ให้ถูกวิธี แนวใดแนวหนึ่งตามที่เหมาะสมแก่เรา ตามที่เหมาะสมแก่บุคคลนั้น. บุคคลนั้นเป็นโรค อุปาทานอันไหนมาก ก็ต้องตั้งต้นด้วยอุปาทานอันนั้น; แล้วไปถึงกกของ อุปาทาน คือเรื่องได้-เรื่องเสียนี้ แล้วถอนทีเดียวมด ก็หมดทั้ง ๔ อุปาทานเลย แล้วก็หมดเรื่องเท่านั้น.

อุปาทานทุกชนิดมีกอยู่ที่เรื่องได้-เรื่องเสีย

นี่ถ้าเรามองเห็นว่า ทั้งหมดรวมอยู่ที่ ๒ คำนี้ คือเรื่องได้-เรื่องเสีย แล้วก็ขอให้สนใจมากเป็นพิเศษ ในการที่จะเข้าใจคำว่า “ได้” หรือ “เสีย”. เรื่องได้ - เรื่องเสียนี้เท่ากัน gain หรือ loss; ถ้าพูดเพื่อจาง่ายสำหรับคุณ ก็คือเรื่อง gain กับเรื่อง loss, =เรื่องได้-เรื่องเสีย. ถ้าเราพิจารณาดูจนเห็นว่า แหม, มันหลอก ไปทั้งนั้นเว้ย : เรื่อง “ได้” นี่ก็หลอก เรื่อง “เสีย” นี่ก็หลอกเว้ย, นี่พอแล้ว; เท่านั้นพอ. เขาไปเฝ้าพระพุทธเจ้าพูดกัน ๑๐ นาที หมดเรื่อง เป็นพระอรหันต์เลย; ที่ว่าได้ ก็หลอกเว้ย, เสียนี้ก็หลอกเว้ย, พอกันที่ หยุดกันที่ ไม่เอาอะไรเว้ย, ก็เป็น พระอรหันต์ได้ที่ตรงนั้น. แต่เดี๋ยวนี เราไม่ใช่เป็นอย่างนั้น; เรื่องได้แล้ว ละก็วิเศษ วิเศษแสนจะวิเศษ. เรื่องเสียแล้วก็แล้ว ถอยหลัง มีความหมายมาก น่ากลัวมหึมาทีเดียว, เรื่องได้ก็น่ารักมหึมาทีเดียว; อย่างนี้ก็ทำไม่ได้ ในการที่จะ ตัดอุปาทานหรือตัดอะไร.

ขอให้มองเห็นว่า เรื่องได้นี้ก็หลอก ๆ เท่านั้นเอง, เรื่องเสียก็หลอก ๆ เหมือนอย่างนี้ : ที่แท้คือความเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องตามราว, เป็นความไม่แน่นอน, หรือความเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องตามราว; พอได้เข้ามาก็เป็นได้, ออกไปก็เป็นเสีย. ฉะนั้นเราอย่าหลงบูชามัน : ไม่บูชาการได้ และไม่กลัวการเสีย แล้วเราก็ทำไปในลักษณะที่เรียกว่าได้ : คือให้ได้มีชีวิตอยู่ เลี้ยงชีวิตอยู่ได้ เป็นอยู่ได้; แต่ไม่บูชาการได้ ไม่หลงรักการได้ ไม่หลงบูชาการได้อยู่ และไม่กลัวการตาย, ถือว่าเป็นเรื่องเปลี่ยนแปลงของสังขารเท่า ๆ กัน; นี้ก็เรียกว่า อยู่เหนือ “การได้-การเสีย”.

ความเป็นพระอรหันต์นั้นอยู่เหนือการได้-การเสีย หมายความว่า ได้อาหารบิณฑบาตมาฉันก็อย่างนั้น, ไม่ได้มาก็อย่างนั้น. แต่เมื่อท่านเดินไปบิณฑบาต นั้นเป็นการได้ทุกที ทั้งที่ใจไม่เคยบูชาหรือยึดมั่นในเรื่องนี้เลย ก็มีอาหารฉันไม่ตาย ก็อยู่ได้ ; แต่ไม่ได้พอใจ ไม่ได้บูชาในเรื่องได้ ได้กินได้กาม ได้เกียรติ หรือได้อะไรก็ตาม ไม่ได้บูชาสิ่งที่เรียกว่าได้. ก็เป็นอันว่าผิดกันกับปุถุชน ตรงที่ว่า ท่านไม่มีได้ ไม่มีเสีย โดยที่เห็นว่า เรื่องได้-เรื่องเสียนี้ ของหลอกเหมือนกัน **ปัญหาก็หมด.** เพราะฉะนั้น ถ้าใครไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พุดกันแต่เรื่องนี้อย่างเดียว ไม่ก็คำเลย แล้วจิตใจปลงลงไปได้ก็เป็นพระอรหันต์ที่นั่น. เขาไม่เคยเรียน พระไตรปิฎก ไม่เคยท่อง พุทฺธ สรรณํ คจฺจามิ, ไม่เคยรับศีลห้า ศีลแปด, ไม่เคยบวชเป็นพระเป็นเณร, ไม่เคยอะไรมาก่อน ก็เป็นพระอรหันต์ที่ตรงนั้น นี้มีมากมาย.

คำว่า “หยุด” ในภาษาธรรมก็หมายถึง “ไม่มีได้-ไม่มีเสีย”

ที่นี้จะพูดถึงเรื่องที่คุณไม่เข้าใจกันโดยมาก เช่นเรื่ององค์นิมิต. พระพุทธเจ้า ตรัสคำเดียวว่า “ฉันหยุดแล้ว เธอยังไม่หยุด” ก็หมายความว่าถึงหยุดนี้ หยุดที่ตัวฉัน หยุดที่ตัวกู หยุดได้ หยุดเสียหยุดอะไรหมด จึงเป็นพระอรหันต์ได้; โดยที่

ไม่ต้องรู้เรื่องอื่นหรอก รู้แต่เรื่องนี้ รู้เรื่องหยุด คือไม่มีตัวฉันที่จะไปไหนมาไหน
 นั้นเรียกว่าหยุด. ถ้ายังได้ ก็วิ่งไปหาได้ ถ้ายังเสีย ก็วิ่งไปจากเสีย. ถ้ายัง
 อยากได้ วิ่งไปหาอีก เสียก็วิ่งไปทางหนึ่งอีกก็เลยวิ่งไปวิ่งมา : ได้ก็วิ่งมาหา
 เสียก็วิ่งไป อย่างนี้เป็นต้น แล้วแต่จะพูด. ถ้ายังวิ่งไปวิ่งมา ก็คือยังมีได้-มีเสีย;
ถ้าไม่มีได้-ไม่มีเสีย ไม่มีวิ่งไป วิ่งมา, นั้นแหละคือที่สุดแห่งความทุกข์ละ.

พระพุทธเจ้าท่านใช้คำว่า “ที่สุดแห่งความทุกข์” -อนฺโต ทุกฺขสฺส ;
 .อนฺโต แปลว่าที่สุด, ทุกฺขสฺส -ของความทุกข์; นั้นที่สุดแห่งความทุกข์ คือ
 ไม่ได้ไม่เสีย. “หยุด” ในความหมายนี้ ไม่ใช่ว่าหยุดด้วยความหลงใหลอยู่ที่นี้, หยุด
เพราะไม่มีตัว ไม่มีตัวจะอยู่ ไม่มีตัวจะไป ไม่มีตัวจะมา.

ที่นี้คนเป็น ๆ มีชีวิต มีความคิดนึกอย่างนี้ จะไม่วิ่งไปวิ่งมาย่อมไม่ได้;
 ทางร่างกายนี้ก็ต้องไปนั่นมานี่ ไปบิดนวดไปสั้วม ไปอาบน้ำ, ไปเรื่อย ต้องไปมา
 อยู่อย่างนั้นทางร่างกาย; แต่ว่า**ทางใจนี้หยุดได้** ไม่ไปไม่มา แล้วจะไม่เห็นอะไร
 ว่ามีได้-มีเสีย. วันหนึ่งไม่รู้สึกเป็นทุกข์ ไม่รู้สึกมีได้มีเสีย คือไม่มีอยู่ไม่มีตาย;
 แต่ก็ไม่เคยตาย มีอาหารก็กินไป กว่าร่างกายนี้จะชรา จะตายไปตามธรรมชาติ ไม่มี
 ปัญหาว่าจะมีอะไรกินไหม? จะเดือดร้อนไหม?

ถ้าพูดตัดบท ก็คืออยู่ก็ได้ ตายก็ได้; ฉะนั้นจึงไม่มีปัญหาหนักอกหนักใจ
 เรื่องอยู่หรือเรื่องตาย เรื่องได้ หรือเรื่องเสีย ไม่มีปัญหาที่จะเป็นความทุกข์;
 แต่แล้วสิ่งต่าง ๆ ก็เป็นไปตามเรื่อง คือมีมาสำหรับเลี้ยงชีวิต ถ้าปฏิบัติถูกต้องในเรื่องนี้
 ก็ไม่มีความทุกข์เลย จนกระทั่งความตายมาถึงก็ไม่มีความหมายเลย. ความตายนี้ไม่มี
 ความหมายเลย; **ไม่มีความหมายทั้งอยู่หรือทั้งตาย ต้องถึงขนาดนี้ จึงจะเรียกว่า**
อยู่เหนือการได้ อยู่เหนือการเสีย.

วันนี้ก็พูดเรื่องการได้ การเสีย ย้ำ ๆ ย้ำซ้ำ เหมือนกับลงปาฏิโมกข์ย้ำซ้ำ อยู่เสมอ ให้เข้าใจเรื่องคำว่าได้ และคำว่า เสีย นี้ให้ถูกต้อง ให้เพียงพอ ไม่ให้ผิดได้, ฉะนั้น เรามีอุปาทานทำให้เป็นทุกข์อยู่ นี้ก็เพราะว่าไปเห็นเป็น เรื่องได้-เรื่องเสีย ด้วยอุปาทานทั้งนั้น; เราไม่มีได้หรือเสียก็ไม่มีความทุกข์เลย. แต่เดี๋ยวนี้คนทั่วไป เขาพูดเรื่องได้-เรื่องเสีย เราก็พูดกับเขาได้, พูดกับเขาเป็นเหมือนกันในเรื่องได้-เรื่องเสีย : เป็นภิกษุได้ฉัน หรือไม่ได้ฉัน อยู่หรือตาย นี้ก็พูดเป็นเหมือนกัน แต่ไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทานในสิ่งเหล่านั้น เหมือนคนเขาพูด. นี้มีคำตรัสของ พระพุทธเจ้า มีที่มหหลายแห่งเหมือนกัน ที่ว่า : “ตถาคตก็พูดเหมือนชาวบ้านพูด แต่ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นในความหมายนั้น เหมือนที่ชาวบ้านยึดถือ” มีเท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าก็พูดว่าฉัน ว่าเรา ว่ากู ว่าอะไรก็ได้เหมือนกัน.

เรื่องนี้น่าหวั เป็นเรื่องแทรกเบ็ดเตล็ด คือพระจอมเกล้าฯ ท่านทรงท้วง ขึ้นมาว่า “เฮ้ย, นี่ทำไมแปลหนังสือกันแบบนี้ เมื่อเราพูดถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่าตถาคตไปหมดไม่มีพูดว่าฉันว่าแก ว่าข้า ว่ากู อะไรเลย มันเป็นไปได้ อย่างนั้นหรือ?” ก็น่าหวัเหมือนกัน. นี่หมายความว่า พระจอมเกล้าฯ ท่านทรงเชื่อว่า แม้พระพุทธเจ้าท่านก็พูดตามภาษาชาวบ้านพูด. บางเวลาท่านก็พูดว่า “ฉัน” บางเวลา ท่านก็ว่า “แก” หรือ “เอ็ง” หรือ “ข้า” เลยเหมือนที่ชาวบ้านพูด; ถ้าพูดไทย. แต่ว่าแม้จะพูดว่าอย่างไร ตามภาษาชาวบ้านพูดอย่างไร; แต่อุปาทานที่ยึดถือ ในคำพูด ในความหมายของคำพูดนั้นมีได้มี, มีได้มีเหมือนที่ชาวบ้านยึดถือ เหมือนที่คนธรรมดายึดถือ; จึงว่าพระพุทธเจ้าก็พูดเหมือนกับชาวบ้านพูด แล้วก็ทำ เหมือนชาวบ้านทำ ในเรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องอาบ เรื่องถ่าย เรื่องอะไรก็ตาม, แต่ไม่ได้ยึดมั่นเหมือนที่ชาวบ้านยึดมั่น เพราะว่าใจอยู่เหนือความรู้สึกที่ว่าได้หรือ เสียนั่นเอง

เรื่องได้ - เรื่องเสียทุกเรื่องไปรวมอยู่ที่อุปาทาน

อย่าลืมนะว่าเรื่องได้-เรื่องเสียนี้ มันลึกลงไปถึงแม้แต่ความรู้สึกของสัตว์เดรัจฉาน ของต้นไม้ กระจกของชีวิตเซลล์เดียว ซึ่งยังไม่รู้ว่าจะเรียกว่าสัตว์หรือต้นไม้ อย่างนี้เป็นต้น. เพราะฉะนั้นเราพูดเรื่องคำว่า “ได้” กับคำว่า “เสีย” นี้กันอีกสักปีหนึ่งก็ได้ ก็คงจะเข้าใจดีขึ้น : คือพูดได้ไม่จบหรือพูดไปในแง่ไหนก็ได้ แต่ว่าทุกเรื่องมันไปรวมอยู่ตรงเรื่องอุปาทาน, เรื่องได้-เรื่องเสีย. เรื่องได้-เรื่องเสีย เป็นรกรากของกิเลสทั้งปวง; ไปยึดมันก็เกิดกิเลส ไม่ยึดมันก็ไม่เกิดกิเลส.

ถ้าดูกันอีกแง่หนึ่งแล้ว คนก็จะน่าละอายแก่ต้นไม้ ต้นไม้เมื่อได้กินอาหาร มันก็ไม่กระดิกกระดืออะไรเหมือนกับคนเลย, เมื่อมันไม่ได้กินอาหารเลย มันก็ไม่โวยวายเหมือนกับคนเลย; ดูให้ดีเถอะเพราะฉะนั้นอย่าดูถูก อุตสาห์ปลุกต้นไม้เล็ก ๆ เล่นบ้างในกระถาง แล้วคอยดูว่า มันเป็นอย่างไร มันหัวเราะเป็นไหม ? มันร้องให้เป็นไหม ? เมื่อมันได้ก็อย่างนั้นแหละ เมื่อมันไม่ได้ก็อย่างนั้นแหละ; แต่มันรู้สึกนะ เป็นทุกข์ไม่เป็นทุกข์ มันรู้สึก แต่มันไม่ได้แสดงมากเหมือนคนเท่านั้น.

เมื่อสุนัขได้กิน ก็ได้กิน แต่มันไม่นั่นนี่เหมือนคน; หรือเมื่อไม่ได้กิน มันก็ไม่เอะอะโวยวายโมโหโทโสมากเหมือนคน; ฉะนั้นสุนัขก็ยังดีกว่าคนในแง่นี้. คนพอได้เข้าก็กระดิกกระดือ พอเสียเข้าก็โวยวายอย่างนั้นอย่างนี้, สัตว์ยังไม่เป็นมากขนาดนั้น : เพราะว่ามันไม่มีอุปาทานในเรื่องได้-เรื่องเสียมากเหมือนคนนั่นเอง, เพราะมันไม่เก่งเหมือนคน, ไม่ฉลาดเหมือนคน แล้วคิดนึกไม่เก่งเหมือนคน, แต่แล้วมันก็ได้ผล คือเป็นทุกข์น้อยกว่าคน. คนเราลองให้ออดข้าวสักสามชั่วโมง หิวข้าวสักสามชั่วโมง คิดเป็นบ้าเป็นหลังไปเลย, แต่สุนัขมันดูไม่มากมายอะไรนัก ก็ตื่นนอนไปหา, หาไม่ได้ เหนื่อยนักก็นอนเสียได้.

การเลี้ยงสุนัขก็ดี ปลูกต้นไม้เล่นก็ดี ผมถือโอกาสศึกษาธรรมะชั้นลึกในเรื่องจิตเรื่องวิญญาณ เรื่องอุปทานนี้ พร้อมกันไปในตัวเลย ไม่เสียหาย ไม่เสียเปล่า ไม่เสียหลาย. ใครว่าผมบ้า เล่นต้นไม้ รักสวยรักงาม รักอะไรก็ว่าไป; แต่ผมก็มีธุระ มีหน้าที่อยู่อย่างหนึ่ง ที่จะดูมันในแง่ลึก; เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์เดรัจฉาน กับต้นไม้ ต้นหญ้า บอน กระทั่งตะไคร่น้ำ สัตว์ ต้นไม้ที่เป็นเพียงพืช ตะไคร่น้ำเขียว ๆ ไม่เป็นต้นเป็นลำ, กระทั่งที่ดูด้วยตาไม่เห็น, กระทั่งจุลินทรีย์ที่ดูด้วยตาไม่เห็น มีอยู่ในน้ำ อะไรนี้ เพื่อจะรู้ว่า สิ่งที่เรียกว่าจิตนี่คืออะไร? ความคิด วิญญาณอุปทาน นั่นคืออะไร?

มนุษย์มีทุกข์มากจึงต้องรู้ธรรมะไว้แก้ไข

ผลที่สุดรู้สึกว่ามีมนุษย์นี้เพราะรู้; จึงต้องมีความทุกข์มาก; เพราะว่ารู้มาก มนุษย์นี้เป็นทุกข์มากกว่าอะไรหมด ก็เพราะว่ารู้มากกว่าอะไร; รู้มากจะยาวนาน มีความรู้มากก็ลำบากมาก, พวกนั้นรู้่น้อยก็ลำบากน้อย. เราก็เสียเปรียบในข้อนี้; แต่ถ้าเราจะดีกว่าสิ่งเหล่านั้น เราก็ต้องรู้ธรรมะของพระพุทธเจ้า เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องได้-เรื่องเสีย เรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องสุขเรื่องทุกข์ เรื่องนรกเรื่องสวรรค์, เรื่องอะไรที่มันเป็นคู่ ๆ คู่ ๆ ตรงกันข้าม เราก็เลยประเสริฐเลิศที่สุดกว่าสัตว์เดรัจฉานกว่าต้นไม้ กว่าอะไร. แต่ถ้าเรายังไม่ได้สิ่งนี้มา เรายังไม่ดีกว่าสัตว์เดรัจฉาน ยังเสียเปรียบ ตรงที่เป็นทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน.

ไปคิดดูเถิด คน เมื่อไม่มีธรรมะของพระพุทธเจ้าแล้ว เป็นทุกข์มากกว่าสัตว์เดรัจฉาน : ชั่วโม่งนี้ตกนรก ใจร้อนเป็นไฟ, ชั่วโม่งต่อมาหิวเป็นเปรต, ชั่วโม่งต่อมาก็โง่เป็นสัตว์เดรัจฉาน, ชั่วโม่งต่อมาก็ซี้ซลาดเป็นอสุรกาย. มันแย่, แย่กว่าสุนัข ซึ่งวันหนึ่ง ๆ ไม่มีชั่วโม่งเป็นนรก เปรตเดรัจฉาน อสุรกาย เหมือนคน. คนในวันหนึ่ง ๆ มีชั่วโม่งที่เกิดเป็นนรก เดรัจฉาน เปรต อสุรกายซ้ำ ๆ ซาก ๆ ไม่รู้จักสิ้น

จักสุด, นี่จึงต้องถือว่าเสียเปรียบสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งมันสบายว่า. คนที่เป็นทุกข์ก็เพราะว่าไม่มีธรรมะของพระพุทธเจ้า ที่จะมาดับความร้อนเสีย. เพราะฉะนั้นขอให้สนใจให้มาก ที่จะศึกษาเรื่องอุปาทานยึดมั่นถือมั่น ดีชั่ว บุญบาป สุขทุกข์อะไร ซึ่งมีรกรากมาจากความรู้สึก “ว่าได้-ว่าเสีย” ๒ อย่างเท่านั้นเอง.

ฉะนั้นจึงสรุปความเหมือนที่ขึ้นต้นว่า ไม่ต้องเรียนเรื่องนี้; ถ้าจะเรียนกันอย่างลึกซึ้งก็เรียน “เรื่องได้-เรื่องเสีย” ๒ คำเท่านั้น ให้รู้จริง; แล้วจะเห็นว่า โฉ้ย, มันหลอกเหมือนกันหมดทั้งได้และทั้งเสีย; อย่าไปเล่นกับมันเลย อยู่กันเป็นกลาง ๆ ไม่มีได้ไม่มีเสียกันเกิด ไม่มีความทุกข์; นี่ถ้าพูดก็พูดอย่างนี้. พูดนั้นพูดง่าย แต่ว่าปฏิบัติคงจะยากอยู่ตามเคย; แต่ถ้าเรารู้วิธีปฏิบัติรวบรัดให้ถูกเรื่องถูกราว มันคงจะไม่ยากมาก เหมือนที่ยากกันอยู่. เดียวนี้มีความต้องการมาก มีพิธีกรรมมากมีอะไรมาก ก็เลยยิ่งยากหลายเท่า, ถ้ารวบรัดเรื่องให้สั้น เหลือแต่การศึกษาเรื่องนี้ ก็เลยยากน้อยลงง่ายมากขึ้น.

ทำให้ถูกทาง ให้ถูกวิธี มองดูทุกคราว มีสติทันท่วงที ทุกคราวที่มีอาการที่เราเรียกกันว่าได้ว่าเสีย อันนี้ได้อะไร? อันนี้เสียอะไร? มีสติสัมปชัญญะทันท่วงที พิจารณา อ้าว, มันหลอก ๆ เหมือนกันเว้ย ทำอย่างนี้เรื่องไปเป็นการปฏิบัติปั๊บสนาที่สูงสุด ที่รวดเร็วและสูงสุด.

คำแล้ว พอกันที เดียวจะกลับลำบาก.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๓. แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร

วันที่ ๓๐ ธันวาคม ๒๕๑๐ ตรงกับวันเสาร์ แรม ๑๔ ค่ำ เดือน ยี่ ปีมะแม

พุทธธรรมะมาอย่างนี้ ๑๐ กว่าปีแล้ว ถ้านับครั้งที่
อบรมครั้งนี้ที่ ๙ ก็พูดมา ๙๐ ครั้งแล้ว; ถ้าพูด
อีกปีหนึ่ง ปีหน้าก็ ๑๐๐ ครั้งพอดี นี่ก็อาจจะ
หยุดกันทีก็ได้. การพูดอย่างนี้เป็นพิเศษ ที่พูด
ตรงนี้ คล้าย ๆ พูดเป็นที่พิเศษ, เรา เรียกว่าธรรม-
ปาฏิโมกข์ อันใคร ๆ จะหาไม่ได้; เราพูดได้ตาม
ชอบใจเป็นพิเศษ ฉะนั้นจึงพูดที่ตรงนี้. ถ้าไปที่
กรุงเทพฯ ก็พูดที่สวนอุศม. คุณไปอ่านหนังสือ
โอวาท เขาใช้คำว่า “โอวาท” รวม ๆ ทั่วทุกเรื่องทีพูด
ที่สวนอุศม : เรื่องไม่ต้องทำอะไร, เรื่องไม่มีศาสนา,
ในโลกมีแต่คนบ้า, ฟังออกไหม? ในโลกมีแต่คนบ้า

หัวข้อนี้คิดดูซิหมายความว่าอย่างไร ? ฟังออกหรือยัง ? ผิดถูกอย่างไร ? มองให้เห็นให้รู้ ชัดแย้งกันอย่างไร ? ไม่เห็นด้วยหรือเปล่า ? หรือว่ารู้สึกอย่างอื่น. **คนในโลกมีแต่คนบ้าทั้งนั้น** หมายความว่าอย่างไร ? ที่ว่าในโลกมีแต่คนบ้าทั้งนั้น ไม่มีคนดี. ลองอธิบาย “ในโบกมีแต่คนบ้าน” ดูสิ กระทั่งคนชาวบ้านทั่วไปให้เขามองเห็นว่า ในโลกนี้มีแต่คนบ้า ไม่มีคนที่ไม่บ้าเลย คุณจะพิสูจน์อย่างไร ? ในกายนี้มีแต่คนบ้าทั้งนั้นเลย แล้วคนที่ไม่เข้าใจผิด คนที่ดี ก็มีอยู่ในโลกนี้ แล้วเราจะอธิบายเขาอย่างไร.

โลกนี้มีแต่คนบ้า จริงหรือไม่

นี่เป็นเรื่องเข้าใจธรรมะหรือไม่ ? เข้าใจธรรมะตรงจุดหรือไม่ ? ลึกซึ้งหรือไม่ ? มันไม่มีอะไรจะต้องพูดแล้ว เหลืออยู่แต่ว่า : **เข้าใจที่พูดให้มันตรงจุด ธรรมะที่เราเรียนมานั้น เข้าใจให้มันถูกเถอะ, เข้าใจให้มันถูกและสมบูรณ์ เข้าใจถูกต้อง และลึกซึ้งถึงที่สุด, สมบูรณ์ที่สุด;** แล้วก็จะพูดได้อย่างนั่นเอง. **“ในโลกนี้มีแต่คนบ้า”** ถ้าผมจะอธิบายเสียเรื่อย ก็จะเป็นอย่างภาพนั้น. พวกคุณก็จะโง่งงไป แล้ววันหนึ่งก็จะด่าผม, **ทำให้ไม่มีโอกาสที่จะใช้ความคิดของตัวเอง** เลยไม่รู้อะไร; วันที่จะรู้ด้วยความคิดของตัวเองก็จะมีไม่กัน เพราะว่าเขาบอกเสียเรื่อย, แล้วก็โง่งง โง่งง โง่งง. ผมมีข้อดีข้อนี้ มีดีคือไม่ค่อยถามใคร; ที่แล้วมาจากกระทั่งบัดนี้ คุณดูเถิด ผมไม่พยายามจะถามใคร, พยายามจะตอบเอง จะรู้เอง คิดขึ้นมาให้ได้เอง; เพราะฉะนั้นจึงรู้อะไรอย่างนี้, จึงทำอะไอย่างนี้.

วิธีของฝ่ายเซ็น เรื่องบรรลุธรรมเพราะเสียงอิฐกระทบไม้ไผ่

คุณรู้เรื่องนี่ดีแล้วหรือ ? รูปภาพรูปนั้น : ภาพที่เขียนไว้เป็นไม้ไผ่ หรือ ป่าไผ่; แล้วพระรูปหนึ่งกวาดขยะอยู่นี้; ถ้ายังไม่รู้ก็ยังไม่รู้ ยิ่งพูดก็ยังไม่รู้ใหญ่ ก็ดีเหมือนกัน.

พระองค์นี้ชื่ออะไรก็ลืมเสียแล้ว จดไว้มี; เมื่อก่อนนี้เป็นนักเลงเหมือนอย่างคนบางคนกะกะเกเร ไม่ยอมแพ้วใครเหมือนกัน. ที่นี้เบ๊อเข้า ก็มาบวช คล้าย ๆ หัวไม้มาบวช, บวชแล้วถามอาจารย์. หัวข้อที่เอามาถามนั้นว่า ทำอย่างไรจึงจะบรรลุธรรม? ทำอย่างไรจึงจะดับกิเลสได้? เหมือนที่คนทั้งหลายชอบถามหัวข้อนี้, ก็ต้องถามอย่างนี้ ตามธรรมดาคนบวชเข้ามาใหม่.

อาจารย์ตอบว่า ถ้าผมตอบให้คุณ มันก็เป็นของผม, มันเป็นของคุณไปไม่ได้, ฟังถูกไหม? อาจารย์ว่าอย่างนี้ : ถ้าบอกให้ไป ก็เป็นของผม จะเป็นของคุณไปไม่ได้; เพราะคุณไม่ได้รู้เอง ไม่ได้คิดเอง ไม่ได้ปลุกขึ้นมาเอง ไม่ได้โพล่งขึ้นมาเอง, ปัญญาไม่ได้โพล่งขึ้นมาเอง.

อาจารย์บอกว่า บอกเข้ามันก็เป็นของผมเอง ไม่ใช่ของคุณ แล้ววันหนึ่งคุณก็จะด่าผม. อาจารย์เขาว่าอย่างนี้ แล้วก็บอกรู้; ใช้ให้ไปปฏิบัติตามแบบของพวกเซ็น; เหมือนอย่างเรื่องจับใส่หีบแล้วให้หาทางออกเอาเองอย่างนั้น.

ที่นี้นานเข้า ๆ พระรูปนี้ก็คล้าย ๆ กับฟันแล้ว เป็น “นิสสัยมุตตกะ” แล้ว; แล้วออกไปอยู่ป่าไม้คนเดียว, ไปปฏิบัติคนเดียว เพียรไป ๆ ๆ. วันนั้นเก็บกวาดบริเวณกุฏิ เป็นเวลาที่เก็บกวาดกลางวัน; ถือไม้กวาดอันยาวกวาด ๆ ไปอย่างนี้ จนเหน็ดเหนื่อย เหนือไหล่โคลนย้อยก็กวาดไป. พอไม้กวาดมันงัดเอาก้อนอิฐเล็ก ๆ กระเด็นไปกระทบลำไม้ไผ่ดังปึง เขาก็บรรลุธรรมทันที เพราะเสียงดังปึงที่ไม่ไผ่นั้น; พอมีเสียงดังปึง ก็บรรลุธรรมโพล่งขึ้น.

เรื่องอย่างนี้อ่าไปนี่ก็อย่างอื่น มันเป็นวิธีของพวกเซ็น ซึ่งเราไม่ค่อยเข้าใจเขา; เราไม่ได้ทำวิธีนั้น. คล้าย ๆ ของที่มันขังหรืออัดอยู่ พอมีรูมันก็ออกมาดังปึงนะ. การเกิดเสียงปึงขึ้นมาทำให้รู้อะไรโพล่งปล่างออกไป เป็นเรื่องเกิด เรื่องดับ เรื่องมี เรื่องไม่มีอะไรอย่างนี้; ก็เป็นอันว่าบรรลุธรรมะ ขนาดที่เรียกว่าตรัสรู้.

เขาได้ยื่นปิ่นก็หยุดเลย, พอปิ่นก็หยุดเลย หยุดชะงักเลย; เสริจแล้วก็ไป. พอครูหนึ่งก็ไปอาบน้ำอาบท่า ผัดจีวร ห่มจีวรเต็มทีให้เป็นพิเศษ. ไปที่หน้าแท่นบูชา เอาธูปเอาเทียนมาจุด แล้วก็นูชาไปยังอาจารย์คนแรกนั้น : ว่าขอบพระคุณอาจารย์, ขอบพระคุณอาจารย์ที่พูดว่า “บอกไม่ได้ ถ้าบอกก็เป็นของผมไม่ใช่ของคุณ แล้ววันหนึ่งคุณก็จะด่าผม”. ถ้าอาจารย์บอกเสียแต่ครั้งนั้น วันนี้จะไม่มี, วันนี้จะไม่มี. ถ้าอาจารย์ตอบเสียในวันแรกที่ถาม เหตุการณ์ในวันนี้จะไม่มี, เหตุการณ์ดังปิ่นแล้วบรรลु ก็ไม่อาจจะมี. แต่เพราะเหตุที่อาจารย์ไม่บอก ไม่ยอมบอกนั้นแหละ อยู่มา เหตุการณ์นี้จึงมี คือบรรลु.

นี่เป็นอันว่าอาจารย์ได้พูดจริงร้อยเปอร์เซ็นต์ทุกอย่าง, แล้วก็ยอมสารภาพว่า เขาจะด่าอาจารย์จริง ๆ ก็ได้ ถ้าอาจารย์ได้บอกเสียวันนั้น; เพราะไม่มีอะไรจะทำให้บรรลุอะไรได้. วันนั้นเพราะอาจารย์ไม่บอก วันนี้จึงมี, วันนี้คือเหตุการณ์อย่างนี้ เสียดังปิ่นแล้วบรรลุ มันคงมี จึงขอบพระคุณอาจารย์อย่างยิ่ง; แล้วก็ เป็นความจริงอย่างยิ่ง ก็ยิ่งเชื่อ ยิ่งนับถืออาจารย์.

ในรูปภาพเรื่องนี้ ให้ไปดูรูปภาพถ่ายที่มีพระรูปหนึ่งกวาดขยะอยู่นี้ มีเรื่องดังเล่ามา. (ดูรูปท้ายบทนี้)

พวกนิกายนี้, นิกายเสียงตุง นิกายเซ็น; เขาจึงถือ เหลือที่จะถือ คือไม่ตอบคำถาม; มีแต่กลับถามเพิ่มขึ้น; แล้วคนนั้นต้องไปคิด, เป็นเชิงคิด เชิงปรับปรุงทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมให้เหมาะให้ความสว่าง แล้วเกิดความรู้ โพลงออกมา. นี่ถือว่า จิตแท้ ๆ นั้นพร้อมที่จะรู้เสมอ แต่รู้ออกมาไม่ได้เพราะ คนเรายังมีใจ มีอะไรหนามาก ปิดบังอยู่เรื่อย พอหุ้มอยู่เรื่อย จิตโพลงออกมาไม่ได้. ต้องเป็นอยู่ให้ถูกวิธี วันหนึ่งความรู้จะโพลงออกมา อย่างที่ถูกวิธี แล้วพอเหมาะแก่เวลา คราวถึงเวลาของมัน.

วิธีของเซ็นเรื่องนี้คล้าย ๆ กับพระพุทธเจ้าตรัสว่า : **ถ้าภิกษุเหล่านี้จะเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์**; มันคล้าย ๆ อย่างนั้น ให้เป็นอยู่โดยชอบ, เป็นอยู่โดยชอบธรรม- **สมา วิหเรยฺหิ; อิม เจ ภิกฺขุ สมา วิหเรยฺหิ อสุณฺโณ โลกิ อรหฺนฺเตหิ อสุส.** มีในบาลีบทปรินิพพานสูตร : **ถ้าภิกษุเหล่านี้จะเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.** ผมอธิบายเอาเองนะว่า **เป็นอยู่โดยชอบ ก็คือเป็นอยู่ที่ถูกวิธีธรรมชาติ; การตรัสรู้ก็พร้อมที่จะออกมา.**

ถ้าเป็นอยู่ชอบ โลกจะไม่ว่างพระอรหันต์

เดี๋ยวนี้ภิกษุทั้งหลาย เป็นอยู่อย่างใจ, เป็นอยู่อย่างพ้อคำ ผู้ค้าขาย, เป็นอยู่อย่างนักเลง หลอกหลวงเขาไปเสียทั้งนั้น.

ภิกษุเป็นอยู่อย่างพ้อคำ อย่างนักการค้า หมายความว่า ที่อุตสาหกรรมเล่าเรียนนี้ เรียนเพื่อได้ดีทั้งนั้น, จิตใจมุ่งมั่นเป็นโลกะ เป็นตณหา มุ่งที่จะได้ดี ได้ดี ได้ประกาศนียบัตรมาเป็นลำดับได้รับยศ ได้รับศักดิ์ แต่งตั้งขึ้นไป สูงขึ้นเรื่อย ๆ ไป จนนอนแฉ่เป็นผู้สบายอยู่. อย่างนี้เรียกว่าเป็นนักการค้า ไม่ใช่ว่าอยู่โดยชอบ ไม่ใช่ **สมา วิหเรยฺหิ**, แล้วจิตนี้ก็มุ่งมั่นด้วยโลกะ ด้วยตณหาที่จะดีจะเด่น จะได้เป็นผู้สมบูรณ์พูนสุขในที่สุด. นี่จะเรียกว่าเป็นอยู่โดยชอบหรือ ?

เป็นอยู่โดยชอบนั้นต้องมีอะไรออกไป, อะไรออกไป ๆ ออกไปเรื่อย- ออกไปเรื่อย-ออกไปเรื่อย; ตัวกู-ของกู หยุ่มหิมินั้นมันออกไปเรื่อย-ออกไปเรื่อย-ออกไปเรื่อย-ออกไปเรื่อยจนหมด จนวันหนึ่งมันลูกโป่งออกมา. ถ้าของกูเข้ามาเรื่อย, ของกูเข้ามาเรื่อย ก็จะต้องกันข้ามกับ “อยู่ชอบ”.

ภิกษุอยู่อย่างใจ คือขโมยของประชาชนเอามา ด้วยวิธีอันฉลาด: สมบัติ
 พัสถาน ลาภยศชื่อเสียงอะไรก็ตามเหล่านี้ ก็ต้องเอามาจากประชาชน; ไม่เอามา
 จากประชาชนจะเอามาจากไหนกันแล้วใช้วิธีแยบคายผสมโรงกัน ใช้วิธีใดที่จะทำให้
 ประชาชนบูชาด้วยลาภสักการะ ก็ทำอย่างนั้น; อย่างนี้ก็เป็นโจรกันละ, หรือมิฉะนั้น
 ก็เป็นพ่อค้า. ถ้าเลวไปกว่านั้น ก็กลายเป็นไปทำอย่างที่เรียกว่าไม่น่าดู สกปรกลามก
 อะไรตามเรื่องตามราว. **นี่เรียกว่าไม่มีความเป็นอยู่โดยชอบ โลกก็ยังว่าจาก
 พระอรหันต์อยู่เรื่อย.**

พวกเขื่อนั้น อย่าไปดูถูกว่าเขาไม่มีอะไร, เขาไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรจริงๆ,
 แม้แต่เสื้อผ้าจิวรณีก็ยังเรียกว่าแทบจะไม่มี. ฉะนั้นอย่าดูถูกพวกเขื่อน ตามที่เขาพูด ๆ กัน
 บ้า ๆ บอ ๆ; อย่างน้อยเขาก็มีความเป็นอยู่โดยชอบ นี้มากกว่าพวกเรา. พวกเรายัง
 มีเล่น มีหัว ยังมีนั่นยังมีนี่มากกว่าพวกนั้น ซึ่งเขาคอยเผื่อระวังจิต, ประคองจิตให้
 อยู่ในลักษณะที่ ไม่มีตัวตนอยู่เสมอ; เรียกว่า “จิตเดิม” เขาต้องการ “จิตเดิม”
 อยู่เสมอ **จิตที่ยังไม่มีตัวตน นี่ก็เป็นอยู่โดยชอบ.** ฉะนั้นเราก็กอ่าให้อะไรต่าง ๆ
 ผูกพันเรามากขึ้น ๆ.

หลักปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกับเขื่อนก็มีอยู่ในฝ่ายเถรวาท ดังเช่น “แพ้เป็นพระ ชนนะเป็นมาร”

เอาละ ทีนี้ผมจะพูดสักข้อหนึ่ง สำหรับธรรมะวันนี้ให้เข้าเรื่องนี้ เป็นหลัก
 ที่ช่วยได้มากคือว่า **หลักที่มีวิธีเช่นเดียวกับของพวกเขื่อน** ก็มีอยู่แนในฝ่ายพวกเรา;
 แต่พวกเราไม่สนใจ แล้วดูถูกเสียอีก, ดูถูกเขา ว่าตัวเองเป็นนักธรรม เป็นเปรียญ;
 แล้วดูถูกคำพูดที่ฉลาด ๆ ของคนที่เป็นบุพพการีอุปัชฌาย์อาจารย์แต่กาลก่อน. ตัวอย่าง
 เช่นประโยคที่ว่า **“แพ้เป็นพระ ชนนะเป็นมาร”**. แพ้เป็นพระชนนะเป็นมารนี้ ที่แถว

เพชรบุรี จันทบุรีนี้จะมีพูดสำนวนนี้หรือไม่ เคยทราบบ้างไหม? หรือว่าเอามาจากหนังสือที่เขาอ่าน ๆ กันทีหลัง. ผมหมายความว่า แต่เดิมที่คนแก่ ๆ พูดกันแต่เดิมนั้น; ไม่ใช่ว่าเพิ่มเอามาจากหนังสือพิมพ์แพร่หลาย.

นี้ผมหมายความว่า เมื่อผมเด็ก ๆ นั้น เยอะเทียว ผมได้ยินผู้ที่เป็นอุปัชฌาย์ อาจารย์พูดกันอยู่ติดปากเสมอ ประโยคนี้ และประโยคอื่น ๆ ที่คล้ายกันมันมีมาก. โดยเฉพาะอาจารย์ที่เป็นอาจารย์สวดให้ผม. อาจารย์องค์นี้แก่มากแล้ว มาสวดให้ผม แล้วก็แก่มากแล้ว ไม่กี่ปีก็จะตาย, ท่านไม่ได้เรียนอะไรเลย เป็นนักธรรมก็ไม่เคยพูดถึงบาลีก็ไม่เคยพูดถึง; แต่ท่านมีวิธีที่จะคอยเฝ้าจิต ระวังจิต ปกครองจิต ควบคุมจิตได้ดีมาก. พูดอย่างนี้ท่านก็รู้เรื่อง : ประโยคที่ว่า “แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมาร” อะไรนี้, คล้ายพวกคนบ้าทั้งนั้น ฝึกให้มันพ่วงอยู่ในใจเรื่อย เดียวก็พ่วงออกมาเป็นประโยคอื่นที่คล้าย ๆ กันได้อีก.

“แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมาร” เดียวนี้ดูจะล้าสมัยเสียแล้ว. คุณดูซิ ไม่มีใครเชื่อเลย “แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมาร” ยิ่งเดี๋ยวนี้ยิ่งไม่เชื่อ ; เพราะต้องการแต่จะรบ จะฆ่าเขาให้หมดเลย. ที่ในโลกเวลานี้ ที่ทำสงครามกันอยู่นี้ ต้องการจะฆ่าฝ่ายตรงกันข้ามหมดเลย; ที่ว่า แพ้วเป็นพระ นี้ไม่ต้องการ, ผู้ที่ชนะจะเป็นยักษ์เป็นมารก็เอาดี. หมายความว่ามันเลวมากก็เอาดี. นี่มันเป็นมา จนกระทั่งทั่วไปหมดในโลกนี้ทั่วไปหมดแล้ว. คุณก็ต้องระวังให้ดีว่าพระเถรทั้งหลาย ก็ไม่ยอมรับข้อนี้เลย; พระเถรนี้ “แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมาร” ไม่ยอมรับ, แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมารนั้น ไม่ยอม, จึงเถียงกันเลย เตะกันเลย แทะกันเลย.

พระเถรเดี๋ยวนี้ไม่ยอมผิด, ไม่ยอมสารภาพ, ไม่ยอม, เถียงกัน. ถ้าใครแหลมเข้ามาละก็ ต่อยมันเลย แทะมันเลย. **ไม่มีใครยอมรับข้อที่ “แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมาร”** เพราะไม่เข้าใจ; **เพราะไม่เข้าใจเท่านั้นเอง.** ไม่เข้าใจทั้งสองคำ

ว่า**พระคืออะไร, มารคืออะไร**ก็ไม่รู้, เขาไม่เข้าใจ. ถ้าเข้าใจว่า**พระคือประเสริฐที่สุด สูงสุด** ประเสริฐจริง ๆ ก็คงจะยอม; **คงจะยอมแพ้ เพื่อเป็นพระ**. การที่ขัดใจกันเป็นประจำวัน ในวัดเราก็มี ในวันหนึ่ง ๆ มีคนนั้นขัดใจกับคนนี้ : พระขัดใจ อุบาสก อุบาสกขัดใจอุบาสกด้วยกัน; มันเป็นเรื่องที่ต้องคิดทั้งนั้น. ไม่มีใครยอมว่า **“แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร”** จึงได้ทะเลาะกัน เพราะไม่ยอมกัน.

คนที่ทุ้มเถียง เสียงแข็งบึ้งเบ็ง บึ้งเบ็งนั่นแหละ เป็นมารหรือเป็นอะไรก่อน ตลอดเวลา. เขาบอก**ว่าให้ยอม ไม่ใช่หมายความว่าแพ้**; ให้ยอม ให้ฝ่ายโน้น; กลับไปเห็นว่าแพ้. ที่จริงนั้นเป็นผู้ชนะ **เป็นผู้ชนะกิเลส, เป็นผู้ชนะเหตุการณ์ อันนั้น เป็นผู้ชนะเต็มตัวละ**. การที่นิ่งเสียได้ ไม่โกรธ และไม่โต้ตอบอะไร นั่นคือชนะเต็มที่; แต่ในภาษาคนเขาเรียกว่าแพ้. ชนะแต่ในภาษาธรรม, ในภาษาคนมันแพ้ มันโง่. เขารู้แต่ภาษาคน เขาเห็นเป็นแพ้เรื่อย; เขาไม่ยอม เขาจึงเถียง, หรือว่าเขาจะตะ เขาจะสอนผู้อื่นด้วยการตะนั้น.

เรื่องนี้ขอคิดดูให้ดี **ไม่ควรจะมีเหลืออยู่ จะสอนผู้อื่นด้วยกำลังอย่างนี้ มันก็ยิ่ง-ยิ่งกว่ามารเสียอีก**; มารมันยังฉลาดกว่านั้น. จะสอนผู้อื่นด้วยกำลัง นั้นเป็นสัตว์ป่า สัตว์เดรัจฉาน; อย่าลืมข้อนี้เสีย.

การที่จะปราบทมิฬของผู้อื่น หรือจะปราบวาตะของผู้อื่น จะเถียง จะไม่ยอม; **แล้วจะใช้กำลังเข้าใส่กัน อย่างนี้ก็ป็นวิถีของสัตว์เดรัจฉาน** เรียกว่า กัดกัน อะไอย่างนั้น. ถึงแม้ว่าเราจะไม่ใช่กำลังกาย แต่ใช้กำลังวาจา กำลังอะไร เหล่านี้ก็เหมือนกัน; ใช้ไม่ได้.

กำลังวาจาก็ไม่ใช่เล่น **นิ่งเสียให้เขาถือว่าเราแพ้ อย่างนี้คือชนะ ได้หน่อยหนึ่ง** ๆ, แล้วการนิ่งของเรา ทำให้เขานึกได้ที่หลังก็ยิ่งดี; หรือว่าเขา

ยอมแพ็ ยอมให้เขารู้สึกว่าเขาชนะ เราเป็นฝ่ายแพ็, แล้วเมื่อเรามีโอกาสพูดกับเขาก็ก็นึกก็พูดให้เขารู้เรื่อง ยังจะพูดให้เขากลับใจได้อีก. แต่ถ้าเราไปชกปากเขา ไปต่อยกันเสียแล้ว ไปพันไปแทงนี้ จะมีโอกาสอะไรก็ไม่มี.

ถ้าเรายอมแพ็ แล้วก็หยุดนึก ๆ ๆ นึกอยู่นาน ๆ, นิ่ง ๆ ๆ. นี่น่ากลัว; เขาจะต้องไปนึกอยู่ในใจ แล้วจะนึกออกในที่สุด. ถ้าเขานึกไม่ออก เราก็พูดกันวันหลังได้ จะรู้เรื่องกันดี, **เป็นพระได้แล้ว.** นั่น“แพ็เป็นพระ” คือผู้ชนะมาร : พระคือผู้ชนะมาร; ฉะนั้นเป็นผู้แพ็ จึงเป็นผู้ชนะกิเลส ชนะมาร. ส่วน**คนที่ชนะนั้นกลายเป็นแพ็** แล้วก็โกรธ และด่า ก็เป็นเรื่องของกิเลสไปเลย.

ภาษิตบทนี้ เกี่ยวกับภาษาคนภาษาธรรม; คำว่า “แพ็” คำว่า “ชนะ” นี้หมายถึงภาษาสูงภาษาธรรม. **แพ็ในภาษาคน กลายเป็นชนะในภาษาธรรม; ชนะในภาษาคนกลายเป็นแพ็** เป็นแพ็เป็นมารในภาษาธรรม; นี้เรียกว่า “แพ็เป็นพระ ชนะเป็นมาร” พูดอย่างนี้ต้องพูดสิ่งที่ฝืน รู้สึกฝืน ตรงกันข้ามกับความรู้สึก ตามสัญชาตญาณของสัตว์.

คุณสังเกตดูเห็นไหม ? เป็นเรื่องตัวกู-ของกูทั้งนั้น, พูดไปพูดมาไม่พันเรื่องตัวกู-ของกูทั้งนั้น ไม่พันเรื่องนี้. เรื่องปราบตัวกู-ของกูได้ ก็เป็น**เรื่องชนะ เรื่องไม่แพ็. พอตักตัวกูเกิดขึ้นมา ก็คือแพ็; ตักตัวกูเกิดขึ้นมา ก็เป็นคนละคน,** ถ้าตัวกูเกิดขึ้นมา ก็มีอะไร ๆ ขึ้นมาทันที.

พอมืออุปาทานว่า “ตัวกู” โลกนี้ก็มิแต่คนบ้า

เมื่อตัวกู อุปาทานว่าตัวกูไม่ได้เกิดขึ้นมา อะไร ๆ ก็ดูจะยังไม่มี, โลกนี้ก็ยังไม่. โลกในความหมายที่ถูกต้องในภาษาที่ลึก คือทุกข์หรืออะไรอย่างที่คุณว่า

กายยาววาหนึ่งก็ตามใจ. โลกคือกายยาววาหนึ่งนี้ ถ้าไม่เกิดตัวกู โลกนี้ก็ยังไม่เกิด โลกนี้ยังไม่เกิด; พอเกิดตัวกู ยกหูชูหางขึ้นมาทันที โลกนี้ก็มิขึ้นมาทันที สำหรับคนนั้น; คือความทุกข์ หรือเหตุที่จะให้เกิดทุกข์ เวลานี้ก็มีขึ้นมาทันที. ฉะนั้น โลกนี้จึงเกิดขึ้นสำหรับใส่คนบ้านั้น; ก่อนนี้โลกไม่มี, เจียบ. ไม่มี, ไม่มีอะไร. พอยกหูชูหาง อุปาทานตัวกู-ของกู นี้ขึ้นมา ก็เกิดมีตัวฉัน แล้วก็มีโลกสำหรับใส่ตัวฉัน. มีโลกขึ้นมาที่ไร ก็มีคนบ้าทุกที, หรือว่ามีคนบ้าแบบนี้ขึ้นมาที่ไร โลกจึงจะเกิดขึ้น แล้วรองรับคนบ้านี้.

พวกที่เรียนอภิธรรมควรจะรู้ดี ถ้าเข้าใจถูกต้อง ก็จะได้ดีตามข้อนี้; แต่ถ้าเรียนอภิธรรมผิด ๆ หลับหูหลับตาเรียน ก็แวงไป เข้าใจไม่ได้ ว่าโลกนี้มันเพิ่งเกิด เมื่อคนมีความยึดมั่นถือมั่น.

ถ้าคุณไม่เข้าใจ ขอให้เอาไปคิดดู. ผมกำลังบอกว่า โลกนี้เพิ่งมีทุกทีที่คนมีความยึดมั่นถือมั่น พอคนหมดความยึดมั่นขณะหนึ่ง โลกนี้ก็ดับไป, ถ้าคนมีความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานนี้ขึ้นมาเมื่อใด, เมื่อนั้นโลกจะเกิดขึ้น เพื่อใส่คนบ้านั้น เพื่อรองรับคนบ้านั้นทันที; แล้วในโลกจึงมีแต่คนบ้า; เพราะมันเกิดขึ้นจากความบ้าของตัวเอง ในโลกจึงมีแต่คนบ้า; พอไม่บ้าขึ้นมา ก็เท่ากับไม่อยู่ในโลก.

ปุถุชนหรืออะไรก็ตามเถอะ เราอย่าไปว่า เขาเลวเกินไถ่; ปุถุชนเมื่อไม่มีกิเลสปรุงแต่ง เป็นต้นหาอุปาทาน ก็เหมือนไม่มีอะไร, โลกก็เหมือนไม่มี. แต่พอมันเกิดต้นหาอุปาทานอย่างใดอย่างหนึ่ง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือว่าด้วย กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สีสัปปตูปาทาน อตตวาทูปาทาน อะไรก็ตาม อย่างใดอย่างหนึ่ง ในหลายร้อยหลายพันอย่าง; เมื่อนั้นจะมีตัวฉัน มีตัวกู แล้วก็มีโลกขึ้นสำหรับจิตดวงนั้น สำหรับคนนั้น; ฉะนั้น ในโลกจึงมีแต่คนบ้า.

พระอริยเจ้าท่านไม่มีเกิดอุปาทาน ตัวกู-ของกู ท่านก็เลยไม่ได้อยู่ในโลก, ไม่มีโอกาสที่จะอยู่ในโลก; โดยเฉพาะพระอรหันต์ที่เรียกว่าเป็นผู้เหนือโลกแล้ว โดยสมบูรณ์แล้ว ไม่มีวันที่จะเกิดตัวกู-ของกู; โลกก็ไม่มีสำหรับท่าน ท่านก็ไม่อยู่ในโลก ก็เลยเป็นโลกุตตระไปตลอดเวลา.

ปุถุชนคนธรรมดาณั้ยังมีกิเลส, หรือว่าใครก็ตามที่ยังมีกิเลสอยู่ พอกิเลสได้รับอารมณ์แล้วก็ปรุงเป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา ตามระยะของปัจจุสมุุปบาท : พอถึงขั้นภพจึงให้เกิดชาติ-ชาติจึงให้เกิดตณหา-ตณหาทำให้เกิดอุปาทาน-อุปาทานทำให้เกิดภพ-ภพทำให้เกิดชาติ เท่านี้ ก็เกิดตัวกูทั้งนั้น; โลกก็มีขึ้นมา คือความทุกข์หรือชาติ. ฉะนั้น**ในโลกนั้นก็มีคนบ้าคนนั้น** จนกว่ามันจะเย็นลง เย็นลงไปหมดอุปาทานลงไปอีกครั้งหนึ่ง คือมันตาย มันก็หมดไปโลกหนึ่ง; โลกก็ตายก็ดับพร้อมไปกับความตายของคนนั้น.

เดียวเกิดมีอาการกระทบทางหู ทางจมูก ทางอื่นอีก ในเรื่องอื่นอีก ก็เกิดตัวกูขึ้น โลกก็เกิดขึ้นอีก บ๊ีบเดียวพร้อมกันทั้งนั้น. การปรุงแต่งเป็นเวทนา-ให้เกิดตณหา-ให้เกิดอุปาทาน; นี้สร้างขึ้นมาเป็นจิตที่ประกอบไปด้วยอุปาทานยึดมั่น, โลกก็มียึดมั่น; ฉะนั้นคนบ้าฟักตัวขึ้นมาเมื่อไร โลกก็ฟักตัวตามขึ้นมาเท่ากันพร้อมกัน : โลกใหญ่ โลกเล็ก แล้วแต่บ้ามากบ้าน้อย.

ผมไปพูดที่สวดยุศุม ว่าในโลกมีแต่คนบ้า แล้วคุณจะคัดค้านข้อไหนดี; ถ้าไม่เห็นด้วยจะคัดค้านข้อไหนก็ได้ **ในโลกมีแต่คนบ้าทั้งนั้นเลย หากคนดีไม่พบ.** แล้วก็โลกเดี๋ยวนี โลกสมัยไหนก็ตาม โลกยุคไหนก็ตาม ในโลกมีแต่คนบ้า; เพราะพอมีคนบาขึ้นมา ก็เป็นโลกขึ้นมาทันทีเลย, **พอหายบ้า ก็หายเป็นโลก.** ในโลกมีแต่คนบ้า, มันก็เป็นภาษาพวกเซ็นอยู่เหมือนกัน. **ถ้าไม่อยากบ้า ก็ต้องถือข้อที่ว่า**

รู้จักแพ้เป็นพระ ชนะเป็นมารเสียได้ ก็ไม่บ้า; เมื่อไม่บ้า ก็ไม่มีโลกขึ้นมา, แล้วก็ไม่ต้องอยู่ในโลกที่บ้า.

ผมบอกมากกว่า ๑๐ ครั้งแล้ว ว่าอยู่ที่วัดนี้ไม่มีเรื่องอะไร นอกจากเรื่อง เช่นฆ่าตัวกู-ของตัวเท่านั้น มีปัญหาข้อเดียวเท่านั้น, ทั้งพระทั้งเณร ทั้งอุบาสก อุบาสิกา ทั้งหมดทั้งมวล ก็มีปัญหาข้อเดียวนี้ คือ **ต้องเข่นฆ่าเรื่องตัวกู-ของกูเท่านั้น. ที่ไม่ยอมนับถือว่า แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร** ก็เพราะบางคนหุยวาทงยาวขึ้นมา แต่ละที ละที, หุยวาทงยาวเกินขนาด ในสิ่งที่ไม่ควรจะมี, ในสิ่งหรือในลักษณะ ในภาวะที่ไม่ควรจะมี ก็ยังมีได้; ไม่รู้ว่าจะรอดดีไปถึงไหน.

พวกคนบ้านี้รับใช้กิเลสทั้งนั้น

ที่นี้ บ้าแล้วก็รับใช้กิเลส, คนบ้านี้ก็รับใช้กิเลสทั้งนั้น. คนชนะนั้น “แพ้เป็นพระ ชนะเป็นมาร” : **คนชนะรับใช้กิเลส, คนแพ้ก็รับใช้พระพุทธเจ้า.** ฉะนั้น คุณไปเลือกให้ดี; **จะรับใช้พระพุทธเจ้าหรือจะรับใช้พญามารกันดี.** การที่ยอมให้เขาสบาย ยอมให้เขาใช้เราอย่างทาสเสีย นี่คือรับใช้พระพุทธเจ้า; ฉะนั้น อย่าโกรธเขา เมื่อเขาทำอะไรตามกิเลสของเขา ตามนิสัยสันดานของเขา ตามความเป็นบ้าของเขา, อย่างไปโกรธเขา ให้เขาทำไปเถอะ.

ถ้าเรารับใช้คนบ้าอย่างนั้นได้ นั่นแหละ คือรับใช้พระพุทธเจ้า; เพราะว่าเราจะทำไปด้วยสติสัมปชัญญะ ด้วยสติปัญญา ตามพระพุทธเจ้าท่านว่า. นั่นแหละเรารับใช้ตามพระพุทธเจ้า : เช่นจะมีใครไม่ประหยัด ใช้น้ำเปลือง ใช้ไฟเปลือง ใช้อะไรก็อย่าไปว่าเขา; เราไปขนมาให้เขาใช้เถอะ มันจึงจะรับใช้พระพุทธเจ้า, รับใช้คนที่เรว่านั่นแหละ รับใช้เขาอย่างที่เราเป็นทาสเขาเถอะ, แล้วเราก็จะเป็นผู้รับใช้พระพุทธเจ้า. ถ้าไม่อย่างนั้น กลับไปฝ่ายตรงข้ามคือ เรามารับใช้กิเลส

ของเรา คือจะด่าเขา จะเกียจจนเอาอะไรจากเขา, **ที่จะข่มขี้เขา ที่จะให้เขาทำอะไรตามอำนาจของเรา** อย่างนี้เรียกว่า **รับใช้พญามาร**.

อย่าไปคิดว่าใครมันชั่ว ใครมันเลว ใครมันดี อย่างนี้ปลอดภัยกว่า; **ระวังตัวเองว่า อย่าไปยกหูชูหางเข้า อย่าเกิดตัวกู-ของกูเข้า แล้วสมัครเป็นคนแพ้ว**. ถ้าจะให้ดีกว่านั้นก็คือ ยอมแพ้ว โดยที่เขาไม่รู้สึกรู้สีก, สมัครเป็นคนแพ้วโดยไม่ให้ใครรู้สึกละเลย; ถ้าว่าเขาารู้สึก มันกลายเป็นเหมือนกับว่า เาบุญคุณจากเขา.

ถ้าเราทำความดีต่อผู้อื่น โดยให้เขารู้สึกนั้น ต้องเกิดความผูกพันทางบุญคุณ; ถ้าจิตใจเลวมากก็ทำไปเพื่อจะให้เขาเป็นบุญคุณ เพื่อให้เราเป็นผู้มีบุญคุณแก่เขา แล้วจะได้เรียกร้องอะไรจากเขา อันนี้เลวมาก. เพราะฉะนั้นไม่ควรจะคิดในทำนองนั้น จะเป็นการค้าขาย; **ถ้ารับใช้ก็รับใช้โดยบริสุทธิ์ใจเลย ถ้ากลัวเขาจะชอบใจ ก็อย่าให้เขารู้**; ถ้าว่ากลัวเขาจะชอบใจเรา จะตอบแทนเรา เราก็ออย่าให้เขารู้. นี้เรียกว่าเป็นผู้รับใช้ที่ต่ำที่สุด เลวที่สุด เหมือนกับเป็นทาสเขา แล้วไม่ให้เขารู้; **จะเป็นการเข่นฆ่ากิเลส**. เรื่องอย่างนี้เรียกว่ารับใช้พระพุทธเจ้า ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้า รับใช้พระพุทธเจ้า.

สมัครปิดทองหลังพระ จะได้ชื่อว่ายอมแพ้ว

เดี๋ยวนี้ยังหาไม่ได้ คนที่สมัครจะปิดทองข้างหลังพระนี่ หาไม่ได้, มีแต่ชิงเอาหน้าทั้งนั้นพวกหูยาวหางยาวทั้งนั้น; รุมกันปิดทองหน้าพระจนเลอะไปหมด, มีอยู่แล้ว แล้วก็ยังปิดเข้าไปอีก แล้วจะไม่ว่าบาบอย่างไร. ปิดข้างหน้าเสียเรื่อย มีทองหนาอยู่แล้วยังจะปิดเข้าไปอีก; **ที่ข้างหลังพระไม่มีคนไปปิด นี่เป็นคนบ้า**. ส่วนผู้ที่ยอมแพ้ว และยอมรับใช้เหมือนกับทาสนั้น เป็นบุคคลที่คนธรรมดาเห็นว่า น่าเกลียดน่าชัง, **นั่นคือรับใช้พระพุทธเจ้า**.

ถ้าให้ดีกว่านั้น อย่าให้เขารู้ตัวเป็นอันขาด อย่าให้เขาต้องขบใจ อย่าให้เขาจำต้องคิดว่าจะตอบแทน; แล้วเราก็ไม่มีโอกาสที่จะเรียกร้อง ไม่คิดจะเรียกร้อง ไม่มีโอกาสจะเรียกร้องสิทธิอะไรที่เป็นการตอบแทน แล้วจึงจะวิเศษถึงที่สุด. ต้องสมมติว่าไปปิดทองหลังพระ แอบไปปิดไม่ให้ใครเห็นเลย; เพราะการทำอย่างนั้นเขาอาจจะเป็นคนฉลาด คนจริง. คนฉลาดบางคนคิดเรื่องอย่างนี้จริง ๆ, ใครปิดทองหลังพระแล้ว สรรเสริญเขาเถิด. ปิดทองหลังพระ อย่าให้ใครเห็น, แอบปิดอย่าให้คนเห็นดีกว่า ปิดเสียให้เต็มก็ได้; นั่นถึงจะดี.

การปฏิบัติธรรม ไม่จำเป็นต้องให้ใครรู้

ที่นี้ก็อยากจะแนะนำถึงวิธีที่ว่า การปฏิบัติธรรมะ ปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา อย่าให้ใครรู้ดีกว่า ว่ามีศีล มีสมาธิ มีปัญญา, ในการปฏิบัติธรรมะ แล้วอย่าให้ใครรู้ดีกว่า. พอรู้ก็มีเรื่องละ : หว่าเคร่งดี. เขาไประบือลือซากัน เป็นบ้าไปเลย, ล้วนยึดถือเอาความดีของคนผู้ปฏิบัติทั้งนั้น. แล้วตัวผู้ปฏิบัตินั้น ระวังให้ดีเถอะ, ระวังให้ดี; จิตจะผลอ คิดว่ากุติไปทั้งนั้น ว่ากุดี ว่ากุปฏิบัติได้ดี กุเคร่ง; หรืออาจจะกลายเป็นว่ากุเคร่งกว่าคนนั้น ดีกว่าคนโน้นไปเลย, หรือยังว่ากุแพ้กว่าคนนี้อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องนี้ในคัมภีร์ไบเบิล พระเยซูสอนไว้ดีมากในข้อนี้ เฉพาะข้อนี้; ว่าการที่ถือศีลชะบาอย่าให้ใครรู้; ถ้าเขาจะเกิดรู้เข้า ก็ทำไม่让他รู้; เช่นวันนี้เราถือศีล พอคนเขารู้ก็ไปกินข้าวเสีย กินข้าวเย็นเสียอย่างนี้. ให้รู้ว่าไม่ได้ถือศีล, คืออย่าให้ใครรู้. พอมีคนที่รู้ว่าเราถือศีล เอาสร้อย แหวนเพชร มาประดับแต่งตัวเสีย อย่าให้คนนอกหรือใครรู้ว่าเราถือศีล; แต่เรากลับถือศีลอย่างเคร่งครัด อยู่ตามที่สมควร ในห้องในโบสถ์อะไรก็ตาม.

นี่คุณไปคิดดูให้ดีเถอะ, การที่ปฏิบัติธรรมะ หรือทำความดีนี่นะ ทำให้คนอื่นรู้ แล้วไม่มีผลดีอะไรเลย มีแต่ผลร้ายทั้งนั้น; ผมเคยประสบมา. ผลร้ายอันแรก ก็คือตัวเองนั้น จะยกหูชูหางขึ้นมาไม่ทันรู้; อีกอย่างหนึ่ง เผลอเข้าเวลาหนึ่ง แล้วคนบ้าดี พวกบ้าดีคอยเอาไปสรรเสริญ เอาไปประบือลือซา แล้วยิ่งเกินความจริงมากไปทุกที. บางทีเราเพียงแต่กำลังเริ่มทดลอง เริ่มพยายามทำอะไรนี้ ทำได้ครั้งแรกนี้ เขาเอาไปสรรเสริญ ระบือลือซาเหมือนกับเป็นผู้วิเศษไปเลย; ซึ่งก็ไม่ได้เห็นมีดีอะไร มีแต่เรื่องยุ่ง. ขอให้รู้ไว้ว่าที่เขาว่าดีนั้น มันยุ่งแยะ มันยุ่งยุ่ง. อย่าให้มีใครว่าดี ว่าอะไรเลย; อย่าให้ยุ่งดีกว่า. นี่ถ้าเขาว่าดีนัก จงทำให้เห็นเหมือนอย่างที่คริสเตียนเขาว่า "กินข้าวเย็นเสียบ้าง"; ถ้าเขาว่าเราดีนัก จงระวังอย่าปล่อยดีมากนัก.

แพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมาร นี่ไม่ใช่เล่น; ถ้าจะรับใช้พระพุทธรเจ้า ต้องยอมแพ้ว แพ้วทุกอย่าง, แพ้วทุกเวลาเลย ก็เป็นการรับใช้พระพุทธรเจ้า. พอจะเอาดีเอาเด่น เอาบุญเอาคุณอะไรขึ้นมา มันก็เป็นเรื่องรับใช้กิเลส รับใช้พญามาร พอกพูนกิเลส สนับสนุนพญามาร.

เราเรียนรู้กันมานาน เหลือแต่ไม่ปฏิบัติเท่านั้น

ที่นี้ที่จะพูดก็คือ ข้อที่ว่าคุณสังเกตเห็นว่า เรื่องนี้ไม่ยาก ไม่ต้องเรียนจนจบพระไตรปิฎก, ไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอน ไม่ต้องถามอะไร เป็นประจำวันเหมือนเรื่องอื่น มันเพียงแต่เท่านั้น ก็รู้อยู่แล้วคือเหลือแต่ไม่ปฏิบัติเท่านั้น. เพราะฉะนั้นพระองค์หนึ่งที่ไม่มีความรู้อะไรเลย นอกจากศีลข้อหนึ่งว่าแพ้วเป็นพระ ชนะเป็นมารนี้ พระเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ก่อน, ก่อนพวกเป็นมหาเปรียญ เป็นอะไรนี้. ที่รู้มากจะปฏิบัติไม่ถูก จะเหมือนรูปสุนัขจิ้งจอก ที่คุณเขียนเล่าให้เด็กฟังวันนี้. สุนัขจิ้งจอกที่รู้มากนี้ รู้หลายวิธี; แต่แมวรู้วิธีเดียว รู้วิธีขึ้นต้นไม้เท่านั้น นี่เลยรอดไป. สุนัขจิ้งจอกที่รู้หลายวิธี ผลสุดท้าย ถูกหมาบ้านกัดตาย.

พระเถรเดี๋ยวนี้อ่านเรียนมากจนไม่รู้ว่าจะเรียนอะไร, แล้วก็ไม่ใช่แต่พระ แม้พวก
ฆราวาสพวกนั้นก็เหมือนกัน, พวกชาวโลกชาวบ้าน ถึงพวกฝรั่งเองก็เหมือนกัน
เรียน-เรียนมาก, คำนวณมาก จนไม่รู้ว่าจะเรียนอะไร ตรงไหน จุดไหน เลยพรวด
ไปหมด. เหมือนสุนัขจิ้งจอกตัวนั้น ในที่สุดจะต้องตาย; ที่รบราฆ่าฟัน ทำสงคราม
กันนั้น จะต้องตาย ต้องวินาศ; เพราะความรู้อันพรวดพราด ไม่รู้จะทำทำไมกัน.
แม้จะทำให้เกิดความสงบ ก็ไม่รู้จัก จึงฆ่ากัน เดียวนี้ก็ฆ่ากันอยู่; คอมมิวนิสต์กับ
ประชาธิปไตยก็ตาม ก็ฆ่ากันอยู่แล้ว, เป็นวัตถุนิยมด้วยกันทั้งนั้น **หันหลังให้ศาสนา
ด้วยกันทั้งนั้น.** นี้ก็รู้จนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร, อะไรคือสิ่งที่ต้องรู้. ฉะนั้น
รู้อย่างแมว รู้อย่างเดี๋ยวก็นอนเท่านั้น : อันตรายมา วิ่งขึ้นต้นไม้ รู้จักหลีกเลี่ยงอันตราย
ไม่มีการล้งเลอย่างนั้นอย่างนี้เป็นอย่างนั้นอะไร.

เราต้องพยายามที่จะไม่ให้เกิดกิเลสอย่างเดียว ที่จะชนะกิเลส โดยที่
ให้อริยสังขจิตขึ้นมาเหมือนกับแมว มันวิ่งขึ้นต้นไม้ มันหลบหลีกได้ดี, แล้วก็มี**สติ
สัมปชัญญะหลบหลีกได้. อารมณ์มากกระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย
ทางใจนี้ทำให้เหมือนไม่กระทบ, เหมือนไม่กระทบ มันก็เหลวเป็นน้ำไปหมด. ผมจึง
ว่าระวัง ที่เล่าที่เรียน ที่ชวนชวาย ที่ทะเลาะทะเลาะกันอยู่นั้น ระวังเถิด จะเข้าสู่ที่นี่.**

การปฏิบัติไม่ต้องทำอะไรมาก เพียงระวังไม่ยกหูชูหางก็ได้

ที่นี่ไม่ต้องทำอะไร ไม่ต้องการให้ทำอะไรมากไปกว่าพยายามไม่ยกหูชูหาง,
พยายามไม่ยกหูชูหาง, กรณีไหนทำให้เกิดยกหูชูหาง ก็พยายามฝึกหัดด้วย
กรณีนั้น; เพื่อจะได้รู้จริง ปฏิบัติจริง : ไม่ยกหูชูหาง. แล้วการที่ทำงานด้วย
กันกับบุคคลที่ ๒ ที่ ๓ นี้ เป็นโอกาสให้เกิดกิเลส ยกหูชูหางก็นับว่าดี **ที่จะได้
ศึกษาข้อนี้;** แต่ว่าเราต้องรู้จักเข็ด รู้จักหลบ. ถ้าเกิดยกหูชูหางเข้าที่หนึ่ง ก็ให้
รู้จักเข็ดรู้จักหลบไปหลาย ๆ วัน หลาย ๆ เดือนยิ่งดี.

ถ้าไปนั่งหลับตาภาวนาอยู่ในถ้ำในป่าคนเดียว ไม่ค่อยมีโอกาสที่จะเกิดกิเลส ยกหูหูหาง, โอกาสเกิดกิเลสมีน้อยกว่า; แต่ถ้าทำงานกันประจำวันตามธรรมดาอย่างนี้ ทำอะไรด้วยกันหลาย ๆ คนนี่จะมี. พอคนไหนรู้สึก อ๊ะ, **เรานี้ทำอะไรได้ดีกว่าคนอื่นเว้ย** นั่นแหละระวังเถอะ **หางยาวไม่ทันรู้**. นั่นมันเป็นเครื่องเปรียบ มีคู่เปรียบ. บางทีจะคิดว่า ดอกไม้นี้กุปลูกนะ, ถึงไม่พูด ก็นึกอยู่ในใจ, กูดีกว่าคนที่ไม่ได้ปลูก, กูก็ทำให้คนอื่นเขาได้พลอยสบายใจ นี่เป็นส่วนของกูที่มีความดีอันนี้; แล้วก็ไฟฟ้านี้ กูจัดนะ. อย่างเช่นแถวผู้มีหน้าที่เรื่องไฟฟ้าอาจจะนึกก็ได้, ก็ล้วนแต่มีโอกาสจะยกหูหูหางทั้งนั้น ในฐานะเป็นเจ้าของที่ทำไฟฟ้าให้คนอื่นใช้นี้, หรือคนที่กวาดลานสวย ๆ นี้ ใครมาเห็นว่าวัดนี้สะอาดดีจริงสวยจริง ก็ยกหูหูหางในใจ; อย่างนี้ก็มิได้ทุกอย่าง.

นับตั้งแต่พระลงมาถึงเณร ถึงอุบาสก อุบาสิกา ถึงแม่ครัว ถึงหมาแมว อะไรก็ตาม มีส่วนที่จะรู้สึกที่ดี แล้วก็กระตือกระตั **ดีใจยกหูหูหางด้วยกันทั้งนั้น** ; แต่สัตว์มีน้อยมาก มันมีพอมองเห็นแล้วมันก็สบายใจ ดีใจของมัน. สุนัข ๒ ตัว ไข่ปุ๊กปุ่ย ไข่อ้วนนี้ ผมมองเห็นทีเดียว; ถ้ามันทำอะไรถูกใจผมแล้ว มันสบายใจเท่านั้น; นี่ผมเห็นแล้ว ผมเห็นมันกำลังจะทำให้ถูกใจผม แสดงว่ามันจะมีเรื่องหูหูหางอะไรนี้; ไม่ใช่ว่ามันรักเพราะให้มันกิน, ไม่ใช่ ; มันพยายามจะทำให้ถูกใจเพื่อมันจะดี, เป็นคนดีกับเขาบ้าง มันจึงมีอาการอย่างนี้.

เรื่องอยากเป็นคนดีนี้ มันเป็นสัญชาติญาณ พอไม่ระวังหรือควบคุมไว้ไม่ได้ จะกลายเป็นพญามารขึ้นมาทันที. **ควรกลัวความดีมากกว่ากลัวความชั่ว ความชั่วมันมาซึ่งหน้า** เตะทีเดียวกระเจาไปเลย. **ความดีไม่รู้มาเมื่อไร มาที่ไหน มาอย่างไร ไม่มองเห็นเลย, พอเหลือหวดู ที่ไหนได้** หางของตัวยาวหูของตัวยาวไม่ทันรู้ตัว เขาจึงว่าอันตราย. ความทุกข์ที่มาจากความดี นี้ เรายังไม่รู้จัก จึงต้องการมัน พยายามทะเยอทะยานในมัน, ก็อุตส่าห์ทำไปอย่างก่อนนั้น;

ทำให้ดี แล้วก็ทำเพื่อจะไม่นึกถึงความดี; ถ้าไม่สร้างความดี ก็ไม่รู้ว่าจะมีกิเลส
ข้อไหนได้.

เดี๋ยวนี้บางคนพยายามทำความดีที่เขาสมมติกันว่าดี ในภาษาคนดี ดีคือ
อะไรก็ทำเถอะ; แล้วก็พยายามดูจิตใจว่ายึดถือหรือเปล่า. พอยึดถือเข้า
ก็แน่นอนแล้ว คือแน่ ก็มีหูยาวหางยาวเหมือนคนบ้า, เกิดโลกขึ้นมาทันที,
เป็นคนบ้าอยู่ในโลกขึ้นมาทันที จนกว่าจะหยุด. พอเป็นคนบ้าก็อยู่ในโลกทันที,
พอไม่เป็นคนบ้า ก็ไม่ได้อยู่ในโลก. นี่พยายามพูดให้จำง่าย ให้มีความหมาย
กว้างขวางที่สุด ลึกที่สุด ในโลกมีแต่คนบ้า ก็เป็นการบอกหรือขอร้องอยู่ในตัวแล้วว่า
ให้พยายามขึ้นจากโลก อยู่เหนือโลกพ้นจากโลก เพื่อจะได้ต้องเป็นคนบ้า; ถ้ายัง
อยู่ในโลก ก็ยังเป็นคนบ้า.

ระวางเรื่องตัวกู-ของกู, จะหมดทุกข์ต้องหมดตัวกู-ของกู

มีตัวกูมีของกู เหลืออยู่สองคำเท่านั้น อะไร ๆ มันมารวมอยู่ที่เรื่องนี้
หมดเลย; มีความทุกข์ก็เพราะมีตัวกู มีของกู จะหมดทุกข์ก็เพราะหมด
ตัวกู-ของกู.

ขอให้พยายามทำ วันหนึ่ง ๆ ให้มีประโยชน์ในการที่ได้ทำงานด้วย, ได้สังเกต
จิตด้วย; เช่นมีเหน้อยขึ้นมา ชักจะมีโกรธคนนั้นคนนี้ โกรธตัว โกรธใครบอกไม่ถูก
โกรธผีโกรธสางที่ไหนก็ไม่รู้; พอเหน้อยขึ้นมา ไม่มีใครเอาน้ำมาให้กิน ไม่มีใครมา
ดูแลเอาใจใส่ อะไรอย่างนี้ก็โกรธขึ้นมาแล้ว. ผมบอกหลายหนแล้วว่า ถ้าจะคิดเอาเอง
อย่าอื่นก็ตามใจ; แต่ผมมองเห็นว่า เร็วแรงการงาน เวลา สติปัญญา เข้าไป
ในการสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์; นี่แหละได้ผล เร็วแรง
ไม่สูญเปล่าไปในวันหนึ่ง คืนหนึ่ง.

อีกข้อหนึ่ง เป็นเครื่องวัดตัวเอง ทดสอบตัวเอง ปฏิบัติของตัวเองว่า **ได้เกิดยกหูหูหางหรือเปล่า** ในวันหนึ่ง เดือนหนึ่ง ปีหนึ่ง. ถ้ายังคงทำงานไปด้วย จิตว่างอยู่; เขียนภาพก็ดี บั๊นภาพก็ดีก่อสร้างก็ดี ทำอย่างอื่นทุกอย่างดี ทำไปได้ด้วยจิตว่าง ก็นับว่าดีอยู่; ถ้าผิดจากนี้ **มีหุมิหางยกขึ้นมาแล้วก็ขอให้รีบละอายรีบกลัว รู้จักเข็ดหลาบ; ตั้งต้นเสียใหม่** ทำให้ดี.

การปฏิบัติธรรมเช่นนี้จะต้องอีกนาน เพราะไม่ใช่ของง่ายนัก กว่ามันจะโพลงออกมาถึงที่สุด ว่า **“ไอ้ตัวกู่นี้มันเหลือเกิน”**. ถ้ามันโพลงถึงขนาดแล้วได้ตัวกู่มันก็คล้าย ๆ หมดลมหายใจไปด้วยไม่มีอาหาร ไม่มีอะไรที่จะมีชีวิตอยู่. มันโพลงออกมาอย่างพวกเข็น ว่า เมื่อตะกี้ เสียงปิ้งเดียวก็โพลง, คือว่าสิ้นสุดลงแห่งตัวกู่นี้.

นิยายของเข็นอีกเรื่องหนึ่งที่น่าพิจารณา

จะเล่านิทานอีกเรื่องหนึ่งดีไหม เรื่องบ้ำที่สุด มีพระ ๒ องค์ที่มีภาพเขียนตั้งสองคู่สามคู่ชื่อ กานชาน จูเต้. ผมก็จำไม่ค่อยได้ละเอียดหรอก เรื่องมีมาก สำหรับเรื่องพระสององค์นี้ แต่ใจความสำคัญจำได้. ภาพเขียนกานชาน จูเต้ ที่ดีที่สุคนั้นคนหนึ่งถือไม้กวาด คนหนึ่งถือกระดาษเปล่าแผ่นหนึ่ง; เขาเขียนเป็นคู่ มากี่มาคู่เสมอละ มีหลายภาพ ไม่ได้เขียนหมด. เรื่องพระบ้ำ, สองคนนี้เป็นพระบ้ำชาวบ้านชาวเมืองทุกคนเรียกพระบ้ำทั้งนั้น. เอาแต่ใจความ เรื่องจริงมันยาวมันจำยาก.

เขาไม่ได้แต่งตัวอย่างพระ, แต่งตัวขาดกระรุ่งกระริง เป็นผ้าขี้ริ้วอย่างขอทาน. คนบ้ำสองคนนี้ องค์หนึ่งอยู่บนภูเขา องค์หนึ่งเที่ยวเร่ร่อน คล้าย ๆ ว่าเหมือนกับขอทาน; ได้ข่าวสารมาก็หุงกินเองอย่างนั้น ถ้าเหลือก็ให้องค์ที่อยู่บนภูเขาเอาไป.

ใคร ๆ ก็ว่าพระบ้ำทั้งนั้น พวกพระอยู่ในวัดก็ยกให้สองคนนี้เป็นบ้ำ; ไม่มีใครเกลียด ไม่มีใครถือ ไม่มีอะไรหมด; เพราะเรียกกันว่าพระบ้ำเสียแล้วทั้งวัดทั้งวา. เด็กก็เรียก เณรก็เรียก คนอื่นก็เรียก.

ที่นี้มันมีเหตุ, เหตุที่ทำให้เกิดเรื่องกันขึ้นมา คือข้าหลวงอะไรคนหนึ่ง เขาต้องการจะไปหา เขาบอกว่าเขาไปหาอาจารย์, พระอาจารย์ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งนั่น ที่มีชื่อเสียง ที่มีความประพฤติดี อะไรดี ที่เรียกว่าใครนับถือก็ดี เป็นคนดีจริง; ไปหาอาจารย์คนนั้นถามว่า ผมอยากจะพบพระที่ดี ไปหาได้ที่ไหน? อาจารย์นั้นก็ชี้บอกมาที่พระ สอง องค์นี้.

เล่าว่า : กานชาน เป็นองค์อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์, จูเต้ เป็นมหาสถามปราบตีโพธิสัตว์อาจารย์ใหญ่นั้นเขาบอกมาว่า ท่านเป็นพระที่ดี เป็นผู้ปฏิบัติดี คือกานชานองค์หนึ่ง จูเต้ องค์หนึ่ง; องค์หนึ่งเป็นอวโลกิเตศวรโพธิสัตว์ องค์หนึ่งเป็นมหาสถามปราบตีโพธิสัตว์. ข้าหลวงก็ติดตามไป; อยู่ที่ไหนก็ติดตามไป กระทั่งไปถึงวัดนั้น, วัดที่มีสองคนบ้ำนี้อยู่. ข้าหลวงไปถึงพบพระเหมือนอย่างพบพระที่อยู่ข้างหน้าวัดนี้ ก็ถามหากานชาน จูเต้ พระก็ว่า : โอ, ข้าหลวงถามหาพระบ้ำทำไม? ไปถามพระองค์ไหน ก็มีแต่ได้ความว่าอย่างนี้ : อ้าว, มหาพระบ้ำทำไมเล่า? จะมาพบพระบ้ำทำไม? ไม่มีใครสนใจด้วย.

ข้าหลวงบอกว่า โอ, เอาเถอะ พระบ้ำก็เอาดี ให้พบผมที ให้พบผมที. จนคนสุดท้ายเสียไม่ได้ ก็ชี้ไป จนตามไปพบ องค์ที่หุงข้าวกินอยู่ ก็คุยกัน : มาทำไม? ทำไมมาพูดกับคนบ้ำอย่างนี้? ข้าหลวงก็ว่ามาหาทาน, มาหาท่าน. มหาพระบ้ำทำไม? ท่านเป็นอวโลกิเตศวร. หา! ใครว่า! ใครว่านี่? ข้าหลวงก็เลยเล่าหมด ว่า ท่านอาจารย์องค์นั้น ชื่ออะไรไม่รู้ ว่าท่านเป็นอวโลกิเตศวร; อีกองค์อยู่ไหน ที่เป็นโพธิสัตว์มหาสถามปราบตี?

การซานเลยรู้ ว่าถูกเปิดโปงไปหมดแล้ว. ก็เลยว่ : อี้ะ, คุณรู้ใหม่ อาจารย์คนนั้นแหละเป็นอมิตาเกะ? ไป ไปซิ! ไปเลยซิ ท่านเป็นพระพุทเจ้าอมิตาเกะ; ไล่ข้าหลวงไปเลย. คุณโง่; อุตสำหรับมาจนถึงที่นี่; ทำไมไม่ไปหาท่านอาจารย์โน้น ซึ่งเป็นอมิตาเกะพุทระ. ข้าหลวงนั้นก็ชักจะได้ความรู้ใหม่ เรื่องเป็นอมิตาเกะ.

ฝ่ายกานซานนี้ก็ลุกขึ้นวิ่ง ทิ้งหม้อข้าว; ที่หุงข้าวอยู่ ทิ้งเลย, วิ่งขึ้นไปบนภูเขา. พอดีเวลากับที่พระจู้จะลงมาจากภูเขา ที่จะมาเอาข้าวกินอย่างเคยนั้นพอดี; จับข้อมือพลางพูด : เขารู้จักเราแล้ว, เขารู้จักเราแล้ว, เขารู้จักเราแล้ว; วิ่งหนีใหญ่ วิ่งหนีอย่างวิ่งหนีเสือ, หนี ๆ เหมือนขโมยหนีตำรวจอย่างนั้น, หนีอย่าให้เห็นได้; เลยวิ่งไปบนภูเขานั่น. ที่ถ้าบนภูเขานั้น ทั้งสององค์ก็นั่งเอนหลังพิงผนังถ้ำ, พิงหน้าผา หน้าผาบนภูเขานั้น. หน้าผาก็แยกออก สองคนก็จมลงไปหน้าผาแล้วภูเขากลับปิดอย่างเดิม; ไม่มีรอย.

ที่นี้ ข้าหลวงก็ไปหาท่านอาจารย์ ที่ว่าเป็นอมิตาเกะ ท่านอาจารย์ก็แก้ล่ำว่า ท่านองค์โน้นเป็นอมิตาเกะ; ไปเที่ยวหากก็ไม่พบ, กลับไปถามก็ถูกตวาดกลับมาอีก. แล้วไปค้นหาสององค์นั้นก็รู้ว่าไปไหนแล้ว, ไม่มีแล้ว; ก็เลยเที่ยวถามอยู่เรื่อยนั้นแหละ. ท่านอาจารย์สององค์นี้พูดว่าอย่างไร? บ้านะบ้าว่าอย่างไร? คนที่ได้ยินก็บอกว่า : พระสององค์นี้ได้พูดว่าอย่างไรบ้าง ที่ไหน ว่าอะไร; ขอให้รู้เถอะตามใจที่เคยพูดมา พูดว่าอะไรที่ไหนก็จืดเรื่อย จืดเหมือนพวกเราจืด, ก็จืดเรื่อยทุกคำที่พระสององค์นี้ได้พูดไว้อย่างไร ที่ไหน, แล้วก็ทุกประโยคที่เขียนไว้บ้าง ๆ บอ ๆ ตามเชิงโคนเสา ตามภูเขา ตามในคร้ว, ทุกแห่งที่เขาเป็นคนเขียนด้วยถ่านไฟ เขียนด้วยอะไรก็ตาม.

ข้าหลวงคนนี้ก็รวบรวมมาหมด ถ้าเป็นคำของพระสององค์นี้ เขารวบรวมมาหมด. เอามาอ่านดู มาศึกษาดู บางคำก็บ้าซัด ๆ เลย, บ้าอย่างที่เรียกว่าฟังไม่

รู้เรื่องเลย. บางคำก็ดี บางคำก็ง่าย ๆ เหมือนกับชาวบ้านธรรมดาพูดนี้ก็เหมือนกัน. ผมอยากได้หนังสือเล่มนี้เหมือนกัน หนังสือเล่มที่รวบรวมคำเหล่านี้ไว้ ไม่รู้จะซื้อจะหาได้ที่ไหน.

เรื่องนี้โดยใจความก็จบ; พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และพระโพธิสัตว์มหาสถามปราปต์อยู่ในร่างของคนบ้า.

เรื่องนี้ต้องมีคำอธิบาย มันลึกมาก อย่าพูดเลย เหนื่อยนัก เรื่องมีมาก. แต่แล้วคุณสังเกตดูให้ดีเถอะ; นี่เป็นเรื่องยกหูชูหางทั้งนั้น. คนบ้าสองคนนี้ไม่ยกหูชูหาง; พอคนรู้ว่าเขาเป็นผู้รู้ถูกเปิดโปงหมด, เขารู้เช่นนั้นเลยหายไปเลย. ไม่มีทางที่จะให้ใครสรรเสริญเยินยอ ประจบประแจง บูชานับถือ; หายเข้าไปในภูเขา. จะเป็นเรื่องโกหก เรื่องแต่งหรือเรื่องจริง เรื่องอะไรก็ตามใจเถอะเราไม่ต้องไปสืบสวนเขา; เราดูแต่ว่าใจความตรงไหนดี คิดตรงไหนดี ทำลายกิเลสได้ จากเรื่องพระบ้าสององค์นี้ก็แล้วกัน.

ฟุ้งนี้ไปดูรูปกันเสียหน่อย รูปกานชาน จูเต้ มีมากที่สุดเลย ไม่รู้ว่าเป็นอย่างไร รูปพระบ้าสององค์นี้ก็กลับถูกเขียนมากกว่าอาจารย์เซ็นองค์ไหนหมด.

ที่นี้พวกคุณจะทำบ้าไม่ได้นะ ถ้ารู้ว่าดีอยู่แล้ว; เรื่องที่เล่ามานั้น ใคร ๆ ก็ว่าบ้ามาแต่ที่แรกใคร ๆ ก็มองเห็นว่าพระองค์นี้บ้า มาตั้งแต่แรกเห็นเลย. ส่วนเรื่องของเราจะพลอยบ้าอย่างนี้ไม่ได้; ใครฟังถูกหรือไม่ถูกก็ไม่รู้ด้วย.

ที่ผมพูด ๆ บันทึกลงเอาไว้ เรื่องคนที่ไม่มีตัว คนที่ว่าง ไม่มีตัว ไม่ยกหูชูหาง เป็นคนที่ว่างและมีจิตว่าง ก็เป็นทำนองอย่างนี้. ฉะนั้นถ้าจะบ้า ก็บ้าไปในทางที่หายบ้า ทำบ้าเพื่อทดสอบดู เพื่อจับตัวบ้าให้ได้. หลาย ๆ องค์คงจะสนใจการตายของ

การชานจูเต็กันบัง. ผมบอกให้เขียนไว้นานแล้ว ไม่มีใครสนใจเลย รูปพระ
สององค์นี้; นี่ควรไปดูใหม่.

เราปฏิบัติธรรมอย่างเป็น

“นิกายไม่ยึดมั่นถือมั่น” ดีกว่าเป็นอย่างอื่น

ขอบอกว่าเราอย่าเป็นนิกายเซ็น นิกายไม่เซ็น เราอย่างเป็นเลย ;
เป็นนิกายที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นดีกว่า ไม่เป็นธรรมยุติ ไม่เป็นมหานิกาย ไม่เป็น
เถรวาท ไม่เป็นมหายาน ไม่เป็นเซ็น ไม่เป็นไมโซเซ็น ไม่เป็นอะไรหมด;
เป็นนิกายไม่ยึดมั่นถือมั่น นิกายไม่มีตัวกู-ของกู นิกายไม่ยกหูชูหาง ไม่มีทาง
จะผิดได้เลย; แล้วไม่มีทางที่จะเกิดเรื่องล้มตัวหรืออะไร.

แล้วคุณอย่าไปแสวงหาอะไรอีกเลย เรื่องอะไรต่าง ๆ ทุกวันนี้ อย่าแสวงหา
อะไรอีกเลย; ถ้าแสวงหามา เราสู้บ้างทันที. **ที่ทำอยู่แล้ว นั้นเป็นประโยชน์**
เป็นการศึกษา เป็นการขุดเกลา ตัวกู-ของกูอยู่แล้ว กลับไม่รู้ มัวไปแสวงหา
อะไรอีก. การเป็นอยู่ของเราสะดวกสำหรับจะศึกษาตัวกู-ของกูอยู่แล้ว ขอให้พยายาม
ทำไป. อย่าเป็นพวกที่ขึ้นรถลงเรือ ขึ้นเหนือล่องใต้ เทียบบ้านบุญไปทั่วประเทศ;
เพราะจะไปอยู่ที่ไหน มันก็ต้องเล่นงานเจ้านี่ เรื่องตัวกู-ของกูนี้.

ผมพูด โกรธไปหลายคนแล้ว ๒-๓ พวกแล้ว ที่ว่าแห่กันไปแห่กันมา,
แห่กันไปแห่กันมาเพื่อจะหาบุญทั้งนั้น; เพื่อจะบำบุญทั้งนั้น **ไม่รู้ว่ามีบุญอยู่ที่ตรง**
“ไม่เอา”, ไม่เอา และไม่ยึดมั่นถือมั่น.

คณะอุบาสิกาคณะหนึ่ง โกรธมากวันนั้น ผมพูดที่โรงธรรมนี้ เขาก็ตั้งใจมา
ทำบุญ มาทำอะไรกันทั้งนั้น ตัวหัวหน้าคณะก็ยังไม่มาอีก คราวหลังมาก็ไม่พบผม คงไม่
ต้องการพบผมก็ได้ เขาคงจะนึกได้ที่เคยพูดเรื่องบำบุญ. อาตมาฟังว่าผมพูดอย่างนี้
หรือเปล่า มาแอบฟังเทศน์ หรือมาแอบฟังว่า จะพูดอย่างนี้อีกหรือ.

ที่นี่ก็ไม่มีพูดเรื่องอื่น แล้วก็ไม่มีการจะทำอย่างอื่น ทำอยู่เท่านี้ :
ทำอย่างจิตว่าง พูดอย่างจิตว่าง อย่าให้เกิดโลกขึ้นมา อย่าให้เกิดตัวกู-ของกู
อย่าเป็นคนบ้าขึ้นมาในโลก.

คำแล้วพอเท่านี้

ภาพประกอบการบรรยายข้างต้น

หลงเงา

เห็นผิด	จิตบ้า	คว่ำงุ่น
ลิ่งจุ่น	หมายจันทร์	ชั้นหลาย
ทิ้งตัว	มือคว่ำ	ตาลาย
หลงนัก	จักตาย	อายุจริง

นำอายุ เพราะ - เต็มไปด้วยความยึดมั่นในธรรมทั้งปวง
- โลกก็จะเอา นิพพานเพื่อ ๆ ก็เอา
- เขาถือศาสนา “ได้ แล้วเป็นดี” อย่างเดียว

(คำของ อรศ.)

ภาพภิกษุเสียงน้ําคิดไม่ออกว่า ทำอย่างไร จิตจึงจะไม่มีตัวกู-ของกู
ถามอาจารย์ก็ตอบแต่เพียงว่า “ไม่บอก” ขึ้นบอก จะด่าอาจารย์สักวันหนึ่ง

กวาดพลาบเก็บอิฐขว้างยังกอไผ่

ถูกล่าไม้ตั้งบึง! สะดุ้งจิต

บรรลुเซ็น สว่างได้ตั้งใจคิด

ที่อึดอัดขัดติด สว่างโพลง

สำนึกคุณอาจารย์ท่านไม่บอก

ถ้าแจงออกอาจจะด่า อาจารย์โฆมง

รู้ตามเขาเท่ากับมายาโกง

หากจิตโปร่งปัญญาแกร่งจึงแจ่งจริง

(คำของ อรส.)

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๔. ธรรม

วันที่ ๗ มกราคม ๒๕๑๑ ตรงกับวันอาทิตย์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือนยี่ ปีมอก

วันพระเช่นวันนี้ พุทธธรรมะกัน เรียกว่า
ธรรมปาฏิโมกข์ คนที่ไม่เคยฟังมาก่อนอาจจะไม่รู้เรื่อง;
ฉะนั้น จะตั้งต้น ด้วยคำว่า “ธรรม” กันอีกที่ดีกว่า.
เพราะว่าที่นี้เราทำ ปาฏิโมกข์ทางธรรม กันที่ตรงนี้.

อยากจะย้ำให้ทุกคนเข้าใจ คำว่า “ธรรม” นี้ อย่างเพียงพอ อย่างถูกต้อง;
เพราะว่าอาจจะมีคนถามเรื่องนี้ เกี่ยวกับเรื่องนี้ แล้วตอบไปคนละทางสองทาง, บางที
อาจจะตอบไม่สมกับที่ที่เราเคยอยู่ที่นี้ตั้งนาน. ถ้าเราเข้าใจคำว่า “ธรรม” ให้ครบบริบูรณ์
ถูกต้องคำเดียวเท่านั้น พอแล้ว.ฉะนั้น สิ่งที่เราเรียกว่า “ธรรม” ธรรมคำนี้ต้องพูดกัน
หลายหน, จึงขอทบทวนมาใหม่ แล้วก็ตามลำดับ ที่เห็นว่าสะดวกหรือเหมาะสม.

พระพุทธเจ้าองค์จริง คือ ธรรม

หัวข้อแรก ก็จะต้องได้แก่หัวข้อที่ว่า : ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต
ผู้ใดเห็นตถาคต ผู้นั้นเห็นธรรม นี้เป็นเพียงหัวข้อ.

ขอให้รู้ว่า **พระพุทธรูปองค์จริงนั้น คือธรรม** หรือพระพุทธรูปในภาษาธรรม; องค์พระพุทธรูปที่เป็นนามธรรม จึงไม่ใช่วัตถุ; แล้วพระพุทธรูปที่เป็นคน เป็นเนื้อคน เป็นตัวคนนี่ เป็นพระพุทธรูปในภาษาคน; อย่างนี้เข้ารูปแล้ว องค์พระพุทธรูปนั้นเป็นพระพุทธรูปในภาษาคนพูด **และธรรมเป็นพระพุทธรูปในภาษาธรรม**. อย่างที่ตรัสว่า **ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม; ใครไม่เห็นธรรม ไม่ชื่อว่าเห็นพระพุทธรูป**. นี่เป็นข้อหนึ่งซึ่งรายละเอียดก็มีอยู่มาก; แล้วก็เคยฟังกันอยู่มากแล้ว.

พระพุทธรูปที่เป็นคนเกิดขึ้นในอินเดียในประวัติศาสตร์ นี่พระพุทธรูปเป็นคน. พระพุทธรูปในประวัติศาสตร์ ไม่ใช่พระพุทธรูปในที่นี้ ในภาษาธรรม. พระพุทธรูปในฐานะที่เป็นบุคคล เป็นตัวคน นี่มีคนด่า มีคนคิดฆ่า แล้วมีคนไม่เชื่อ; เราอาจจะพูดได้ว่า คนที่รู้จักและนับถือพระพุทธรูปในประเทศอินเดียสมัยนั้น ไม่ถึงครึ่ง, หรือไม่ถึงหนึ่งในสิบ. นี่ไปหาหลักฐานค้นคว้าดู; คนในประเทศอินเดียในสมัยพุทธกาล ที่นับถือพระพุทธรูปนั้นจะไม่ถึงหนึ่งในสิบ เพราะเขาไม่รู้จัก; เดินสวนกันอยู่ก็มี เถียงกันอยู่ก็มี, เถียงพระพุทธรูปก็มี; เขาไม่รู้จัก แล้วก็ไม่นับถือ. นั่นคือ**ไม่รู้จักพระพุทธรูปคือไม่เห็นธรรม**; บางคนคิดฆ่าพระพุทธรูป เช่นพวกเดียรถีย์ เห็นว่า มีพระพุทธรูปเป็นอุปสรรคแก่ความเจริญของตัว จึงคิดฆ่าพระพุทธรูป; อย่างนี้ก็มี.

พระพุทธรูปที่แท้นั้นก็คือ ธรรม; ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระพุทธรูป ผู้ใดเห็นพระพุทธรูป ผู้นั้นเห็นธรรม; อย่างที่พระพุทธรูปองค์ท่านตรัสเอง. ฉะนั้นจึงไม่ใช่ตัวบุคคล; จะต้องพยายามให้เห็นพระพุทธรูปในภาษาธรรม จึงจะได้ชื่อว่าเห็นพระพุทธรูปจริง. นี่เราไปมัวเวียนแต่พุทธประวัติ ซึ่งเป็นเรื่องพระพุทธรูปทางเนื้อหนัง เป็นเชิงพระประวัติ. พวกฝรั่งพวกนักประวัติศาสตร์ก็เวียนพระพุทธรูป

ในฐานะเป็นบุคคลทางประวัติศาสตร์ อย่างนี้ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า; ไม่มีทางที่จะรู้จักพระพุทธเจ้า ยิ่งเรียนมากก็ยิ่งเวียนหัวมาก. ถ้าว่าต้องการจะรู้จักพระพุทธเจ้าก็ต้อง พยายามทำจนมองเห็นธรรม. เพราะฉะนั้น คำว่า “ธรรม” จึงมีความสำคัญมาก ที่เราจะต้องรู้ ต้องเห็น ต้องเข้าใจ.

ในฐานะที่เป็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริง มันก็เป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ ออกมา ; พระพุทธเจ้าจริงอยู่ข้างใน คือคุณสมบัติของท่าน, พระพุทธเจ้าเปลือกก็นี่คือร่างกายนี้. พระพุทธเจ้านิพพานแล้วก็มีเปลือกออกไปอีก คือพระธาตุ พระบรมธาตุ พระสารีริกธาตุ; แล้วก็มีเปลือกออกไปอีก : เช่น พระพุทธรูป เช่นอะไรต่าง ๆ นี้ เป็นพระพุทธเจ้าที่เป็นเปลือกออกไป ๆ, จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ เป็นพระพุทธเจ้าเครื่องราง; เป็นพระเครื่องพระเครื่องรางนี้ ก็เป็นเปลือกมากขึ้นไปอีก.

หนังสือพิมพ์ฉบับวันสองวันนี้ เขาลงข่าวเรื่องพวกฝรั่งอเมริกันยอมซื้อพระเครื่องราง หรืออะไรที่เป็นเครื่องราง อันที่ยิงแล้วไม่ออก; ถ้าลองดูด้วยปืนแล้วยิงไม่ออก ๓ ครั้ง เขายอมซื้อ ๕ แสน ชิ้นละ ๕ แสน; หนังสือพิมพ์ว่าอย่างนี้ ชี้ไปหลายชิ้น ไม่รู้เรื่องอะไรกัน. ถ้าว่ามีจริง ยิงไม่ออกจริง; พระเครื่องรางนั้นยิงไม่ออกจริง อย่างที่เขาลงหนังสือพิมพ์ จะโกหกหรือเท็จจริงก็ไม่รู้ละ; **สมมติว่ายิงไม่ออกจริง ก็ขอให้ทุกคนเข้าใจว่า นั่นไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า; ที่มันยิงไม่ออกจริง ๆ นั้นมันไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า.**

การที่ยิงไม่ออกนั้น ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่แท้จริง; เพราะปรากฏว่า ตะกรุดบางอันเป็นวัตถุเลียนของลามกอนาจาร, บางอันก็ยิงไม่ออกเหมือนกัน; พอยิงไม่ออกก็ซื้อไปตั้ง ๕ แสนเหมือนกัน. ฉะนั้นถ้าเป็นเครื่องรางที่เป็นรูปพระพุทธรูป แล้วก็ยิงไม่ออกขึ้นมา; นี้เรียกว่า **ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า, ยังไม่เกี่ยว**

กับพระพุทธเจ้า; เพราะชั้นอื่น ๆ ที่ไม่มีความหมายเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ก็ยังไม่ออกเหมือนกัน.

เปลือกของพระพุทธเจ้าก็มีหลายชั้น

ที่นี่ ก็เป็นอันว่า พระพุทธเจ้านี้ก็มีเปลือกหลาย ๆ ชั้น จนกระทั่งถึงพระพุทธเจ้าองค์จริงคือ ธรรมะ. พระพุทธรูปที่ชอปปะเปิดกับปลาร้านี้ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า; ถ้าสมมติว่าเรื่องนี้เป็นจริง พระพุทธรูปองค์ที่ชอปปะเปิดชอปปะกินปลาร้า นี้ก็ไม่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าที่แท้จริงเลย; จะเกี่ยวกับอะไรก็ไม่รู้ ฉะนั้นเราถือเอาพระพุทธเจ้าที่แท้จริงไว้เรื่อยไป. พระพุทธเจ้าที่แท้จริง จะไม่เกี่ยวกับกินปลาร้ากินไข่เปิด, หรือเกี่ยวกับยิงออกยิงไม่ออก; อย่างนี้ไม่เกี่ยวกับ. ผู้ใดเห็นธรรมผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเราผู้นั้นเห็นธรรม นี่คือพระพุทธเจ้าจริงและอยู่นาน ในชื่อเรียกว่า “ธรรม”.

เรารู้จักพระพุทธเจ้าจริง ในฐานะที่เป็นนามธรรม; รู้จักเปลือกคือร่างกายของท่าน; แล้วก็กระดูกของท่าน รูปภาพของท่าน หรือสัญลักษณ์ต่าง ๆ ของท่าน ก็เป็นเรื่องเปลือกเรื่องสัญลักษณ์. แต่ว่าพวกสัญลักษณ์ต่าง ๆ นี้เขาต้องการให้แสดงถึงธรรม เช่นสัญลักษณ์มีดอกบัวบานอยู่ในวงกลม แล้วก็มีเปลวไฟขึ้นมาอย่างนี้ คือตรีรัตนันนี้ ก็คือสัญลักษณ์ที่ต้องการให้คนเห็นธรรม; ช่วยให้เห็นธรรม หรือสัญลักษณ์ของธรรม; ไม่ใช่สัญลักษณ์ของบุคคล. พวกสัญลักษณ์ต่าง ๆ นี้ยังชวนให้เห็นธรรม เห็นพระพุทธเจ้าอย่างธรรมได้ง่ายกว่าพระพุทธรูปหรือพระธาตุ หรืออะไรทำนองนั้น. เรื่องพระพุทธรูปที่ไปกันใหญ่ดังที่พูดว่า ชอปปะกินไข่เปิด ชอปปะกินปลาร้า นี้ไปกันใหญ่มากแล้ว; แต่สัญลักษณ์ไม่ใช่เป็นอย่างนั้น.

ธรรม คืออะไร

คำว่า “ผู้ใดเห็นธรรม” นี้ก็มีความหมายขึ้นมาทันทีว่า ธรรมนั้นคืออะไร ? ก็เคยบอกไปแล้ว; เคยบอกไปแล้วหลายหนหลายสิบหนแล้วว่า : ถ้าจะเข้าใจคำว่าธรรมละก็ให้แยกเป็น ๔ ความหมาย คือตัวธรรมชาติอย่างหนึ่ง, ตัวกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่ง, หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามกฎธรรมชาติอย่างหนึ่ง, แล้วผลที่เกิดขึ้นมาจากหน้าที่นั้นอย่างหนึ่ง; รวมเป็น ๔ อย่าง. ถ้าใครรู้จักคำว่า “ธรรม” ในพุทธศาสนา โดยเฉพาะในพุทธศาสนา ต้องรู้ในความหมาย ๔ อย่างนี้.

ความหมายที่ ๑ ตัวธรรมชาติ คือสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติไม่ว่าอะไรหมด ที่เป็นวัตถุก็เห็นอยู่แล้วก็อย่าง ๆ; แล้วที่ไม่ใช่วัตถุ ที่เป็นนามธรรมก็คือที่เรียกว่าธัมมารมณ หรือธรรมเฉย ๆ นี้ ในอายตนะภายนอก ๖ : รูปา สัทธา คันธา รสา โผฏฐัพพา ธัมมา. คำว่า ธัมมา อันที่ ๖ นี้คือธรรมชาติในฐานะเป็นนามธรรม; ส่วนธรรมชาติที่เป็นรูปธรรม คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ที่ประกอบกันเป็นวัตถุอะไรต่าง ๆ นี้เรียกว่า ธรรมชาติฝ่ายที่เป็นวัตถุ. แล้วธรรมชาติฝ่ายที่เป็นนามธรรม คือธรรมในอายตนะภายนอก ๖ : หมายถึงภาวะที่ไม่มีรูปทุกชนิด ก็เรียกว่านามธรรมด้วยเหมือนกัน นี้ข้อที่ ๑ คือธรรมชาติ.

ความหมายที่ ๒ คือกฎของธรรมชาติ คือในธรรมชาติทุก ๆ สิ่งมีกฎ กฏอย่างทางศาสนาพุทธที่เราเรียกว่าเรื่องทุกข์, เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, เรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, เรื่องปัจจุสมุปบาท, เรื่องกรรม. กฏเหล่านี้ทั้งหมดนี้ คือธรรมะพวกที่ ๒ ที่เรียกว่ากฎของธรรมชาติ. แม้แต่กฏทางการศึกษา ทางวิทยาศาสตร์ ทางอะไรต่าง ๆ กฏเหล่านี้ก็เรียกว่ากฎของธรรมชาติอยู่แล้ว; แล้วก็เป็นกฎของธรรมนั้นเอง. เพราะสิ่งที่เรียกว่า ความร้อน แสง เสียง ไฟฟ้า อะไรต่าง ๆ นี้ ก็คือ

ธรรมชาติที่เราเรียกว่าธรรมอยู่แล้ว. กฎของพวกเขาแสง เสียง ไฟฟ้า ความร้อน ความอะไร, นี่คือนอกของธรรมในภาษาบาลีนั่นเอง. กฎที่ใช้อยู่ในวัด, กฎที่ใช้อยู่นอกวัดอะไรก็ตาม เรียกว่ากฎแห่งธรรมชาติทั้งนั้น; นี่คือ “ธรรม” ในความหมายที่ ๒

ความหมายที่ ๓ คือหน้าที่ หน้าที่ที่มนุษย์หรือสัตว์หรือสิ่งที่มีชีวิตทั้งหมด จะต้องปฏิบัติ จะต้องกระทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ. ต้นไม้ก็ต้องทำตัวเองให้ถูกกฎธรรมชาติ จึงจะมีชีวิตอยู่; สัตว์เดรัจฉานก็ต้องทำตัวเองทำหน้าที่ให้ถูกต้องตามกฎธรรมชาติ จึงจะมีชีวิตอยู่. หรือมนุษย์คนเราก็ต้องทำหน้าที่ให้ถูกกฎของธรรมชาติ จึงจะมีชีวิตอยู่. ตัวหน้าที่, **หน้าที่ตามธรรมชาตินั้นแหละคือธรรม.** พจนานุกรมทั่วไปที่เป็นของภาษาสันสกฤต คำว่า “ธรรม” นี้ เขาแปลว่า หน้าที่ ก่อนคำอื่นทั้งหมด; เพราะสำคัญว่าคำอื่น สำคัญกว่าตัวธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ. หน้าที่นี้ไม่ทำไม่ได้ เพราะจะต้องรู้; เมื่อเราเรียกกันว่าปฏิบัติธรรม “ปฏิบัติธรรม” นี้จำเป็นและเป็นหน้าที่.

ความหมายที่ ๔ คือผลที่เกิดขึ้นมา ผลที่จะได้รับจากการทำหน้าที่ทำผิดก็เป็นความทุกข์ ทำถูกก็เป็นความสุข. ความสุขก็มีอย่างต่ำ ๆ กระทั่งมรรคผล นิพพาน; นี่คือผล ผลของหน้าที่ นี้ก็เรียกว่าธรรม, มรรค ผล นิพพานก็เรียกว่าธรรม; ความสุข ความทุกข์ก็เรียกว่าธรรม; ในฐานะเป็นผลหรือเป็นปฏิเวธธรรม เรียกกันอย่างนี้.

ข้อที่ ๑ ตัวธรรมชาตินี้คือ **สภาวะธรรม.** ข้อที่ ๒ คือกฎธรรมชาติ นี่คือ **สังขธรรม** : หน้าที่ตามธรรมชาติ ข้อที่ ๓ คือ **ปฏิบัติธรรม** ธรรมที่ต้องปฏิบัติ. ข้อที่ ๔ ผลที่เราจะรู้สึกแก่จิตใจ นี้เรียกว่า **ปฏิเวธธรรม.** ฉะนั้น ๔ คำนี้ ก็คือ **ธรรมคำเดียวเท่านั้น.** นี่ถ้าใครอยากจะรู้คำว่าธรรมให้สิ้นเชิงสมบูรณ์แล้ว ก็เรียกว่ารู้ ๔ อย่างนี้.

อย่างสุนัข นี่ก็เป็นธรรม. คือร่างกายของมันเป็นรูปธรรม จิตใจของมัน
เป็นนามธรรม; ทั้งร่างกายและจิตใจนั้นคือสภาวะธรรม หรือธรรมเฉย ๆ.

ตัวสุนัขนี้มีอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา มีกฎเกณฑ์แห่งความเปลี่ยนแปลง จะอยู่
หรือจะตาย โดยมีกฎ. การจะเกิดทุกข์ เกิดสุขอะไร ต้องมีกฎ อย่างนี้ก็**มีกฎ**
ของธรรมชาติ. อันนี้มีกฎของธรรมชาติเป็นที่ต้องแห่งกฎของธรรมชาติ; **แล้วก็มี**
สังจธรรม ซึ่งอาจจะดูได้ว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อยู่ที่ตัวสุนัข เนื้อสุนัข ขนสุนัข
อะไรก็ตาม มันจะเห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทั้งนั้น.

ตัวสุนัขเองมันก็มีหน้าที่ **ต้องมีหน้าที่ตามที่มีมันจะรู้สึกได้** : ต้องหา
อาหาร ต้องถ่ายอุจจาระต้องหลบหลีกอะไรต่าง ๆ ทุกอย่างตามหน้าที่ธรรมชาติที่จะมี;
จะต้องสืบพันธุ์ จะต้องเลี้ยงลูก อย่างนี้ก็**มีหน้าที่** คือปฏิบัติธรรมในระดับต่ำที่สุด.
ถ้ามันไม่ปฏิบัติให้ถูกตามกฎธรรมชาติ มันก็ต้องตายก่อนนานแล้วไม่ได้เกิดมา.

สุนัขมันทำหน้าที่ **แล้วก็มีผล** มาเป็นความสุขสบายอะไรต่าง ๆ นี้ เช่น
มันทำให้มนุษย์ชอบใจได้ ก็มีความสุข หรือได้ประโยชน์จากการที่ได้รับจากมนุษย์ช่วย
เหลือมัน ให้อยู่อย่างสบาย; หรือเอาแต่ว่า เมื่อมันทำหน้าที่ของมันถูกต้องแล้ว
มันไม่ตายก็แล้วกัน, สุนัขตัวนี้ไม่ตายก็แล้วกัน. ความที่มันอยู่ได้ **ไม่ตายก็คือ**
ผลของการปฏิบัติหน้าที่นี้; ส่วนที่มันทำให้มนุษย์รักหรืออะไร จนช่วยเหลือมัน
เป็นพิเศษมันเป็น by product ต่างหาก.

ในสุนัขตัวหนึ่งก็ยังมีครบทั้ง ๔ นี้ เงามองดูธรรมชาติก็ได้, มองดูกฎ
ธรรมชาติก็ได้, มองดูหน้าที่ของมันตามธรรมชาติก็ได้, มองดูผลที่มันได้รับ
ตามหน้าที่นั้นก็ได้อีก, จึงพูดว่า**สิ่งที่มีชีวิตทุกชีวิต ต้องมี ๔ อย่างนี้**.

ดูที่ต้นไม้ก็เหมือนกัน : ต้นไม้ต้องมีตัวธรรมชาติ, มีกฎของธรรมชาติ, มีหน้าที่ที่ต้นไม้จะต้องทำ ต้องสู้ไปตามกฎของธรรมชาติ แล้วต้นไม้ก็งอกงามเจริญ อยู่ได้ ไม่ตาย นั่นคือผลที่มันได้รับตามธรรมชาติ. คือสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิตทุกระดับ : ชีวิตเซลล์เดียวเป็นสัตว์เซลล์เดียว สัตว์หลายเซลล์สัตว์เป็นรูปเป็นร่าง กระทั่ง เป็นสัตว์ประเภทมีชีวิต, กระทั่งเป็นประเภทต้นไม้ ประเภทสัตว์อื่นขึ้นมาแล้ว เป็นต้นไม้ขึ้นมา เป็นสัตว์ขึ้นมา เป็นคนขึ้นมา นี้ที่เรียกว่ามีชีวิต ; แล้วก็ต้องมีสิ่ง เหล่านี้ครบ.

เราจะรู้จักธรรมะจริง ต้องรู้ว่า “นี่เป็นเพียงธรรมชาติ”

การที่เราจะเห็นธรรมะจริง ๆ เราก็ต้องเห็นข้อเท็จจริงเหล่านี้เท่านั้นแหละ; **ว่านี่เป็นธรรมชาติ.** อย่าไปรักมันมากกว่าที่จะเป็นธรรมชาติ; อย่าไปหลง อย่าไปต้องการมัน ให้มากกว่าที่มันเป็นธรรมชาติ. แล้วสิ่งนี้มีลักษณะปรุงแต่ง เปลี่ยนแปลง ไม่เที่ยง ไม่ทุกข์ เป็นอนัตตา; แล้วก็เห็นความจริงข้อนี้. นี่เป็นเหตุให้ไม่ไปอยากได้ ไม่ไปเกิดกิเลสในสิ่งเหล่านั้น. หน้าที่ของเราก็คือว่า **อย่าไปโง่ หรืออย่าไปหลงรัก สิ่งที่เป็นเพียงสักว่าธรรมชาติ หรือกฎของธรรมชาติ;** ต้องปฏิบัติให้ถูกต้องอยู่เรื่อย. ถ้าไปหลงในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่หนึ่ง ก็มีความทุกข์ที่หนึ่ง. นี่เราจึงไม่หลง แล้วก็มีความสุข ได้รับผลเป็นความสุข; จะเรียกว่ามีความสุขอย่างไรในโลกนี้ หรือว่ามีความสุขอย่าง มรรค ผล นิพพานก็ได้ทั้งนั้น; ได้รับความสงบสุข ได้รับความมีความสุข เพราะความรู้อันนี้.

ที่นี้พอเรารู้ความจริงข้อนี้ ใน ๔ ประการนี้ เราก็เห็นพระพุทธเจ้า คือเห็น **สภาวะธรรมเห็นสัจธรรม เห็นปฏิบัติธรรม เห็นปฏิเวธธรรม** ในทุกสิ่งที่มีชีวิต; เห็นน้อย ๆ ก็คือเห็นพระพุทธเจ้าน้อย ๆ, เห็นมาก ๆ ก็คือเห็นพระพุทธเจ้า มาก ๆ, เห็นทั้งหมดก็คือ เห็นพระพุทธเจ้าทั้งหมด. เพราะว่าเราสามารถที่จะรู้

เข้าใจแล้ว ทำจิตใจของเราให้ไม่มีความทุกข์อย่างเดียวกันกับพระพุทธเจ้า. เราจึงมี experience ทุกอย่างที่พระพุทธเจ้ามี, จึงเรียกว่า เราเห็นพระพุทธเจ้า.

การเห็นธรรมะที่แท้ ต้องเห็นด้วย ๔ ความหมาย; แล้วถ้าเห็นอย่าง **เพียงพอ** ต้องมีความรู้เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ เรื่องความดับทุกข์ เรื่อง **ทางให้ถึงความดับทุกข์**. ถ้ายังเห็นไม่ครบ ในหลักของอริยสัจจ์ ยังไม่ชื่อว่าเห็นอย่างเพียงพอ. แล้วการเห็นพระพุทธเจ้า ต้องเห็นชัดเห็นโดยไม่ต้องคิด ไม่ต้องใช้เหตุผล ไม่ต้องมีการใช้เหตุผล, แต่จะเห็นโดยความประจักษ์ในเรื่องของทุกข์ เรื่องของเหตุให้เกิดทุกข์, เรื่องความที่ไม่มีทุกข์, และวิธีที่จะให้ถึงความไม่มีทุกข์. อย่างนี้เรียกว่า **เห็นพระพุทธเจ้าคือเห็นธรรม, เห็นธรรมคือเห็นพระพุทธเจ้า;** เห็นธรรมคือเห็นพุทธะ เห็นพุทธะคือเห็นธรรมนี้. ถ้าไม่เห็นธรรมก็ไม่เห็นพระพุทธเจ้า, เช่นเดียวกับชาวอินเดียนิยมโยธา ในอินเดียเขาว่าพระพุทธเจ้าดำพระพุทธเจ้า คิดฆ่าพระพุทธเจ้า ก็เพราะไม่เห็นธรรมนี้; เรื่องมันจึงมีความสำคัญอยู่นิดเดียว ที่ว่า**จะต้องเห็นธรรม จึงจะเห็นพระพุทธเจ้า.**

เราเริ่มขึ้นมาด้วยคำว่า เห็นพระพุทธเจ้าคือเห็นธรรม; เห็นธรรมคือเห็นพระพุทธเจ้า. **พระพุทธเจ้าจริงคือตัวธรรม ไม่ใช่เปลือกทั้งหลาย;** ซึ่งเปลือกนั้นก็มียุทธ; ที่ผมพูดว่าเปลือกก็มีความหมายว่ามียุทธ ก็คือเปลือกเป็นของข้างนอก สำหรับดึงเข้าไปหาของข้างใจ; ถ้าไม่มีเปลือก ไม่มีอะไรให้เราเห็นเสียเลย เราก็ไม่มีทางจะต้องต้นการศึกษา หรือมีความสนใจอะไรได้. การที่เราเห็นพระพุทธรูป เห็นอะไรต่าง ๆ เห็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้านี้ เพราะสิ่งที่เป็นเปลือกเหล่านี้จะค่อย ๆ ดึงเราเรื่อยเข้าไป จนเห็นเนื้อแท้ของพระพุทธเจ้า คือเห็นธรรมได้.

เปลือกก็มีความสำคัญอย่างเปลือก แต่ยังกินไม่ได้

คำว่า “เปลือก” ก็มีความสำคัญเหมือนกัน ไม่ใช่กินไม่ได้แล้วก็ไม่มีความสำคัญ; มันมีความสำคัญอยู่ส่วนหนึ่ง; ผลไม้ก็ตั้งต้นขึ้นด้วยเปลือก คุณดูซิผลไม้, พืชที่เกิดขึ้นที่ต้นไม้นี้; ต้องตั้งต้นขึ้นด้วยเปลือกก่อน; ยังไม่มีเนื้อหรือไม่มีเยื่อในเลย. ถ้าไม่ตั้งต้นขึ้นด้วยเปลือก ก็เกิดไม่ได้. ลองต้นไม้ต้นไหนบ้างเกิดเยื่อในมาก่อน ก็เป็นไปไม่ได้; มันก็ถูกแดดเผาตาย, หรือถูกสัตว์กัดกินเสียก่อน. ต้นไม้ต้องมีเปลือกแข็งออกมาก่อน แล้วจึงสร้างให้เจริญทางเนื้อขึ้นมา; เพราะฉะนั้น **เปลือกก็มีความสำคัญที่ให้เนื้อเกิดขึ้นได้ มีอยู่ได้ และสำเร็จประโยชน์กินได้.** ถ้าส้มไม่มีเปลือก อะไรไม่มีเปลือก มันก็กินไม่ได้ ก็เสียหายหมด; เลอะเทอะสกปรกหมด. อย่างทุเรียนออกมาไม่มีเปลือก เนื้อจะอยู่ไปได้อย่างไร; แล้วเนื้อก็จะกินไม่ได้ จะถูกกลากถูเสียดะหมด. เปลือกก็มีความสำคัญอย่างเปลือกแต่ไม่สำเร็จประโยชน์ เราต้องถึงเนื้อในจึงจะเกิดประโยชน์.

เนื้อในพระพุทธรูปไม่มีอะไร; แต่ลึกเข้าไปอีก คือพระพุทธรูปเจ้าชนิดไหนเป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์จริง, พระพุทธรูปนั้นสร้างมาจากพระพุทธรูปเจ้าตัวคน; ที่ในพระพุทธรูปเจ้าตัวคนก็มีอะไรอีก? มีจิตมีใจอะไรอีก; แล้วในใจนี้มีอะไร? มีปัญญา. แล้วในปัญญามีอะไรอีก? นั่นคือ มีธรรมะอย่างที่ว่า : มีธรรมะที่เป็นตัวเนื้อแท้เป็น essence แท้จริง ที่ควรจะเรียกว่าพระพุทธรูปเจ้า.

คำพูดที่ว่า **เห็นพุทธะคือเห็นธรรม, เห็นธรรมคือเห็นพุทธะ** นี้มันถูกต้องที่สุด; แต่ว่าคนไม่เข้าใจก็ได้ แล้วก็ไม่สนใจไปเลย. ถ้าจะรู้ธรรมะให้ละเอียดออกไปให้ถูกต้องเพียงพอ นี่ต้องเห็นอย่างในความหมายอย่างที่ว่า : ธรรมะส่วนนี้เป็น **สภาวะธรรม** คือธรรมชาติ, ธรรมะส่วนนี้เป็น **สังขธรรม** คือเป็น **กฎของธรรมชาติ**, ธรรมะส่วนนี้เป็น **ปฏิบัติธรรม** คือหน้าที่ของสัตว์ทั้งปวงตาม

กฎธรรมชาติ, แล้วก็ธรรมะส่วนนี้เป็น**ปฏิเวธธรรม** ผลที่เกิดขึ้น; อย่างที่พวก คริสเตียนเขาเรียกว่า consideration ผลที่จะเกิดขึ้นมา ก็เป็นธรรมชาติเหมือนกัน.

ทีนี้ ก็น่าจะนึกถึงเรื่องไหว้ ๆ กราบ ๆ, เรื่องไหว้ ๆ กราบ ๆ นี่เป็น เรื่องชั้นเปลือก; มัวแต่ไหว้ มัวแต่กราบ แล้วก็ไม่ว่ากราบอะไร ไหว้อะไร. หน้าที้อย่างนี้ ไม่ใช่หน้าที่ที่เรามุ่งหมาย; **หน้าที่นั้นคือตัวปฏิบัติที่จะให้ถูกต้อง ตามกฎธรรมชาติ แล้วไม่เกิดทุกข์.** หน้าที่ไหว้พระ สวดมนต์ กราบแล้ว กราบอีกนี่ เป็นหน้าที่ริเริ่ม; ยังไม่พอ, หน้าที่เพียงเท่านี้ยังไม่พอ. **เราต้องทำ มากกว่าที่จะสวดมนต์หรือกราบพระ ทำวัตร** อย่างนั้น.

อย่างเช่นไปบิณฑบาตนี้ ยังไม่ถึงกับเป็นหน้าที่ เพราะไม่ไปบิณฑบาต ก็อดตาย; ไม่ไปบิณฑบาตก็อดกิน ไม่มีอะไรจะกิน; อย่างนี้ก็เรียกว่าหน้าที่ส่วนตัว แต่ยังไม่ใช่ว่าหน้าที่ตามกฎธรรมชาติ.

หน้าที่ตามกฎธรรมชาติ คือ การประพฤติพรหมจรรย์

หน้าที่ตามกฎธรรมชาตินั้นคือ พรหมจรรย์. ถ้าถามว่าประพฤติอะไร ? ประพฤติพรหมจรรย์, พระพุทธเจ้าท่านว่า **จงประพฤติพรหมจรรย์, แล้วก็ไป เผยแผ่ ไปประกาศ พรหมจรรย์; ไปประกาศพรหมจรรย์ ท่านเรียกว่า พุทธศาสนา.**

เดี๋ยวนี้ชาวต่างประเทศไปติดคำว่าพุทธศาสนากันมาก จนไม่รู้คำว่า**พรหม-จรรย์**. คำว่า “**พรหมจรรย์**” นี้คือคำว่า**ธรรมะ**; เพราะว่าในสมัยพุทธกาลเขาใช้ คำว่า**ธรรม** ไม่ได้ใช้ คำว่า คำสอนคือ teaching, ศาสนา อะไรนี่ก็ไม่ใช้ ใช้คำว่า ธรรมเฉย ๆ, มาหาพระพุทธเจ้าก็เพื่อมาหา**ธรรม**; มาฟัง**ธรรม** มารับ**ธรรม**

มาเอาไปปฏิบัติธรรม. บางทีพระพุทธเจ้าท่านตรัส : **จงปฏิบัติธรรม ธรรมของเราว่าอย่างนี้** ๗. แล้วธรรมของพวกอื่น ของศาสดาอื่น คือคนอื่น นั่นก็อย่างอื่น ก็เรียกว่าธรรมเหมือนกัน. นี้เรียกว่าธรรมของพระโคตมพุทธะ; หรือว่าธรรมของนิกัณณาภุบุตร หรือธรรมของไซนะ; ธรรมของคนโน้นธรรมของคนนี้ ธรรมของหลาย ๆ ครูบาอาจารย์ เรียกว่าธรรมหมด, ฟังธรรม รู้ธรรม ปฏิบัติธรรม เผยแผ่ธรรม.

เดี๋ยวนี้เรามาใช้คำว่าศาสนา; แต่**พระพุทธเจ้า** เมื่อจะให้ชัดเจนยิ่งขึ้น **ท่านทรงใช้คำว่าพรหมจรรย์; จงมาประพฤติพรหมจรรย์ จงไปเผยแผ่พรหมจรรย์ ประกาศพรหมจรรย์.** อย่างเป็นทางการอังกฤษ ไปประกาศพรหมจรรย์ ไม่ใช่ไปประกาศพุทธศาสนา. ถ้าว่าไปประกาศพุทธศาสนามันกว้าง; เป็นการไปประกาศวิชา ประกาศความรู้วิชา ไม่ใช่ประกาศการประพฤติ หรือการกระทำ ก็หมายถึงไปประกาศการประพฤติหรือการกระทำ ซึ่งต้องกระทำ; ไปประกาศการกระทำ.

เดี๋ยวนี้เราไปประกาศเรื่องพุทธประวัติ, เรื่องประวัติ เรื่อง history, เรื่อง religion เรื่อง theory เรื่องอะไรต่าง ๆ นั้นอาจจะเป็น Buddhism ก็ได้, แต่ไม่ใช่พรหมจรรย์เลยก็ได้. หรือแม้ว่าจะสอนให้ถูก ให้สำเร็จในการปฏิบัติ ดังที่เรียกว่าไปประกาศพรหมจรรย์; แต่ไปใช้คำว่า ไปประกาศพุทธศาสนาแล้ว คำนี้กว้างเหลือจะกว้าง อะไรก็เต็มไปหมด จนกระทั่งรวมทั้งปรัชญา ; ถ้าไปสอนอย่างนี้ละก็ไม่ใช่พรหมจรรย์; ถึงจะเป็นปรัชญาที่เนื่องไปด้วยพุทธศาสนา ก็ไม่ใช่พรหมจรรย์; **พรหมจรรย์นั้นไม่เกี่ยวกับปรียัติ.**

สิ่งที่เรียกว่าพรหมจรรย์ไม่เกี่ยวกับปรียัติ; ไม่เกี่ยวกับทฤษฎี ไม่เกี่ยวกับอะไร; **เป็นตัวการปฏิบัติโดยตรง.** เราเรียนทฤษฎี เรียนหลักนี้ เท่าที่จำเป็นในการปฏิบัติ ฉะนั้นจึงไม่มาก; แต่ไปหลงทำกันให้มากเป็นเรื่องเกี่ยวกับทฤษฎี เกี่ยวกับ

เรื่องวิชา เรื่องประวัติ เรื่องอะไรไปเสียเลย. ที่ไป ๆ กันก็ไม่ค่อยได้เผยแผ่พรหมจรรย์; กลายเป็นไปเผยแผ่วิชาความรู้ที่เหลือเฟือ ที่เพื่อเจ้าอ จึงกลายเป็นเพื่อหมด มีแต่ส่วนเพื่อส่วนที่จำเป็นไม่มี.

เรื่องควรรู้เกี่ยวกับคำว่า “พรหมจรรย์”

มีพระพุทธานุญาตว่า พรหมจรรย์อย่างเลวก็มี ดังมีคำบาลีว่า : *หีนเนน พรหมจริเยน ขตุติเย อุปปชชติ มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ อุตฺต-เมน วิสุทฺถติ* แปลว่า พรหมจรรย์นี้อย่างเลว เพื่อเป็นกษัตริย์ พรหมจรรย์อย่างกลางเพื่อเป็นเทวดา, พรหมจรรย์อย่างสูงสุดนี้ เพื่อสิ้นอาสวะ. นี่เป็นพุทธานุญาตมีในหนังสือพุทธศาสน-สุภาสิต : พรหมจรรย์อย่างเลวเพื่อเป็นกษัตริย์ พรหมจรรย์อย่างกลางเพื่อเป็นเทวดา; แล้วก็พรหมจรรย์อย่างสูง เพื่อสิ้นอาสวะ เพื่อเป็นพระอรหันต์.

เมื่อเราพูดว่า “พรหมจรรย์ในพุทธศาสนา”, **ประพฤติพรหมจรรย์** ในพุทธศาสนาอย่างไหนกันแล้ว? คิดดู เพื่อจะเป็นกษัตริย์ หรือจะเป็นเทวดา หรือเพื่อสิ้นอาสวะ. เดียวนี้พวกชาวบ้านเขาโต้แย้งมาก, เขาโต้แย้งว่า ยังเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ ก็เป็นเทวดา ต้องเอาอย่างเป็นเทวดา มีสวรรค์มีวิมานอะไรไปก่อน หรืออย่างน้อยเป็นกษัตริย์ก็ยังมี คือยังมีความสบายมาก แต่ผมเข้าใจว่า คำว่า “พรหม-จรรย์” ของพระพุทธเจ้านั้น ไม่ใช่อย่างนั้น **ไม่เนื่องด้วยการเป็นกษัตริย์ ไม่เนื่องด้วยความเป็นเทวดา**; เพราะคำตรัสที่ว่า : *เอहि ภิกฺขเว พรหมจริยํ จรตฺถ มาประพฤติพรหมจรรย์; คงจะไม่ใช่เพื่อเป็นกษัตริย์ ไม่ใช่เพื่อเป็นเทวดาแน่; จรตฺถ ภิกฺขเว จาริกํ พรหมจริยํ ปกาเสถ-พรหมจรรย์นี้ก็ไม่ต้องไม่ใช่เพื่อเป็นกษัตริย์ หรือเป็นเทวดาอย่างนั้น.*

นี่ระวัง คำว่าพรหมจรรย์ให้ดี ๆ เกอะ คือการประพฤติที่ดี ที่ประเสริฐ ที่จะทำให้สันนิเสสอาสวะ จึงจะเรียกว่าพรหมจรรย์ได้. พรหมจรรย์ในพุทธศาสนา คือคำว่าธรรมในความหมายว่าหน้าที่ เป็นธรรมในความหมายที่ ๓ คือตัวหน้าที่ มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าพรหมจรรย์; เพราะฉะนั้น เรามีหน้าที่คือพรหมจรรย์, พรหมจรรย์คือการประพฤติเพื่อทำความสิ้นอาสวะสำหรับภิกษุโดยตรง.

คำว่า เห็นธรรม คืออย่างไร

ที่นี้มาถึงคำเดิม คำที่ว่า เห็นธรรม, เห็นธรรม; อย่าลื้อ ๆ จะต้องไม่พรวดไปทางอื่น, ต้องอยู่ที่เห็นธรรมเรื่อย. ถ้าไม่ประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ประพฤติธรรม ก็ไม่มีทางที่จะเห็นธรรม ไปคิดดูให้ดีเถอะ ถ้าไม่ลงมือประพฤติพรหมจรรย์ ประพฤติธรรมจนสำเร็จ ข้อที่ ๔ คือผลที่จะพึงได้รับแล้วไม่มีทางที่จะเห็นธรรม.

ธรรมะไม่อาจจะเห็นได้ด้วย การอ่าน การฟัง การศึกษาเล่าเรียน

;

เราต้องปฏิบัติและปฏิบัติถูกต้องด้วย; แล้วได้ผลมาแล้วด้วย จึงจะเรียกว่าเห็นธรรม. แล้วคนที่ เห็นธรรมในที่นี้ คือคนที่เห็นทั้งตัวธรรมชาติ, ตัวกฎธรรมชาติ, ตัวหน้าที่ตามธรรมชาติ, ตัวผลของการปฏิบัติหน้าที่ตามธรรมชาติ. เขามีความรู้เรื่องตัวธรรมชาติ และตัวกฎของธรรมชาติด้วยการศึกษาเล่าเรียนนี้ไปได้; แต่แล้วเขาต้องปฏิบัติ แล้วมีสำเร็จผลของการปฏิบัติ แล้วรู้รสของมัน นั่นจึงจะเรียกว่าเห็นธรรมโดยถูกต้อง.

หลังจากได้รับผลของการปฏิบัติแล้ว ได้รับความสุขแล้ว อะไรแล้วก็ตาม กลับย้อนมาเห็นอย่างดีที่สุดในตัวธรรมชาติก็ดี กฎธรรมชาติก็ดี การปฏิบัติก็ดี, กลับเห็นชัดขึ้นไปอีกว่า ตนนั้น เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ยึดมันถือมันเป็น ตัวเรา หรือเป็นของเราไม่ได้. เมื่อเห็นธรรมะทั้ง ๔ ประเภทนี้ จะไปยึดประเภทไหน

ว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นของเราไม่ได้ เมื่อนั้นจึงจะมีผล เป็นความสงบสุข, แล้วก็เห็นธรรมจริง ๆ.

การเห็นธรรมจริง ๆ ก็คือเห็นข้อเดียวที่ว่า โธย! ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา, สภาวธรรมก็ดี สัจธรรมก็ดี ปฏิบัติธรรมก็ดี ปฏิเวธธรรมก็ดี ก็สักว่าธรรม สักว่าธรรม เป็นสักว่าธรรม; ไม่ใช่ตัวเรา ไม่ใช่ของเรา จะเป็นตัวเรา หรือเป็นของเราไม่ได้. ใครไปคิดว่าเป็นตัวเรา หรือเป็นธรรมของเรา เป็นธรรมะของเราอย่างนี้ ยังไม่เห็นธรรม; ถ้าเห็นจริง ต้องเห็นเป็นไม่ใช่ของเรา.

ต้องเห็นว่าทุกอย่างไม่ว่าธรรมชนิดไหน เป็นสักว่าธรรม คือธรรมเท่านั้นเอง, จะเป็นself เป็น soul เป็นอัตตา เป็นอัตตนิยา เป็น อหัม มม อะไรไม่ได้, การเห็นธรรมก็คือเห็นข้อเดียวว่า ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ของเรา, ไม่ใช่ I my, ไม่ใช่ฉัน ไม่ใช่ของฉัน, ไม่ใช่อัตตา ไม่ใช่เนื่องด้วยอัตตา. ที่จะรู้เรื่องนี้จริง ก็หลังจากได้ปฏิบัติเสร็จแล้ว และได้รับความสุขเสร็จแล้ว, คือได้รับความสุขเพราะไม่มีการยึดว่าฉัน ว่าของฉัน.

เมื่อเราได้รับความสุขจากความรู้ในทางปฏิบัติ คือไม่มีฉัน ไม่มีของฉันแล้ว เราจึงจะมองเห็นว่า : อ้อ, ทุกสิ่งที่ไม่ควร, ไม่ควรจะถือว่าเป็นฉันหรือเป็นของฉัน. ไม่มีสิ่งใดที่ควรจะ regard ว่าเป็นของฉัน หรือเป็นตัวฉัน; นี่คือการเห็นธรรม. พอเราพูดมาถึงตอนนี้ เราก็นึกขึ้นมาถึง สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย ที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา; แล้วก็อย่าไปเข้าใจว่า ประโยคนี้เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาแต่ในทางปริยัติ เห็นเป็นคำพูด แล้วอยู่ในพระไตรปิฎกจะถือเป็นหัวใจทางปริยัติไปเสียหมด, อย่างนี้ไม่ได้.

หัวใจในที่นี้เป็นทั้งหัวใจของทางปริยัติ หัวใจของทางปฏิบัติ หัวใจของผลทางปฏิบัติ; แล้ว สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย -ธรรมทั้งหลายทั้งปวง

ไม่ควรมียึดมั่นถือมั่น นี้เห็นได้ในตัวธรรมชาติ, ในตัวกฎธรรมชาติ, ในตัวหน้าที่ตามธรรมชาติ, ให้ตัวผลสุดท้ายที่เกิดจากการปฏิบัติหน้าที่นั้น. นั่นจึงจะเห็นหัวใจของพุทธศาสนาได้ในทุกสิ่งในธรรมะทุกระดับ ในปริยัติก็ได้ ในปฏิบัติก็ได้ ในปฏิเวธก็ได้; เพราะว่าปริยัติก็สอนเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ในปฏิบัติก็ปฏิบัติเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือได้ผลมา ก็ได้ผลมาจากการที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นนั่นเอง.

สัพเพ ธัมมา นาลัง อภินิเวสายะ นี่จึงเป็นหัวใจของปริยัติ หัวใจของปฏิบัติ หัวใจของปฏิเวธ ก็คือของทั้งหมดนั่นเอง. มีภิกษุไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ปฏิบัติอย่างไรวิชาจึงจะสิ้นไปและวิชาจะเกิดขึ้นมา? พระพุทธเจ้าว่าปฏิบัติไปในทางให้รู้ว่าสัพเพ ธัมมา นาลัง อภินิเวสายะ คือปฏิบัติไปในทางให้เห็นว่า สัพเพ ธัมมา นาลัง อภินิเวสายะ พอเห็นอย่างนี้ วิชาสิ้นไป วิชาเกิดขึ้นมา, อวิชชุตถุกละไป วิชาปรากฏขึ้นมา ประโยคนี้คือหัวใจของพุทธศาสนา โดยแท้จริง, ก็คือหัวใจของธรรมะโดยแท้จริง, หัวใจของธรรมะทั้ง ๔ ประเภท.

ที่นี้ เมื่อเรามาปฏิบัติจนได้รับผลของการที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น เราเห็น สัพเพ ธัมมา นาลังฯ แล้ว, **หลังจากที่เราปฏิบัติแล้ว ไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว เราจึงจะเห็นว่ามันเป็นอย่างไร.** เมื่อเห็นหัวใจของธรรมะหมวดที่ ๑ หมวดที่ ๒ หมวดที่ ๓ หมวดที่ ๔ สี่ประเภทนี้แล้ว ก็คือว่าเห็นหัวใจของธรรมะทั้งหมด. **เมื่อเห็นหัวใจของธรรมะทั้งหมด ก็คือเห็นพระพุทธเจ้าทั้งหมด;** เห็นพระพุทธเจ้าที่แท้จริง และทั้งหมด โดยการเห็นความจริงในประโยค ๆ เดียว คือประโยคที่ว่า สัพเพ ธัมมา นาลัง อภินิเวสายะ; แล้วยิ่งฟัง แล้วยิ่งไปคิดดู จะยิ่งเห็นความสำคัญของคำพูดประโยคนี้ ในฐานะที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา.

เรื่องพุทธศาสนา ที่เอาไปเผยแพร่สั่งสอนหรือเขียนให้อ่านกันออกไปกว้างออกไปทั่ว ๆ โลกนี้ ไม่ค่อยพูดกันถึงเรื่องหัวใจของธรรมะ; ไปพูดเรื่องอื่น

แล้วพูดในรูปของปรัชญาเพื่อเจ้า. เราเรียกเขาเองว่าปรัชญาเพื่อเจ้า, voluble philosophy คือปรัชญาที่เพื่อเจ้า; เขาพูดกันแต่เรื่องนี้; ไม่พูดถึงเรื่องหลักธรรมะ คือธรรมทั้งหลายทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น ในฐานะที่เป็นความรู้, ในฐานะที่เป็นการปฏิบัติ, ในฐานะที่เป็นผลของการปฏิบัติ.

“สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดถือมั่น”

เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ควรรู้จักบ้าง

ประโยคนี้ยาวหน่อย ที่ว่า ธรรมทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่น-ถือมั่น, สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่นถือมั่น, ให้สั้นก็ว่า ไม่ยึดมั่นถือมั่น. เมื่อพูดว่า “ไม่ยึดมั่นถือมั่น” คำเดียวเท่านั้น นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา ; ถ้าเรียนก็เรียนในเรื่องนี้ ถ้าปฏิบัติก็ปฏิบัติในเรื่องนี้ ถ้าได้ผลก็ได้ผลเป็นอย่างนี้ คือไม่ยึดมั่นถือมั่นกันจริง ๆ.

ที่นี้ ก็เหลือแต่เรื่องที่ว่าทำได้หรือไม่ได้ เรื่องหลักนั้นก็มียุอย่างนี้; พูดกันรู้เรื่องได้ฟังกันเข้าใจได้. พอถึงตัวการปฏิบัติ จะปฏิบัติได้หรือไม่ได้ นี่อีกเรื่องหนึ่ง; ถ้าปฏิบัติไม่ได้ ก็ไม่ได้รับผลของการปฏิบัติ คือไม่เห็นแจ้งในความจริงข้อนี้. นี่จึงไม่มีทางจะรู้จักพระพุทธเจ้า ไม่มีทางเห็นพระพุทธเจ้า; เพราะว่าเราปฏิบัติธรรมนี้ไม่สำเร็จ เราจึงไม่เห็นหัวใจของธรรมะ; ไม่เห็นพระพุทธเจ้าจริง. ถ้าเราละความยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ เราก็ไม่มีทางที่จะเห็นพระพุทธเจ้า; เราก็ได้แต่เห็นอย่างคาดคะเนไปอย่างนั้น; คาดคะเนก็เห็นเป็นอย่างความฝัน, เป็นการคาดคะเนเอาเอง.

เราจึงควรต้องพยายามมีเวลา ที่เราไม่ยึดมั่นถือมั่น เวลาไหนเผชิญเป็น; สมมุติว่าวันหนึ่งคือหนึ่ง เวลาทั่วไปประจำวันนี้ ในทุก ๆ วันนี่, เวลาไหนเผชิญเป็น

คือว่าจิตของเราไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น เวลานั้นเราก็สบาย; แล้วเราก็ดูที่ความสบายนี้ให้รู้จัก. นี่เรามีทางที่จะรู้จักความไม่ยึดมั่นถือมั่นได้บ้าง บางส่วน บางเวลา; ก็แปลว่าเรายังรู้จักพระพุทธเจ้าแท้จริงได้นิดหนึ่ง แล้วบางส่วนบางเวลา ก็ยังดีกว่าไม่รู้เสียเลย.

คนบางคนไม่สนใจที่จะสังเกต หรือเฝ้าสังเกตจิตที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น, เพราะว่ารู้สึกเป็นสิ่งที่ไม่สนุก; มีแต่เรื่องยึดมั่นถือมั่น มีเรื่องมีราวขึ้น ๆ ลง ๆ เป็นเรื่องอย่างนี้ไปหมด. ที่จริงจะพูดได้ว่าทุกคน ทุกองค์นี้มีเวลาที่ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นอยู่บ้าง ไม่มากก็น้อยในวันหนึ่ง ๆ; ในเวลานั้น **พระพุทธเจ้าปรากฏแก่เรา.** แต่เราโง่ หูหนวก ตาบอด ไม่เห็น ไม่มองเห็น, **ไม่มองเห็นพระพุทธเจ้าที่ปรากฏแก่เรา** ไม่สังเกต ไม่รับรู้ ไม่สนใจ, ก็เลยไม่เห็นธรรม.

ขณะใดไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ขณะนั้นมีจิตใจเหมือนพระองค์

บางเวลาไม่ได้ทำอะไร ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่นเองก็มี; ถ้าเราปฏิบัติ พยายาม ปฏิบัติตามมีตามได้ ตามความสามารถ เวลาที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ยังมีบ้าง มีมากขึ้น ๆ; แม้ไม่ได้สูงสุด ไม่ใช่ถึงขั้นสูงสุดเป็นขั้นพระอรหันต์ แต่ก็มีขึ้นมา; เช่นเราทำสมาธิสำเร็จ หยุดความรู้สึกปรุงแต่งอะไรต่าง ๆ นี้ได้มาก; **ความไม่ยึดมั่นถือมั่นก็ปรากฏมาก ก็สบายมาก,** เรารู้จักเวลาที่**ไม่ยึดมั่นถือมั่น**ที่มากขึ้นไป ๆ มากขึ้นไป. รวมความแล้วก็คือว่า เวลาไหนก็ได้ ด้วยเหตุอะไรมาบันดาลมาปรุง มาส่งเสริมแวดล้อม; เรามีจิตโปร่งดี ว่างดี สงบดี เย็นดี ก็ให้รู้ว่า**เวลานี้กำลังไม่มีความยึดมั่นถือมั่น เป็นจิตใจชนิดที่เหมือนกับจิตใจของพระพุทธเจ้า.** เราก็ควรจะ**รู้จักพระพุทธเจ้า** สักแว็บหนึ่ง สักขณะหนึ่ง ชั่วโมงหนึ่งก็ยังดีกว่าไม่รู้จักเสียเลย.

ขอให้พยายามสังเกตให้ดี เข้าใจให้ดี : ดูในนาที่หนึ่งดีกว่า, **นาที่ไหนที่** เรา**ไม่ยึดมั่นถือมั่น** นาที่นั้นเราอยู่กับ**พุทธเจ้าแล้ว,** ไปสังเกตดูให้ดี ให้มองเห็น

แล้วจะได้มีศรัทธา มีปสาทะในพระพุทธรูปเพิ่มขึ้น ๆ ทุกที ๆ ที่ได้เห็นพระพุทธรูปเจ้า. ถ้าเราไปมัวแต่ดูพระพุทธรูป ดูสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นเสียเรื่อยไป สิ่งเหล่านั้นจะบัง เพราะไปมัวแต่สนใจเรื่องนั้น สนใจเรื่องโน้น, ไม่สนใจเรื่องที่ควรสนใจ.

ถ้าเราไปดูพระพุทธรูป แล้วไปนั่งดู-นั่งดู-นั่งดู ให้เข้าใจถึงพระพุทธรูปเจ้าที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น. **เผชิญพระพุทธรูปองค์ไหนเขาทำสวยดูหน้าตาดี แสดงความไม่ยึดมั่นถือมั่น แล้วก็ดูให้มาก ดูให้มาก, ให้จิตในของเราค่อย ๆ ซึมไป ๆ จนเข้าใจเรื่องพระพุทธรูปเจ้า ว่าท่านไม่มีความยึดมั่นถือมั่น** จึงเป็นอย่างนี้; แล้วเราก็พลอยเป็นสุขใจสบายใจไปด้วย.

แต่เดี๋ยวนี้ พระพุทธรูปหน้าตาอย่างกับยักษ์กับมาร เหมือนโกรธใครมาก็มี เจ้าชู้ก็มี พระพุทธรูปมีหลาย ๆ แบบ; นี่ช่วยไม่ได้ในการที่ทำพระพุทธรูปบางองค์ ในลักษณะอย่างนี้. หายากเต็มทีที่จะทำพระพักตร์ของพระพุทธรูปให้มีลักษณะสะอาด สว่าง สงบ นี่ทำยาก ผมยังไม่เคยเห็นเลย. พระพุทธรูปชินราชที่เขาว่าสวยกันมาก ผมยังนึกว่าจะเจ้าชู้ไปสักหน่อย; ไม่ใครมีพระพุทธรูปองค์ไหนที่จะแสดงความสะอาด ความสว่าง สงบ สมบูรณ์ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์, หายาก ไม่รู้จะไปดูได้ที่ไหน.

พระพุทธรูปแบบสวย ๆ ของอมราวดีนี่ดูเหมือนโกรธ, โกรธใครอยู่; พระลักษณะในพระพุทธรูปแบบนาลันทา ก็เหมือนกับนักมวยปล้ำ ท่าทางเหมือนกับ นักเลง ไม่มีพระพุทธรูปแบบไหนที่เห็นแล้วแสดงให้เราารู้สึกตรงไปที่ความสะอาด สว่าง สงบ ในหน้าตา. เดียวนี้ก็อยากจะแนะนำที่แนะนำได้ว่า รูปอวโลกิเตศวรครึ่งท่อน หัวขาดมือขาด; พระพักตร์นั้นสวยแน่ แสดงความสะอาด สว่าง สงบอยู่พอใช้ทีเดียว; ที่กุฏิของผมก็มี ที่วัดพระธาตุเขาจำลองไว้ก็มี : **องค์นั้นพระพักตร์แสดงว่า สงบ สบายเป็นสุข ฉลาด และเมตตากรุณาอยู่มากทีเดียว; แต่พระพุทธรูปที่ พระพักตร์สวยอย่างนั้นยังไม่เคยเจอ; อาจจะมีที่ไหนก็ได้.**

นี่เราจึงมองเห็นได้ว่า : พวกแรก พวกสามัญ ภารหุต เขาไม่ทำพระพุทธรูป ก็เพราะว่ามันจนปัญญาที่จะทำพระพักตร์ของพระพุทธรูปให้มีลักษณะเหมาะสมได้. เขาจึงคิดว่าถ้าไปทำพระพุทธรูปเข้า หน้าตาเป็นอย่างไรแล้วบ้าไปเลย, เป็นบาปเหมือนกัน จึงไม่ทำดีกว่า ทิ้งว่าง ๆ ไว้. พวกนั้นเขาทิ้งว่างไว้; ว่างนั้นแหละคือสะอาด สว่าง สงบ. ไปคิดเอาเองก็แล้วกัน, ดูเหมือนกับมีหน้าคนให้เห็นในที่ที่ทิ้งว่าง พระแทนว่าง อะไรว่าง ๆ นี้; ว่างคำเดียวมีความหมายว่า สะอาดด้วย สว่างด้วย, แล้วก็สงบด้วย, ฉะนั้นเราก็ต้องชมว่า คนสมัย พ.ศ. ๓๐๐-๔๐๐ ที่ทำรูปหินสลักเหล่านั้น เขาฉลาดเขาจึงไม่ทำพระพุทธรูป.

ถึง พ.ศ. ๖๐๐ แล้วเขาจึงทำพระพุทธรูปกัน พวกกรีก คันทาระ ทำขึ้น, พวกมธูราทำขึ้น, พวกอมราวดีทำขึ้น. พระพุทธรูปแบบกรีก เป็นพวกคันทาระ Saxon Indian เหมือนฝรั่งไปเลย. แบบมธูรานี้ก็เหมือนอะไรบอกไม่ถูก ฝรั่งก็ไม่ใช่แขกก็ไม่ใช่, แบบอมราวดีก็ยังเป็นแขกมามาก ดูคล้ายแขกอินเดียมาก. ตอนทำพุทธรูปนี้เกิดปัญหาน่าคิดเสียแล้วว่า ทำไมจึงมีเค้าชาวอินเดีย ชาวฝรั่ง, อะไรทำนองนี้; แล้วก็หาไม่ได้สักองค์หนึ่ง ที่ว่าพระพักตร์นี้จะมีลักษณะสะอาด สว่าง สงบอย่างเต็มเปี่ยม, อิมอยู่ด้วยความสุขนี้หายาก ยิ่งไปทำท่าทางอย่างนั้นอย่างนี้เข้าด้วยแล้วยิ่งแล้วใหญ่เลย เป็นเรื่องวุ่นวายไปเลย.

ที่นี่ ก็ต้องช่วยตัวเองกันบ้าง : ถ้าจะอยากดูพระพุทธรูป เอาพระพุทธรูปมาดูมาไหว้ ก็ดูให้ซึ่งเข้าไปถึงความสะอาด สว่าง สงบ ในพระพักตร์ ซึ่งเราสมมติว่าเป็นพระพักตร์ของพระพุทธเจ้านี้ ดูให้เห็น; หรือมิฉะนั้นถ้าไม่อยากดู ไม่กล้าดู กราบ ๆ ๆ เอา แล้วก็ลุกขึ้นมา; อย่างนี้จะก็อย่าไปดูหน้าพระพุทธรูปเข้า; เพราะว่บางองค์ไม่รู้ว่หน้าตาเป็นอย่างไร. หน้านั้นจะแสดงอะไรที่ไม่ใช่ความสะอาด สว่าง สงบก็มี; ถ้ายังพระพุทธรูปบางองค์ปากแหวงด้วยแล้วละก็ ยิ่งยากใหญ่, ยิ่งต้องปลงอนิจจังกันมากทีเดียว.

ขณะที่ไม่ยึดมั่นถือมั่น พระพุทธเจ้าจริงมาอยู่ในใจเรา

ที่นี้มาพูดกันถึงเรื่องว่า แม้บางวันบางขณะ บางเวลา เรามีจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่น; เรามีจิตใจว่าง ไม่ยึดมั่นถือมั่นนั้น นั่นแหละพระพุทธเจ้าจริง; เหมือนพระพุทธเจ้าจริงท่านมาอยู่กับเรา :คือในขณะใดขณะหนึ่งที่จิตมันสบายดีแล้วไม่โกรธ ไม่รัก ไม่เกลียด ไม่กลัว ไม่เศร้า ไม่อะไรทั้งนั้น,อยู่ในภาวะที่สะอาดสว่าง สงบ ดีแล้ว ก็จงรีบดูเถอะ พระพุทธเจ้าชนิดนั้น อยู่ดูที่จิตนั้น. นี้จะเห็นพระพุทธเจ้าจริงกว่า เพิ่มขึ้น ๆ เพิ่มขึ้น ๆ จนค่อยสมบูรณ์ นี่คือเห็นธรรม; **เห็นธรรม คือความสะอาดสว่าง สงบ** ซึ่งเป็นธรรมประเภทที่ ๔ ผลการปฏิบัติหน้าที่, เป็นความสะอาด สว่าง สงบขึ้นมา.

ดูที่ธรรม ธรรมนี้คือธรรมะข้อนี้ ข้อที่เป็นความสะอาด สว่าง สงบ ก็เหมือนกันรวมทั้งหมด ; เพราะว่าเกิดมาจากทั้งหมด ก็คือเห็นพุทธะ, **เห็นพุทธะ คือเห็นธรรมะ, เห็นธรรมะคือเห็นพุทธะ,** แล้วก็เข้าใจธรรมนี้ขึ้นทันที; เข้าใจประโยคที่ว่า โย ธมฺมํ ปสฺสตี โสมี ปสฺสตี, โย มํ ปสฺสตี โส ธมฺมํ ปสฺสตี -ผู้ใดเห็นธรรมะ ผู้นั้นเห็นเรา; ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรมะ. ผู้ใดไม่เห็นเรา; แม้แต่จับมุ่มจีวรถือไว้ ก็ไม่เชื่อว่าเห็นเรา ขณะที่จับจีวรดึงไว้ ก็ไม่เชื่อว่าเห็นเรา; เหมือนคนจำนวนมากที่ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า เดินสวนทางกันก็ไม่รู้จักพระพุทธเจ้า คุยกัน ถามกัน ชักใช้ไล่เสียงกันแล้วก็ยังไม่ยอมเชื่อ ว่าเป็นพระพุทธเจ้า ก็แยกกันไป นี่ก็มีมากในครั้งพุทธกาล.

คนแรกที่สุดที่ไม่ยอมเชื่อพระพุทธเจ้า คืออุปกะอาชีวก พระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว เดินทางจะไปโปรดเบญจวัคคีย์ ที่เมืองพาราณสี แคว้นกาฬสินธุ์สวนทางกับอุปกะอาชีวก คุยกันตั้งพัก. อุปกะอาชีวกนั้นเขาก็เป็นศาสดา เป็นผู้สอนศาสนา; เขาถามว่าเป็นอย่างไร? บวชกับใคร? **พระพุทธเจ้าตอบว่าเราเป็น**

เราเอง **นี่คือเป็น สยมกุ;** เขาก็ไม่เชื่อ, แล้วไม่ได้พูดกันมากเพียงแค่ผงกหัว, ผงกหัวว่า หุเวຍယူဒៃ. คำนี้ถ้าแปลให้ถูก ก็แปลว่า เออ, อาจจะเป็นได้, อาจจะเป็นได้กระมัง. หุเวຍယူဒៃดูก่อนอาวูဒៃ, เรื่องที่ว่ามันจะเป็นได้, อาจจะเป็นได้; แต่ก็ไม่เชื่อ.

อุปกะอาชีวกก็ไม่เชื่อว่านี่เป็นพระพุทธเจ้า, แล้วก็เดินไปคนละทาง แยกทางกันไปอย่างนี้. เรียกว่าคนนี้มีโชคดีที่สุดกว่าคนอื่น พบพระพุทธเจ้าเป็นคนแรก แล้วยังไม่ได้อะไร ไม่เข้าใจว่าทำไม จะเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร; แล้วมัวถามในเรื่องว่า เรียนกับใคร บวชกับใคร? ไม่ถามว่าสอนอย่างไร? หรือรู้อะไร? หรือปฏิบัติอย่างไร? ไม่ถามอย่างนี้. ที่พระพุทธเจ้าบอกว่า เป็นตัวเอง เป็นสยมกุ คือรู้เอง ก็เลยไม่เชื่อ, แล้วพระพุทธเจ้าก็คงจะคิดว่า ฮือ..! คงจะพูดกันไม่รู้เรื่อง แล้วเลยไม่พูด แยกทางกันไปเลย.

คนโชคดีที่สุด พบพระพุทธเจ้าก่อนใครทั้งหมด แต่ก็ไม่ได้รับประโยชน์อะไรเลย จึงเหมือนกับไม่มีโชคดี เพราะไม่เห็นธรรม; เพราะไม่เห็นธรรม, **ไม่เห็นธรรมอย่างเดียว จึงไม่เห็นตถาคต, ไม่เห็นตถาคตก็ไม่เห็นธรรม, ไม่เห็นธรรมก็ไม่เห็นตถาคต.**

ขอให้พยายามเห็นธรรม เพื่ออยู่กับพระพุทธเจ้า

ขอให้อุตสาห์สนใจคำว่า “ธรรม” นี้ให้มาก ๆ, ไม่มีเรื่องอะไรแล้ว; ให้เห็นธรรมเถอะต้องปฏิบัติเป็นเรื่องในใจ จะติดอยู่แค่พระพุทธรูป หรือแค่ **ข้อวัตรปฏิบัติ สิลวัตรต่าง ๆ แค่นี้ไม่พอ; ต้องเลื่อนขึ้นไป, เลื่อนขึ้นไป.** ที่เราเรียกว่า สิลัพพตปรามาสันนั้น ไปติดอยู่แค่สิลวัตร เช่นสวดร้องพรำบ่น, หรืออะไร พิธีรดองหรืออย่างไรที่เป็นของขลังไปหมด; ไม่ไปถึงความรู้ ไม่ไปถึงความจริง;

สีลวัตรนั้นกลับเป็นเครื่องหน่วงเหนี่ยวไว้. ฉะนั้น จึงพูดแล้วพูดอีกว่า เวลาไหว้พระ
สวดมนต์นี้ ให้สวดด้วยใจ ให้คิดด้วยใจ ให้พิจารณาด้วยใจ.

อย่าไปไหว้พระสวดมนต์เหมือนนกแก้วนกขุนทอง เป็นจวนเสียง
เดินได้ อย่างนี้ เป็นถึงขนาดนี้, เป็นหีบเสียงที่เดินได้ นี่ก็คือสวดแต่ปาก แต่ใจ
ไม่สวด ใจไม่รู้ ใจไม่พิจารณา; ถ้าขึ้นทำอยู่อย่างนี้เป็นสีลพัทธปราชญ์, คือ
สีลวัตรที่ตนประพฤติดูอยู่, มันผูกมัดให้จมอยู่ให้ติดอยู่. เราจะ “แก้ลำ” ได้ก็โดย
ที่ว่า เราประพฤตีสีล ประพฤติวัตร ปฏิบัติต่าง ๆ นี้ด้วยความรู้สึก ด้วยความ
เข้าใจ ด้วยความเห็นแจ้ง ด้วยความรู้สึกอยู่เรื่อยไป, แล้วก็จะเลื่อนขึ้นไป เลื่อน
ขึ้นไป จนเห็นแจ้ง ได้เห็นได้รู้จักพระพุทธเจ้า หรือเห็นธรรมะได้ทุกที่ เพิ่มขึ้น ๆ
ทุกทีที่มีการทำวัตรสวดมนต์ ด้วยบทที่ดี ๆ.

บทสวดมนต์ที่เกี่ยวกับเรื่องนิพพานที่ดี ๆ นี้ช่วยได้มาก อย่างเช่นบทว่า :
อปฺปกาเต มนุสฺเสสุ เย ชนา ปารคามิโน, อถายํ อิตรา ปชา ตีรเมวานุชาวติ,
-ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย, ผู้ที่ถึงฝั่งแห่งพระนิพพานมีน้อยนัก; หมู่มนุษย์นอกนั้น
ย่อมวิ่งเลาะอยู่ตามฝั่งในนี้เอง. บทสวดมนต์บทนี้ดีมาก, เตือนให้ไม่ประมาท
เตือนให้เกิดความสำรวม ให้ละอาย ให้อะไร ทุกทีที่สวด. แต่เดี๋ยวนี้สวดกัน
อย่างหีบเสียงเดินได้, เครื่องบันทึกเสียงเดินได้แบบนี้ จึงได้ผลน้อย; ไปติดอยู่ที่นี้
ไม่ก้าวหน้าเหมือนกับภาพล้อภาพใหญ่ในฝาผนังนี้ : ตึกแกงขึ้นไปกับเมฆในที่ว่างได้;
ส่วนทนายทนายิกามัวแต่หมอบอยู่ที่พื้นโบสถ์ กราบแล้วกราบอีก หน้าผากเปื้อนฝุ่น
เหมือนทาแป้งอยู่นั่นเอง; สู้ตึกแกงไม่ได้, ขึ้นไปถึงยอดโบสถ์แล้วลอบไปเหนือทุกสิ่ง.
ภาพเหล่านี้เป็นภาพล้อ ก็มีประโยชน์ในทางล้อให้นึกได้ ให้ชวนชวาย ในประโยชน์
ให้เลื่อนขั้น.

ขณะที่ทำงาน ต้องฝึกเห็นธรรมด้วย ต่อสู้กิเลสด้วย

เรื่องสำคัญที่จะพูดอีกเรื่องก็คือว่า ไม่ใช่เราจะเห็นธรรมหรือพิจารณาธรรมเฉพาะแต่เมื่อเวลาไปนั่งกรรมฐาน หรือไปไหว้พระสวดมนต์; เวลาอย่างนั้นไม่ค่อยมีเรื่อง. เวลาที่จะพิจารณาธรรมเห็นธรรมนี้ เป็นเวลาที่เรากำลังทำงาน; เพราะเวลาทำงานนี้เป็นช่องให้เกิดกิเลส ; เมื่อเป็นช่องให้เกิดกิเลส เราจะได้รู้จักกิเลส จะได้ต่อสู้กิเลส จะได้กำจัดความยึดมั่นถือมั่น. นี้ก็บอกอยู่บ่อย ๆ แล้วว่า ให้คำดูบนหัว มีเขาโง้งหรือเปล่า ยกหูหูหางหรือเปล่า เวลาเข้าใกล้เพื่อฝูงส่งเสียงฮือ ๆ แอ้ ๆ หรือเปล่า นั่นแหละเวลาที่มีประโยชน์มาก.

เวลาที่ทำงาน เวลาฉันอาหาร เวลาต่าง ๆ นี้ ได้เกิดความรู้สึกรัก เป็นรัก เป็นเกลียด เป็นโมโห เป็นยึดมั่นถือมั่นเกี่ยวกับกุกกับมึงหรือเปล่า อะไรทำนองนี้; พอมีความคิดนึกไปในทางฮือ ๆ แอ้ ๆ เรื่องกูเรื่องสูอะไร, รีบสนใจเรื่องนั้นให้มาก ต้องฆ่ากันที่นั่น; มันต้องมีตัวสิ่งที่เราจะฆ่า จึงจะฆ่าได้. ถ้าไปกางกวดอยู่บนภูเขา สบาย นอนหลับไปเลย; อย่างนี้ก็ไม่ทำอะไร, ไม่มีเรื่องที่จะต้องฆ่า ต้องฟัน ต้องรบ; แล้วก็ไปทำเพื่อ ๆ ไปตามระเบียบที่วางไว้ พอให้แล้ว ๆ ไป; แล้วก็ตั้งให้เป็นโสดา สกิทาคา นี่น่าหัว; พอมากระทบอะไรเข้าจริงก็หัวนั้ว, มีหูยาว หางยาว เขายาว อะไรนี่มากนัก.

พิจารณาดูกันเถอะว่า มันมีฮือมีแอ้กันหรือเปล่า? เมื่อฉันอาหาร เมื่อทำงานนี้ เมื่อประชุม ส่งเสียงบั้งเบ็ง ลังเล้ง ด้วยโทสะจริตหรือเปล่า? มีสายตา ค้อนควักผู้อื่นหรือเปล่า? มีการประชดประชันคนอื่นหรือเปล่า? มีการอยากจะให้คนอื่นคิดว่า ต้องยกเราเป็นหัวหน้า ต้องเชื่อฟังเรา อย่างนี้หรือเปล่า? นี่คือกิเลสที่เลวที่สุดของพวกยึดมั่นถือมั่น : คือว่า เป็นผู้อยากจะให้คนอื่นยอมแพ้ ว่าทุกคนตั้งเชื่อฟังเรา, นี่เป็นอันดับต่ำสุดของพวกยึดมั่นถือมั่น. คนชนิดนั้นตกนรก

ทั้งเป็นอยู่ทุกชั่วโมงทุกนาที; แม้จะอยู่ในวัดนี้ แท้ที่จริงไม่มีเวลาที่หัวใจโปร่ง เป็นความสะอาด สว่างสงบ และรู้จักพระพุทธเจ้า; แต่ก็ยังยกหูหูหาง **จะให้ผู้อื่นคิดว่าตัวเป็นผู้ที่มีธรรมะอยู่นั้นแหละ ให้ตัวเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าผู้อื่นอยู่**, เป็นอย่างนั้นเรื่อยไป, เป็นธรรมชาติอย่างนี้เอง, ธรรมชาติของกิเลส. **นี่คือคนที่ตกนรกทั้งเป็นอยู่ทุก ๆ นาที ทั้งวันทั้งคืน**; ไม่มีระยะสักระยะหนึ่ง ที่ว่างเว้น ที่หัวใจจะสะอาด สว่าง สงบ แล้วเห็นพระพุทธเจ้าได้.

คนบางคนพอมานั่งกลุ่มสังคัมกัน ก็กรุ่นอยู่แต่ที่จะให้คนอื่นยกย่องตัวว่าเป็นผู้ถูก ผู้เก่งผู้เลิศ, ทุกคนต้องฟังคำสั่งทุกอย่างนี้ นี่เป็นหลักธรรมดาทั่วไปไม่ว่าใคร **มีกิเลสพื้นฐานอย่างนี้ทั้งนั้น. แต่หาใครมีบุญก็เบาบางลงไป** มีเวลาที่สงบบ้าง พอที่จะนึกเห็น หรือมีการพักผ่อน มองดูว่า อ้าว, เป็นอย่างนี้, นั่นเป็นอย่างนั้น อากาต่าง ๆ ในจิตแตกต่างกันอย่างนี้; ก็จะได้ชวนชวายปฏิบัติธรรม.

ที่นี้ **ถ้าใครเป็นบ้าถึงขนาดที่กล่าวมานั้น** อย่างไม่โกรธเขาเลย ช่วยกันสงสารให้มาก. อย่งไปออกรับ อย่งไปต่อล้อต่อเถียง อย่งไปเป็นคู่ปรปักษ์หรือศัตรู; **จงสงสารเขาให้มาก; ถ้าเขาล้างจัดขึ้นมานัก ก็แอบไปหัวเราะกันเสียก็แล้วกัน.** ให้เป็นตลกไปเสีย ไปช่วยหัวเราะกันอยู่ลับ ๆ ให้เขาบ้าคนเดียวอย่างนั้น แล้วก็คงจะดีขึ้นบ้าง.

ผมจึงยืนยันว่า **การทำวิปัสสนาในกรงานนี้วิเศษที่สุด** เหมือนที่เราทำอยู่ทุกวันนี้. พวกคุณอาจจะคิดว่าผมจะหลอกใช้งานคุณก็ตามใจ ก็ได้เหมือนกัน; แต่ในใจแท้จริง ผมรู้สึกว่าเป็น **วิธิตัดที่สุด ที่จะรู้จักกิเลส รู้จักความยึดมั่นถือมั่น และรู้จักวัดหู วัดหางวัดเขา วัดอะไรของตัวเองว่าสั้นยาวเท่าใด.** ฉะนั้น ขอให้เขาไปพิจารณาดู เพื่อจะชูดเกล้าให้กิเลสเบาบางลง, ให้ว่างลง, ให้สงบลง **จะให้เห็นพุทธะ เห็นธรรมะกันเสียบ้าง; ให้เห็นว่าความไม่มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ยกหูหูหางนี้เป็นอย่างไร ? วิเศษแค่ไหน ?**

ความสะอาด สว่าง สงบ อยู่ที่ตรงไหน? จะหาพบที่นี้ ที่ขณะทำงานนั้น; ไม่ได้หาพบเพราะการไปนั่งคิด ๆ นึก ๆ สันนิษฐานให้เหตุผลทั้งนั้น. ผมเคยมาแล้ว ผมจึงชี้แจงที่จะไปกางมุ้ง กางกลด นั่งในที่สงบ แล้วคิด ๆ นึก ๆ โดยการใช้เหตุผลอย่างนี้. ผมเคยทำมาแล้ว มันช่วยไม่ได้;ใครไม่เคยก็ไปลองดู. **แต่ถ้าว่ากลางวันมาต่อสู้อารมณ์นี้ แล้วกลางคืนเก็บไปคิดไปนึกนั้นดี ดีที่สุด.**กลางวันต่อสู้อารมณ์ เป็นยักษ์ เป็นมาร เป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นอริยะ เป็นอะไรหลาย ๆ อย่างในวันหนึ่ง ๆ นี้, พอค่ำลงเอาไปคิดนึก จะได้ส่งสารตัวเองให้มาก ละอายให้มาก กลัวให้มาก แล้วจะค่อย ๆ ดีขึ้น ๆ ดีขึ้น ๆ.

เดี๋ยวนี้ทำวิปัสสนา แล้วเที่ยวเป็นอาจารย์วิปัสสนา แล้วทำนาบนหลังลูกศิษย์ ให้ลูกศิษย์ช่วยติดตามเป็นฝูง; ช่วยกันเสียดสละบำรุงบำเรออาจารย์ให้มีความสุข; อย่างนี้มันเรื่องหลอกเขากิน,ทำนาบนหลังลูกศิษย์ ด้วยการยกเอาวิปัสสนาเป็นเครื่องมือ มันก็ไปไม่รอด; ไม่เท่าไรก็ล้มละลายกันทั้งอาจารย์ทั้งศิษย์; เพราะไม่ไปตามเรื่องตามคลองของพระพุทธเจ้า.

ขอให้ฝึกอย่างที่มีสิ่งใด เป็นเหตุให้ทดสอบอารมณ์ ทดสอบจิตใจของเรา สอบไล่ตัวเรานี้แล้ว จงเข้าไปเกี่ยวข้องกับให้มาก ๆ; แล้วพอค่ำลงก็ไปคิดไปนึกดู. ถ้าจิตยังยุ่งอยู่ จงส่งสารตัวเองให้มาก จะได้ถอยหลัง, จะได้ฉลาด, จะได้เปลี่ยนนิสัย; แล้วโอกาสที่จะเห็นธรรมก็มี **เห็นธรรมะคือเห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระพุทธเจ้า คือเห็นธรรมะ จะดีขึ้น ๆ ๆ.** รู้จักธรรมะฝ่ายชั่ว ฝ่ายทุกข์ ฝ่ายอกุศลก็รู้จักดี; รู้จักธรรมะฝ่ายบุญ ฝ่ายกุศล ฝ่ายไม่มีทุกข์ก็รู้จักดี; รู้จักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาดี รู้จักกฎแห่งเหตุและผลดี อย่างนี้ก็ดีทุกอย่างไปเลย.

ถ้าพูดกันรู้เรื่องอย่างนี้ก็ดี; ผมก็ไม่ค่อยเบื่อ ไม่ค่อยเหนื่อยที่จะพูด. แม้จะเหนื่อย ก็ไม่รู้สึกเหนื่อยที่จะพูด; แต่ถ้าพูดอย่างไม่เป็นเรื่อง พูดอย่างพิธีรีตอง

พูดอย่างมีงานพิธีนี้ชักเหน้อย ชักเปื้อ. เรื่องที่เป็นพิธีรีตอง มักเปื้อเข้าทุกที. ถ้าพูดกันจริง ๆ พูดกันให้รู้เรื่องจริง ๆ แม้ไม่ก็คนนี้ก็มักชอบอยู่ หรือว่าพูดได้.

อย่างนี้ ที่เราเรียกว่า **ซ้อมความเข้าใจทำปาฏิโมกข์ทางพระธรรม**, ชักซ้อมทางธรรมะอย่างนี้ยังนึกพอใจอยู่. ถ้าทุกคนฟังให้ดี ฟังอย่างฟังให้ดี ให้เข้าใจบ้าง แล้วเอาไปคิดไปนึก ไปพิจารณาตามที่พูดซ้ำ ๆ อยู่เนี่ย พูดซ้ำ ๆ เรื่อย. คำว่าธรรมะเพียงคำเดียวนี้พูดเรื่อยไป : **ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระพุทธเจ้า ผู้ใดเห็นพระพุทธเจ้า ผู้นั้นเห็นธรรม.** เห็นธรรมต้องเห็นใน ๔ ความหมาย คือตัวธรรมชาติ, ตัวกฎของธรรมชาติ, ตัวหน้าที่ตามกฎของธรรมชาติ, ตัวผลที่เกิดขึ้นจากหน้าที่นั้น.

เมื่อเห็น ๔ อย่างนี้ คือเห็นจากการปฏิบัติ ที่ได้ปฏิบัติ ได้รู้สึกอยู่ในใจ; ไม่ใช่อ่านจากหนังสือ, ไม่ใช่ฟังผมพูด. เห็นธรรมะนี้จริง ๆ ด้วยใจของตนจริง ก็คือเห็นพุทธะ ไม่มากก็น้อย เห็นองค์น้อย ๆ ไปก่อนก็ยังดีกว่าไม่เห็น, เห็นเพียงชั่วขณะ ๆ ก็ยังดีกว่าไม่เห็นเสียเลย.

ขอให้พยายามเลือนขั้นให้มันมากขึ้น ๆ อย่าเบื่อก่อนที่จะต้องทำซ้ำ ๆ ซาก ๆ เพราะไม่มีเรื่องอื่นอีกแล้ว มีแต่เรื่องนี้; ฉะนั้นจึงต้องทำซ้ำ ๆ ซาก ๆ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ อย่างที่คนธรรมดาเขาเบื่อก่อน แต่เราไม่เบื่อ ถ้าได้รับผลอยู่บ้าง ก็ไม่เบื่อก่อนนั้น.

คำแล้ว หมดเวลาเพียงนี้.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๕. แต่งงาน กับสุญญาตา

วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๑ ตรงกับวันพุธ แรม ๘ ค่ำ เดือน ๓ ปีวอก

การพูดที่นี่ ที่เรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์ นี้ เป็น การพูดเรื่องชักชวนความเข้าใจกัน ในหมู่คณะ. ผมเชื่อว่าครั้งพุทธกาลก็คงทำกันเหมือนกัน; ย่อม จะมีใครพูดบ้างก็ได้ ไม่ใช่ว่าจะต้องเป็นอาจารย์พูด หรือพระพุทธานุญาตเสียเรื่อยไป. คุณไปอ่านเรื่อง วิมุตตายนสูตรเสียใหม่ อ่านให้ดีๆ ขณะนี้เขากำลัง พิมพ์ออกมาเป็นอันดับที่ ๘, เรื่องวิมุตตายนสูตรนี้ เทศน์บนภูเขา, “มองด้านใน” อันดับ ๗ ตีพิมพ์เป็น เรื่องทำบุญสามแบบ.

เป็นผู้พูด หรือเป็นผู้ฟัง ให้ถือว่าเป็นโอกาสแก่การรู้ธรรม

การรู้ธรรมนั้น ฟังเขาพูดก็ได้, พูดให้เขาฟังก็ได้. เมื่อท่องอยู่ก็ได้, เมื่อสอนอยู่ก็ได้, เมื่อคิดอยู่ก็ได้, เมื่อทำสมาธิอยู่ก็ได้, ให้ถือว่าเป็นโอกาส

แห่งการรู้ธรรมเหมือนกัน. การตั้งวงแบบวงสนทนาสักัจฉา ก็ต้องทำอย่างมีระเบียบที่ปล่อยให้ใครพูดบ้าง ๆ มักจะเสียระเบียบ. เพราะว่าที่จริงก็มีคนอยากพูดมาก; ที่อยากพูดนั้น อยากพูดแยะ. พอปล่อยให้เสียระเบียบ ก็พูดกันไม่ได้ศัพท์. โดยเฉพาะพวกชาวบ้านหรือพวกที่มา ๆ กันนี้. ชาวบ้านที่มา ๆ สอนโมกข์ พวกมาเที่ยวนี้ไม่ค่อยจะฟังเรา หรือฟังใครพูด; อย่างดีคอยจ้องแต่จะพูดเสียเอง. คราวนี้ก็มีฝรั่งคนหนึ่ง เป็นเพื่อนอะไรกันกับพระฝรั่งที่นี่; มาไม่เจอะเพื่อน เลยมาหาผม มาคุยก็นับว่าดีมากในรายนี้ เป็นรายหนึ่งที่เข้าใจอะไรไปบ้าง. คนไทยหลายคนติดตามมาด้วย ดูจะไม่ได้อะไร; เพราะเขาไม่ตั้งใจที่จะฟัง ไม่ประสงค์จะรู้อะไรจริง ๆ จัง ๆ ก็เลยไม่ได้อะไร; แล้วเขาพูดมาก. **เรื่องพูดมากนั้น จิตใจฟุ้งซ่าน ใช้ไม่ได้ ไม่เกิดประโยชน์**

วันนี้จะพูดเรื่องอะไรกันดี ผู้ที่เคยเสนอก็ลองพูดมาบ้าง. (ภิกษุรูปหนึ่ง เสนอความคิดเห็นบางประการ).

ที่ผมต้องถามปัญหานั้น ต้องมีปัญหาก็อยากรู้แน่นอน, และทุกคนก็ควรจะเข้าใจในปัญหาที่แน่นอน จึงจะฟังคำตอบได้ดี; เหมือนกับปัญหาสอบไล่ ถ้าฟังคำถามไม่ชัดเจน ไม่ทั่วถึง ไม่เข้าใจ ก็ตอบให้ดีไม่ได้. ที่ถามถึง “สถานการณปัจจุบันนี้”, “สถานการณ” ในขณะนี้มันกว้าง เป็นคำที่กว้าง. **สถานการณเดี๋ยวนี้กล่าวได้ว่ากำลังไม่สนใจธรรมะ; ไม่สนใจศาสนา.** นี่เป็นปัญหาที่กว้าง จึงทำให้โลกวุ่นวาย เป็นทุกข์เดือดร้อนกันไปหมดทั้งโลกนี้; แล้วมันเป็นเรื่องอยู่ในภายใน; มันพูดกันไม่รู้เรื่อง. แม้แต่จะพูดกับคนที่มาที่นี่เป็นประจำวันนี้ ก็ยังพูดกันไม่ค่อยรู้เรื่อง; นี่เป็นปัญหาทั่วไป ไม่มีที่สิ้นสุด; เวลานี้ก็มีอยู่เรื่อย ๆ ไป.

ปัญหาทุกอย่าง แก้ได้ด้วยธรรมะ

ถ้าคุณเรียกว่า ปัญหาเฉพาะหน้าและรีบด่วน ก็ต้องหมายถึงเหตุการณ์ที่จะลำบาก จะยุ่งยากจะเป็นทุกข์; ประชาชนทั่วไป ทั่วโลก รวมทั้งเราด้วย

จะต้องพลอยยุ่งมาก; เนื่องด้วยคนทั้งโลกกำลังลำบากยุ่งยาก อย่างน้อยเราหาข้าว กินยาก; นี้ไปคิดดูให้ดี อย่างน้อยพระก็หาข้าวกินยาก. วัฏวาราม หรือสถาบัน อย่างนี้ อยู่ได้ด้วยความช่วยเหลือของผู้อื่น จะไปรบราฆ่าฟันกันเสียหมด หรือไปตาย เสียหมด ทั่วโลกก็พลอยกระทบกระเทือน; นี้เรียกว่าปัญหาใหญ่ ปัญหาหนัก ปัญหาซับซ้อน. เรื่องทำนองนี้ก็เคยพูดกันมากมาแล้ว ก็เป็นเพียงแต่พูด. **ปัญหา** ทุกๆ **ปัญหาแก้ไขได้ด้วยคำ ๆ เดียวคือ “ธรรมะ”** คำเดียวเท่านั้น มีธรรมะอย่างเดียว แก้ได้หมด; แต่แล้วคนทั่วไปก็ยังฟังไม่ถูกว่าจะแก้อย่างไร, หรือจะปฏิบัติข้อไหน, ให้รัดกุมเข้ามาอีก.

สมัยหนึ่งหรือสมัยตอนแรก ๆ เราใช้คำว่า “แต่งงานกับสุญญตา” ; บางคน มาไม่ทันละกระมัง; คงไม่เคยได้ยินคำเหล่านี้ ไซ้ไหม? บางคนคงไม่เคยฟัง. เรื่องสมรสกับสุญญตานี้ พูดจนซีเกียจพูดแล้ว, แล้วก็มีรุ่นหลังที่ไม่เคยฟัง ไม่เคย ได้ยิน.

ถ้าใครแต่งงานกับสุญญตาได้ก็หมดปัญหา, ปัญหาที่คุณถามนี้เล็ก กันได้. แต่แล้วมันคงมีปัญหาคือว่า : แต่งงานกับสุญญตาคือทำอย่างไร? เป็น ลูกเขยเป็นลูกสะใภ้ของใคร? ถ้าแต่งงานกับสุญญตาแล้วจะมีโอกาสเป็นลูกเขยของ ใครได้เล่า; เพราะไม่ได้แต่งงานอย่างธรรมดา อย่างนี้ผิดหมดเลย. เขาพูดกันเป็น อุปมาอิฐฐาน ต้องเป็นบุคคลอิฐฐานไปหมด; เมื่อพูดอย่างธัมมาอิฐฐานเลื่อนลงไป ละลายหายไป มันก็หายไป. เดียวนี้พูดภาษาคน พูดอย่างบุคคลอิฐฐาน เรื่องนี้มีอยู่ในเทปม้วนหนึ่ง เดียวนี้อยู่ที่ไหนแล้วก็ไม่รู้. **แต่งงานกับสุญญตา คือ ต้องไม่เป็นหมาหางด้วน; ต้องไม่เป็นหมาที่หางไหม้ไฟไปเสียก่อน; จึงจะ แต่งงานกับสุญญตาได้.**

ผู้ชายก็แต่งงานกับสุญญาตา ผู้หญิงก็แต่งงานกับสุญญาตา แล้วสุญญาตาเป็นอะไร? เป็นผู้ชายหรือเป็นผู้หญิง? รู้ไหมว่าเป็นผู้ชายหรือผู้หญิง? ถ้าตอบไม่ได้ นี่ก็แสดงว่าไม่เข้าใจ, ไม่เข้าใจทะเลาะอย่างประโประงไป. ถ้าอย่างนั้นก็พลอยไม่เข้าใจเรื่องแต่งงานกับสุญญาตา; ถ้าไม่รู้ว่าเป็นลูกเขย หรือเป็นลูกสะใภ้ของใครแล้ว ก็ย่อมไม่รู้ว่าจะแต่งงานกับสุญญาตา คือทำอย่างไร.

ภาษาธรรมที่ลึกมาก ต้องรู้จักสภาวะเดิมก่อน

การพูดธรรมอย่างธัมมาธิฐานนั้น พ้นจากความเป็นหญิงหรือเป็นชาย, ต้องเปลื้องส่วนนี้ออกไปได้ คือไม่มีความเป็นหญิงเป็นชาย จึงจะแต่งงานหรือสมรส หรือเข้าไปร่วมอยู่ เป็นอันเดียวกันกับสิ่งที่เรียกว่าสุญญาตา ได้. ฉะนั้น **สุญญาตาต้องไม่ใช่หญิง ไม่ใช่ชาย**, พ้นจากภาวะที่เป็นหญิงหรือเป็นชาย; ฉะนั้น จึงไม่เป็นลูกเขยหรือไม่เป็นลูกสะใภ้. แต่เราพูดอย่างภาษาคนมีวัตถุ มีสมมติ ก็เป็นลูกเขยของพระเจ้า, เป็นลูกเขยของพระพุทธเจ้า อย่างนี้ก็ได้.

พวกคริสเตียนเขาเรียกคนว่า เป็นลูกพระเจ้า : เป็นลูกชายของพระเจ้า เป็นลูกสาวของมนุษย์. คำพูดในเรื่องมีแปลกว่า ถ้าผู้ชายก็เป็นลูกพระเจ้า, ถ้าผู้หญิงก็เป็นลูกมนุษย์; นี้ค่อนข้างจะลำเอียงหรือฟังยาก. ฉะนั้น เขาจึงไม่สามารถอธิบายให้พระเจ้ายกกับมนุษย์เป็นอันเดียวกันได้อย่างง่าย ๆ นึก.

ภาษาธรรมต้องไปไกลกว่าเรื่องชายเรื่องหญิง จนกระทั่งกลับสู่สภาวะเดิม; สภาวะเดิมที่สุดก่อนมีอะไร, หรือว่าที่แรกที่สุดมีอะไร? **เดิมมีคำว่า “ธรรม” คำเดียว**; นี่จริง มีคำว่าธรรม. พวกเข็นก็พูดอย่างเดียวกัน, พูดอย่างภาษาคนมีธรรม ที่จริงก็พูดได้ว่า ไม่มีอะไร, **ไม่มีอะไร นั่นแหละคือมีธรรม.**

พวกเข็นอย่างจีน อย่างญี่ปุ่น เขาชอบพูดคำว่า “ไม่มีอะไร”. ที่แรกทีเดียว คือที่แรกที่สุดนี้ ไม่มีอะไร; เหมือนตัวหนังสือจีน ที่เขียนอยู่ตัวหนึ่งนั้นว่า “ที่แรกที่สุดไม่มีอะไร”. ตัวหนังสือจีนรูปครกกระเดื่อง หมายถึงไม่มีอะไร. ตัวหนังสือแบบเดียวกันนั้นมีใจความ “**ว่าที่แรกที่สุดไม่มีอะไร**”; ถ้าไม่มีอะไรก็เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาไม่ได้. ที่แรกที่สุดนั้นไม่มีอะไรเลยจริง ๆ, แล้วมันจะเกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา; ที่นี้เมื่อมันเกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาได้จนกระทั่งเกิดเป็นโลก เป็นสัตว์ เป็นมนุษย์ เป็นอะไรขึ้นมาได้จากความไม่มีอะไร; มันก็ต้องผิดหลักหมด เป็นการพูดผิดละซี.

เรื่องนี้ต้องมีอะไรอย่างหนึ่งที่ไม่รู้จัก ซึ่งพวกคริสเตียนเขาเรียกว่า “ต้นตอ”; หรือที่มาของทุกสิ่ง คือพระเจ้า. เขาก็มีพระเจ้า; จึงจะมีอะไรออกมาจากพระเจ้า. พวกที่พูดว่าไม่มีอะไรนี่ลึก; ถ้าไม่เช่นนั้นก็ต้องผิดหมดเลย, ต้องเป็นเรื่องผิดหมดเลย. **ถ้าพูดให้ถูกแล้วลึกมาก, เป็นภาษาธรรมที่ลึกมากคือไม่มีอะไร**; แล้วเพิ่งเกิดความคิด ว่ามีตัวเรา มีของเราที่หลัง; แล้วก็กลับไปอีกไปสู่ความไม่มีอะไรอีก. **หมายความว่าแรกที่สุด หมายถึงขณะนี้ คือจิตที่แรกที่สุด ไม่มีตัวเรา ไม่มีของเราแล้วก็ปลอมมีตัวเรา-ของเรามาพักหนึ่ง เดียวก็กลับไปอีก; เดียวเกิดมีอีก เดียวกลับไปอีก. ที่แรกที่สุดก็ไม่มีตัวเรา ไม่มีอะไร; นี่เป็นเรื่องภาษาธรรมะมากเกินไป.**

ภาษาชาวบ้านต้องพูด ว่า “มีอะไร”; แต่ภาษาชาวบ้านที่พูดว่าไม่มีอะไรก็หมายความว่าไม่มีอะไรเสียจริง ๆ. ที่นี้ก็เกิด “อะไร” ขึ้นมาไม่ได้; เช่นตัวกู-ของกูจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ถ้าไม่มี “อะไร” เสียเลย. เพราะฉะนั้น มันต้องมี “อะไร” ที่เป็นเหตุ เป็นส่วนประกอบให้เกิดตัวกู-ของกูขึ้นมาได้; อย่างนี้หมายถึงภาษาธรรม. **โลกคือภายในจิต** หรือว่าทั้งหมดมีรวมอยู่ แต่ภายในจิตที่แรก**ไม่มีอะไร**ทำให้เกิดตัวกู-ของกูขึ้นมา.

ถ้าพูดหมดเลย ทั้งวัตถุทั้งจิต ทั้งวัตถุ ทั้งตัวโลกอะไรด้วย ก็พูดไม่ได้ว่ามีอะไร; แต่พูดได้ว่า ไม่มีอะไรปรากฏเลย แล้วมันเพิ่งปรากฏออกมา; ถ้าเช่นนั้นก็ต้องมีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่เห็นตัว; ซึ่งมองไม่เห็นตัว หรือไม่ปรากฏ นั่นเขาเรียกว่า “พระเจ้า”; เราเรียกว่า “ธรรม”. ธรรม คือ ธรรมชาติ, คือ กฎธรรมชาติ, คือหน้าที่ตามธรรมชาตินี้, ธรรมที่เป็นธรรมชาติ เป็นกฎธรรมชาตินี้ต้องมี; สิ่งที่เราเรียกว่า “ธรรม” ในกรณีนี้ ไม่มีที่สิ้นสุด คือถอยหลังไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด, แล้วมันจะคลอดอะไรออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุด.

การคลอดออกมามีได้ไม่มีที่สิ้นสุด, แล้วสิ่งที่คลอดออกมา มันก็ออกไปเรื่อยไม่มีที่สิ้นสุด; เป็นความหมายดังเช่นลักษณะของภาพที่ตีระฆัง “จากอนันตตะสู่อันตะ”*. ความหมายของภาพ ๗ นั้น ที่ยังแต่งข้อความอธิบายไม่ได้ เพราะเข้าใจยาก. ภาพนั้นจะเป็นพระเจ้ายกก็ได้; พระเจ้านี้ไม่มีที่สิ้นสุดในฝ่ายให้เกิด. เมื่อฝ่ายให้เกิดก็มีไม่มีที่สิ้นสุด ฝ่ายที่เกิดแล้วดับไป ก็ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน; ฉะนั้นจึงว่า “จากอนันตตะสู่อันตะ” เกิดมาจากภาวะ หรือลักษณะ ที่ไม่มีที่สิ้นสุดแล้วก็ไปสู่ภาวะที่ไม่มีที่สิ้นสุด; แล้วก็ต้องดับ มีการดับไม่มีที่สิ้นสุด.

เมื่อถามเป็นภาษาธรรมดา ว่าที่แรกนั้นมีอะไร? ที่แรกมีอะไร? หรือว่าไม่มีอะไร? ต้องตอบได้ ต้องตอบให้ถูก ตอบให้ได้; อย่างนี้ก็ภาษาคนอย่างหนึ่ง ภาษาธรรมอย่างหนึ่ง. ภาษาธรรมที่ว่า “ไม่มีอะไร” นั้น ที่แรกไม่มีอะไร, จึงมีอะไร, แล้วดับไปสู่ความไม่มีอะไร; อย่างนี้เข้าใจไม่ได้, คนเข้าใจไม่ได้. เมื่อพูดภาษาคน มันก็ไม่มีอะไร เช่นพระเจ้าอย่างนี้, หรือมีธรรมนี้แล้ว; พอคำนวณได้ด้วยสติปัญญาอย่างคนแล้ว; ถอยไปเรื่อย ถอยหลังออกไปเรื่อย ถอยหลังไปเรื่อย ๆ จะเห็นเลยว่าไม่มีอะไร; แต่ก็**มีสิ่งที่**เป็นที่มาของสิ่งทั้งปวง เป็นต้นตอของสิ่ง

* ดูภาพ จากอนันตตะสู่อันตะ ทำียบท

ทั้งปวง แล้วสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีสิ้นสุด; แล้วต้องกล่าวได้ว่า มีเบื้องต้นที่ไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าเป็นอวิชชาอวิชชานั้นก็ไม่สิ้นสุด; หรือถ้าแปลคำว่า อวิชชา ว่า สิ่งที่ยังรู้ไม่ได้ เข้าใจไม่ได้; สิ่งที่เป็นอวิชชานั้นแหละคือไม่มีที่สิ้นสุด คือคำว่า อนมตคฺโคยฺ นี้.

นี่ ทำให้นึกถึงครั้งเรียนบาลีในโรงเรียน ที่แปลคำว่า อนมตคฺโคยฺ ฟังแล้วไม่รู้เรื่อง ไม่เข้าใจ. แปลว่า “มีที่สิ้นสุด อันเบื้องต้น อันบุคคลผู้ไปตามอยู่รู้ไม่ได้, แปลตามสมาสอย่างนี้ไม่เข้าใจ: “มีที่สุดอันเบื้องต้น อันบุคคลผู้ไปตามอยู่ รู้ไม่ได้”. ถ้าอธิบายว่าจุดตั้งต้นนั้น แม้ว่าสัตว์นี้เดินตาม เวียนตาม ไปอยู่ ในวิภูฏสงสาร; อย่างนี้ก็ยังไม่รู้ว่าวิภูฏสงสารนั้นตั้งต้นด้วยอะไร? ตั้งต้นที่ไหน? เมื่อไร? อะไร? ผมเถียงครู ว่า ไม่ได้; ไม่เข้าใจ.

เมื่อผมเรียนครั้งนั้น เป็นอิสระ เถียงครูบาอาจารย์ ผมก็เคยทำ; เถียงว่า มีเบื้องต้นและที่สุด, คำนี้ต้องเป็นไปตามสมาส ว่า “ทั้งเบื้องต้นและทั้งที่สุด”. ถ้าแปลว่า “ที่บุคคลผู้ไปตามอยู่อย่างนี้รู้ไม่ได้”. ครูในโรงเรียนสอนก็แปลว่า “มีที่สุดในเบื้องต้น, ฝ่ายสุดในฝ่ายต้น”; ที่สุดฝ่ายข้างต้นคือรู้ไม่ได้ว่าคืออะไร. นี้ก็หมายความว่า ข้างหลังไม่ต้องพูดถึง ต่อไปข้างหน้าไม่ต้องพูดถึง.

เรื่องนี้เป็นเหตุให้เถียงสนุก; เขามักจะแก้ว่า ข้างหลังมีที่สุดคือนิพพาน; เพราะว่าเมื่อสัตว์เวียนว้ายไปในวิภูฏสงสารนานหนักเข้า วันหนึ่งต้องถึงนิพพาน. เอนิพพานเป็นที่สุด ฝ่ายข้างหลังไปเลย แต่ฝ่ายข้างต้นคืออวิชชานั้นถือว่าไม่มีที่สิ้นสุด. ถอยหลังเข้าไป ก็ได้ เป็นอวิชชาของอวิชชา-เป็นอวิชชาของอวิชชา-เป็นอวิชชาของอวิชชา เรื่อยไป; อย่างนี้ก็เหมือนผลผูกเหมือนกัน.

ที่นี่ เบื้องต้นที่สุด เบื้องต้นที่บุคคลที่ถอยไปตามอยู่นั้น, ฐู้ไม่ได้. ถ้าพูดว่า ข้างหลังมีสุดอยู่แค่นิพพาน ก็ต้องพูดได้ว่า ข้างหน้าไปสุดอยู่แค่อวิชชา; แล้วก็มีสุดอยู่ทางข้างหน้า คืออวิชชา, สุดอยู่ข้างหลังคือนิพพาน. พูดอย่างนี้ เขาถือว่าไม่ลึกซึ้ง ไม่ถูกต้อง. ทำให้ไม่รู้, หรือรู้ไม่ได้; ฐู้ไม่ได้ว่าอวิชชาตั้งต้นเมื่อไร; เช่นพวกคริสเตียนเขาไม่รู้่ว่าพระเจ้าตั้งต้นเมื่อไร. แต่พูดเสียว่า แรกเริ่มเดิมทีก็มีพระเจ้าขึ้นมา.

คำว่า “พระเจ้า” ของเขา มีความหมายหลายอย่าง : **พระเจ้าคือแสงสว่างก็ได้ พระเจ้าคือคำก็ได้** คือพระคำนี้. ถ้าพระเจ้าคือแสงสว่าง นั่นก็คือธรรม เพราะธรรมะคือแสงสว่าง คือกฎธรรมชาติ คืออำนาจตามธรรมชาติ นี้ก็เรียกว่าแสงสว่างได้. หรือเรียกว่า คำ หรือพระคำ หรือคำพูดนี้ก็ได้อีก; เพราะธรรมชาติมันพูด. กฎธรรมชาติมันบังคับลงไปเลย ไม่มีใครเถียงได้. นี่เป็นคำพูดของธรรมชาติ บังคับลงไปว่า เป็นของปรุงแต่งและเกิดได้. อวิชชาปรุงแต่งให้เกิดขึ้น จนเกิดโลกเกิดมนุษย์เกิดอะไรขึ้นมา. นี่คำประกาศิตของพระเจ้า หรือของธรรมที่แรก; ฉะนั้น โลกก็ต้องเกิดขึ้นโลกคราวนี้หรือโลกคราวไหน หรือโลกก็คราวมาแล้วก็ตามใจเถอะ ก็ต้องเกิดขึ้น. ใครถือว่าโลกเพิ่งเกิดคราวนี้; ก็คราวนี้เกิดขึ้น. ใครถือว่าโลกนี้เกิดขึ้นมาแล้วหลายร้อยครั้ง หลายหมื่นครั้ง หลายแสนครั้ง ก็เป็นอันตั้งต้นที่นั่นแหละทำให้เกิดขึ้น.

ที่นี่ คุณก็ไม่ว่าแล้วไซ้ใหม่ ว่าสุญญตาอยู่ที่ไหน: ก็เลยไม่รู้จะไปแต่งงานกันที่ไหน เลยเป็นเรื่องที่น่าหัวและล้มเหลว. พวกที่พูดว่า “ไม่มีอะไร” อย่างนี้น่าจะถูก น่าจะชอบใจ น่าชอบใจกว่าทางภาษาธรรมะ. ภาษาธรรมะชั้นธรรมะแท้ชั้นสูง ที่พูดแล้ว ดีแล้วนั้น; ที่สุดก็พูดว่า “ไม่มีอะไร” ดีกว่าที่จะพูด ว่ามีพระเจ้าหรือมีอะไร. แต่ถ้าพูดว่า “มีธรรมะ” ก็คล้ายกับไปมีอะไรเสีย, ไม่ว่าง;

ต้องอธิบายธรรมะเป็นความว่าง; นี่เห็นจริงได้ยาก, แล้วก็เป็นเรื่องยืดยาวลำบากมาก. ผู้พูดอย่างพวกเซ็นเขาไม่ได้ว่า : **ที่แรกไม่มีอะไรเลย เผลอนิดเดียว ใจนิดเดียว ความว่างเกิดขึ้นมา. ความว่างเป็นผู้ตั้งต้นให้มีอะไร อยู่ชั่วขณะที่ความว่างมันมี ;** พอเราทำลายความว่าง หรือจิตทำลายความว่างได้ ก็กลับฉลาด. นั่นก็คือหมดใจ เท่านั้น, เท่านั้นละ, **แล้วก็ไม่ต้องฉลาดอะไรขึ้นมาอีก ก็เท่าเดิมคือไม่มีอะไร.**

เขาได้เปรียบมาก ที่พูดว่า “ไม่มีอะไร” **เพียงจะมีละลอกฟองของ อวิชชาขึ้นมาหน่อยหนึ่งชั่วขณะหนึ่ง; เกิดความคิดใจ ๆ เวลา ๆ ขึ้นมา ว่ามี ตัวฉัน - มีของฉัน เป็นอุปทานขึ้นมาแล้วเดี๋ยวก็หมดไป :** เพราะว่าหมดความต้องการ เรื่องนี้ก็ดับไป แล้วก็ว่างเท่าเดิม ไม่มีอะไรเท่าเดิม. เพราะฉะนั้นคิดอย่างของเขาสั้นมาก; พูดอย่างนี้สั้นมาก, ปฏิบัติได้ง่ายมาก, สั้นมาก มีทางที่จะเต็ม จะว่าง; คือแต่งงานกับสุญญตาได้เรื่อยไป เป็นอยู่ได้เรื่อยไป. **พูดว่า “ว่าง” ง่ายกว่า :** คือจิตจะเข้าถึง หรือซึมซาบอยู่ในสุญญตา ได้ง่ายกว่าที่พูดกันว่า “ไม่มีอะไร”.

ถ้าพูดว่ามีพระเจ้า หรือมีธรรมะที่ปรุงแต่ง มีอำนาจปรุงแต่งอย่างใหญ่หลวง อย่างเด็ดขาดนี้ก็รู้ยาก; เหมือนที่พวกอภิธรรมพูดว่า มีกิเลสอยู่ตลอดเวลา, หรือมีกิเลสอยู่ตลอดเวลา; ไม่ใช่ว่ากิเลสเพียงเกิดนิด ๆ หน่อย ๆ เป็นครั้งเป็นคราว. นี่คนละวิธี, พูดกันคนละวิธี. **กิเลส อนุสัย สังโยชน์เกิดอยู่ในสันดาน มีอยู่ตลอดเวลา ไม่เกิด ไม่ดับ กลายเป็นสัสสตทวิภูฏิไปเลย, สัสสตทวิภูฏิของสิ่งที่ไม่เกิด ไม่ดับ ทั้งที่มันเป็นสังขตะ, กิเลสเป็นสังขตะ. และการพูดอย่างนั้น เท่ากับพูดว่าอวิชชา เป็นสัสสตตะ, อวิชชาเป็นของเที่ยงมีอยู่ประจำ ไม่เกิดไม่ดับเลย. อย่างนี้ผิดหลัก ที่ถือว่าอวิชชาก็เป็นสังขาร ที่เกิด-ดับ, เกิด-ดับ ซึ่งก็เป็นสังขารธรรม.**

แต่งงานกับสุญญตาก็คือไม่เป็นอะไร สักชั่วขณะหนึ่ง

คำว่า “แต่งงานกับสุญญตา” ก็ง่ายนิดเดียว; คือไม่เป็นอะไร ชั่วขณะที่เราไม่มีอุปาทานว่าตัวเรา-ว่าของเรา; แต่มันหย่ากันเร็วเกินไป ไม่กี่นาทีก็หย่ากันอีก แล้วแต่งงานกันอีก. อย่างนี้เป็นธรรมดา; เป็นปุถุชนซึ่งเดี๋ยวก็เกิดอุปาทาน, เดี่ยวก็ไม่เกิดอุปาทาน, เดี่ยวก็เกิดอุปาทาน เดี่ยวก็ไม่เกิดอุปาทาน วันหนึ่งหลายครั้งหลายหน มันก็เป็นเรื่องเดียวคือปฏิบัติจนอุปาทาน วันหนึ่งหลายครั้งหลายหน.

ขณะที่อุปาทานดับไป ก็เข้าถึงความดับ ความไม่มีอะไร; ได้เต็มรสของสุญญตา รสของธรรมะที่เป็นความดับสนิท; เดี่ยวเปลวขึ้นมาอีก มีอวิชชา มีอะไรปรุงแต่งทาทา หางหู ทางจมูก ก็หย่ากันอีก ก็มีความทุกข์อีก. มีแต่พระอรหันต์พวกเดียว ที่จะไปแต่งงานกับสุญญตาโดยแท้จริงตลอดกาล. ถ้ายังเป็นหมาทางไหมไฟ ก็ยังมีกิเลส มีตัวกู-ของกูอยู่; พุดอย่างสมมติ ก็คือ **สุญญตาไม่ยอมเข้าใกล้ผู้ที่มีหางไหมไฟอยู่; แล้วจะแต่งงานกันได้อย่างไร** เมื่อไม่ยอมเข้าใกล้.

ครั้งหนึ่งเคยพุดอย่างที่คิดให้สนุก, พุดอย่างชวนหัว มีเรื่องบันทึกไว้ในเส้นลวด สมัยใช้เส้นลวด เขามาเปิดฟังกันบ้างก็ได้; เครื่องบันทึกเสียงสมัยเส้นลวดยังมีเหลืออยู่บ้าง. คราวนั้นพุดยังไม่ทันจะจบดี ไม่ได้พุดให้สิ้นกระแสความ, พุดได้สักตอนเดียวเท่านั้น ยังจะต้องพุดอีกตอนหรือสองตอนแล้วก็ได้ไม่ได้พุด เลยไม่ได้พุดแบบนี้ก็มี. คราวนั้นพุดธรรมดาแบบล้อคนฟังไปพลาง จึงเกิดคำพุดทำนองเรื่องอย่างนี้ขึ้นมา ถ้าไม่พุดอย่างนั้น คนฟังง่วงนอนแล้วก็เบื่อ; เรื่องธรรมดากลายเป็นเรื่องเบื่อ.

เรื่องแต่งงานกับสุญญตานี้ พุดโดยภาษาบุคคลลาภิชฐาน ตอนนั้นก็ไม่ใช่หญิง ไม่เป็นชายขณะนั้นต้องลืมความเป็นหญิงเป็นชาย; **เมื่อไม่มีความรู้สึกเป็น**

ตัวกู ก็ไม่มีเรื่องเป็นหญิงเป็นชายได้. ถ้าพูดอย่างลึก ก็ไม่เป็นลูกเขยลูกสะใภ้ของใครได้. แต่ถ้าพูดโดยสมมติ ผู้หญิงก็เป็นลูกสะใภ้ของสุญญาตา ผู้ชายก็เป็นลูกเขยของสุญญาตา ซึ่งต้องยกไปให้พระเจ้า หรือพระพุทธเจ้า, เป็นลูกเขยพระพุทธเจ้า. นี่พูดอย่างสมมติ มีคน อย่างเป็นคน มีหญิงมีชายอะไรขึ้นมา.

ครั้งนั้นมีปัญหาที่คนเถียงกันอยู่ว่า สุญญาตาเป็นหญิงหรือชาย หรือเป็นกระเทย เลยหัวเราะกันได้; เพราะสุญญาตาแต่งงานกับผู้หญิงก็ได้ แต่งงานกับผู้ชายก็ได้. นั่นเป็นความฝันเผื่ออยู่ยากระหว่างภาษาคนภาษาธรรมมีมาอย่างนี้; เราก็พูดภาษาคนกันเรื่อยไป. **คนที่ไม่รู้ธรรมะต้องพูดภาษาคนกันเรื่อยไป;** เมื่ออยากจะพูดให้เป็นภาษาคน เป็นอุปมา อย่างภาษาคคนก็เปรียบเทียบเรื่อยมา. ตั้งต้นก็ใช้คำว่า “แต่งงาน” นี่เพราะกิเลสของคน ถึงได้ชอบแต่งงาน ไม่ชอบอยู่เฉย ๆ เลยตั้งเรื่องขึ้นมาพูด; และต้องหาเรื่องโลกุตตระ ที่ไม่มีหญิงไม่มีชาย หรือไม่แต่งงานมาพูดก็เลยฟังยาก; อธิบายไม่เป็นกัน เช่นเดียวกับที่เขาสมมติให้ **พระธรรมเป็นนางฟ้า,** นางฟ้าก็ต้องเป็นผู้หญิงสิ ถ้าเป็นนางฟ้า.

การศึกษาพระไตรปิฎก ยากถึงกับต้องทำใจ

ให้หลงนางฟ้าหรืออย่างปิ้งข้าง

พระไตรปิฎกถูกสมมติให้เป็นนางฟ้า; เป็นวาทิ แปลว่า นางฟ้า. พระไตรปิฎก เป็นนางฟ้า เกิดออกมาจากดอกบัว คือพระโอรสผู้ของพระพุทธเจ้า ขอให้มาช่วยทำให้ใจของข้าพเจ้าหลงไหลเป็นบ้าเลย; ให้หลงไหลในนางฟ้านี้; แล้วจะได้เรียนพระไตรปิฎก. นี่ผู้ชายพูดข้างเดียว ไม่ใช่ผู้หญิง; แล้วผู้หญิงก็ไม่มีปัญหาเรื่องเรียนพระไตรปิฎกกันด้วย ในสมัยนั้น. การเรียนพระไตรปิฎกเขามีเป็นคาถา หรือเป็นบทที่เขาต้องภาวนา เหมือนชักรูปประจำ; เวลาจะเรียนพระไตรปิฎกหรือก่อนลงมือเรียนพระไตรปิฎก หรือหลังเรียนพระไตรปิฎกแล้วก็ตาม ต้องพูดคาถานี้ว่า :-

มุนินุททหนัพุช คพพสมภวสุณทรี
ปาณินิ สรณิ วาณิ มยหิ ปิณยติ มน

แปลว่า นางฟ้า แสงจะงดงาน เกิดผุดขึ้นจากห้องแห่งดอกปทุม กล่าวคือ พระโอรสแห่งพระจอมมุนี คือ “มุนินุท วทหน” นั้น จงจำใจของข้าพเจ้าให้ติดอยู่ให้หลงไหลเลย ในนางฟ้าที่เกิดในดอกบัว คือพระโอรสของพระพุทธเจ้า ผู้เป็นจอมแห่งมุนี ซึ่งเป็นที่พึงของสัตว์ทั้งหลาย จงทำใจของข้าพเจ้าให้บ้าไปเลยให้หลงไปเลย.

อย่างนี้ควรจะนึกดูบ้างว่า ทำไมเขาจึงต้องใช้วิธีอย่างนี้ ? ลองพิจารณาดูทำไมถึงใช้วิธีจึงขนาดนี้ ? เพราะเหตุอะไร ? ก็เพราะว่าพระไตรปิฎกนั้นมากเกินไปจนคนเรียนไม่ไหว, มากจนคนธรรมดาเรียนไม่ไหว; เว้นไว้แต่คนที่จะบ้าหลงไหลนี้แหละ, ต้องบ้านางฟ้าถึงจะเรียนได้.

อีกทางหนึ่งครุบาอาจารย์โบราณ เขาเห็นว่าการเรียนพระไตรปิฎกนี้เหมือนกับบั้งช้าง, การย่างช้าง หรือบั้งช้าง นี้พอจะนึกได้ไหม พูดอย่างนี้ หมายความว่าอะไร ? การที่จะบั้งช้างตัวหนึ่งให้สูงนี้ จะต้องมีพิธีรีตองมากน้อยเท่าไร ? หรือสัตว์อะไรก็ได้ที่ใหญ่กว่าช้างขึ้นไปอีกก็ยิ่งดี; บั้งช้างตัวหนึ่งให้สูง เอ้า, ลองดูซิ.

เรื่องของการเรียนธรรมะมีขนาดบั้งช้าง; แล้วอย่าไปทำเล่นกับธรรมะ เพราะฉะนั้นคุณตั้งใจจะทำอะไรแล้ว ก็ต้องตั้งใจขนาดว่า “จะย่างช้าง บั้งช้างให้สูง” ต้องตั้งใจไปขนาดนั้น; มิฉะนั้นไม่ได้ผล. ผลของการปฏิบัติธรรมะจริง ๆ ทำมาที่ปี ๆ แล้วก็เรื่องขนาดบั้งช้างทั้งนั้น. ต้องอดทนมาก เพราะนานมากกว่าจะเกิดผล. ฉะนั้น จำคำว่า “บั้งช้าง” ไว้ดี ๆ; แล้วจะไปคิดไปสู้ได้; ถ้าบั้งช้างได้ก็ใช้ได้ละ; แล้วเรื่อง “แต่งงานกับสุญญตา” ก็ง่ายนิดเดียว.

เดี๋ยวนี้คนบางคน ใจที่สุด ที่มาหาผมสองชั่วโมง แล้วว่ารู้ธรรมะหมด เป็นบ้านขนาดนั้นทั้งนั้น. ที่เขามาหามาพูด เขาตั้งใจอย่างนั้นกันทั้งนั้น มาหาเราสองชั่วโมง แล้วจะรู้ธรรมะให้หมดเลยเพราะที่จริง การเรียนธรรมะถ้าไม่มีการรู้ถึงข้อเท็จจริงเหมือนขนาดปิ้งข้างแล้ว ช่วยไม่ได้, เราช่วยไม่ได้; เขาต้องไปพยายามปลุกปล้ำให้เป็นเอง.

คำว่า “ปิ้งข้าง” ในที่นี้ก็หมายถึงตามธรรมดา ปกติของคนสามัญธรรมดา ไม่ใช่สมัยใหม่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งมีเครื่องมือ เครื่องอะไรวิเศษวิโส; ต้องเปรียบเหมือนตาแก่สายแก่สองคนผิวเมื่อย จะย่างข้างตัวหนึ่งให้ลุก; นี่คิดดูเถอะขนาดนี้ลำบากมากน้อยขนาดไหน; ฉะนั้น เขาจึงต้องมีพิธี, มีพิธีขึ้นครู, มีพิธีอะไร. เขาลงมือเรียนพระไตรปิฎกนั้น ต้องหมายมั่นมุ่งสร้างกำลังใจกันใหญ่โตเลยให้คนเรียนพระไตรปิฎก. เขาท่องคาถานี้ : คาถาที่ว่า นางฟ้าเป็นกำลังใจให้เคลิบเคลิ้ม ทั้งเช้าทั้งเย็น, ทั้งเช้าทั้งเย็น; ทุก ๆ คราวที่จะเอาคัมภีร์มาเรียน.

ที่จริงก็น่าหวั ผู้ชายเกณฑ์ให้พระไตรปิฎกเป็นนางฟ้า; ให้ผู้ชายอย่างเดียว ผู้หญิงไม่ให้เรียน. ผมเดาเองว่าผู้หญิงก็ไม่ชอบนางฟ้า; แม้ผู้ชายก็หาทำยาก ที่กล้าคิดจะเรียนพระไตรปิฎกนี้หายาก. หาทำยากนี้หมายถึงสมัยโบราณ สมัยก่อน จะให้ทำอะไรซ้ำ ๆ ซาก ๆ เป็นเวลาหลายสิบปี จะร้องฮือ ! ทำไม่ได้ โลเลเหลาะแหละ ทั้งเสียก่อนเป็น ๑๐๐ หน; เหมือนอย่างบวช ๓ เดือน ไม่ทันออกพรรษา จีวรร้อนเป็นไฟ จะแหกพรรษาไป; อยู่ก็ทะเลาะวิวาทกันไป; อย่างนี้ยังไกลมาก ที่จะแต่งงานกับสุญญาตา. ใครมีหางไหม้ไฟลุกโผลงอยู่, หูหางที่กำลังไหม้ไฟลุกโผลง กำลังนั้นทับไว้หรือเปล่า ? ไม่ให้ใครเห็น หลอกคนอื่น, เขาก็เห็น. แม้ไม่รู้สักว่าหลอกใครก็จริง แต่ว่าหลอกธรรมะ หลอกสิ่งที่จะหลอกไม่ได้.

พูดแบบแต่งงานอะไรนี้ คล้ายกับแบบพูดเรื่องพระอรหันต์ ในความหมายทางกามารมณ์ ในสักกปัญหาสูตร มัชฌิมนิกาย; เพราะคนธรรมดาละทิ้งเรื่องไม่ได้; ต้องเอาธรรมะชั้นสูงไปเปรียบเทียบโดยอุปมากับเรื่องของชาวบ้าน. เรื่องชาวบ้าน เรื่องผิวเรื่องเมียเช่นนี้ มีอยู่ในสูตรนั้นสูตรเดียวที่พูดในทำนองอย่างนี้คือประเภทที่เร้าความสนใจให้หลงไหลในธรรมะ ให้เหมือนผู้ชายหลงผู้หญิง ผู้หญิงหลงผู้ชาย อย่างนี้.

ความคิดที่ให้นางสาวสุญญตาเป็นนางสาวขึ้นมา เป็นนางสาวที่สาวเสมอตลอดอนันตกาล, ไม่หมดความเป็นสาว, ก็พูดเพื่อล่อใจคนอย่างนี้ ให้คิดถึงส่วนที่ไม่เปลี่ยนแปลงของอสังขตธรรม, ของวิสังขารที่มีความสดชื่นเป็นสุข ไม่มีความทุกข์อยู่ตลอดกาลนี้ ว่าเป็นความหมายของนางสาวสุญญตา; เป็นการโฆษณาช่วยเชื่อให้คนหลงไหลในนางสาวสุญญตา พยายามที่จะแต่งงานด้วยการบั้งข้าง เป็นของเดิมพัน, เดิมพันด้วยการบั้งข้าง.

การศึกษาสมัยปัจจุบันไม่ยาก เพราะมีอุปกรณ์ มีวิธีการดีขึ้น

ถ้าพูดถึงสมัยนี้ การเรียนพระไตรปิฎกสมัยนี้ไม่ยาก ไม่มีความหมายอย่างบั้งข้างอีกแล้ว; เพราะเรามีมันสมองฉลาดกว่า มีวิธีดีกว่า อุปกรณ์ดีกว่า เรียนได้จริง ๆ แรกกันได้ไม่ถึงขนาดที่ว่าล้มละลายเหมือนบั้งข้างในสมัยก่อน. ในสมัยก่อนที่จะมีพระเถระเข้ามาเรียนบาลี เรียนพระไตรปิฎกนี้ พันคนจะจับสักเพียงหนึ่งคนเท่านั้น, อย่างว่าร้อยเลย พันคนจะประสบความสำเร็จสักคนก็ทั้งยาก พ่ายแพ้ถอยหลังกลับไปทั้งนั้น; มันเปรียบได้กับบั้งข้าง.

ครั้นตมาถึงสมัยนี้ซึ่งมีวิธีเรียนดี มีวิธีสอน เครื่องมืออุปกรณ์ดี กลับ
ไม่มีใครเรียน, ไม่มีใครศรัทธาที่จะเรียน มันเปลี่ยนไปเสียอีก; ศรัทธาอย่าง

สมัยก่อนไม่มี ความลุ่มหลงในพระศาสนาในพระไตรปิฎกนี้ไม่มี. เดี่ยวนี้ไม่มีคน ศรัทธา, เมื่อก่อนยังมี; ฟังแล้วอยากเรียน อยากได้กุศลอันใหญ่หลวง; เรียน กันจนเป็นบ้า ส่วนมากเป็นบ้า เรียนบาลีกันจนเป็นบ้า เพราะไม่รู้ทันใจ ใจอยากรู้ ทรมานใจจนเป็นบ้า. อย่าทำเล่นกันนางฟ้า ร้อยก็ทั้งร้อยเป็นบ้า, หรือว่าไม่ ประสบความสำเร็จ.

เดี๋ยวไปดูหนังสือสักชุดที่หน้ากุฏิ **จะรู้วิธีเรียนสมัยนี้.** หนังสือวางอยู่ที่นั่น **เป็นหนังสือที่ดีในทางอยากให้เรียน;** หนังสือชุดนั้นมีอยู่ ๓๗ เล่ม ปริมาณมากกว่าพระไตรปิฎกของเรา เขาทำสำหรับเรียน ๑๐ ปี แล้วก็ศึกษากัน ๑๐ ปี. เขาทำ แผนการไว้เสร็จ ๓ เล่มแรก จะต้องเรียนอย่างไร, จะต้องอ่านอย่างไร. ปีที่ ๑ จะต้องอ่านเล่มไหน, เฉพาะตรงไหน, ปีที่ ๒ จะอ่านเล่มไหน, ก็เล่มตรงไหน จนกระทั่งครบ ๑๐ ปี, จะผ่านหนังสือนั่นหมด; แล้วจะมีความฉลาดในแง่อะไร ต่าง ๆ มีร้อยกว่าแง่ ในแง่ปรัชญา ในแง่จิตวิทยา ในแง่ศาสนา ในแง่มนุษยวิทยา ในแง่ทุกอย่างเลย ไม่ว่าหนังสือเกี่ยวกับอะไรก็ตาม. ผมเห็นวิธีนี้แล้วก็รู้ว่าสมัยนี้ไป ไกลมาก ในการที่จะเรียนอะไรให้รู้.

เขายังเขียนบอกอีกหมดเลย กระทั่งเด็กให้เรียนอย่างไร จัดให้เด็กอ่าน หนังสือชุดนี้อย่างไร ? เป็นลำดับไปอย่างไร ? พ่อแม่ผู้ใหญ่จะเรียนอย่างไร ? แล้ว ถ้าเรียนหมดหนังสือชุดนี้ก็เท่ากับหมดสิ้น ของหนังสือที่เป็นสาระ เป็นชั้นดีเลิศ ของ ฝ้ายตะวันตก, ของฝ้ายฝรั่ง; แล้วมีเรื่องหมดตั้งแต่สมัยกรีกลงมา จนถึงสมัย ปัจจุบันเร็ว ๆ นี้. หนังสือเรื่องใหญ่ของฝ้ายตะวันตก ไม่มีพระไตรปิฎกรวมอยู่ในนั้น; ไม่มีฝ้ายตะวันออกเลย, ศาสนาอะไรทางฝ้ายตะวันออกนี้ไม่มี เฉพาะฝ้ายตะวันตก มีทั้งนั้น เขาทำไว้ดีมาก.

ถ้าหนังสือฝ้ายตะวันออกของเรารวมหมด ทั้งศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ อิสลาม เล่าจื๊อขงจื๊อ อะไรมาทำกันได้อย่างนี้ อย่างที่เล่าเมื่อกี้ ก็วิเศษเหลือหลาย;

แต่ฝรั่งเขาไม่ทำ คงกลัวว่าของเราจะปรากฏว่าดี, ขึ้นทำมาจะดีกว่าเยอะเยาะไปเลย ก็เป็นได้; นี่ผมว่าเอาเองทั้งนั้น. เพราะฝรั่งไม่กล้าทำ; ขึ้นทำวิชาความรู้ของ ฝ่ายตะวันออก ออกมาในรูปนี้อาจจะดีกว่าฝรั่งก็ได้.

เขาทำฝ่ายของเขาออกมา บริษัทที่ทำหนังสือ Encyclopedic Britanica เป็นผู้ทำหนังสือชนิดนี้ออกมา; แล้วใครซื้อทีเดียวทั้งชุดก็ไม่ขาย เล่นตัวเล่นใจกัน อย่างนี้เทียวละ คือว่าแทงใจกัน หรือว่าหยั่งใจกันขนาดนี้ใครซื้อทีเดียวทั้งชุดไม่ขาย; เราขอซื้อทีเดียวทั้งชุด ไม่ขาย จะต้องการเงิน เดือนละ ๓๒๐ ทุกเดือน ๆ ๓๐ เดือน ๒ ปีครึ่งเป็นเงินราวหมื่นบาท. ให้ทันที หมื่นบาทไม่เอา ไม่ยอม. หนังสือนั้นให้มาหมดเลย ไม่ใช่ให้ทีละเล่มสองเล่ม หนังสือให้หมดเลยเป็นราคาหมื่นบาท แล้วก็ไม่ยอม รับเงินทีเดียวหมื่นบาท; บังคับให้จ่ายเป็นรายเดือน; เขาส่งคนมาเก็บ ๓๐ เดือน หมดค่าหนังสือ.

เขาทำดีมาก แล้ววิธีการก็บ้า ๆ ดี : คือหยั่งใจคนเท่านั้น, หยั่งใจคน ให้ยอมเห็น; ให้ลงเห็นด้วยว่า; เขาต้องดีแล้ว เขาต้องกล้า เขาดีแน่ ถึงอ่านไม่รู้เรื่องก็ลองไปดู แล้วรูปหนังสือสวยทำเสียสวยหรู, ๕๔ เล่ม ๆ ใหญ่ ๆ นี้เขาเรียงไปตามชื่อคนที่เป็นผู้สอน เช่น ปลาโต โสเครติส เซ็คสเปียร์อะไรก็ตาม เป็นเรื่อง ๆ ไปเลย แล้วทำเป็นชุดพิเศษ ๒ ชุด โดยเก็บเรื่อง เช่นเรื่องของคนนี้ ของใครบ้าง เอาใส่ไว้เป็นเนื้อหรือสาระของทั้งหมดที่มี ตั้งชื่อว่าเป็นอุดมคติสูงสุดจากทั้งหมด; นี่อีกชุดหนึ่ง ให้เรียนง่าย ๆ ชุดละ ๑๐ เล่ม ๒ ชุด ทั้งหมดเป็น ๗๔ เล่ม. ไม่มีวิธีไหนดีเท่าวิธีนี้ ที่จะให้คนศึกษาเรื่องมากมายยิ่งกว่าพระไตรปิฎกในเวลา ๑๐ ปี.

ทางตะวันออกเรายังไม่มีหนังสือแบบนี้; พระไตรปิฎกยังอยู่ในสภาพที่รุงรัง สับสนรุงรัง เหมือนอย่างเข้าไปในดงไฟ ออกไม่ได้ อย่างนั้นแหละ; เหมือนป่าไฟที่มันหนา, หนารุงรังไม่รู้ว่าจะไรทางไหน, ไม่ถูกจัด

ไม่ถูกแยกแยะให้เห็นชัด : เรื่องเป็นอย่างไร, ศึกษาอย่างไร, ศึกษาตรงไหนก่อน, จะเข้าไปตรงไหนก่อน, แล้วเดินเข้าไปทางไหน, ไม่มีใครทำเลย; เราจึงผ่านพระไตรปิฎกเข้าไปไม่ได้; ทั้งที่เดี๋ยวนี้พิมพ์ขายชุดภาษาไทยเพียงชุดละ ๑,๖๐๐ บาทเท่านั้น ก็ยังไม่ค่อยมีประโยชน์ยังเป็นของที่มีมือดี, **ไม่มีหวังที่จะแต่งงานกับสุญญตา** มีดจนหุ้อออกไปหมดเลย.

จะรู้จักสุญญตา ควรฝึกดูจิตที่กำลังเป็นอะไร อย่างไร

พูดเรื่องสุญญตาต่อไป. เวลาที่เรานึกว่าเราเป็นผู้ชาย วันหนึ่งมีกีนาคี ลองสังเกตดูซิ ไม่ต้องตอบเดี๋ยวนี้ก็ได้, ลองสังเกตดูเองก็แล้วกัน เวลาที่มีความรู้สึก คิดนึกว่าเป็นผู้ชาย หรือต้องการอะไรอย่างผู้ชายอะไรนี้ วันหนึ่งคือหนึ่งนี้มีกิ้งชัวโมง มีกีนาคี. ทีนี้ ในระยะที่ไม่ได้นึกนั้น เราเป็นอะไร เป็นผู้ชายหรือเปล่า ? ผู้หญิง ก็ยอมเหมือนกัน บางทีคิดจะเป็นผู้ชายตลอด ๒๔ ชั่วโมงเต็ม นี่ใช่ไหม ? **ตามความรู้สึก หรือความคิดหรือพูดอยู่ เป็นผู้ชาย ๒๔ ชั่วโมงเต็มนี้ แล้วจริงหรือเปล่านั้นโง่หรือฉลาด ?**

นี่คืออุปาทานที่ซ้อนอุปาทาน ที่โง่ ๒ เท่า ๓ เท่า ๔ เท่า; เช่นเดียวกับพวกที่คิดว่ากิเลสมีอยู่ตลอดเวลา เป็นพื้นฐาน เป็นสันดาน เป็นอนุสัย เป็นสัสสตะ. ควรจะเป็นสิ่งที่ป้องกันได้ เมื่อความรู้สึกอันนี้เกิดขึ้น; แต่คงจะมีคนกลัวเสียอีก ว่าไม่มีประโยชน์อะไร กลัวจะเป็นบ้าชนิดหนึ่งก็ได้, ไม่กล้าคิดไปในเรื่องที่จะไม่เป็นอะไร, จะไม่เป็นอะไรเลย, ไม่เป็นดี ไม่เป็นชั่ว, ไม่เป็นหญิง ไม่เป็นชาย, ไม่เป็นอะไร, ไม่มีได้ ไม่มีเสีย, ไม่มีสุข ไม่มีทุกข์; ไม่กล้ามีทุกข์, แต่ต้องการจะมีความสุข แล้วก็สุขอย่างผู้หญิงหรือผู้ชายด้วย แล้วก็มากอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้นทั้งนั้น.

เรื่องอย่างนี้เป็นเรื่องพูดกันยาก ที่พูดบนธรรมมาสน์ไม่ได้ จนเดี๋ยวนี้; พูดกันเรื่องนี้ พูดบนธรรมมาสน์ก็บ้าเลย. แม้แต่จะไปปาฐกถาที่ไหนก็ไม่ได้. แล้วก็ เป็นเรื่องพิเศษ ผมห้ามไม่ให้เอาไปพิมพ์ เรื่องที่พูดที่นี่ อย่าเอาไปพิมพ์ หรืออย่า เอาไปอัดเทปก๊อบบี้แจกกันไม่ได้ จะเป็นเรื่องบ้าเตลิดเปิดเปิงไปเลย; ถ้าเผยแพร่ จะเป็นบ้ามาก มันจะกลายเป็นอย่างนี้. แต่ว่าเป็นเรื่องที่จริงที่สุด แล้วก็ เป็นเรื่อง ที่รวบรัดที่สุด ลัดสั้นที่สุดที่จะเข้าใจเรื่องนิพพาน เรื่องหลุดพ้นหรือว่าง นี้ก็ตาม.

นี่เดี๋ยวจะพูด ๆ กันไม่ทันจบ คุณยังไม่ได้ตอบว่าใน ๒๔ ชั่วโมง, ยกมา สักส่วนหนึ่งของ ๒๔ ชั่วโมง; เราารู้สึกว่าเราเป็นผู้ชายกึ่งนาทีกึ่งวินาที เอารวม ไปหมดเลยได้ไหม ? กล้าพูดไหม ? ผมว่าบางวันนะ ไปคิดดู; ว่าบางวันก็ไม่ได้ เป็นอะไร, ไม่ได้เป็น, ไม่มีความต้องการ หรือไม่มีอะไร, บางวันอาจจะมีหรือมีมาก; ซึ่งแล้วแต่คน แล้วแต่อายุ แล้วแต่วัย แล้วแต่การศึกษา แล้วแต่สิ่งแวดล้อมที่แวดล้อม อยู่รอบตัว.

แล้วในเมื่อไม่มีความหมายในเรื่องผู้ชายหรือผู้หญิง อะไรเข้ามา จิตใจ กำลังทำอะไรอยู่ ? แล้วก็ขอให้ตอบคำถามสุดท้ายว่า เวลาไหนสบายที่สุด ? เวลา ที่รู้สึกว่าเป็นผู้ชาย มีความต้องการอย่างผู้ชายอย่างหนึ่งละ, แล้วเวลาที่ไม่มี ความรู้สึกอย่างนั้น ไม่มีความรู้สึกอย่างนี้ เวลาไหนที่สบายที่สุด ? คงไม่เหมือนกัน. แต่ว่าส่วนใหญ่ถ้าลึกจริงๆ จะตอบได้ว่า ในขณะเวลาที่จิตไม่ถูกรบกวนนั้นสบายที่สุด; แต่ไม่มีใครต้องการ. นี่คือข้อที่มีจิตใจไม่เหมาะสมที่จะศึกษาธรรมะ.

เวลาที่รู้สึก ว่า เราไม่มี ไม่เป็นอะไร
นี่สบายที่สุด แต่ไม่มีใครสนใจ

เด็ก ๆ และคนหนุ่มคนสาวทั่วไป โดยเฉพาะในสมัยนี้ ว่าที่มีปัญหา มาก

ก็เพราะไม่มีใครต้องการ ทั้งที่ว่า “ในเวลาที่เราไม่มีความรู้สึกว่าเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชายนี้สบายที่สุด”ก็ไม่มีใครต้องการ; **เพราะว่าจิตใจต่ำเกินไป, ถูกครอบงำมากเกินไป;** และสิ่งที่แวดล้อมของสมัยนี้ทำให้คนติดแอกอยู่กับเรื่องยั่วยุส่งเสริมเรื่องหนัง เรื่องละคร เรื่องวิทยุ เรื่องโทรทัศน์นั้น ยิ่งตกลึกเข้าไปเลย, ยิ่งตกลึกลึก ๆ ลึก ๆ เข้าไป; ไม่มีทางที่จะรู้สึกว่าเป็น **เวลาที่เราไม่มีอะไร ไม่เป็นอะไร นี่เป็นเวลาที่ดีที่สุด.**

ผมแทบจะทำสถิติได้ คนที่มาหา ที่มานั่งคุยที่หน้ากุฏินั้น; ผมดูหน้าทุกคนเลย, พอผมพูดประโยคนี้ออกไป คือประโยคที่ว่า **“เวลาที่เราไม่รู้สึกว่ามีอะไร แม้แต่ตัวของเราหรือชีวิตของเราเป็นเวลาที่เรามีความสุขที่สุด”** เท่านั้น เขางวงนอนทันทีเลย, ทำหน้าเบ้ทันทีเลย **เขาไม่อาจจะเข้าใจ** แล้วแสดงปฏิเสธล่วงหน้า; ปฏิเสธล่วงหน้าไม่ยากฟังเรื่องนี้.

เพื่อจะให้รู้ว่าเวลาไหนจิตใจหรือหัวใจของเรา รู้สึกสบายที่สุด เป็นสุขที่สุด; ขอพูดให้เป็นสมมติฐานเลย ว่า **“เวลาที่เราไม่มีความรู้สึกว่ามีอะไรเป็นตัวเรา หรือของเรา มันยิ่งกว่าสิ้นเนื้อประดาตัว คือไม่มีอะไรเลย เวลานั้นเราสบายที่สุด”.** น้อยคนที่จะมีความสนใจ หรือเข้าใจสักคนหนึ่ง, นอกนั้นเริ่มปล่อยจิตใจ ไม่อยากฟัง มีนินชา หรือว่าซักจะผินหน้าไปทางอื่น ใจลอยไปทางอื่น ว่าโธ้ย-! ไม่ไหวโว้ย! มาทางนี้ไม่ไหวแล้ว. เราพยายามอธิบายว่า เอ๊ะ! **ดูเวลาที่เราไม่ได้นึกถึงตัวเรา** **ไม่นึกว่าเรามีอยู่ในโลก,** ไม่รู้สึกว่ามีอะไร เป็นอะไร ต้องการอะไร, ไม่มีตัวตน ไม่มีชีวิตอยู่เลย **นี่เราสบายที่สุด** แล้วจริงที่สุด ถูกต้องและจริงที่สุดในเรื่องนี้; เขาก็ไม่สนใจ ไม่เข้าใจ **ไม่พยายามจะทำความเข้าใจ จึงเข้าใจเรื่องสัญญาตาไม่ได้.**

เรื่องสุญญตา, เรื่องนรก - สวรรค์

อยู่ในใจ ยังมีผู้ไม่เข้าใจอยู่มาก

ที่นี้ พอเราบอกว่างสุญญตานี้ มันมีวันละหลาย ๆ ชั่วโมงอยู่แล้ว เวลาที่เราที่มีความสบายที่สุดนั่นแหละ; เขาก็ไม่สนใจ ไม่ค่อยตั้งหน้าตั้งตาสนใจ. ที่จริงจับให้ได้ก่อน, จับข้อเท็จจริงอันนี้ให้ได้สักอย่างหนึ่งก่อน ว่า เวลาที่เราไม่ได้รู้สึกว่างเรามีอยู่ เป็นอยู่ นั่นนะ เป็นเวลาที่เราสบายที่สุด; เป็นเวลาที่แต่งงานกับสุญญตา. อีก ๕ นาที หย่ากันก็ตามใจ; เวลานั้นสบายที่สุด. ฉะนั้นเอาไปคิดดู, เอาไปสังเกตดู ไปจับให้ได้ : **พอมิตัวฉัน-ของฉัน มีตัวกู-ของกู ขึ้นมา มันก็เป็นผี หรือเป็นหมาหางไหม้ไฟเลย.**

เวลาที่เรารู้สึกว่า เราไม่ได้เป็นอะไร อาจจะมีได้จริงในบางคน, โดยเฉพาะบางคนเท่านั้น; พวกชาวบ้านชาวไร่ชาวนามีเวลาที่เหมือนกับหมาหางไหม้ไฟนี้มากกว่าเวลาที่ว่าง; แม้กระนั้นก็ยังมีความที่ไม่รู้สึกว่าเป็นอะไร ที่เรียกว่าแต่งงานกับสุญญตา, จึงลืมไปว่าเราเป็นอะไร. พวกที่หางไหม้ไฟน้อยเหล่านี้ ก็ยังมีจำนวนมาก กว่าบางคนที่มีหางไหม้ไฟเกือบตลอดเวลา.

หมายความว่า คนชาวไร่ชาวนาแถวนี้ น้อยคน หรือไม่กี่คนที่ เป็นโรคเส้นประสาท หรือเป็นโรคเสียจริตนี้ มีน้อย, น้อยกว่าที่กรุงเทพฯ ซึ่งมีมากกว่า. ที่กรุงเทพฯ มีสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เป็นหมาหางไหม้ไฟ มากกว่าที่บ้านนอก; เพราะฉะนั้นจึงเป็นโรคประสาทมากขึ้น, หรือเป็นโรคจิตมากขึ้น; จนล้นโรงพยาบาลอยู่เรื่อย คือเวลาที่แต่งงานกับสุญญตาไม่ค่อยจะมี, มีน้อยเกินไป หรือไม่มีเลยก็ได้.

คนที่ เป็นบ้าจัด ๆ บางคนในกรุงนั้น แต่ถึงอย่างไรก็ตามเถอะ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีเวลาที่ได้นอนหลับ, กินเหล้าเมาหลับไปก็ยังมี. นี่จึงอยู่ได้ไม่เป็นบ้าตลอดวัน เพราะเหตุว่าเวลาที่หลับยังมีบ้าง. ถ้านอนไม่หลับแล้วละก็ เป็นได้การละ; มันต้องเป็นบ้า ชนิดลงนรกอเวจีเลย, มันต้องมีจิตใจที่เป็นทุกข์ เป็นไฟในจิตใจ เเรร้อน; ไม่กี่วันก็เป็นโรคเส้นประสาท เป็นโรคจิตกระทั่งไปฆ่าตัวตายหรือตายไปเองเลย.

แม้ว่ามีความเร่าร้อน จิตใจเป็นไฟก็ยังดี ก็ยังอยู่ได้ด้วยมีเวลาที่ว่าง ไม่มีตัวเรายังมีอยู่บ้าง; อาจจะทำงานกับสุญญาตาได้สัก ๒-๓ นาทีต่อวัน. แต่ทางบ้านนอกคอกนา ยังมีโอกาสมาก, ถ้าเราออกมาบวชอย่างนี้ ก็หมายความว่าต้องการจะให้เวลว่างมีมากกว่านั้น, คือเวลาที่อยู่กับสุญญาตาควรจะมีมากกว่าเขาเหล่านั้น. ฉะนั้น จึงมีโอกาสผ่อนคลาย จึงสบาย จึงมีอะไรมากขึ้น ๆ สมกับที่ว่าเป็นบรรพชิต ซึ่งแปลว่าเว้นไปได้; ไกลจากสิ่งที่เป็นทุกข์ว่า ไปได้ไกลกว่าพวกชาวบ้าน. **บวชเถร บวชชี บวชพระ บวชเถน บวชอะไรก็สุดแท้ ย่อมมุ่งหมายอย่างนั้นอย่างนั้น คือมุ่งหมายที่อันนี้ : เพื่อแต่งงานกับสุญญาตาเป็นเวลานานกว่าชาวบ้าน.**

แต่เดี๋ยวนี้บางคนมองเห็นเสียว่า ไม่มีประโยชน์ ไม่มีรส ไม่มีชาติ ไม่น่าเสนาหา ไม่น่าสนใจ ก็เลยพูดกันไม่รู้เรื่อง. พวกที่ว่าตั้งตัวเอง **เป็นผู้ที่ทำได้** ว่าชอบธรรมะ ชอบศาสนา ชอบธรรมะอย่างยิ่ง ยิ่งพูดไม่รู้เรื่อง; **แล้วยังพวกที่หลง** เช่นพวกนักอภิธรรมนี้ ยิ่งพูดไม่รู้เรื่องว่าพวกไหนอีก; เพราะพวกอภิธรรมเขาติดตัวหนังสือ, ติดหลักติดเกณฑ์ ติดคำพูด ภาษาคน อย่างนรกสวรรค์อะไรของเขา ต้องไปตามภาษาคนหมด; พูดอย่างผมพูด เขาว่าบ้าเลย; **อย่างนี้ก็พูดกันไม่รู้เรื่อง.** คำว่า “*สวรรค์ในอกนรกในใจ*” นี่ฟังไม่รู้เรื่อง, ไม่มีทางจะรู้เรื่อง.

คราวหนึ่งมีใครเอาเทปไปส่งออกทางวิทยุ เรื่องว่าความร้อใจคืออนรก ความ
งี่คือสัตว์เดรัจฉาน ความหิวคือเปรต ความกลัวคืออสุรกาย เขาคงได้ยินกัน
มากขึ้น ๆ ไม่ได้เรื่องหรือโดยเฉพะะพวกอภิธรรมนี้ พยายามจะค้าน,
เขาเตรียมพร้อมที่จะค้านว่าเราเป็นผู้ตู่พุทธวัจนะ, หรือเป็นผู้ทำลายล้างอะไรไปเลย.
แต่เรากลับยืนยันว่า นี่คือจริงที่สุด, ตรงที่สุด, **และต้องสนใจที่สุด :อย่าตกรก
ชนิดในอกในใจอย่างนี้ แล้วไม่ตกรกชนิดไหน, ไม่มีตกรกชนิดไหนหมด ;**
อยู่ที่นี้ก็ตาม ตายแล้วก็ตาม. แล้วก็เรื่องเดียวกันอีก : เรื่องสุญญตาคุมได้หมด
ไม่ตกรกด้วย แล้วก็ไปเหนือสวรรค์ไปอีก; ถ้าเป็นสวรรค์ก็สวรรค์อีกแบบหนึ่ง,
คือสวรรค์ที่เรียกว่าอยู่เป็นอันเดียวกับพระเจ้า ยังไม่ทันนิพพานนี้, ไม่ใช่สวรรค์
กามารมณ์ เหมือนอย่างที่เขาเขียนล่อไว้ตามฝาผนังโบสถ์.

รวมความแล้ว เรื่องที่ไม่อาจจะเข้าใจกันได้นี้ ต้องมี; ช่วยไม่ได้. เขาว่า
เราบ้าก็ตามใจ เราว่าเขาบ้าก็ได้เหมือนกัน, ถ้าคนมีปากจะว่าแล้วละก็ ต่างคนต่างว่า
ได้ทั้งนั้น. แต่เดี๋ยวนี้เราพิจารณาถึงว่า อย่างไหนจะเร็วกว่า, จะใกล้ชิดกว่า,
เข้าถึงธรรมะง่ายกว่า. มันจะเร็วกว่าสะดวกกว่า สะดวกอย่างที่เป็นของธรรมดา
ธรรมชาติ ธรรมดา ไม่ต้องมีอะไร. **ที่พูดอย่างเว่ยหล่างพูด : อย่าทำอะไร,**
อย่าทำอะไร, ไม่ต้องทำอะไร, จึงจะมีธรรมะหรือถึงธรรมะหรือเข้าถึงส่วนลึก
ของธรรม. ส่วนที่มีอะไร ทำอะไร นี่ก็เพราะต้องการด้วยกิเลสตัณหา, อยากดี
อยากเด่น อยากเป็นพระอรหันต์, อยากถึงขนาดนั้น อยากได้นิพพานทั้งที่ไม่รู้ว่า
อะไรนี้, อยากเสียเรื่อย.

การศึกษาธรรมะ ต้องฝึกให้รู้จริงเห็นจริง

เพื่อศึกษาให้เข้าใจ ถึงขอให้พยายามสังเกตดูให้ดี เวลาที่จิตว่างเป็น
สุญญตาใน ๒๔ ชั่วโมง มีกีนาทิ; เวลานั้นเป็นเวลาที่ไม่ได้ทำอะไรอย่าง

เว่ยหล่างว่า. **“ไม่ทำอะไรเลย”** อย่างเว่ยหล่างว่านั่น จิตไม่ทำอะไร; **แต่เรา** อาจจะกำลังกินข้าวอยู่ก็ได้ อาน้ำอยู่ก็ได้ ผูกเหล็กอยู่ก็ได้ หรือทำอะไรอยู่ก็ได้: แต่ใช้คำว่าไม่ได้ทำอะไร, กำลังไม่ได้ทำอะไร. พวกแม่ครัวกำลังทำครัวอยู่ก็ได้, คนงานกำลังขุดดินอยู่ก็ได้; แต่ไม่ทำอะไร. มันหมายความว่าอย่างนี้ **คือไม่มีตัวกู** **ตัวฉัน** ที่ต้องทำอะไร หรือกำลังทำอะไรอยู่.

นี่จะเป็นการเข้าใจหรือไม่เข้าใจในคำว่า **“จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”**; จงทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง ก็เป็นอย่างนี้ คือไม่ทำอะไร อย่างเว่ยหล่างพูด. ผมว่า **“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”** นี้มีความหมายเดียวกัน คือ **“ไม่ทำอะไร”** อย่างเว่ยหล่างพูด; แต่เรากลับพูดว่า ทำด้วยจิตว่างแล้วพูดต่อไปก็เป็น **“ยกผลงานให้ความว่างทุกอย่างสิ้น”** ยิ่งฟังไม่เข้าใจแล้ว. ถ้าฟังอันแรกไม่เข้าใจอันหลังก็ไม่เข้าใจ อันต่อ ๆ ไปก็ไม่เข้าใจ. **“ตายเสร็จสิ้นแล้วตั้งแต่ทีแรก”** นี่ยังไม่เข้าใจใหญ่; หมายถึงเป็นพระอรหันต์ หรือว่า **สมรสกับสุญญาตาลอดกาลเลย** ตายเสร็จสิ้นแล้วในตัวแต่หัวที่ นี่ก็เป็นอย่างนั้น.

พอพูดว่า **“ไม่ทำอะไร”**; พวกนั้นหรือพวกอภิธรรมเขาหมายถึง อยู่ตัวแข็งเลย, เป็นก้อนดินไปเลย. หรือพูดว่าจิตว่างนี้ หมายถึงนอนแข็งที่อื่เป็นก้อนหินเลย; แล้วจะพูดกันรู้เรื่องอย่างไรได้เพราะคนละภาษา คนละความหมาย. **จิตว่างนี้วิ่งอยู่ก็ได้, หรือต้องการจะทำอะไรด้วยการวิ่ง ก็ทำได้**; แต่ว่าจิตว่างนี้คือเรียกว่าไม่ได้ทำอะไร อย่างเดียวกับที่ผมเคยอธิบายหลายหนแล้ว ว่าคำว่า **“หยุด”** ของพระพุทธเจ้าที่ตรัสแก่องคุลีมาลนั้น ก็เป็นภาษารวมอย่างยิ่ง. แต่ครูบาอาจารย์บางท่านสอนผิด ๆ ว่าหยุดฆ่าคนเฉย ๆ, หยุดไม่ทำอะไรเสียอีก, อย่างนี้ไม่ถูก.

คำว่า **“หยุด”** ของพระพุทธเจ้านี้ คือหยุดมีตัวฉัน, หยุดความประสงค์อะไร, **ไม่ต้องการอะไร.** พระพุทธเจ้าเที่ยวสอนคนทั้งวันทั้งคืนนี้ ก็เพื่อให้

หยุดอย่างไร; การอธิบายธรรมะชั้นลึกนี้ยังไม่ถูกต้อง ยังไม่สมบูรณ์อยู่มากทีเดียว มีมากเรื่องมีมากราว ; เช่นคำว่า **หยุด** ที่ตรัสแก่องคูลิมาล เป็นต้น คำนี้อธิบายยากที่สุด; พวกครูที่สอนในโรงเรียนสอนว่าหยุดฆ่าคนทั้งนั้น; แล้วว่า ฆ้องคูลิมาลฟังเพียงเท่านี้แล้วเป็นพระอรหันต์ นี่เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้, เป็นเรื่องที่บ้าบอที่สุดเลย. พระพุทธเจ้าต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนองคูลิมาลรู้เรื่อง **หยุดมีตัวฉัน, หยุดมีตัวฉัน คือหยุดยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน, ไม่มีตัวฉัน** ซึ่งเป็นเหตุให้ต้องการนั้นต้องการนี้, **ไม่มีตัวฉันเพื่ออยากได้นั้นอยากได้นี้, หยุดอย่างนี้เป็นการหยุดจริง ๆ อย่างนี้.**

มันน่าสงสาร การเรียนธรรมะ เรียนบาลีในโรงเรียนดูเป็นเรื่องของเด็ก อมมือแท้ ๆ; แต่ก็จำเป็นในเบื้องต้นที่เราจะต้องเรียนกันอย่างนี้-เรียนกันอย่างนี้-เรียนกันอย่างนี้, แล้วให้มากขึ้น ๆ มากขึ้น สูงขึ้น ๆ. ผมก็เคยเรียนอย่างนี้ อย่างเด็กอมมือนี้, แล้วเคยเป็นครูสอนอย่างเด็กอมมือ; ผมก็เคยเป็นครูเหมือนกัน อย่าว่าผมไม่เป็นครู, ผมเคยเป็นครูสอนนักเรียนเหมือนกัน เหมือนครู... (ภิกษุรูปหนึ่งที่ฟังอยู่ขณะนั้น) ผมสอนนักเรียนตรี ชั้นตรี ก็ดีบ ก็คนไม่รู้ ได้หมดเลย, ชั้นโท ตกคนเดียวเพราะใบสอบหาย. อย่าเรียกว่าผมอวดดีนะ ที่ตกคนเดียวเพราะใบสอบหาย. ชั้นโทชั้นตรีได้หมดเลื่อนชั้นเลย; แล้วเราไม่ได้โกง, ไม่ได้ช่วยโกงให้นักเรียนหรืออะไร, เรากลับจะเข้มงวดกวัดขันมาลองดูให้เห็นจริง; เพราะว่าผมพูดภาษาของผม สอนนักเรียนสอนอะไร ผมพูดภาษาของผมนี้, พูดภาษาที่มนุษย์ฟังรู้เรื่อง อย่างนี้เสมอไป; อาจจะเป็นเพราะเหตุนี้ก็ได้ นักเรียนจึงมีความรู้แล้วสอบได้หมด.

ผมเกี่ยวข้องกับเรื่องปริยัติอยู่ ๔-๕ ปี : ปีที่หนึ่งเรียนนักเรียนตรีได้, ปีที่ ๒ เรียนนักเรียนโทได้, ปีที่ ๓ เรียนนักเรียนเอกได้, ปีที่ ๔ เป็นครูสอนนักเรียนเสียปีหนึ่ง, ปีที่ ๕ เป็นเปรียญ๓ ประโยค ปีที่ ๖ สอบเปรียญ ๔ ประโยค

ตก. เมื่อสอบตกเลยเลิกเสีย ไม่อยากเรียน; ไปเล่นถ่ายรูปลเสีย, ไปเล่นหีบเสียงเสีย, แยกถึงอย่างนั้น เราก็ยังคิดว่าของเราถูก กรรมการตรวจผิดที่เราตก. เราเลยเลิกเรียน มาอยู่สวนโมกข์เลยที่เกี่ยวข้องเรื่องปริยัติอยู่ก็ ๖ ปี, ๖ ปีพอดีแล้วไม่แตะต้องเลย; เพราะฉะนั้น รวมความแล้วต้องพูดกันให้รู้เรื่อง สอนนักเรียน สอนบาลี สอนอะไร แล้วต้องพูดกันให้รู้เรื่อง.

เดี๋ยวนี้สอนนักเรียนได้แล้วก็ยังไม่มีความรู้ที่พูดกันรู้เรื่อง, เป็นนักเรียนเอก ก็ยังพูดกันไม่รู้เรื่อง ทั้งเป็นมหาเปรียญแล้ว ก็แปลบาลีไม่ไ้ ดี อ่านพระไตรปิฎกไม่รู้เรื่องทั้งนั้น; เพราะว่าตลอดเวลามา พูดกันอย่างไม่รู้เรื่อง, เรียนอย่างจำ ๆ จำ ๆ เอาไว้ก็ฟลุคได้อย่างนี้. ถึงแม้บางคนจะฉลาดพูดกันรู้เรื่องฟังเข้าใจดี; แต่ว่าคนเหล่านี้ก็มีน้อยคน; แล้วคนเหล่านี้ก็ไม่อยากจะอยู่ในพระศาสนา คิดจะไปหาเงินหาอะไรไปตามเรื่อง ซึ่งมีทางได้ดิบได้ดีมากขึ้น คือก้าวหาไปเลย. พวกเปรียญทั้งนั้น, เป็นขุนน้ำขุนนาง เป็นพระยา มาจากพวกเปรียญทั้งนั้น เพราะพวกเปรียญมีความรู้ดี ได้เปรียบกว่าผู้อื่น

คำแล้ว ใครอยากจะไปดูหนังสือที่เล่าให้ฟังก็ไปดู หรือว่าอยากดูหนังคาไลดามะก็ได้ เพราะบางคนบ่นจะดูเรื่อย ๆ ยังไม่เคยดูกันก็มี.

แม้จะดูอะไร ก็ต้องทำด้วยสติสัมปชัญญะ

เรื่องสติเป็นเรื่องที่ทำให้มีได้ตลอดเวลา ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวฉันที่ต้องการให้มีสติปัญญาอยู่เสมอ. **ที่ว่าจะไปดูนี้, มันต้องเป็นความต้องการของสติสัมปชัญญะ;** ถ้าโผล่ ๆ ขึ้นมา ตั๋วจะดูจะได้เก่ง ก็พึงรู้นั่นดูด้วยความอยากที่จะดูของแปลกอะไรนี้ ก็เป็นเรื่องของความเฉลอสติ, เรื่องของไม่ว่าง. ฉะนั้นจงระวัง ระวังให้หยุด ระวังให้หยุด; **ระวังให้หยุด; แล้วมีสติสัมปชัญญะอยู่เรื่อย,** จะไปทำอะไรก็ได้ จะดูอะไรก็ได้ จะเรียนอะไรก็ได้, นี่เขาเรียกว่า **“อยู่นิ่ง ๆ”** อย่างนี้เรียกว่าอยู่นิ่ง ๆ.

เขาหมายความว่า “อยู่นิ่ง ๆ” ก็คือไม่ทำอะไร จิตว่าง ก็นอนแข็งทื่อเหมือน
 ถูกยาสลบอย่างนี้; แล้วเขากลับว่าเราอย่างนี้อีก ว่าเราเป็นคนบ้าเสียอีก; **เพราะ**
เขาไม่รู้ภาษาที่ใช้พูดกันในทางธรรม นี่ก็เป็นการดี ที่เราค่อยเขียนข้อเท็จจริง
 เรื่องภาษาคน-ภาษาธรรมขึ้นมา แล้วพิมพ์หนังสือเล่มนี้ขึ้นมา; มีคนเขียนหนังสือ
 ถึงผมหลายฉบับ เขาได้ประโยชน์ที่เขาไม่นึกคาดนึกฝันจากการอ่านหนังสือภาษาคน
 -ภาษาธรรม. พวกนักศึกษารุ่นปัจจุบันนี้อุตสาหะเขียนมาขอใบ เสียเล่มปีส่งมา
 ก็ไม่มีอะไร, ไม่ต้องการอะไร, เท่านั้นเอง; เขาชอบใจที่ช่วยเหลือให้เขาเข้าใจ
 ภาษาคน-ภาษาธรรม.

พวกเราสนใจคำว่า “ภาษาคน ภาษาธรรม” ให้เพียงพอ; แล้วจะเข้าใจ
 สิ่งที่ไม่เข้าใจที่สุด ที่ติดตันอยู่นั้น. ที่แล้วมารับฟังเรื่องต่าง ๆ เข้าไว้เยอะแล้ว แต่ว่า
 แต่ละเรื่องนั้นก็ยังไม่เข้าใจในส่วนลึก; หรือไปคิดว่าเข้าใจเรื่องเหล่านั้นพอแล้ว นี่ยังไม่
 ถูกต้อง. ขอให้หันไปทางที่ว่า “ให้เข้าใจอะไรลึก ลึกเป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ”;
 เช่นไปนั่งดูภาพ “เสียงขลุ่ยกลับมาหากอไผ่แล้วไว้อย่างไร” นี้; ไปดูความหมายของมัน
 ให้เห็นความลึกเป็นชั้น เป็นชั้น ๆ อย่างน้อยก็ ๓-๔ ชั้น จึงจะใช้ได้; ใครไป
 ดูภาพนี้แล้ว เข้าใจความหมายแล้ว แต่เข้าใจได้แต่เพียงชั้นเดียว อย่างนี้ยังโง่งอยู่มาก.

มีดแล้วพอกันที.

จากอนันตะ สู่อนันตะ

ผู้รู้ ดีท่านตีระฆังก้อง
ว่าจงฟัง เสียงระฆังดังแสบกาย
เสียงระฆังมีจริงก็หาไม่
เป็นเรื่องสังขารทุกการณอัน

เสียงกังวาลแห่งพุทธดุจระฆัง
โน่นฝั่งโน้นว่างวิมุตติสุดประมาณ
อย่า “หลง” อนันต์ เพลิน เดินหน้าเถิด
ได้พบสิ่งสูงสุดมนุษย์ปอง

ป่าวร้องบอกแก่มิตรสหาย
เป็นสัญญาณมันหมายบอกอนันต์
มีแต่เหตุปัจจัยปรุงเสกสรรค
หยุดปรุงอย่างอนันต์ นั้นนิพพาน
บอกให้ฟังนี่มีสังขาร
วิสังขารมีไว้เชิญไปลอง
สู่แดนเลิศ “อนันต์” นั้นสนอง
อันควรครอง “ว่าง” ได้ในชาตินี้

(คำของ อรส.)

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๖. ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือ ?

วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๑๑ ตรงกับวันพุธ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก

ธรรมปาฏิโมกข์ทุกครั้ง พูดเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น ในแง่ต่าง ๆ กัน

การพูดธรรมปาฏิโมกข์ในวันนี้ คงยังพูดเรื่องเกี่ยวกับตัวกู-ของกู และเรื่องสุญญตา ซึ่งเป็นเรื่องที่กำลังพูดอยู่เสมอ ๆ, แต่บรรดาเรื่องที่พูด ๆ ไปแล้ว เราก็ไม่ได้เอ่ยชื่อสุญญตา ไม่ได้ออกชื่อสุญญตา ดูคล้าย ๆ กับว่า ไม่ได้พูดเรื่องสุญญตา. อย่างไรก็ตาม เรื่องที่เราพูดกัน ณ ที่ตรงนี้ จะพูดแต่เรื่องที่สำคัญมาก, พูดอีกทีหนึ่งก็พูดได้ว่า มันไม่มีเรื่องอะไรนอกไปจากเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น. ที่พูดมาแล้วก็ครั้งก็หนักก็ตามใจ จะกล่าวคำว่า ตัวกู-ของกูหรือไม่ก็ตาม ไม่พ้นไปจากความไม่ยึดมั่นถือมั่น, แต่พูดในแง่ต่าง ๆ กัน.

ทีนี้ มาพิจารณากันถึงเรื่องเกี่ยวกับเซ็น ในที่สุด เราจะจับได้อย่างหนึ่ง, จับความลับได้อย่างหนึ่ง ว่าถ้าจะตอบปัญหาโกานของพวกเขาเซ็นล่ะก็สันนิษฐานได้เลย, พูดได้เลยว่า **ต้องเป็นเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นเท่านั้น**; ต่างแต่ว่าในแง่ไหนเท่านั้น ที่จะไม่ยึดมั่นถือมั่นเพียงแต่ในแง่ไหนมุมไหนเท่านั้นเองแล้วคำตอบจะถูกทันทีเลย. เรื่องผู้ปฏิบัติธรรมชาวจีนก็เคยออกปากกับผม; แล้วเขาก็รู้ว่า ผมรู้ ว่าถ้าตอบปัญหาโกาน หรือกอนของเซ็นแล้วล่ะก็ คำตอบก็เป็นเรื่อง “ไม่ยึดมั่นถือมั่น”, ต้องไปในรูปไม่ยึดมั่นถือมั่นทุกข้อไปเลย. ฉะนั้นจึงง่ายเข้ามาตั้งครึ่ง คือเราเพียงแต่จะหาให้พบว่า เขาถามในแง่ไหน;อย่างไรก็ดี คำตอบก็เป็นเรื่อง “ไม่ยึดมั่นถือมั่น” ทั้งนั้น; เขาถามในแง่ไหน จับแง่ไหนได้ ก็ตอบได้เลย.

กอนที่เป็นปริศนาอีกซึ่งอย่างไรก็ตาม คำตอบมีคำเดียว : **เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นหรือความว่างเท่านั้น**. ถ้าเว่ยหล่างเรียก ก็เรียก “จิตเดิมแท้”, ถ้าฮวงโปเรียก ก็เรียกว่า “ความว่าง”, ถ้าเราเรียก ก็เรียกว่า “ความไม่ยึดมั่นถือมั่น”; ทุกเรื่องต้องตอบด้วยคำตอบข้อนี้ เหลือแต่ว่าในแง่ไหน เฉพาะแง่ไหนเท่านั้น. ถ้าเราไม่อยากเรียกว่าไม่ยึดมั่นถือมั่น เรียกว่าสุญญตา ก็ได้ คือว่างจากความยึดมั่นถือมั่น. ทีนี้ เหลือปัญหาอยู่แต่ว่า เป็นสุญญตาในแง่ไหน, ในแง่ปฏิบัติ หรือว่าในแง่ผลของการปฏิบัติ, หรือว่าเป็นเพียง ในแง่ที่เป็นลักษณะของสุญญตาเฉย ๆ; มันมีหลายแง่หลายมุมอย่างนี้.

เราอาจจะพูดได้ว่า **รูปภาพแผ่นโต ๆ ของเราทั้งหมดทีนี้** ในโรงหนังทั้งหมดนี้ **สอนเรื่อง“ความว่าง”** ทั้งนั้น ไม่มีแผ่นไหนที่ไม่สอนเรื่องความว่าง. ถ้าพระสงฆ์องค์ไหน หรือใครก็ตามมองไม่เห็น ว่า สอนเรื่องความว่างในแง่ไหน ก็หมายความว่าคนนั้นไม่รู้, ไม่รู้ความหมายอันถูกต้องของภาพนี้.

ภาพทุกภาพแสดงเรื่องความว่าง นี่แน่นอนที่สุดเลย; แต่ว่าแสดงในแง่ไหน? อย่างไร? ฉะนั้นมีเวลาว่าเมื่อไร ก็ลองไปดูภาพเหล่านั้นทีละภาพ ๆ, จะแปลตีความออกไปในทางของเรื่อง “ความว่าง” ได้ทุกภาพ. นั่นก็หมายความว่า ผู้ที่รู้ธรรม รู้ความหมายของธรรมะ อันลึกของภาพเหล่านี้ทั้งหมด นี้ผมหมายถึงภาพที่อยู่ชั้นล่าง ภาพแถวล่างรอบ ๆ นั้น ซึ่งเป็นภาพเขียนของเซอร์แมนน์ เหล่านั้น แถวนั้นซึ่งอยู่ทางทิศตะวันตก แล้วก็รวมทั้งพวกภาพเขียนทั้งหมดนี้ด้วย. ทุกภาพเป็นเรื่องเกี่ยวกับความว่าง เป็นความว่างโดยตรง, หรือเกี่ยวกับความว่างโดยอ้อม โดยปริยายอะไรก็ตาม ก็ล้วนเป็นเรื่องของความว่างทั้งนั้น.

นี้ก็เหมือนกับว่า ถ้าเป็นเรื่องธรรมะแล้ว ก็เป็นเรื่องธรรมชาติทั้งหมด, ธรรมะ ๘๔,๐๐๐ ธรรมชั้น หรือมากกว่านั้นอีกเท่าไรก็ตามใจ เป็นเรื่องธรรมชาติทั้งหมด. เรื่องธรรมชาตินี้ก็ไม่พ้นไปจากความว่างไปได้; เป็นธรรมชาตินี้ก็ว่างจากตัวตนทั้งนั้น.

การศึกษาธรรมะ ก็เท่ากับศึกษาธรรมชาติ

ที่นี่ มีธรรมะในลักษณะที่เป็นตัวธรรมชาติ, ธรรมะที่เป็นตัวกฎของธรรมชาติ, หรือเป็นหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ, หรือว่าผลที่เกิดขึ้นมาตามกฎของธรรมชาติ, ล้วนแต่เป็นธรรมชาติ. ฉะนั้น เมื่อเราพูดว่า “ธรรมะ” นี้ ความหมายถึงไปถึงธรรมชาติในแง่นี้ ในปริยายนี้ ในลักษณะนี้.

ผู้ใดเห็น ธรรมลึกลับซึ่งจริง ๆ ผู้นั้นจะเห็นธรรมชาติ, เห็นเป็นธรรมชาติไปหมด, สามารถทำกิเลสให้เป็นโพธิได้ ทำความทุกข์ให้เป็นความดับทุกข์ได้; เพราะเป็นธรรมชาติเหมือนกัน ทำชั่วให้หมดความหมาย ทำดีให้

หมดความหมาย ให้กลายเป็นธรรมชาติได้. นี่หมายความว่า ทำกิเลสให้เป็นโพธิ ทำโพธิให้เป็นกิเลสก็ได้; หรือว่าให้เหมือนกันไปเสียเลย ให้เป็นธรรมชาติเสียทั้งนั้น.

คนที่ไม่รู้ก็เห็นว่า ธรรมชาติบ้าง ไม่ใช่ธรรมชาติบ้าง ครึ่ง ๆ บ้าง; นี่คือนักธรรม. พวกนักธรรม พวกมหาเปรียญ พวกที่เรียนกันมากมาย มีดีกรีมากมายนั้น ยิ่งยึดมั่นถือมั่นตัวหนังสือมาก ยึดมั่นถือมั่นคำพูดมาก; เพราะฉะนั้น **ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้**; พวกนี้แหละคือพวกที่ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้, **ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา**.

ผมยังจำได้ประโยคนี้ ที่ว่า **ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา** ที่ครูสุภา. นี้คุณฟังถูกไหมว่า “ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา”. ถ้าไม่รู้ ก็เอาไปคิด จดจำเอาไปคิด. เมื่อคราวหนึ่งผมพูดว่า “ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา” เขาเลยเถียงกันใหญ่; ก็เลยพูดตัดบท คล้าย ๆ ว่า เป็นคำพูดบ้า ๆ บอ ๆ ไม่อยากพูดมาก ในที่สุดผมบอกว่า **ยิ่งเรียนธรรมชาตินั้นแหละยิ่งรู้พุทธศาสนา, ยิ่งเรียนธรรมชาติ ยิ่งรู้พุทธศาสนา; ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา; เพราะไปเอาอะไรบ้า ๆ บอ ๆ มาเป็นพุทธศาสนา : เอาปริยัติ เอาคำสอน เอาหนังสือ เอาหลัก เอาความคิดเห็นอะไรมาเป็นพุทธศาสนาเสียก่อนแล้ว; ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ตามความคิดของท่านผู้ใดผู้หนึ่งแล้ว ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา.**

ฟังผิด ๆ เฝิน ๆ อาจจะไม่ถูก ฟังไม่เข้าใจ; แต่พอพูดว่า “**ยิ่งเรียนธรรมชาติดูยิ่งรู้พุทธศาสนา**” นี้พอจะฟังถูก. พูดย้อนหลังอีกว่า : “ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา” นี้อย่างไรกัน; เขาให้คุณเรียนพุทธศาสนา; **ทำไมไม่คิดว่าพุทธศาสนาเป็นธรรมชาติแล้ว. มันเป็นเรื่องไปคิด เป็นของตั้งขึ้น บัญญัติขึ้น พระพุทธเจ้าท่านตั้งขึ้น, หรือว่าเป็นของที่พระอาจารย์ผู้มีปัญญาตั้งขึ้น,**

ใครจะไปแต่ต้องไม่ได้ ทุกตัวอักษรศักดิ์สิทธิ์ไปหมด เหมือนที่เขากำลังพูดกันอยู่เดี๋ยวนี้เวลานี้. **ยิ่งเรียนพุทธศาสนาแบบนี้ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา** : คือยังยึดมั่นถือมั่นในคำพูด ในตัวหนังสือ ในเรื่องราวเหล่านั้นมากขึ้น ๆ มากขึ้น ๆ.

เรียนพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคล จะยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา

ที่จริงเราพูดกันแบบนี้มานานแล้ว มันน่าจะฟังถูก; “ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา “ ควรจะฟังถูกบ้างเหมือนกัน; ถ้ายังฟังไม่ถูกเสียเลย ก็แปลว่ายังแยะมาก ยิ่งแยะมากที่เดียว. **มันมีคำที่ซ่อนอยู่ในนั้น แต่แล้วไม่ได้พูด; ถ้าพูดเต็ม ๆ จะต้องพูดว่า เรียนพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคลนั้น ๆ แล้วจะยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา**; นี่ขยายความได้อย่างนี้. เรียนพุทธศาสนาโดยเรียนตามทัศนะของบุคคลนั้นๆ ละก็ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา. ที่นี้ บุคคลนั้น ๆ ก็ไม่รู้ว่าทัศนะของตนนี้ผิดตนว่าอะไรขึ้น พุทธศาสนาอันนั้นก็ถูกหมด; ยิ่งเรียนพุทธศาสนาแบบนี้ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา.

เหมือนเมื่อครั้งผมเรียนบาลีในโรงเรียน เพื่อเป็นเปรียญ ผมได้เห็นและรู้สึกชัด **ว่ายิ่งไม่รู้พุทธศาสนา**, แล้วเลยเป็นเหตุให้เบื่อ เรียนไปได้ ๖ เดือนอยากสึกเลย; ตอนนั้นเกือบจะสึก ยังขาดนิดเดียว หูดหวิดนิดเดียว สึกไม่ทัน เพราะเข้าพรรษาเสียก่อน. นี่ผลของการเรียนบาลี ยิ่งทำให้เห็นชัดว่า **ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา**; แล้วพอตีมันฟลุคตรงกันขึ้นมาอย่างไรไม่รู้ มันเกิดรังเกียจขึ้นมา เลยกลับจากกรุงเทพ ฯ มาที่บ้าน รุ่งขึ้นก็เข้าพรรษาแล้ว ถ้าสึกเขาก็คงจะว่าบ้า ก็เลยไม่สึก, คิดว่าออกพรรษาแล้วจึงสึก, แล้วก็เลยเปลี่ยนแปลงไปอีก.

ยิ่งเรียนบาลี แล้วยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา ตอนนั้นคิดได้, แม้เดี๋ยวนี้ก็ยังคิดอยู่มาก ที่คิดว่า **เรียนบาลีตามทัศนะนี้ละก็ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา**. มันยังปนกันยุ่ง

ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือ ?

๔๒๕

มันชักโยเป็นเหมือนตัวใหม่ ชักโยพันตัวเองหนา หนาเตอะไปหมด, ยิ่งไม่รู้ ยิ่งยุ่ง. ถ้าเราเรียนในภาษาไทยยังง่ายกว่า; ถ้าเราเรียนเป็นภาษาบาลี แล้วไปตีความตามในภาษาบาลี ซึ่งมีสมาส มีกิตก์มีตัทธิต มีปัจจัย แปลก็ได้หลายอย่าง ยิ่งไปหมด; **นี่เรียนบาลี ก็ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา.**

ยิ่งเรียนนักธรรม ก็ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนาอีกเหมือนกัน. คุณไปสังเกตดูให้ดี ๆ เถอะ เรียนนักธรรมตามแบบที่สอนในโรงเรียนนั่นแหละ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา. **ที่เราารู้พุทธศาสนาที่หลังนั้น** หมายความว่า เราไม่ได้เรียนตามนั้น เราไม่ได้เรียนตามวิธีนั้นแล้ว. พอเราออกมาอยู่ป่า หรืออะไรทำนองนี้แล้ว **เราไม่เรียนตามวิธีที่เรียนบาลี** เราไม่เรียนตามวิธีที่สอนในโรงเรียนนักธรรม เราเรียนอย่างอื่น : **เรียนจากธรรมชาติ, เรียนจากรูป จากนาม จากภายนอกโดยตรง, เรียนจากธรรมชาติโดยตรง** จึงค่อยรู้; **พอเรารู้แล้ว เราหันไปดูบาลีอีกทีหนึ่ง จึงยิ่งรู้ใหญ่.**

ที่นี้ นับว่าไม่ได้เรียนพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกแล้ว แม้จะเรียนจะอ่านพระไตรปิฎกอยู่ก็ตาม แต่ไม่จมเข้าไปในพระไตรปิฎก มันออกมาเป็นธรรมชาติหมด; ฉะนั้น **คนที่รู้ธรรมะแล้ว ไปอ่านพระไตรปิฎก ก็กลายเป็นว่าไปอ่านตำราธรรมชาติเสียเลย** ไม่ใช่ตำราพุทธศาสนาอะไร.

ตำราพุทธศาสนานี้ มันเรื่องยึดมั่น ด้วยหลง ด้วยบูชาพุทธศาสนาก่อน, แล้วมีทิฏฐิความคิด ความเห็นอย่างไร ก็ปักลงไปอย่างนั้นเลย; **นั่นแหละคือพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคลนั้น.** แต่คำว่า **“ตามทัศนะของบุคคลนั้น”** มีไม่ได้ เพราะเขาถือว่า ต้องถูก, ของเขา ต้องถูก; เพราะฉะนั้นก็ไม่ต้องพูด, ตามทัศนะของบุคคลนั้นไม่ต้องพูด : คนนั้นก็มืออย่างหนึ่ง คนนี้ก็มืออย่างหนึ่ง,

คนโน้นก็มีอย่างหนึ่ง, เป็นพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคลนั้น. ยิ่งเรียนพุทธศาสนาตามวิธีนี้ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา; เพราะยิ่งฝังลงไปในความคิดความเห็นของตัวตะพีด ไม่ไปสู่ธรรมชาติ.

พุทธศาสนาที่แท้ไม่ใช่มหายาน ไม่ใช่เถรวาท

เรื่องนี้ก็เหมือนกันกับที่เคยพูดว่า ถ้าจะเรียนพุทธศาสนาจริงๆ แล้วอย่างที่เป็นมหายาน อย่าเป็นเถรวาท; เพราะพุทธศาสนาจริงๆ ไม่ใช่มหายาน ไม่ใช่เถรวาท ซึ่งเพิ่งจะรวมตัว มีพรรคมีพวก ตั้งพรรคตั้งพวกขึ้นมาทีหลัง. ถ้าเราใช้คำว่า “พระพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า” ค่อยยังชั่วหน่อย; ไม่ใช่พุทธศาสนาอย่างเถรวาท หรืออย่างมหายาน; อย่างนี้เล็กหมด, เป็นพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้า อย่างนี้ค่อยยังชั่วหน่อย; แต่จะมาโดนพระพุทธเจ้าอย่างว่าเข้า คือพระพุทธเจ้าตามทัศนะของบุคคลนั้นเข้าเสียอีก.

ที่ผมถูกโจมตี ถูกฟ้อง ถูกด่า อะไรอยู่คราวหนึ่ง ก็ที่ผมว่า พระพุทธเจ้าเป็นภูเขาคิมาลัยบังพระธรรม; ตอนนั้นผมพูดเต็ม พูดชัดมาก และเต็มมาก ว่า “พระพุทธเจ้าตามทัศนะของบุคคลนั้นเป็นภูเขาคิมาลัย บังพระธรรมสำหรับบุคคลนั้น”. ทีนี้คนที่เขาโกรธ เขาหาเรื่องจะทำลาย เขาก็ตัดคำว่า “ตามทัศนะของบุคคลนั้น” ออกเสีย; ก็ยังเหลือแต่ว่าพระพุทธเจ้าเป็นภูเขาคิมาลัยบังพระธรรม; นี่ไม่ใช่ว่าพระพุทธรูป พูดว่าพระพุทธเจ้าเลยทีเดียว. “พระพุทธเจ้าตามทัศนะของบุคคลนั้น เป็นภูเขาคิมาลัย บังพระธรรม” นี้ก็ไม่ต้องพูดถึงพระพุทธรูป เพราะพระพุทธรูปนั้น ยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าไปอีก.

เขาชี้โก่ง เขาตัดเอาคำว่า “ตามทัศนะของบุคคลนั้น” ออกเสีย; เพราะว่าพวกเหล่านั้น พวกที่เขาคิดจะทำลายผมนั้น เขาเป็นพวกที่ “มีพระพุทธเจ้า

ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือ ?

๔๒๗

ตามทัศนะของเขา ทั้งหมดนั้น ล้วนเป็นพวกอกิธรรมทั้งนั้น. ฉะนั้น พอเราเรียกว่าอภิธรรมศาลาวัตเขาถึงโกรธ. ท่านผู้ใหญ่ผู้สอนอกิธรรมคนเก่ง หัวหน้าที่ม โกรธแล้วก็คิดจะให้ผมวินาศไปเลย. เขาไปฟ้องรัฐบาลว่า ผมเป็นคอมมิวนิสต์แน่ เพราะพุดทำลายพระพุทธเจ้า, แล้วไปฟ้องพระสังฆราชว่า ผมรับจ้างคอมมิวนิสต์ทำลายพระพุทธศาสนา โดยพุดว่า “พระพุทธเจ้าเป็นภูเขาล้อมดั่งพระธรรม”. แต่คำว่า “ตามทัศนะของบุคคลนั้น” เขาเอาออก เว้นเสียหมด, เขาไม่พุด . แต่ไปดูต้นฉบับที่แสดงปาฐกถา มีอยู่ว่า “**พระพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคลนั้น**” อยู่เรื่อยไปทุกที จะเว้นบ้างก็บางที แต่หลาย ๆ ที่ยังมี.

รัฐบาลตอนนั้น หลวงกาจสงครามมีอำนาจอยู่, และจะโดยเหตุอะไรก็ตาม หลวงกาจฯ ไม่เชื่อหรือไม่เล่นด้วย, หรือไม่อยากจะแตะต้องกับพระหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ. รัฐบาลก็ไม่เชื่อ. ที่นี้พระสังฆราชที่วัดเบญจมบพิตร เป็นคนขี้โมโห ไม่ดูตาม้าตาเรือ พอผมไปหา ก็เอ็ดตะโรแต่ไกลเลย, ปล่อยให้เดือดไปพักหนึ่ง แล้วค่อยพุดกัน แล้วค่อย ๆ รู้เรื่อง , ค่อย ๆ รู้เรื่องว่า เราว่าอย่างไร, แต่ถึงอย่างนั้น ท่านก็ยังไมยอม , ท่านว่า **ที่พุดอย่างนั้นแรงไป ไม่เหมาะ คนเขาอาจจะเข้าใจผิด, ชาวบ้านเขาไม่อาจจะเข้าใจคำพุดอย่างนี้ได้, อย่าพุดต่อไปอีก.**

นี้มีผลขนาดนี้, นี่เขาห้าม, **ห้ามไม่ให้พุดคำอะไร ๆ แรง ๆ ชนิดที่จะทำให้คนไปเร็ว ๆ** , นี่เป็นเรื่องถูกห้าม เช่นว่าพระพุทธเจ้าบังพระธรรม. เรื่องมันได้มาอย่างนี้ก่อน : พระพุทธรูปนี้บังพระพุทธเจ้า, อย่างนี้โกรธที่หนึ่งแล้ว เพราะเขากำลังสร้างพระพุทธรูปกันใหญ่ในคราวนั้น, โดยเฉพาะพระเครื่องสร้างมากที่สุดสมัย ๒๕ ศตวรรษ. พอเราพุดว่า **พระพุทธรูปบังพระพุทธเจ้า** นี้โอ้อวด, เขาโกรธมาก โดยเฉพาะพวกที่ทำพระเครื่องขาย, **ผู้ที่ทำพระเครื่องขาย เขาโกรธมาก, เขาคิดว่าเราแกล้งพุดให้เขาขายไม่ได้.**

ถ้าศึกษาพุทธศาสนาตามทัศนะของบุคคล จะไม่ถึงศาสนา

พระพุทธรูปบังพระพุทธเจ้า หมายความว่าถ้าใครไปหลงในพระพุทธรูปแล้ว คนนั้นจะไม่รู้จักพระพุทธเจ้า , แต่เราก็ไม่ได้หมายความว่าถึงขนาดนั้น, หมายความว่า ถ้าไปติดอยู่เพียงแค่พระพุทธรูปแล้ว ไม่มีหวังที่จะถึงพระพุทธเจ้า ต้องทะลุพระพุทธรูปออกไป. ที่นี้พอพูดว่า พระพุทธเจ้าบังพระธรรม แล้วเลยยุ่งกันใหญ่เลย, กลายเป็นไม่รู้จะเลือกเอาทางไหนดี : พระพุทธเจ้าบังพระธรรม, ถ้าไม่เอาพระพุทธเจ้าก็ถึงพระธรรม . ที่นี้ เขาอยากเอาทั้งพระพุทธเจ้า ทั้งพระธรรม ทั้งพระสงฆ์ จะแก้ปัญหาวางอย่างไร, นี้พูดกันไม่รู้เรื่องตอนนี้.

เราพูดว่า “พระพุทธเจ้าตามทัศนะของบุคคลนั้น” คือตามความยึดมั่นถือมั่น ตามทัศนะของบุคคลนั้น ละก็ บังพระธรรม. ใครไปยึดมั่นถือมั่นอะไรเป็นพระพุทธเจ้าอย่างไร ๆ นั้นแหละยึดมั่นถือมั่นอย่างนั้นแหละ จะบังพระธรรม ไม่มีทางที่จะปล่อยวางได้.

ที่ว่า พระพุทธเจ้าบังพระธรรม คุณควรจะเข้าใจได้. ที่จริง ถ้าพระพุทธเจ้าจริงก็ไม่บังพระธรรม เพราะพระพุทธเจ้าก็เป็นธรรม หรือเป็นธรรมชาติอันหนึ่ง, ซึ่งหมายถึงปัญญาที่รู้นิพพาน, นี้เป็นพระพุทธเจ้าจริง ไม่ใช่เปลือก, ไม่ใช่ร่างกาย. พระพุทธเจ้าจริง ๆ อย่างนี้ เป็นธรรมชาติเสียเองเหมือนกัน ย่อมไม่บังพระธรรม ซึ่งเป็นธรรมชาติด้วยเหมือนกัน.

แต่เดี๋ยวนี้ นักศึกษาทั่วไปพูดว่า พระพุทธเจ้า ก็อย่างยึดมั่นถือมั่น, พระธรรม ก็อย่างยึดมั่นถือมั่น, พระสงฆ์ ก็อย่างยึดมั่นถือมั่น ทั้งนั้นเลย, คือตามทัศนะของบุคคลนั้นทั้งหมดเลย. มันก็เลยขัดกันหมด, ต่างคนต่างก็มีกันคนละอย่างสองอย่างด้วย แล้วขัดกันหมด, คือเป็นเรื่องยึดมั่นถือมั่นขึ้นมาคำเดียว;

พระพุทธเจ้าก็ไม่เป็นพระพุทธเจ้า พระธรรมก็ไม่เป็นพระธรรม พระสงฆ์ก็ไม่เป็นพระสงฆ์. นี่น่าสงสาร และน่าเห็นใจเหมือนกัน ที่ว่าเขาไม่สามารถที่จะรู้จักพระพุทธเจ้าที่แท้จริง พระธรรมที่แท้จริง หรือพระสงฆ์ที่แท้จริงได้, หรือว่า เขายังไม่สามารถที่จะรู้จักพระพุท พระธรรม พระสงฆ์ที่แท้จริงได้. ฉะนั้น แต่ละคนจึงต้องมีพระพุทธ หรือพระธรรม อย่างที่ยึดมั่นถือมั่นนี้ไปก่อน,* สมเด็จฯ ท่านก็พูดถูกเหมือนกัน ที่ว่า อย่าเพ่อดูเรื่องอย่างนี้แก่คนชนิดนี้.

ผมถูกห้ามมาสัก ๒๐-๓๐ ปี มาแล้ว ที่ว่าอย่าพูดเรื่องนี้ คือ สมเด็จ วัดเทพศิรินทรวงศ์ ท่านก็ห้าม, แต่ผมมันเป็นเด็กคือ ไม่เชื่อจนบัดนี้. ท่านห้ามว่า อย่าเพ่อดูเรื่องอนัตตา เรื่องอะไรอย่างนี้ที่พูดกันนี้, อย่าเพ่อดูเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ อย่าเพ่อดู. นี่ตั้งแต่ผมอยู่สวนโมกข์ฯ พุมเรียง ที่มีผู้หลักผู้ใหญ่ท่านพูดบอกว่า **เรื่องนี้ยังไม่ควรนำมาสอน เรื่องสุญญตา เรื่องอนัตตา เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้.**

ท่านถือเสียว่า คนยังโง่ ประชาชนยังโง่, ถ้าสอนแล้วจะเข้าใจผิด, นี้ก็จริงของท่านเหมือนกัน. แต่ผมมิได้คิดอย่างนั้น, คิดว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ที่คนโง่เข้าใจผิดบ้าง นี่เป็นเรื่องเล็กน้อย. เรื่องสำคัญนั้นเห็นจะต้องพูดให้รู้เรื่องกันไปเลย, ต้องทะเลาะกัน, ต้องพยายามต่อสู้แย่งแย่งกันให้เห็น ให้จนเข้าใจจนได้ สักสองสามคนก็ยังมี.

เรื่องนี้ผมก็คิดว่า ผมถูก, ฝ่ายท่าน ท่านก็ถูก ถูกของท่าน , บางทีจะถูกกว่าเสียอีก เพราะเห็นชัด ๆ ว่า คนส่วนมากยังโง่ ไม่เข้าใจเรื่องนี้ ที่ท่านพูดจึงถูกกว่า. **เรานั้นอยากจะพูดเรื่องจริงของพระพุทธเจ้า เรื่องที่ดีที่สุดของ**

* คือสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวรเถร) วัดเทพศิรินทราวาส

พระพุทธเจ้า หรือเรื่องที่เป็นยอดที่สุด เป็นหัวใจของพุทธศาสนา ที่ยังไม่พูดกัน ;
 นี้เราอยากจะพูด เราก็บ้า, และตอนนั้นเราก็บ้า หรือว่าอวดดี มีมานะทวิภูฏี ที่จะ
 ทำสิ่งที่ดี ที่เด่น อะไรอยู่เหมือนกัน. ฉะนั้นก็ดูเถิด คำพูดเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรนี้
 ก็มีมาเรื่อย ๆ ตั้งแต่ ๒๐-๓๐ ปีมาแล้ว.

เดี๋ยวนี้มีความยึดมั่นถือมั่นมาก จนอะไร ๆ ตะต้องไม่ได้, เช่นคัมภีร์อรรถกถา
 บางพวกก็ยึดมั่นว่า เป็นของพระอรหันต์ ตะต้องไม่ได้ วิพากษ์วิจารณ์ไม่ได้ ไม่เชื่อ
 ไม่ได้, อย่างนี้ เป็นต้น. แต่เรานั้นไม่เชื่อมาแต่เดิมเลย, และว่าขนาดอรรถกถา
 ผมมีเพื่อน, คุยโตหน่อย, มีเพื่อนคือ สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส ท่านไม่เชื่อ
 อรรถกถาเลย ไปดูหนังสือต่าง ๆ ที่ท่านทรงไว้ ท่านจะบอกว่า **มติของอรรถกถาจารย์**
ว่าอย่างนั้น ๆ ท่านไม่เชื่อ, เว้นไว้แต่ที่จะตรงกับความคิดของท่านละก็ ท่านจึงจะ
 ยอมรับหรือเชื่อ , แต่ถ้าขัดกับเหตุผลโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว **ไม่เชื่อ** , **ไม่เชื่อ**เลย. และ
 ท่านยังเขยิบขึ้นมาถึงกับว่า **แม้ในบาลีพระไตรปิฎกนั้นแหละ บางแห่งเชื่อไม่ได้,**
บางแห่งไม่สมเหตุผลอยู่เหมือนกัน แต่เป็นส่วนน้อย ไม่เหมือนกับในอรรถกถา
 ซึ่งมามาก.

ในบาลีพระไตรปิฎกนี้ เราก็ต้องยอมรับว่า มีสิ่งที่ปนเข้าไปที่หลังบ้าง, ของ
 เล็ก ๆ น้อย ๆ ที่ปนเข้าไปที่หลังนี้ ไม่สมเหตุผลสมผลได้, หรืออีกทีหนึ่ง**พระไตรปิฎก**
เดิมที่ทำสืบ ๆ กันมา อาจจะคัดลอกผิดก็ได้, เปลี่ยนความหมาย เปลี่ยนคำไปบ้างก็ได้
 โดยการคัดลอกผิด แต่เป็นส่วนน้อย. **ส่วนอรรถกถานั้นว่าเอาเอง ตามมติตาม**
ความเห็นของอรรถกถาจารย์เอง. หลาย ๆ คน หลาย ๆ รุ่น ต่อ ๆ กันมาและตั้ง
 พันปีล่วงมาแล้ว ก็ต้องมีส่วนผิดได้.

อรรถกถาต่าง ๆ ซึ่งพระพุทธโฆษาจารย์* แต่งแล้วก็ยังมีผิดมาก คือท่านพูด
 อะไรไปตามความเข้าใจของท่าน หรือว่าตามท้องถิ่นของท่าน ไม่ทั่วไปทั้งอินเดียก็มี;

* หมายถึงพระเถระชาวลังกา

แต่ก็อย่างเดียวกันอีก ที่ว่า เรายังไม่ได้ว่า อรรถกถานี้มีอยู่เท่าของเดิมหรือไม่, อาจจะเป็นว่า อรรถกถาของเดิมนั้น พระพุทธโฆษาจารย์ท่านเขียนไว้เพียงเท่านี้ แล้วคนที่หลังไปเขียนเติมเข้าไป, แล้วก็ไม่บอก, บาบาก็ไปตกอยู่แก่พระพุทธโฆษาจารย์ได้เหมือนกัน, อย่างนี้ก็ไม่ได้.

การศึกษาหลักพระพุทธศาสนา ควรใช้ “หลักตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการ” เสมอ

สมมติว่า หนังสือที่ผมเทศน์ ๆ เขียน ๆ ไว้นี้ ถ้าต่อไปวันหลัง ใครมาเขียนเติมเข้าไป ระหว่างบรรทัดนั้น-นี้, แล้วเขาก็ไม่บอก; คนก็ย่อมคิดว่า ผมพูดอยู่เรื่อย อาจมีได้ เป็นได้. ฉะนั้น เรื่องอรรถกถา เรื่องฎีกานี้ เราอย่าไปวิจารณ์ในทำนองที่ว่า คนนั้นคนนี้พูด,เรายกเลิกหมด เอาแต่เพียงว่า นั้นถูกต้องด้วยเหตุผลหรือไม่, หรือว่าถูกต้องกับเหตุผลทั่วไปหรือไม่ นี่เป็นสำคัญ, แล้วใช้หลักตัดสินธรรมวินัย ๘ ประการนั้นแหละดีที่สุด เพราะมีที่กล่าวอ้างไว้, ต้องเป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นอยู่เสมอ, ถ้าเรื่องนี้สอนไปในทางยึดมั่นถือมั่นละก็ เป็นอันว่า ปิดทิ้งได้เลย.

หลักเรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ จะเป็นหลักที่เด็ดขาดตายตัว สำหรับตอบคำถามก็ตาม , สำหรับจะวินิจฉัยว่า บาลีอรรถกถานั้นผิดหรือถูกก็ตาม , จะใช้ได้, ถ้าไม่เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้วใช้ไม่ได้ ผิดทันที. ฉะนั้น จึงว่าเรื่องสุญญตานี้สำคัญถึงขนาดนี้, ถ้าไม่เป็นไปเพื่อสุญญตาแล้วผิดทั้งนั้นในบาลีนั้น จึงมีว่า **สุญญตปปฏิสยุตตา - เนืองเฉพาแล้วด้วยสุญญตา, ตถาคตภาสิตา - เป็นคำที่ตถาคตกล่าว, คมภีรา-ลิกซึ่ง คมภีรตุถา - มีอรรถอันลิกซึ่ง, โลกกุตตรา - เหนือโลก. “ถ้าไม่เหนือโลกแล้ว ไม่ใช่ฉันกล่าว”** พระพุทธเจ้าท่านว่าอย่างนี้.

ที่นี้ เขาจะมาให้เราสอนเรื่องใต้โลก, เราก็ทำไม่ได้เหมือนกัน. ผมจึงตั้งเป็นเด็กดี หัวดีมาตั้งแต่ที่แรก ท่านห้ามไม่ให้สอน ก็สอน, สอนไปจนเขาขี้เกียจห้าม. สมเด็จพระสังฆราช ท่านเป็นผู้ดีท่านไม่ว่าใคร ท่านไม่ด่าใคร, ถึงเราไม่เชื่อท่าน ท่านก็ยังดีอยู่ ยังพูดจาดีอยู่เสมอ, เมื่อไปหา ก็ยังพูดจาดีอยู่เสมอ ไม่เหมือนสมเด็จพระสังฆราชวัดเบญจมบพิตร ท่านดุ มักพูดด้วยโทสะ, ไปถึงก็คล้าย ๆ กับจะกินเลือดกินเนื้อ , ต่อพูดกันสักพักหนึ่ง จึงค่อยเย็นลง.

การพูดเรื่องสุญญตา ก็เพื่อให้ช่วยกันสนใจเรื่องนี้

ที่พูดมานี้ อย่างน้อยขอให้คุณรู้ไว้ด้วยว่า ผมนี่เป็นคนรับบาปมานานแล้ว ต้องยอมเป็นคนดี ต้องให้เขาตำหนิว่าเขาประณาม เขาค้านต่าง ๆ ว่าเป็นมิจฉาทิฎฐิ, จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ จนกระทั่งวันนี้ก็ยังเป็นอยู่อย่างนั้น, และโดยเฉพาะก็เรื่องสุญญตานั่นแหละ ไม่มีเรื่องอื่น, เรื่องอนัตตาเรื่องสุญญตา เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น. ผมก็เห็นว่า เป็นบุญเป็นกุศลที่เขาตำหนิหรือเขาค้าน, เพราะว่าเป็นเรื่องที่ยังไม่ได้พูด มันจะได้พูดออกมา. ถ้าไม่มีใครตำ ไม่มีใครค้านแล้ว ทำไมเรื่องอย่างนี้จะพูดออกมาได้, แล้วทำไมข้อสงสัยบางข้อ จะถูกหยิบขึ้นมาพูดกัน, ไม่มีทางที่จะจับกลุ่มเอามาพูดกัน, ก็เสียหายไปอย่างนั้นเหมือน ๆ กับแต่ก่อนนี้.

เดี๋ยวนี้แต่ละคน ๆ เอาเรื่องสุญญตา ไปคิด ไปนึก ไปชอบ เพื่อจะแย้งผมคนเดียว, ว่าอย่างนั้นเถอะ. แล้วยิ่งไปคิด ไปนึกอะไรเข้า สุญญตานี้ก็สอนให้เองเลย, โดยเขาเข้าใจไปเลย, ไม่รู้จะแย้งอย่างไรต่อไป ก็มีเถอะแล้ว. ที่ยังงอแงก็หาแง หาเรื่องแย้งผิด ๆ ไปได้เรื่อย ๆ โดยเฉพาะก็หาทางให้เราเขียนอธิบายเฉพาะส่วนนั้น ๆ มากขึ้น.

สังเกตดูให้ดี คำเทศน์หรือปาฐกถาต่าง ๆ นี้ ตอนหลัง ๆ เรื่องหนึ่ง ๆ จะเป็นการอธิบายสุญญตาแงใดแงหนึ่ง มุมใดมุมหนึ่งอยู่เสมอ, ถึงแม้มีการห้ามว่า

เรื่องสัญญาตาไม่ควรจะนำเอามาสอน, อย่าเอามาสอนชาวบ้าน, สมรวาสอย่ารู้เรื่องสัญญาตา อย่างนี้ก็ตาม, เราก็ยังชี้ให้เห็นว่า ยิ่งจำเป็น, เพราะว่าชาวบ้านนั้นอยู่ในกองไฟ แล้วน้ำชนิดอื่นไม่มีที่จะดับไฟ, เพราะฉะนั้นต้องเอาเรื่องสัญญาตา มาเป็นน้ำดับไฟไป ตามมีตามได้ ตามมากตามน้อย แม้ไม่ใช่ทั้งหมดก็ยังมีดี . พวกพระเสียอีกไม่มีใครจะมีเรื่องที่ต้องเป็นพื้นเป็นไฟ ยังไม่มีใครจะต้องการน้ำ , ส่วนพวกชาวบ้านนั้นมีปัญหามาก ต้องมีหลักเกณฑ์ที่ถูกต้อง , มีเรื่องคอยปลอบใจ, หรือว่ามีเรื่องทำให้งดงาม.

เรื่องสัญญาตา หรือว่า เรื่องโลกุตตระนี้เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับทำให้คนทนได้ดีอยู่ในโลกนี้. ถ้าพวกชาวบ้านไม่รู้จักปลง ไม่รู้จักปล่อย ก็จะต้องเป็นบ้าตาย, พวกชาวบ้านจึงต้องรู้จักปลงว่า : อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา , เป็นอย่างนั้นเอง, รูปธรรมนามธรรมเป็นอย่างนั้นเอง, **สิ่งต่าง ๆ ล้วนไม่เที่ยง** อย่าไปเสียใจกับมันเลย. ชาวบ้านเขาก็พูดเป็น คิดเป็น แล้วก็ปล่อยวางเป็น, พวกชาวบ้านจึงอยู่มาได้ และอยู่มาตั้งพันกว่าปี เขาก็สอนกันมาอย่างนี้, ให้ชาวบ้านรู้จักพูดว่า : อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา , ให้รู้จักให้อภัย, ให้รู้จักปล่อยวาง, เขาจึงเป็นมาได้ จึงไม่ทุกข์ร้อน ไม่คดโกง เหมือนคนสมัยนี้ ซึ่งไม่ยอมรับเรื่องนี้.

เรื่องโลกุตตระเปรียบเหมือนเรือมีหางเสือ, ควรรู้จักใช้

เดี๋ยวนี้คนเลวลง เพราะไม่ยอมรับเรื่องโลกุตตระนี้ ไม่สนใจเรื่องนี้, คนจึงเลวลง ๆ : อดไม่ได้ , อภัยไม่ได้ , ให้อภัยไม่ได้, อดความโกรธไม่ได้, บังคับกิเลสไม่ได้, เพราะฉะนั้นเรื่องลามกอนาจารก็มีมากขึ้น, เรื่องตีกันง่าย ๆ ฆ่าฟันกันง่าย ๆ ก็มีขึ้น, อะไรก็มีขึ้น เพราะจิตใจไม่มีเครื่องประดับประคอง. ฉะนั้นเราจึงว่า **เรื่องโลกุตตระ เรื่องสัญญาตานี้เป็นเหมือนกับหางเสือเรือ** ,ถ้าเรือไม่มีหางเสือแล้ว ก็บ้าเหลือที่จะพูด.

พวกเขาบ้านก็ต้องมีหางเสือ , มีธรรมประเภทที่ช่วยในการทำมาหากิน ก็เหมือนกับลำเรือที่วิ่งไป, เรื่องธรรมะที่เป็นเรื่องพุทธศาสนาแท้ ๆ ก็เหมือนหางเสือ ช่วยให้เดินถูกทาง อย่าให้เดินผิดทางอย่าให้ต้องร้องไห้, หรือเรื่องอะไรเกิดขึ้นร้ายกาจ ก็ปลงไปได้ แล้วก็สบายเลย. เรื่องโลกุตตระก็คือว่า เหมือนกับเครื่องทำให้ดูงาม, เพราะฉะนั้น พระวาสคนไหนไม่มีหลักธรรมชั้นสูงเรื่องโลกุตตระ ก็เหมือนกับไม่มีพุทธศาสนา จะเหมือนกับหมาหางด้วน; นี้ผมพูดบ่อย ๆ เรื่อง “เหมือนหมาหางด้วน”.

คนที่ไม่มีความฝอยสุญญตา , ฝายไม่ยึดมั่นถือมั่นไว้บ้างแล้วจะเหมือนหมาหางด้วน; หมาหางด้วนมันไม่น่าดู, แล้วก็เหมือนกับเรือที่ไม่มีหางเสือ. คิดดูเถอะเป็นอย่างไร เรือที่ไม่มีหางเสือจะแล่นไปอย่างไร, ถึงจะมีกำลังแรง กำลังเร็ว วิ่งเร็ว มันก็เปะปะ ๆ ไปหมด , เรือไม่มีหางเสือก็ฉิบหายเลย.

หรือเหมือนกับรถยนต์ที่มีกำลังดี มีเครื่องดีอะไรทุกอย่าง แต่ไม่มีเบรค ไม่มีห้ามล้อ แล้วจะเป็นอย่างไรสำหรับรถยนต์คันนั้น; มันก็เป็นรถยนต์วิ่งลงคลอง หรือว่าเป็นอันตรายที่สุด.

เปรียบกับรถยนต์ยังไม่เท่ากับว่าเป็นหมาหางด้วน; เพราะว่าพระวาสที่ไม่สนใจเรื่องโลกุตตระหรือไม่ยอมให้สนใจเรื่องโลกุตตระ, นี้เป็นหมาหางด้วน. ฉะนั้น ถ้าใครมาชวนเราตัดหางละก็ อย่าไปเชื่อเลย, อย่าไปยอมตัดหาง; เรายังมีหางอยู่ดีกว่า เราอย่าไปเชื่อหมาหางด้วน ที่มาหลอกให้ตัดหาง.

อันนี้จะต้องพูดต่อไป และจะต้องกระทบกระทั่งเอนมาก, เพราะมีคนผสมโรงร่วมกัน จะคัดค้านเรื่องนี้ : คัดค้านผมที่ว่า โลกุตตระธรรมไม่ควรนำมาสอนแก่พระวาส ; ทั้งพระทั้งพระวาสเขามีความเห็นกันอยู่ คุณก็อาจอ่านพบหนังสือพิมพ์ในเรื่องนี้.

เรื่องทีล่ำบาก เกี่ยวกับเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องสัญญาตา ก็คือ ยากที่จะเข้าใจ . แต่ก็จำเป็นอย่างยี่งที่จะต้องมี เพื่อรู้จักปล่อย รู้จักวาง รู้จักปลง; แต่ถ้าเข้าใจผิด ก็ปล่อยผิด ปลงผิด วางผิดได้เหมือนกัน. นี้เราก็ยอมรับ; แต่ก็ต้องสอนกันให้ดี. สอนกันให้ถูกต้อง อย่าให้เข้าใจผิดได้. ถ้าเข้าใจผิด เรื่องสัญญาตาก็เป็นมิจฉาทิฏฐิไป, ก็เป็นอันตราย , นี้แน่นอนเหมือนกัน . ถ้าเป็นสัญญาตาอย่าพวกใจรัใช้ อย่างพวกมิจฉาทิฏฐิใช้ไป ก็เป็นอันตราย; นี้ไม่ใช่สัญญาตาอย่างเดียวกัน แต่ชื่อเหมือนกัน.

เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ ไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างบำ ๆ ก็มี ว่าเขาเองก็มี เขาเองก็มี ว่าไปตามมานะทิฏฐิก็มี, ไม่ยึดมั่นถือมั่นที่แท้ของพระพุทธเจ้า นั้นเป็นความรู้ที่ได้มาจากธรรมชาติ คือจากในใจของเรา. เมื่อเรามีความยึดมั่นถือมั่นเมื่อไร ก็ต้องมีความทุกข์เมื่อนั้น; ถ้าเราไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ก็มีความสบายอยู่. ที่ได้มาจากธรรมชาติอย่างนั้น อย่างนี้ไม่มีทางผิด ไม่มีอันตราย, แล้วยังรู้ว่าแน่นอน เป็นสิ่งที่ต้องศึกษา ต้องปฏิบัติอย่างแน่นอน, อย่าให้เป็นไฟ เป็นนรก ขึ้นมาในจิตใจ.

เมื่อดูไปในทางที่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว จะเห็นว่า เขาก็ไม่ได้คิด ไม่ได้นึก ไม่ได้พิจารณา, เขาเชื่อใคร ก็เชื่อคนนั้นตะพึดเลย, เขาเชื่อข้อความไหนในพระคัมภีร์ เขาก็เชื่อตะพึดไปเลย, ไม่เข้าใจก็เชื่อ, เชื่อทั้ง ๆ ที่ไม่เข้าใจ, เชื่องมงายนี้ยุ่ง , ฉะนั้น จึงมีแบบหลาย ๆ แบบที่งมงาย ที่ไม่มีประโยชน์. นี้เราพูดเผื่อ ๆ ไว้, เราก็อาจจะอยู่ในพวกที่บำบิ่นก็ได้. ที่ว่าพวกนึ่งงมงาย เราอาจจะบำบิ่นก็ได้, ควรจำไว้ก่อน : งมงายงุ่มง่าม ไม่ค่อยจะรู้อะไรก็ได้ รู้เกินไปจนบำบิ่นก็ได้. ผมต้องพูดอย่างนี้, เพราะมิได้ประกาศตัวว่า เป็นผู้ถูกต้องทั้งหมด; แต่พยายามจะให้ถูกต้อง. ถ้ารู้เท่าไม่ถึงการณ์, มันก็กลายเป็นบำบิ่น เพราะฉะนั้น

จึงเลยแตกแยกกัน ที่ว่า เราไม่เอาตามแบบฉบับที่เขาถือกัน, ตามแบบฉบับที่เขา ยึดมั่นถือมั่นกันนั้น เราไม่เอา. เรามาพิจารณาดูใหม่ตามสติปัญญาของเรา ตาม เหตุผลของเรา, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็จากข้อเท็จจริงที่มันปรากฏมาแล้วแก่เรานี้ : เราถืออย่างไร ? เราทำอย่างไร ? ได้ผลอย่างไร ? อย่างนี้ก็เอา.

หลักการงานด้วยจิตว่าง นี่จะใช้ได้หรือไม่ ? ควรวินิจฉัย

ไหน ๆ ก็พูดมาถึงตอนนี้แล้ว ก็อยากจะพูดเสียเลยสักข้อหนึ่งว่าทุก ๆ องค์ นี้ขอให้ช่วยกันตั้งข้อสังเกตให้ดี ๆ ในหัวข้อที่ ว่า : **หลักการอย่างบ้า ๆ บอ ๆ ของเราเนี่ย มันจะใช้ได้ไหม ?** ลองคิดดู **หลักการอย่างบ้า ๆ บอ ๆ ที่เราถือกันอยู่ที่นี่เนี่ยจะใช้ได้ไหม ?** เราต้องใช้คำว่า บ้า ๆ บอ ๆ เพราะว่าไม่เหมือนใคร, เพราะอาจจะเป็นเรื่องทดลองกันอยู่ได้. **หลักการบ้า ๆ บอ ๆ ที่เราใช้กันอยู่ที่นี่นะ จะใช้ได้ไหม ?** เมื่อผมพูดอย่างนี้ คุณนึกออกหรือยังว่าหมายถึงอะไร?... มันก็หมายถึง**ความเป็นอยู่ของเราที่นี่ มันไม่เหมือนเขา, ที่มันอุตรีหรือบ้าบิ่น หรืออะไรอย่างนี้ ไม่เหมือนเขา ไม่เหมือนใคร เรียกว่า บ้า ๆ บอ ๆ แล้วจะใช้ได้ไหม ?**

ที่จะแยกแยะให้เห็นชัด ๆ ก็คือ การที่ไม่ทำอะไรตามที่เขาทำ ๆ กัน, ไม่ทำตามที่เขาสอนให้ทำกัน อย่างเคร่งครัดอย่างนั้นอย่างนี้ อย่างเคร่งครัดที่สุดเลย. **ผมไม่รู้จักความเคร่งครัดเลยรู้แต่ว่า มีเหตุผลอย่างไรเท่านั้น,** ถ้าสมมติว่าเราจะเป็นนักวิปัสสนา เราก็ต้องห่มจีวรดำ ๆ ต้องพูดค่อย ๆ เบา ๆ ต้องเดินช้า ๆ แล้วต้องไปนั่งหลับตาที่โคนไม้ วันละหลาย ๆ ชั่วโมง, ทำอะไรก็ไม่ได้ จะทำงานอย่างนั้นอย่างนี้ก็ไม่ได้, จะอ่านหนังสือก็ไม่ได้ อย่างว่าถึงจะมาเป็นกุลีอย่างนี้เลย ซึ่งเขาทำไม่ได้, **มันติดกันกับเราขนาดนี้.** นี่เรียกว่าหลักการ ที่เรียกว่าบ้า ๆ บอ ๆ ของเราเนี่ยมันจะใช้ได้หรือไม่.

เรื่องปฏิบัติธรรมนี้มีทางที่จะต้องนึก มีให้นึกหลายอย่าง เช่น ถ้าเราถือเอาตามบาลี นี้เราก็คงพูดไม่ได้ว่า พระต้องไปนั่งหลับตา ต้องสงบเสงี่ยมเจียมตัวเหยียบขี้ไก่ไม่ฝ่อ; อย่างนี้ไม่เคยเห็นในบาลีเลย, ในบาลีที่เป็นพุทธานุชาตก็ไม่เคยพบเลย พบแต่แบบแผนทีหลัง ๆ เขาทำให้พระกลายเป็นอย่างนี้ไป.

ที่นี้ เรามาตั้งปัญหาให้กว้าง เช่นพระอริยเจ้าที่เป็นฆราวาสก็มี , พระอริยเจ้าชั้นโสดาบันชั้นสกิทาคามี ที่เป็นฆราวาสก็มี, ที่ทำไร่ไถนา ขนาดที่เคยอ่านพบกันมา ยิ่งในอรรถกถาแล้ว ก็ยิ่งแล้วเลย : เป็นภรรยาของพระโสดาบันก็มี แต่เนี่ยมันเป็นอรรถกถา อย่างที่ว่า ที่เราไม่เชื่อเครดิตนั่นแหละ , แต่ว่าในบาลีทั่ว ๆ ไปก็มี แสดงว่าพระอริยเจ้านี้มีในหมู่ฆราวาส แล้วก็ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอริยเจ้าที่สูง ๆ ขึ้นไป. ถ้าพระอริยเจ้ามีได้ในความเป็นฆราวาส นั่นก็คือคนทำงานเหมือนกัน.

ฆราวาสต้องทำงาน ต้องทำไร่ไถนา ต้องทำบ้านทำเรือน ทำครัวทำอะไรทุกอย่างที่ฆราวาสจะต้องทำ, แล้วก็มีความเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกิทาคามีเป็นต่อ ๆ ไปอย่างไร; เพราะฉะนั้น เขาเป็นชาวบ้าน และเขาอยู่อย่างชาวบ้าน แล้วถ้าเขาปฏิบัติได้อย่างนี้ละก็ เขาก็เก่งกว่าพวกเรา ที่จะต้องไปนั่งหลับตาที่โคนต้นไม้วันหนึ่งตั้ง ๒๐ ชั่วโมง; นี้เพื่ออะไร ในการทำงานไม่ได้ทำอะไรเลย.

ผมเรียกวิธีของเราว่า วิธีบำ ๆ บอ ๆ ก็คือว่า : เวลาอย่าเสียไปเปล่า, เรี่ยวแรงอย่าให้เสียไปเปล่า, ใช้ให้เป็นประโยชน์ เป็นนั่นเป็นนี่ ทำนั่นทำนี่ขึ้นมา, แล้วเรื่องทางจิตทางใจก็ทำอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก ทุกอิริยาบถ; แม้เมื่อทำงานอยู่ ทำงานก็ต้องทำด้วยจิตว่าง, เพื่อมีสติสัมปชัญญะในเรื่องไม่มีตัวกู-ของกู, แม้ในขณะที่เป็นกรรมกร เป็นกุลี กำลังทำงานอะไรอยู่; แปลว่า

ปฏิบัติเพื่อมิให้ยึดมั่นถือมั่นนั้นเว้นไม่ได้เลย, เว้นไม่ได้เลย สักลมหายใจเข้าออกก็เว้นไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ เร็วแรง กำลังกายที่มีอยู่ จะมีทางใช้ให้เป็นประโยชน์ได้
อย่างไรก็ใช้เกิด. เช่นว่าคุณได้ช่วยกันทำอะไรให้เกิดขึ้นนี้ สิ่งนั้นจะมีอยู่, จะดีอยู่,
แล้วสิ่งนั้นจะเป็นประโยชน์แก่ศาสนา หรือแก่ส่วนรวม มันไม่ตายเปล่า.

ถ้าจะพูดว่า จะให้เร็ว, ปฏิบัติให้เร็ว; อย่างนี้ผมก็ไม่เชื่อ, ปฏิบัติ
ให้เร็วนี้ก็ยังเห็นว่า การที่ไปนั่งหลับตาอยู่ที่โคนไม้วันละ ๒๐ ชั่วโมง ตั้ง ๑๕ ปี
แล้วก็ยังทำผิด ยังเหลวไหล ยังใช้อะไรไม่ได้; เพราะว่ามันถูกเรื่อง ก็ใช้ไม่ได้
แล้วก็เลยไม่ได้ทำอะไรเลย เคว้งคว้างไปหมด.

มันควรจะทำอะไรที่เป็นประโยชน์ทางวัตถุก็ได้ ทางจิตใจก็ได้;
ซึ่งมีเหตุผล : ให้เป็นผู้มีอนามยติ มีร่างกายแข็งแรง , แล้วจึงจะมีใจคอกปกติ
มีมันสมองปกติ. ถ้าไม่ทำอะไรเลย จะเป็นคนผอมเหลือง จิตใจก็ไม่ปกติ มันสมอง
ก็ไม่ปกติ. เราต้องการที่จะมีความเป็นอยู่ที่ปกติ ในทางร่างกายดี มันสมองดี จิตใจดี
ก็ต้องทำงาน, แล้วจึงจะไปคิดธรรมะได้ จะรู้ธรรมะได้, จะพิจารณาธรรมะได้;
แล้วปัญญาคมกว่า แหลมเร็วกว่า ที่จะไปนั่งฝนที่อ ๆ อยู่, ฝนแล้วฝนอีก; จะเข้า
แบบฝนก่อนอิฐให้เป็นที่กระຈกเงา ซึ่งยอมเป็นไปไม่ได้ อย่างรูปนั้น. อย่าเอาไป
ปนกับ “ฝนทั้งเป็นเข็ม” นะ มันคนละเรื่องกัน. “ฝนก่อนอิฐให้เป็นที่กระຈกเงา”
นี่คนละความหาย, มันมีความหายไปในฝ่ายที่เป็นไปไม่ได้. ฝนทั้งเป็นเข็ม
นั้นมีความหายในฝ่ายที่เป็นไปได้. ถึงจะช้ามากมาย อย่างไรก็ตาม ก็ยังอยู่ในฝ่าย
ที่เป็นไปได้.

เราควรคิดดูในครั้งพุทธกาล ก็ได้มีหลักฐานที่แสดงว่า พระภิกษุแต่ละองค์เป็นคนเหยียบขี่ไถไม่ฝ่อ; พุดง่าย ๆ อย่างนี้ดีกว่า และสั้นดี. คือว่า ฆราวาสก็ทำได้ ถ้าฆราวาสทำได้ก็หมายความว่า **เรื่องปฏิบัติที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ไม่ขัดข้องกับผู้ที่ทำกรงาน**, ทำกรงานทางร่างกายนี้ ทำชนิดไหนก็ได้. ผมมีความเห็นอย่างนี้ จึงไม่มีโอกาส ไม่มีโชคดี ไม่มีโอกาสที่จะไปทำเหมือนเขา, ที่จะไปนั่งหลับตาอย่างเดียวเหมือนเขา, หรือว่าจะไปทำบอ ๆ แงบ ๆ หรือว่าไปทำพิธีตองอะไรต่าง ๆ ; ไม่ได้ทำ;ทำไปตามแบบของผมบำ ๆ บอ ๆ เรื่อยมาอย่างนี้.

ความจริงทำอย่างไปนั่งหลับตานั่นก็อยากทำ ก็อยากลอง แล้วก็ลองได้นิดหน่อย แล้วไม่ชอบ ,เกลียด; แล้วก็เลยเลิก . ผมเคยคิดจะแบกกลดออกไปดูดงค์ตั้ง ๔๐-๕๐ ครั้งแล้ว ออกไม่ได้สักที.นี่ไม่ใช่ไม่เคยคิด, เคยคิดที่จะทำตามแบบฉบับของเขา, หรือจะทำอยู่เหมือนกันก็เคยคิด; เคยคิดนอกกริที่ว่า คงจะสนุกดี แต่ก็ได้ไม่ได้ไปสักที เพราะไม่อยากใช้เวลาไปในทางที่ไม่เห็นด้วย เพราะไม่มีเหตุผล.เดี๋ยวนี้ก็คิดว่าคงจะดี ไปลดความอ้วน, แต่ก็เดินไม่ไหวเสียแล้ว . ถ้าไปเดินดูดงค์คงจะลดความอ้วน แต่แล้วก็ไปไม่ไหว, ก็เลยไม่ได้ไป. จนบัดนี้ก็ยังนึกว่าจะไปอยู่เรื่อย, แต่แล้วก็เบื่อล่วงหน้าเสียว่า ไม่ได้ประโยชน์อะไร ทำนองนี้. จริงหรือไม่จริงก็ไม่รู้ ทำอย่างนั้นคิดว่า ทำอย่างอื่นได้ประโยชน์กว่า ก็เลยเสียนิสัยเลย, หรือขี่เกียจก็ได้. ที่จะไปทำข่าวครึกโครม มีชื่อเสียง ก็ยิ่งขี่เกียจยิ่งละอาย ไม่อยากทำ, เดียวนี้อยากนอนมากกว่าอย่างอื่น.

ถ้าเป็นบัณฑิต ต้องถือเอาได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ อย่าง

สำหรับพวกคุณยังหนุ่ม ๆ กันอยู่ มันไม่เหมือนกัน; ต้องนึกถึงการทำให้เรี่ยวแรงให้มีประโยชน์ ให้คุ้มกันเสียก่อน. อย่างผมนี้ ผมกล้าอวดดีว่า ผมได้

ทำงานให้แก่ประชาชนมากแล้ว พอคุ้มค่าข้าวสุกที่จะกินไปจนกว่าจะตาย. เพราะฉะนั้น ถ้าผมไม่ทำอะไรอีก ก็ไม่มีใครมาทวงอะไรผมได้ เพราะผมได้ทำไว้ เหลือพอคุ้มค่าข้าวสุกที่จะกินไปจนกว่าจะตายแล้ว; มีแต่คุณนั่นแหละยังไม่แน่. **ต้องไปคิดเอาเอง ต้องไปคำนวณเอาเอง, ถ้ายังไม่เป็นที่แน่นอน ก็ต้องรีบทำเสียก่อน, ต้องทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ให้มากที่สุด เท่าที่จะมากได้, และพยายามตีความของคำว่า “อุโภ อตุเถ”, อปุปมตุโต อุโภ อตุเถ อธิคณฺหาติ ปณฺธุติโต - ถ้าเป็นบัณฑิตจริง ต้องถือเอาได้ซึ่งประโยชน์ทั้ง ๒ อย่าง. อย่างนี้ไปคิดเอาเอง ให้รู้ว่าสองอย่างนั้นอย่างไร.**

สำหรับผมคิดว่า ประโยชน์ ๒ อย่าง นี้หมายถึงทั้งทางโลกและทั้งทางธรรม ทั้งทางกาย ทั้งทางใจ ทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น. ๒อย่าง อย่างนี้หมดเลย ไม่มีอะไรเหลือ : ประโยชน์ตัวเองด้วย ประโยชน์ผู้อื่นด้วย รวมเป็น ๒ อย่าง : **ประโยชน์ทางโลก ๆ ด้วย ประโยชน์ทางธรรมะ คือโลกุตตระด้วย นี้ก็ ๒ อย่าง.** เรื่องทางกายก็ต้องทำให้สบาย, คือมีอนามัยดีทั้งทางกายทั้งทางใจเรียกว่าประโยชน์ ๒ อย่าง. แต่ว่า**ประโยชน์ ๒ อย่างนี้ยังมีอีกมาก** ไปคิดดู. ไปมองดูเถอะ ยังมีอีก, ประโยชน์สอง ๆ นี้ยังมีอีก. นี้เราเอาแต่สิ่งที่สำคัญ ๆ ๓ คู่นี้ : ประโยชน์ทั้งสองคือ **ประโยชน์เรา ประโยชน์ท่าน, ประโยชน์ทางโลกิยะ ประโยชน์โลกุตตระ,** ประโยชน์เรื่องทางฝ่ายวัตถุ,สร้างตึกอย่างนี้เป็นฝ่ายวัตถุ, แล้ว**ประโยชน์ทางจิตใจทางวิญญูณ** ทางนามธรรม นี้เป็นเรื่องประโยชน์ที่ไม่แลเห็นตัว, นี้ก็เรียกเป็น ๒ ประโยชน์ เป็นคู่กัน.

ความเห็นของผมก็บ้า ๆ บอ ๆ ตามเคยว่า ต้องได้หมดเลย, ต้องหมดทั้ง ๒ อย่าง, ๒ อย่างก็คู่ ๆ ก็ควรจะได้โดยไม่เสียเวลา โดยไม่ทำให้เป็นคนผอมเหลือง นิ่งนิ่ง ๆ อยู่วันทั้งคืน. เราต้องเรียกกระเป๋ยบวิธีของเราว่ามันบ้า ๆ บอ ๆ

ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือ ?

๔๔๑

ไปก่อน; เพราะไม่แน่ และไม่เหมือนใครด้วย, เพราะส่วนมากเขาเป็นกันอย่างนั้น ส่วนน้อยเป็นอย่างนี้. เราก็ต้องยอมรับว่า ส่วนน้อยนี้บ้า ๆ บอ ๆ ไม่เหมือนเขา; เพราะเขาถือกันอย่างนั้น. **ใครทำอะไรผิดไปจากที่ส่วนใหญ่เขาทำแล้ว เขาเรียกว่าคนบ้าทั้งนั้น** ซึ่งเรื่องนี่ก็เป็นหลักทั่วไป. ต่อให้เป็นพระพุทธเจ้า ลองทำอะไรผิดไปจากที่เขาทำ เขาก็ต้องว่าบ้าทั้งนั้น; ไม่ต้องพูดถึงอย่างเรา ๆ. เราทำอะไรผิดกว่าเขา เขาก็ต้องว่าบ้าแน่, แล้วผมก็เคยถูกอย่างนั้นมาแล้ว หลายหนหลายคราว หลายครั้ง.

ที่นี่ มันยังเหลืออยู่ที่เราจะต้องสังเกตวินิจฉัยกันว่า เรื่องบ้า ๆ อย่างของเรานี้มันจะใช้ได้ไหม? มันจะถูกต้องหรือมีประโยชน์ไหม? ควรทำต่อไปไหม? ส่วนที่เขาจะว่านั่นช่างเถอะ; เขาต้องว่าแน่, อย่างน้อยถึงอย่างไรก็ต้องว่าฝ่ายหนึ่งละ; เพราะในโลกนี้มันต้องมีฝ่ายที่เห็นตรงกันข้ามกันอยู่เสมอ, อย่างน้อยก็ต้องว่าฝ่ายหนึ่งบ้าง เช่น คนฝ่ายหนึ่งว่าพระพุทธเจ้าเป็นคนสูงสุด บริสุทธิ เป็นอะไร; แต่คนอีกฝ่ายหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าเป็นคนบ้าใช้ไม่ได้ เป็นมิจฉาทิฎฐิ เป็นผู้ทำลาย; อย่างนี้ก็มิในครั้งพุทธกาล.

เรื่องมีอยู่ในพระไตรปิฎกก็มี, เปิดถึงก็มีแล้ว, ในพระไตรปิฎกเล่ม ๑ เล่มแรก เรื่องพระวินัยก็มีแล้ว, มีอยู่ในเวรัญชกถานี่มีแล้ว; มีแต่เรื่องคนด่าพระพุทธเจ้าทั้งนั้นเลย. ไปอ่านดูบ้าง, ไม่อ่านกันเองนี่; จะเห็นว่า พระพุทธเจ้าถูกด่าว่าอย่างไรบ้าง, ด่าอย่างสุดที่เขาคิดว่า.

มีเรื่องในแคว้นมคธ คราวมีเผยแพร่พุทธศาสนาเป็นปีกแผ่น ก็มีเรื่องที่ว่าอย่างน่าหัว ; เช่น เป็นคนทำให้คนเต็มไปด้วยความเป็นหม้าย, เช่นเมียออกไปบวช ผัวก็เป็นหม้าย; เขาก็โกรธ. ผัวไปบวช เมียเป็นหม้าย เขาก็โกรธ.

เขาก็เลยตำพระพุทธรูปเจ้าว่า “อ้ายคนฉิบหาย ทำให้คนเป็นหม้ายไปทั้งบ้านทั้งเมือง”; อย่างนี้ก็ตำ, อ้ายวัว อ้ายคูดูอะไร เขาก็ตำ; เพราะฉะนั้นไม่มีอะไรที่จะไม่ถูกตำ. เพราะว่าแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่ายตรงกันข้ามอยู่. ถ้าฝ่ายหนึ่งตำ, ฝ่ายหนึ่งก็ไม่ตำ; มันต้องมีทางออก.

เรื่องตำหรือไม่ตำนี้ไม่สำคัญ ไม่มีความหมายอะไรนัก; **มีสำคัญอยู่** แต่ว่ามันมีประโยชน์อะไรหรือไม่? ดีหรือไม่? จริงหรือไม่? ถูกต้องหรือไม่? ระบบไหนที่เราอยากจะทำมาทำปฏิบัติอยู่นี้มันสมควร จริงหรือไม่? มีประโยชน์หรือไม่? ถูกต้องหรือไม่? ดับทุกข์ได้หรือไม่? แล้วพร้อมกันนั้นเป็นการทำประโยชน์ให้คนทั้งปวงหรือไม่? เพราะฉะนั้น เวลาวันคืนล่วงไป ล่วงไป ๆ ขอให้ **ล่วงไปด้วยประโยชน์ทั้งสอง : คือประโยชน์ที่เราเองจะพึงได้ และประโยชน์ที่คนทั้งปวงจะพึงได้,** หรือประโยชน์ทางวัตถุกับประโยชน์ทางวิญญาณ, หรือประโยชน์เพื่อเจริญในโลก หรือว่าจะเหนือโลก.

การปฏิบัติธรรมต้องรู้ด้วยว่า ทำอย่างยัดมันถึมันหรือไม่

เดี๋ยวนี้ก็นานมาหลายวัน หลายเดือน หลายปีแล้ว คุณก็พอจะสังเกตเห็นได้แล้วว่า เราบ้ากันขนาดไหน? เรามีการทำอะไรบ้าง? ทำอะไรก็อย่าง ? ก็ยังเหลือ แต่ควรจะสังเกตดูว่า บ้าอย่างนั้นจะใช้ได้ไหม? จะไปรอดไหม? ควรจะทำต่อไปไหม? เพราะฉะนั้น **ถ้าปฏิบัติอย่างไม่ยัดมันถึมันอย่างถูกต้องแล้ว ไม่มีปัญหาอะไรนัก; กลัวแต่ว่าจะไม่เข้าใจ แล้วถึเอาไม่ถูก คือปฏิบัติไม่ถูก** เป็นเรื่องยัดมันถึมันตัวหนังสือก็มี, เรื่องยัดมันถึมันระเบียบขนบธรรมเนียมที่เขาเคยทำกันมาอยู่อย่างงมงายนั้นก็มี, อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นศีลพัทปรามาส. เช่นใครออกมาทำข้อปฏิบัติวิปัสสนา ตามแบบที่เขาไว้ไว้อย่างนั้น ๆ โดยไม่รู้ว่าทำทำไม, มีเหตุผลอย่างไร. นี่ก็เป็นไปอย่างโง่, อย่างเป็นศีลพัทปรามาส ทั้งที่ทำวิปัสสนาอยู่อย่างนั้น.

ถ้าเป็นพุทธะ จะต้องลืมหูลืมตา สว่างแจ่มใสอยู่เสมอ, รู้อย่างชัดเจน อย่างแจ่มแจ้ง, สว่างแจ่มใสอยู่เสมอ ว่า ทำ ทำไม ? เพราะเหตุอย่างไร ? ได้ผลอย่างไร ? ต้องรู้อยู่ในการกระทำนั้น; ยิ่งทำมากเข้า ก็ต้องรู้ชัดขึ้น.

ที่นี้อาจจะมีปัญหาถึงกับว่า อย่างนี้ก็มีประโยชน์, อย่างนั้นก็มีความหมาย. แล้วก็ต้องเลือกว่า จะเอาประโยชน์ทางไหนมากกว่า ดีกว่า สูงกว่า; อะไรก็ตาม **ต้องเลือกให้ได้สิ่งที่เป็นประโยชน์มาก ในเวลาอันน้อยนี้;** เพราะว่าอีกไม่กี่ปีก็ต้องตายกันหมด, ร่างกายมันทนไม่ได้ ต้องแตกทำลาย; และในระยะเวลาอันน้อยนี้ ควรจะต้องทำอะไรให้ได้ประโยชน์มากให้เหลือประโยชน์ไว้มาก. เมื่อร่างกายแตกตายไปแล้ว ก็ควรเหลือประโยชน์ไว้ให้แก่ศาสนาหรือแก่โลก หรือแก่คนทั่วไปก็ได้ ทั้งทางวัตถุ และทั้งทางจิต ทางวิญญาณ. เราใช้แรงงานของเรา ใช้เงินของเรา ใช้กำลังอะไรของเรา, ใช้ให้มีประโยชน์มากที่สุด ให้มีอะไรเหลืออยู่.

นี่เรียกการพูดวันนี้ ว่า ผมพูดเรื่อง **ดูให้ดีว่าระบบปฏิบัติอย่างบ้า ๆ บอ ๆ ของเรานั้นมันจะใช้ได้หรือไม่ ไปวิพากษ์วิจารณ์ดู; เพราะไม่เคยบังคับให้ใครเชื่อ,** หรือว่าต้องเชื่อตามผม; ไม่เคยบังคับ ต้องไปคิดเอาเอง อย่างไรก็ได้ เพราะว่า การบังคับให้เชื่อกันนั้นผิดหลักของพระพุทธเจ้าการบังคับนั้นเขาก็ไม่เชื่อ, ให้บังคับอย่างไรเขาก็ไม่เชื่อ. ต้องให้เขาไปคิดดู ถ้ามองเห็นประโยชน์อยู่ว่าเป็นสิ่งดีจริง หรือเขาเห็นประโยชน์ ก็เป็นสิ่งที่ควรทำ. ถ้าเราถือหลักว่า ผิด, ทำผิดจากผู้อื่น ที่ส่วนมากเขาทำ ๆ กันอยู่ เป็นคนบ้าแล้วละก็ ไม่ยกเว้น ก็จะเป็นคนบ้ากันทั้งหมด.

แบบปฏิบัติธรรมที่ต่างกัน จะถือว่าบ้าหรือไม่ ควรพิจารณา

ไปคิดดูให้ดี ถ้าเราถือหลักว่า เราทำไมเหมือนคนจำนวนมากทำแล้ว เราเป็นคนบ้าละก็เราก็เป็นคนบ้ากันทุกคน ไม่มียกเว้นใคร; เพราะคนฝ่ายนี้

ก็ไม่ทำเหมือนคนฝ่ายโน้น คนฝ่ายโน้นก็ไม่ทำเหมือนฝ่ายนี้. เพราะฉะนั้น ไม่มีใครที่จะไม่เป็นคนบ้า.มันเป็นบ้ากันทั้งหมด เพราะเหตุอย่างเดียวกันที่ว่าทำไมเหมือนกับคนส่วนมากเขาทำกัน. ทีนี้ ถ้าคนส่วนมากในโลกเป็นคนโง่แล้ว จะว่าอย่างไร จะมีแยะใหญ่หรือ ในการที่ไปทำเหมือนคนส่วนมาก; เพราะฉะนั้น ไหน ๆ มันก็บ้าด้วยกันทุกฝ่ายแล้ว เราก็เลือกบ้าตามแบบของเราแล้วก็แล้วกัน. ถ้าคำว่า “บ้า”ตามภาษาชาวโลก, คำว่า “บ้า” ในภาษาคนตามแบบของชาวโลก มีความหมายเป็นว่า **ทำไมเหมือนคนอื่นเขาทำ นี่น่าสงสาร**; เพราะทำไมเหมือนคนอื่นเขาทำ จึงเรียกว่าบ้า; อย่างนี้เป็นความคิดที่โง่เขลาที่สุด, น่าสงสาร.

ถ้าจะพูดทางภาษาธรรมขึ้นมาบ้าง, พูดตามทางภาษาทางธรรมแล้ว คำว่า “บ้า” นี้มีความหมายอย่างไร? คำว่า “บ้า” ในภาษาคน หมายถึงทำไมเหมือนคนอื่นเขาทำกันส่วนมาก. คำว่าบ้า ในภาษาธรรม หมายความว่าอย่างไร? มันก็ไม่มีทางจะบ้า. **ถ้ามีธรรมะแล้ว มันไม่มีทางจะบ้า.**ถ้าจะบ้าก็อยู่ตรงที่ไม่มีธรรมะ; เพราะฉะนั้น **เมื่อไรเกิดยกหูชูหาง เป็นตัวกู-ของกู เมื่อนั้นแหละบ้า.** เพราะฉะนั้นระวังให้ดี ที่จะบ้ากันวันละหลาย ๆ หนในวันหนึ่ง ๆ.

ตามภาษาธรรมนี้ต้องถือว่า **พอแผล “เป็นคน” ขึ้นมาเมื่อไร, พอเป็น “คน” ขึ้นมาเท่านั้นแหละ บ้าทันทีเลย**; หมายความว่า : สติสัมปชัญญะแผลไป ปรุ่งแต่ทางจิตเกิดเป็นความรู้สึกเป็นตัณหา อุบาทานว่า ตัวกู-ว่าของกู; เมื่อนั้นบ้าทันที บ้าอย่างแท้จริง ไม่มีทางผิดเลย. มันบ้าจริง ๆวันหนึ่งเกิด ๓ ครั้ง ก็บ้า ๓ ครั้ง, วันหนึ่งเกิด ๑๐ ครั้ง ก็บ้า ๑๐ ครั้ง, เป็นคนบ้า. ในวัดนี้ดูเอาเถอะ พระ เณร อุบาสก อุบาสิกา เดี่ยวคนนั้น เดี่ยวคนนี้ เดี่ยวยกหูชูหาง, เดี่ยวยกหูชูหาง,เดี่ยวองค์นั้น เดี่ยวองค์นี้, คนนั้นคนนี้; **ยกหูชูหางทุกขณะนั้นแหละเป็นคนบ้า; เพราะว่าเกิดเป็นตัวกูขึ้นมา.** บางคนหางสูงโด่งเลย, แล้วนาน ๆ

กว่าจะลด, อุบาทว์บางคนทางสูงโด่งเลย แล้วนานด้วยกว่าจะลด กว่าจะหายบ้า. **นี่ถ้าพูดตามภาษาธรรมะต้องพูดว่า เมื่อไรเกิดมีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู เมื่อนั้นแหละบ้า.**

ทีนี้ มองให้ดี มองให้ละเอียดดูซิว่า ถ้าเมื่อไร ไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกู เมื่อนั้นก็ไม่มี “คน”; เข้าใจไหมข้อนี้? **ถ้าไม่เกิดอุปาทานว่าตัวกู-ว่าของกู เมื่อนั้นไม่มี “คน” ห่างจาก “คน” ; ไม่บ้า ก็ว่าง, ความไม่บ้ามันอยู่ที่ว่าง.** พอมีตัวกู-ของกูเกิดมา ก็มีคน, มีคน มีตัวฉัน ก็มีคนบ้าทันทีเลย. ถ้ามีคนเมื่อไรเป็นบ้าเมื่อนั้น, มีคนขึ้นมาเมื่อไรเป็นบ้าเมื่อนั้น; ไม่มีคนก็ไม่บ้า. **นี่แหละเราจึงพูดว่าในโลกนี้มีแต่คนบ้า, ในโลกนี้มีแต่คนบ้า คือมีโลก มีคน ต่อเมื่อมีตัวกู-ของกู.**

ในขณะที่ไม่มีตัวกู-ของกู ไม่มีกิเลส อย่างนี้ละก็ไม่มีคน; ไม่มีคนแล้วจะมีโลกอย่างไรได้; โลกก็พลอยไม่มี. ไม่มีตัวกู-ของกู ก็ไม่มีโลกสำหรับจิตใจชนิดนั้น, และไม่มีคนสำหรับจิตใจชนิดนั้น,แล้วมันก็ไม่เห็นทั้งโลก ไม่มีทั้งคน. ต่อเมื่อมีโลกจึงมีคน; **พอมีคนก็บ้า, ในโลกมีแต่คนบ้า; นี่เป็นภาษาธรรมะที่ฟังยากหน่อย,** แล้วก็จริงที่สุดว่า **“โลกนี้มีแต่คนบ้า”;** พอเป็นโลกเท่านั้น จะมีแต่คนบ้าทันทีเลย.ไม่ว่าเป็นพระเป็นเณร เป็นอุบาทว์อุบาทว์กาอะไรก็ตาม พอจิตใจเป็นโลก ก็หมายความว่า เมื่อจิตใจมีตัวกู-มีของกู จิตใจก็เป็นโลก, พอเป็นโลกแล้ว ก็มีคน แล้วก็บ้าทันที.

ผมทำให้ค่าน, ใคร ๆ ที่นั่นฟังอยู่นี้, ทำให้ค่านที่ผมพูดว่า **“ในโลกมีแต่คนบ้า”** ไม่เห็นมีใครค่านเลย. ผมว่า : **พอในโลกไม่มีคน ก็ไม่มีใครบ้า; พอมีตัวกู-ของกูก็เท่ากับมีโลก.** เพราะฉะนั้น คำที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า **“โลก**

อยู่ในคน” นี้ระวางให้ดี. โลกก็ดี, เหตุให้เกิดโลกก็ดี, ความดับสนิทแห่งโลกก็ดี, ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลกก็ดี; ๔ อย่างนี้ ตถาคตบัญญัติไว้ว่า มีอยู่ในร่างกายซึ่งยาวประมาณวาหนึ่ง ซึ่งมีทั้งสัญญาและใจนี้; หมายความว่าในคนเป็น ๆ นี้แหละมีโลก, มีเหตุให้เกิดโลก, มีความดับสนิทแห่งโลก คือนิพพาน, มีทางให้ถึงความดับสนิทคืออริยมรรคนี้นั้นก็มี; เพราะฉะนั้นเมื่อไรเป็นโลกขึ้นมา ก็บ้านทันที.

ในคนเป็น ๆ ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ เมื่อใดเป็นโลก คือมีต้นหาอุปาทาน มีตัวกู-ของกูเมื่อนั้นแหละเป็นโลก, เมื่อนั้นมีโลก ก็มีแต่คนบ้า. พอความคิดอันนี้ดับไปก็ว่าง ไม่มีอะไร ก็ไม่มีโลก, มีความดับของโลกแม้แต่ชั่วคราว, เป็นความดับของโลกแม้แต่ชั่วคราว, เป็นนิพพานชั่วคราว แล้วก็ไม่มีคนบ้า. เพราะฉะนั้น ยิ่งมองจะยิ่งเห็นว่า ในโลกมีแต่คนบ้า ไม่มีคนดีเลย; เพราะโลกมีต่อเมื่อมีคนบ้า บ้าคือมีตัวกู-มีของกู ยกหูชูหาง.

นี่เวลามันก็ล่วงมานานแล้ว ควรจะเข้าไปในเรื่องนี้ เลิกยกหูชูหางกันเสียบ้าง, หรือให้มันนาน ๆ ครั้ง หรือให้น้อย ๆ ลง นาน ๆ เข้า น้อย ๆ เข้า ให้น้อยเข้า, โลกของคนบ้าจะได้เลิกลง.

การทำงาน ต้องทำอย่างไรให้ได้ฝึกปฏิบัติธรรมมากขึ้น

ที่นี่ มองกันอีกแง่หนึ่ง อีกด้านหนึ่ง ธุระหรือการงานที่ทำให้บ้าง่ายนั้นแหละ มันจะทำให้ปฏิบัติธรรมง่ายขึ้นและมีประโยชน์, จะเป็นการสอบไล่ที่ดี; แต่ไม่ใช่เพื่อให้บ้ามากเข้า. การที่ทำอะไรสัมพันธ์กัน เข้าใกล้กัน แล้วฮือ ๆ แเฮ่ ๆ กันอยู่นั้นแหละดี; มันเป็นการสอบไล่ว่า ยังมีบ้าอยู่มากหรือน้อย. การที่พระเถร อุบาสก อุบาสิกา เข้าใกล้กันแล้วยังมีฮือ ๆ แเฮ่ ๆ อะไรกันอยู่นี้ มีหรือไม่มี; ถ้ายังมีอยู่ละก็หมายความว่ายังยกหูชูหาง ยังเป็นโลกมีคนบ้า, ในโลกยังมีแต่คนบ้า, เป็นคนหูห่างโผล่ขึ้นมาทีไรก็เป็นบ้าทั้งนั้น.

ถ้าสมมติว่า ไปนั่งหลับตาภาวนาอยู่ที่บนภูเขานางเอไม่มาพบใคร อย่างนี้ไม่มีทางจะสอบได้ ไม่มีโอกาสที่จะสอบได้ ว่ายกหูหูทางหรือไม่ก็ยังไม่รู้. เพราะฉะนั้นอาการที่หมั่นหม่อมต่อการเกิดของกิเลส หรืออะไรนี้, ก็ยังมีประโยชน์ช่วยวัดดูสอบได้ดู. หรือว่า มันมาสอนให้รู้ว่า ความทุกข์เป็นอย่างไร ? กิเลสเป็นอย่างไร ? จะได้รู้จัก จะได้เข้าใจ จะได้ควบคุม แล้วก็เอาชนะได้. เพราะฉะนั้นทดลองนอนอย่างางมุ้งนี้ก็ดี จะได้รู้ว่าบ้าหรือไม่บ้า : ถ้ามันโกรธยุ่งขึ้นมา ก็บ้า ; ถ้านอนในมุ้งสบายตลอดรุ่ง ก็ไม่มีทางจะรู้ว่าบ้าหรือไม่ เพราะยุ่งไม่กัด. **เมื่อมีอะไรที่ไม่ถูกอกถูกใจอยู่บ่อย ๆ นี่แหละดีมาก เป็นเรื่องวัดเป็นเรื่องสอบได้; ถ้าสบายเสียหมด ก็ไม่รู้จักความจริงหรือของจริง.** เหมือนอย่างพวกเทวดามีหัวมีหูยาวเท่าไรก็ไม่รู้ ไม่รู้จัก ไม่รู้จัก; มันได้อย่างใจไปเสียทุกอย่าง มีคนคอยเอาใจเอาใจ, หรือมีบุญมีวาสนาอะไร ก็เลยไม่ต้องรู้กันว่าความจริงแท้จริงนั้น อะไรเป็นอย่างไร.

พวกเทวดาเป็นพวกที่บ้าที่สุด โง่ที่สุด; เขาจึงถือว่า **การที่ได้จุดมาอยู่ในโลกมนุษย์นี้ เป็นสุดดีที่สุดของพวกเทวดา;** เทวดาก็รับรอง ข้อนี้มีอยู่ในพระบาลี; แล้วคนที่นี่ ในโลกมนุษย์นี้อยากจะไปเกิดเป็นเทวดา ทำบุญ, ลงทุน ทำบุญมากมาย เพื่อจะไปเกิดเป็นเทวดา. **คิดดูเถอะว่า บ้าหรือดี ? บ้าก็มากน้อย ?** พวกที่อยู่เมืองเทวดาก็เห็นว่า ไม่ไหว ๆ อยากจะมาเกิดในมนุษย์โลก, เป็นสุดดีหายบ้า มีพระพุทธ มีพระธรรม มีพระสงฆ์ หาได้ง่าย, มีธรรมะหาได้ง่าย มีการเป็นอยู่ที่ไม่ลืมหืมตา; เพราะฉะนั้น **“เราอยากเกิดในมนุษย์โลก จึงจะเป็นสุดดีแก่เรา”** นี่เทวดาเขาพูดกันอย่างนี้. นี่เป็นพระพุทธภาษิตในสูตรหนึ่งในพระไตรปิฎก.

ทีนี้ มันตรงกันข้าม คือว่า ตาแก่ ยายแก่ ทำบุญสักบาทหนึ่ง อูทิศ แล้วอูทิศอีก เพื่อจะไปเกิดสวรรค์ มีวิมาน มีนางฟ้า; นี่มันกลับย้อนไปทางโน้น.

เพราะฉะนั้น ใครเป็นคนบ้า ก็คิดดูเอาเองเถิด. ถึงแม้ว่าในมนุษย์โลกนี้ **ในชีวิต** อย่างเรา ๆ **นี้ถ้าได้สบายเกินไป ได้อย่างใจหมด ก็เหมือนเทวดา, มีความหมาย** อย่างเทวดา **ทำให้ลืมหืมตา จะโง่มากขึ้น จะบ้ามากขึ้น** เพราะฉะนั้นการที่มีความทุกข์ มีอะไรเสียบ้าง นี่เป็นบทเรียนที่ดี ทำให้ไม่ลืมหืมตา.

การที่ไปทำอะไรสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลที่ ๒-๓ ทำให้เกิดความโกรธ ความมานะทิฎฐิอะไรกัน นี่เป็นการสอบไล่; แม้ที่สุดจะไปบิณฑบาต นี่ผมรู้ ผมก็เคย สังเกต. แม้แต่เดินไปบิณฑบาตจนกว่าจะกลับมาวัด อาจจะไปขึ้นหลายครั้งก็ได้, เกิดตัวกู ยกหูชูหางก็ได้, เห็นผู้หญิงสวย ๆ ก็เกิดบ้าได้ ไปบ้านนี้ใส่ข้างจริง โกรธแล้ว, ใส่บ่อยจริง โกรธแล้วก็ได้, หรือบ้านี่หมิ่นสาบจริงโกรธก็ได้. เพราะฉะนั้น ชั่วไปบิณฑบาตนี้ก็ตั้งหลายหน แต่ว่าไม่มองกันเอง, แล้วมันควรจะมอง, ควรจะเป็นเรื่องสอบไล่ที่ดีอยู่ทุก ๆ เรื่อง ทุก ๆ กรณี ทุก ๆ ประเภท.

เมื่อไปบิณฑบาตก็ดี, เมื่อไปธุระที่ตลาดก็ดี, เมื่อไปไหน ๆ ก็ดี, เมื่อกิน ข้าวอยู่ก็ดี, เมื่อนอนอยู่ก็ดี เมื่อเดินเล่นอยู่ก็ดี, เมื่อทำงานอยู่ก็ดี, เมื่อทำอะไรอยู่ก็ดี มันเป็นโอกาสที่จะเกิดตัวกู-ของกูทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น **เอาดีกันอยู่ตรงที่ระวังอยู่** **ทุกลมหายใจเข้าออกดีกว่า,** ร่างกายอิริยาบถนี้จะทำอะไรอยู่ก็ปล่อยไปตามเรื่องเถิด; แต่ว่าระวังจิตอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก อย่างที่เรียกว่า เป็นอานาปานสติ.

ทำอานาปานสติ คือกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง อยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก

จะถือโอกาสนี้ ขอบอกเสียเลยว่า : คำว่า “อานาปานสติ” นี่มันก็มี อะไรผิด ๆ หรือโง่ ๆ บ้าง ๆ ในหมู่พวกเราที่สอน ๆ กันอยู่นี้. ที่ไปพูดว่า อานาปานสติ คือการกำหนดลมหายใจเข้าออกทุกครั้ง; นี่มันผิด. นี่ถูกต้องต้องกำหนดสิ่งใด

สิ่งหนึ่งอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกทุกครั้งจึงจะถูกต้อง. ถ้ามันแต่ไปกำหนดลมหายใจเข้า-ออก อยู่ทุกครั้ง ๆ นี้ผิด, ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า, นั่นเป็นเพียงขั้นแรกเบื้องต้น เท่านั้น; จะต้องพูดว่า กำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ควรกำหนด อยู่ทุกครั้งที่หายใจ **เข้าออก.** ที่แรกเราอาจจะกำหนดลมหายใจอยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก; แต่แล้วทีหลัง เราจะไปกำหนดอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อะไรก็ตาม อยู่ทุกครั้งที่มีการหายใจเข้าออก ; **นี่จึงจะเป็นอานาปานสติที่ถูกต้อง.**

ถ้าไปมันกำหนดลมหายใจเข้าออกอย่างเดียวกับบ้า ไม่มีอะไรเกิดขึ้น; อย่างดี ที่สุดก็เป็นเพียงสมาธิหนึ่ง ๆ เฉย ๆ ไม่เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา, ไม่ดับความยึดมั่น ถือมั่น. เพราะฉะนั้น เราต้องไปกำหนดที่ธรรมะอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ทุกลมหายใจ **เข้าออก.** สมมติว่า วันนี้เราทำอะไรผิดพลาดน่าเกลียด น่าละอายที่สุดลงไปเรื่องหนึ่ง, แล้วเราเอาความน่าละอายนี้มารู้สึกละอายอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก; อย่างนี้ก็เรียกว่า อานาปานสติที่ดี ที่ถูกต้อง.

เมื่อเรากำลังทำอะไรอยู่ก็ตาม ทำงานอยู่ก็ตาม เรารู้สึกละอายในกรณีนั้น อยู่ทุกลมหายใจเข้าออก; นี่ก็เป็นอานาปานสติที่ถูกต้อง ไม่ใช่กำหนดลมหายใจ เข้าออกอยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก; แต่ไปกำหนดข้อเท็จจริง หรือธรรมะอันใด **อันหนึ่งอยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก ไม่ให้มันขาดตอนได้.** เพราะฉะนั้น คำว่า "อานาปานสติ" ก็พูดผิดกันเสียตั้งแต่ที่แรกแล้ว ที่ว่า กำหนดลมหายใจอยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้า-ออก, ผิดเสียแต่ที่แรกแล้ว.

อานาปานสติ ต้องกำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่ควรกำหนดอยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก; ส่วนสำคัญก็คือเรื่องอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่ต้องมากำหนดอยู่ **ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก ไม่ใช่กำหนดที่ลม.** แต่ว่าแรกลงมือปฏิบัติอาจจะต้อง หัดกำหนดที่ลมก็ได้ เพื่อจะฝึกหัดกำหนดจิตใจของเรา ให้กำหนดสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้

สม่าเสมอ; ฉะนั้น จึงเอาลมหายใจเป็นเครื่องฝึกหัดในขั้นต้นก่อน, พอเราเป็นคนที่
มีจิตใจกำหนดอะไรได้สม่าเสมอ เราจึงเปลี่ยนเอาเรื่องอื่นมาให้กำหนด; ความมุ่งหมาย
ของเขาไม่ได้มุ่งหมาย ให้กำหนดที่ลมหายใจ; **แต่ให้กำหนดความจริง หรือธรรมะ**
ข้อใดข้อหนึ่งอยู่ทุกครั้งที่มีการหายใจ.

ถ้าเราเอาลมมากำหนด ก็เรียกว่า เอาลมนี้มาเป็นธรรม; เป็นธรรมใน
ที่นี้ เป็นรูปธรรมชนิดหนึ่ง เอามากำหนดเพื่อให้จิตเป็นสมาธิในเบื้องต้น. แต่ไม่ใช่
ตัวความมุ่งหมาย, เป็นเรื่องอุปกรณ์เบื้องต้น เหมือนเรียนชั้นเตรียมด้วยซ้ำไป ยังไม่
ขึ้นชั้นประถมหนึ่งเลย. ถ้าขึ้นถึงชั้นที่เป็นวิชาแล้ว มันต้องกำหนดสิ่งที่**จะดับ**
ความยึดมั่นถือมั่น หรือสิ่งใด ที่จะทำลายความยึดมั่นได้; สิ่งนั้นเอามากำหนด
อยู่ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก. นี่จึงเป็นอานาปานสติที่ถูกต้อง.

นี่เพียงเท่านี้ก็สอนกันผิดแล้ว ผิดอยู่เรื่อยแล้ว ก็ไม่มีผล; ถึงจะทำ
อานาปานสติอยู่เรื่อยมันก็ไม่ได้ผล. เมื่อรำคาญใจ หนักใจมากเข้า ก็เลยเป็นบ้าไปเลย,
เป็นบ้าเพราะทำอานาปานสติก็เป็นกันมาก; เพราะไม่รู้ว่าจะทำทำไม, อย่างไร,
ไม่รู้ว่าจะไปออกทางไหน; ล้วนแต่เป็นเรื่องยุ่งในใจไม่มีผลอะไรเกิดขึ้น นอกจาก
เรื่องยุ่งหัว. เพราะฉะนั้น **ถ้าเรามีความรู้สึกในข้อเท็จจริงหรือในธรรมะอะไร**
อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ทุกครั้งที่เราหายใจเข้าออก; นั่นแหละเป็นอานาปานสติ.

เมื่อเดินไปปิณฑบาตก็ทำได้ เช่นในใจพิจารณาปัจจุขณะ : ยถาปัจจุย
ปวัตตมานัน ฯลฯ ทุกขณะๆ เลย, ก็เดินไปได้. คุณไปลองฝึกหัดดูเถิด, เดินไปได้
ขณะที่ใจกำลังนึก : ยถาปัจจุย ปวัตตมานัน ธาตุมตตเมเวต... ฯลฯ.... ไม่มีตัว
ไม่มีตน ไม่ใช่บุคคลเรา เขา; นี่มันก็เดินไปได้ ไปปรับบาตรก็ได้ เปิดฝาบาตรก็ได้
ปิดบาตรก็ได้ทั้ง ๆ ที่ใจอยู่กับข้อปฏิบัติที่ว่า ไม่ให้มีตัวขึ้นมาได้. แต่จะละเอียดถี่ถ้วน

เหมือนกับอย่างที่นั่งทำที่โคนไม้ไม่ได้; แต่ก็ได้ตามสัดส่วนส่วน คือจิตก็ไม่เผลอ ให้รู้สึกเป็นธาตุ เป็นปฏิภนอยู่เรื่อย จนไปรับบาตรเสร็จกลับมา ก็ไม่มีอะไรเกิดขึ้น ไม่มีกิเลสเกิดขึ้น ไม่มีตัวกู-ไม่มีของกูเกิดขึ้น. นี้เรียกว่าอานาปานสติที่ถูกต้อง คຸ່ມ ได้อย่างนี้.

เมื่อไม่มีการควบคุมสติอย่างทีกล่าวนั้น จิตใจจะเที่ยวสายไป, ไปเห็น ผู้หญิง, ไปเห็นผู้ชาย, ไปเห็นหลาย ๆ อย่าง; แล้วก็ไปกระทบอารมณ์นั้นนี้ ก็เสียหมด. บิณฑบาตกว่าจะกลับมา ก็เป็นบ้าไปตั้งหลายสิบครั้ง. นี่เป็นเรื่องที่จะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า เราทำอะไรอยู่ก็ได้. ลากรถอยู่ก็ได้, ผมอยากจะเปรียบอย่างนี้: เมื่อคุณลากรถ เข็นรถ อะไรอยู่นี้, หรือตักน้ำผ้าฟืนหุงข้าวอะไร อยู่ก็ตามสำหรับพวกผู้หญิงทำ, หรือสำหรับผู้ชาย ไถนาอยู่ก็ตาม ปลูกข้าวอยู่ก็ตาม; ตั้งจิตไว้ถูกแบบนั้นแล้ว ก็เป็นอานาปานสติจริง อยู่กับเนื้อกับตัว ได้ผลเหมือนกัน. แต่ผมก็ยืนยันว่า มันไม่มากเท่ากับที่ไปนั่งอยู่ที่โคนไม้ แต่แล้วเราอาจจะทำให้เท่ากันได้ โดยถือว่าเหมือนกับเมื่อเล็งเอาผล: เมื่อมีจิตใจสงบที่โคนไม้อย่างไร ลุกขึ้นเดินไปก็อย่าให้เสียผลนั้น คือสบายใจ เย็นใจอย่างไร, อิ่มอกอิ่มใจอย่างไร, ก็อย่าให้เสียไป; แล้วก็ไปทำงานอย่างอื่น ตลอดเวลาอย่าให้เสียความรู้สึกสบายใจ เย็นอกเย็นใจในข้อนี้ คือใจโปร่งเย็น พอใจอยู่เสมอ ก็ใช้ได้.

การทำอานาปานสติ จึงถูกต้องที่สุด ที่ว่า ทำทุกครั้งที่หายใจเข้าออก ทั้งในเวลาสงบ เวลาหลับ และพอตื่นขึ้นมาก็ทำให้ได้อย่างนั้น ติดต่อกันต่อไป. ในเวลาไม่หลับ ให้มีสติสมบูรณ์อยู่ ไม่เกิดตัวกู-ของกู ไม่ยกหูชูหางเลย; อย่างนี้ก็เรียกว่ามีสติทุกลมหายใจเข้าออกทั้งหลับและทั้งตื่น. หลักเกณฑ์อันนี้จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเรา; เพราะว่าเราทำงานอะอะตึงตังหลาย ๆ อย่าง : ศึกษาก็มี เล่าเรียนก็มี ไปโนนไปนี่ก็มี ทำโนนทำนี่ก็มี จำเป็นที่จะต้องมีความสามารถในการใช้ระบบอานาปานสติที่ถูกต้องนี้ ให้มีอยู่ได้ทุกครั้งที่หายใจเข้า-ออก.

ไปปินทบาทก็ดี กลับมาก็ดี อาบน้ำก็ดี ฉันทอาหารก็ดี ไปนั่นมานี่ ทำนั่นทำนี่ก็ดี; **อย่าผลอยกหูชูหางขึ้นในจิตใจ, อย่าเกิดตัวกูขึ้นมา;** แล้วเรียกว่า มีอานาปานสติ อยู่เรื่อยไป สมบูรณ์อยู่เรื่อยไป.

ไปหัดกันแบบนี้ จะได้ประโยชน์ทั้งสองอย่างดังที่ว่า *อปฺปมตฺโต อุกฺโก อตฺเต* นั้น; ประโยชน์ทางวัตถุก็ได้ ประโยชน์ทางจิตใจก็ได้, ประโยชน์ทางผู้อื่นก็ได้ ประโยชน์ตนก็ได้, ประโยชน์สูงก็ได้ ประโยชน์ต่ำก็ได้, ที่จะอยู่ในโลกก็ยังได้ ที่จะเหนือโลกขึ้นไปก็ยังได้. เพราะฉะนั้น อย่าให้มันพว่หลายเรื่องนัก; ตล่อมให้เหลือแต่เรื่องเดียว แล้วลองพิจารณาดูที่ว่า ระบบปฏิบัติบ้า ๆ บอ ๆ ของเรานี้มันยังจะใช้ได้หรือไม่ ?

คำว่าระบบบ้า ๆ บอ ๆ อย่างเป็นภาษาคน เราไม่ควรจะเป็น

ขอให้พิจารณาดูอีกว่า บ้า ๆ บอ ๆ ในสายตาของฝ่ายที่ตรงกันข้ามคือ ไม่มีความคิดเห็นเหมือนกัน เรียกว่าบ้า ๆ บอ ๆ นี้ก็เป็นเรื่องภาษาคนเขาว่า; เราไม่เป็นที่ก็ได้. โดยแท้จริงจิตใจไม่มีบ้ามีบออะไรก็ได้; **มันจะไปบ้าไปบอต่อเมื่อมีตัวกู-ของกู ยกหูชูหางขึ้นมา.** เพราะฉะนั้นเมื่อเราระวังไม่ให้เกิดตัวกู-ของกูขึ้นมาได้แล้ว ก็ไม่มีบ้ามีบออะไรที่ไหน. จิตจะหยุด สงบ เย็น สะอาด สว่างอยู่เรื่อย; ไม่บ้า ๆ บอ ๆ. **พอผลอแว็บเดียว เกิดตัวกู-ของกู นั่นแหละเกิดบ้า ๆ บอ ๆ ขึ้นแล้ว,**เด็ดจัดเต็มที่ขึ้นมาอะไรแล้ว; ถ้าถึงขนาดที่พระเถรดำกันได้ พุดจา บึงเบ้งกันได้ละก็ บ้าที่สุด, บ้า ๆ บอ ๆ ยกหูชูหางถึงที่สุดแล้ว; ไม่ต้องถึงขนาดฆ่ากันตาย แทงกันตาย เหมือนอย่างบางวัด; เพียงแต่พุดเสียงดังบึงเบ้งขึ้นมา นี้ก็เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ เกิดขนาดของพระเถรไปแล้ว.

เมื่อใครรักตัวสงวนตัว หวังความดีแก่ตัวละก็ ต้องระวังเรื่องนี้; ไม่มีเรื่องอื่น. หรือเมื่อไม่อาจจะเห็นด้วยทั้งหมดได้ ก็ต่างคนต่างทำ เลือกเอาแต่ที่เป็น

ระบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเราจะใช้ได้หรือ ?

๔๕๓

ประโยชน์ เหมือนกับที่โบราณเขาว่า : **หมาก็เข้าฝูงหมา วัวก็เข้าฝูงวัว ไก่ก็เข้าฝูงไก่ ลาก็เข้าฝูงลา; อย่างนี้มันจับกลุ่มกันเอง.** ในหมู่บุคคลที่มีความคิดเห็นอย่างเดียวกัน ต้องทำความเข้าใจซึ่งกันและกัน, แล้วมันแยกพวกกันเอง ไม่ต้องสงสัย. เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่า แม้แต่พวกพระตวัแดง ๆ ที่เรียกວ່ານักวิปัสสนาด้วยกัน ก็ยังแบ่งเป็นพวกเป็นหมู่, เป็นหมู่ ๆ พวก ๆ กันอยู่อีก; ยังเข้ากันไม่ได้. หมาก็ไปเข้าฝูงหมา ไก่ก็ไปเข้าฝูงไก่ หมูก็ไปเข้าฝูงหมู เบ็ดก็ไปเข้าฝูงเบ็ด; ไปตามความคิดเห็นที่มีอยู่ ไม่ต้องมีใครเชิญมา ไม่ต้องมีใครไล่ไป ธรรมชาติเป็นผู้เชิญมา หรือเป็นผู้ไล่ไปเอง.

ขอให้มองให้ดี ให้ถึงธรรมชาติ; **ยิ่งศึกษาธรรมชาติ ยิ่งเข้าใจพุทธศาสนา, ยิ่งศึกษาพุทธศาสนา ยิ่งไม่เข้าใจพุทธศาสนา; ข้อนี้ใครไม่เข้าใจคนนั้นก็ยิ่งโง่อยู่มาก.**

ที่พูดมานี้ ห้ามไม่ให้เขาไปพูดต่อ หรือไม่ให้เขาไปพิมพ์ต่อ. **ขอรับรองหรือสั่งไว้อย่างนี้ ไม่ควรจะเอาไปพิมพ์แพร่หลาย เพราะชี้เกี้ยวรำคาญ; แล้วก็ไม่มีความประโยชน์. มันเป็นส่วนดีที่จะได้จากการเป็นอยู่อย่างนี้ที่นี้ แต่มันใช้ไม่ได้แก่ที่อื่น; เพราะฉะนั้น ไม่ต้องเอาไปเผยแพร่.**

เย็นมากแล้ว จะค่ำแล้ว พวกมันที่. **วันนี้มีแขกมาใหม่พวกหนึ่ง เดี่ยวเขาจะไปคุย ไปดูสไลด์กัน**

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๗. ทำงานด้วยจิตว่าง

วันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๕๑๑ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๘ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก

ธรรมปาฏิโมกข์ วันนี้จะพูดเรื่องตัวกู-ของกู ตามเคย; และคุณ..(พระภิกษุรูปหนึ่ง) ขอให้พูดว่า ทำงานด้วยจิตว่าง จะทำได้หรือไม่ได้อย่างไร จึงจะได้พูดกันถึงเรื่อง ทำงานด้วยจิตว่างนี้อีกครั้งหนึ่ง.

ทำงานด้วยจิตว่าง เป็นเรื่องที่ต้องฝึก

เรื่องทำงานด้วยจิตว่าง จะทำได้หรือไม่ได้อย่างไรนั้น ไม่อยากให้เกิดว่า ทำได้หรือไม่ได้; เพราะเป็นเรื่องที่ต้องฝึกหัด. มันเป็นเรื่องเดียว หรือเรื่องทั้งหมดที่เป็นเรื่องยาก และเป็นเรื่องลัดที่ลุดด้วย. เดียวนี้ แม้แต่คำว่า “ว่าง” ก็ยังไม่เข้าใจกัน แล้วจะไปทำอะไรได้; คนที่พูดนั้นแหละยังไม่เข้าใจ แม้แต่คำว่า “ว่าง” ; แล้วถ้าไปพูดว่า “ทำได้” หรือ “ทำไม่ได้” ก็เป็นเรื่องน่าหัว ; เพราะคนที่ยังไม่ทันรู้เรื่องนั้น เขาจะไปพูดว่าทำได้ หรือทำไม่ได้ ก็เป็นเรื่องน่าหัว, กลายเป็นเรื่องยากขึ้นไปอีก.

เราต้องคอยระวังในเวลาทำงานอยู่ **นี่** ฝึกหัดควบคุมสติให้มีอยู่ สำหรับ **จะไม่เกิดวุ่นขึ้นมา**, งานยิ่งชุลมุน หรือยิ่งยั่ว โทโสโมโห งานอย่างนี้ก็ยิ่งระวังยาก ระวังสติยาก. ถ้าใครวุ่นนัก ทำงานให้มาก ให้งานมันชุลมุน ให้มาก ให้อ้วมมาก ; แล้วควบคุมสติให้ได้ ก็ดีเท่านั้นเอง; ดีตรงนี้.

เรื่องทำได้ หรือทำไม่ได้ นี่ไม่ต้องพูดถึงกันดีกว่า; เพราะว่าถ้าทำไม่ได้ ก็ไม่ทำเสีย แล้วก็เลิกกัน; ที่ถูกมีแต่ว่าต้องพยายามทำให้ได้. สิ่งที่ทำไม่ได้นั้น **พยายามทำให้ได้ คือทำงานโดยไม่มีตัว, ไม่มีตัวผู้ทำเท่านั้น**; ระวังทำงาน โดยไม่มีตัวผู้ทำ, นี่ทำให้ได้ ให้เบาขึ้น, ไม่เช่นนั้น ก็ต้องล้มละลายบ่อย ๆ แน่. ถ้ามีตัวผู้ทำ โมโหโทโสผุดขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ล้มไปที่หนึ่ง แล้วก็ทำใหม่, มันก็ล้มลุก-ล้มลุกกันอยู่อย่างนั้น.

ที่นี้ระวังให้ล้มห่างเข้า หรือให้ล้มน้อยลง, หรือว่าล้มครั้งหนึ่งก็ให้นานหน่อย แล้วก็ให้ระยะมันห่างจากกันออกไป, นี่จะพิสูจน์ว่าได้หรือไม่ได้, แล้วความรู้สึกจะบอกได้ว่า เป็นเรื่องที่ต้องหัดทำให้ได้ต่อไป ทั้งฆราวาสและทั้งบรรพชิต. เหมือนที่พูดแล้ววันก่อนว่า ฆราวาสมีเรื่องมาก ก็ต้องพยายามไปตามประสาของฆราวาส ที่จะปฏิบัติเรื่องว่าง เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น; พูดให้ถูกก็คือ เรื่องไม่เป็นทุกข์ที่ไม่พูดคำอื่น ๆ เช่นเรื่องสัญญาตาหรืออะไร ก็เพราะดูเป็นขลังไปเสียอีก, ดูขลัง ลึกลับ ลึกลับ ไปเสียอีก. ควรจะใช้คำว่า **ไม่เป็นทุกข์ นั้นแหละคือว่าง**, พอไม่ว่าง ก็เป็นทุกข์ขึ้นมาทันที, พอว่างอยู่ก็ไม่เป็นทุกข์.

หัดทำงานโดยไม่มีความทุกข์ นี่ทำได้หลายระดับ โดยไม่มีความทุกข์; เช่นทำด้วยความหวังจะได้ค่าจ้างที่ดีแน่ เป็นต้น ก็ทำเพลินไปก็ไม่มีความทุกข์, ทำด้วยความหวังว่าจะได้มีชื่อเสียง หรือจะได้เงินดีแน่ ก็เลยทำสนุก ไม่มีความทุกข์. แต่เราไม่ต้องการอย่างนั้น; เราจะทำด้วยจิตที่ไม่ต้องมีความหวังชนิดนั้น.

ถ้าจะหวัง ก็หวังเพื่อว่า จะดับตัณหาเสียแล้วกัน; ดับความยึดมั่นถือมั่นว่า ตัณหาของกูอยู่เสมอไปก็แล้วกัน. **ไม่หวังเงิน ไม่หวังชื่อเสียง ไม่หวังอะไรต่าง ๆ.**

ถ้าทำงานด้วยความหวังเงิน หวังชื่อเสียง ก็เป็นอย่างคนธรรมดาสามัญทำ; มันก็ไม่เหมาะสำหรับเรา. ต้องเลื่อนขึ้นมา ขนาดทำชนิดที่ไม่หวัง ไม่มีตัว, จึงจะไม่หวัง; **เรื่องไม่มีตัว นี่คือเรื่องว่าง; เราจึงมาตัดทำงานด้วยความไม่มีตัวผู้ทำ.**

เรื่องนี้มีคำกลอนที่ขึ้นต้นว่า “ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”. ความหมายอย่างเดียวกัน;หมายความว่า **ให้พยายามตัดทำอย่างนี้, ไม่ใช่ว่ามามัวเถียงกันอยู่ว่า ทำได้หรือไม่ได้.** ไม่ต้องเถียงกันในทางทฤษฎี ทางเหตุผลทางอะไรอีกแล้ว; มีแต่ว่า **ตัดทำให้เป็นอย่างนั้นมากขึ้น, แล้วก็เหมือนกันกับการปฏิบัติในชื่ออื่น หรือเรียกอย่างอื่น แม้จะทำล้ม ๆ ลุก ๆ อยู่ตรงนั้น มันทำยากก็ทำไป.**

การฝึกต้องทำให้ได้มากขึ้น; แม้แต่ทำงานทางฝีมือ ก็ต้องหัดกันนานกว่าจะมีความชำนาญและทำได้. การทำงานฝีมือหากินนี้แหละ เป็นช่าง เป็นศิลปิน เป็นอะไรก็ตาม ต้องหัดกันนานช้า ๆ ซาก ๆ กว่าที่จะชำนาญ. ทางธรรม ทางจิตใจ ต้องยิ่งไปกว่านั้นอีก; **เพราะว่าจิตใจนั้นควบคุมยาก มัวไวเกินไป คุมยาก ;** ไม่เหมือนกับมือเท้า แขนขา เป็นวัตถุคุมง่าย.

รวมความแล้วก็คือว่า **หมดปัญหาว่าจะทำได้หรือไม่ได้; มีแต่ปัญหาว่าจะทำอย่างไร;แล้วก็ทำช้า ๆ ซาก ๆ ให้ดีขึ้น จึงจะเป็นเรื่องของการปฏิบัติ.** แม้แต่การพูดที่นี้ก็พูดช้า ๆ เหมือนที่เราเรียกว่า ทำปาฏิโมกข์ทางวินัย. ทำปาฏิโมกข์ทางวินัยแล้วยิ่งช้า; ทำปาฏิโมกข์ที่ไรต้องช้าทุกตัวอักษรเลย; สวดก็ต้องสวดทุกตัวอักษร. ทำปาฏิโมกข์ทางวินัยนั้น ต้องช้าถึงขนาดนี้, ทำปาฏิโมกข์ทางธรรมตามที่

เราเรียก, หรือตกลงกันว่า ทำอย่างนี้ ที่นี่ ก็ต้องทำซ้ำ ๆ; ต้องพูดเรื่องซ้ำ ๆ เพื่อทำความเข้าใจให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป. การฝึกทำงานด้วยจิตว่างต้องเป็นเรื่องซ้ำ, และก็ไม่มีเรื่องอะไรที่ควรจะทำ นอกไปจากเรื่องว่าง.

พูดเรื่องว่าง นี่ซ้ำก็ร้อยครั้งก็ได้ เพื่อความเข้าใจยิ่งขึ้น; เพื่อประโยชน์ให้ปฏิบัติได้ง่ายขึ้น จนพอใจ. การพูดเรื่องความว่างอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ เราจึงเรียกว่า ธรรมปาฏิโมกข์อย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ เหมือนอย่างปาฏิโมกข์วินัย; ปาฏิโมกข์ธรรมะของเราเนี่ยยังพูดซ้ำได้ในวงที่กว้าง คือไม่น่าเบื่อหน่าย.

เรื่องว่าง นี่เป็นทั้งหมดในพุทธศาสนาและทุกสิ่ง

ที่นี่ ที่ว่าพูดซ้ำ ๆ ว่า เรื่องความว่างนี้เป็นหัวใจของพุทธศาสนาทั้งหมด เป็นหัวใจของทั้งหมดแล้วก็เป็นตัวทั้งหมด นี่เป็นเรื่องน่าหัว; แล้วคนบางคนได้ฟังแล้วจะคิดว่าไม่มีเหตุผล เพราะว่ามีอะไรสักอย่างหนึ่งหรือ ที่เป็นทั้งหัวใจด้วย เป็นทั้งตัวทั้งหมดด้วย. นี่แหละจึงประหลาด จึงเป็นเรื่องที่น่าเอามาพูดซ้ำ ๆ.

การพูดซ้ำ ๆ นี้ก็มีประโยชน์อยู่เป็น ๒ แง่ : คือต้องหล่อเลี้ยงเข้าไป **ส่วนหนึ่ง**; ต้องหล่อเลี้ยงเข้าไปอย่าให้ขาดตอน เหมือนกับเรากินข้าว กินเพื่อหล่อเลี้ยงเข้าไป; ถ้าไม่กินไม่มีอะไรหล่อเลี้ยง ก็ตาย. **อีกส่วนหนึ่งที่ทำซ้ำนั้น** เพื่อให้ยึดออกไปอีก เพื่อให้เจริญออกไปอีก ให้งอกงามออกไปอีก; เหมือนกินอาหารเพื่อให้มีความเจริญงอกงามออกไปอีก จึงจำเป็นต้องทำซ้ำ ๆ ให้งอกงามออกไป.

สรุปว่า การพูดเรื่องอะไร ๆ ซ้ำ ๆ ก็เพื่อหล่อเลี้ยงความรู้เดิมนั้นไว้ **อย่างหนึ่ง**; แล้วก็ขยายให้งอกงามต่อไปอีกส่วนหนึ่ง. โดยเฉพาะเรื่องความว่างนี้มีแง่, หรือมีปริยาย มากมายหลายสิบ หลายร้อย จนกระทั่งพูดได้ว่า เป็นทั้งหัวใจ

เป็นทั้งตัวทั้งหมด; พูดอย่างนี้อาจฟังไม่ถูก, หรือว่าจะให้ถูกกว่านั้น ก็คือ ไม่เป็นตัว หรือไม่เป็นหัวใจไม่เป็นตัวอะไรเลย แต่เป็นทั้งหมด. พูดว่าเป็นทั้งหัวใจ หรือเป็นทั้งหมดของพุทธศาสนานี้ถูก; หรือว่าเป็นหัวใจ หรือเป็นทั้งหมดของทุกสิ่งทุกอย่าง; ไม่ยกเว้นอะไร อย่างนี้ก็ถูก; แต่ว่าถูกชนิดที่เป็นภาษาที่ตื่น ๆ ภาษาคน ภาษาตื่น ๆ. พูดว่า เป็นทั้งหมดไม่ต้องเป็นหัวใจ หรือไม่ต้องเป็นตัว แต่เป็นทั้งหมดก็แล้วกัน; แต่พูดอย่างนี้คนก็ยังคงฟังไม่ค่อยถูก.

ความว่างนี้ เป็นทั้งหมดได้อย่างไร ? นี่ก็คือ ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ความว่าง. ที่พูดว่าเป็นพุทธศาสนานี้มันแคบ; ความว่างเป็นทั้งหมด เป็นทั้งพุทธศาสนา และทั้งไม่ใช่พุทธศาสนา ทั้งหมดเลย ไม่ยกเว้นอะไร.

ที่พูดเรื่องความว่างว่า **ความว่างเป็นพุทธศาสนานี้** หมายถึงพุทธศาสนา **สอนมีใจความสำคัญ เรื่องความว่าง; แล้วปฏิบัติเพื่อความว่าง ได้ผลมาเป็นความว่าง** อย่างนี้. พุทธศาสนาเป็นเรื่องความว่างทั้งหมดเมื่อสรุปแล้ว; แม้เพียงเท่านี้ก็ยังมีคนไม่เข้าใจ, แม้พวกที่เป็น “ดงของนักศึกษา” ก็ยังไม่เข้าใจเรื่องอย่างนี้. **คนบางคนถึงกับว่า สูญญตาไม่ใช่เรื่องของพุทธศาสนา; ไม่ใช่เรื่องของเถรวาท; อย่างนี้ก็มี. อย่างนี้ถือว่าโง่; โง่ดักดานเลย.**

พุทธศาสนามีปริยายมาก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ คือ ๘๔,๐๐๐ ข้อ; **สรุปแล้วให้เว้นจากความชั่ว, ให้ทำความดี, ให้ทำจิตให้บริสุทธิ์. คิดดูเถิด, แล้วสามอย่างนั้นสรุปเข้าอีกที ก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่น, ทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่น และที่ว่า ทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถือมั่นนี้รวมอีกที **สรุปอีกที จะเหลือคำว่า “ว่าง” คำเดียว, พยางค์เดียว.****

คำว่า “ว่าง” นี้ เป็นทั้งหมดของพุทธศาสนา จะมองไปในแง่ไหน ก็พบเรื่องว่างจากตัวตน ว่างจากกิเลส ว่างจากความทุกข์ ว่างจากความยึดถือ; **ไม่มี**

ความยึดถือ ก็คือว่าง. เรื่องปริยัติ ก็คือเรื่องว่าง; เรื่องปฏิบัติ ก็คือปฏิบัติเพื่อความว่าง; เรื่องปฏิเวธก็คือผลที่ว่าง; เรื่องศีล ก็ทำให้ว่างในอันดับต่ำ ๆ; เรื่องสมาธิ ก็ทำให้ว่างยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยควบคุมเอาไว้; เรื่องปัญญา ก็ทำให้ว่างถึงที่สุด; ไม่มีอะไรที่ไม่เป็นไปเพื่อความว่าง. เพราะฉะนั้นวิธีฉลาดหรือลัดหรือประหยัด ได้ประโยชน์ ไม่เสียเวลา นี่คือพูดเรื่องความว่าง. ที่นี้จะมาแยกแยะที่ละเอียด ๆ ที่ละเอียด ที่ละมุนนี้ยังกินเวลามาก; จะเป็นเรื่องของคนโง่; เป็นโอกาสให้คนโง่ชอกช้ำ ถ้ามด้วยเหตุผลลุ่มๆ อย่างนั้นอย่างนี้, เป็น logic อย่างนั้นอย่างนี้มากแ่งมากมุ่มออกไป ซึ่งไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีจุดจบตายเปล่าก็ไม่รู้เรื่อง.

เรื่องความว่างนี้ จะเป็นเรื่องที่เพ้อเจ้อก็ได้; มันออกไป ออกไปจนเป็นอภิรกรรม เป็นอะไรมากไปไม่มีที่สิ้นสุด ก็ได้เหมือนกัน. ที่นี้ เรากำลังจะรวบรวมเข้ามา; ปฏิบัติอย่าให้จิตเกิดยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกูอยู่เสมอ. นี้ก็ยังเหลือเท่านั้นเอง ข้อเดียวเท่านั้นเอง. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขณะที่ทำงาน ซึ่งมักจะเกิดความรู้สึกที่ไม่ว่าง; ที่ถูกนั้นต้องให้ว่างอยู่เสมอ. นี้เราใช้วิธีพูด วิธีอธิบาย ซ้ำๆ ซากๆ ตามแบบของฝ่ายเถรวาทอยู่มาก คือพูดกันอยู่เสมอ พูดกันเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด; อ้างเหตุผลอย่างนั้นอย่างนี้เรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งก็ไม่ใช่ตัวศาสนา. ตัวศาสนานั้นไม่ต้องพูด กัมหนังกัมตาระวังจิตใจ อย่าให้เกิดตัวกู-ของกูทุกอริยาบถ ทั้งเวลาที่ทำงานและเวลาที่ไม่ได้ทำงาน.

การฝึกเรื่องว่าง ต้องฝึกทั้งในขณะที่ทำงานและไม่ทำงาน

ที่พูดมาเท่านี้ นับว่าพูดมาพอแล้ว เกือบจะไม่ต้องพูดอีก เพราะเวลาของเรามีอยู่ ๒ ชนิด: เวลาที่เราทำงานจริง ๆ จัง ๆ นี้อย่างหนึ่ง; เวลาที่ไม่ได้ทำงาน เช่นเวลาพักผ่อนเวลากินอาหาร เวลาอาบน้ำ เวลาไปบิณฑบาต เวลาอะไรก็ตาม, นี่อีกประเภทหนึ่ง ที่ว่าไม่ใช่เวลาทำงาน.

ที่นี่ **ต้องการจะให้เวลาทั้ง ๒ ประเภทนี้ เป็นเวลาที่เรากำลังฝึกหัดให้มีจิตใจที่ว่าง** :เมื่อเราไม่ทำงาน, กำลังกินอาหาร เดินไปเดินมา ไปทาน ไปส้วม ไปไหนต่าง ๆ ก็ตาม ก็ต้องระวังเต็มที่ ที่จะเกิดเรื่อง, แม้จะไม่ทำอะไรอยากนอนก็นอนได้ แต่ต้องทำเหมือนกัน, แม้อยากจะนอนก็ต้องทำให้รู้เรื่องว่างหรือไม่ว่างนี้.

ถ้าจะใช้เรี่ยวแรงให้มีประโยชน์มีคุณค่าเหลืออยู่ตลอดกาลนาน เป็นอนุสรณ์. ก็ต้องทำงาน. เมื่อแน่ใจว่าจะต้องทำงาน ก็ต้องเลือกเอาการงานอะไรที่น่าทำ, ซึ่งต้องเป็นการงานที่มีประโยชน์แก่เรื่องนี้โดยเฉพาะจริง ๆ ดีกว่าเรื่องอื่น. อาจจะไปช่วยสงเคราะห์ประชาชน, ทำสาธารณะประโยชน์, หรืออะไรก็ได้เหมือนกัน ; แต่คงไม่ดีเท่าที่ทำงานเกี่ยวกับเรื่องนี้, คือการเผยแผ่เรื่องว่างนี้.

ช่วยกันสร้างสิ่งซึ่งเป็นอุปกรณ์ในการเผยแผ่เรื่องว่าง เข้าใจว่าจะดีจะมีค่ามาก; เหนื่อยเท่ากัน แต่จะมีผลลึกซึ้ง **คุ้มค่า**. ช่วยกันจัดวัดทั้งวัด, ส่วนโมกข์ทั้งหมดนี้ ให้เป็นสิ่งที่สั่งสอนเรื่องความว่าง เป็นอุปกรณ์สำหรับสั่งสอนเรื่องความว่าง, ให้เป็นโรงมหรสพไปทั้งวัด. ข้อนี้หมายความว่า ตัวธรรมะคือความว่างนั่นเอง เป็นตัวมหรสพ.

ที่นี่**สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นอุปกรณ์ช่วยให้เข้าใจเรื่องความว่าง สิ่งเหล่านั้นทั้งหมดเราเรียกว่า “โรง” หรือ “โรงมหรสพ”** เช่นวัดทั้งวัด หรือกุฏิหลังนี้ หรือก้อนหิน ต้นไม้อะไรต่าง ๆ ที่เราจัดเรียงขึ้นไว้ เพื่อช่วยให้เกิดความรู้สึกว่างอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาในจิตใจของผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง. แม้ที่สุดแต่จะให้ได้เห็น ให้ได้อ่าน ได้ฟัง หรืออะไรก็ตาม ล้วนเป็นเรื่องช่วยให้รู้จักความว่างด้วยเหมือนกัน, เป็นส่วนโรงมหรสพด้วย.

บางคนคิดว่า “โรงมหรสพ” มีเฉพาะตึกหลังนี้ นั่นไม่ใช่; ไม่ใช่
เพียงว่าตึกอย่างนี้; แต่เราหมายถึงทั้งหมด ทั้งวัด แม้ก้อนหินสักก้อนหนึ่ง ที่วาง
ไว้ในลักษณะที่เหมาะสม หรือเป็นอยู่ตามธรรมชาติในลักษณะที่เหมาะสม ;
ใครได้เข้าไปนั่งตรงนั้น ชวนอารมณ์ให้ว่าง ให้โปร่ง ให้เย็น ให้หนัก ให้รู้สึกถึงสิ่ง
ที่เรียกว่า ว่าง, ไม่มีอารมณ์อะไรมารบกวนได้; สิ่งต่าง ๆ พุดได้ สอนได้
แสดงได้ทั้งนั้น.

มันเป็นความโง่ของคนที่เข้ามาเท่านั้นเอง จะช่วยได้อย่างไร? จะว่า
อย่างไร? จะโทษใคร? เป็นความเขลาของคนที่มานั่นเอง ถ้าเก็บเอาอะไร
ไม่ได้ รับอะไรไม่ได้. เช่นภาพต่าง ๆ เหล่านี้ มีแต่คนเดินผ่าน จะเหลือบอ่าน
หนังสือที่เขียนอธิบายสักทียวกั้ทั้งยาก, หรือพออ่านสักทียวหนึ่งก็ผ่านไป; อย่างมาก
ก็ดูสัก ๒ ภาพ, อ่านหนังสือสัก ๒ ภาพ, แล้วก็ผ่านไป; ไม่มีใครใฝ่รู้และต่อสู้เพื่อจะ
เข้าใจ. แม้แต่พวกพระก็อยู่ในลักษณะ ใกล้เกลือกินด่าง, พวกพระที่อยู่ที่นี่ก็มี
ลักษณะใกล้เกลือกินด่าง; หรือเหมือนจวกตักแกง ไม่รู้รสแกง, หรือเหมือนกบ
เกสรบัวร่วงลงบนหัว มันก็ไม่รู้.

ถ้าใครรู้ก็ลองอธิบายภาพ “จากอนันตะสู่อันตะ” ดุชิ; ทั้งหมด
ที่นั่งอยู่ที่นี้ ใครลองอธิบายภาพที่มีเสียงระฆัง, ตีระฆัง, แล้วมีคำอธิบายภาพว่า
จากอนันตะสู่อันตะ ดุชิ; คุณลองอธิบายกันดุชิว่าอย่างไร?

“จากอนันตะสู่อันตะ” เป็นอย่างไร

เราพูดอวดได้เลยว่า ทุกภาพนั้นแสดงความว่าง แต่คนหูหนวกตาบอดจะ
ไม่เห็นไม่เข้าใจฟังไม่รู้เรื่อง. อย่างว่าแต่ภาพเลย แม้แต่ก้อนหิน มันก็แสดง
ความว่าง ต้นไม้ทุกต้นก็แสดงความว่าง;ไม่ต้องพูดถึงภาพเหล่านี้ ซึ่งมุ่งหมาย

แต่จะแสดงเรื่องความว่าง แล้วก็ได้แสดงไว้อย่างยิ่งด้วย ไม่ใช่เล็กน้อยที่พูดว่า “จากอนันตะสู่อันตะ” นี้.

ภาพเหล่านี้พยายามอย่างที่สุดแล้ว ที่จะแสดงชัดเจน เจาะจง ลึกซึ้ง กว้างขวาง ยิ่งกว่าก่อนหิน ที่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ; แต่คนก็ยังโง่อยู่. รับเอาไม่ได้. ส่วนภาพที่ว่านี่ คือระฆังแล้วก็มีการกระทบ ให้ระฆังเกิดเสียงขึ้นมา; แล้วเขียนคำอธิบายว่า จากอนันตะสู่อันตะ คือจากไม่มีที่สิ้นสุด. ไปสู่อันตะ คือสู่ไม่มีที่สิ้นสุด. ขยายความออกไปนิดหนึ่งครั้งแรกก็ว่า เสียงระฆังนี้ออกมาจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด; แล้วเสียงระฆังนี้ดับไปในสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด คือเสียงระฆังออกมาจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุดนี้.

พูดภาษาคนธรรมดาที่ว่า ไปตีระฆังเข้า ก็มีเสียงดังออกมา; เสียงนี้ให้ไม่รู้จักหมดจักสิ้น; นี่ภาษาโง่ ๆ ภาษาคน ระฆังนี้ให้เสียงออกมาได้ไม่รู้จักหมดจักสิ้น; แปลว่า มันมีคั้งที่ไม่รู้จักหมดสิ้นสุดของเสียงที่จะให้มา. ไปตีที่ไรก็ตามที่นั่น ถ้ามันยังเป็นระฆังอยู่ ลองไปตีดูซิ ๑-๒-๓-๔-๕ ล้านครั้ง ร้อยล้านครั้ง มันก็มีเสียงให้ หรือมีอย่างไม่มีที่สิ้นสุด หรือมีไม่หมด.

ข้อที่ ๑. คือ จากไม่มีที่สิ้นสุด คือเสียงระฆังนี้ไปไหน ? ทำไมมันจึงไม่รู้จักเต็ม ? ถ้าเอาเสียงระฆังนี้บรรจุลงไป ในอากาศ แล้วทำไมไม่รู้จักเต็ม, หรือเต็มจนเสียงระฆังเข้าไปอีกไม่ได้; ก็เพราะมันเป็นความไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. นี่ก็ทำให้เห็นได้ว่า เขามองเหวลึก, แล้วเขาเขียนภาพนี้อย่างลึกว่า “จากอนันตะแล้วก็สู่อันตะ”. นี่เรียกว่าภาษาคนโง่ **พูดภาษาคน : เสียงระฆังออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุดแล้ว ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด.** ถ้าจะพูดอย่างวัตถุก็ได้ คือเสียงระฆังเป็นเสียงของวัตถุ เป็นของธรรมดา เกิดจากความไหวของวัตถุของสสาร ของอะไรที่ออกมาได้ไม่มีที่สิ้นสุด ไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด;นี้เป็นภาษาเด็ก ๆ.

ข้อที่ ๒ เราเปลี่ยนเป็นใช้ **ความไม่มีที่สิ้นสุด** ออกมาจาก**ความไม่มีที่สิ้นสุด** ไปสู่**ความไม่มีที่สิ้นสุด**; นี่มันจะค่อย ๆ สูงขึ้นมา ค่อย ๆ ลึกขึ้นมา. ที่นี้ความไม่มีที่สิ้นสุดอยู่ที่ไหน? ถ้าตั้งปัญหาต่อไปว่า **ความไม่มีที่สิ้นสุดอยู่ที่ไหน**; คนโง่ก็จะส่งจิตใจไปโน้น ไปไกล ไม่มีที่สิ้นสุด เป็น **อนนโต โอกาโต อะไรโนน**. คนโง่จะคิดอย่างนี้; ส่วนคนฉลาดเขาจะลือว่า : อ้าว, ก็มันออกมาจากระฆังใบนี้, ความไม่มีที่สิ้นสุด ออกมาจากระฆังใบนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้, เห็นความไม่มีที่สิ้นสุดนี้ที่นี้และเดี๋ยวนี้. มันไปไหน? **มันก็จะไปสู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้**เหมือนกัน; ก็มันออกมาจากที่นี้และเดี๋ยวนี้ มันก็จะไปสู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. **สำหรับความไม่มีที่สิ้นสุดนั้นคือที่นี้และเดี๋ยวนี้** แล้วมองเห็นต่อไปว่า : **ที่นี้และเดี๋ยวนี้มันก็ไม่ต่างกัน** ไม่ว่าตรงที่ไหน มันก็เป็น**ที่นี้และเดี๋ยวนี้**ทั้งนั้น.

มองดูให้ลึกเข้าไปดังกล่าว ก็สอนให้รู้ว่า **อนันตะคือไม่มีที่สิ้นสุดนั้นมันคือที่นี้และเดี๋ยวนี้**.อย่าเป็นคนบ้า เหมือนเทวดาองค์นั้นในเรื่อง **โรหิตัสสสูตร**; เขาจะไปหาที่สุดของโลก เทียวเหาะไปทั่วไปหมด ด้วยความเร็วสูงสุด เหมือนกับเงาก็ไม่พบที่สุด เพราะความไม่มีที่สิ้นสุดมีอยู่ที่นี้และเดี๋ยวนี้. ถ้ามองอีกนิดเดี๋ยวก็จะเห็นว่าที่นี้และเดี๋ยวนี้นั่นแหละ คืออันเดียวกันกับความว่าง; **จากว่าง สู่ว่างคือจากอนันตตะสู่อันตะ**. ต้องเป็นว่าง จึงจะเป็นอนันตะ; ถ้าไม่ว่างแล้วไม่เป็นอนันตะ. เราถือว่า **เสียงก็ว่างเหมือนกัน, เหตุให้เกิดเสียงก็ว่างเหมือนกัน, ความดับของเสียงก็ว่างเหมือนกัน**.

ตอนนี้พวกนักเรียนอภิธรรม หรือพวกที่เรียนนักธรรมอยู่ในโรงเรียนธรรมดาก็คงไปอาจจะไม่ยอมรับที่ว่าว่าง ในลักษณะที่เป็นอสังขตะและสังขตะ, หรือทั้งสังขารและวิสังขารนั่นแหละว่างไปติดทางตัวหนังสือว่านิพพาน หรืออสังขตะละก็ว่าง; แล้วมาให้สังขาร หรือสังขตะนี้วุ่น; นี่ไม่เข้าใจกัน; ที่จริงไม่ใช่

อย่างนั้น; ที่แท้ก็ต้องว่าง หรือว่า ถ้าถามว่า ถ้าว่างทำไมจึงมีเสียง? ทำไมจึงเกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป,เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไป; นี่คือความที่ไม่เข้าใจว่า เกิดขึ้น-ตั้งอยู่-ดับไปนั้นแหละคือว่าง, พอเสียงระฆังเกิดขึ้น เสียงก็เกิดขึ้น เพราะไม้กระทบระฆังซึ่งเรียกว่า “ปรุ่ดแต่ง” นี้ทำให้เกิดขึ้น, แล้วก็เกิดขึ้น-แล้วปรากฏอยู่ แล้วก็ดับไป; แล้วจะเข้าใจได้อย่างไรว่า เกิดขึ้นก็คือว่าง ตั้งอยู่ก็คือว่าง ดับไปก็คือว่าง ทั้งหมดก็คือว่าง.

ตอนนี้ผมก็เคยยุ่งหัว, ไม่เข้าใจ แล้วยุ่งหัว, แล้วเขียนยาก เขียนคำอธิบายยาก;เพราะว่า เราเอาความรู้สึกของคนธรรมดาเป็นหลัก; ไม่รู้ว่าเรื่องนี้ต้องเอาธรรมชาติเป็นหลัก. ถ้าเราเปลี่ยนเสียนิดเดียวว่า **ไม่ว่าอะไรล้วนเป็นธรรมชาติ**ละก็จะเข้าใจได้ว่า **ไม่ว่าอะไรชนิดไหนหมด มันว่าง.** การเกิดขึ้น หรือการดับไป ก็เป็นธรรมชาติ, แม้แต่เนิพพานก็เป็นธรรมชาติ. **เมื่อทุกสิ่งเป็นเพียงธรรมชาติ ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน จึงพูดว่าว่าง.**

เสียงระฆังที่เกิด ก็คือว่าง สิ้นสุดแห่งเสียงระฆังคือดับ ก็คือว่าง; แล้วว่างนั้นคืออนันตะ.นักเลงคนนั้นจึงเขียนไว้ว่า : จากอนันตะสู่อันันตะ; ฟังให้ดีคล้าย ๆ กับว่ามีขึ้นมา ว่าง เพราะมี “จาก” และมี “ถึง”. อนันตะอยู่ที่ไหน ? ก็คือที่นี่และเดี๋ยวนี้; เช่นเดียวกับที่ว่า ว่างนั้นก็อยู่ที่นี่และเดี๋ยวนี้. ฉะนั้นทุก ๆ แห่ง เหมือนกันหมด, ไม่มีตรงไหนเป็นหัวใจได้.

สิ่งที่เป็นความว่างแล้ว ไม่มีตรงไหนเป็นหัวใจได้, มันเป็นตัวเดียวอันเดียว, เป็นความว่าง ไม่มีหัวใจ, หรือไม่มีเปลือกนอก หรือไม่มีอะไร. **ธรรมะที่แท้จริงคือความว่าง, อะไร ๆ ก็เป็นความว่างหมด. สังขตะหรือสังขารคือความว่าง, อสังขตะหรือวิสังขารก็คือว่าง;** แต่ว่างชนิดหนึ่ง มันเปลี่ยนเหมือนกับกระดูกกระดูก หรือเปลี่ยนได้.

เช่นว่า เมื่อไม่ได้อยู่นิ่งๆ มีคนไปเคาะเข้า จะมีเสียงออกมา แล้วก็ดับไป ; หรือเหมือนกับทะเล, ทะเลที่ถูกทำให้เป็นคลื่น ก็ยังเป็นทะเลอยู่นั่นแหละ, ไม่ได้สูญเสียความเป็นทะเล; แต่เราดูเหมือนกับเป็นของใหม่ อันใหม่. ทะเลเมื่อมีคลื่น กับทะเลเมื่อไม่มีคลื่น เรารู้สึกกันไปคนละอย่าง; เรารู้สึกว่า น้ำแท้ๆ เมื่อไม่มีคลื่นนั้น อย่างหนึ่ง, เมื่อมีคลื่นก็กลายเป็นอื่นเสียแล้ว, ไม่รู้สึกว่าเป็นอันเดียวกันเสียแล้ว. นี่ทำให้เราไม่เข้าใจว่า **ความเกิดกับความดับ ซึ่งว่างเหมือนกัน นี้เป็นธรรมชาติเหมือนกัน.**

การที่เสียงระฆังดังขึ้น หรือเสียงระฆังดับไป มันก็มีความหมายอย่างเดียวกันกับทะเล. เด็กๆ อาจจะไม่มาก จนถึงคิดว่าเป็นคนละทะเลก็ได้. ผมเองก็เคยรู้สึกอย่างนั้น. เมื่อเด็ก ๆ ไปทะเลคราวหนึ่ง เห็นทะเลเงียบสงบเป็นกระจก; ไปทะเลอีกคราวหนึ่ง อ้าว, มันคนละทะเลเสียแล้วไม่ได้คิดว่า เพราะมีคลื่น เพราะมีลมไปทำให้ทะเลเป็นอย่างนั้น ๆ.

หรือว่า **ของบางอย่าง เราดูคนละคราว คล้ายเป็นของคนละอัน** ละคร่าง, แม้แต่หมากับลูกหมา เราก็ไม่คิดว่าเป็นอย่างเดียวกัน; เมื่อเป็นลูกหมา มันไม่เหมือนกับหมา. ลูกปลาบางชนิด แทบว่าจะไม่เป็นลูกของปลา. แม้แต่ลูกน้ำนี่คือยุง, เกือบจะไม่มีใครนึกได้ว่า ลูกน้ำนี่คือยุงทุก ๆ สิ่ง มันพรางตาขนาดนี้ คือความเปลี่ยนแปลง; แล้วความเกิดกับความดับมันยิ่งร้ายไปกว่านี้.

เสียงที่ดังขึ้น กับ เสียงที่ดับลงนี้ ชวนให้นึกว่าเป็นคนละคร่าง; **ไม่มีความเข้าใจว่าเกิดกับดับ นี่คือว่าง หรือคือสิ่งเดียวกัน.** เกิดมาเป็นเสียงระฆังที่ไพเราะจับหูจับใจ. แล้วก็จางไปเป็นเสียงระฆังที่เงียบหายไป; ที่แท้ก็เป็นอันเดียวกัน. พวกที่ติดตัวหนังสือ จะไม่ยอมให้วิสังขารว่างอย่างเดียวกันกับสังขาร;

เห็นว่าสังขารละก็เป็นทุกข์ แล้วก็ไม่ว่าง. เพราะฉะนั้น เราจึงพูดว่า “ไม่ว่างนั้นเป็นทุกข์”. ที่แท้ทุกข์ก็คือว่าง; นี้เมื่อพูดภาษาที่ถูกต้อง ภาษาธรรมะ.

ถ้าพูดภาษาคน มันมีวุ่น มีว่าง; ถ้าพูดภาษาธรรมะจะมีเหมือนกันหมด ไม่มีอะไร, ว่างเหมือนกัน, และว่างจากความหมายอื่นด้วย. ความหมายที่สูงกว่า ทั้งวุ่นและว่าง ในภาษาคนนั้นแหละคือว่างที่สุดในภาษาธรรม, ความเจียบกับความไม่เจียบนั้น ภาษาธรรมเป็นว่า มันจึงเจียบ และไม่มีตัวตน.

ที่นี่ ไม่ต้องพูดถึงเสียงระฆังก็ได้ เอาเสียงผมที่กำลังพูดมติดีกว่าหรือ ; ระฆังยังไม่ได้ตี ยังไม่มีใครตี; เสียงที่ผมกำลังพูดนี้ ก็เหมือนกันกับเสียงระฆัง ; จากไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนกัน. มันปรุงออกมา เรียกว่าสังขาร, จากภาวะอันหนึ่งซึ่งมีค่าอย่างไม่มีที่สิ้นสุด คือว่างนั่นเอง; แล้วความปรุงนั้นมันก็ไปสู่ความดับ ก็ไปสู่ความว่างไม่มีที่สิ้นสุด. แต่ถ้าเรา ขึ้นพูดแบบนี้เรื่อยไป จะกลายเป็นไม่ใช่ธรรมะแล้ว, มันจะกลายเป็นข้อเท็จจริงที่เกินไป โดยไม่ต้องรู้ก็ได้, จะเป็นธรรมะเพียงกำมือเดียว ในรูปที่เป็นธรรมะเพียงกำมือเดียว.

พระพุทธเจ้า ท่านสอนกำมือเดียว, แล้วปฏิบัติให้ได้กำมือเดียว ก็เรียกว่าได้หมดทั้งป่า. ไปไม่หมดทั้งป่า ไม่ต้องสนใจก็ได้, ให้สนใจเพียงไปไม่กำมือเดียว. จะปฏิบัติอย่างไร? ก็คือ ให้ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อย่าได้ไปหลงอะไรเข้า เป็นนารัก น่าเกลียด เป็นตัวกู-เป็นของกู ขึ้นมา ไปไม่กำมือเดียวมีเท่านั้น, แล้วก็ปฏิบัติในขณะที่ทำงานกันอยู่; เพราะขณะทำงานมีเรื่องยุ่งมาก, มีเรื่องยั่วให้โกรธได้มาก. พอเหนื่อยขึ้นมา ก็ยั่วให้เกิดโมโห โทโสขึ้นก็ได้, หรือเพื่อนมากระทบกระทั่ง ทำให้เกิดโมโหโทโสขึ้นก็ได้; มีเรื่องที่มากระทบกระทั่ง ทำให้เกิดตัวกู-ของกูนั้นแหละมาก, ก็เป็นบทเรียนที่ดี ถ้าไปนอนเสียก็ไม่มีเรื่อง. ลองดูก็ได้ ถ้ามาทำอะไรเข้า เดี่ยวมันก็ฮือ ๆ แอ่ ๆ กันแล้ว.

แล้วก็มีอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา พอเหนือขึ้นมา อารมณ์ก็เป็นไม่ว่างแล้ว. **มีกูขึ้นมา ก็เหมือนระฆังถูกตีแล้ว**

ให้พิจารณาดูเสียให้ดีกว่า ที่เกิดความทุกข์ขึ้นมา ก็ว่าง, ที่ดับไป ก็คือว่าง. เพราะฉะนั้นจึงพูดว่าไม่มีอะไรที่ไม่ว่าง; ของที่คู่กัน ตรงกันข้ามกัน เป็นสองอย่าง ทั้งสังขตะ อสังขตะก็ว่าง. เมื่อทั้งสองอย่างว่า ไม่มีเหลืออะไรทั้งนั้น, ความทุกข์ก็ว่าง ความสุขก็ว่าง. ความทุกข์กับความสุขก็เป็นของหลอก ๆ เหมือนเสียงระฆังเกิด เหมือนเสียงระฆังดับ. ส่วนภาวะว่างอันแท้จริง ไม่มีที่สิ้นสุด นี่เป็นอีกอันหนึ่ง; ไม่ใช่เสียงระฆังเกิดหรือเสียงระฆังดับ. เสียงระฆังเกิดจากความว่าง แล้วก็ดับไปสู่ความว่าง; ความว่างเป็นอีกอันหนึ่งจากการเกิดและการดับ.

ทั้งเกิดและดับเป็นความว่าง

แล้วทำไมพูดว่า เมื่อเกิดและดับ ก็เป็นของว่าง? นี่ก็เป็นของผิวเผิน ที่สุด; เหมือนคลื่นกระแสน้ำ กำลังแสดงตัวในรูปอื่น เกิดเป็นลูกคลื่นขึ้นมา แล้วดับไปในน้ำ, เกิดจากน้ำ ดับไปในน้ำ;นี่เป็นลักษณะของลูกคลื่น เป็นภาพทางตา หรือทางรูป. เสียงระฆังนั้นเกิดทางหู เกิดมาจากความว่างแล้วก็ดับไปในความว่าง, เกิดมาจากความว่าง แล้วก็ดับไปในความว่างเหมือนกับคลื่น เกิดจากน้ำดับไปในน้ำ; คลื่นเกิดจากน้ำดับไปในน้ำ. น้ำทั้งหมดก็เป็นเหมือนกับสิ่งที่ ๓ คือความว่าง น้ำที่ เกิดมา แล้วก็น้ำที่ดับลงคือคลื่นมี ๒ ความหมาย.

ภาษาคน ภาษาที่บัญญัติตามภาษาคนนั้น เรื่องที่เกิดหรือวิบัติ ต้องตรงกันข้ามเสมอ; แล้วก็ชอบใจความสุข, ไม่ชอบใจความทุกข์ ทั้ง ๆ ที่เป็นของว่าง เหมือนกัน. เมื่อไร พอเกิดชอบใจความสุขเข้า ก็เกิดความทุกข์ทันที, เมื่อไปเกลียดความทุกข์ ก็เกิดความทุกข์ขึ้นมา. คำว่า “ว่าง” ต้องไม่เกลียดความทุกข์

ไม่รักความสุขอะไรขึ้นมา เหมือนอย่างที่เขาพูดกัน. สัตว์ มันรักสุข เกลียดทุกข์ มันก็เป็นสัตว์เท่านั้นเอง, สัตว์อย่างลูกหมาลูกแมว มันก็รักสุขเกลียดทุกข์อย่างนั้นเอง.

ถ้าเป็นพระอริยเจ้า ต้องไม่เกลียดอะไร ไม่รักอะไร เพราะว่าทุกสิ่งว่างเหมือนกัน; ไม่มีอะไรที่น่ารัก ไม่มีอะไรที่น่าเกลียด ว่างเหมือนกันหมด ฉะนั้น การที่จะไปมุ่งหมายสิ่งๆ เรียกว่า อนันตะ, **อนันตะคือว่าง** เป็นอนันตะนั้น **ไม่ได้มุ่งหมายเกิด หรือดับ, เกิดหรือดับนี้ไม่ใช่นิพพาน**; ถ้าไม่ใช่นิพพานจึงไม่ใช่ อนันตะแต่อย่างใด. เสียงระฆังเกิดขึ้น เสียงระฆังดับไป, เสียงระฆังเกิดขึ้น-เสียงระฆังดับไป, เป็นเกิดขึ้น-ดับไป; สองอย่างนี้ไม่ใช่อนันตะ, สิ่งหนึ่งเกิดจากอนันตะ, ไปสู่อันันตะ, แล้วก็แยกจากอนันตะไปสู่อีกอันหนึ่ง เป็นสิ่งที่ ๓ นั้นแหละ เทียบเท่ากับนิพพาน. ดับอย่างที่เราเรียกว่าดับอย่างนิพพาน, ดับอย่างตลอดกาล ดับอย่างไม่มีต้นไม่มีปลาย ชั่วขณะปรุงแต่ง.

สุข-ทุกข์ คำคู่ ๆ นี้ก็เหมือนกัน หมายถึงการปรุงแต่ง เป็นสังขาร. เป็นเวทนาที่เปลี่ยนแปลง. ถ้าเราเอาคำว่า “สุข” นี้ยืมไปใช้ ว่าเกิดจากนิพพานนี้เป็นเรื่องหนึ่ง; เป็นการพูดให้สนใจเรื่องนิพพาน, **นิพพานต้องไม่สุข ต้องไม่ทุกข์**; แต่เราอยากจะทำพูดว่า “นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง”. ถ้าไปหลงว่านิพพานเป็นสุขอย่างคู่กับทุกข์ ก็ไปหลงติดความสุขนี้ ก็เลยไม่เข้าใจนิพพาน, ไม่เข้าใจความสุขชนิดที่ว่าไม่ใช่สุข คือเหนือความสุข.

พวกคุณคนหนึ่ง เคยกล่าวว่า รูประฆัง ไม่ได้เขียนคำอธิบาย. นั่นเพราะเขียนยาก; ทั้งๆ ที่ผมรู้ความหมาย แต่ว่าเขียนคำพูดยาก แต่งให้เป็นคำพูดยาก ยิ่งแต่งให้เป็นคำกลอนยิ่งยากที่สุด. คุณเข้าใจแล้ว ลองไปแต่งกันดู ไปใส่ความว่าง

ไว้ได้รูปประฆัง ให้ตรงคูตี. ตามความรู้สึกของผม เห็นว่า เซอร์แมนนี่ไม่เลวเลย, ฝรั่งเศสนี่ไม่เลว; แม้แต่เขาจะไปเอาของคนอื่นมา ไปเยี่ยมของคนอื่นมา ก็ยังเก่ง ; แม้ความคิดนี้จะไปเอาของคนอื่นมาเขาก็เก่งอยู่ เขาจึงเลือกเอาภาพที่ลึกที่สุดมา. ถ้าเป็นหัวของเขาเอง เขียนภาพอย่างนี้ออกมา ก็ยิ่งเก่งมากขึ้นไปอีก. เขาเขียนให้เห็นเสียงระฆังจากสิ่งที่ไม่มียี่สิบนิ้ว แล้วก็ไปสู่อะไรที่ไม่มีที่สิ้นสุด; นี่สูงมาก.

ทำจิตให้ว่าง เป็นธรรมชาติ แล้วจะเข้าใจปัญหาหลัก ๆ ได้ง่าย

อย่าไปดูถูกคนชาวบ้าน หรือคนฝรั่ง หรือคนอะไร เขาอาจจะรู้อะไรได้เหมือนกัน; เรายืนยันว่ามีมานะปฏิญาณอย่างนั้นอย่างนี้เสีย จึงรู้ซ้ำ. มันต้องปล่อยใจให้โล่งให้ว่าง ให้เป็นธรรมชาติ, พยายามทำจิตใจให้เป็นธรรมชาติ; อย่าเห็นแก่ตัว, อย่ามีตัว, จะเข้าใจง่าย. ความรู้สึกอันนี้ มันลึกมาก ละเอียดมาก ; เราไม่สามารถจะเขียนคำกลอน อธิบายภาพนั้นให้คนธรรมดาอ่านรู้เรื่องได้เหมือนกับภาพที่มีอยู่. มันควรจะเขียนได้; แต่ต้องใช้ความพยายาม หรือนึกคิดอย่างมากมาย.

ที่จริงก็อาจจะใช้คำพูด หรือวิชาหลักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันทางวัตถุนี้ก็ได้อีกเหมือนกัน; เขาก็พยายามมองกันในเรื่องนี้แล้ว แต่ไม่มากหรือไม่ลึกซึ้ง. เช่น วิทยาศาสตร์ปัจจุบันก็พูดว่า วัตถุไม่สูญ อย่างนี้เป็นต้น. สสารไม่สูญ พลังงานไม่สูญ วัตถุต่าง ๆ นี้ไม่สูญ เพียงแต่เปลี่ยนรูป ไม่ได้สูญไปไหน; มันเปลี่ยนรูป เช่นก้อนหิน ก้อนดิน ต้มไม้ใบไม้ เป็นน้ำเป็นไฟ หรืออะไรก็ตาม เปลี่ยนอยู่ทั้งนั้น ; แล้วก็ไม่ได้สูญหายหรือขาดหายไปข้างไหน. เพราะฉะนั้น ครูสอนวิทยาศาสตร์เขาอธิบายเรื่องวัตถุไม่สูญเด็กนักเรียนอาจจะพูดว่า เมื่อเข้านี้หมวกของผมหาย จะว่าอย่างไร; นี่มันคนละเรื่องแล้ว.

ไปเรียนเรื่องวัตถุกันเสียบ้างก็ดี; อย่างเช่น ทองคำขุดขึ้นมาจากดิน ซ็อขาย เอามาทำเป็นสร้อย เป็นแหวน ใส่คอ แล้วคิดว่าไม่หาย ไม่สูญ; ที่จริง

ความลึกหรือที่มันลึกไปที่ละนิด ๆ ยิ่งสวมมากเท่าไร มันก็ยิ่งหายไปมากเท่านั้น มันหายอย่างละเอียดจนเป็นปรมาณู เป็นอนุไปเลย. คนแก่ ๆ เขาห้ามไม่ให้สวมสร้อยข้อมือ ขัดมือขัดไห เพราะมันจะถูกกับมือไห จะกร่อนหายไป, ที่จริงไม่ถึงอย่างนั้น มันเพียงหายไป, ทุกอย่างมันหายไป, แต่ยาวนานมาก. มันหายไปไหน? มันก็หายอยู่ในโลกนี้ ยังอยู่ในโลกนี้, หายไปไหนไม่ได้.

ธาตุแท้ อย่างเช่นทองคำ เป็นธาตุแท้ ไม่หายไปไหน, **แต่เรามองไม่เห็น, มันเปลี่ยนไป จนกระทั่งไปรวมตัวกันได้อีก** วนไปวนมาอยู่ในโลกนี้. กำเนิดที่แรกก็แยกออกมาจากหินที่เป็นเนื้อโลกแล้วก็ถูกคัดออกมาเป็นทองคำ, แล้วก็ละลายละเอียดหายไปอีก, ไปปนไปผสมกับอย่างอื่นอีก ออกมาอีก; เรียกว่าวัตถุนี้ไม่หายไปไหน; เพียงแต่เปลี่ยนอยู่ในสภาพที่เราเห็นมันบ้าง ไม่เห็นมันบ้าง.

อย่างน้ำฝนนี้ เท่าที่มีอยู่ในโลก ก็ไม่ได้หายไปไหน; มันเป็นฝนตกลงมา เราใส่โอ่งไว้, แล้วก็หายไป; แล้วฝนตกมาอีก เราก็มีน้ำฝนอีก แล้วก็หายไป. ไปอยู่บ้านโน้น บ้านนั้น ที่นั่น ที่นี้; โอ่งใหญ่คือทะเล. ตกลงไปทะเล หายขึ้นไปในอากาศทั่วทุกหนทุกแห่ง; น้ำฝนก็เปลี่ยนไป ๆ มา ๆ, ไม่ได้หายไปไหน มีเท่าเดิมเรื่อย. นี่เป็นเรื่องวัตถุ; มีอาการเหมือนกับออกมาจาก “**ไม่มีที่สิ้นสุด กลับไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุด**”.

เราลองศึกษาดูเรื่องวัตถุ ดังเช่นเรื่องน้ำในโลกนี้จะเป็นอย่างไร? พิจารณา ดูได้จะเห็นได้ว่า **น้ำมาจากไม่มีที่สิ้นสุด แล้วก็ไปสู่ไม่มีที่สิ้นสุด**; อันเดียวกันเหมือนกัน. ถ้าถามว่าอยู่ที่ตรงไหน? ก็ตอบว่าอยู่ที่ตรงนี้ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ทั่วไป. ที่ว่า ที่และเดี๋ยวนั้นนั้น ข้อนี้มีทั่วไปทั้งหมดเลย, **ไม่มีที่ไหน ที่จะไม่มีที่นี้และเดี๋ยวนี้**.

ความทุกข์ย่อม เกิดขึ้น-ดับไป ตามธรรมชาติ ต้องไม่ยึดมาเป็นของเรา

ที่นี้ ความทุกข์, ปัญหาใหญ่คือเรื่องความทุกข์. เพราะฉะนั้น **เสียง** ระวังต้องเปรียบด้วยความทุกข์, เสียงระฆังที่ดังขึ้นแล้วเงียบไปนี่ต้องเปรียบด้วยความทุกข์, ความทุกข์เกิดขึ้นทางตา ทางหูทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ, มีตัณหา แล้วมีอุปาทาน,แล้วมีความทุกข์ที่เกิดขึ้นมาจากพื้นฐานที่ไม่มีที่สิ้นสุด : เป็นชาติ ลักษณะหนึ่ง แล้วก็ดับลงไป ไปสู่ความไม่มีที่สิ้นสุด. **ความทุกข์เกิดจากสิ่งที่ไม่มีที่สิ้นสุด ดับลงไปในความไม่มีที่สิ้นสุด; ถ้าจิตไปโง่ไปเอาเป็นความทุกข์ของเรา; จิตนี้ก็เป็นทุกข์;เพราะฉะนั้นจิตนี้เขาจึงต้องการให้แยกออกมาเสียจากการเกิดหรือการดับ.** เช่นเดียวกัน จิตที่เปรียบเหมือนกับเสียงระฆังที่ดังขึ้นหรือดับไป; เมื่อจิตอยู่ฝ่ายไม่ได้ยิน เป็นจิตอมตะ, หรือจะเป็นจิตอะไรก็แล้วแต่จะสมมติเรียก; ย่อมเป็นจิตที่ไม่มีมีความทุกข์; แม้ว่าร่างกายจะเปลี่ยนแปลง จะเกิดขึ้นดับไป,เกิดขึ้น ดับไป, ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ จะเกิดขึ้นดับไป ก็ตามในมัน.

ผมเคยพูดว่า สุนัขดีกว่าแมว, แมวดีกว่าคน. คุณดูเอาเถิด มันต้องดีกว่า ที่มันไม่ฉลาดไปในทางที่ไปยึดเอาอะไรว่าเป็นเรา **ว่าเป็นของเรา.** คนเรานี่ช่วยไม่ได้เสียแล้ว; เพราะคนมีมันสมองมีความฉลาดที่จะยึดว่าเรา **ว่าของเราเสีย** แล้วก็ต้องมีความทุกข์. ส่วนหมา แมว **ไม่มีความฉลาดพอที่จะยึดอะไรว่าเป็นเรา มันจึงไม่มีความทุกข์;** แม้จะมีของเรบ้าง ก็มีน้อย มันจึงมีทุกข์น้อยที่สุด; มันมีทุกข์แต่น้อย ชั่วความหิว ชั่วความอยากอะไรนิดหน่อยเท่านั้น. สติปัญญาเล็กซึ่งจะคิดว่าอะไรของเรา เงินของเรา ทองของเรา ทรัพย์สินสมบัติของเรา, เรามีเกิด-มีตาย เราต้องมีอะไรไว้ชาติหน้า; สัตว์มันคิดไม่เป็น, เพราะมันสมอง

ไม่ถึงขนาดนั้น; ฉะนั้น จึงมีความทุกข์น้อยกว่าเรา, เพราะมันมีความยึดถือ
น้อยกว่าเรา.

มนุษย์ที่มีบาปกรรมหนัก ที่เกิดไปฉลาดเข้า ที่ไปกินผลไม้ ที่ทำให้
ฉลาดเข้า, รู้จักดี รู้จักชั่ว รู้จักนรก รู้จักสวรรค์ รู้จักอะไรมาเข้า; ก็เลยมี
เรื่องมากเข้า, มีความทุกข์ใหม่. มนุษย์ต้องการความรู้อันใหม่ ที่สุนัขหรือแมว
ไม่ต้องการ; เพราะสมองมันไม่ใช่ระดับเดียวกัน, ไม่เหมือนกัน. มนุษย์ต้องการ
ความรู้อันใหม่ ที่จะมาดับเรื่องบ้า ๆ ของตัว, ซึ่งบ้ายิ่งกว่าสุนัขและแมว. **ครั้น**
เมื่อคิดว่าอย่าให้มนุษย์เป็นทุกข์เลย จึงเกิดเดือนร้อนถึงปัญญาของพระพุทธเจ้า:
เรื่องการตรัสรู้ เรื่องนิพพาน เรื่องทำความไม่ยึดมั่นถือมั่น, และมันก็ดีเกินไป
สำหรับมนุษย์ ที่มีมันสมองดีเกินไป.

เราดูให้ดีเถอะ หมา แมว มันมีดีกว่าเรา, มันเป็นครูได้มากทีเดียว ;
มันเดินไปเดินมา เดี่ยวไปเดี่ยวมา สบายที่สุดเลย. ถ้าฝ่ายมนุษย์แล้ว หน้าบูด
หน้าบึ้งตลอดเวลา ทนทรมานหวานอมขมกลืนตลอดเวลา, ไม่จำทำก็ต้องทำ.
เพราะฉะนั้น เราต้องแก้ให้ตก, ให้เป็นเหมือนกับไม่ทำอย่างนั้น ทำงานก็เหมือน
กับไม่ทำ เจ็บไข้ก็เหมือนกับไม่เจ็บไข้ หิวเหมือนกับไม่หิว อยาก็เหมือนกับไม่อยาก
มีเงินก็เหมือนกับไม่มีเงิน มีสุขเหมือนกับไม่มีสุข, ไปซื้อของที่ตลาดก็อย่าเอาอะไรมา.
เอาอย่างพวกคริสเตียน ว่า ไปซื้อของที่ตลาด ชื่นเอาอะไรมา ก็เอามาทรมานใจให้เป็น
ทุกข์. เขาคงฟังไม่ถูกกันละกระมัง จึงไม่ปฏิบัติในข้อนี้.

อย่าไปยึดเอาความทุกข์เข้ามา

ระฆังก็จะมีโอกาสดัง

พวกคริสเตียนไม่ปฏิบัติในข้อที่ “ไปซื้อของที่ตลาด อย่าเอาอะไรมา”
เพราะคงฟังไม่ถูกเลยทิ้งไว้เฉย ๆ ในพระคัมภีร์. ส่วนพวกเราควรจะรู้และปฏิบัติ

ทำไปทุกอย่างด้วยจิตว่าง. ไปซื้อของที่ตลาด ซื้ออะไรมา ก็ทำจิตในเหมือนไม่ได้ซื้ออะไรมา, มาถึงบ้านแล้ว กินใช้แล้ว ให้เหมือนกับไม่ได้ใช้ไม่ได้กิน. ความอร่อยเกิดขึ้นแล้ว ก็เหมือนกับไม่อร่อย, ความสุขเกิดขึ้นแล้ว ก็เหมือนกับไม่ได้รับความสุข. **อย่างนี้แหละคือ วิธีทำให้ระฆังไม่มีโอกาสดังขึ้นมา,** ทำให้เป็นระฆังเงียบอยู่เรื่อย; หมายความว่า **ระฆังดังขึ้นมาที่ไร เป็นความทุกข์ทั้งนั้น.** ไประวังดูขณะทำงาน ให้ระวัง, ระฆังจะดังขึ้นมา, เมื่อคุณกำลังทำงานนั้นแหละ, **ระวัง ระฆังจะดังขึ้นมา,**เดี๋ยวนั้น เดี๋ยวนี เดี๋ยวเฮ้ เดี๋ยวฮือ, ถ้ารักษาให้เป็นระฆังเงียบอยู่ได้ไม่ดังอยู่เรื่อย ก็นับว่าดี.

มีพระพุทธรูปปางหนึ่ง ที่พูดอยู่ในธรรมบทที่พูดถึง เหมือนระฆังทำงานนี้ ใครนึกได้บ้าง.พอจะนึกได้ ก็มีในคาถาธรรมบท; นี่เรียนกันไม่จริง ส่วนที่เป็นเนื้อหาสาระก็ไม่จำ ไม่ชิน. มีพุทธรูปปางหนึ่งว่า “**ทำให้เหมือนระฆังปากแตก ดีไม่ดังต่อไป**”; มีคำบาลีว่า : สเจ เนเวสิ อตุตทานํ กังโส อุปหโต ยถา เอส ปตุตฺตสิ นิพฺพานํ, -ถ้าท่านทำตนไม่ให้หวั่นไหวอยู่เหมือนกังสดาลที่เขาขจัดปากเสียแล้ว, คือดีไม่ดัง, เป็นระฆังที่ดีไม่ดัง ท่านนั้นจะเป็นผู้ถึงพระนิพพาน.

เป็นระฆังที่ดีดังก็หมายความว่า มีอะไรมาตีก็ดัง มีอะไรมาทำให้โกรธก็โกรธ มีอะไรมาทำให้รักก็รัก มีอะไรที่มาทำให้หลงก็หลง; มันเป็นระฆังที่ดีดัง. นี่แหละให้รู้ว่า **ไม่มีที่สิ้นสุดหรือการที่ตีดังแล้วดับไป, ตีดังแล้วดับไป นี่ไม่มีที่สิ้นสุด.** หมายความว่า **สิ่งที่จะทำให้เรารัก เราเกลียดมันไม่มีที่สิ้นสุดนั้น มันมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ที่นี้และเดี๋ยวนี :** เดี่ยวทางตา เดี่ยวทางหู เดี่ยวทางจมูก เดี่ยวทางลิ้น เดี่ยวทางกาย เดี่ยวทางใจ; **ไม่มีที่สิ้นสุดที่จะมาทำให้ระฆังดังหึ่งขึ้นมา.** ฉะนั้นระวังแต่อย่าให้ระฆังดังก็พอแล้ว; **อย่าไปศึกษาอะไรให้มากเลย.**

เหตุอันทำให้ระฆังดังขึ้นมากก็มี เช่นโดยที่เหนื่อยขึ้นมา, หรือว่าเหนื่อยแล้วไม่ได้ทำอะไรไม่มีใครชอบใจ ไม่มีใครเอาอกเอาใจ. สังเกตดูเถิดจะเห็นชัด. บางคนเหมือนกับนรกสูมในอกไม่มีใครเอาอกเอาใจ ไม่ได้อย่างไร ไม่มีอะไรเป็นไปตามใจที่ต้องการ; อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ. เราก็ต้องหดทำไปโดยไม่ต้องทำอะไร; อย่าไปต้องการอะไร, ถือหลักข้อนี้เรื่อย **หดทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง อย่างนี้เรื่อยไป ระฆังก็ไม่มีโอกาสจะดัง** : คือความคิดวุ่นไม่อาจจะเกิด ไม่อาจจะเกิด. เมื่อไม่มีเสียงดัง ก็ไม่มีเสียงดับ, เมื่อไม่มีคลื่น มันก็ไม่มีดับหรือหยุดแห่งคลื่น; นั่นก็คือสงบตลอดกาล.

พวกมหายานบางคนบางพวก เขาพิจารณาคล้ายๆ กับเราที่ว่า นิพพานคือวิภูฏสงสาร; อย่างนี้น่าจะยอมแพ้เลย. นิพพานกับวิภูฏสงสารอันเดียวกัน หมายถึงว่า เราไปแยกส่วนที่เรารักมาเป็นนิพพาน ส่วนที่เรากลัวเกลียดเอามาเป็นสังขาร. นี้ไง, ตลอดเวลาที่ยังต้องการนิพพานนี้ยังโง่งอยู่ทั้งนั้น. **เมื่อเราไม่ต้องการอะไรหมด เหมือนระฆังเงียบ นี้แหละไม่มีเรื่องที่จะเป็นทุกข์,** เป็นนิพพานซิมลอง, นิพพานของชาวบ้านนั่นแหละเป็นอันเดียวกันกับวิภูฏสงสาร. เช่นว่า : สุขกับทุกข์ก็เป็นทุกข์เหมือนกัน, เป็นสังขารหรือการปรุงแต่งเหมือนกัน; ต่อเมื่อไม่สุขก็ทุกข์ หรือว่าง หรือพูดไม่ได้ว่าอะไร จึงจะไม่ทุกข์. ถ้ายังเอานิพพานไปเป็นคู่กันกับวิภูฏสงสารอยู่แล้วละก็ยังบ้า ยังโง่ง; แท้จริงเป็นของอันเดียวกัน, อันหนึ่งเกิดอันหนึ่งดับ เท่านั้นเอง. อย่างนี้ **ในเมืองไทยไม่มีพูด แล้วไม่มีสอนด้วย; ถ้าสอนก็ไม่เชื่อ, แล้วก็คัดค้าน;** ฉะนั้น จึงไม่เข้าใจข้อนี้.

อีกอย่างหนึ่ง ดีหรือชั่ว เป็นของอย่างเดียวกัน, ดีหรือชั่ว บุญหรือบาป สุขหรือทุกข์เป็นของอย่างเดียวกัน, เป็นอย่างเดียวกัน; หรือว่านิพพานกับวิภูฏสงสารก็เป็นของอย่างเดียวกัน. **มันต้องว่าง ต้องไม่เป็นนิพพาน ไม่เป็นวิภูฏสงสาร**

จึงจะไม่เป็นทุกข์. แต่พวกเถรวาทเรานั้น ยึดมั่นคำว่า นิพพาน เสียเต็มที่ เต็มอึดเลย ดิ่งไม่ออก. คิดอย่างนี้ยังไม่มีหวัง; ยิ่งต้องการยิ่งไม่ได้ ยิ่งหวัง ยิ่งไม่ได้; ไม่มีหวังอะไรจึงจะเป็นนิพพาน, ตีระฆังไม่ดังจึงจะได้. ถ้า ระฆังยังดังอยู่-ดับอยู่ ละก็ไม่ได้.

ทำงานด้วยจิตว่าง คือทำอย่างไรที่ระฆังไม่มีเสียง

คุณให้พูดเรื่องทำงานด้วยจิตว่าง ก็พูดอย่างนี้แหละ คือทำงานอย่างไรที่ ระฆังต้องไม่ดังขึ้นมา ถ้ายังเกิด ก็ไปนอนในมุ้งเสียก็แล้วกัน จะไม่ต้องเกิดขาด ศิลข้อตบยุงด้วย. ใครอยากจะรู้เรื่องนี้ ก็ลองนอนกับยุงดู, จะรู้ว่าไม่มีศิลปะจริงไหม ; อยากจะเห็นว่าไม่มีศิลปะจริง ต้องลองไปนอนกับยุง, อย่าหนีไปนอนในมุ้ง. ที่ไปนอน ในมุ้งนั้น เกิดเอาเปรียบตัวเองโดยไม่รู้ตัว.

พระพุทธเจ้าไม่สอนให้นอนในมุ้ง สอนให้สู้กิเลส โดยสอนให้ใช้จักรเป็น เครื่องป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด หนาว ร้อน. ผมไม่เคยใช้มุ้ง ตั้งแต่อยู่ สอนโมกข์มาจนบัดนี้ เว้นแต่เมื่อเจ็บไข้ใครเอามากางให้ก็ไม่รู้, หรือไปในที่อื่น ในที่มีเกียรติ เขาให้นอนมุ้งก็ได้; เขาก็ทำให้อย่างมีเกียรติไป; แต่อยู่ที่วัดนั้นนอน กับยุง. ถ้าเอาแซ่หวดยุง จิตก็ไม่ว่าง, ใช้แซ่ปิดยุง สัตว์มันก็ตายไปบ้างเหมือนกัน. นี่แล้วแต่ใครจะชอบ ผมก็ไม่ได้พูดว่าอะไรนี้ จะกางมุ้งเสีย แล้วหนีไปนอนในมุ้ง ก็ตามใจ.

ถ้าใครอยากจะได้รู้ว่า มีศิลปะจริง หรือมีธรรมะจริงไหมละก็ ควรจะลองนอนกับ ยุงดูบ้าง;หรือไปนอนที่สนามหญ้า ค่ายลูกเสือ ก็ดีมาก, ยุงก็มี หนาวก็หนาว น้ำค้างก็เปียกไปทั้งตัว; นั่นแหละจะรู้เรื่องจริงขึ้นมา. เพราะฉะนั้น อย่าอวด ให้มากไปเลย, เป็นเรื่องเล่นตลกกับตัวเอง โทกตัวเองตลบตลกลงกับตัวเอง

ไป ๆ มา ๆ อยู่อย่างนั้น. เห็นแต่แก่ตัวเอง; ก็คิดว่า ทำให้ดีที่สุดแล้ว, ทำให้ดี
ที่สุด, เอาให้ดีที่สุด, ก็เลยเคร่งครัดไป. แล้วก็เลยมัวเล่นตลกกับตัวเองอยู่อย่างนั้น.
เพราะฉะนั้น ผมจึงไม่เคร่ง, แล้วก็ไม่ใช่ไม่เคร่งด้วย. ไม่ทั้งสองอย่าง เคร่งก็ไม่เอา,
ไม่เคร่งก็ไม่เอา, เอาแต่ที่ถูกที่ควร ที่พอจะแก้อะไรได้.

นี่เรียกว่าธรรมปาฏิโมกข์ ปาฏิโมกข์ในทางธรรม ที่พูดกันซ้ำ ๆ ซาก ๆ
อยู่เสมอ, แต่ไม่ซ้ำทุกตัวอักษร เหมือนลงโบสถ์ทำปาฏิโมกข์วินัย. ทำปาฏิโมกข์วินัย
นั้นซ้ำเสียเหลือเกิน; ปาฏิโมกข์ทางธรรมนี้เรายังฟังในแง่อื่นมุมอื่น ในปริยาย
อื่นไปบ้าง แต่ก็ เป็นความว่างเรื่องเดียว ไม่มีเรื่องอะไรเรื่องว่างเรื่องเดียว
ซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่กับเรื่องว่างเรื่องเดียว ก็เรียกว่าปาฏิโมกข์ได้ เป็นปาฏิโมกข์ฝ่ายธรรมะ.

พอกันที คำแล้ว.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๘. ธรรมชาติ

วันที่ ๒๘ มีนาคม ๒๕๑๑ ตรงกับวันพฤหัสบดี แรม ๑๕ ค่ำ เดือน ๔ ปีวอก

ธรรมปาฏิโมกข์วันนี้ จะพูดกันเรื่อง “ธรรมชาติ” ซึ่งหมายความว่า ไม่ยกเว้นเรื่องอะไร, เป็นเรื่องธรรมชาติทั้งนั้น. ทุกเรื่องไม่ว่าสังขตะ หรือ อสังขตะ นี้เป็นธรรมชาติ; ต่ำที่สุดสูงที่สุดกล่าวคือนิพพาน นิพพานนี้ก็เป็นธรรมชาติ นี่ถือว่าเอาภาษาบาลีเป็นหลัก; ถ้าถือตามภาษาของบุคคลทั่วไป หรือใช้ภาษาฝรั่ง อาจจะเป็นคนละเรื่อง. ส่วนภาษาไทยพูดว่า ธรรมชาติ ก็มุ่งถึงสิ่งใดที่มนุษย์แต่งทำขึ้น นั่นมิใช่ ธรรมชาติ; อย่างนี้ผิด.

ธรรม กับ ธรรมชาติ มีความหมายอย่างเดียวกัน

เรื่องธรรมชาติ ภาษาบาลีว่า “ธมฺม” คำเดียว ไม่มีชาติ. คำว่า ธมฺม, ธรรม, มีหลายความหมาย : ความหมายที่สำคัญที่สุดว่า ธรรมชาติหรือธรรมดา,

หนทางเป็นธรรมชาติที่ดับกิเลสนี้; **ธรรมชาติตัวนี้คือ ธรรมบาลีว่าธัมโม.** ธรรมชาติเป็นธรรมตา, ธรรมชาติคือธรรม; ธรรมฝ่ายที่ปัจจัยปรุงแต่ง, ฝ่ายที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่ง, นั่นคือธรรมชาติทั้งนั้น. แม้ว่ามนุษย์จะเอามาปรุงแต่งมาทำขึ้น ก็คือเอาธรรมชาติมาทำขึ้น เอาตัวธรรมชาติ เอาของธรรมชาติและเอาวัตถุธรรมชาติมาทำขึ้น, แล้วก็ทำตามกฎของธรรมชาติด้วย ไม่เช่นนั้นก็เป็นไปไม่ได้. เช่นว่าสร้างบ้านสร้างเรือนนี้ ต้องทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ จึงจะเป็นบ้านเป็นเรือนขึ้นมา. **ยิ่งเรียนธรรมชาตินิ่งรู้ความจริง, ยิ่งรู้พุทธศาสนา.**

วันหนึ่งที่คุรุสภา ผมแกล้งพูดเยาะ เพื่อหยั่งเสียง ท่านผู้รู้ทั้งหลายดู ; ผมว่า “**ยิ่งเรียนพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา**”; เขาเลยหัวเราะเยาะ, ยิ่งเรียนพุทธศาสนายิ่งไม่รู้พุทธศาสนา เขาเลยหัวเราะเยาะ; ถามว่าถ้าอย่างนั้นให้เรียนอะไร ? ผมว่าเรียนธรรมชาติ, **ยิ่งเรียนธรรมชาติ ยิ่งรู้พุทธศาสนา.** สำหรับสมัยนี้ ยิ่งไปเรียนพุทธศาสนาของสมัยนี้แล้ว ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา; เพราะที่เรียกว่าพุทธศาสนาของคนสมัยนี้นั้นมันบ่าบอเต็มที่แล้ว : คือเขียนขึ้น ทำขึ้น พูดขึ้น บัญญัติขึ้น เป็นปฏิบัติแบบนั้น ปฏิบัติแบบนี้ ปฏิบัติแบบสำนักนั้น แบบสำนักนี้; นี้ก็บ่าเต็มที่แล้ว. ถึงเรื่องปริยัติก็เหมือนกันขยายเป็นอรรถกถาฎีกา ก็เป็นเรื่องบ่ามากขึ้นไปอีกและยิ่งไม่ใช่พุทธศาสนา จนกระทั่งเรียนหมดนี้ไม่น่าจะเรียกว่าพุทธศาสนา. ยิ่งเรียนพุทธศาสนาแบบนี้ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา; ไปเรียนธรรมชาติเสียดีกว่า.

พวกเรียนพระไตรปิฎก**ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา** เพราะไปเรียน system ที่เขาทำขึ้นทีหลัง, ซึ่งไกลธรรมชาติ. ยิ่งไปเรียนอย่างวรรณคดีอย่างอักษรศาสตร์ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา; จะเรียนอย่างพุทธศาสนา ก็จับปมไม่ได้, เพราะเป็นเรื่องเรียนบาลี เรียนภาษา เรียนวรรณคดี เรียน logic เรียนจิตวิทยา อย่างอภิธรรมนี้เสียเรื่อยไป; อย่างนี้ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา.

ผมกล้ายืนยันเลยว่า ยิ่งเรียนพระไตรปิฎกอย่างสมัยนี้ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา, เรียนพระไตรปิฎกเดี๋ยวนี้อีก และเรียนอย่างวิธีเรียนของสมัยนี้ ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา. ถ้าหันไปเรียนตามวิธีของธรรมชาติ และเรียนอย่างเป็นธรรมชาติ, ให้พระไตรปิฎกเป็นเพียงบันทึกเรื่องธรรมชาติ ก็ารู้พุทธศาสนา. เมื่อพูดที่คุรุสภา ผมก็ยืนยันว่า “ถ้าคุณไปเรียนธรรมชาติจะยิ่งรู้พุทธศาสนา” เขาเลยนิ่งเลย.

การเรียนพุทธศาสนา ต้องเรียนจากธรรมชาติ : กายยาวาหนาคีบนี้

การที่จะเรียนพุทธศาสนาต้องเรียนตัวเอง จึงจะรู้พุทธศาสนา; ไปเรียนพุทธศาสนาละก็ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา. ต้องเรียนตัวเอง อย่างพระพุทธรูปเจ้าท่านสอน : โลกก็ดี เหตุให้เกิดโลกก็ดี ความดับสนิทแห่งโลกก็ดี ทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลกก็ดี; ตถาคตบัญญัติไว้ในร่างกายนี้, ในตัวนี้ ในร่างกายที่ยาวาหนาคีบที่มีใจมีสัญญา; แล้วเรียน “ตัว” นี้ จึงจะรู้พุทธศาสนา. ยิ่งไปเรียนพระไตรปิฎกก็บ้าเลย เพราะมากมายจนเป็นเรื่องวนเวียน จนไม่รู้อะไรเป็นอะไร พระไตรปิฎกชั้นหลัง เช่น อภิธรรมนี้ ยิ่งไปไกลเตลิดเปิดเปิง เป็นส่วนเกิน.

ไปอ่านปาฐกถาที่วัดนรนาถฯ คราวก่อนดู. ผมว่าอภิธรรมเป็นส่วนเกินอย่างไรบ้าง, มีเหตุผลอย่างไร จึงว่าอย่างนี้? อภิ แปลว่า เกิน ก็ได้ แปลว่า ยิ่งก็ได้. ถ้าอภิธรรมแปลว่าธรรมะอันยิ่ง ก็ต้องเรื่องสุญญตา; นี่คือการกำมือเดียวที่พระพุทธเจ้าตรัส. ไบไม้กำมือเดียวนี้ เมื่อเทียบกับไบไม้ทั้งป่า, ไบไม้กำมือเดียวคือหัวใจของธรรมะ นั่นคือ อภิธรรม, อภิธรรมอย่างยิ่ง; ส่วนที่ขยายออกไปเป็นไบไม้ทั้งป่านี้นั้น เป็นอภิธรรมชนิดที่เป็นธรรมะส่วนเกิน. ไบไม้กำมือเดียวกับไบไม้ทั้งป่า เทียบกันดูเถอะไม่รู้กี่ล้าน ๆ ๆ ๆ เท่า ที่เป็นส่วนเกิน, ที่คนข้างหลังเขียนออกไปเป็นส่วนเกินทั้งนั้น : เป็นจิตวิทยา ตรรกวิทยา ฯลฯ ยิ่งเป็นส่วนเกิน

มากเข้าไปทุกที. ที่เรียกว่าอภิธรรม อย่างที่เรียนกันอยู่นี้เป็นธรรมะส่วนเกิน ส่วนเพื่อ ; ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา, เพราะยิ่งไกลออกไป ยิ่งไกลออกไป.

การปฏิบัติธรรม ต้องทำอย่างไร

คนเดียวนี้ยิ่งเรียน-ยิ่งเรียนก็ยิ่งไม่รู้, ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้ ยิ่งเรียนยิ่งไม่รู้, จะยิ่งบ้ามากขึ้นทุกที. เพราะเรียนเพื่อเอาความรู้, เพื่อเป็นนั่น เป็นนี่, เป็นผู้มีความรู้ เป็นดีเป็นเด่น; อย่างนี้มันก็ยิ่งบ้ามากขึ้นทุกที. **การปฏิบัติธรรม ปฏิบัติวิปัสสนา** ปฏิบัติธรรมะโดยตรงนี้ก็เหมือนกัน ต้องระวังมากเหมือนกัน; **มันต้องปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุละอะไรจึงจะดี, ปฏิบัติเพื่อไม่เอาอะไร เพื่อไม่ได้อะไร เพื่อไม่บรรลุละอะไร นั่นละถูก** การปฏิบัติเพื่อได้อะไร เพื่อบรรลุละอะไรนี้ มันยิ่งบ้า-ยิ่งบ้า; ยิ่งปฏิบัติเพื่อเป็นพระอรหันต์ เพื่อบรรลุละความเป็นพระอรหันต์ยิ่งบ้า ยิ่งมีตัวตนจัดขึ้น ๆ. การจะปฏิบัติเพื่อจะดับทุกข์นี้ บ้าพอใช้อยู่แล้ว, มีตัวกูผู้เป็นทุกข์ จึงจะดับทุกข์ นี้ก็บ้าพอใช้ไปแล้ว.

ทำไมไม่นึกถึงพระพุทธภาษิตที่ว่า “ซึ่งภิกษุที่คิดว่าจะจำพรรษาที่นี้สักหนึ่งพรรษา นี้เป็นคนพาล”. ใครเข้าใจพุทธภาษิตนี้ว่าอย่างไร? อิติ พาโล อธิ วสุสั วสิสุสामी - **ความคิดว่าจะอยู่จำพรรษาที่นี้สักพรรษาหนึ่ง อย่างนี้เป็นคนพาลแล้ว ;** เพราะมีตัวกูที่จะอยู่ที่นั่นที่นี้, เป็นคนพาลแล้ว. ต้องไม่มีตัวกูอยู่ที่นั่นที่นี้ จึงจะเป็นธรรมะ. การจำพรรษาค้างฝนตามวินัยนี้อีกเรื่องหนึ่ง; แต่ความคิดที่ว่า “ตัวกูจะอยู่ที่นี้สัก ๑ พรรษา” : **อธิ วสุสั วสิสุสामी...** ; นี้เพื่อจะได้ เพื่อจะเอา เพื่อจะเป็น เพื่อจะอยู่; มีตัวกูทั้งนั้น จงระวังให้ดี. **การปฏิบัติหรือการศึกษา ก็ตาม การปฏิบัติก็ตาม เพื่อจะได้ เพื่อจะเป็นนี้; มันไม่ไหวแล้ว มันยิ่งบ้ามากขึ้นทุกที.**

คนที่เป็รฝรังมาที่นี้ เขาคิดว่าจะ obtain หรือ attain อะไรอย่างนี้ ระวัง ให้ดีเถอะยั้งจะบ้ามากขึ้น; จะ obtain นั้น จะ attain นี้ ระวังให้ดีจะบ้ามากขึ้น. แต่ถ้าเพื่อไม่เอาอะไร, เพื่อไม่เอาอะไร ยั้งขึ้นทุกทีเลย, เพื่อไม่ obtain เพื่อไม่ attain ยั้งขึ้น ๆ ๆ นี้จะดีและถูก; มีทั้งทางว่าง และทางสุญญตา. ปฏิบัติเพื่อตัวฉันน้อย ๆ จะไป obtain อะไรกัน จะ attain อะไร; มีแต่จะให้ว่างไปในที่สุด. บางพวกเห่อ ไปทำวิปัสสนาที่นั่นที่นี้, มันเพื่อจะ obtain นั้น attain นี้อะไรกันทั้งนั้น หรือบางที ก็บ้ามากกว่าเดิม. ควรจะสอนให้เข้าใจถูกกันเสียตั้งแต่ต้น; **อย่าปฏิบัติเพื่อจะ บรรลุนั้น เพื่อจะบรรลุนี** เหมือนอย่างที่เขาว่า หรือเขาแต่งตั้งกันให้เป็นว่า เตียวนี้แกบรรลุนั้นไสดาชั้นอะไร ๆ; นี้คือบ้าทั้งคนตั้ง บ้าทั้งคนรับที่ไปใฝ่ฝั้น.

ที่นี้ ถ้าเราพูดว่าปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุอะไร; ก็โง่ จนฟังไม่ถูก, ถ้า มีใครพูดว่า ปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุอะไรเลย คนเหล่านี้ก็โง่จนฟังไม่ถูก : ว่าทำอะไรกัน ว่าทำเพื่ออะไรกัน ปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุอะไรเลย; เพราะว่ “ว่าง” ไปทั้งสิ่งที่จะบรรลุ และทั้งตัวผู้ที่จะบรรลุ, ไม่สำคัญนิพพานว่เป็นนิพพาน ไม่สำคัญในนิพพาน ไม่สำคัญซึ่งนิพพานอะไรนี้ ตัวนิพพานก็ว่างไป; จะบรรลุอะไรได้ จะบรรลุนิพพาน อย่งไรได้. แล้ว “ตัว” นี้ก็เหมือนกัน ก็ไม่มีตัว; ไม่สำคัญว่ “เป็นขันธ”, ไม่สำคัญว่ “ในขันธ”; ไม่สำคัญซึ่งว่ “ขันธ”, ไม่สำคัญ “ขันธนี้ว่ของเรา”, คำว่ “ขันธนี้” ก็ว่างไป. ฝ่ายนี้ก็ว่าง ฝ่ายโน้นก็ว่าง; ไม่มีใครจะบรรลุหรือได้ รับอะไร. เราคิดไปทำนองนี้จะสั่งเข้า **ปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุอะไรปฏิบัติเพื่อไม่เอา อะไรนี้จะสั้นเข้า, จะเร็วเข้า** แล้วจะ “ถึงตัว” ที่เดียวเลย.

จงอย่าละโมภหรือตะกละ ที่จะบรรลุนั้นบรรลุนี เป็นนั่นเป็นนี้ ; หวัง เห่อ ทะเยอ ทะยานนี้ยั้งไกลออกไป; ยั้งวนอ้อมไกลออกไป ยั้งยึดตัวตน ในสิ่งที่สูงขึ้นไปกว่า ที่น่ารัก น่ายึดถือกว่า; นี้ก็ยั้งยึดถือมากกว่า. ฉะนั้น คนที่

ยึดถือ มรรค ผล นิพพาน ในความหวังนี้ ยิ่งกว่าเป็นอยู่อย่างเดิม; เป็น มรรค ผล นิพพาน ในความหวังไว้เท่านั้นเอง; เข้าใจผิดเป็นอุปาทานตามทัศนะของบุคคลนั้น. ความสำคัญที่นิพพาน, สำคัญว่าเป็นนิพพาน, สำคัญว่านิพพานของเรานี้ กำลังเป็นกันอยู่ คือเป็นไปตามทัศนะของบุคคลนั้น.

ควรจะคิดว่าปฏิบัตินี้ ปฏิบัติเพื่อไม่ให้มันมุ่งอะไรที่จะเอา, หรือไม่มีผู้เอา อย่างบพปัจจเวกขณะที่ว่า : ยถาปัจจุยํ ปวตฺตมานํ ธาตุมตฺตเมเวตํ, ยทิทํ จีวรํ ตพฺภฏณฺฑโก จ ปุคฺคโลธาทุมตฺตโก นิสฺสตุโต นิชฺซีโว สุญฺโญ สิ่งเหล่านี้เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติเท่านั้นกำลังเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยอยู่เนื่องนิจ, จีวรนี้ก็ดี ผู้บริโภคจีวรนี้ก็ดี เป็นสักว่าธาตุตามธรรมชาติ, มิได้เป็นสัตว์ะอันยั่งยืน, มิได้เป็นชีวะอันเป็นบุรุษบุคคล, วางเปล่าจากความหมายแห่งความเป็นตัวตน. ต้องปฏิบัติให้เป็นอย่างนี้. เรื่องบิณฑบาตก็เหมือนกัน, เรื่องเสนาสนะก็เหมือนกัน, เรื่องยาแก้โรคก็เหมือนกัน; ปฏิบัติเพื่อไม่เอาอะไร เพื่อไม่เป็นอะไร.

ผมเคยใช้คำพูดนี้อย่างรุนแรงและมากที่สุดอยู่พักหนึ่ง คือว่า “ไม่เอา ไม่เป็น” ใช้คำสองคำนี้ เรื่องไม่เอาและก็ไม่เป็น. การที่เอาโน่นเอานี้เป็นของเรา, การที่ “เป็น” คือเป็นเรา เป็นตัวเรา; ไม่เอาและไม่เป็น คือไม่มีเราไม่มีของเรา. แต่ว่าเป็นเรื่องยาก เข้าใจผิดก็เป็นมิจฉาทิฏฐิได้ ทุกเรื่องเข้าใจผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิได้, นิสสัสโต นิชซีโว อนัตตา สุญญตา เข้าใจผิดก็เป็นมิจฉาทิฏฐิทั้งนั้น; ต้องเข้าใจเสียให้ถูก.

เรามาอยู่ป่า มาอยู่สวนโมกข์ มาอยู่วัด ไปอยู่หิมาลัยอะไรก็ตามเหล่านี้ ถ้าไปอยู่เพื่อได้อะไร? เพื่อจะเป็นอะไร เพื่อจะเอาอะไร อย่างนั้นก็ไม่ได้. ต้องเพื่อให้ วางจากเอา-จากเป็นมากขึ้น ๆ. **อย่าถือว่าเป็นการบรรลุหรือได้รับ ;**

เพราะจะเป็นตัวเป็นตนขึ้นมาอีก. ให้มันค่อยจางไป-จางไป ไม่ย้อนมาติด, จางออกไป-จางออกไป-จางออกไป, เพื่อความจางออกไป, เพื่อความสิ้นสุดว่างไปไม่มีเหลือ; นี้ควรจะปฏิบัติเพื่ออย่างนี้.

อย่ามีหมายมั่นปั้นมือเพื่อจะเอาเป็นขึ้นเป็นอัน, จะบรรลุนั้น บรรลุนี้ บรรลุโสดา บรรลุสกทาคา; นั้นเป็นความหวัง เป็นความฝัน เป็นเรื่องว่าเอาเองตามทัศนะของตน, ยึดมั่นถือมั่นเอาเอง แล้วก็ไปมีผลเป็นอันนั้น. **กูดีกว่าใครแล้ว หรือกูดูกกว่าใคร, กูดีกว่าใคร กูอะไรกว่าใครแล้ว, นั้นบ้ามากกว่าเดิม.** ฉะนั้น **คนที่รู้ธรรมะ จึงหุบปาก** ยิ่งรู้เรื่องนิพพานแล้วก็หุบปากสนิท, หุบปากอย่างวิมลเกียรติ, หุบปากอย่างคางคก. คางคกนี้หุบปากจนไม่เห็นเส้น; ไปดูคางคกธรรมดา ๆ ไปดูเถอะ จะเห็นว่าคางคกไม่มีปาก ไม่มีเส้นปาก มันหุบของมันสนิท. **ยิ่งรู้ธรรมะก็ยิ่งพูดไม่ได้;** พอรู้ธรรมะสูงสุด คือนิพพานยิ่งพูดไม่ออก, พูดไม่ถูก หรือบรรยายไม่ได้, เป็นสิ่งที่บรรยายไม่ได้. ถ้าบรรยายได้แล้วยังไม่ใช่, ยังไม่ใช่ตัวนิพพานแท้ แต่เป็นนิพพานท่องจำมา; ก็พูดได้ พูด ๓-๔ วัน, ๓-๔ เดือน ก็พูดได้; เป็นนิพพานท่องจำ.

ถึงแม้ว่าเราจะใช้คำว่าธรรมะหรือธรรมชาตาก็เหมือนกัน; **ถ้ามองเห็นธรรมชาติจริง ๆ แท้ ๆ ก็พูดไม่ได้เหมือนกัน,** บรรยายไม่ได้. ธรรมชาติส่วนแท้ ส่วนลึก ส่วนจริง ส่วนยิ่ง, ธรรมชาติส่วนนี้เป็นสิ่งที่พูดไม่ได้. ธรรมะส่วนที่บรรยายเป็นคำพูดไม่ได้นี้ เราต้องการ; แต่เราอย่าไปต้องการในคำพูดอย่างนี้, จะไปเหมือนกับต้องการของดี ของวิเศษ ของอะไรไปเสียอีก; แต่โดยข้อเท็จจริงก็ เพื่อจะถึงสิ่งนี้ เพื่อให้บรรลุถึง สิ่งที่พูดด้วยปากไม่ได้.

การปฏิบัติธรรม ต้องมุ่งหมายเพื่อทำลายตัวกู-ของกู

นี่ ถ้าเรา**ไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร;** ที่พูดนี้ฟังออกหรือฟังไม่ออก; ถ้าไม่รู้ว่าจะปฏิบัติอย่างไร ก็ควรจะย้อนไปในเรื่องที่เราพูดกันอยู่บ่อยที่สุด มากที่สุด พูดกัน

แทบทุกวัน : **ปฏิบัติเพื่อทำลายตัวกู-ของกู.** การปฏิบัติเพื่อทำลายตัวกู-ของกู ผู้ปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุละอะไรเพื่อไม่ได้อะไร เพื่อไม่เอาอะไร; ทำลายตัวกู-ของกู ให้หมดไป แล้วมันไม่มีอะไรที่ได้, ไม่มีการได้ไม่มีผู้ได้. ถ้าพูดกลับก็ว่า ได้แก่ความไม่มีตัวกู; อย่างนี้ก็ยังไม่ถูก เพราะไม่มีตัวผู้จะได้ หรือผู้จะต้องการเสียแล้ว มันมีแต่คำพูด เหมือนอย่างจะพูด พยายามจะพูด ว่าเราปฏิบัติเพื่อบรรลุละถึง หรือได้มา ซึ่งความสิ้นไปแห่งตัวกู; บ้าเลยอีก. เมื่อถึงความสิ้นไปแห่งตัวกู ก็ไม่มีตัวผู้ที่จะต้องการ คือต้องการธรรมะนี้ ฉะนั้นจึงไม่ใช่ทางที่จะพูดไปได้. **อะไรที่เป็นการทำลายความเห็นแก่ตน ก็ทำไปก็แล้วกัน;เพื่อทำลายความเห็นแก่ตน.**

วันก่อนผมพูดที่ศาลา พูดถึงเรื่องว่า ไม่มีพระณรงคไหนดจะถือเปลือกแดงโมซิ่นหนึ่งไปให้เต่ากิน, เปลือกแดงโมซิ่นเล็ก ๆ ที่มีอยู่ แล้วก็ถือไปให้เต่ากิน; ไม่มีพระณรงคไหนดทำ. ลองพิจารณาดู, เพราะเห็นว่ามันเล็กนิด ไม่มีประโยชน์ ไม่คุ้มกับที่จะเดินมา แล้วถ้ามาให้เต่ากินได้บุญ ก็เป็นบุญที่เล็กนิด ไม่คุ้มที่จะเดินมา ; ไม่มีใครคิดว่าจะถือเปลือกแดงโมซิ่นหนึ่งมาให้เต่ากิน. **การเห็นว่ามันเล็กนิด บุญน้อยนิด ไม่พอกันนี้ ก็เพราะความเห็นแก่ตัว; เพราะต้องการมาก ยิ่งถือว่าไม่ได้กำไรอะไรมาก, หรือถ้าจะไม่คุ้มทุน ค่าที่เดินมา เอามาให้กิน. นี่เป็นคนมีตัวกูที่เห็นแก่ตัว จึงไม่ทำ; ส่วนมากไม่ทำในสิ่งที่จะทำลายตัวกู ทำอะไรอย่างนี้ไม่ได้; อย่างนี้เข้าใจผิด.**

ถ้าเราลำบากมาก เอาเปลือกแดงโมซิ่นหนึ่งมาให้เต่ากิน แล้วเราทำ หรือ ทำได้อย่างนี้แล้ว; นั่นคือทำลายความเห็นแก่ตัว, ทำลายตัวกู ทำลายความเห็นแก่ตัว, แล้วจึงได้มาก ได้มากมายเหลือเกิน คือได้การทำลายความเห็นแก่ตัว. **ชี้เกียดเดินมาก็เพราะเห็นแก่ตัว; ถ้าเดินมา ก็ทำลายความเห็นแก่ตัวในข้อที่ชี้เกียด.** ถ้าถือว่าเปลือกแดงโมซิ่นเดียว ไม่มีค่า เอามาให้เต่ากิน ได้บุญนิดเดียว

ไม่คุ้มกัน, อย่างนี้เพราะว่าเรามีตัวกู่มาก จะเอามาก. ถ้าเราเดินมาทำ มันก็ทำลาย ตัวกู่นี้หมดลงไปแล้วการที่ทำลายความเห็นแก่ตัว ทำลายตัวกู่นี้ ยังมีค่ามากกว่า เปลือกแดงโมนิเดเดียว, มีค่าตีราคาไม่ถูกเลย มีราคามาก.

คนโง่ ๆ นั้นตั้งใจหาเงินมาร้อยบาท พันบาท หมื่นบาท เอาไปทอดกฐิน. นี่เป็นความโง่ของคน ที่เข้าใจว่าจะทอดกฐินเป็นหมื่นบาทนี้ได้บุญมาก ๆ นาน ๆ, จะได้ บุญเป็นเงินล้าน ๆ; อย่างนี้เหมาะ ๆ เอามาก และเพิ่มความเห็นแก่ตัว เพิ่มตัวกู เพิ่มความมีตัวกู่มากขึ้นเท่านั้น. คิดแล้วยิ่งฟุบลงไปเป็นสัตว์เดรัจฉานมากเข้า เพราะ ความโง่. นี่ถ้าพระเถรเก็บเปลือกแดงโมขึ้นหนึ่งราคาไม่ถึงสตางค์มาให้เท่ากัน, คือ ทำลายความเห็นแก่ตัว. พิจารณาดูจะเห็นว่า **ไม่ได้ต้องการอะไร, แล้วได้ผล คือทำลายความเห็นแก่ตัว** ยิ่งกว่าทายกคนหนึ่งทอดกฐินราคาหมื่นหนึ่ง สองหมื่น.

คนทอดกฐินราคาหมื่นหนึ่งนี้ ต้องการได้บุญชนิดที่เป็นไปเพื่อรับประทาน เป็นตัวกู-ของกูที่เจริญยิ่งขึ้นไป, เป็นของพวกที่ปรุงแต่งให้มากขึ้นไป แล้วเขาจะได้ อะไร ทั้งที่ลงทุนของไปทอดกฐินตั้งหมื่นตั้งแสนอย่างนี้ เป็นต้น. นี่ผมว่าตามหลัก ทั่วไป คนที่เขาทอดกฐินเขาเป็นอย่างนี้ อาจจะมีได้บ้างถ้าคนสักคนหนึ่งจะทอดกฐิน ตั้งหมื่นบาทเพื่อไม่เอาอะไรเลยนี้; ถ้ามี ก็นับว่าดีกว่าที่เขาเปลือกแดงโมขึ้นหนึ่งไปให้ เท่ากัน. แต่ถ้าว่าเขาไปทอดกฐิน แบบที่จะเอากำไรอีกหลายสิบบเท่า หลายร้อยเท่า พันเท่าเอาหน้า เขาเกียรติอะไรนี้; ผมเชื่อว่าเขาเปลือกแดงโมขึ้นหนึ่งไปให้เท่ากันนี้ ได้อานิสงส์มากกว่า, เพราะว่าเป็นไปเพื่อทำลายตัวกู ทำลายของกูโดยตรงต่อหลักของ พุทธศาสนา.

พยายามปฏิบัติเพื่อทำลายตัวกู-ของกู นี้เป็นหนทางถูก

จงไปพยายามปฏิบัติเพื่อทำลายตัวกู-ของกู อย่าให้มันยกหูชูหาง นี้พูดคำหยาบ ๆ ว่า “ยกหูชูหาง” เป็นสัตว์, เป็นสัตว์เดรัจฉานที่กำลังถือตัวถือตนจัด,

ยกหูชูหาง. **อย่าปฏิบัติเป็นไปเพื่อยกหูชูหาง.** ถ้าตอบคำถามว่า **มาอยู่สวนโมกข์ทำไม ?** ก็เพื่อตัดหูตัดหาง, ลดหูลดหาง, พุดกันอย่างนี้ดีกว่า : **คือทำลายความเห็นแก่ตัว,** อย่างมาต่อหูต่อหางให้มันยาวออกไปแล้วอย่าไปยกให้มันสูง ๆ ทุกทีที่เป็น ๆ กันอยู่. **ความไม่รู้จักยอม ความไม่รู้จักให้อภัย ความนิ่งไม่ได้** อะไรนี้ มันเป็นเรื่องยกหูชูหางทั้งนั้น; นี่คือยอดสุดของอภิธรรมแท้ ไม่ใช่ส่วนเกินส่วนเพื่อ; มีคำพูดเพียง ๒-๓ คำ แล้วปฏิบัติได้ผลเลย เพื่อไม่บรรลुอะไร ไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร.

เรามีวัฒนธรรมอินเดียเป็นรากฐาน กระทั่งมีพุทธศาสนาก็เป็นของอินเดีย, ลองนึกถึงวัฒนธรรมอินเดีย แรกเริ่มของการออกไปเป็นนักบวชไปอยู่ป่า. เอาที่มีหลักฐานเป็นวัตถุ เช่นหินสลักที่ภารุท ที่อะไรเหล่านี้ ซึ่งเก่ากว่าที่ไหน ๆ, คนที่เป็โลก คือเห็นโลกไม่มีสาระ ไม่น่าชื่นใจออกไปอยู่ป่า ออกไปทางไกลสุดไปหิมาลัย ไปไหนก็ตามใจ ออกไปอยู่ป่า. เราต้องศึกษาดูว่า คนเหล่านี้เขาต้องการอะไร, คนเหล่านี้เขาต้องการ**ความจางไป หายไปแห่งตัวกู**ทั้งนั้น หินสลักหลายชิ้นชอบสลักเป็นภาพโยคี ที่ออกไปอยู่ป่านี้ มันไม่มีอะไรเป็นเพื่อน, มีลิงบ้าง มีเต่าบ้าง มีปลาบ้าง มีอีกบ้าง ไม่มีคน ไม่มีอะไรเลย มีแต่โยคี. แล้วนี่เห็นได้ว่า นอกจากไม่เอาอะไรแล้วเขายังเสียสละ เสียสละส่วนตัวให้สัตว์ตัวเล็ก ๆ เช่น อีเหยี่ยว อีกา ให้มันได้รับความสุข ได้รับความสบาย.

เปรียบกันดูว่า : คุณจะทำเปลือกแดงไม้ชิ้นหนึ่งจากศาลาเดินมาให้เต่าที่นี้ บางทีมีเห็บแคงถึงขนาดเห็บแคง, นี่การเสียสละมีเท่าไร ที่ต้องเสียสละ เพื่อจะให้สัตว์ตัวเล็ก ๆ ไม่มีความหมายไม่มีค่าอะไร ได้รับความสบายใจ. ส่วนการที่พวกโยคีเขาจะเป็นเพื่อนกันได้กับงู เป็นเพื่อนกันได้กับอีกา เต่า อีแก้ง อะไรก็ตาม ต้องมีการเสียสละเพื่อสิ่งเหล่านี้, หรือทำความพอใจให้กับสิ่งเหล่านี้ มันจึงจะมาอยู่

ด้วยได้, ต้องเต็มไปด้วยการเสียสละ. เมื่อตัวเอง ไม่ต้องการอะไร ก็ทำความพอใจให้ผู้อื่น อย่างนี้จึงจะเป็นการเสียสละ, แล้วก็เพื่อความไม่ต้องการอะไรนี้ มีมากขึ้น.

พวกฝรั่งสมัยนี้อาจจะถือว่า ทำอย่างไรก็ดีนี่มันบ้า เสียเวลาเปล่า ๆ ไม่มีประโยชน์อะไร, เพราะเขามองกันแต่วัตถุที่เป็นขึ้นเป็นอัน เป็น materia lism ได้ไปหมด, ไม่รู้เรื่องจิตใจที่สูงขึ้นหรือจิตใจที่..., ถ้าพูดให้ถูกก็จิตใจที่ละลายไปจากความเป็นตัวกู-ของกู ซึ่งเป็นต้นเหตุแห่งความสุขที่แท้จริงในโลกนี้ ทั้งเพื่อตัวเอง ทั้งเพื่อหมดด้วยกันทั้งโลก เขาไม่สนใจเรื่องนี้; แล้วกลับมาหาว่า การทำสมาธิภาวนานี้บ้า ๆ บอ ๆ. มีคนเขียนชัด ๆ; ผมเคยอ่านพบ เขาว่า การไปนั่งในป่าของพวกโยคีอินเดียนี้เป็นเรื่องบ้าบอ สู้อ่านที่ไหน ๆ พูดกัน ๕ นาที ได้ความรู้มากกว่า, เขาว่าอย่างนี้ : ไปอ่านหนังสือดูที่หอสมุดสักชั่วโมง ได้ความรู้หรือประโยชน์ มากกว่าพวกโยคีที่เขาหิมาลัย นั่งสมาธิอยู่จนตายไปเลย; เขาคิดอย่างนี้.

การที่ออกบวชเป็นโยคีไปอยู่ในป่า แล้วเกิดความรู้ขึ้นมา, รู้สึกอะไรขึ้นมา, พวกสมัยใหม่นี้เข้าใจไม่ได้. ส่วนการที่เข้าไปในหอสมุดหนังสือมาก ๆ นั้น เข้าไปชั่วโมงหนึ่งก็เพิ่มบ้ามากเพิ่มบ้ามากขึ้น, หรือบ้ามากขึ้น ชั่วโมงหนึ่ง; เพราะว่าจะเรียนไกลออกไป อ่านไกลออกไป ไหลไกลออกไปในทางวัตถุ. เพราะฉะนั้นไปหลายชั่วโมง หลายปี หลายเดือนนี้ก็บ้าถึงที่สุดแก้ไขไม่หาย, พวกนี้จะบ้าจนแก้ไขไม่หาย; โรคบ้าที่เกิดขึ้นจากหอสมุดนี้ บ้าจนแก้ไขไม่หาย. ผู้ที่ทำอย่างนั้นไม่ได้ จึงกลับมาเพื่อจะเลี้ยวมาศึกษาเรื่องไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร ไม่มีตัวกู ไม่มีของกูที่เขาทำไม่ได้ และไม่เข้าใจ.

หนังสือพิมพ์เมื่อไม่กี่วันนี้ มีลงข่าว ว่า ถ้าทหารอเมริกันคนหนึ่งฆ่าเวียดกงตายไปคนหนึ่งนี้ อนุญาตให้ไปอยู่ในเมืองที่มีในทศลับมาก ๆ ๓ วัน, ให้ลาพักได้.

นี้ ให้ทหารรบเพื่อได้รางวัลเป็นไนท์คลับ, ไม่ใช้รบเพื่ออุดมคติ ไม่ใช้รบเพื่อความยุติธรรม ไม่ใช้รบเพื่อความจริงหรือความถูกต้อง; ยุให้ทหารรบฆ่าคนคนหนึ่ง แล้วก็ให้รางวัลไนท์คลับ ๓ คืนอย่างนี้. โลกเราเดี๋ยวนี้เป็นอย่างนี้ ถ้าอินเดียมัยโบราณมีอย่างนี้ก็บ้ามาก. เดิมนักรบมีอุดมคติ มีปรัชญา ทำไปเพื่ออุดมคติ ทำไปเพื่อความยุติธรรม ไม่ใช่ทำเพื่อไนท์คลับ ๓ คืน อย่างนี้. นี่เป็นเครื่องเปรียบเทียบระหว่างโลกสมัยนี้กับโลกสมัยแล้ว ๆ มา ว่ามนุษย์เปลี่ยนไป เห็นแก้วตฤนิยมอย่างไรบ้าง. นักรบที่ไปรบเพื่อปรัชญา เพื่อความเป็นธรรม, เปลี่ยนมาเป็นรบเพื่อเนื้อหนังของตัวเอง อย่างนี้พูดธรรมดาไม่รู้เรื่อง. เราก็หมดความหวังหรือหมดกำลังใจที่จะพูดธรรมะกับคนเหล่านี้; แล้วก็มีการโทษกัน ว่า ทำไมจึงพยายามที่จะเผยแพร่ธรรมะแก่คนเหล่านี้; ก็เพราะเขากำลังบ้าหนัก พูดกันไม่รู้เรื่อง.

อย่าทำ เพื่อได้อะไรมา, อย่าทำ เพื่อบรรลุอะไร; ทำเพื่อให้มันว่างไปในความไม่มีที่สิ้นสุดดีกว่า. ไปดูรูปสี่เหลี่ยมจากไม่มีที่สิ้นสุด จนไม่มีที่สิ้นสุด นั่นแหละเป็นหลักถูกต้อง. เสียออกมาจากไม่มีที่สิ้นสุด ต้องดับไปสู่ที่ไม่มีที่สิ้นสุด : ก็คือเท่าเดิมไม่ได้อะไร เป็นอย่างเดิม กลับสู่สภาพเดิม, ไม่ได้อะไร หรือสลายไปสู่สภาพเดิม.

นี่คุณก็จะเห็นแล้วว่า เรื่องที่ผมพูด และคำพูดที่พูดนี้ ไปพูดที่อื่นไม่ได้ ฉะนั้นจึงว่า อย่าเอาคำพูดที่นี้ไปพูดที่อื่น, อย่าเอาบันทึกเสียงนี้ไปเทียวก่ายทอด เทียบคัดลอกพิมพ์อะไรขึ้น; เราไม่ต้องการเลย, ไม่ต้องการให้เอาเรื่องเหล่านี้ไปพูด ไปคัดลอก ไปพิมพ์. พูดอย่างนี้ก็เพื่อประโยชน์แก่คนที่อยู่ที่นี่ แล้วก็โดยเฉพาะพระเถร. นี่ทายกทายิกามาร่วมฟังมากขึ้น ก็ทำให้พูดลำบาก ; บางอย่างก็เลยพูดไม่ได้ ก็มี แต่ว่าไม่เป็นไร สิ่งสำคัญ ๆ พูดได้ทั้งนั้น; ไม่มีผู้หญิง ไม่มีผู้ชายที่มีอะไรสำคัญ; ที่จะต้องพูดเป็นหลักใหญ่ ๆ เป็นธรรมะ จะเอาไปพูด

เป็นเรื่องพิเศษ ส่วนรวบรัดนั้นก็พูดไม่ได้. โดยส่วนใหญ่ โดยกลาง ๆ มันเหมือนกัน เมื่อไม่ต้องการอะไรไม่มีตัวกู มันก็ไม่เป็นหญิงไม่เป็นชายขึ้นมาได้. พูดที่นี้ ก็เพื่อความสลายไปแห่งความเป็นตัวกู ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความทุกข์ความสุข, เป็นที่ตั้งแห่งความรับอารมณ์, เป็นที่ตั้งแห่งความรู้สึกทางเพศนี้; แล้วก็ล้วนแต่เวียนอยู่ที่ตัวกู-ของกูทั้งนั้น.

ปัจจุบันนี้ ปฏิบัติธรรมไม่สำเร็จ ก็เพราะมีแต่ต้องการจะเอามาก

ถ้าทุกคนจะคิดดูให้ดี พิจารณาดูให้ดี ที่พูด ๆ มาแล้วนี้ มันเป็นคำตอบที่ถามว่า **ทำไมเดี๋ยวนี้จึงไม่ประสบความสำเร็จในการศึกษา หรือการปฏิบัติ พุทธศาสนา.** มีคนถามกันมาก ว่าทำไมครั้งพุทธกาลจึงมีผู้บรรลุมรรคผลมาก และดูสำเร็จง่าย ๆ เหลือเกิน ฟังเดี๋ยวเดี๋ยวก็บรรลุมรรคผลที่ตรงนั้นตรงนี้ แล้วก็มาก ; เวลาเดี๋ยวนี้ทำไมไม่เชื่อกัน ว่ามีความรู้ หรือการบรรลุมรรคผล หรืออะไรทำนองนั้น. ปัญหาอย่างนี้ ผมคิดว่าเพราะว่าคนสมัยนี้ มันเดินไกลออกไป ไกลออกไป กล่าวคือบำมากในการที่จะได้รับ หรือได้บรรลุ หรือได้เป็นนั่นเป็นนี่.

ครั้งโบราณนั้นเขา**ต้องการจะสิ้นสุด** ต้องการจะเบื่อหน่าย ต้องการจะมีความคลายกำหนด คลายจางออก เพื่อจะ**สิ้นสุดนี้** เป็นทุนอยู่มาก; **ส่วนเดี๋ยวนี้ มันตรงกันข้าม** ต้องการที่จะรวบรัด จะเอา จะยึดถือ จะยึดครอง จะได้ จะบรรลุ นี้ให้มาก; นี้เดินไปคนละทาง. ลองตั้งใจ**ระคับระคองจิตใจให้เดินไปในทางไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร จะเข้าใจพุทธศาสนา**ง่ายและเร็ว; จะได้เป็นไปตามทางของพุทธศาสนา**ง่าย**. ยิ่งจะเป็นผู้มีเกียรติ เป็นผู้มีอะไรอย่างนี้แล้ว ก็เป็นไปไม่ได้, จะทำไปแต่ในทางที่เขานิยมกัน, ทำไปเพื่อประจบคนผู้ฟังมากกว่า; ไม่กล้าพูดอะไรตรง ๆ พูดตรงก็เหมือนกับด่าเขาก็เลยไม่กล้า. การไปเผยแผ่พุทธศาสนาก็เลยทำไปในลักษณะที่ทำให้เขาชอบใจ และให้เขาได้บำรุงให้เขาได้ให้สิ่งตอบแทน ;

หรือว่าอย่างดีที่สุดก็มีเกียรติ เพื่อมีเกียรติ. ที่ถูก ต้องเป็นเหมือนกับว่าไปผ่าตัด ; ต้องเจ็บปวดเหมือนเอามัดไปเชือดเฉือน ไปผ่าตัด ไปอะไร ซึ่งเจ็บปวดเหลือทน จึงจะดี.

คุณลองนึกดู หมอที่ผ่าตัด เอามัดมาตัด คนไข้มักชกเอาแรง ๆ, เพราะเจ็บเหลือทน จนหมอต้องมัดมือมัดเท้า เพราะคนจับไม่อยู่. คนไข้ต่อยหมอ เพราะเจ็บ เมื่อเอามัดไปผ่าตัดเนื้อร้ายหรืออะไรก็ตาม; การสอนพุทธศาสนาก็มีอาการคล้ายกันมาก; **ไม่มีที่จะทำให้สบาย หรือคร่ำใจอะไรอย่างนี้, มีแต่เอามัดไปผ่าตัด.** คนอาจจะเห็นเป็นศัตรู, อาจจะเห็นเป็นสิ่งที่น่ากลัว น่าเกลียด น่ารังเกียจ เมื่อยังไม่เข้าใจ; พอหายแล้ว พอหมอผ่าตัดเสร็จแล้ว ก็ไม่มีอาการที่จะชกหมอ. ครูบาอาจารย์เฝ้าสั่งสอนยังถูกต่อยถูกชกก็มี; ไปบ่นว่าตีบ่อย ๆ. ควบคุมนักเรียนมาก อาจารย์ดูว่า จะเตะต่อยอาจารย์ อย่างนี้ก็มี. เด็กป่าเถื่อนบางคนให้กินยาขม ๆ ยังด่าเอา ยังมีการแก่งแย่งตัวไปเสียอีก;นี่เป็นความหวังดีที่เอาที่เอายาขม ๆ ให้กิน. เรื่อง**ธรรมะ** ก็เหมือนกัน **มีลักษณะคล้ายกับยาขมเหมือนกัน** คงจะไม่น่าฟัง, ที่เราพูด ๆ นี้ ก็คงไม่น่าฟัง.

อย่าปฏิบัติเพื่อจะบรรลุอะไร เพื่อได้อะไร เพื่อเป็นอะไร; **ปฏิบัติให้วางให้คลายให้สลายไปในที่สุด ไม่มีตัวกู-ไม่มีของกู.** ถ้าฟังไม่ถูกก็ไม่ต้องฟัง ; แต่**ว่าให้ทำอยู่เสมอที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว.** เช่นแม้แต่ทำอะไรให้เป็นประโยชน์ แก่สุนัข แก่เต่า แก่อะไรก็ตาม ซึ่งมันทำด้วยความยากลำบากใจ; นี่ก็เป็นการทำลายความเห็นแก่ตัว มันก็เป็นการดีกว่า. ที่อุตสาหะไปทำนั่นทำนี่ให้มีประโยชน์อยู่ตลอดเวลา กาลนาน ก็ได้. แต่ต้องทำด้วยใจที่จะไม่เอาอะไร; **อย่าทำด้วยหวังว่าจะมีฝีมือ จะอวดฝีมือ จะมีเกียรติ จะได้รับความตอบแทน;** อย่าหวัง. แม้ที่สุดจะมีจิตคิดว่าเพื่อเป็นประโยชน์ทางวัตถุในอนาคตก็อย่าหวัง, แต่**ว่าทำด้วยจิตที่ไม่เห็นแก่ตัว**

ก็แล้วกัน บางทีก็ทำได้ดี. ทำงานด้วยจิตว่าง ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นี่จะทำงาน
ได้ดี; เราจะได้ประโยชน์ ได้อานิสงส์ ตรงที่ว่าทำไปด้วยจิตว่าง; แล้ววัตถุที่
ทำขึ้น สร้างขึ้นก็อยู่เป็นประโยชน์ชั่วนานาน.

อย่างที่ว่าสร้างตึกหลังนี้ ราคาล้านหนึ่ง, ถ้าคิดว่าสร้างเพื่อเกียรติแก่ตัว
หรืออะไรแก่ตัวนี้ ก็ตกนรกล้านหนึ่ง ไม่ต้องสงสัย, เป็นความผิด ความบาป ความ
เลวล้านหนึ่งไม่ต้องสงสัย. **ต้องทำด้วยจิตที่คิดว่า** จะเหนื่อยจะลำบากก็ยอม
เพื่อให้ได้เหนื่อย เพื่อให้ได้ลำบาก **เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว;** แล้วสิ่งที่ทำขึ้นนี้
ได้อยู่เป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์ต่อไปอีกนาน อีกส่วนหนึ่ง ก็เป็นเรื่องถูกต้อง
เหมือนกัน.

อีกส่วนหนึ่ง นี่คิดว่าถ้าทำอย่างนี้ไม่ตกนรก **จะได้ผลเป็นอานิสงส์เป็นทาน
ที่ไม่เห็นแก่ตัว** ล้านหนึ่งเหมือนกัน. เมื่อไม่มีความคิดไปทางทำลายความเห็นแก่ตัว
เช่นนี้ ต้องลงโทษปรับให้ตกนรกล้านหนึ่งเลย, มีปริมาณล้านหนึ่งเลย. ถ้าตั้งใจ
ไว้ถูก ก็ต้องกลับตรงกันข้าม; ก็ให้ถือว่ามีผลในทางที่จะเป็นความถูกต้องในทางธรรมนี้
ล้านหนึ่งเหมือนกัน. ระวังให้ดี ๆ ทุกอย่างเหมือนกันหมด.

ที่สอนว่า “ไม่ทำอะไร” นี้ต้องหมายถึง ไม่ทำในเรื่องเห็นแก่ตัว

การที่ “ไม่ทำอะไร” เราพูดของเขายาก แต่ว่าไม่ค่อยผิดหรอก; **ส่วนมาก
มันชี้เกี้ยวหรือเข้าใจผิด แล้วก็ทำอะไร;** แล้วคิดหรือพูดว่า ไปทำอะไรเข้า
จะเสียสมาธิหมด ทำกรรมฐานภาวนาไม่ได้. อย่างนี้เป็นคนเอาเปรียบ เป็นอาจารย์
วิปัสสนาที่เอาเปรียบ ที่ทำบาบหลังประชาชนหาเงินหาชื่อเสียง ได้ประโยชน์ แม้แต่
เพียงได้สูบบุหรี่ ได้กินกาแฟมาก ๆ ก็เอา; อย่างนี้ก็มิ เหมือนอย่างไม่มีอะไรจะกินแล้ว.

ไปทำอย่างนั้นทำได้ ส่วนที่จะไปทำประโยชน์แก่ผู้อื่นชนิดที่ถูกต้อง กลับทำไม่ได้ : หลอกให้คนหลงเพราะอยากที่จะได้นั้นได้นี้ บรรลุนั้นบรรลุนี เพื่อตนได้เป็นอาจารย์ เพียงแต่จะได้สูบบหรี่ได้กินกาแฟก็เอาแล้ว; อย่างนี้ก็มี.

พิจารณาดู ให้จำไว้ ให้เข้าใจไว้ จะได้ไม่เสียเวลา. *อย่าให้เหมือนกับภาพชะนี** ที่อยู่ข้างประตู มันทวังสิ่งปลอม ๆ, หวังพระจันทร์ในน้ำ จึงหวังสิ่งปลอม ๆ แม้กระนั้นก็ยังเอาไม่ได้; เพราะว่าจิตไม่ตรง ไม่จริง ไม่ได้สละไปทางโน้น ไม่ได้สละฝ่ายใดก็ธรรมจึงเอาไม่ได้; แล้วสิ่งที่หวังก็เรื่องหลอกเรื่องปลอม ๆ.

ให้เล็งเห็นว่า พวกหนึ่งวิ่งไปทำวิปัสสนา ยิ่งได้มา ยิ่งมีกิเลสจัด *ยังมี* โกรธแค้นนี้ ยิ่งมีกิเลสจัดกว่าเดิม เพราะสิ่งที่หวังนั้นไม่จริงเป็นของปลอม คือ *เข้าใจผิด*; การทำก็ไม่ได้ทำจริง, ไม่ได้สละอะไรไปได้จริง. มือข้างนี้ยังไม่ปล่อยแล้วยังจะเอาอีกข้างนี้ ได้อย่างไร, นี่ทำไม่จริง; แล้วสิ่งที่จะเอานั้นเป็นของหลอกหลวง จึงเสียหายสองซ้อน, เสียหายทั้งขึ้นทั้งล่อง สองซ้อน.

พูดอย่างนี้อาจจะถูกหาว่า เป็นนักวิปัสสนาที่เกินสมัยไปก็ได้. *หรือว่า* ทำอย่างที่เราทำกันนี้ มีผลมากเกินไประยะนี้ ไม่มีใครเห็นด้วยก็ได้; แต่ผมก็บอกแล้วว่า ลองดูตามแบบที่ทำแบบบ้า ๆ บอ ๆ ของเรา, คือ **ขาดเกลาคความเห็นแก่ตัวไป** **พร้อมกับการทำประโยชน์ผู้อื่น** นี่ทำได้ไหม? ถ้ายอมรับว่าการปฏิบัติเพื่อเป็นผู้ไม่มีทุกข์นี้ ฆราวาสก็ทำได้, *อย่าที่พูดโดยบุคคลาธิษฐานว่า* พระโสดาบันเป็นฆราวาสก็มี ; ย่อมทำได้. *นี่ก็ไม่ต้องบ้า* คิดว่าเราทำอย่างที่เขามาหาหิน. ที่เรานั้นเป็น อย่างที่ว่าไม่ใช่เป็นเรื่องทำมาหาหินนี้, แต่เราทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวม หรือผู้อื่น *นี่ก็ควรจะได้* โดยหลักทั่ว ๆ ไป.

* ดูภาพชะนีหน้า ๓๖๔

อย่างไรก็ดี ปัญหาต่าง ๆ ถ้ามันยุ่งยากนักก็ยกเลิกให้หมดก็แล้วกัน, เหลืออยู่ชนิดเดียวคือทำด้วยความไม่เห็นแก่ตัวเท่านั้น. ทำอะไรก็ตามใจเถอะ; ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่างนี้ ทำด้วยความไม่เห็นแก่ตัว, ไม่เพื่อตัว, ไม่เอามาเป็นของตัว ไม่มีตัวที่จะทำ. นี้อย่างนี้มีผลเหมือนกับอุปมาที่ตีระฆัง from dtenity to eternity นี้ก็ไม่มีอะไร เรียกว่าว่างทั้งขึ้นทั้งล่อง. นี้เราย้อนกลับไปสู่ธรรมชาติ ธรรมชาติแท้ ๆ ที่เป็น eternity แล้วก็เป็นไปเพื่อ eternity.

ผมยังคงมันก็ยังเปื้อน ยิ่งท้อแท้ในการที่จะเผยแผ่พุทธศาสนา, ยิ่งคิดก็ยิ่งระอา ยิ่งท้อแท้ในการที่จะเผยแผ่พุทธศาสนา; เพราะว่าเผยแผ่อย่างที่เราต้องการจะเผยแผ่นี้ คงเข้ากันไม่ได้ เข้ารูปกันไม่ได้. จะเผยแผ่อย่างที่เขาทำ ๆ หรือกระทำกันอยู่ ผมก็ไม่ชอบ, เคยมาเป็นฤาษี เป็นพระปาพระเถื่อนอยู่เรื่อย ๆ นี้; เรื่องมันกลับกัน, ว่ากันคนละที เราว่าไม่เอาอะไร ไม่เป็นอะไร, เขาว่าบ้า; เขาว่าจะเอาอะไรเป็นอะไร, เราว่าบ้า; กลับกันคนละทีอย่างนี้, มองกันคนละทีคนละเสมอ; แต่ว่าบทเรียนทุกอย่างไม่มีผิดแน่ละ.

คุณทำไปเถอะ ถ้าเป็นไปเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวละก็ ขอให้ทำไป ; เราจะไม่มีความผิดถ้าทำไปเพื่อความไม่เห็นแก่ตัวละก็ ทำอะไรก็ตามใจเถอะ. **ทุกอย่างต้องทำเพื่อความไม่เห็นแก่ตัว**, อย่าทำเพื่อความเห็นแก่ตัว, หรือเพิ่มความเห็นแก่ตัว. ผมยกตัวอย่าง กระทั่งถือเปลือกเตงโมนิดหนึ่งไปให้เต่ากินก็ได้; ก็แปลว่าเป็นเรื่องที่ได้ก้น้อยที่สุด แต่ว่าสำคัญที่สุด. ถ้าเราเห็นน้อยกว่านี้ เหยื่อไหลไคลย้อยมากกว่านี้, แล้วก็ทุกอย่างเป็นไปเพื่อไม่เห็นแก่ตัวได้จริงก็ดีเท่านั้นเอง; แล้วสิ่งเหล่านี้ก็เหลืออยู่แก่คนเบื้องหลังด้วย.

การงานต่าง ๆ ที่ทำอยู่นี้ไม่ต้องเปลี่ยน, ที่ทำมาเรื่อยหรือทำอยู่นี้ไม่ต้องเปลี่ยน; ตัวงานนี้ไม่ต้องเปลี่ยน แต่ว่าจิตใจนี้ต้องเปลี่ยน : เมื่อก่อนทำอันนี้เพื่อ

ประโยชน์เป็นวัตถุประสงค์ต้องเปลี่ยน, เมื่อก่อนทำอันนี้เพื่อเกียรติ เพื่อชื่อเสียงก็ต้องเปลี่ยน, เดียวนี้ทำอันนี้อันเดียวกันนี้ แต่เปลี่ยนมาทำลายความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นผมไม่ค่อยจะรังเกียจ เรื่องการงานที่ทำ,ใครจะทำอะไรก็ได้ ถ้าทำเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว จะแก้วิญญู หรือจะอัดรูปแจกันนี้ก็ทำได้ ถ้าทำเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวละก็ใช้ได้; แต่ ถ้าทำเพื่อจะเอาของตอบแทน เอาเกียรติ เอาอะไรแล้ว เลวที่สุดไม่สมควรแก่ พระที่จะทำเลย.

ถ้าทำเพื่อเหน็ดเหนื่อย เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว, เพื่อให้ผู้อื่นได้ประโยชน์ นี่ก็ถูกสมกับที่เป็นพระ; แต่ถ้าทำเพื่อแลกเอาของมาตอบแทน, เอาเกียรติ, ให้เขาเอานี้มาให้ เอานั่นมาให้ละก็ เลวที่สุด ไม่สมกับเป็นพระเลย. ถึงแม้ทำงานชนิดขีดเขียนขึ้นนี้ก็เหมือนกัน ครั้งแรกอาจจะทำเพื่อฝีมือ, เพื่อความหยิ่งในใจว่ามีฝีมือ มีเกียรติ; นี่ต้องรีบเปลี่ยนเสีย ให้เป็นการเสียสละที่บริสุทธิ์; คอยระวังจิตใจในข้อนี้อยู่ทุก ๆ ทุก ๆ นาที ทุก ๆ ชั่วโมง อย่าเผลอ ก็จะได้ขึ้น ๆ.

ที่ผมพูดนี้หมายความว่าอย่างนี้ : วางานที่กำลังทำอยู่นี้ทำไปตามถนัด ไม่ต้องเปลี่ยน แต่ว่าในจิตใจต้องเปลี่ยน คือว่าเปลี่ยนมาในทางที่ว่า ทำเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัวให้มาก ๆ ขึ้น จะปลูกต้นไม้หรือว่าจะทำครัว หรือว่าจะทำงานรักษาความสะอาด หรือว่าจะทำวิญญู จะทำไฟฟ้า ทำรถยนต์ ทำปั้นรูป เขียนรูป ทำคำสั่งสอน ทำอะไรก็ตามเถอะ, ที่เคยทำเพื่อความเห็นแก่ตัว นี่ต้องเปลี่ยนเป็นเพื่อไม่เห็นแก่ตัว, เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว.

เรื่องงานไม่ต้องกลัว เพราะสะดวกสบาย ทำได้ดีอยู่แล้ว เพราะถนัดมือ, พอไปเปลี่ยนเข้ามันก็ยุ่งงำม หรือทำไม่ถนัด. ถ้าไม่ทำอะไรเป็นคนขี้เกียจ หรือว่าแม้ไม่ขี้เกียจ ก็เสียแรงเปล่า ๆ ขำสูกินเข้าไปเป็นแรงงาน ก็เสียไปเปล่าวันหนึ่ง ๆ;

เพราะฉะนั้น วันเหล่านั้นใช้ให้เป็นประโยชน์ในการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตามใจ ก็ยังมีประโยชน์เหลืออยู่. สำหรับตัวเรานั้น ทำหรือไม่ทำมันก็เท่านั้นแหละ แต่ผู้อื่นเขาได้รับ, เหนื่อย นอนเสีย มันก็หาย, แล้วก็ทำงานศึกษาค้นคว้า หรือทำงานด้วยเรี่ยวด้วยแรง หรือว่าคิดนึกอะไรก็ตามใจ ทำไปได้ก็แล้วกัน.

การทำงานบางอย่างต้องร่วมมือกันจึงจะสำเร็จ

ที่นี่ สำหรับงานของเราต้องถือว่าร่วมกัน, ในฐานะที่ร่วมกัน ร่วมกันหมดทั้งวัดนี้ ทั้งสวนโมกข์หรือทั้งวัดนี้, อย่าแยกกัน. **ให้ร่วมกันหมดในวัตถุประสงค์อันเดียว ว่าทำเพื่อเป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์เท่านั้น, อะไร ๆ ที่จัดทำนี้เพื่อเป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์.** แม้แต่คนถากหญ้า ทำครัว ก็มีส่วนแห่งความเป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์ เพราะว่าทำร่วมกันเพื่อให้มันอยู่ได้, เพื่อให้มีสถาบันนี้อยู่ได้ เพื่อเป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์. หรือว่าจะป็นหัวหน้างาน หรือว่าจะป็นอะไรก็ตาม ต้องมองกันในขณะที่รวมเป็นรูปเดียวกันอยู่ คือ ตั้งอยู่เพื่อเป็นแสงสว่างแก่เพื่อนมนุษย์ นี่จึงจะทำได้มาก จึงจะทำได้เร็ว; เราแยกกันทำ จะสลายตัวทันที. ลองแยกกันทำดู ไม่เป็นสหกรณ์อย่างนี้, จะเป็นไปไม่ได้, จะทำไม่ได้. ไม่ใช่ผมจะประมาทคุณ หยามน้ำหน้าคุณ, ไม่ใช่; ที่ทำไม่ได้ ก็เพราะถึงผมเองก็ทำไม่ได้, ใครก็ทำไม่ได้ ถ้าไม่รวมแรงกันให้สมบูรณ์ในโครงการอันหนึ่ง ในรูปงานอันหนึ่ง จะทำไม่สำเร็จ และไม่มีประโยชน์.

เรากำลังพูดว่า ต้นไม้ของเราก็พูดได้ ก้อนหินของเราก็พูดได้ ธรรมชาติทุกอย่างที่นี้ก็พูดได้ รูปภพก็พูดได้ รูปปั้นก็พูดได้ อะไร ๆ ก็พูดได้, เพราะว่าเราจัดมันไว้ในลักษณะที่ให้คนดูออก.คนมาดูออกก็ได้แสงสว่าง; คนฉลาดน้อยก็ต้องดูต้องอ่านของอย่างนี้, คนฉลาดมากก็ฟังก้อนหินพูด ไม่ต้องเข้ามาในตึกนี้ก็ได้. ตึกนี้แสดงภาพสำหรับคนธรรมดา ซึ่งต้องฟัง ต้องดู ต้องพูด ต้องอ่าน ต้องคิด; ส่วนที่

ฉลาดมากก็ไปที่นั่น : ที่มีแต่ก้อนหินกับต้นไม้ ที่มีแต่ธรรมชาติแท้ ๆ ไม่เกี่ยวข้องกับมนุษย์. แต่ก็ต้องจัดต้องทำบ้าง ให้อยู่ในสภาพที่พอเข้ามา มันแวดล้อมให้ใจคอปกติก่อน; **พอใจคอปกติแล้วก็พอจะนึกคิดอะไรได้เอง.** ถ้ามันรกรุงรัง หรือมีดทับหรือร้อนระอุ ก็ไม่ได้ผลเหมือนกัน; มันต้องเย็นสบายโปร่งสบาย สะอาด พอสมควร ทำให้ใจคอปกติ แล้วจึงจะมองเห็นนั่น เห็นนี่ เห็นโน่น ในแง่ลึก ในด้านลึก.

ธรรมชาติทุกอย่างเป็นสังขธรรมอยู่ในตัว

ทุกอย่างพูดได้ในตัว เป็นแสงสว่างอยู่ในตัว, เป็นของธรรมชาติถูกต้องหมด. ความผิดก็ถูก ความถูกก็ถูก, เพราะมันเป็นธรรมชาติเหมือนกันหมด. ที่เรารู้ว่าอะไรผิด ว่าอะไรถูกนี่ เป็นความโง่ของเราเอง สิ่งใดที่มนุษย์เกลียดไม่ชอบ ก็ต้องว่าผิด, ที่ถูกใจและชอบก็ว่าถูก. ที่ถูกที่สุด ทั้งผิด ทั้งถูก มันก็ไม่มีอะไรเป็นธรรมชาติจริงเหมือนกัน. ความทุกข์กับนิพพานนั้นก็เหมือนกันในฐานะที่เป็นธรรมชาติด้วยกัน, แต่เราไม่ชอบความทุกข์. มนุษย์รู้สึกอย่างนั้น ฉะนั้น จึงว่าความทุกข์นี้ไม่เอา ที่แท้ก็เป็นของธรรมชาติ. คนที่มีสายตาสึก เขาก็มองเห็นว่านิพพานและความทุกข์นี้เป็นอันเดียวกัน : เป็นธรรมชาติ เป็นอนัตตา เป็นสุญญตาด้วยกันทั้งนั้น; อย่าเอาความต้องการของมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้อง แล้วมันก็เหมือนกัน.

สังสารวัฏฏ์กับนิพพานก็เหมือนกัน ในเมื่อไม่เอาความต้องการของมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย, ถ้าเอาความต้องการของมนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้อง มนุษย์ก็ต้องเลือกเอาที่ชอบและไม่ชอบ;สังสารวัฏฏ์ก็คือน่าเกลียด, นิพพานก็คือน่าปรารถนา เลยเป็นสองฝ่ายกัน. นี่บ้างทั้งนั้น มันกลายเป็นความบ้าอันดับสุดท้ายหรืออันดับปลาย ๆ ที่จะค่อย ๆ หายไป, แต่ยังไม่บ้ามากเหมือนตอนต้น ๆ คือยังไม่รู้จักว่าอะไรเป็นอะไรเสียเลย.

คนโง่มากจะไม่รู้สึกว่าร่างกายนี้ปฏิบัติ, เห็นร่างกายที่ปฏิบัตินี้ว่าไม่ปฏิบัติ
นี้โง่มาก. แต่ถ้าเขาฉลาดขึ้นมาน้อย ก็จะทำให้เห็นว่า สิ่งที่ปฏิบัติมันก็ปฏิบัติเหมือนกัน,
ไม่มีอะไรที่ไม่ปฏิบัติ : ดอกไม้ก็ปฏิบัติ ของหมื่นก็ปฏิบัติ อย่างนี้เป็นต้น. ฉลาด
ขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ขั้นที่ ๓ ก็จะทำให้มันปฏิบัติด้วยกันทั้งหมด, **และไม่ปฏิบัติด้วย
กันทั้งหมด**; ที่ไปว่ามันปฏิบัติ ก็เพราะเราไปรู้สึก อันนี้หมื่น อันนี้เปลี่ยนแปลง
อันนี้ไม่เที่ยง อันนี้หลอกหลวง นี้เรามาว่าเขาเอง, **คนที่ฉลาดที่สุดไม่รู้สึกว่าทำอะไรที่
เป็นของปฏิบัติ**, มันกลับไปพ้องกับคนโง่ที่สุด ที่เห็นอะไรก็ไม่ปฏิบัติเหมือนกัน
ของสกปรกก็ไม่ปฏิบัติ จนร่างกายนี้ก็ไม่ปฏิบัติ.

เรื่องของความจริง มีหลายชั้น เป็นชั้น ๆ กันอยู่; เช่น ถ้าจะมีความสุข
มีความทุกข์ จะมีเอ็นมีร้อนมีอะไรอยู่ นี้ ก็ยังโง่. พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าท่านก็
เคยเข้าใจว่า เป็นธรรมดาที่มีสุขก็ต้องมีทุกข์, มีเอ็นก็ต้องมีร้อน, แล้วก็คิดไปตาม
ความสมมติอย่างเป็นธรรมดา. แต่เมื่อท่านตรัสรู้แล้วท่านจึงตรัสบอกว่า **แม้แต่นิพพาน
ก็อย่าสำคัญว่าเป็นนิพพาน, คือมันเหมือนกันไปหมด ไม่ว่าจะอะไรหมดเป็นธรรมชาติ
เท่านั้น. สังขตะ หรืออสังขตะก็ตามเป็นธรรมชาติทั้งนั้น, ไม่มีร้อน ไม่มีเอ็น
ไม่มีความหมายที่จะเป็นสุขหรือเป็นทุกข์.**

นี่เห็นได้ว่า ความรู้ขั้นนี้ลึกเกินที่พวกวัตถุนิยมจะเข้าใจได้, **เดี๋ยวนี้คน
ในโลกแทบทั้งหมดเป็นวัตถุนิยมมากไป เข้าใจคำเหล่านี้ไม่ได้; ยิ่งไปพูดว่า ทำเพื่อ
ไม่เอาอะไร เพื่อไม่ได้อะไร เพื่อไม่เป็นอะไร ยิ่งเข้าใจไม่ได้,** เขาก็ว่าเราบ้า
กว่าเขาอีก; อย่างที่ปฏิบัติเพื่อไม่บรรลุอะไรนี้ เขาก็ว่าเราบ้ากว่าเขา ก็ช่างเขาเถิด.

**อย่าปฏิบัติเพื่อเอาอะไร เพื่อได้อะไร เพื่อเป็นอะไร นอกจากปฏิบัติ
เพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว, ให้ตัวมันหมดไป นิสัสัตโต นิชชีโว สุกญญ**
มีความหมายอย่างนี้. มาทำวิปัสสนาเพื่อจะเป็นพระโสดาบัน นี้บ้าตั้งแต่ที่แรกแล้ว ;

เดินเข้ามายังบ้ำ, ยิงลงมือปฏิบัติก็ยิงบ้ำ. ถ้าได้รับการแต่งตั้งว่าเป็นพระโสดาบันแล้ว ละยิงบ้ำ ๑๐๐เปอร์เซ็นต์. อย่าไปคิดทำนองนั้นเลย; สู้ไม่เป็นอะไร เพื่อวางไปในที่สุด จึงจะเป็นอนันตะสู่อันตะ, เป็นอมิตาภะ, เป็นอมิตายุ ไปทำนองนั้นดีกว่า.

ฟังปฏิบัติธรรมอย่างสงบ อย่าให้มีตัวกู-ของกู

สรุปแล้วได้ความว่าอย่างไร? คือพูดวันนี้สรุปแล้วได้หัวข้อว่าอย่างไร? ธรรมชาติหรือเปล่า? **ธรรมชาตินั้นไม่บ้ำ, ไม่มีทางจะบ้ำหรือดี,** สำหรับธรรมชาติ ต้องไม่บ้ำ ไม่ดี ไม่อะไรหมด. ถ้ามีเป็นตัวขึ้นมา เป็นตัวกู-ของกูขึ้นมา ยกหูชูหางขึ้นมา นี่แหละธรรมชาติบ้ำ เป็นธรรมชาติฝ่ายเดือดร้อนขึ้นมา ธรรมชาติที่เป็นกิเลส ที่เดือดร้อนมา เป็นทุกข์, ตัวกูมันนึกว่าเป็นทุกข์ ก็เรียกว่าเป็นทุกข์ เพราะมันแผดเผาอยู่ ทรมานอยู่. **จงเร่งเข้าหาธรรมชาติที่สงบ ประณีต ละเอียดสุขุม** ไม่ปรุงแต่งก่อให้เกิดตัวกูยกหูชูหางขึ้นมา, **ระวังจิตให้ดี ตั้งจิตให้ดี ให้ว่าง อยู่เสมอ, อย่ามีตัวกูเอานั่นเอานี้ขึ้นมา.** พอพูดอย่างนี้รู้สึกว้า, ชี้แจงพูดแล้ว, พูดเรื่องยกหูชูหางขึ้นชี้แจงพูด ยังไม่เห็นใครลดหลัดหางเหมือนอย่างที่พูดเลย ยังรักษาหูหางกันเอาไว้อะไร.

นี่ก็พูดมาจนจะหมดเวลาแล้ว ถ้าใครไม่ชอบฟังเรื่องนี้ หรือเบื่อที่จะฟังเรื่องนี้ ละก็ อย่างนี้กว่าผมไม่เบื่อที่จะพูด; บางทีก็คิดว่าไม่มีประโยชน์อะไรที่จะพูด, หรือ อาจจะเห็นว่าไม่มีประโยชน์อะไรด้วยซ้ำไป. **ถ้าสนใจฟังก็ดูเถิด เมื่อทำงานเหงื่อ ออก แล้วก็ดูเถาะ ให้มันละลายตัวกู-ของกูออกมาในเหงื่อนั้น, หูหางจะได้ค่อยลงไป. ให้ในเหงื่อนั้นมีตัวกู-ของกูที่ละลายออกมา ละลายออกมา เหมือนกับล้างของ ให้จืด ให้สะอาด.**

ทุกคนมักบ้ำดี รักดี ชอบดี บุญชาติ ถี้อดี อยากได้ดี หวังได้ดีกันนัก, **นี่เป็น เรื่องบ้ำดีแรก;** จนต่อมาเห็นว่า เอ้า, มันเหมือนกันเว้ย, ไมไหว่ทั้งนั้น สั้นหัว ทั้งนั้น; แต่งงานกับสุญญตาดีกว่า ทั้งผู้หญิงผู้ชาย ให้มันเยาะเย้ยคนที่กำลังคิดมีตัวกู-ของกู. คนโบราณเขาฉลาดมาก เขามีบทเยาะเย้ยโดยเขาเขียนภาพตุ๊กแกทุกทีเลย เช่นตุ๊กแกที่ไม้กวาด, ตุ๊กแกที่ขึ้นบนธรรมาสน์, ตุ๊กแกบนหลังคาโบสถ์; ตุ๊กแกมันเป็นเหมือนกับเทวดา หรืออะไรตัวหนึ่งที่คอยหัวเราะเยาะคน.

คำแล้ว พอเท่านี้.

ธรรมปาฏิโมกข์

๑๙. ธรรมชาติ (ต่อ)

วันที่ ๕ เมษายน ๒๕๑๑ ตรงกับวันศุกร์ ขึ้น ๘ ค่ำ เดือน ๕ ปีวอก

ธรรมปาฏิโมกข์ คราวก่อนได้พูดกันถึงเรื่อง “ธรรมชาติ” ให้รู้พอสมควรแล้ว; รู้ถึงขนาดที่พูด เป็นปริศนาไปเลย; พิจารณาแล้วจะรู้จักธรรมชาติ ดีและลึก ดังที่พูด เหมือนอย่างปริศนา.

เรื่องที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาตินี้มันมาก มีหลายแง่ หลายมุม หลายชั้น; ถ้าเราไม่รู้ถึงขนาดที่น้อมเข้ามา ในตัว หรือให้เห็นว่ามีอยู่ในตัวแล้ว ก็ดูจะยังไม่รู้ ที่ให้น้อมเข้ามาอยู่ในตัว ก็เฉพาะเรื่องที่จะดับทุกข์โดยตรงนี้ น้อมเข้ามาใส่ตัว; กลัวว่าจะเขยิบออกไปมาก ขยายเรื่องธรรมชาติออกไปมาก จนเป็นอภิธรรมเพื่อ เจ้อ อย่างนี้เป็นสิ่งที่ต้องระวัง, กลัวจะไปพละมเป็น อภิธรรมเพื่อเจ้อ; นั่นคือไม่มีที่สิ้นสุด.

เรื่องปฏิบัติธรรมที่เขาพูด ตามวิธีที่เป็นปริศนา ลองฟังและพิจารณาดู แล้วเราจะเห็นว่าเป็นเรื่องผิดธรรมชาติหรือเป็นธรรมชาติ; อันนี้จะเป็นวิธีที่มีประโยชน์กว่า พิจารณาอย่างพวกที่คลานตัวมดเต็ม ๆ อยู่. มีภาพปริศนาไทยชุดหนึ่ง พูดถึงเรื่องวิธีที่จะดับทุกข์นี้ พูดเป็นทำนองเรื่องนิยาย:-

นิยายปริศนาธรรม เทียบ สุญญตา

เรื่องเด็ก ๆ กุมารที่มีความทุกข์ ร้องไห้ร้องไห้อยู่ในป่า เทวดา บอกวิธีที่จะดับทุกข์ คือว่าเดือดร้อนด้วยเรื่องยักษ์มาจับกิน, นกอินทรี ยมาจับคนกิน. มียักษ์ทั้ง ๔ มาจับคนกิน เป็นเรื่องมีความทุกข์; แล้ว เกิดมีกุมารตัวน้อยที่จะเป็นพระเอกได้ขึ้นมา. เทวดาบอกให้ไปหาฤาษีที่ถ้ำ แห่งหนึ่ง มีฤทธิมีเดชมาก; แล้วฤาษีตนนั้นก็ช่วยชุบพระขรรค์ ชุบ คันศรให้ ด้วยเขากระต่าย. ถ้าได้คันศรที่ชุบขึ้นมาจากเขากระต่าย แล้ว ก็ให้ไปหาฤาษีอีกองค์หนึ่ง ให้ช่วยชุบสายศรให้จากขนเต่า. เอาขนเต่ามา ทำเป็นสายศรให้ แล้วก็เอาไปยิงนกอินทรี ยิงยักษ์ทั้ง ๔ ยิงยักษ์อื่น ๆ ให้ตาย.

กุมารก็เริ่มต้นด้วยไปหาฤาษีองค์แรก มีคนใช้อีกคนหนึ่งหรือหลายคนก็ได้ ไม่แน่; คนใช้คนหนึ่ง ไม่มีตาเอาไว้มือ ไม่มีหูไว้ฟัง คนใช้ไม่มีหู แต่ก็รับฟังได้, ไม่มีจมูกแต่รู้จักกลิ่น ไม่มีลิ้นมันก็พูดได้, ไม่มีตีนก็รู้เดิน, ไม่มีมือก็รู้จักจับรู้จักถือ, เพราะไม่มีอะไร ๆ ดังกล่าวมานั้น จึงไปถอนเขากระต่ายมาได้; ไม่มีมือ ไม่มีตีน ไปเอาเขากระต่ายมาเพื่อชุบขึ้นเป็นพระขรรค์และคันศรได้.

เรื่องมันยืดยาว คุณเคยได้ยินไหม? เคยได้ยินที่ไหนไหม? เคยเห็นภาพ อย่างนี้ที่ไหน? บางคนว่าเรื่องนี้เป็นเรื่องในสมุดภาพปริศนาธรรมของภาคอีสาน.

นิทานของอีสานหรือที่ไหนก็ไม่สำคัญ; สำคัญแต่ว่ามันหมายความว่าอย่างไร? ต้องเป็นคนที่ไม่มีความรู้ได้ ไม่มีหูฟัง ไม่มีจมูกรู้กลิ่น ไม่มีลิ้นพูดได้ ไม่มีตีนก็เดินได้ ไม่มีมือก็จับถือได้; มันจึงจะมีความสามารถที่จะถอนเขากระต่ายได้; ไปหากกระต่ายพบ หรือว่าถอนเอาเขากระต่ายมาได้ หรือไปหาชนเต่ามาได้.

สิ่งทั้งหมดเป็นอาวุธ เป็นคันศร ลูกศร ที่จะล้างผลาญยักษ์วอดวายหมด มันเป็นไปได้อย่างไร? ธรรมชาติหรือเปล่า? ผิดธรรมชาติหรือเปล่า? เต่าที่ไหนมีขนละ; หรือกระต่ายที่ไหนมีเขา มีนมมีเขาเดียว, กระต่ายที่ไหนมีนมใหญ่; เต่าที่ไหนมีขน; แล้วคนชนิดไหนไม่มีมือแล้วจับได้, ไม่มีตีนเดินได้ ไม่มีลิ้นพูดได้ ไม่มีตาได้เห็นได้ ไม่มีหูก็ได้ยินได้; คนชนิดไหนกัน ผิดธรรมชาติ หรือยัง?

เขาเก่งกว่าเราเยอะ คนพูดที่แรก มองเห็นอะไรลึก : มองเห็นในแง่ที่เรียกว่า ผิดธรรมชาติ; พูดออกมาในรูปธรรมชาติที่ผิดธรรมชาติ. คนพวกไหนลองนึกดูบ้าง; พวกฤาษีที่นั่งคิดนั่งนึกอยู่ หรือว่าคนบ้านน้ำลายกลางถนนพูด. พูดวิธีอย่างนี้ ภาษาอย่างนี้ เป็นพวกนักคิด นักวิปัสสนา ฤาษี มุนีพูด; หรือว่าคนพูดพล่ามตามบ้านเรือนพูด. ก็เห็นได้ชัดว่า **เจตนาจะพูดให้มันผิดธรรมชาติ ; ตรงกันข้ามหมดทุกอย่างเลย.** ลองนึกดูธรรมชาติหรือไม่ธรรมชาติ, ตามธรรมชาติหรือผิดธรรมชาติ.

คนเหล่านี้ไม่รู้ธรรมจริง เพียงแต่พูดเล่นพล่อย ๆ เช่นนั้นหรือ? เอามาแต่ไหน? พูดเล่นพล่อย ๆ ได้ขนาดนี้ เอาข้อคิดมาแต่ไหนพูด? หรือเป็นนักเล่านิทานตลกแฉ่ง ๆ พอได้ยินธรรมะเข้าก็เล่าเลย หรือว่าเขาลองคิด, เขามีปัญญาที่ไหนมาพูด เอามาเปรียบได้.

สำหรับผมมีความเชื่อว่าเป็นครูบาอาจารย์, พวกครูบาอาจารย์ขนาดต่าง
บทเพลงกล่อมน้อง เรื่องมะพร้าวนาฬิกาได้ถึงขนาดนี้. พวกครูบาอาจารย์ขนาดนี้
จึงจะแต่งประดิษฐ์เรื่องอย่างนี้ขึ้นมาได้; **เขาเก่งตรงที่ประดิษฐ์เรื่องที่สนุก**
เพราะเรื่องสนุกแล้วคนก็จำได้, เข้าใจหรือไม่เข้าใจก็จำได้, เพราะเนื้อเรื่อง
มันสนุก. ยายแก่ ๆ จำไว้ได้ เล่าให้ลูกเล่าให้หลายทั้งที่ตัวเองไม่รู้เรื่องเล่าต่อ ๆ
กันไปได้, แบบเดียวกับมะพร้าวนาฬิกา ไม่รู้ว่าอะไร แต่ร้องต่อ ๆ ฟัง ๆ กันมาได้.

ทำไมต้องเอาหนดเต่าทำสายศร เขากระต่ายทำพระขรรค์ คันศรทำไมต้อง
ทำอย่างนั้น? แคนี่ไม่รู้ ก็แยเลย; ที่เป็นเรื่องทีพูดเปรียบเทียบถึงธรรมชาติดังกล่า.
ทำไมเรื่องนี้จึงมีบ่งลงไปว่าให้ไปเอาเขากระต่ายมาทำคันศร เอาขนเต่ามา
ทำสายศร ทำไม่อย่างนั้น?

เขาต้องเอาสิ่งสูงสุด; พูดให้ชัดกว่านั้นก็คือ **สิ่งที่มีอำนาจสูงสุดคือ**
ความว่าง, เรียกเป็นศัพท์เป็นแสงว่าสุญญตา. **ต้องไปเอาสุญญตามา มันจึงจะ**
ฆ่ายักษ์ หรือความทุกข์ให้หมดได้. เขากระต่ายก็สุญญตา ขนเต่าก็สุญญตา ;
เป็นเรื่องของสิ่งที่มนุษย์ถือว่ามีอยู่. มนุษย์ไม่รู้จักก็ถือว่ามีอยู่ คือไม่มี
เอา **“ความไม่มี”** มาเป็นอาวุธล้างผลาญสิ่งที่มีนี้. หรือว่าคนที่จะไปถอนเอาเขา
กระต่ายมาได้นี่ต้องเป็นคนไม่มีตีน ไม่มีมือ ไม่มีหู ไม่มีตา ไม่มีจมูก ไม่มีลิ้นอะไร
นั่นแหละจึงจะเป็นคนทีไปถอนเอาเขากระต่ายหรือหาขนเต่ามาได้; คือคนชนิดไหน?
นั่นก็คือคนทีไม่มีอายตนะ แล้วเดินได้ พูดได้ ได้ยินได้เหมือนกัน.

เรื่องนี้เหมือนทีเราพูดอยู่เสมอว่า**ไม่มีความสำคัญมันหมาย ว่า** ตาของเรา
ไม่มีความสำคัญ ว่าหูของเรา, ไม่มีความสำคัญ ว่าจมูกของเรา, ไม่มีความสำคัญ ว่าเท้า
และมือของเรา; นี่แหละทีว่าเขาไม่มี เขาเป็นคนไม่มีมือตีน ไม่มีตาหูจมูกอะไร.

แม้ว่าเขาจะเป็นผู้ไม่มีความสำคัญมันหมายความว่าสิ่งเหล่านี้ เขาก็สามารถได้ยิน ได้ฟัง ได้ดม ได้เดิน ได้จับ ได้ถืออะไรได้; ฉะนั้น เขาจึงเป็นคนที่มึญญตา. เป็นผู้มึญญตา, จึงเอาสุญญตามาได้ มาขำยักษ์ได้; เหมือนกับเขาไปเอาเขากระต่าย มาทำเป็นคันศรเป็นลูกศรได้ จึงเป็นเรื่องชั้นดี ชั้นลึก ชั้นระดับ “ไม่มี”; ระดับไม่มีคน ไม่มีมือ ไม่มีตีน ไม่มีอะไร แต่ว่าทำอะไรนี้ได้ ซึ่งก็เป็นเรื่องเดียวกันกับที่เราพูด หรือเทศน์กันอยู่บ่อย ๆ เสมอ ๆ; แต่นี่เขาใช้สำนวนต่างออกไป เขาใช้สำนวนคมกล้า กว่าของเรา.

คนโบราณ คิดปริศนาธรรมไว้สอนคน มีอยู่มาก ควรศึกษา

ปริศนาธรรม ธรรมชาติ ปริศนาธรรมที่มีประโยชน์ ที่ชุกเหลืออยู่ จน ปลวกกินหมด หรือว่าผู้ไปหมด, ทั้งหมดนี้น่าเสียดาย ก่อนนี้คงมีมากแถมไชยานี้ เดียวนี้สูญหายไปเสียมาก. คนไม่สนใจเห็นเป็นเรื่องคำส่งเดชบ้า ๆ บอ ๆ ของคน โบราณ สมุดข่อยจึงสูญสิ้นไปหมด ด้วยความผูกพัน. เขาศึกษาธรรมชาติข้างนอกข้างใน จนรู้จักเอามาปนกัน เปรียบเทียบ ประสมประสานกัน พูดได้ในสำนวนที่ลึกซึ่ง จนเราตามไม่ทัน. ไม่ใช่เพียงมองเห็นได้ว่า ไม่มีอะไรนอกจากธรรมชาติ เป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นตัวของธรรมชาติ, เป็นเรื่องจัดแจงของธรรมชาติ เขายังเอา ธรรมชาติภายนอกทางวัตถุมาเป็นคำเปรียบของธรรมชาติภายในที่ละเอียด ที่ลึกซึ่ง ที่ไม่มีตัว ที่เป็นนามธรรม; เขาจึงเก่งกว่าเรามาก.

อาจารย์ยุคนี้เขาจะต้องรู้จักจุดอุปมาในตัวคนนี่ทั้งหมดเลย; แม้สากล จักรวาลมีอะไรบ้างเขาก็จะจัดให้มันมีครบหมดในตัวคนหนึ่ง. เอาธรรมชาติภายนอก ที่เป็นวัตถุมากมายนับไม่หวาดไม่ไหวเอามาจัดเป็นธรรมชาติภายใน : เป็นเรื่องทาง จิตใจ เรื่องกิเลสเกี่ยวกับจิตนี้; รู้จักธรรมชาติเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ขึ้นมา. **น่าเสียดาย** ความคิดของคนโบราณเหล่านี้มีแต่นับวันจะสูญหายไป เพราะคนสมัยนี้ไม่สนใจ

ไม่ชอบ ไม่ใช่ ไม่เห็นว่าเป็นประโยชน์อะไร. ไปเห็นเพียงว่าเข้าที่ บ้าเขียนภาพ บ้าปรุงให้เป็นภาพหรือว่าทำมโนคติภาพ ภาพมโนคิดเท่านั้นเอง; แท้จริงคนโบราณเขาพอใจผลิตเพลินในคำเหล่านี้. เดียวนี้คิดกันแต่เรื่องกิน; เรื่องกินให้อร่อย เรื่องอยู่ให้สบายให้หรูหรา.

ถ้าว่าสิ่งเหล่านี้เกิดมาในประเทศไทย ก็แปลว่าเก่งมากกว่าครูเดิมของอินเดีย; หมายความว่ามรดกทั้งกระบี่ เรื่องราวทั้งกระบี่เกิดขึ้นในอินเดียตามเรื่องพระเจ้า เรื่องเทวดา เรื่องนรก เรื่องสวรรค์ กระทั่งเรื่องรบราฆ่าฟันกัน มีเทวดาเป็นชั้น ๆ อย่างนี้ ก็เป็นของอินเดีย. ที่มีพระพรหม พระอิศวร มียักษ์ มีเทวดามีผี มีมัจจุราช มีอะไรต่าง ๆ นี้ ล้วนแต่เป็นเรื่องของชาวอินเดียทั้งนั้น; ชาวอินเดียเขาจะเล็งถึงอะไรก็ไม่รู้. แต่ว่าที่เรารู้ รวมถึงยักษ์ ถึงเทวดาจริง ๆ ในความเชื่อของคนเหล่านั้น; ก็แปลว่า เทวดาหรืออะไรก็พูดไม่ถูก นรกก็นั่งข้างล่างมีอย่างนั้น ๆ ๆ สวรรค์ก็อยู่ข้างบนมีเป็นชั้น ๆ ๆ มีเทวดามีพระพรหม มีพระอิศวร มีพระอะไรเหล่านี้ แล้วสอนให้คนเชื่ออย่างนั้น.

ทีนี้ เดียวนี้คนที่ว่านี้ : คนที่เล่นปริศนาธรรมนี้ เอามาใส่ไว้ในคน ๆ หนึ่งได้หมดเลย ไม่ว่าจะอะไร : ฝ่ายกิเลส ฝ่ายชั่ว ฝ่ายทุกข์ ฝ่ายบาป ฝ่ายนรกก็นั่งในนี้, ฝ่ายบุญ ฝ่ายสวรรค์ฝ่ายดี ฝ่ายสุขก็อยู่ในนี้, ฝ่ายนิพพานที่อยู่เหนือโลกก็อยู่ในนี้, ฝ่ายสวรรค์ฝ่ายนรกก็นั่งอยู่ในนี้. เฉพาะข้อนี้เข้ากับหลักธรรมะที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า : **อะไร ๆ ก็อยู่ในกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้ มีทั้งสัญญาและใจ. ทำไมเรื่องอย่างนี้จึงมีอยู่ในเมืองไทย ? เป็นวัตถุพยานปรากฏอยู่เป็นภาพปริศนาธรรมสมุดข่อยอย่างนี้เป็นต้น. แล้วทำไมเราจึงไม่พบเรื่องขนาดนี้ ในประเทศอินเดีย ?** แม้แต่หินสลักหรือที่อะไรก็ไม่เคยพบ; หรือว่าเราจะดูอธิบายความของเขาไม่ถูก. แต่เราก็พยายามค้นคว้าเต็มที่แล้วมันไม่มี; มีแต่เป็นบุคคลาธิษฐานไปหมด ทั้งที่เขาจะเขียนเป็นธรรมาธิษฐาน ด้วยภาพเป็นบุคคลาธิษฐานได้.

คุณคิดดูเถอะ คนชั้นนี้เขาเก่ง เขียนภาพคนไม่มีตาได้เห็น คนไม่มีหูก็ได้ยิน คนไม่มีขา ก็เดินได้ คนไม่มีมือก็จับได้ แล้วเขียนรูปเป็นรูปวัตถุขึ้นมา; จะสลักหิน ก็ควรสลักได้แล้ว แต่ไม่มีในประเทศอินเดีย; แต่เกิดวิวัฒนาการมาอยู่ในเมืองไทย. **นับว่าความรู้ของผู้คิดปริศนาพอจะมีอยู่** มีหนังสือบางเล่ม อย่างที่ว่าเป็นนามธรรม สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจนี้ เป็นนามธรรมอย่างนี้ก็มิ; คำเรื่องเหมือนหนังสือ บางเรื่องของชาวอินเดีย. แต่เขากลับไม่สนับสนุน ไม่ใช่เป็นหลักให้แพร่หลาย.

ในยุคหลัง ๆ ก็มีเรื่องต่าง ๆ มากขึ้น เช่นเรื่องรามเกียรติ์หรือเรื่องมหาภารตะ อะไรก็สุดแท้; โดยเฉพาะ เรื่องมหาภารตะอย่างนี้ ชาวอินเดียบางคนเขาก็พูดว่า เป็นเรื่องในจิตใจทั้งนั้นเลย **สงครามมหาภารตะที่ยืดยาวยืดยาวนั้น เป็นบุคลาธิษฐาน** ของกิเลส ของกรรม ของอะไร แต่ไม่เคยมีใครแปลแจ่มออกไปอย่างนั้นอย่างนี้; หรือ ว่าไม่เคยมีใครเขียนภาพมหาภารตะให้เป็นแบบนี้เลย.

ผมพยายามที่จะ **รักษาภาพปริศนาธรรมเหล่านี้ไว้ให้เป็นสมบัติของไทย** ในทางชาตินิยมก็เป็นได้; ถือว่าเรามีของไทยเราแล้ว มันอยู่ได้ มันยังอยู่. ขณะนี้ยังไม่มีทุน ไม่มีปัญญาที่จะพิมพ์ ให้นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เขาไปดำเนินการ; เขาไปหาทุนรอนมาได้เฉพาะภาพปริศนาธรรมชุดที่เราขายดูกันอยู่ต่อบกกลางคืน. เดียวนี้ เขาพิมพ์เป็นหนังสือเล่ม พิมพ์ภาพสอดสี คำอธิบายเป็นภาษาอังกฤษ เขียนระบุเป็นของไชยา; อย่างนี้ก็ให้เกียรติแก่ไชยา. ที่มีคำอธิบายเป็นภาษาเยอรมัน กำลังพิมพ์อยู่ คำอธิบายเป็นภาษาไทยเขายังไม่พิมพ์ ปล่อยให้คนไทยใกล้เกลือกินด่างไปก่อน คงที่ ไม่คิดจะทำก็ยังไม่ได้กินเกลือ. นี่ไม่ใช่ความคิดของผม ผมไม่ทราบทำไมนายสุลักษณ์ เขาจึงไม่พิมพ์ฉบับภาษาไทยขึ้น; บล็อกก็ใช้ร่วมกับรูปภาพที่มีคำอธิบายพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ.

หนังสือปริศนาธรรมเรื่องนี้แพร่หลายไปถึงเมืองนอกเมืองนา มีคนรู้จักคำว่า เมืองไชยาขึ้นอีกแยะทีเดียว; ยังมีเรื่องอะไรอยู่อีกที่เหลือค้างอยู่ที่ไชยา เป็นการโฆษณาเมืองไชยา. เท่าที่เราไปสำรวจดูในพิพิธภัณฑ์ มีอีกเล่มหนึ่งอย่างชุดเล็ก อยู่ ๒-๓ เล่ม ขาดกระรุ่งกระวัง. ชุดใหญ่สมบูรณ์เหมือนกับอย่างของเราไม่มี, มีชุดกระจัดกระจายประสมกันไม่ค่อยจะดี; แต่ดีมาก ดีมากเหมือนที่เอามาเล่าให้ ฟังนี้.

นิทานปริศนาธรรมไทยที่น่าคิด

มีอีกชุดหนึ่ง ชุดนี้ยากที่คนจะเอามาลำดับเรื่องแล้วอธิบายให้ได้ดี ที่ผมนำ เอามาเล่าให้ฟังตอนหนึ่งนี้ คล้าย ๆ กับเขาไม่ตั้งใจจะเป็นเรื่องยาว เล่าเป็นนิทานสั้น ๆ เสียเรื่อย; ตัวอย่างนิทานสั้น ๆ มีเรื่องว่า:-

ดอกจำปาสวยงาม ๓ ชนิด อยู่บนต้นจำปา เด็กกลุ่มหนุ่ม ๓ คน มาเห็นเข้าอยากจะได้ไม่รู้ว่าจะทำอย่างไร มันก็ชี้หลังซ้อน ๆ ซ้อนกันขึ้น; คนข้างบนสุดก็เก็บจำปาได้.

ขอถามโดยกระทันหันว่า **เด็ก ๓ คนนี้ได้แก่อะไร? ดอกจำปา ๓ ชนิด ได้แก่อะไร? ใครจะตอบได้ก่อน?** บรรดาที่นั่งอยู่นี้มีหลายองค์อยู่ที่นี่ ลองพิจารณา จากที่เคยรู้จักตำรับตำราทั่วไป. (ไม่มีใครตอบ)

เด็ก ๓ คนนั้น คือศีล สมาธิ ปัญญา, ดอกจำปา ๓ เหล่าคืออัตตนิฐิตะ, สุกญญตวิโมกข์ อนิมิตตวิโมกข์; วิโมกข์ ๓. วิโมกข์ ๓ ในธรรมวิภาพริเฉท ๒ ก็มี : อัตตนิฐิตะ -ไม่มีที่ตั้ง, อนิมิตตะ-ไม่มีนิมิต, แล้วสุกญญตะ -ว่าง; คือเป็นเรื่องนิพพาน ๓ ชนิด, กล่าวถึงนิพพานโดยวิธีอธิบายเป็นนิพพาน ๓ ทาง, เป็น

ดอกจําปา ๓ เหล่า; เพราะว่า คีล สมาธิ ปัญญา ๓ ชนิดนี้ จะสามารถทำคนให้ บรรลุนิพพานชนิดใดชนิดหนึ่งใน ๓ ชนิด : อาศัยอนิจจังเป็นหลัก อาศัยทุกขังเป็นหลัก อาศัยอนัตตาเป็นหลัก ตามแบบอย่างของวิโมกข์ ๓. วิโมกข์ ๓ นี้ไม่เคยพบ ในพุทธภษิต; มีในพวกอรรถกถา มีในพวกอภิธรรมพจนานี้.

เด็ก ๓ คน เหมือนอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ยื่นเข้าเป็น คีล สมาธิ ปัญญา ๓ อย่าง, ได้ดอกจําปามาเป็นนิพพานชนิดใดชนิดหนึ่งใน ๓ ชนิด. นิพพาน ๓ ชนิดนี้ พวกอรรถกถารุ่นนี้เขาเปรียบอย่างนี้รูปภาพมักจะเขียนอย่างนี้ทั้งนั้น จะเขียนนิพพาน เขียนเป็นแก้ว ๓ ดวง. แก้ว ๓ ดวง, แก้ว ๓ ก้อนคือวิโมกข์ ๓, แล้วบางราย คงจะเป็นชาวบ้านมากเกินไป เขียนคำอธิบายแก้ว ๓ ดวงนี้ว่า กิเลสนิพพานชั้นธ- นิพพาน ธาตุนิพพาน.

กิเลสนิพพาน คือตัดกิเลสได้หมด, ชั้นธนิพพาน คือร่างกายดับลงไปอีก, แล้วธาตุนิพพานคือพระธาตุที่เหลืออยู่จะดับลงไปอีก; **อย่างนี้ไม่ใช่หลักใน พระคัมภีร์ แต่เป็นหลักของคนชั้นหลัง ชาวบ้านพูด,** โดยหนังสือชั้นรุ่นหลัง ไม่ใช่มีในพระไตรปิฎก เช่น หนังสือปฐมสมโพธิ แต่งโดยบุคคล ในสมัยต่อมา; เป็นอิทธิพลของผู้เชื่อว่า บรรดาพระสาวริกธาตุของพระพุทธเจ้า บรรดาที่มีอยู่ในโลก ในสากลทั้งหมดเทวดาก็ตามเวลานี้ ถึงสมัยหนึ่งก็จะรวมตัวกันเข้าเป็นองค์พระพุทธเจ้า แสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ: เช่นยมกปาฏิหาริย์ เป็นต้น แล้วก็สลาย สลายอีก ที่ สิ้นสุด ดับหาย สิ้นสุดอันสุดท้าย; นี้เรียกว่า ธาตุนิพพาน.

สำหรับพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งจะได้มีกิเลสนิพพาน ที่ได้ดับโพธิ, นี่เป็น แต่เพียง “นกว่ามี”;และชั้นธนิพพานมีที่ได้ดับสาละตันรัง; ส่วนพระธาตุนิพพาน ยังไม่มี; อีกก็ร้อยปีพันปีจึงจะมีธาตุนิพพาน. พวกนักเขียนชาวบ้านพวกนี้ก็ถือ

โอกาสเขียน นิพพานแก้ว ๓ ดวง : ดวงหนึ่งหมายถึง กิเลสนิพพาน, ดวงหนึ่งหมายถึง ชั้นธนิพพาน, ดวงหนึ่งหมายถึง ชาตินิพพาน; อย่างนี้**ธรรมชาติหรือไม่ธรรมชาติ ต้องหัดพิจารณา.**

ถ้าไม่จริงเป็นธรรมชาติได้ไหม? ถ้าไม่จริงตามนั้นถือเป็นธรรมชาติได้ไหม? **“ธรรมชาติ” มันกว้างเองอย่างไรก็ได้ : เท็จก็คือธรรมชาติ; จริงก็คือธรรมชาติ;** เหมือนอย่างนี้ สบายดี. ฝนตกดีก็ธรรมชาติ ฝนไม่ตกเลยก็คือธรรมชาติ ส่วนที่จะเอามาเป็นธรรมชาติ เอากว้างแค่ไหน? เอาลึกตื่นแค่ไหน? แล้วจะเอาเพียงไร? นั่นอย่าเอาหมด; ถ้าเอาหมดก็บ้าเลย คือเวียนหัวตายเลย. อะไร ๆ ก็ธรรมชาติหมด มันก็ไม่ไหว. เช่นกับที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ไปไม้ทั้งป้านี้ใครจะเอาไหว, ทั้งป่าทั้งโลกนี้มันเอาไม่ไหว; จงเอาแต่ไปไม้กำมือเดียวเถิด, **ไปไม้กำมือเดียวจำเป็น. คอยดูให้มีการปฏิบัติดับทุกข์เรื่อยไปเท่านั้น ไม่มีอะไรดีกว่านั้น; ไปไม้ทั้งป่าจะเอาไปทำอะไรกัน.**

การศึกษาเรื่องธรรมชาติ ต้องให้อยู่ในขอบเขตจำกัด

คุณต้องระวังคำว่า **“ธรรมชาติ”** ของคุณให้ดี ๆ; **ให้อยู่ในขอบเขตที่จำเป็น.** อย่างหมายจะไปชวนกันจับกลุ่มตีวงธรรมชาติกว้างออกไป กว้างออกไป กว้างออกไป จงระวังจะตามตัวไม่พบ; มันเกินไป ไกลออกไป, ไกลออกไป ไกลออกไปอย่างนั้น; ต้องให้ใกล้เข้ามา ใกล้เข้ามา ใกล้เข้ามาจนเข้ามาอยู่ในกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้, บรรจุไว้หมดก็เหมือนโลกธาตุ จะเรียกว่ามีสิบโลกธาตุ หรือหมื่นหรือหลายหมื่นโลกธาตุก็ตามใจ; ในนั้นมันมีอะไรได้ ก็บรรจุเข้าไว้ได้ในร่างกายที่ยาวประมาณวาหนึ่งนี้, หรือว่าเพียงแต่บรรจุไว้ได้ในจิตใจที่จะเล็กหรือใหญ่นี้เอง รวมทั้งร่างกาย. **จิตใจนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีขนาดหรือว่าไม่มีการจำกัดลงได้; เป็นอนันตะ, จากจิตใจนี้อะไร ๆ ออกมาได้ไม่มีสิ้นสุด; จากอนันตะสู่อันันตะ.**

พวกอภิธรรมกำลังแย่ง เป็นพวกที่กำลังล่อกันอยู่, พวกเขาจะอธิบายว่า จิตใจอยู่ที่หัวใจอยู่ที่หัวใจก่อนหัวใจเท่ากำปั้นนั้น. เขาอธิบายเรื่องจิตใจอย่างนี้ พวกอภิธรรมเขาอธิบายตามแบบของอภิธรรม เป็นตัวหนังสือแปลอย่างนี้, ถ้าพูดว่า มันสมองผู้รู้บางคนว่าใจที่มันสมอง; พวกอภิธรรมว่าใจอยู่ที่ก่อนหัวใจ ใจอยู่ที่นั่น มีดวงหทัยที่นั่น.

ที่นี่ เมื่อเร็ว ๆ นี้หมออาฟริกาเขาตัดเปลี่ยนหัวใจคน พวกอภิธรรมจะอธิบายว่าอย่างไร; หัวใจถูกเปลี่ยนไปทำไมคนจึงไม่ตาย. เปลี่ยนหัวใจแล้ว ถ้าใจอยู่ที่หัวใจ และก็ถ้ามันเปลี่ยนหัวใจกันได้ก็เปลี่ยนกรรมได้ซิ เปลี่ยนกรรมเปลี่ยนนิบากของกรรมได้; เพราะว่ามันอยู่ที่ใจ ติดอยู่ที่ใจ ตายไปเกิดก็ไปเกิดด้วยใจนี้. อย่างใครคิดทำบาปไว้มาก ก็เปลี่ยนหัวใจเสียซิ เปลี่ยนหัวใจแล้วจะได้เป็นคนใหม่; คนที่ทำบุญไว้มาก ก็เปลี่ยนหัวใจของเราเสียซิ ให้เกิดผลตามใจ; นี่เขากำลังล่อพวกอภิธรรม.

เราไม่รู้ว่าจะจิตอยู่ที่ไหน เราพูดเรื่องจิตใจกัน, ตรวจจิตใจกัน บรรลุผลทางจิตใจกัน, นำหวังใหม่; แต่ตัวจิตใจอยู่ที่ไหนไม่รู้. ตามแบบของตัวหนังสือ เรื่องหัวใจกลายเป็นเรื่องวัตถุ หัวใจนี้กลายเป็นเรื่องรูปไป. มันเห็นแต่ทางวัตถุ.

พวกนักวิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันนี้ไม่รู้ตัวไฟฟ้าอยู่ที่ตรงไหน คืออะไรแน่; ไม่รู้จักตัวไฟฟ้าแท้ ๆ ไม่รู้จักว่าเป็นอะไรแน่ ส่วนไหนแน่ ตัวอะไรแน่, แต่ดูซิ เขาเอาไฟฟ้าใช้เป็นบ่าวเป็นทาสเป็นอะไรมากมาย ก้าวหน้ายิ่งขึ้นทุกที ในตัวระบบ electronic นี้ไปกันใหญ่แล้ว; ใช้ตัวไฟฟ้า ใช้ไฟฟ้าทั้งที่ไม่รู้จักว่าตัวไฟฟ้าคืออะไร อยู่ที่ไหน? รู้แต่ถ้าทำอย่างนี้มีผลอย่างนี้ก็แล้วกัน; ทำอย่างนี้ มีผลอย่างนี้ ทำเพื่อ

วัตถุทั้งนั้น แต่ได้ผลเป็นไฟฟ้า เป็นเรื่องของไฟฟ้า เป็นเรื่องของประหลาดอัศจรรย์ ใช้เป็นบ่าวคนได้ใช้ขับเครื่องบินไม่ต้องมีคนขับ ใช้ในเครื่องบินทำงานทุกอย่างได้ ถ่ายรูปก็ได้ จดบันทึกก็ได้ ทำอะไรก็ได้, ใช้งานด้วยแรงไฟฟ้าระบบไฟฟ้านี้ เดียวนี้ เป็นเรื่องไฟฟ้ากันเกลื่อน แต่ตัวไฟฟ้าอยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้; รู้กระทั่งโลหะประเภทนั้น ชนิดนั้น ส่วนนั้น เท่านั้น ส่วนอะไรที่มันเป็นเป็นอย่างนั้น อย่างโน้นมันจะได้ปฏิบัติกริยา อย่างนี้เป็นผลขึ้นมา นี้ เขารู้กันเท่านั้น.

เราไม่รู้เรื่องไฟฟ้าคล้าย ๆ กับที่เราไม่รู้ว่ สิ่งที่เรียกว่าจิตนั้นคือ อะไร; เช่นเราฝึกจิตนี้ให้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นจิตที่ไม่มีมีความทุกข์ร้อนได้ เราถือเสียว่าปฏิบัติให้ถูกวิธีเถอะ ร่างกายนี้ จิตใจนี้ ก็ได้ผล เมื่อเรารู้จักธรรมชาติเพียงชั่วปฏิบัติเกี่ยวกับร่างกายจิตใจให้ถูกวิธี. เราจะรู้จักตัวธรรมชาติแท้ ๆ ที่เป็นตัวจิตแท้ ๆ หรือก็เป็นตัวรูปแท้ ๆ นั้นรู้จักยาก; เพราะชอยละเอียดลงไป ได้เรื่อย. ที่มองเป็นรูป ๒๘ หรืออะไร อย่างที่คัมภีร์อภิธรรมนี้มันไม่พอ มันกลายเป็นของเด็กเล่นเพราะมันสามารถไหชอยได้ลึกมากกว่านั้นอีกในเรื่องตัววัตถุธาตุ. แล้วเราไม่ต้องรู้ถึงเท่านั้น เราก็สามารถทำจิตให้ไม่มีมีความทุกข์ได้; เพียงแค่ไปหาหมวดเต่าเขากระต่าย ตามที่เขียนเป็นรูปภาพที่เขาแสดงไว้อย่างนั้นก็ได้.

การที่พูดถึงเรื่องหมวดเต่าเขากระต่ายกันอยู่บ่อย ๆ นี้ดี มันช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น ดูเป็นของธรรมดาขึ้น; พูดถึงหมวดเต่าเขากระต่าย หลาย ๆ ครั้งดูซั๊กจะใกล้ ๆ เข้ามา; ทำให้เข้าใจยิ่งขึ้น. พอได้ยินที่แรกซั๊กง : **จะใช้ใครไปหาหมวดเต่าเขากระต่าย;** เขาจะใช้คนที่ไม่มีตา ไม่มีหู ไม่มีจมูก ไม่มีลิ้น ตีนไม่มี มือไม่มี อะไร; ถ้าไปคิดอย่างเงตรงเกิดอะไรทางจิตขึ้นมา ตัดหู ตัดจมูกของตัวเอง ออกเสีย ตัดตีนของตนออกเสีย เลยตายเลย; ไปก็ไม่ได้.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ได้ยินสักว่าได้ยิน ได้ดมสักว่าได้ดม ได้เห็นสักว่าได้เห็น** อย่างนี้มันมีค่าเท่ากับไม่มี : ไม่มีตา ไม่มีหู ไม่มีจมูก ฯลฯ เหมือนกับคัมภีร์ของพวกคริสเตียน เขาสอนให้ทำความรู้สึกว่ามีทรัพย์สมบัติเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ : มีภรรยาให้เหมือนกับไม่มีภรรยา; มีสุขให้เหมือนกับไม่มีสุข, มีทุกข์ให้เหมือนกับไม่มีทุกข์, ไปซื้อของที่ตลาดอย่าเอาอะไรมา นี่ก็เหมือนกัน; ความหมายมีความลึกซึ้งอย่างเดียวกันกับที่ไปหาหมวดเตาเขากระต่าย โดยบุคคลที่ไม่มีตา หู จมูก ปาก ลิ้น ภาย.

นี่ไปคิดดูให้ดี ๆ ทุกองค์ ทุก ๆ คน คำสอนอย่างที่ว่าไม่มีตา หู จมูก ลิ้น ภายนี้; สอนถึงขนาดให้ไม่มีตาหูจมูกลิ้นกายนี้ หัวใจจะหมดค่าเองอย่างไร. **เมื่อตา หู จมูก ลิ้น ภาย ไม่มีแล้วเรื่องจะมากไปไหม ?** ถ้ามีหูมีหางกันมากอยู่ มีหูมีหางมีอะไรสำหรับยก จะมากไปไหม ? ตา หู จมูก ลิ้น ภาย ธรรมดาก็อย่าให้มีอยู่แล้วแล้วจะมีหูมีหางสำหรับยกอะไรได้.

ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง นี่ก็เท่ากับไม่มีอะไร ไม่ทำอะไร

วิธีทำงานหนัก ๆ ทุกวันอย่างที่เรากำลังทำกันอยู่ที่นี่ **หัดคิดหัดนึกกันให้ดี ๆ** : เมื่อไม่มีหูก็ได้ยินได้, เมื่อไม่มีกตือตะปุ ตีค้อนได้. ไม่มีปากไม่มีลิ้น กินน้ำปานะได้. ทุกคราวที่ทำอยู่ ที่เป็นอยู่ ที่กินอยู่ นี้ จะได้บทเรียนว่า **“ทำงานทุกชนิดด้วยจิตว่าง”** ได้ดีขึ้น; คือชัดเจนรัดกุมขึ้น. **ไม่มีตัวเราก็ทำอะไรได้ ไม่มีของเราก็มีอะไรได้;** พุดกลับเสียอีกที อย่างเล่าจื้อพุดชนิดตีกลับก็ว่า **“เมื่อไม่มีอะไรแล้วจะมีหมดเลย”,** เมื่อเราไม่มีอะไรแล้วจะมีหมดเลย, ไม่มี ไม่ทำอะไรเลย คือว่าทำถึงที่สุด ก็คือทำหมดถึงที่สุด.

เมื่อพุดถึงไม่มีตัวเรา นี้ เขาอุปมาเป็นเขากระต่าย หมวดเตาเขากระต่าย. แล้วที่ผมพุดแก่พวกชาวบ้านเสมอ ก็คือที่ว่า **ต้นไม้พุดได้ ก้อนหินพุดได้นี้, จงพยายาม**

เป็นเกลอกับสิ่งเหล่านี้. พูดกับพวกนี้ ให้ศึกษาอย่างนี้ ก็หมายความว่า : **ธรรมชาติมีอยู่ได้ เป็นอยู่ได้เจริญงอกงามอยู่ได้ โดยไม่ต้องมีตัวผู้เจริญ, มีดอกไม้ดอกหญ้า ต้นไม้ต้นสะตอ ต้นอะไร เจริญอยู่ได้โดยไม่ต้องมีตัวผู้เจริญ; นี่เป็นเกลอกันในข้อนี้.**

อย่าไปคิดอย่างนั้นอย่างนี้ให้มากไป, อย่าไปคอยคิดวิพากษ์วิจารณ์โดย logic โดยอะไร โดยวิทยาศาสตร์ โดยอะไร, ซึ่งทำอย่างนั้น ก็ไม่มีที่สิ้นสุด. ตัดบทหมดเลย **ก้อนหินพูดว่า : ฉันไม่มีตัวฉัน ฉันก็อยู่ได้.** ก้อนหินก้อนหนึ่งพูดว่าอย่างไร, **คนที่มิหู่ได้ยีนลิก ฟังคำพูดที่ลึกลับของมันได้ไหม; ฉันไม่มีตัวฉันก็อยู่ได้.** ถึงแม้จะตีความไปในทางที่จะดับความทุกข์ก็ได้, ให้ดับความทุกข์ได้เป็นถูกที่สุด; ตีความไปตามชอบใจ ดับความทุกข์ได้ ก็ถูกทั้งนั้น.

คุณเห็นต้นไม้สวยสดสบายนี้, ก็ให้นึกขึ้นมาที : **มันไม่มีตัวมัน มันก็อยู่ได้;** ไม่ต้องมีความรู้สึกที่ว่าตัวกู-ของกูนี้ มันก็อยู่ไปได้งอกงามได้สบาย. มันถูกลมพัดแกว่งไสวไปมานี้ ก็ดูคล้าย ๆ กับมันถามเราว่า : **เมื่อไรจึงจะลุกขึ้นรำบ่าง ? ดูต้นสะตอนั้นมันถามเราว่า : เมื่อไรจึงจะลุกขึ้นรำบ่าง ? ลุกขึ้นรำบ่างหมายถึง ไม่มี ความทุกข์ ไม่มีความสุข ไม่มี ความสบายหรือไม่สบาย; มันพอใจอย่างยิ่ง อิ่มเอิบอย่างยิ่ง อยู่ก็วันก็อย่างนั้น. นี่ไม่คิดอย่างนั้น ไปรู้ว่า : เอ้อ, มีลมพัดมา; ลมพัดมาวันเดียว,แล้วคิดอย่างอื่นอีก ฯลฯ. ถ้าคิดอย่างนี้ละก็ไม่ใช่นักธรรมะแล้ว, เป็นนักวิทยาศาสตร์บ้า ๆ บอ ๆ อะไรไม่มีสิ้นสุดแล้ว; แล้วทีนี้จะได้ประโยชน์อะไรในการที่จะอยู่ใกล้ต้นไม้ จะอยู่กับต้นไม้ เพื่อศึกษาธรรมะจากต้นไม้.**

ควรหัดเป็นอยู่อย่างธรรมชาติบ้าง

หนังสือเรื่องนกของพวกทิเบตเล่มหนึ่งก็ดี ที่เขาแต่งขึ้นมาให้นักชนิดหนึ่ง พุดมาอย่างหนึ่ง, พุดมาตามนิสัยของนกนั้นเอง; พุดธรรมะทั้งนั้นเลยนกทุกชนิด.

พวกนกพูดออกมาก็ต้องสังเกตลักษณะนิสัยของนกอะไรพวกนี้ ว่าพูดอะไรออกมา, นกเหล่านั้นพูดออกมาเป็นธรรมะว่าอะไร. หรือมีฉะนั้นก็เอากันง่าย ๆ จะง่ายกว่าที่ฟังเสียงของนก ว่านกมันว่าอะไร? นกมันร้องว่าอะไร? ขยายความคำร้องของนกออกไปเป็นธรรมะ อย่างนี้ก็ได้.

ตัวอย่าง นกกระต้อยตีวิด มันร้องกระต้อยตีแ้วตีวิด ก็แปลความว่ามันร้องว่า : ยาวจริงไวย ยาวจริงไวย. คำว่า “ยาวจริงไวย” เหมือนว่า **สังสารวัฏฏ์ยาวจริงไวย, ความปรารถนาของคนในกามคุณยาวจริงไวย, มันยาวจริงไวย** นี้เรื่อยไปเลย นกมันร้อง. หนังสือเล่มนี้ต้องแต่งโดยโยคีที่นั่งสังเกตนกตลอดเวลา.

เป็นที่แน่นอนแล้ว โดยไม่มีใครเถียงได้ว่า **ความรู้ความคิดเรื่องจิตเรื่องทุกข์ เรื่องดับทุกข์นี้มาจากในป่า.** พระพุทธเจ้าก็ตรัสรู้ในป่า, ฤๅษียศิรมุณีทุกองค์อยู่ในป่า; อะไร ๆ ได้มาจากป่า, ป่านี้มีอะไรดี เป็นโรงเรียน ได้อะไร ๆ มากจากโรงเรียนนี้. เช่นว่าต้นไม้ ก้อนหิน นก หนูอะไรต่าง ๆ แสดงลักษณะอย่างหนึ่ง ๆ ให้เกิดความคิดอย่างใด อย่างหนึ่ง เรื่อยขึ้นมา, เรื่อยขึ้นมา. **ป่าแวดล้อมจิตใจไปในทางหยุด สงบ; เพราะจิตที่สงบ ทำให้มองทุกสิ่งอยู่ในแง่ของความสงบ.** หรือมองก้อนหินออกในแง่ของความสงบ ไม่ต้องมีตัวกูอะไรทั้งนั้น; เรื่องอยู่อย่างก้อนหินนี้ ไม่ต้องมีจิตใจที่เป็นตัวกู-ของกู. นี่ธรรมชาติหรือไม่ธรรมชาติ? นี่ธรรมชาติมากกว่าที่แรกนะ มากกว่าฟังก้อนหินพูด ฟังต้นไม้พูดนี่ธรรมชาติ พูดยิ่งกว่านกตีวิดนี่ตั้งมากมาย.

ควรจะมีใจที่อยู่กับธรรมชาติ; **คุ้นเคยกับธรรมชาติ** กินนอนง่าย ๆ ตามแบบธรรมชาติ เช่นฤๅษีอยู่กระท่อมใบไม้; กินใบไม้, กินรากไม้

ผลไม้ ไม่มีข้าวกิน ไม่มีเนื้อสัตว์กิน ไม่มีอะไรกิน ก็อยู่ได้; พอขาดเกลื่อนัก เขาก็ไปกินอาหารในบ้านในเมืองเสียทีหนึ่ง. ร่างกายมีความหิวเกลื่อนจัดขึ้นมาก็ออกจากป่าหิมพานต์ เข้าหมู่บ้านไปกินอาหารมีเกลื่อนเสียทีหนึ่ง. หรือว่าไปกินดินที่มีเกลื่อนเสียบ้าง; มันเป็นได้เหมือนกัน ลองดูเถอะมันขาดเกลื่อน เป็นฤาษีกินใบไม้ กินต้นไม้ ดอกไม้ หัวไม้ ง่าไม้ หนักเข้ามันก็ขาดเกลื่อน เหมือนกับขาดอะไรบางอย่าง เกิดหิวเกลื่อนขึ้นมา; แต่ไม่เคยปรากฏว่า หิวเนื้อสัตว์ มันไม่ถึงตาย. ถ้าไม่ได้กินเนื้อสัตว์ คงจะมีการเปลี่ยนแปลงในร่างกายบ้าง; แต่ไม่ถึงกับตาย ก็ยังอยู่ได้อย่างรูปอื่น, ยังมีความคิด ยังฉลาดอยู่.

เดี๋ยวนี้ความรู้สึกสมัยใหม่ ๆ นี้ มันชี้ขาดมากเกินไป ขาดอะไรไป สักนิดเป็นเรื่องใหญ่โต เพราะจิตใจของคนอ่อนแอลงด้วย ก็มันพอดีกัน เลยเป็นเรื่องใหญ่โตไป; แล้วก็ไม่มีการกินอยู่อย่างธรรมชาติ. **เดี๋ยวนี้คนในบ้านในเมือง** ในตลาดในเมืองหลวง **ไม่ได้กินอยู่อย่างธรรมชาติ; ย่อมขาดอะไรมา. ฤาษี** ไปอยู่ป่าหิมพานต์กินตามธรรมชาติ กลับไม่ขาดอะไร, ที่ไม่กินเนื้อสัตว์ก็ไม่ขาดอะไร; กินใบไม้ กินแต่เนื้อไม้ กินรากไม้ หัวไม้ ง่าไม้ เช่น ง่าบัว ก็กินไปเดือนหนึ่ง ผักบัวก็กินไปเดือนหนึ่ง หญ้าบอนอะไรก็กินไป; ผลไม้มีก็กินผลไม้. กินกล้วยนี้อยู่ได้ไหม? ไม่ได้กินเนื้อกินกล้วยนี้อยู่ได้ไหม? ที่จริง สบาย แต่ต้องกินบ่อย เพราะหิวได้ง่าย, ย่อยเร็ว, จะฉันอย่างพระเพียงไม่กี่ชั่วโมงนี้ ตกกลางคืนหิวอยู่ไม่ได้, หิวต้องกินอีก. ถ้ากินข้าว กินแป้ง กินเนื้อสัตว์ อยู่กี่ชั่วโมง ไม่หิว; เพราะย่อยมากอยู่ได้นาน.

ผมเคยลองดูแล้ว กินกล้วยนี้อยู่ไม่ถึง ๓ ชั่วโมง หิวแล้ว; พอตกลงกลางคืน หิวเหมือนไส้จะขาด, หิวไส้จะขาด ทำอะไรไม่ได้. ถ้าไปถือวินัยของพระ จะแก้ไม่ได้, ต้องกินได้เรื่อยอย่างพวกฤาษีละก็ได้. กินผักกินผลไม้ต้องไม่ถือวินัยเคร่ง

เรื่องกิน. พอหิวขึ้นมา กินได้เรื่อย หิวเมื่อไร กินได้ หิวเมื่อไร กินได้; ก็อยู่ได้ แล้วสบายเสียอีก;แล้วอยู่ได้อย่างถูกธรรมชาติที่สุด. เรายังครั้ง ๆ กลาง ๆ ไปเปลี่ยนอาหารผิดธรรมชาติ **แล้วยังไม่ลงกันกับธรรมชาติ นั้นแหละจึงมีโรคภัยไข้เจ็บ ขาดนั้นขาดนี้** ขาดวิตามินไนน์ วิตามินนี้ยุ่งไป ถ้าไม่มีเนื้อไม่มีปลา กิน ก็กินไม่ได้ ไม่หิว ไม่อยากเสียอีก; นี้ยุ่งไปหมด.

ควรจะมีจิตให้สงบเป็นธรรมชาติก่อน แล้วก็ปล่อยไปตามเรื่อง จะมี ส่วนถูกมากกว่า. ถ้าจิตเดือดเป็นบ้าอย่างนั้น ไม่ได้แล้วละ จะกินอะไร จะทำอะไร ไม่ได้ทั้งนั้น. **ต้องระงับความโกรธเสียก่อน; ความมีจิตใจหงุดหงิด ความขัดใจ ความโกรธซึ่งทำให้จิตเป็นบ้านี้ต้องระงับก่อน** แล้วจึงจะไปดึงความโลภความอะไร ให้มันเนือยไป, กระทั่งโมหะความหลงที่เนือยเข้าไปอีกนั้นออกเสีย จึงจะไม่ผิดธรรมชาติ.

ขอให้นำไปพิจารณา เรื่องอยู่อย่างธรรมชาตินี้ ควรจะอยู่กับอย่างไร จึงจะพอเหมาะพอสม.

วันนี้จบเพียงนี้

**ผู้บริจาคในการพิมพ์หนังสือชุด ธรรมโฆษณ์
ชื่อ “ ธรรมปาฏิโมกข์ ” เล่ม ๑ มีดังต่อไปนี้**

๑. บริจาคทางสวนอุศมมุลนิธิ

- บุตรีดาหลวงบูรไทยพิทักษ์	๓๓,๕๖๐.๐๐	บาท
- น.ท.ณรงค์ สุวรรณเกษร	๑,๐๐๐.๐๐	,,
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๑๐,๐๐๐.๐๐	,,
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๒,๐๐๐.๐๐	,,
- ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม อุทิศให้ สมอง ผลาชีวะ	๕๐๐.๐๐	,,
- นางยอม กาญจนสุวรรณ	๕๐๐.๐๐	,,
- อุบาสิกาศีล ทิพย์ประชาบาล	๕๐๐.๐๐	,,
- คุณเงิน หงสนันท์	๕๐๐.๐๐	,,

๒. บริจาคทางสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา

- รายละ ๑,๐๐๐ บาท ๓ ราย	๓,๐๐๐.๐๐	,,
- รายละ ๕๐๐ บาท ๕ ราย	๒,๕๐๐.๐๐	,,
- รายย่อยอีก ๓๓ ราย เป็นเงิน	๖,๙๒๐.๐๐	,,

รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน ๖๐,๙๒๘๐.๐๐ บาท